

SCI-CONF.COM.UA

**SCIENCE, INNOVATIONS AND
EDUCATION: PROBLEMS
AND PROSPECTS**

**PROCEEDINGS OF IV INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
NOVEMBER 10-12, 2021**

**TOKYO
2021**

SCIENCE, INNOVATIONS AND EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference

Tokyo, Japan

10-12 November 2021

Tokyo, Japan

2021

UDC 001.1

The 4th International scientific and practical conference “Science, innovations and education: problems and prospects” (November 10-12, 2021) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2021. 718 p.

ISBN 978-4-9783419-3-8

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine Science, innovations and education: problems and prospects. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, Japan. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-science-innovations-and-education-problems-and-prospects-10-12-noyabrya-2021-goda-tokio-yaponiya-arhiv/>.

Editor

Komarytsky M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: tokyo@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 CPN Publishing Group ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Fang Li, Dubovyk V., Runqiang Liu* 13
A REVIEW ABOUT THE APPLICATION OF HIGH PERFORMANCE LIQUID CHROMATOGRAPHY IN PESTICIDE RESIDUE DETECTION.
2. *Латюк Г. І., Мулієв П. О.* 19
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ОБҐРУНТУВАННЯМ ГУСТОТИ СТОЯННЯ РОСЛИН СОНЯШНИКУ В УМОВАХ БЕРЕЗАНСЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

VETERINARY SCIENCES

3. *Плюта Л. В.* 26
МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БУДОВИ ТРАХЕЇ КОНЯ.
4. *Яненко У. М., Кос'янчук Н. І.* 31
ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ПАСТЕРИЛЬОЗ У ТВАРИН.

BIOLOGICAL SCIENCES

5. *Vovkanych L., Kindzer B., Fedkiv M.* 37
CONTRIBUTION OF LARGE MOTOR UNITS OF LOWER LIMBS MUSCLES TO IMPACT MOVEMENTS IN KYOKUSHINKAI KARATE.
6. *Корінчак Л. М.* 41
ВИХОВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ЗДОРОВ'Я ОТОЧУЮЧИХ.

MEDICAL SCIENCES

7. *Denysenko O. I., Hayevska M. Yu., Denysenko O. V., Klimuk A. V.* 52
MODERN FEATURES OF THE CLINICAL COURSE OF SCABIES.
8. *Goncharova A. V., Dunaeva O. V., Shenher S. V., Kyrychenko M. P.* 58
PHYSIOLOGICAL SIGNIFICANCE OF RESPIRATORY SINUS ARRHYTHMIA AND ITS FEATURES IN VAGO - AND SYMPATHICOTONIA.
9. *Kryvetska I. I., Khovanets K. R.* 64
INFLUENCE OF COVID-19 ON ACUTE CEREBRAL CIRCULATION DISORDER (LITERATURE REVIEW).
10. *Najmutdinova D. K., Yunusova D. X.* 73
INFLUENCE OF COVID 19 ON THE MENSTRUAL-OVARIAN FUNCTION OF WOMEN OF REPRODUCTIVE AGE.
11. *Riznychenko O., Zub K., Rudenko S.* 78
CHARACTERISTICS OF THE SYNDROME OF AUTONOMIC DYSFUNCTION IN THE REMOTE PERIOD OF CONCUSSION IN YOUNG PEOPLE.

12. *Vinnyk Yu., Romaniuk M., Yefymova G., Parkhomenko K.* 81
THE RESULTS OF TREATMENT OF PATIENTS WITH COLORECTAL
CANCER COMPLICATED BY PARTIAL INTESTINAL OBSTRUCTION.
13. *Ахраров Х. Х., Эркинов Мухаммадсаид Лазизжон огли,
Султанов Ж. О., Харлап К. Р.* 85
К ВОПРОСУ УЧАСТИЯ ПЕЧЕНИ В ОБМЕНЕ ВЕЩЕСТВ.
14. *Бобро Л. М., Черкасова О. А.* 93
АСПЕКТИ КОМОРБІДНОСТІ ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ ТА
ПЕРВИННОГО ГІПОТИРЕОЗУ.
15. *Бобро Л. М., Шуляк К. Ю.* 96
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ ТА ЦЕЛІАКІЇ.
16. *Боровська С. П., Бобро Л. М.* 100
ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ ТА ДЕМЕНЦІЯ.
17. *Зіняк М. В., Глодан О. Я.* 103
СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ЛАБОРАТОРНОЇ ДІАГНОСТИКИ
ЗАЛІЗОДЕФІЦИТНИХ АНЕМІЙ.
18. *Мирзаахмедова К. Т., Файзахматова Н. Д.* 106
ФАРМАКОТЕРАПІЯ САХАРНОГО ДІАБЕТА.
19. *Осолодченко Т. П., Пономаренко С. В., Торянік І. І., Кліса Т. Л.,
Калітіна С. М.* 113
ДОСЛІДЖЕННЯ БІОПЛІВКОУТВОРЕННЯ ПОЛПРЕЗИСТЕНТНИХ
ШТАМІВ *STAPHYLOCOCCUS AUREUS*.
20. *Сливка В. І., Степан О. Б.* 118
ПАТОГЕНЕТИЧНА РОЛЬ ПРОСТАГЛАНДИНІВ В ПОРУШЕННІ
ФУНКЦІЇ ЗОВНІШНЬОГО ДИХАННЯ У ХВОРИХ НА
МУЛЬТИРЕЗИСТЕНТНИЙ ТУБЕРКУЛЬОЗ ЛЕГЕНЬ.
21. *Случик І. Й., Кульбачна В. В.* 122
ГЕМОДІАЛІЗ ЯК СПОСІБ ЖИТТЯ.
22. *Усмонов Дилшод Алишер огли, Муминов Ш. К., Сабиржанова З. Т.,
Абдуразакова З. К.* 127
ОСОБЕННОСТИ АНТИАГРЕГАНТНОЙ ТЕРАПИИ У БОЛЬНЫХ С
ИБС ПОСЛЕ ИМПЛАНТАЦИИ СТЕНТОВ.

TECHNICAL SCIENCES

23. *Illarionov V. M.* 135
RESEARCH OF METHODS OF MODELING OF PROCESSES OF
COMPLEX SYSTEMS OF AUTOMATIC REGULATION.
24. *Mkrtchian Ye. A.* 140
RESEARCH OF THE PROCESS OF STAMPING RAIL IN THE OPEN
STAMP.
25. *Shyrmovska N., Voznyi I., Chernyshov M.* 146
SOFTWARE IMPLEMENTATION OF PROPERTIES OF A RANDOM
NUMBER GENERATOR WITH A HARDWARE SOURCE OF
ENTROPY.

26. *Гайдайчук В. В., Котенко К. Е.* 155
 НАПРУЖЕНО-ДЕФОРМОВАНИЙ СТАН ТРИШАРОВОЇ
 СФЕРИЧНОЇ СТРУКТУРИ ПІД ДІЄЮ ІМПУЛЬСНОГО
 ДИНАМІЧНОГО НАВАНТАЖЕННЯ.
27. *Данилюк О. А., Франасюк Б. В.* 163
 РОЗРОБКА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ
 АВТОМАТИЗАЦІЇ ОПЕРАЦІЇ ФАСУВАННЯ.
28. *Петренко А. Д.* 167
 ПРОЕКТНО-ГРАФИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ШАХМАТ.
 ТЕНДЕНЦИИ И ПРОЕКТИРОВАНИЕ.
29. *Фиалко Н. М., Шеренковский Ю. В., Меранова Н. О., Алешко С. А.* 178
 ЗАКОНОМЕРНОСТИ ТЕЧЕНИЯ И ТЕПЛООБМЕНА ВО
 ВНУТРЕННЕЙ ПОЛОСТИ СТАБИЛИЗАТОРА ПЛАМЕНИ.
30. *Шатна А. В., Климчук В. М., Бовталюк Д. С.* 183
 РОЗРОБКА МІКРОПРОЦЕСОРНОГО РЕГУЛЯТОРА ДЛЯ
 КЕРУВАННЯ ГЕЛІОСИСТЕМОЮ.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

31. *Musii R. S., Veselovska O. V., Drohomiretska K. T., Klapchuk M. I.* 187
 CONSTRUCTION OF SOLUTION OF THE INITIAL-BOUNDARY
 PROBLEM OF ELECTRODYNAMICS FOR A THREE-LAYER
 ELECTRICALLY CONDUCTIVE PLATE.
32. *Уразбаева К. Т.* 191
 ОСНОВЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
 ОБУЧЕНИЯ ФИЗИКЕ.

ARCHITECTURE

33. *Антоненко І. В.* 197
 ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ
 ФОРМУВАННЯ ПІДЗЕМНОГО ПРОСТОРУ У СУЧАСНОМУ
 УКРАЇНСЬКОМУ МІСТІ.
34. *Бурлак Г. М., Вілінська Л. М., Федоренко К. С.* 208
 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТЛЕННЯ РЕСТОРАНУ.
35. *Зоря О. П., Риждова І. С., Щемелєв А. В.* 211
 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-ПРОЕКТНОЇ
 ДОКУМЕНТАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ.
36. *Олейник Т. П., Семенова С. В., Залогина А.* 215
 ЭКОДИЗАЙН СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ЗДАНИЯ.
37. *Янтовська О. Л., Чернов Ф. О.* 222
 РОЛЬ РОЗМІЩЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ СПОРУД У СЕРЕДМІСТІ НА
 ПРИКЛАДІ МІСТА ОХТИРКА.

PEDAGOGICAL SCIENCES

38. *Dubinska A. V.* 227
 IMPLEMENTATION OF MODERN ELECTRONIC RESOURCES IN ESP.

39.	<i>Karasova L. A., Tsviak L. V.</i> DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING SKILLS OF STUDENTS WITHIN LINGUISTIC AND CULTURAL STUDIES CLASSES.	233
40.	<i>Kondratieva A. V.</i> PRIMARY SCHOOL: PEDAGOGY OF PARTNERSHIP.	237
41.	<i>Piddubna A. A., Halchenko L. V., Makoviichuk K. Y.</i> SYSTEMATIZED PRESENTATION OF RESPONSIBILITIES OF PHYSICIANS AS A SUBJECT OF PROFESSIONAL DEONTOLOGY.	242
42.	<i>Pustolyakova L., Pavlichenko S.</i> PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS WHO ARE ACCORDED TO THE SPECIAL MEDICAL GROUP, NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY.	248
43.	<i>Shevchenko O., Vladymyrova V., Savitskaya T.</i> COMPETENCE-ORIENTED TRAINING OF FOREIGN STUDENTS.	253
44.	<i>Zelentsova S. M., Kovalenko O. O.</i> BIOETHICS EDUCATION OF FUTURE DOCTORS DURING PRECLINICAL STAGE OF STUDY.	260
45.	<i>Базелюк В. Г., Овдій Н. М.</i> АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.	265
46.	<i>Базилевська О. О., Калашник К. І.</i> МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ, ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.	273
47.	<i>Блинова Н. М., Полішко Н. Є.</i> АНГЛОМОВНИЙ ПУТІВНИК ЯК ВИД ДИДАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА».	279
48.	<i>Бойко С. П.</i> СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ДИТИНИ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.	287
49.	<i>Вертель А. В., Ніколенко В. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.	294
50.	<i>Голота Н. М., Лавренюк Т. Л.</i> СКЛАДОВІ ІМІДЖУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИМОГ.	298
51.	<i>Горлов А. С., Бубнов В. О., Пінкевич В. Ю.</i> КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДБОРУ ЮНИХ БІГУНІВ НА КОРОТКІ ДИСТАНЦІЇ НА ЕТАПАХ БАГАТОРІЧНОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ.	304
52.	<i>Грималюк Б. Д., Різничук Н. І.</i> ІНТЕРАКТИВНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ.	314

53.	<i>Денисенко А. О.</i> СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОГО ДОЗВІЛЛЯ В УМОВАХ ВПОЗ.	322
54.	<i>Денисенко Н.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗДОРОВ'Я НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.	327
55.	<i>Донченко С. В., Білаш С. М., Донченко Т. С., Донченко К. В.</i> КЛІПОВЕ МИСЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ.	333
56.	<i>Дубініна О. М., Тоніца О. В.</i> ПОЗИЦІОНУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ.	337
57.	<i>Копилов В. О., Аббасов Р. К., Андріященко А. Є.</i> ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.	343
58.	<i>Колісніченко Т. В., Цюпак І. М.</i> ОБҐРУНТУВАННЯ СПЕЦИФІКИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ГРИ MINECRAFT.	346
59.	<i>Колодіна Л. С.</i> ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛЬСЬКА МОВА».	351
60.	<i>Коробко М.-А. Я., Колесник Н. Є.</i> ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ У ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.	359
61.	<i>Мосякова І. Ю.</i> ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПИТАНЬ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ БАГАТОПРОФІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ АВТОНОМІЇ.	364
62.	<i>Орленко Н. А., Гейченко С. П., Скидан І. В., Лукащова І. В.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЛЮДЕЙ З ОСЛАБЛЕНИМ ЗДОРОВ'ЯМ.	374
63.	<i>Петрусенко О. М.</i> ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ШКОЛЯРОК МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРА.	382
64.	<i>Підгорна Н. В., Романюк А. М.</i> ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ.	386
65.	<i>Правова Н. В.</i> СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОГО МОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.	395

66.	Рябокінь С. С. КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ – НЕОБХІДНА НАВИЧКА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.	404
67.	Свійонтик О. О., Лецик Р. М. QR-КОДИ – ТРЕНД ІННОВАТИКИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ.	408
68.	Сирова Г. О., Левашова О. Л., Тішакова Т. С., Чаленко Н. М., Завада О. О., Макаров В. О. ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ ЯК ГАРАНТ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ.	418
69.	Скасків Л. В., Мартиненко В. В. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КООРДИНАТ ДО РОЗВ’ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ НА ДОВЕДЕННЯ.	424
70.	Туташинський В. І. СУПЕРЕЧНОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОГО ЗМІСТУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ.	429
71.	Шама І. П. СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ КЕЙСІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ.	433
72.	Шахіна І. Ю., Мосієнко В. О. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ.	438
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
73.	Kharchenko N. A., Lukomska S. O. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF IDENTITY DEVELOPMENT IN THE STORY «LE VIEILLARD ET L’ENFANT».	447
74.	Гуменюк Г. В. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ’ЯЗКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ І ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ.	453
75.	Корсун С. І., Корсун О. О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.	461
76.	Калмиков Г. В. ПРОБЛЕМИ КЛІНІЧНОЇ І НЕКЛІНІЧНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ: ХТО МОЖЕ ПРАЦЮВАТИ ПСИХОТЕРАПЕВТОМ?	465
77.	Мотрук Т. О., Ніколенко В. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.	472
78.	Туриніна О. Л., Волощенко І. С. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНИХ КОНФЛІКТІВ У МОЛОДИХ ПАРАХ.	477
79.	Федосова Л. О., Колодна М. С. ПСИХОАНАЛІТИЧНА ТЕРАПІЯ СПІВЗАЛЕЖНИХ СТОСУНКІВ.	484

ART

80. *Myhal S. P., Melnyk O. Ya.* 493
COMMUNICATIVE CONCEPTS IN MODERN POSTER DESIGN.
81. *Голіус В. А.* 500
СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ В ДИЗАЙНІ.
82. *Денисенко Ю. М., Демків А. Р.* 508
СТОРИТЕЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ В ГРАФІЦІ.
83. *Зінченко А. Г.* 514
ТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ У ПРОЄКТНО-ГРАФІЧНОМУ
МОДЕЛЮВАННІ.
84. *Колесник Н. Є., Слинюк О. М.* 521
КОЛІР У ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ ТА ВІЗУАЛЬНОМУ
СПРИЙНЯТТІ.
85. *Шевчук Х. І.* 528
ЕВОЛЮЦІЯ ТВОРЧОСТІ РЕЙ КАВАКУБО В КОНТЕКСТІ
ДЕКОНСТРУКТИВІЗМУ.

HISTORICAL SCIENCES

86. *Соколова Н. Д., Ніколаєва Н. А.* 532
ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РУСИФІКАЦІЇ В СФЕРІ ОСВІТИ
(ЗА СПОГАДАМИ СТУДЕНТІВ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ).

CULTUROLOGY

87. *Савич А. В.* 536
ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ
НЕОДНОРОДНЫХ СОЦИУМОВ И ПРОЦЕСС ИХ ИНТЕГРАЦИИ В
СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД.

POLITICAL SCIENCES

88. *Morokhovets V.* 545
POLITICAL ELITE IN MODERN UKRAINE: FEATURES OF
FORMATION AND PROSPECTS OF PROGRESS.
89. *Курилюк В. М.* 550
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В
УКРАЇНІ.

PHILOLOGICAL SCIENCES

90. *Dobrovolska N., Vyborna V.* 557
DISTANCE LEARNING AT THE COLLEGE.
91. *Shushkivska A., Sydoruk H.* 560
MODERN APPROACH TO TEACHING ENGLISH LANGUAGE TO
STUDENTS OF NON-LANGUAGE SPECIALTIES.

92. **Байрамова Г.** 563
ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА
НА НЕЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТАХ.
93. **Борейко Т. В.** 569
ПОНЯТТЯ «МЕТОДИКА НАВЧАННЯ», «ТЕХНОЛОГІЯ
НАВЧАННЯ», «ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ» У
ЛІНГВОМЕТОДИЧНОМУ КОНТЕКСТІ.
94. **Джиоев С. Р.** 574
ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ КІНОСЦЕНАРІЇВ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ.
95. **Окуневич Т. Г., Кухарчук Н. О.** 577
ДИФЕРЕНЦІЙНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ АРХАЇЗМІВ У ТВОРАХ
МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ.
96. **Павликівська Н. М., Іванюк Т.** 584
ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР ТВОРІВ ЄВГЕНА ГУЦАЛО.
97. **Романцова Я. В.** 590
КОНЦЕПТ У РІЧИЩІ ЛІНГВОКОГНІТОЛОГІЇ ТА
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ.
98. **Семигінівська Т. Г., Вітікова Б.** 598
СЕМАНТИКА ЛЕКСИКИ ЧУТТЄВОГО СПРІЙНЯТТЯ В АСПЕКТІ
ЗІСТАВНОГО ВИВЧЕННЯ.
99. **Ткачук К. М.** 608
ХИМЕРНА ПРОЗА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

100. **Даценко В. С.** 613
МОРАЛЬ ЯК ФЕНОМЕН ОСОБЛИВОГО ДУХОВНОГО ЖИТТЯ.

ECONOMIC SCIENCES

101. **Ozerov D. M.** 616
SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF RUSSIAN AND ASIAN
MANAGEMENT.
102. **Гончаренко О. Ю.** 623
ОСОБЛИВОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В
КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.
103. **Гордієнко М. І., Базіль І. В.** 626
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ГРОМАД.
104. **Ємцев В. І., Ємцева Г. Ф.** 633
СУЧАСНИЙ СТАН ВІТЧИЗНЯНОГО БДЖІЛЬНИЦТВА.
105. **Іванова О. М., Мельник А. Ю.** 643
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ В
УМОВАХ РОЗУМНОГО ВИРОБНИЦТВА.

106. **Клименчук К. О.** 652
 ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ
 ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.
107. **Корженко С. А.** 655
 ПРИЧИНИ ПРОЯВУ КОРУПЦІЇ В ОСВІТНІЙ ТА НАУКОВІЙ
 СФЕРАХ.
108. **Корнієнко О. М., Журавльова С. М., Жилко О. В., Лисенко С. І.** 661
 САНАТОРНО-КУРОРТНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ В УМОВАХ
 КРИЗИ.
109. **Малиш В. П.** 666
 РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ.
110. **Рядинська І. А., Саккер О. А.** 668
 УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПЛАНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ
 ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.
111. **Теслюк С. А., Дмитрук І. Я.** 672
 ФАНДРАЙЗИНГ ЯК МЕТОД ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО
 ВАЖЛИВИХ ПРОЄКТІВ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
 ГРОМАД.
112. **Ширяєва Л. В., Куневич Г. А.** 680
 ПРОБЛЕМА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ У СУЧАСНІЙ
 ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.
113. **Щетинін А. І., Пономарьова І. С.** 683
 ВПЛИВ ОБЛІКОВОЇ СТАВКИ НБУ НА ГРОШОВО-КРЕДИТНУ
 ПОЛІТИКУ В УКРАЇНІ.
114. **Яковенко Р. В., Алексеєва Л. М., Тертиця О. О.** 687
 УПРАВЛІННЯ, ЕВОЛЮЦІЯ ТА САМОРОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ
 ДЕРЖАВИ.

LEGAL SCIENCES

115. **Абашидзе Г. А., Нижарадзе Л. А.** 694
 ОБЩИЕ ПРИНЦИПЫ И ОСОБЕННОСТИ НОВОГО КОДЕКСА О
 ПРАВОСУДИИ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ
 ГРУЗИИ.
116. **Бородакі М. Р., Коваль О. М.** 701
 РЕВІЗІЙНИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ЗА ІНОЗЕМНИМ
 ЗАКОНОДАВСТВОМ.
117. **Логойда К. В.** 704
 ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ УЯВНОЇ
 ОБОРОНИ.
118. **Новікова Є. О.** 709
 ЗАСАДА ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА
 ЙОГО ПОВНЕ ФІКСУВАННЯ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ В
 ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЗМІСТ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ
 В ПЕРІОД КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ.

AGRICULTURAL SCIENCES

632.08

A REVIEW ABOUT THE APPLICATION OF HIGH PERFORMANCE LIQUID CHROMATOGRAPHY IN PESTICIDE RESIDUE DETECTION

Fang Li

Postgraduate Student

Dubovyk Volodymyr

PhD (Agricultural Sciences), Associate Professor
Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

Runqiang Liu

Doctor Agricultural Sciences

Associate Professor

School of Resources and Environment

Henan Institute of Science and Technology

Xinxiang, China

Abstract: High-performance liquid chromatography (HPLC) is an important branch of chromatography, as a liquid as mobile phase, using high pressure infusion system, and mobile phases such as single solvents with different stages or mixed solvents and buffers of different proportions are pumped into a stationary phase chromatographic column, and after each component in the column is separated, it enters the detector for detection, to realize the analysis of the sample. This paper summarized the application of HPLC in the residue analysis of three pesticides, including nicotinic pesticides, organophosphorus pesticides, fungicides, etc., and expounded the results of HPLC in the residue detection of several pesticides based on the previous research results.

Keywords: HPLC; nicotinic pesticide; organophosphorus pesticide; fungicide.

China is a big country in the production and use of pesticides. At present, the use of pesticides has become an indispensable means of production for modern agriculture, because that the use of pesticides can largely avoid the invasion of diseases and insect pests on crops[1, p. 2133; 2, p. 865; 3, p. 253]. The use of pesticides provides a guarantee for the increase of crop income and production. However, excessive and unreasonable use of pesticides leads to the loss of some pesticides to the ecological environment, or large amounts of pesticides remain on the surface of crops, which not only causes serious environmental pollution, but also endangers human health[4, p. 7011]. Therefore, it is very important to establish a rapid, effective, and accurate pesticide residue detection method.

High performance liquid chromatography (HPLC) is a new separation technology developed on the basis of the classical liquid chromatography and meteorological chromatography. In the liquid column chromatography, the high efficiency stationary phase of very fine particles is used, and the whole separation process is completed by computer control. This method not only has high separation speed and detection efficiency, but also achieves the level of automation of meteorological chromatography. At the same time, it maintains the advantages of liquid chromatography, such as wide application range of samples, flexibility of mobile phase change and convenience for mass preparation. HHPLC is characterized by its ability to analyze pesticides at room temperature, especially for nonvolatile and thermally unstable pesticides. HPLC has been used and developed rapidly in recent years for the determination of pesticide residues due to its advantages of both liquid and gas chromatography. In this paper, the application and research status of HPLC in the determination of different kinds of pesticide residues in food were reviewed, which provide technical guidance for future research about pesticide residual.

- 1, The application of HPLC in the determination of nicotinic pesticide residues

Nicotinic pesticides are a new type of broad-spectrum insecticides with high efficiency, low toxicity, strong endoscopy, long residual effect period and low

residues. They occupy a high share in the market with an annual sales volume of 6 billion Euros[5, p. 8]. At present, the sales volume in the world pesticide market exceeds that of carbamates. Neonicotinoid pesticides include imidacloprid, insect amidine, thiamethoxam, thiamethoxam lamictal, etc. Among them, imidacloprid, with high efficiency, low toxicity, broad-spectrum, systemic strong, long effect time, is one of the world's bestselling varieties of pesticides, but because of its heat stability, strong polarity and difficult volatile characteristics, not appropriate to use GC - MC analysis, and HPLC method has some advantages.

Lin et al. [6, p. 1394] established a method based on HPLC for the determination of the residual of imidacloprid, thiabendazole, carbendazim and thiabendazole in fruits and vegetables. Acetonitrile was added to the sample as the extraction solvent, and the water in the sample was absorbed in sodium chloride, and then purified with NH₂ SPE cylinder. The samples were detected by HPLC. Under selected conditions, the detection limit of imidacloprid was 0.002mg/kg. The average recovery rate was 87%~99.2% by adding 0.1,0.5 and 1mg/kg standard pesticide to the blank sample. To realize the accurate, rapid and highly sensitive determination of different pesticides in small volume environmental water samples, Teng et al. [7, p. 279] studied the effects of the type, volume, salt concentration and ultrasonic time of extractant and dispersant on extraction efficiency, combined with dispersive liquid-liquid microextraction and ultrasonic extraction technology, and combined with HPLC. A method for the rapid determination of imidacloprid and other six pesticides in environmental water samples was developed. Under the optimized extraction conditions, the linear range of the six pesticides was 10-600 µg/L, the detection limits (S/N=3) were 0.8~3.1µg/L, the relative standard deviation was 4.7%~11.3%, and the enrichment ratio was 58~187 times.

2, The application of HPLC in the determination of organophosphorus pesticide residues

Organophosphorus pesticides are one of the three most widely used pesticides at present, which are highly efficient and broad spectrum insecticides. Their chemical structure is organic compounds containing phosphorus (C-P bond, C-S-P bond, C-N-

P bond, or C-O-P bond), which are stable in acidic and neutral conditions, and easily hydrolysis and failure in alkaline conditions. At present, the commonly used organophosphorus pesticides are dichlorvos, trichlorfon, parathion and other dozens of. Although the use of organophosphorus pesticides in fruits and vegetables is relatively strict in China, the residues can still be detected in practical application due to the characteristics of low price. High performance liquid chromatography is a commonly used method for detecting organophosphorus pesticides.

Liu[8, p. 245] for the first time put forward the ultrasonic auxiliary ionic liquid dispersion-liquid-liquid microextraction (DLLME) method, and combined with high performance liquid chromatography (HPLC) for the three kinds of organophosphorus pesticide extraction analysis, through the extraction of organic phosphorus in wheat samples, they compared the three kinds of ionic liquids and double three fluorinated methyl sulfonyl imide (Ti_2N) the extraction efficiency of anion. The method was used for the determination of three wheat samples with recovery rate of 74.8-112.5%, 71.8-104.5% and 83.8-115.5%, respectively. Mammana[9, p. 1341] built a method based on coprecipitation-assisted coacervated extraction coupled to HPLC-UV, to detect 5 kinds of organophosphorus pesticides in water samples, including Fenitrothion, Guthion, Parathion, Methidathion, and Chlorpyrifos. It involves a green technique leading to an efficient and simple analytical methodology suitable for high-throughput analysis. Under optimized conditions, the resulting LODs ranged within 0.7-2.5 ng/mL and the achieved RSD and recovery values were <8% (n = 3) and >81%, respectively.

3, The application of HPLC in the determination of fungicide pesticide residues

Fresh fruits and vegetables have high moisture content and can easily be contaminated by microorganisms after harvest, such as bananas, oranges, etc., which should be treated with fungicides to reduce losses. Common fungicides are carbendazim, thiabendazole, probenazole and so on. Probenazole has the effect of inhibiting the growth and reproduction of mold, and is often used in the preservation of fruits. However, probenazole residual in fruits has certain toxicity to human body,

mainly affecting the liver, nervous system, and bone marrow of human body.

Santaladchaiyakit[10, p. 853] developed a vortex-assisted surfactant enhanced emulsification microextraction (Mesa-Vaseme) based on methyl salicylate, which was applied to the rapid pre-concentration of fungicides (such as carbendazim, thiabendazole and flubezole) in honey samples and then analyzed by HPLC. The detection limit of this method was 0.5 µg /L. The recoveries at 20, 50 and 100 µg/L were 81.5 ~ 116.8% with relative standard deviations (RSD) less than 11%. Li[11, p. 727] sprayed three different doses of carbendazem at the flowering stage of rapeseed, and evaluated the transfer of carbendazin residues in rapeseed oil to oil under different oil extraction processes by high performance liquid chromatography-tandem mass spectrometry (HPLC-MS/MS).The recoveries of carbendazim in rapeseed, pickled mustard and rapeseed oil samples ranged from 82.5% to 93.6% with relative standard deviations (RSD) of 5.2%.

Conclusion

HPLC has a wide selection of mobile phase and a wide variety of stationary phase, not limited by the volatility of the sample, so it can separate unstable and non-volatile substances. With the development of the stationary phase, it is possible to separate the sublimated substances with sufficient activity. Therefore, high performance liquid chromatography has great practical significance in the field of pesticide residue detection. How to apply HPLC to the rapid and accurate determination of pesticide residues, especially the determination of a variety of residual components, is still a problem in pesticide residue analysis in the future.

REFERENCE

1. Sun, S.Y., et al., *Do farmers misuse pesticides in crop production in China? Evidence from a farm household survey*. Pest Management Science, 2019. 75(8): p. 2133-2141.
2. Wu, F. and Z.H. Wu, *Spatiotemporal Analysis on Pesticide Using in different Agriculture Lands over China*. Materials in Environmental Engineering, ed. H. Haeri. 2017. 865-874.

3. Zhu, W. and R.M. Wang, *Impact of farm size on intensity of pesticide use: Evidence from China*. Science of the Total Environment, 2021. 753.
4. Wu, Y.Y., et al., *Policy distortions, farm size, and the overuse of agricultural chemicals in China*. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 2018. 115(27): p. 7010-7015.
5. Zhou, Y.C., et al., *Application of HPLC Method For Detecting Pesticides Residues in Vegetables*. Farm Products Processing, 2018. 8.
6. Lin, L., et al., *Determination of imidacloprid, carbendazim and thiabendazole residues in vegetables and fruits by HPLC*, in *Advances in Chemical Engineering Iii, Pts 1-4*, L. Yu, et al., Editors. 2013. p. 1392-1396.
7. Teng, R.J., et al., *Rapid Determination of Six Pesticides in Water Samples Using Ultrasound. assisted Dispersive Liquid-Liquid Microextraction Coupled with High Performance Liquid Chromatography*. Chinese Journal of Analytical Chemistry, 2017. 45(2): p. 275-281.
8. Liu, W., J. Quan, and Z.S. Hu, *Detection of Organophosphorus Pesticides in Wheat by Ionic Liquid-Based Dispersive Liquid-Liquid Microextraction Combined with HPLC*. Journal of Analytical Methods in Chemistry, 2018. 2018.
9. Mammana, S.B., et al., *Coprecipitation-assisted coacervative extraction coupled to high-performance liquid chromatography: An approach for determining organophosphorus pesticides in water samples*. Electrophoresis, 2017. 38(9-10): p. 1334-1343.
10. Santaladchaiyakit, Y., et al., *Methyl Salicylate-Based Vortex-Assisted Surfactant-Enhanced Emulsification Microextraction and HPLC for Determination of Fungicides in Honey Samples*. Acta Chimica Slovenica, 2017. 64(4): p. 849-857.
11. Li, Y.H., et al., *Transfer assessment of carbendazim residues from rapeseed to oil production determined by HPLC-MS/MS*. Journal of Environmental Science and Health Part B-Pesticides Food Contaminants and Agricultural Wastes, 2020. 55(8): p. 726-731.

УДК 633.854.78:631.962.2:631.8

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ОБҐРУНТУВАННЯМ ГУСТОТИ СТОЯННЯ
РОСЛИН СОНЯШНИКУ В УМОВАХ БЕРЕЗАНСЬКОГО РАЙОНУ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Латюк Григорій Іванович

к. с.-г. н., доцент

Мулієв Петро Олександрович

Студент

Одеський державний аграрний університет

м. Одеса, Україна

Анотація: При дворічному вивченні впливу густоти стояння на урожай та якість насіння соняшнику в умовах Березанського району Миколаївської області встановлено, що урожай насіння соняшнику має криволінійний характер зміни. При густоті 45 тис./га (к) він складав 20,9 ц/га, при 55 тис./га – 23,4 ц/га, що на 2,5 ц/га, чи на 12 % більше контролю. При подальшому загущенні урожай зменшувався і найменший урожай – 17,6 ц/га сформувався при густоті 75 тис./га. Збільшення густоти стояння рослин обмежує і масу 1000 насінин. В цілому між крайніми густотами вона зменшилася на 0,6 г в 2020 та на 0,5 г в 2021 році.

Ключові слова: соняшник, густота стояння, урожай, насіння, площа листків, структура врожаю

Вступ. У загальному обсязі виробництва олійних культур в Україні соняшник займає понад 90%, а в структурі посівних площ не менше 10%. Щорічний валовий збір постійно збільшується і досяг рекордної цифри – 6,8 млн. т. Країна ділить 1-2 друге місце в світовому рейтингу, забезпечуючи від 20 до 24 % світового виробництва соняшнику. [1, с.14].

Увійшовши в нове тисячоліття виробники мають вміло орієнтуватись на новітні технології з вирощування соняшнику, застосовувати нові сорти та

гібриди та отримувати найвищі врожаї від цієї культури. [2, с.47].

Дослідження питань підвищення врожайності і економічної ефективності вирощування соняшнику залишаються актуальними. Необхідно оптимізувати технологію вирощування, як головного напрямку збільшення обсягів виробництва насіння соняшнику.

Мета досліджень – експериментально з'ясувати економічно доцільну густоту стояння рослин гібриду Роккі F₁, що забезпечує найвищу продуктивність і якість насіння соняшнику в умовах Березанського району Миколаївської області.

Для досягнення вище зазначеної мети дослідження були поставлені такі задачі: дослідити вплив густоти стояння на проходження фенологічних фаз та біометричні показники рослини соняшнику гібриду Роккі F₁ в умовах проведеного досліду; вивчити вплив густоти стояння на урожай та якість насіння соняшнику; розрахувати економічну ефективність густоти стояння рослин при вирощуванні соняшника; провести дисперсійний аналіз отриманих результатів і на основі цього сформулювати висновки щодо впливу густоти стояння на продуктивність та якість соняшнику.

Матеріал і методи. Польові досліді проводились нами в 2020-2021 роках шляхом закладки польових дослідів в ПП «Анатолівське», с. Анатолівка Березанського району Миколаївської області. Польові досліді закладались по загальноприйнятій методиці, яка описана Б. А. Доспеховим [3, с. 141].

Варіантами в досліді були чотири густоти стояння рослин:

1. – 45 тис. рослин на 1 га (контроль);
2. – 55 тис. рослин на 1 га;
3. – 65 тис. рослин на 1 га;
4. – 75 тис. рослин на 1 га.

Дослід по визначенню оптимальної норми висіву соняшника складається із 4 варіантів в 4-х повтореннях з обліковою площею ділянки 40 м² (4 рядки по 14,2 м довжиною). Сівбу проведено сівалкою СУПН-8.

Загальна площа ділянки становила 80 м², а кількість рядків 8. По одному

крайньому рядку використовувалось у якості захисного між варіантами з різними густотами, а рослини з інших двох – для визначення площі листя та приросту сухої біомаси на протязі вегетації. Розміщення ділянок систематичне в 2 яруси із зміщенням варіантів.

В дослідях по встановленню оптимальної норми висіву соняшника проводились наступні спостереження та дослідження:

- фенологічні спостереження;
- оцінка біометричних показників (густоти стояння рослин, кількості листків, висоти рослин, накопичення сухої біомаси рослин, площі листя, визначення чистої продуктивності фотосинтезу);
- визначення урожайності насіння соняшнику;
- визначення структури та лушпинистості;
- математична обробка результатів дослідів;
- розрахунок економічної ефективності вирощування соняшнику.

Результати і обговорення. Встановлено, що збільшенням густоти зменшувався вегетаційний період гібриду Роккі F₁ від 03.09 по 08.09 у 2020 році та з 01.09 по 05.09 у 2021 році. Тривалість міжфазних періодів, в роки досліджень, у соняшнику суттєво різна. Період від сходів до формування 3-4 листків складав всього 16-17 днів і не залежала від густоти стояння рослин у варіантах дослідів. Період від утворення до цвітіння кошика при крайньому загущенні вже скоротився на 2-3 дні, а від цвітіння до дозрівання ще на 3-4. В результаті тривалість вегетаційного періоду при густоті 65 тис./га скоротилася на 3 дні, а 75 тис./га – на 5, при чому кількість скорочених днів вегетації була однаковою у 2020 та 2021 роках.

В умовах нашого дослідів висота рослин змінювалась більш активно, ніж кількість листя. Так, при найбільшій густоті 75 тис./га висота рослин збільшилася на 10 см в 2020 році та на 3 см в 2021 році, що відповідало 7 % та 2 % відповідно. Кількість листя також збільшувалася відповідно до густоти і досягла 27 шт. у 2020 році та 24 шт. у 2021 році.

Вплив густоти стояння рослин на формування асиміляційної поверхні

посіву залежить від фази вегетації рослин. Так, у фазі 3-4 пар листків збільшення густоти стояння рослин від 45 до 75 тис./га спричинило збільшення площі листя рослини на 1,48 тис.м²/га у 2020 році та 1,52 тис.м²/га у 2021 році. Це пояснюється тим, що збільшення щільності посіву супроводжується зростанням конкуренції рослин за фактори життєдіяльності. Оскільки в цей період рослини ще недостатньо розвинуті, то і конкурентні відносини не носять критичного характеру. Зменшення площі листя рослин компенсується їх більшою кількістю і показник площі листя посіву зростає

У фазу утворення кошика площа листя збільшується відповідно до збільшення густоти стояння рослин, з 21,04 до 24,43 у 2020 році та з 20,84 до 23,03 тис.м²/га у 2021 році. З другого боку важливо, що вже у період утворення кошика посів утворив доволі значну листову поверхню, що буде забезпечувати активне накопичення врожаю.

У фазі цвітіння площа листя рослин соняшнику досягає найбільшої величини. Закономірно, що при цьому зростає і негативний вплив високої густоти стояння рослин. Тому при зміні густоти від 45 до 75 тис./га площа листя скоротилася на 3, 86 тис.м²/га у 2020 році та на 3,21 тис.м²/га у 2021 році. Важливо і те, що характер зміни площі листя посіву набув криволінійний характер. Вона досягла максимуму при загущенні до 55 тис./га і в подальшому зменшувалася. Проте по відношенню до попередньої фази цей показник суттєво зріс.

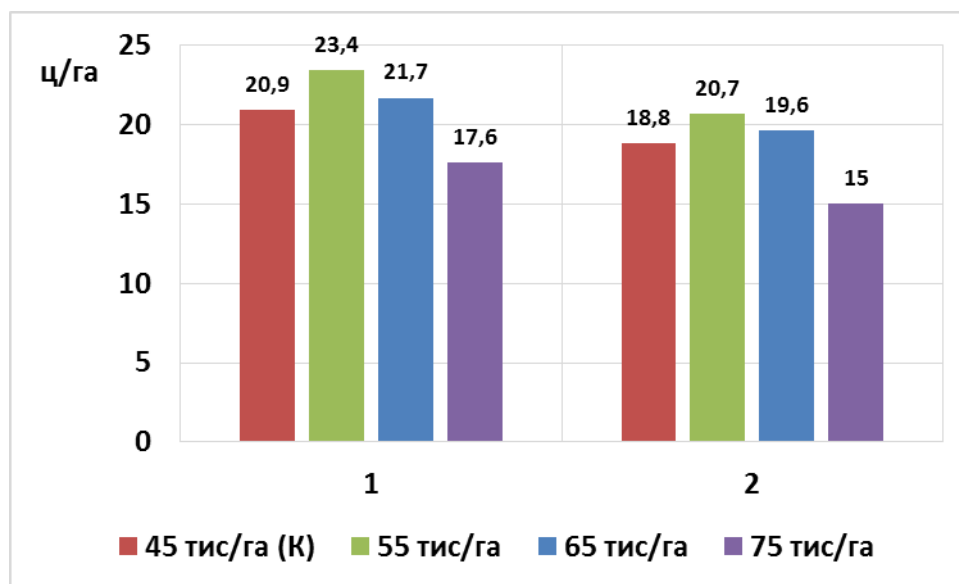
Фотосинтетична потенційна здатність посіву у період 3-4 пар листя-утворення кошика послідовно зростає від меншої густоти до більшої. Вона збільшилася на 62,5 тис. м²/га х дні в 2020 році та на 58,5 тис. м²/га х дні в 2021 році відповідно. В період від утворення кошика до цвітіння даний показник зростає до густоти 55 тис./га, а потім зменшується, що пов'язано з меншою площею листя і скороченням періоду вегетації. Це власно і пояснює дані попередньої таблиці, де приріст сухої біомаси теж спостерігався лише до густоти 55 тис./га. Щодо до міжфазного періоду утворення кошика-цвітіння то найвищий показник по обом рокам був відмічений на варіанті 55 тис. росл./га

та становив 720,0 та 660,0 тис. м²/га х дні в 2020 та 2021 роках відповідно.

В наших досліджах елементи структури урожаю теж суттєво змінювалися під впливом густоти стояння рослин. По-перше суттєво зменшується діаметр кошика. Якщо при густоті 45 тис./га він складав 19,3 см, то при 75 тис./га тільки 15,3 см у 2020 році та 18,9-14,7 у 2021 році відповідно. Змінюється і кількість сім'янок у кошику від 760 до 358 штук відповідно при густоті 45 та 75 тис./га у 2020 році така ж тенденція спостерігалась і в 2021 році. Таким чином озерненість зменшилася на 402 насінини в 2020 та на 384 в 2021 році.

Збільшення густоти стояння рослин обмежує і масу 1000 насінин. В цілому між крайніми густотами вона зменшилася на 0,6 г в 2020 та на 0,5 г в 2021 році. В цілому такий характер реакції елементів структури урожаю на погіршення умов вирощування типовий.

В результаті зменшення кількості насінин у кошику та їх виповненості зменшилася індивідуальна продуктивність рослин. Всього від густоти 45 до 75 тис./га маса насіння з кошика зменшилася на 27,4 г у 2020 році та на 26,0 г у 2021 році. Взаємодія продуктивності рослин та їх кількості на площі визначають рівень врожайності. (рис.1)

Рис.1. Урожай насіння соняшнику при різних густотах стояння рослин (1 – 2020 р. 2 – 2021 р.)

Так урожай насіння соняшника має криволінійний характер зміни. В середньому за два роки досліджень, при густоті 45 тис./га він складав 19,9 ц/га,

при 55 тис./га 22,1 ц/га. При подальшому загущенні він зменшувався і найменший урожай – 16,3 ц/га сформувався при густоті 75 тис./га.

До певної міри критерієм оцінки рівня оптимальності технології може бути показник питомої маси насіння в загальному врожаї. Як видно, максимальні і близькі значення отримані при густотах 55-65 тис./га. Це є свідченням того, що при такому рівні густоти оптимізується співвідношення вегетативної маси рослини і насіння. Іншими словами, рослина більше працює на створення господарсько корисної частини загального врожаю. У цьому разі низька густина – 45 тис./га сприяла більшому розвитку вегетативної маси, а 75 тис./га сильніше обмежувала формування врожаю насіння, ніж вегетативної маси.

Висновки. Тривалість міжфазних періодів у соняшнику залежно від густоти стояння рослин суттєво різна. Період від сходів до формування 3-4 листків складав всього 17 днів і не залежав від густоти стояння рослин у варіантах дослідів. Так, період від утворення до цвітіння кошика при крайньому загущенні вже скоротився на 2 дні, а від цвітіння до дозрівання ще на 3. В результаті тривалість вегетаційного періоду при густоті 65 тис./га скоротилася на 3 дні, а 75 тис./га – на 5 днів.

Основна кількість біомаси посіву була накопичена в період від фази утворення кошика до фази масового цвітіння. Так, якщо в фазу утворення кошика було накопичено 34,8-42,5 ц/га сухої біомаси, то в фазу цвітіння вже 58,6-84,7 ц/га. Найбільші абсолютні прирости маси, однак найбільші темпи її відносного накопичення проходять в період 3-4 пар листя – утворення кошика. Так в фазі 3-4 пар листя середня по густотах врожайність склала 4,4 ц/га, при утворення кошика 38,0 ц/га, чи зростає у 8,6 рази. Від фази утворення кошика до цвітіння цей показник склав всього 1,9.

Фотосинтетична потенційна здатність посіву у період 3-4 пар листя-утворення кошика послідовно зростає від меншої густоти до більшої. Вона збільшилася на 62,5 тис. м²/га х дні чи на 21,4 %. В період від утворення кошика до цвітіння даний показник зростає до густоти 55 тис./га, а потім

зменшується, що пов'язано з меншою площею листа і скороченням періоду вегетації.

Урожай насіння соняшника має криволінійний характер зміни. При густоті 45 тис./га він складав 20,9 ц/га, при 55 тис./га 23,4 ц/га, що на 2,5 ц/га, чи на 12 % більше. При подальшому загущенні він зменшувався і найменший урожай – 17,6 ц/га сформувався при густоті 75 тис./га.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Деменко В. М., Нагорний В.І. Вплив густоти стояння і ширини міжрядь на продуктивність соняшнику // В. М. Деменко, В. І. Нагорний – Вісник сумського Державного аграрного університету, №2, 1998. – С. – 13-15.
2. Ткаліч І. Д. Вплив форми і площі живлення на продуктивність гібридів соняшнику // І. Д. Ткаліч, О. М. Олексюк. – Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. - №2, 2001. – с. 47-49.
3. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта // . – М.: Агропромиздат, 1986. – 351с.

VETERINARY SCIENCES

УДК: 636:612.611.32

МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БУДОВИ ТРАХЕЇ КОНЯ

Плюта Лариса Василівна

доцент, кандидат ветеринарних наук
кафедри анатомії, нормальної та патологічної фізіології,
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

Анотація. В статті було розглянуто морфологічна та анатомічна будова трахеї коня. У дослідженні використовувалися комплексні класичні морфологічні методи дослідження. Визначені видові анатомічні особливості будови органів трахеї коней. Макроскопічно трахея це типовий трубчастий орган, основу якого становлять трахейні хрящі, що у коня заходять один за одного. У коней трахейних кілець від 48 до 60, вони з'єднані між собою кільцеподібними зв'язками. Кінці хрящів входять у дорсальну перетинчасту поверхню, до складу якої входять трахейний м'яз, зв'язка та пухка сполучна тканина. Слизова оболонка трахеї вкрита миготливим псевдобагатошаровим епітелієм і містить трахейні залози. Топографічно в ділянці шиї трахея йде по її вентральній частині разом із стравоходом, який розташований на дорсальній стінці трахеї між вентральними м'язами шиї, створюючи стравохідно-трахейну борозну, в якій проходять судини та нерви.

Ключові слова: трахея, трахейні кільця, слизова оболонка, коні, органи дихання.

Вступ. Органи дихання це сукупність органів, що виконують повітроносну функцію, беруть участь у терморегуляції, водно-сольовому обміні, голосової та нюхової, газообмінну функцію організму з зовнішнім

середовищем, окрім того утримується речовина сурфактант, яка сприяє проникненню повітря в респіраторні відділи легень, самі легені виділяють імуноглобулін А, а в ацинусах змінюються деякі вазоактивні речовини. Апарат дихання поділяється на повітроносні шляхи та респіраторні відділи легень [1, 2, с. 291-305]. Повітроносну провідну функцію виконує ніс, носова порожнина, гортань, трахея, а газообмінну функцію виконують легкі. Процесом дихання керує дихальний центр у центральній нервовій системі. Дихання це одна з базових функцій тварин, яка виявляється в споживанні кисню і виділення вуглекислого газу і яку можна розглядати як сукупність ряду біохімічних реакцій, що протікають в клітині в цілому. Повітря, що надходить у легені, проходить довгий шлях [6, с.100-110, 7, с.1-6]. Починається цей шлях із ніздрів. Нагріте тут повітря через носоглотку та гортань надходить у трахею [8, с. 754-756.]. У місця входу в грудну клітину трахея поділяється на основні бронхи, які розгалужуються, як дерево, на вузьчі повітроносні бронхи, наприкінці яких, на найдрібніших розгалуженнях – бронхіолах, розташовані альвеоли. Альвеоли до 0,3 мм та обплетені сіткою найдрібніших кровоносних судин – капілярів [10, с. 421–422, 11].

Матеріали і методи дослідження. Досліджували органи дихання клінічно здорових коней (n=3) з використанням комплексу класичних морфологічних методів досліджень (Kisileva et al., 1983; Krishtoforova and Lemeshchenko, 2000). Під час проведення експериментальних досліджень дотримувались міжнародних вимог «Європейської конвенції захисту хребетних тварин, що використовуються в експериментальних та інших наукових цілях» (Страсбург, 1986 р.) та відповідного Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» № 3447-IV від 21.06.2006 р.

Результати власних досліджень. В ділянці шиї трахея йде по її вентральній частині разом із стравоходом, який розташованим на дорсальній стінці трахеї між вентральними м'язами шиї, створюючи стравохідно-трахейну борозну, в якій проходять судини та нерви. Розташована трахея під шийними хребцями та стравоходом, вентрально прикрита грудиною щитовидними, грудиною

під'язиковими та грудиноголовними м'язами. У нижній третині шиї стравохід зміщується на ліву поверхню трахеї, створюючи невеликий вигин де гарно палькується. Трахея входить у грудну порожнину і поділяється на два головні бронхи, місце поділу називається біфуркацією трахеї. Розгалуження бронхів формує бронхіальне дерево всередині легень бронхи, поступово зменшуючи при розгалуженні свій діаметр, переходять на дедалі дрібніші бронхи з замкнутими хрящовими кільцями бронхів. Кінцеві бронхіоли (діаметр - 1мм) переходять в альвеолярне дерево, яке складається з дихальних бронхіол, альвеолярних ходів та мішечків.

Рис. 1. Будова трахеї коня. Макропрепарат

Анатомічно трахея межує в краніальному напрямку з кільцеподібним хрящем, а каудально – біфуркація, на рівні 6 ребра. Трахея побудована по типу трубчастого органу. Основу трахеї становлять трахейні хрящі, що у коня заходять один за одного. У коней трахейних кілець може бути від 48 до 60, вони з'єднані між собою кільцеподібними зв'язками. Кінці хрящів входять у дорсальну перетинчасту поверхню, до складу якої входять трахейний м'яз, зв'язка та пухка сполучна тканина. Стінка трахеї утворена слизовою оболонкою, волокнисто-м'язово-хрящовою оболонкою та адвентицією. Слизова оболонка складається з трьох шарів це епітелій, власне пластинка та підслизова основа. Епітелій псевдобагатошаровий, миготливий, який містить в'їчасті епітеліоцити, келихоподібні клітини, базальні клітини та ендокриноцити, які продукують біологічно активні речовини, які регулюють тонус міоцитів повітроносних шляхів. Підслизова основа утворена пухкою сполучною

тканиною, де розміщені секреторні відділи трахеальних залоз, протоки яких відкриваються на поверхню слизової оболонки. Волокнисто-м'язово-хрящова оболонка утворена щільною сполучною тканиною, в якій знаходяться послідовно розміщені кільця гіалінового хряща, вільні кінці хрящових півкільць з'єднані гладкою м'язовою і сполучною тканиною. Зовнішня оболонка адвентиція утворена пухкою сполучною тканиною. В грудній частині трахеї зовнішня оболонка трахеї представлена серозною оболонкою. Функція трахеї проводити повітря з гортані в легені та з легенів в гортань, захисна функція.

Висновки. результатами проведених досліджень встановлено, що зазначені ограні дихальної системи коня, а саме трахея, має суттєві анатомічні відмінності, що слід враховувати при препаруванні. В подальшому будуть проведені морфологічні дослідження органів дихання різних видів тварин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Рудик, С.К., Павловський, Ю.О., Криштофорова, Б.В., Хомич, В.Т. Анатомія свійських тварин: підручник. Київ : Аграрна освіта, 2001. 575 с.
2. Рудик, С.К., Левчук, В.С., Хомич, В.Т. Анатомія свійських тварин : навч. посіб. Київ: Агропромвидав. України, 2000. 248 с.
3. Новак, В.П., Пилипенко, М.Ю., Бичков, Ю.П. Цитологія, гістологія, ембріологія : підручник. Київ : ВІРА-Р, 2001. 288 с.
4. Хомич, В. Т., Рудик, С.К., Левчук, В.С. Морфологія с/г тварин : підручник. Київ : Вища освіта, 2003. 527 с.
5. Гребенская, Н. И. Сравнительно-гистологические данные к филогенезу легких позвоночных животных: автореф. дисс. ... канд. биол.н. / Н.И. Гребенская // - М. 2000, - 18 с.
6. Charan, N.B., Thompson, W.H., Carvalho, P., Functional anatomy of bronchial veins/ Pulmonary Pharmacology and Therapeutics 20(2), 2007, United States, с. 100-110.
7. Baile, E.M., The anatomy and physiology of the bronchial circulation/ Journal of Aerosol Medicine: Deposition, Clearance, and Effects in the Lung 9(1),

1996, Canada, c. 1-6.

8. Ganganai, S., Jain, R.K., Kumar, P., Histological structure of the anterior and posterior nares and median nasal septum of sheep/ Indian Journal of Animal Sciences 74(7), 2004, India, c. 754-756.

9. Tomiyasu, J., Kondoh, D., Sakamoto, H., Haneda, S., Matsui, M., Morphological and histological features of the vomeronasal organ in the brown bear/ Journal of Anatomy 231(5), 2017, Japan, c. 749-757.

10. Klimov, A.F. (1950). Anatomiya domashnikh zhiivotnykh. Gosudarstvennoye iz-vo s.-kh. literatury. M., 421–422

11. Krishtoforova, B.V. Lemeshchenko, V. (2000). Metodicheskiye priyemy izgotovleniya anatomicheskikh preparatov. Simferopol' Kisileva, A., Zhitnikov, A., Keysevich, L. (1983). Morfofunktsional'nyye metody issledovaniya v norme i pri patologii. Kiyev: zdorov'ye.

ПОРІВНЯННЯ МЕТОДІВ ДІАГНОСТИКИ ПАСТЕРИЛЬОЗ У ТВАРИН

Яненко Ульяна Миколаївна

к., вет. н., старший науковий співробітник
Інститут молекулярної біології і генетики

Кос'янчук Ніна Іванівна

к., вет. н., доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування
України

Анотація. Проведено обстеження тваринницьких господарств різних областей України (Київської, Миколаївської, Чернігівської та Херсонської), які вважались благополучними щодо пастерельозної інфекції. Підтверджена значна перевага полімеразно-ланцюгової реакції для індикації збудника хвороби порівняно із бактеріологічним методом лабораторної діагностики.

Ключові слова: пастерельоз, інфекційні захворювання, виділеннями з носа, бактерії, тварини.

Вступ. В Україні за умов розширення міжнародних торгівельних зв'язків, зниження рівня контролю імпортованої сировини та продукції зростає кількість інфекційних захворювань людей і тварин. Серед інфекційних хвороб тварин досить часто діагностують пастерельоз.

Пастерельоз – *Pasteturelosis* контагіозна інфекційна антропозоозна хвороба багатьох видів ссавців та птахів, що характеризується за гострого перебігу симптомами септицемії, за підгострого та хронічного – ураженням легень [1].

Основний текст. Джерелом збудника інфекції є хворі й тварини, що вже перехворіли, а також пастерелоносії, які виділяють бактерії у зовнішнє середовище з виділеннями з носа, з повітрям, що видихається, слиною, випорожненнями і сечею. Серед пастерелоносіїв (їх буває до 50% по стаду) найбільшу небезпеку становлять тварини, які виділяють вірулентні штами

пастерел [2].

Факторами передачі збудника є контаміновані пастерелами м'ясо птиці, субпродукти, які згодуються звірам в незнешкодженому вигляді. Крім того, важливе значення у виникненні хвороби відіграють інфіковані предмети догляду, підстилка, шерсть, вода, повітря, спецодяг і взуття. Переносять збудник дикі гризуни, кровосисні комахи, голуби й домашня птиця. Спостереження свідчать, що вони є постійним резервуаром збудника пастерельозу. Зараження відбувається в основному через травний тракт і дихальні шляхи, також можливе інфікування через пошкоджену шкіру й при контакті з хворими тваринами і слизові оболонки.

Пастерельоз належить до факторних хвороб і його виникнення може бути спричинене тваринами-носіями, стресовими факторами та порушенням санітарно-гігієнічних заходів за вирощування, транспортування та забою тварин.

Чіткої сезонності немає, але епізоотії частіше реєструють навесні і восени. Нерідко, через пів року, спостерігаються повторні спалахи хвороби, що можна пояснити циркуляцією патогенних пастерел у зовнішньому середовищі і це забезпечує формування стаціонарних епізоотичних вогнищ. Захворюваність за пастерельозу становить 50-80 %, а летальність – 80-95 % [2].

Розвиток і характер патологічного процесу при пастерельозі залежать від стану організму тварини та вірулентності збудника. У місцях проникнення пастерели розмножуються, проникають у лімфу і кров, викликають септицемію й смерть тварини у більшості випадків через 12 - 36 год. У розвитку патологічних процесів важливу роль відіграють токсичні продукти пастерел – ендотоксини та особливо агресини, які продукуються збудником і пригнічують опірність організму. Генералізації процесу сприяють пригнічення пастерел фагоцитозу (неповний фагоцитоз) і масове пошкодження капілярів. У результаті розвиваються великі набряки в підшкірній і між м'язової клітковині [3].

У залежності від вірулентних властивостей та шляхів проникнення

збудника інкубаційний період за пастерельозу триває від декількох годин до 3-х діб. Хвороба може перебігати блискавично, гостро, підгостро, хронічно та латентно [4].

В останні роки легенева форма пастерельозу набула значного поширення в Україні, Росії, Білорусії, країнах західної Європи, і частіше реєструється як хронічна респіраторна патологія. Пастерельозна інфекція часто перебігає в асоціації з інфекційним ринотрахеїтом ВРХ, класичною чумою свиней, цирковірусною інфекцією другого типу (*PRDC 2*), репродуктивно-респіраторним синдромом свиней (*PRRS*), мікоплазмозами ВРХ і свиней, бордетельозом. Хвороби змішаної етіології зумовлюють непередбачувану загибель сільськогосподарських тварин. Частота виділення пастерел від тварин, які мають клінічні ознаки пневмоній, досягає 75–87 %.

Існуючи засоби діагностики направлені на виявлення збудника пастерельозу тварин, визначення його біологічних, біохімічних, серологічних, патогенних та імуногенних властивостей.

Діагноз на пастерельоз встановлюють на підставі комплекс-у епізоотологічних, клінічних, патологічних та лабораторних досліджень.

Дослідження на пастерельоз виконуються згідно з «Інструкцією щодо контролю пастерельозу тварин» та «Настановою з лабораторної діагностики пастерельозів тварин та птахів». Існують складності діагностики блискавичного, хронічного, легеневого пастерельозів та інфекційного атрофічного риніту, бо вони мають самостійний прояв, а не є продовженням гострого перебігу пастерельозної інфекції. Часто це пов'язано з факторністю пастерельозу та пастерелоносійством [5].

На сьогодні у діагностичній практиці застосовуються такі реакції: аглютинації (РА), дифузної преципітації (РДП), непрямой гемаглютинації (РНГА), імуноферментного аналізу (ІФА) та полімеразно-ланцюгова реакція (ПЛР) [6]. Лабораторна діагностика пастерельозу сільськогосподарських тварин є досить складною через те, що як моноінфекція не реєструється на території України. Хвороба часто пробігає в асоціації з інфекційним ринотрахеїтом та

мікоплазмозом ВРХ, інфекційним атрофічним риніт свиней та іншими респіраторними захворюваннями цих тварин.

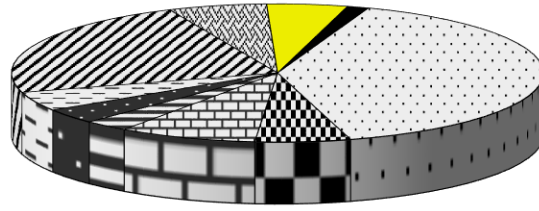
Тому метою досліджень було виявлення *P. multocida* у господарствах, де реєструються інфекційний ринотрахеїт ВРХ та інші респіраторні захворювання цих тварин.

При виконанні роботи нами були досліджені тваринницькі господарства різних областей України (Київської, Миколаївської, Чернігівської та Херсонської), які вважались благополучними щодо пастерельозної інфекції. Але в них реєструються захворювання органів дихання, як вірусної, так і бактеріальної етіології (парагрип-3, респіраторна форма хвороби Ауескі, інфекційний вірусний ринотрахеїт (ІВР), цирковірусна інфекція, мікоплазмоз, гемофільоз, бордетельоз, інфекційний атрофічний риніт (ІАР), легеневий прояв хламідіозу тощо.

Нами було проведено 248 бактеріологічних досліджень патологічного матеріалу від загиблих і вимушено забитих тварин (ВРХ – 104 і свиней – 140 проб) із попереднім діагнозом – ураження органів дихання. У цьому разі виділено 177 культур мікроорганізмів. З них до *P. multocida* віднесено 62 культури (35,5 %).

При виконанні цих досліджень нами експериментально доведено можливість застосування очищеної сироватки крові ВРХ для культивування пастерел, ці результати стали підставою для оформлення деклараційного патенту на корисну модель “Спосіб отримання сироватки крові великої рогатої худоби для культивування пастерел”, № 21236.

Найбільший відсоток пастерел при бактеріологічному дослідженні виділявся з легень (94,7 %) та лімфатичних вузлів (38,8 %) (підщелепових, залоткових, бронхіальних, середостінних), рідше – з серця і печінки (22,3 – 23,0 %).

□ <i>P. multocida</i> 35,5 %	■ <i>E. coli</i> 5,3 %
▣ <i>D. lanceolatus</i> 7,7 %	▤ <i>S. dublin</i> 2,5 %
■ <i>S. typhimurium</i> 3,2 %	▥ <i>S. choleraesuis</i> 4,1 %
▧ <i>B. bronchiseptica</i> 21,0 %	▨ <i>M. hyorhinis</i> 5,5 %
■ <i>H. pleurohneumonia</i> 12,7 %	■ <i>P. haemolytica</i> 2,5 %

Рис. 1. Спектр і частота виділення збудників у зразках патологічного матеріалу від загиблих та вимушено забитих сільськогосподарських тварин з ознаками пневмонії.

Поряд з пастерелами із патологічного матеріалу було виділено ізоляти таких бактерій: *E. coli* – 9 (5,3 %), *D. lanceolatus* – 14 (7,7 %), *S. dublin* – 3 (2,5 %), *S. typhimurium* – 6 (3,2 %), *S. choleraesuis* – 14 (4,1 %), *S. aureus* – 2 (1,2 %), *B. bronchiseptica* – 37 (21,0 %), *H. parasuis* – 12 (6,77 %), у свиней – *M. hyorhinis* – 12 (5,5 %), у ВРХ – *M. bovis* – в тих же відсотках, *P. haemolytica* – 4 (2,5 %) (рис. 1).

Результати дослідження вказують на суттєву етіологічну роль збудника пастерельозу при респіраторних захворюваннях і підтверджують їх поліетіологічність у ВРХ і свиней.

При дослідженні патологічного матеріалу від ВРХ (n = 50) позитивний результат індикації *P. multocida* за допомогою ПЛР одержали у 49,3 випадках (98,6 %), а від свиней (n = 50) – у 49,7 випадках (99,4 %); в той час за допомогою бактеріологічних досліджень *P. multocida* виділялась відповідно у 41 (82,0 %) та 44 (89,4 %) випадках. У процесі проведення серотипізації виділених штамів пастерел на білих мишах одержали результати, що збігаються з даними ПЛР-аналізу. Було встановлено, що до *P. multocida* серовару А належить 38 (61,3 %) культур, а до *P. multocida* серовару D – 24 (38,7 %).

Таким чином, обидва методи серотипізації виявились ефективними, але результати за допомогою ПЛР одержали за 5 годин, тоді як для проведення

серотипізації на білих мишах до трьох діб.

Підтверджена значна перевага ПЛР для індикації збудника хвороби порівняно із бактеріологічним методом лабораторної діагностики, вивчені біологічні властивості пастерел та іншої мікрофлори, виділеної з патологічного матеріалу від тварин. Це дозволяє своєчасно застосувати ветеринарно-санітарні заходи, що, в свою чергу, запобігає утворенню стаціонарних осередків захворювання і контамінації збудником.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сорокин И. В. Экономический ущерб при пастереллёзе / И. В. Сорокин, В. П. Зотов // Свиноводство. – 1970. – № 5. – С. 34 – 38.

2. Волинець Л. К. Характеристика властивостей епізоотичних штамів пастерел, виділених від свиней / Л. К. Волинець [та ін.] // Аграрний вісник Причорномор'я. – 1999. – Вип. 2 (7). – С. 45–47.

3 Garcia V. F. Animal bites and Pasteurella infections / V. F. Garcia // *Pediatr. Rev.* – 1997. – № 18. – P. 127 – 130.

4. Никифорова Н. М. Пастереллёзы / Н. М. Никифорова, А. В. Лукьянченко. – Ветеринарные препараты. Учебн. пособие. – Москва : Колос. – 1981. – С. 236 – 241.

6. Павлов Е. Г. Пастереллёз. Справочник по болезням свиней / Е. Г. Павлов – К. : Урожай, 1984. – С. 84 – 87.

7. Інструкція щодо контролю пастерельозу тварин / В. О. Ушкалов, Б. Т. Стегній, Т. Ю. Трускова, А. Ф. Бабкін, Є. П. Петренчук, О. В. Обухівська, І. І. Головащук, П. П. Цімох, В. І. Сікачина, В. М. Плис, А. М. Головка, В. Г. Скрипник, А. В. Абрамов, Л. К. Волинець, Т. В. Мазур, У. М. Яненко, О. І. Сосницький, В. П. Заболотна. – Київ, 2004. – 25 с.

BIOLOGICAL SCIENCES

UDC 612.763

CONTRIBUTION OF LARGE MOTOR UNITS OF LOWER LIMBS MUSCLES TO IMPACT MOVEMENTS IN KYOKUSHINKAI KARATE

Vovkanych Lyubomyr

Ph.D., Asst. Prof.,

Kindzer Bogdan

Ph.D., Asst. Prof.,

Fedkiv Mariia

M.Sc.

Ivan Boberskyj Lviv State University of Physical Culture,
Lviv, Ukraine

Summary: The activation of large motor units of the lower extremities' muscles of the karate athletes during the kick was analyzed. Participants (11 men, Dan I, age 18-21) performed a Mae Geri kick from the Zenkutsu dachi stance. Activation of motor units was studied by surface electromyogram (sEMG). The high level of sEMG (50% and more of maximal amplitude) lasted for 1.6% –17.9% of the total kick period.

Key words: Kyokushinkai Karate, Mae Geri, Zenkutsu Dachi, surface electromyogram

Introduction. Numerous examples of electromyographic analysis of karate kicks can be found in the modern scientific literature [1, 2, 3]. These researches form the basis for optimization of striking techniques, based on improving the coordination of muscle contractions and activation of the motor units. In particular, some authors have found different levels of activation of fast motor units during the performance of strokes by experienced athletes compared to beginners [2, 4, 5, 6]. Therefore, our

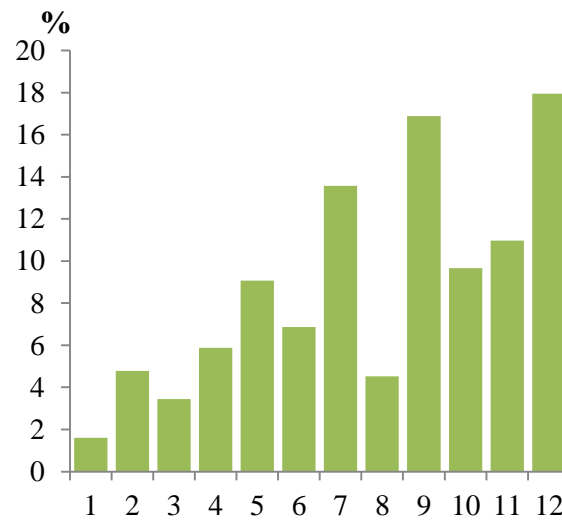
study aimed to analyze the surface electromyogram of the muscles of lower extremities of karate athletes during a front kick, aimed at studying the activation of fast motor units of these muscles.

Materials and methods. The study involved 11 Kyokushinkai Karate athletes with high sports qualifications (Dan I), aged 18–21 years, with long training experience– 12–15 years. All participants gave informed consent to participate in the research. Surface electromyogram (sEMG) parameters were determined when the subjects performed a Mae Geri kick with the right foot from the Zenkutsu dachi stance. Registration of sEMG was performed with a Neuro-MVP-Micro electromyograph under standard requirements [7]. The electrical activity of the following muscles of the lower extremities of the right (*dext.*) and left (*sin.*) sides of the body was studied: *m. gluteus maximus* (*dext./sin.* – GMD / GMS), *m. rectus femoris* (RFD / RFS), *m. biceps femoris* (bfd / bfs), *m. semitendinosus* (STD / STS), *m. gastrocnemius (caput lateralis)* (GCD / GCS), *m. tibialis anterior* (TAD / TAS). The value of the average amplitude of the IEMG (A, as a percentage of the maximum value) recorded for 25 ms was determined. Activation (recruitment) of motor units was assessed based on the relative amplitude of the sEMG during the kick.

Results. We have analyzed the duration of the periods (in per cent from the total kick time) of the electrical activity of lower extremities' muscles at the different levels from maximal sEMG amplitude during the front kick performance by karate athletes. It was revealed that for the different muscles the period of the electrical activity of $\geq 50\%$ of the maximum level lasted up to 1.6%–17.9% of the total kick time (fig. 1). This period of high electrical activity was the longest for TAS (17.9%) and GCD (16.9%). It is reasonable to assume that during the front kick these muscles show the longest activation of fast, high-threshold, motor units.

Thus, we have shown the tendency of short periods of the significant electrical activity of large, proximally located, muscle groups during the kick performance. It can be explained by the process of the adaptation of motor units activation strategies during the long training process. Most possibly, during this process, the most

economical pattern of motor units recruitment was formed. It allows the strikes performance with the shortest periods of fast units activation time.

Fig. 1. Distribution of the relative time period (vertical axis) of electrical activity of muscles at the level of $\geq 50\%$ of the maximum. Legend: 1 – GMD, 2 – GMS, 3 – RFD, 4 – RFS, 5 – BFD, 6 – BFS, 7 – STD, 8 – STS, 9 – GCD, 10 – GCS, 11 – TAD, 12 – TAS.

Conclusion. Based on the analysis of the surface electromyogram of the muscles of the lower extremities of karate athletes during the performance of Mae Geri, it was found that the period of fast motor units activation for different muscles was 1.6% -17.9% of the total duration of the kick.

REFERENCES

1. Vovkanych, L. S., Kindzer, B. M., & Fedkiv M. R. (2021). Individual features of changes in the electrical activity of legs' individual muscles of the Kyokushin karatekas during a direct kick. In International scientific and practical conference "Physical culture and sports in the educational space: Innovations and development prospects": Conference proceedings (pp. 116-120). Wloclawek, Republic of Poland: "Baltjia Publishing". doi:<https://doi.org/10.30525/978-9934-26-044-5-28>. Błaszczyszyn, M., Szczesna, A., Pawlyta, M., Marszałek, M., & Karczmit, D. (2019). Kinematic Analysis of Mae-Geri Kicks in Beginner and Advanced Kyokushin Karate Athletes. *International Journal of Environmental Research and*

Public Health, 16(17), 3155. <https://doi.org/10.3390/ijerph16173155>.

2. Hariri, S., & Sadeghi, H. (2018). Biomechanical Analysis of Mawashi-Geri in Technique in Karate: Review Article. *International Journal of Sport Studies for Health*, In Press(In Press). doi:10.5812/intjssh.84349

3. Quinzi, F., Camomilla, V., Felici, F., Di Mario, A., & Sbriccoli, P. (2013). Differences in neuromuscular control between impact and no impact roundhouse kick in athletes of different skill levels. *Journal of Electromyography and Kinesiology : official journal of the International Society of Electrophysiological Kinesiology*, 23(1), 140–150. <https://doi.org/10.1016/j.jelekin.2012.09.006>

4. Valdés, B. P., Barramuño, M. M., Pinilla, R., Herrera-Valenzuela, T., Guzmán-Muñoz, E., Pérez-Gutiérrez. M. (2018) Differences in the electromyography activity of a roundhouse kick between novice and advanced taekwondo athletes. *Ido Movement for Culture.*, 18(1), 31–38.

5. Vencesbrito, A. M., Branco, M. A., Fernandes, R. M., Ferreira, M. A., Fernandes, O. J., Figueiredo, A. A., & Branco, G. (2014). Characterization of kinesiological patterns of the frontal kick, mae-geri, in karate experts and non-karate practitioners. *Revista De Artes Marciales Asiáticas*, 9(1), 20. doi:10.18002/rama.v9i1.1163

6. Weiss. (2016). *Easy EMG*. Elsevier.

УДК 613.8

ВИХОВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ЗДОРОВ'Я ОТОЧУЮЧИХ

Корінчак Любов Миколаївна

к.б.н., доцент

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Анотація У даній статті розглянуте питання про виховання свідомого ставлення до здоров'я та здорового способу життя. Акцентується увага на Розкрито особливості формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді під час перебування як у навчальних закладах, так і за межами.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, школярі, студенти, навчально-виховний процес

Здоров'я населення – це суспільна цінність, яка повинна бути забезпечена системою наукових і практичних заходів збереження і зміцнення здоров'я, діяльністю структур, які їх реалізують та усвідомленою турботою кожного члена суспільства про особисте і громадське здоров'я. Здоров'я населення загалом, підростаючих поколінь зокрема є інтегральним показником соціального благополуччя, важливим складником забезпечення стійкого і стабільного розвитку – бажаної перспективи й мети для кожної країни та світової спільноти. Саме тому питання здоров'я людини і здоров'я нації сьогодні виходять на перший план при вирішенні внутрішніх і зовнішніх завдань розвитку кожної країни.

Стан здоров'я людини є найважливішою складовою здорового потенціалу нації, тому збереження, розвиток здоров'я учнівської і студентської молоді та

формування в них здорового способу життя сьогодні має дуже важливе значення.

На думку Г.С. Никифорова, В.А. Ананьєва, І.М. Гурвича, та за результатами численних досліджень проведеними іншими ученими можна побачити, що серед чинників, від яких залежить здоров'я людини, яка проживає в цивілізованій країні в умовах миру, за відсутності природних катаклізмів, приблизно 20-22% припадає на екологічні та соціальні чинники, 20-22% – на спадковість і генетичні порушення, 8-10% – на розвиток медицини і якість медичного обслуговування та охорони здоров'я, а близько 50% припадає на спосіб життя людини, на її ставлення до власного здоров'я, тобто дотримання певних правил, що стосуються режиму рухової активності, харчування, нормальних стосунків у сім'ї та в побуті, усунення шкідливих звичок та запобігання їх формуванню. То ж стає зрозуміло, що більшість чинників, які негативно позначаються на стані здоров'я, значною мірою залежить саме від самої людини. Але на превеликий жаль, більшість населення, а особливо молодь, не приділяють власному здоров'ю належної уваги: оскільки палять, вживають наркотичні речовини та алкоголь, мало займаються або ж і зовсім не займаються фізичними вправами та спортом, нераціонально харчуються, і кінцевий результат один – втрачається здоров'я, яке є дуже дорогоцінним для кожної людини.

Ті соціальні та політичні зміни, що відбуваються як в Україні так і в усьому світі, зумовлюють необхідність змін і в галузі освіти, в підготовці підростаючого покоління до повноцінного життя в умовах, що змінюються. То ж однією з цілей Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку і зміцнення моральних засад суспільства є збереження повноцінного фізичного розвитку дітей та молоді [5,6].

Оскільки молодь нашої країни формується в складних умовах економічних та політичних суперечностях, неврівноваженості соціальних процесів та криміногенності суспільства, спостерігається тенденція до

загострення соціально-економічних, психолого-педагогічних та медико-біологічних факторів, які детермінують деструктивну поведінку неповнолітніх. Це свідчить про зниження самоцінності людського життя, нівеляцію духовних цінностей, перекручення понять совісті і моральності, що не може не хвилювати вчителів, вихователів, педагогів, адміністраторів та керівників усіх рівнів системи освіти.

Хоча Державна політика в галузі вищої освіти і спрямована на забезпечення здоров'я молоді в усіх її складових, але пріоритетним завданням вищої освіти є навчання людини відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищих індивідуальних і суспільних цінностей. Все це здійснюється через оптимізацію режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору, залучення до занять фізкультурою і спортом всіх учасників навчально-виховного процесу навчальних закладів України.

Що стосується роботи відносно формування здорового способу життя, то вона є доволі об'ємною і клопіткою, і перед вищими навчальними закладами, всією освітньою галуззю стоять завдання, які неможливо вирішати мимохідь. Для цього необхідне створення єдиної для всієї освітньої мережі України системи щодо формування здорового способу життя, запровадження єдиних державних стандартів освіти з безпеки життєдіяльності, узгоджених між собою і за освітніми рівнями програм для середньої та вищої школи з предметів „Основи медичних знань”, „Основи здоров'я і фізична культура”, „Основи безпеки життєдіяльності”, „Цивільний захист” „Валеологія” та інші.

Тож основною метою у напрямку виховної роботи серед молодого покоління по „Формуванню здорового способу життя” повинно бути:

- забезпечення охорони і зміцнення здоров'я дітей та молоді;
- використання історичного національного досвіду здорового способу життя, самовдосконалення духу і тіла;
- формування фізичних здібностей особистості, гармонії душі і тіла; виховання потреби у регулярних заняттях фізичною культурою та спортом;

- дотримання режиму дня;
- володіння санітарно-гігієнічними знаннями і навичками;
- утвердження здорового способу життя, формування вміння правильно поводитись у критичних життєвих ситуаціях і надавати необхідну допомогу як собі так і оточуючим.

Формуванню здорового способу життя як педагогічної системи, інтеграції педагогічних впливів у вищих навчальних закладах заважають сприйняття значною частиною молоді всякого виховного впливу як прямого зазіхання на свободу особистості, вузька спеціалізація і роз'єднаність викладачів-предметників. До того ж традиційно склалася ситуація, що вищі навчальні заклади більше уваги приділяють наданню теоретичних знань або формуванню професійних навичок, аніж вихованню [4, 5].

На превеликий жаль, феноменом сьогоденного життя є зміщення віку демонстративної неслухняності з інфантильною мотивацією, відкиданням будь-яких виховних впливів на раннє повноліття – 16-18 років – студентський вік, і це вказує на певні фундаментальні зміни у взаємовідносинах „молода людина – держава”. Девіантна поведінка поступово стає нормою, а наркоманія, надмірне вживання алкоголю, сексуальні ексцеси як протидія „дорослій” культурі (а іноді – як слідування „телевізійній” культурі) становлять загрозу життю молодій людині, завдаючи значної шкоди і здоров'ю держави. Так, лише за останні роки кількість алкогольних отруєнь серед молоді зросла більш ніж на 60%, важких наркотичних і токсичних (у токсикоманів) – більш ніж на 90%.

З великою вірогідністю можна припустити, що ці інфантильні дії є реакцією молодого покоління на соціальне відчуження, яке проявляється у вигляді соціально-економічних обмежень починаючи з народження та закінчуючи 23-24 роками життя, проходить кожна дитина, підліток, молода людина. Звичаї реального оточення, умовні цінності підлітково-молодіжної субкультури – сучасні орієнтири значної частини молоді – не відповідають запитам суспільства, тому пріоритет здоров'я над іншими цінностями нашого життя повинен закладатися у свідомості людей ще з дитинства.

Навчальний заклад з його можливостями впливу на дітей і суспільство в цілому, а також педагог, і, не залежно від того, який предмет він викладає, з його авторитетом і знаннями, повинен стати прикладом здорового способу життя для учнівської та студентської молоді, формувати в них дбайливе ставлення до свого здоров'я. Адже від вихователя в дитячому садку і вчителя в школі, які контактують з дітьми саме тоді, коли формується свідомість і закладається, значною мірою, здоров'я людини, буде залежати майбутнє українського народу [3, 6].

І саме на усвідомленні значення підготовки вчителя в справі збереження і зміцнення здоров'я дітей спрямована робота кафедри медико-біологічних основ фізичної культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Виховна робота по формуванню здорового способу життя в університеті проводиться відповідно до державної національної програми „Розвиток освіти України в ХХІ ст.”; Міжгалузевої комплексної програми „Здоров'я нації” на 2002-2011 рр.; Указу Президента України „Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян”, довгострокової програми поліпшення становища жінок, сім'ї, охорони материнства і дитинства, програми імунопрофілактики, національних програм „Фізичне виховання – здоров'я нації” та „Молодь України” та інше, адже саме у цих державних документах накреслено орієнтири діяльності педагогічних колективів навчальних закладів у системі виховання [1].

Роль педагога в житті дитини і суспільства висвітлена в працях В. О. Сухомлинського, І. А. Зязюна, Ю. М. Кулюткіна, Г. С. Сухобської, А. М. Богуш, А. Й. Капської, Т. І. Поніманської та інших авторів. У них теоретичний аспект проблеми поєднується з важливими практичними завданнями – як допомогти становленню та соціалізації підростаючої особистості.

Робота та її напрямки по формуванню здорового способу життя в учнівської та студентської молоді можуть бути такими як: аудиторна робота, тобто робота учителя, викладача, учнів і студентів, та робота в поза аудиторний час. Обидва ці напрямки мають велике значення у формуванні здорового

способу життя, оскільки виховна і освітня робота, як доповнення за межами аудиторії забезпечує актуалізацію теоретичних знань учнів та студентів, спрямовує їх в практичну площину, привертає увагу до найгостріших соціальних проблем, формує їх соціальну зрілість, розвиває пізнавальний інтерес, виховує професійну направленість, сприяє розвитку мислення, дає можливість реалізувати свої здібності.

Науково-практичні конференції які проводяться в Уманському педагогічному університеті імені Павла Тичини, є цікавою формою навчання і студенти з великим бажанням беруть активну участь у них, що ще раз підкреслює зацікавленість молоді та небайдужість її до сьогодення. Викладачі кафедри медико-біологічних основ фізичної культури мають певний досвід роботи з молоддю по формуванню здорового способу життя і запобіганню шкідливих звичок та асоціальної поведінки.

Однією з найболючіших проблем є розповсюдження наркоманії у молодіжному і підлітковому середовищі. Наркоманія – це не тільки відхилення від соціальної норми поведінки, а й хвороба, яка зумовлює масову бездуховність, зубожіння та фізичне знищення людини. Вживання наркотиків, крім психічної та фізичної залежності, призводить до порушення життєдіяльності всіх внутрішніх органів та соціальної деградації молодої людини, і саме це є найбільшою небезпекою для здоров'я та життя людини.

Дуже тривожним є також і те, що в Україні за останні роки утворилися об'єктивні передумови для поширення цього негативного явища: з'явилася можливість досить вільно перетинати кордони, збільшився обсяг інформаційної продукції у засобах масової інформації, які тим чи іншим чином рекламують вживання наркотиків, зріс рівень безробіття серед населення. Кількість осіб, які вдаються до вживання наркотиків та психотропних речовин, з кожним роком зростає. Як свідчить оперативна інформація та соціологічні дослідження, серед підлітків та молоді від 14 до 20 років, майже кожен третій хоча б раз вживав наркотики. Співставлення статистичних даних свідчить про те, що підлітки зловживають наркотиками в 4,5 рази частіше, ніж все населення. Боротьба з

наркоманією полягає в профілактиці і лікуванні. Первинна профілактика – утвердження здорового способу життя молоді особи і суспільства в цілому. З поширенням серед молоді вживання наркотичних речовин тісно пов'язане розповсюдження ВІЛ-інфекції (СНІДу) [2].

Упродовж останнього часу Україна все ще залишається лідером в Європі по масштабах розповсюдження ВІЛ-інфекції. За оцінками експертів UNAIDS, в країні з вірусом живе біля 240 тисяч людей і тільки кожна друга людина знає про свій діагноз.

У серпні 2021 року в Україні офіційно зареєстровано 1 244 нових випадків ВІЛ-інфекції, у 324 пацієнтів діагностовано СНІД, а 163 людини померли від СНІДу. Шляхами інфікування ВІЛ в Україні у серпні 2021 року були: гетеросексуальний – 770; гомосексуальний – 38; парентеральний – 430; вертикальний – 183; невідомий – 2. Також залишається високий відсоток передачі інфекції від матері до дитини – 16,4 %, а кількість ВІЛ-інфікованих вагітних жінок продовжує зростати. Найбільш уразливою віковою категорією є молодь 15-29 років, до якої належить кожен другий ВІЛ-позитивний.

СНІД – підступна хвороба, яка знищує і тіло і душу, вона може не подавати ніяких ознак своєї присутності в організмі тривалий час, але потім нанести смертельний удар. Сприятливим середовищем для поширення СНІДу є сексуальна розпуста, наркоманія, проституція. СНІД – єдине епідемічне захворювання людини з тривалим періодом від моменту зараження до виникнення перших клінічних проявів (до 15 років і більше), виникнення якого тісно пов'язане з інтимною сферою життя людей. Обізнаність в питаннях статевої відносин набуває особливої актуальності у зв'язку з розповсюдженням СНІДу. При підготовці занять з профілактики СНІДу в рамках програми статевої освіти слід звертати увагу на формування у підлітків та молоді відповідальності за статево життя, а тому в роботі по профілактиці СНІДу необхідно робити акцент на практичне використання знань про фактори ризику передачі ВІЛ-інфекції. Суттєвим недоліком статевого виховання молоді є відсутність уміння обговорювати між партнерами використання засобів

контрацепції, ризик венеричних захворювань та СНІДу.

Упродовж багатьох років у всіх народів, підростаючому поколінню передавалися життя про устрій родинного життя, особливості виконання подружніх і батьківських ролей. Статеве виховання – процес, спрямований на вироблення якостей, рис, властивостей, а також настанов особистості, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі. Мета статевого виховання повинна полягати в тому, щоб сформувати в дітей та підлітків правильне розуміння суті моральних норм і настанов у сфері взаєностосунків статей, потреба керуватися ними у всіх сферах діяльності, що визначатиме високий рівень духовного й фізичного здоров'я громадян нашої країни [7].

У сучасних умовах викликає серйозне занепокоєння зростання дефіциту освіченості учнівської молоді в питаннях сексуальної поведінки, її кримінальних наслідків. Акселерація, автономність дозвілля підлітків та юнацтва, інтенсивність їхніх контактів актуалізували чимало педагогічних проблем. Найболючіша з них – зниження віку початку неповнолітніми статевого життя, що супроводжується зростанням кількості випадків штучного переривання вагітності, розширенням діапазону венеричних захворювань, появою серед школярів матерів одначок. Тривожна статистика насильств, скоєних неповнолітніми на сексуальному ґрунті.

Досить тривалий час формуванню здатності людини усвідомлювати власне „я” і вимоги до себе як до представника певної статі приділялось дуже мало уваги. Оволодіння підростаючим поколінням нормами взаємин з представниками іншої статі, підготовка молоді до взаємних стосунків, створення родини та виховання дітей, як проблеми статевої соціалізації людини часто залишаються в тіні, мовляв, спрацюють природні інстинкти, але час довів, що необхідно більше посилювати увагу до статевої освіти та виховання молоді.

Оскільки тенденція загострення сексуальних проблем молоді характерна для більшості європейських держав, її негативні наслідки в Україні

підсилюються відсутністю системи статевої освіти та виховання дітей. Відомо, що статева просвітницька робота для дітей та юнацтва не отримує належного педагогічного спрямування, а тому випускники шкіл вступають в доросле життя здебільшого неосвіченими в питаннях етики, фізіології та гігієни статевих контактів. Гостра нестача науково-популярної літератури для дітей та юнацтва, яка акцентувала б увагу на питаннях статі, шлюбу, негативно позначаються на засвоєнні учнями нормативів статевої поведінки, самовизначенні особистості в складних питаннях між статевого спілкування.

Для перебудови освіти, необхідно педагогічно спрямовувати процес статевого виховання особистості, що вимагає створення певної системи, яка охоплює як безпосередній, так і опосередковані впливи на формування статевої свідомості дитини, координацію діяльності різних дитячих закладів і соціальних інститутів.

Незважаючи на наявні проблеми, головними завданнями в статевому вихованні дітей мають стати: відновлення і збагачення в суспільстві взірців чоловічої і жіночої поведінки, сфер їхньої реалізації, які є основним джерелом статевої ідентифікації, формування свідомості хлопчиків і дівчаток; урізноманітнення джерел і механізмів засвоєння статевих моделей чоловічої і жіночої поведінки в рамках навчально-виховного процесу; кожний період навчання і виховання дитини має стати сходинкою у розвитку психофізичних якостей здібностей і навичок, необхідних для успішного виконання статевих ролей особистості в родинному і суспільному житті; піднесення педагогічної культури батьківської сім'ї є завданням статевого виховання учнів, оскільки первинна статева соціалізація дитини здійснюється через механізм емоційної ідентифікації з дорослими представниками своєї статі. Низький рівень педагогічної культури батьків нерідко призводить до соціальної дезадаптації у виконанні статевих ролей.

Зміст статевої освіти ґрунтується на таких принципах: об'єктивність, правдивість, науковість у висвітленні всього спектру питань, пов'язаних з репродуктивною функцією людини інтимними стосунками. Роз'яснення

складних питань для розуміння, має впливати із засадничих законів природи і суспільства, перебувати в гармонії з ними. Продовження роду – це основний закон життя, без нього був би неможливий не лише розвиток людського суспільства, але й саме його існування.

Виховання з урахуванням статевої належності охоплює знання специфічних для чоловічої статі інтересів і нахилів; особливостей реакцій на впливи, в тому числі й педагогічні; специфіки поведінки в різних ситуаціях взаємного інтересу, який виявляють хлопчики й дівчатка, юнаки та дівчата; їхніх особливостей – і загально-статевих і вікових та індивідуальних.

Отже, збереження і зміцнення здоров'я, культури здорового способу життя учнівської та студентської молоді мають постійно перебувати під пильною увагою громадськості, а особливо педагогічних працівників. І розв'язати досить складну, але почесну проблему – дати державі здорових громадян, ми зможемо тільки продуманими злагодженими спільними систематичними діями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойченко Т.Є. Освітні програми формування здорового способу життя молоді. – К.: Укр. ін-т соціальних досліджень, 2005. – 120 с.
2. Волошин П. Підліткова наркоманія - загроза майбутньому // Директор школи. – 2002. – № 3. – С. 7.
3. Здоровье и здоровый образ студентов / [Волков В.Ю., Давыденко Д.Н., Новицкий Ю.В., Филиппов М.М.] уч. пособие. – СПб. – К.: СПбГПУ. – 2005. – 157 с.
4. Корінчак Л. Виховання свідомого ставлення до збереження і зміцнення здоров'я / Л. Корінчак // Соціально-педагогічні проблеми сучасної середньої та вищої освіти в Україні. – Житомир: ЖДПУ, 2002. – С. 189–191.
5. Коцур Н.І., Товкун Л.П. Професійна підготовка майбутніх педагогів з питань збереження та зміцнення здоров'я школярів // Освіта Регіону: Український науковий журнал. – № 3. – К.: Університет «Україна», 2013. – С.

282–286.

6. Омельченко С.О. Теоретичні та методичні основи взаємодії соціальних інститутів суспільства в формуванні здорового способу життя учнів загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.05. – Луганськ, 2008. – 44 с

7. Яременко О.О., Формування здорового способу життя: стратегія розвитку українського суспільства / О.О. Яременко, О.В. Вакуленко // Державний інститут проблем сім'ї та молоді: УІСД, 2004. – С.64

MEDICAL SCIENCES

UDC: 616.5:616.995.428-036.1-07

MODERN FEATURES OF THE CLINICAL COURSE OF SCABIES

Denysenko Olha Ivanivna,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of
Dermatology and Venereology

Hayevska Marina Yurievna,

candidate of Medical Sciences associated professor of the Department of
Dermatology and Venereology

Denysenko Oleksand Vasylovych,

Teacher of Infectious Diseases of Chernivtsi Medical Professional College

Klimuk Andriy Valerievich

Doctor-intern

Ukrainian Military Medical Academy

Kyiv, Ukraine

Purpose. To study and analyze the level of morbidity and features of the clinical course of scabies in adults in Chernivtsi region over the past three years.

Material and methods. The study and analysis of the incidence rate and nature of clinical manifestations of scabies in adults in the Chernivtsi region over the last three years (2017-2019) using clinical and statistical research methods.

Results. It was found that the incidence rate of scabies among the adult population of the Chernivtsi region over the past three years has increased by 1.46 times, and among the urban population - by 1.93 times. Typical clinical manifestations of dermatosis were diagnosed in 47.4% of persons among patients with scabies, and atypical forms of scabies: low-symptom ("well-groomed" or "treated"), complicated (pyoderma, allergic dermatitis and eczematization) and post-scabious lymphoplasia were diagnosed in more than half (52.6%) of patients, which indicates the need for a comprehensive examination of such patients to identify

possible factors of the atypical and complicated clinical course of dermatosis and planning of rational therapeutic and preventive measures for these patients.

Conclusion. The incidence of scabies among the adult population of the Chernivtsi region over the past three years has a tendency to increase, especially among urban residents. Among the clinical manifestations of scabies in recent years, most (52.6%) are atypical forms of dermatosis, which should be taken into account while examining and treating such patients, as well as when carrying out preventive and sanitary-educational measures among the population.

Key words: scabies, morbidity, clinical manifestations.

Introduction Scabies is a common infectious parasitic skin disease caused by *Sarcoptes scabiei* (var. *Hominis*) [1, 2]. Scabies has been known since ancient times, morphological and biological properties of the pathogen, ways and conditions of infection and clinical manifestations of dermatosis have been studied in detail, methods of diagnosis, treatment and prevention of this parasitic disease have been developed [3-5]. However, scabies still remains an urgent medical and social problem today [6, 7].

Despite the significant improvement in living standards and living conditions of the population at the present stage, the incidence of scabies is quite high, including among the socially prosperous sections of the population. This aspect can be explained both by excessive fascination of the population with hygienic procedures, which leads to overdrying of the skin and reduction of its protective, barrier functions, or the development of immunodeficiency in patients due to concomitant somatic and infectious diseases, including HIV / AIDS, and atypical clinical course of scabies at the present stage, which is the cause of diagnostic errors, untimely detection and treatment of such patients and anti-epidemic measures [1, 4, 8-10].

All this justifies the relevance of studying the modern features of the clinical course of scabies in order to avoid diagnostic errors, timely treatment of such patients and the implementation of appropriate anti-epidemic and preventive measures.

The aim of the study To study and analyze the level of morbidity and features

of the clinical course of scabies in adults in Chernivtsi region over the past three years.

Research materials and methods A study and analysis of the incidence of scabies among the adult population of Chernivtsi region for the last three years (2017-2019) based on the analysis of statistical data of the OCU "Chernivtsi Regional Information and Analytical Center for Medical Statistics, engineering and pharmaceutical support of security institutions health of the region ". We also studied and analyzed the nature of clinical manifestations of scabies in 78 patients, including 27 men and 51 women aged 19 to 68 years, who were on outpatient or inpatient treatment at OKNP "Chernivtsi Regional Dermatological and Venereological health center " during the last three years (2017 -2019). The diagnosis of scabies in the examined patients was made on the basis of clinical, instrumental and laboratory examination methods [1, 2]. Statistical processing of research results was performed on a personal computer using licensed programs.

The results of the research and their discussion Analysis of statistical data on the incidence of scabies in the Chernivtsi region showed that the incidence of scabies among the adult population of Chernivtsi region over the past three years (2017-2019) as a whole increased 1.46 times (in 2017 - 27, 7 cases per 100 thousand population, in 2019 - 40.4 cases per 100 thousand population). At the same time, the incidence of scabies among urban residents, which is much lower than the regional average and the incidence of scabies in rural areas, has increased almost 1.93 times over the past three years (respectively: 8.7 and 16.8 cases per 100 thousand population), which indicates the need to improve diagnostic, anti-epidemic and health education among the urban population of the region.

Based on the study of the nature of clinical manifestations of scabies in the examined patients, it was found that 37 (47.4%) of 78 patients had a typical clinical picture, which manifested itself: itchy skin in the area of the rash in the evening and at night; typical localization of skin lesions - interdigital folds of the hands, lateral surfaces of the fingers, flexion surface of the upper extremities, anterior and lateral surfaces of the abdomen, lumbar region (symptom of a triangle or rhombus

Michaelis), buttocks, thighs, genitals; typical elements of skin rash - small papules and vesicles located in pairs and the superficial burrows of scabies between them, as well as bloody (Gorchakov's symptom) and purulent crusts (Ardi's symptom) in the area of the extensor surface of the elbows and around them in case of prolonged dermatosis .

At the same time, 41 (52.6%) examined patients were diagnosed with atypical clinical forms of scabies: asymptomatic (erased, "well-groomed"), complicated (secondary pyoderma, allergic dermatitis, eczematization), as well as manifestations of postscabial lymphoplasia.

Thus, 19 (24.4%) patients were diagnosed with asymptomatic (erased, asymptomatic, latent, "well-groomed") scabies, or scabies of "tidy" people who follow hygienic rules, often wash, as indicated by most (15 of 19) patients) (daily, sometimes repeated hygienic procedures with the use of detergents). In such patients, the itching was mild, the number of rashes was insignificant - it is mostly small follicular papules, isolated vesicles, individual hemorrhagic crusts in typical scabies localization, the superficial burrows of scabies were isolated or absent. The same clinical picture was observed in the case of "treated" scabies in 7 patients after the use of corticosteroid ointments (doctor's appointment or self-medication), when the rash was mistaken for manifestations of allergic dermatitis.

In 18 (23.1%) patients scabies had a severe clinical course, in particular in 11 (14.1%) patients it was complicated by pyoderma - pustular skin diseases (in the form of impetigo, folliculitis, ecthyma), and in 7 (9.0%)) patients - manifestations of allergic dermatitis with the phenomena of eczematization, which caused a decrease or temporary loss of patients' ability to work. All these patients were recommended a comprehensive examination (biochemical, immunological blood test, etc.) after treatment to identify possible factors in the aggravated clinical course of dermatosis.

4 (5.1%) patients were diagnosed with postscabial lymphoplasia (nodular scabies), manifested by itchy nodules (papules) of peas and more, which are manifestations of benign hyperplasia of lymphoid tissue due to a delayed allergic reaction to the mite itself and its products. Nodular scabies was found in patients with

a long (more than 2-3 months) course of dermatosis.

Thus, according to studies, it was found that more than half (52.6%) of examined patients had atypical clinical course in the form of asymptomatic manifestations or aggravated clinical course complicated by pyoderma, allergic dermatitis with eczematization or post-scabies lymphoplasia, which make it difficult timely diagnosis and treatment of scabies in such patients. The established features of the clinical course of scabies in the adult population at the present stage indicate the need for a comprehensive examination of such patients to identify probable causes of atypical and aggravated clinical course of dermatosis and planning for these patients rational treatment and prevention measures, and should be taken into account. carrying out preventive and sanitary-educational actions, and also at preparation of medical experts of various level.

Conclusion The incidence of scabies among the adult population of the Chernivtsi region over the past three years has a tendency to increase, especially among urban residents. Among the clinical manifestations of scabies in recent years, most (52.6%) are atypical forms of dermatosis, which should be taken into account while examining and treating such patients, as well as when carrying out preventive and sanitary-educational measures among the population.

Prospects for further research Prospects for further research are the study and analysis of the dependence of the nature of clinical manifestations and the course of scabies, depending on the previous treatment and the presence of concomitant somatic diseases in such patients.

REFERENCES

1. Anderson KL, Strowd LC. Epidemiology, Diagnosis, and Treatment of Scabies in a Dermatology Office. *J Am Board Fam Med.* 2017;30(1):78-84. doi: <https://doi.org/10.3122/jabfm.2017.01.160190>.
2. Denysenko OI, Haievska MYu, Perepichka MP, Gulei LO, Karvatska YuP, Shulenina OV, et al. Fundamentals of diagnosis and treatment in dermatovenereology. *Chernivtsi,*2020:38-65.

3. Belovol AN, Tkachenko SG. Entomodermoskopiya kak sovremennyj metod diagnostiki chesotki [Endomodermoscopy as a modern method for diagnosing scabies]. *Dermatologiya ta venerologiya*. 2014;1(63):78-83. (in Russian).
4. Sokolova TV, Malyarchuk AP. Chesotka: sostoyanie problemy. CHast' 1. Zaboлеваemost', etiologiya, epidemiologiya, klinika [Scabies: the state of the problem. Part 1. Morbidity, etiology, epidemiology, clinic]. *Ukrainskyi zhurnal dermatologii, venerologii, kosmetologii*. 2012;3(46):12-24. (in Russian).
5. Salavastru CM, Chosidow O, Boffa MJ, Janier M, Tiplica GS. European guideline for the management of scabies. *J Eur Acad Dermatol Venereol*. 2017;31(8):1248-53. doi: <https://doi.org/10.1111/jdv.14351>.
6. Volbyn SV, Vashchenko KF, Vashchenko OO, Yakymiv OV. Aktualnist rozrobky spreiu dlia likuvannia korosty [The relevance of the spray for curing spray]. *Ukrainskyi zhurnal dermatologii, venerologii, kosmetologii*. 2016;1(60):112. (in Ukrainian).
7. Chandler DJ, Fuller LC. A Review of Scabies: An Infestation More than Skin Deep. *Dermatology*. 2019;235(2):79-90. doi: <https://doi.org/10.1159/000495290>.
8. Aussy A, Houivet E, Hébert V, Colas-Cailleux H, Laaengh N, Richard C, et al. Risk factors for treatment failure in scabies: a cohort study. *Br J Dermatol*. 2019;180(4):888-93. doi: <https://doi.org/10.1111/bjd.17348>
9. Cohen PR. Classic and Non-classic (Surreptitious) Scabies: Diagnostic and Treatment Considerations. *Cureus* [Internet]. 2020[cited 2020 Sep 15];12(3):e7419. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7186094/pdf/cureus-0012-00000007419.pdf> doi: 10.7759/cureus.7419.
10. Denysenko OI, Yurniuk SV, Perepichka MP, Hayevska MY, Majkan IJ, Hulei LO, et al. Dermatological manifestations of HIV-infection/AIDS. *Archives of the Balkan Medical Union*. 2017;3(52):298-305. https://umbalk.org/wp-content/uploads/2017/09/09.Dermatological_manifestations_of_HIV.pdf

UDC 612.171.1

**PHYSIOLOGICAL SIGNIFICANCE OF RESPIRATORY SINUS
ARRHYTHMIA AND ITS FEATURES IN VAGO - AND
SYMPATHICOTONIA**

Goncharova Alina Valeriivna,

Candidate of biological sciences, associate professor
Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine

Dunaeva Olga Viktorivna,

Candidate of biological sciences, associate professor, docent

Shenher Svitlana Volodymyrivna,

Senior teacher

Kyrychenko Mikhailo Petrovich

Candidate of medical sciences, docent, associate professor

Abstract: Respiratory sinus arrhythmia is one of the types of cardiorespiratory interactions. It is used as an indicator of vagal tone and contributes to heart rate variability. The stability of the heart rate in various types of autonomic reactivity at rest is provided by central and autonomous (mostly parasympathetic) influences. There are differences in the correlations between the parameters of heart rate variability and hemodynamic parameters with different dominant types of autonomic regulation.

Key words: respiratory sinus arrhythmia, heart rate variability, autonomic reactivity

The cardiac and respiratory systems form an integral physiological system with complex dynamics of changes in their parameters. The interaction of these systems obeys certain rhythms and is regulated by internal feedback mechanisms [1, P. 10181–86].

There are a number of sources of rhythms in the cardiorespiratory system. The main ones are heart contractions, respiration, changes in blood pressure, thermoregulatory activity and endothelial activity, etc. The interactions of these

rhythms lead to heart rate variability and affect the variability of respiration patterns and other indicators of the cardiovascular system [2, P. H6–H17].

Rhythm variability is periodic changes in the duration of the heart rate intervals. In an integral organism, the circulatory regulation system consists of several levels and circuits, the changes in the parameters of which over time are characterized by sufficient complexity in the formation of the adaptive reactions of the organism. Heart rate variability is thought to reflect the complex interactions between the brain and the cardiovascular system [3, P.1-10].

The formation of the heart rhythm is carried out by the integration of the cerebral and intracardiac rhythm generators into a two-level system, which ensures the reliability and functional perfection of the functioning of the heart. The central generator of the heart rhythm generates impulses, which, entering the heart through the vagus nerves and interacting with the intracardiac generator, is a source of excitation in the heart. Thus, normally, the formation of a heart rhythm occurs in the central nervous system - the cardiac center of the medulla oblongata, i.e. the control mechanism is central, and the heart repeats the rhythm set extracardially [4, P.230-240]. This ensures adaptive responses of the heart *in vivo*.

The functional organization of adaptive reactions is individual, therefore, the implementation of the next optimal adaptive response reflects the state of the mechanisms for regulating the work of the heart and their autonomic support. The dominant role of individual links in the functional system of blood circulation regulation is determined by the current needs of the body [5, P. 66–85].

Measurement of the duration of time intervals of cardiac cycles and further analysis of their series allows us to characterize the influence of various links in the complex mechanism of regulation of cardiac activity. Changes in rhythm are considered as a manifestation of the formation of various functional systems, the organization of which is determined by the required result. Thus, heart rate variability reflects the intensity of the involvement of individual links of the general regulatory system in the emerging adaptive response. The formation of heart rate variability is associated with the inclusion of suprasedgmental structures.

Respiratory sinus arrhythmia is one type of cardiorespiratory interaction. Respiratory sinus arrhythmia (RSA) is the alignment of heart rate with a respiratory pattern. This is reflected in an increase in heart rate during inhalation and a decrease during exhalation.

An inverse relationship has been found between RSA and age [6, P. 212-223], may increase with physical training. RSA is also enhanced by deep, slow breathing [2, P. H6–H17].

The mechanism of heart rate variability associated with the phases of the respiratory cycle occurs from the interaction of the respiratory and cardiac centers of the medulla oblongata [7, P. 1021-1028]. These centers coordinate their activity coupled with each other in accordance with the afferentation coming to them from the receptors of the lungs and heart. This complex cardiorespiratory regulatory network modulates both preganglionic vagal and sympathetic motor neurons, resulting in respiration-related heart rate fluctuations - short-term heart rate variability, determined mainly by the influence of the efferent vagus nerve. In addition to the above, the regulatory system includes some other mechanisms, which include the centers involved in the formation of emotional states and mental activity. Respiratory short-term heart rate variability is associated with several central regions, such as the prefrontal or cingulate cortex [8, P. S163–S169].

RSA is a manifestation of an oscillatory parasympathetic effect on the sinoatrial node, which is associated with the respiratory cycle. In heart rate variability, it looks like a high frequency component. The origin of the low-frequency and ultra-low-frequency components of heart rate variability is assumed to combine sympathetic and parasympathetic activity. Sympatovagal balance is determined by the ratio of low and high frequencies. At the same time, the RR interval more accurately characterizes the sum of sympathetic and parasympathetic influences on the sinus node than other parameters of heart rate variability.

RSA is used as an indicator of vagus tone and contributes to heart rate variability [9, P. 263–285]. RSA, quantified by various time- and frequency-domain analyzes of heart rate variability, can provide important information about discrete

abnormalities in cardiac vagus nerve control [10, P. 86-92].

In assessing cardiovascular risk, the role of respiratory regulation of the vagus nerve (indexed short-term heart rate variability) is of particular importance. The cause of various diseases that increase cardiovascular risk can be autonomic sympatovagal imbalance - a decrease in parasympathetic activity associated with increased sympathetic activity. The physiological significance of RSA is still unclear. One of the predicted values is a possible improvement in the RSA of pulmonary gas exchange, an improvement in cardiac efficiency while maintaining physiological levels of arterial CO₂ and / or stabilization of arterial blood pressure and systemic blood flow [11, P. 521–530].

The features of RSA in different types of autonomic reactivity have not been adequately studied. The study of heart rate variability in adolescent boys with different types of autonomic reactivity showed that in young senior school students of all types, the stability of the heart rate at rest is provided by central and autonomous (mostly parasympathetic) influences. The restoration of the heart rhythm after performing active orthostasis occurs due to the autonomous regulation circuit with a predominance of sympathetic modulations. Parasympathetic influences decreased in young men of normotonic and asympathicotonic types, and in young men of hypersympathicotonic type, the proportion of humoral factors also slightly increased. [12, P. 27-30].

Students with different dominant types of autonomic regulation showed differences in correlations between heart rate variability parameters and hemodynamic parameters. In sympathotonics, the autonomous mechanisms of heart rate regulation were reoriented to higher central mechanisms of regulation. In normotonics, a decrease in the activity of the parasympathetic link of autonomic regulation was revealed [13, P.113-117].

The study of the physiological nature of interactions that lead to heart rate variability is the basis of prevention, diagnosis, prognosis and treatment of diseases of the cardiovascular, respiratory and autonomic nervous systems.

REFERENCES

1. Bartsch R. P., Schumann A. Y., Kantelhardt J. W., Penzel T., Ivanov P. Phase transitions in physiologic coupling // *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. - 2012. - 109(26). – P. 10181–10186. <https://doi.org/10.1073/pnas.1204568109>.
2. Elstad M., O'Callaghan E. L., Smith A. J., Ben-Tal A., Ramchandra R. Cardiorespiratory interactions in humans and animals: rhythms for life // *American journal of physiology. Heart and circulatory physiology*. - 2018. - 315(1). – P. H6–H17. <https://doi.org/10.1152/ajpheart.00701.2017>.
3. Riganello F., Larroque S. K., Di Perri C., Prada V., Sannita W. G., Laureys S. // *Measures of CNS-Autonomic Interaction and Responsiveness in Disorder of Consciousness*. - *Frontiers in neuroscience*. - 2019. – 13, 530. – P.1-10. <https://doi.org/10.3389/fnins.2019.00530>.
4. Pokrovskyy VM., Malyarenko Yu.E. Vegetatyvnoe obespechenye khronotropnoy funktsyy serdtsa // *Vestnyk TGU*. – 2001. - T.6, vyp.2. - P.230-240.
5. Baevskyy R.M., Yvanov G.G., Chyreykyn L.V. y dr. Analiz varyabelnosti serdechnogo rytma pry yspolzovanny razlychnykh elektrokardiyografycheskykh system (metodycheskye rekomendatsyy) // *Vestnyk arytmologyy*. – 2001. – 24. – P. 66–85.
6. Masi C. M., Hawkley L. C., Rickett E. M., Cacioppo J. T. Respiratory sinus arrhythmia and diseases of aging: obesity, diabetes mellitus, and hypertension // *Biological psychology*. - 2007. - 74 (2). – P. 212-223. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2006.07.006>.
7. Chen Z, Chen H, Chen F, Gu D, Sun L, Zhang W, Fan L, Lin Y, Dong R, Lai K. Vagotomy decreases the neuronal activities of medulla oblongata and alleviates neurogenic inflammation of airways induced by repeated intra-esophageal instillation of HCl in guinea pigs // *Physiol. Res*. – 2017. – 66. – P. 1021-1028. <https://doi.org/10.33549/physiolres.93357>.
8. Bona Olexova L., Sekaninova N., Jurko A. Jr, Visnovcova Z., Grendar M., Jurko T., Tonhajzerova I. Respiratory Sinus Arrhythmia as an Index of Cardiac

Vagal Control in Mitral Valve Prolapse // *Physiological research*. - 2020. – 69 (Suppl 1). – P. S163–S169. <https://doi.org/10.33549/physiolres.934402>.

9. Grossman, P., Taylor, E. W. Toward understanding respiratory sinus arrhythmia: relations to cardiac vagal tone, evolution and biobehavioral functions // *Biological psychology*. - 2007. - 74(2). – P. 263–285. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2005.11.014>.

10. Mestanik M, Mestanikova A, Langer P, Grendar M, Jurko A, Sekaninova N, Visnovcova N, Tonhajzerova I. Respiratory sinus arrhythmia -testing the method of choice for evaluation of cardiovagal regulation // *Respir. Physiol. Neurobiol.* – 2019. – 259. – P. 86-92. <https://doi.org/10.1016/j.resp.2018.08.002>.

11. Elstad M, Walløe L, Holme NL, Maes E, Thoresen M. Respiratory sinus arrhythmia stabilizes mean arterial blood pressure at high-frequency interval in healthy humans // *Eur. J. Appl. Physiol.* – 2015. – 115. – P. 521–530. [doi:10.1007/s00421-014-3042-3](https://doi.org/10.1007/s00421-014-3042-3).

12. Mykhaylova L. A. Varyabelnost serdechnogo rytma u yunoshey-podrostkov s razlychnym typom vegetativnoy reaktivnosti // *Pedyatryya. Zhurnal ym. G. N. Speranskogo*. - 2015. - 94 (2). – P. 27-30.

13. Spytyn A.P. Osobennosti struktury serdechnogo rytma u lyts molodogo vozrasta v zavysymosti ot domyniruyushchego tipa vegetativnoy nervnoy systemy // *Kurskiy nauchno-praktycheskiy vestnyk "Chelovek y ego zdorove"*. – 2017. – № 3. – P.113-117.

UDC: 616.98:578.834]-036-07-06:616.831-005

**INFLUENCE OF COVID-19 ON ACUTE CEREBRAL
CIRCULATION DISORDER (LITERATURE REVIEW)**

Kryvetska I. I.
Khovanets K. R.
Chernivtsi, Ukraine

Summary. The article systematizes information about the main forms of damage to the peripheral and central nervous systems, their clinical manifestations in COVID-19.

From the point of view of pathogenesis, neurological disorders in COVID-19 can be caused by a "cytokine storm", hypoxemia, disorders of homeostasis (encephalopathy of critical conditions), neurotropicity and neurovirulence of SARS-CoV-2 (isolated lesion of the cranial nerves, focal and diffuse lesions of the central nervous system), as well as the mixed influence of the listed factors. COVID-19 affects the course of chronic neurological diseases, especially those associated with neuroimmune disorders.

Key words: virus, disease, neurology, epidemic, immune system.

Introduction. In December 2019, a series of cases of pneumonia of unknown etiology was registered in China. Further research has identified a new strain of coronavirus - SARS-CoV-2, which is the causative agent of the acute infectious disease Coronavirus disease 2019 (COVID-19). In a short period of time, the epidemic of a new coronavirus infection has grown into a pandemic that has affected a huge number of countries around the world.

Recently, there has been ample evidence that the new coronavirus SARS-CoV-2 is actively attacking not only the lungs and respiratory tract, but also other organs of the human body. Severe damage can also be caused to the heart, blood vessels, nerve tissues, and skin [1, p.12; 2, p. 43; 3, p.12].

The SARS-CoV-2 virus, like SARS-CoV-1, enters human cells through the

ACE 2 receptors. In humans, ACE2 is expressed by most organs and tissues, and, according to H. Zou et al., The most vulnerable to the SARSCoV-2 virus are the lungs and lower respiratory tract, heart, kidneys, small and large intestine, as well as smooth muscle cells of the vascular wall (mainly of the microvasculature). It is necessary to evaluate the harmful effect of the virus on the brain and other parts of the central and peripheral nervous system, taking into account the fact that ACE2 is expressed by neurons, glial cells and endothelial cells [4, p.66; 5, p. 12; 6, p.87].

Neurological disorders caused by the human coronavirus, including SARS-CoV-2, are increasingly attracting the attention of researchers. The pathophysiology of neurological disorders during infection with the SARS-CoV-2 virus is probably similar to that of SARS-CoV-1, and penetration into the brain can occur by the hematogenous and / or perineural route [7, p.12; 8, p.98]. The combination of COVID-19 and acute cerebrovascular accident (ACVA) is of particular importance. It should be noted that in acute severe viral diseases, including during epidemics of influenza, cardiovascular causes of death are the most frequent, ahead of pneumonia [9, p.12; 10, p.21].

Neurological complications of COVID-19 are common - in about half of hospitalized patients. These include headache, dizziness, muscle pain, changes in consciousness, changes in smell and taste, weakness, strokes, and seizures. In seriously ill patients, the proportion of neurological complications is higher than in patients with less severe forms. It remains unclear which of the neurological problems are specific to COVID-19, but caused by complications that are observed in critically ill patients and patients with concomitant pathology [11, p.76; 12, p. 32; 13, p.67].

In patients with COVID-19, the decompensation of concomitant risk factors, primarily diabetes mellitus, coronary heart disease and arterial hypertension, is perhaps of primary importance in the development of stroke. It should be noted that ACE2 receptors, which are present in the microvasculature of the brain, may cause its vulnerability to COVID-19. It is also important to take into account the role of acute diffuse myocardial damage in the development of cerebrovascular disorders. In

addition, the severe course of infection independently contributes to pro-inflammatory changes, a shift in hemostasis to the procoagulant side and microcirculatory disorders [14, p.43; 15, p. 12; 16, p.56].

Another aspect of the problem of the combination of cerebrovascular pathology and COVID-19 is the impact of stroke on the course of this infection. Stroke is accompanied by activation of the sympathetic nervous system and acute immunosuppression, which can complicate the course of COVID-19 with the subsequent progression of stroke [17, p.23]. The causes of ischemic stroke in COVID-19 are arterial hypotension, ischemia, myocardial inflammation, cardiac arrhythmias, rheology and blood clotting that occur in patients with severe, fulminant pneumonia and / or acute respiratory distress syndrome.

Favorable factors, they are also predictors, are elderly and senile age, heart pathology (myocarditis, myocardial infarction, cardiomyopathy), atrial fibrillation, intubation, artificial ventilation of the lungs, instability of systemic hemodynamics, endothelial dysfunction, procoagulant activity, a sharp increase in the level of brain peptide B -type, its precursor NT-proBNP, cardiac troponins, D-dimer, fibrin, the presence of atherosclerotic plaques, local or tandem stenosis of the main arteries of the neck and head [18, p.21; 19, p. 56; 20, p.32].

In the genesis of embolic stroke (cardioembolic subtype), a significant role belongs to the entry into the vasculature of the brain of embolic material from the heart chambers in endothelial inflammation, impaired myocardial contractility, tachysystolic form of atrial fibrillation [21, p.45]. The risk of ischemic stroke, transient ischemic attacks, thrombosis of the sinuses and veins of the brain in respiratory infections increases several times. The combination of venous and arterial thrombotic complications is a characteristic feature of critical conditions.

Transient ischemic attacks and strokes develop regardless of whether a person is infected or not. Disease COVID-19 is a significant risk factor for cerebrovascular complications. Their unfavorable outcome is observed with an increase in hypoxemia, the development of sepsis, multiple organ failure syndrome, and disseminated intravascular coagulation.

L. Wang in a systematic review, analyzing more than 40 studies involving a total of about 4,700 COVID-19 patients, found three categories of neurological manifestations in COVID-19. The first category is neurological diseases that exist in parallel with COVID-19, in which neurological symptoms manifested themselves to infection, which in itself makes such patients more prone to infection with the SARS-CoV-2 virus (neuronal trauma, cerebrovascular disorders).

The second category includes cases of nonspecific neurological symptoms, which can manifest itself both as a systemic response to infection and as a response to neuroinvasions (headache, fatigue, myalgia). The third category is a specific neurological symptomatology that occurs when the nervous system is infected with the SARS-CoV-2 virus. It includes encephalitis, meningitis, various seizures, myelitis. Nonspecific neurological complications in COVID-19 are varied: headache, myalgia, fatigue, weakness, nausea, vomiting, anorexia, confusion, dizziness, malaise, shortness of breath. The dominant symptoms are weakness, shortness of breath, anorexia, malaise, which is observed in almost a third of patients with COVID-19.

The question remains open dyspnea is a nonspecific neurological symptom, or is it a consequence of respiratory tract damage. ACE2 receptors, which facilitate the penetration of the virus into the cell, are expressed in the cardiovascular center of the medulla oblongata and in other areas of the brain. It can be assumed that shortness of breath is caused directly as a result of the invasion of the SARS-CoV-2 virus into the respiratory center of the brain [22, p.87].

Specific neurological lesions can be divided into three groups according to their localization in the nervous system. Neurological symptoms with lesions of the central nervous system include loss of consciousness, acute cerebrovascular disorders, conduction disorders of the corticospinal tract, ataxia, and seizures. With damage to the central nervous system in 30% -80% of patients with COVID-19, there are violations of taste, smell, vision, neuralgia [23, p.65].

With COVID-19, aseptic neuroinflammatory processes are also observed, which can lead to the development of Guillain-Barré syndrome, Miller-Fisher

syndrome, meningitis, myelitis, encephalitis.

Another cause of brain damage in COVID-19 can be acute necrotizing encephalopathy (NE). In general, NE are rare variants of brain damage, occurring against the background of viral infections. The mechanisms of NE development remain not fully understood. Probably, there is a role of excessive activation of proinflammatory cytokines - cytokine storm. One can also suspect the possibility of a pathological autoimmune response to polyclonal stimulation of the immune system with a virus with a cross-lesion of the brain substance.

The most characteristic radiological signs of oppression are symmetrical lesions of the thalamic area. Also, the white matter of the cerebral hemispheres, the brain stem and the cerebellum are often involved. Morphologically, a combination of a widespread necrotic process, microcirculatory disorders, minor inflammatory changes and secondary demyelination is usually noted [24, p.11; 25, p.62].

The role of viruses in the development of multiple sclerosis (MS) has been described for several decades. It is assumed that certain neurotropic viruses, Epstein-Barr virus, endogenous retroviruses, and others, may be directly or indirectly involved in the development and progression of MS.

At the same time, in a number of studies performed earlier, there is a possible connection between human coronavirus and MS [26, p.28; 27, p.19]. Thus, according to N. Arbor, M. Desforges, HCoV-OC43 RNA was significantly more often observed in the brain of MS patients than in the control group. According to their study, in MS patients, almost 30% of T cells cross-reacted with antigens of myelin basic protein and HCoV229E antigens, while in the control group, cross-reactivity was observed only in 1.3% of cases. Thus, at present, the question of the mutual influence of COVID-19 and MS remains open.

Conclusions. Thus, the spectrum of neurological disorders in COVID-19 is very wide - from cranial mononeuropathies, which are clinically manifested in the form of anosmia, ageusia / dysgeusia, etc., to acute inflammatory Guillain-Barré polyneuropathy and severe lesions of the brain and spinal cord in the form of acute hemorrhagic necrotizing encephalopathy and myelopathy. COVID-19 affects the

course of chronic neurological diseases, especially those associated with neuroimmune disorders. All of the above determines the need for a multidisciplinary approach to the treatment of COVID-19 and its complications with the obligatory participation of a neurologist.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Liu L, Wang T, Lu J. The prevalence, origin, and prevention of six human coronaviruses. *Virol Sin.* 2016;31(1):94-99.
2. Hoffmann M, Kleine-Weber H, Schroeder S, Krüger N, Herrler T, Erichsen S, Schiergens TS, Herrler G, Wu NH, Nitsche A, Müller MA, Drosten C, Pöhlmann S. SARS-CoV-2 cell entry depends on ACE2 and TMPRSS2 and is blocked by a clinically proven protease inhibitor. *Cell.* 2020;181(2):271-280.e8.
3. Zou X, Chen K, Zou J, Han P, Hao J, Han Z. Single-cell RNA-seq data analysis on the receptor ACE2 expression reveals the potential risk of different human organs vulnerable to 2019-nCoV infection. *Front Med.* 2020;14(2):185-192
4. Wang XL, Iwanami J, Min LJ, Tsukuda K, Nakaoka H, Bai HY, Shan BS, Kan-No H, Kukida M, Chisaka T, Yamauchi T, Higaki A, Mogi M, Horiuchi M. Deficiency of angiotensin-converting enzyme 2 causes deterioration of cognitive function. *NPJ Aging Mech Dis.* 2016;2:16024.
5. Mao L, Jin H, Wang M, Hu Y, Chen S, He Q, Chang J, Hong C, Zhou Y, Wang D, Miao X, Li Y, Hu B. Neurologic manifestations of hospitalized patients with coronavirus disease 2019 in Wuhan, China. *JAMA Neurol.* 2020;e201127.
6. Baig AM, Khaleeq A, Ali U, Syeda H. Evidence of the COVID-19 virus targeting the CNS: tissue distribution, host-virus interaction, and proposed neurotropic mechanisms. *ACS Chem Neurosci.* 2020;11(7):995-998.
7. Li YC, Bai WZ, Hashikawa T. The neuroinvasive potential of SARS-CoV2 may be at least partially responsible for the respiratory failure of COVID-19 patients. *J Med Virol.* 2020;92:552-555
8. Ruan Q, Yang K, Wang W, Jiang L, Song J. Clinical predictors of mortality due to COVID-19 based on an analysis of data of 150 patients from Wuhan,

China. Intensive Care Med. 2020;46(5):846-848.

9. Koh JC, Murugasu A, Krishnappa J, Thomas T. Favorable outcomes with early interleukin 6 receptor blockade in severe acute necrotizing encephalopathy of childhood. *Pediatr Neurol.* 2019;98:80-84.

10. Xu H, Zhong L, Deng J, Peng J, Dan H, Zeng X, Li T, Chen Q. High expression of ACE2 receptor of 2019-nCoV on the epithelial cells of oral mucosa. *Int J Oral Sci.* 2020;12(1):8.

11. Лунева И.Е., Полищук Р.В., Чернобаева Л.С., Бормин А.А., Антипят Н.А., Рябинкина Ю.В., Пирадов М.А. Острый некротический энцефалит, ассоциированный с вирусом гриппа, у взрослых. *Журнал неврологии и психиатрии им. С.С. Корсакова.* 2020;120(4):101-105

12. Баклаушев В.П., Кулемзин С.В., Горчаков А.А. и соавт. COVID-19. Этиология, патогенез, диагноз и лечение // *Клиническая практика.* 2020. Т. 11, № 1. С. 7-20.

13. Белопасов В.В., Яшу Я., Самойлова Е.М., Баклаушев В.П. Поражение нервной системы при COVID-19 // *Клиническая практика.* 2020. Т. 11. № 2. С. 60-80.

14. Мосолов С.Н. «Проблемы психического здоровья в условиях пандемии COVID-19» // *Журнал неврологии и психиатрии им. С.С.Корсакова.* 2020. Т. 120. № 5. С. 7-15.

15. Осколкова С.Н. Амбулаторные случаи психических нарушений в период коронавирусной пандемии COVID-19. // *Психиатрия.* 2020. Т. 18, № 3. С. 49-57.

16. Муртазина А.Ф., Наумова Е.С., Никитин С.С., и др. Стволовой энцефалит Бикерстаффа, острый поперечный миелит и острая моторная аксональная нейропатия: сложности диагностики и лечения пациентов с перекрестными синдромами. *Клиническое наблюдение // Нервно-мышечные болезни.* — 2017. — Т.7. — №3. — С. 56–62.

17. Гусев Е.И., Мартынов М.Ю., Бойко А.Н., и др. Новая коронавирусная инфекция (COVID-19) и поражение нервной системы:

механизмы неврологических расстройств, клинические проявления, организация неврологической помощи // Журнал неврологии и психиатрии им. С.С. Корсакова. — 2020. — Т.120. — №6. — С. 7–16.

18. Лунева И.Е., Полищук Р.В., Чернобаева Л.С., и др. Острый некротический энцефалит, ассоциированный с вирусом гриппа, у взрослых // Журнал неврологии и психиатрии им. С.С. Корсакова. — 2020. — Т.120. — №4. — С. 102–106

19. 9. Мартынов М.Ю., Шамалов Н.А., Хасанова Д.Р., и др. Ведение пациентов с острыми нарушениями мозгового кровообращения в контексте пандемии COVID-19. Временные методические рекомендации. Версия 2.16.04.— М., 2020. — 18 с.

20. Бойко А.Н., Лащ Н.Ю., Спирин Н.Н., и др. Ведение пациентов с рассеянным склерозом в условиях пандемии COVID-19. Временные методические рекомендации. Версия 1.19.04. — М., 2020. — 12 с.

21. Копишинская С. В., Жаринова Н. О., Величко И. А. и др. Основные принципы ведения неврологических пациентов в период пандемии COVID-19. Нервно-мышечные болезни 2020; 10(1):31–42. DOI: 10.17650 /2222-8721-2020 – 10 – 1 – 31 – 42.

22. Холин А.А., Заваденко Н.Н., Холина Е.А. Международные рекомендации по ведению пациентов с эпилепсией в условиях пандемии COVID-19 (по материалам ILAE) // РМЖ. Неврология. — 2020. — №8. — С. 2–4.

23. Al-Olama M, Rashid A, Garozzo D. COVID-19-associated Meningoencephalitis complicated with intracranial hemorrhage: a case report. Acta Neurochir (Wien). 2020;162(7):1495–1499.

24. Arbour N, Day R, Newcombe J, Talbot PJ. Neuroinvasion by human respiratory Coronaviruses. J Virol. 2000;74(19):8913–8921.

25. Mehta P, McAuley DF, Brown M, et al. COVID-19: consider cytokine storm syndromes and immunosuppression. Lancet. 2020;395(10229):1033–1034.

26. Бородулина Е.А., Ширококов Я.Е., Гладунова Е.П. и др.

Диагностика и фармакотерапия вирус-ассоциированных поражений легких. Клиническая фармакология и терапия. 2020; 29 (3): 61–6.

27. Старшинова А.А., Кушнарёва Е.А., Малкова А.М. и др. Новая коронавирусная инфекция: особенности клинического течения, возможности диагностики, лечения и профилактики инфекции у взрослых и детей. Вопросы современной педиатрии. 2020; 19 (2): 123–31.

UDC: 618.174

**INFLUENCE OF COVID 19 ON THE MENSTRUAL-OVARIAN FUNCTION
OF WOMEN OF REPRODUCTIVE AGE**

Najmutdinova Dilbar Kamariddinovna

Doctor of Medical Sciences, Professor
Head of the Department of Obstetrics and Gynecology No. 2
Tashkent Medical Academy
City of Tashkent. Uzbekistan

Yunusova Dilfuza Xusanboevna

PhD Degree Applicant
Gynecologist at the Shifo Nur clinic
City of Tashkent. Uzbekistan

Abstract: As the understanding of the pathogenetic coronavirus infection deepens, interest in the effect on the reproductive system of the female body after a coronavirus disease is growing. [1,5]. Given the localization of target cells and the specific behavior of the virus, it is important to study the effect of coronavirus infection on the development of reproductive system disorders in women of fertile age. [8,9,5,6,7]. The aim of this study is to study the effect of coronavirus infection on the reproductive function of women of fertile age, the likelihood of developing disorders of the menstrual-ovarian cycle manifested in the postcovid period in the form of amenorrhea, shortened intervals between menstruation, or heavy and frequent menstruation with an irregular cycle.

Key words: Coronavirus infection, postcovid syndrome, reproductive health, menstrual irregularities

Materials and Methods: A randomized method was used to examine 184 women of fertile age, whose average age was 29 years $\pm$ 6.4 years (using the example of access to a public or private medical institution) in the city of Tashkent. A special questionnaire was developed, the main points of which were to determine the nature of menstruation, the presence or absence of a coronavirus infection in history, a

subjective assessment of the general somatic state of patients, a change in the nature of menstruation in the postvoid period in patients who had had COVID-19.

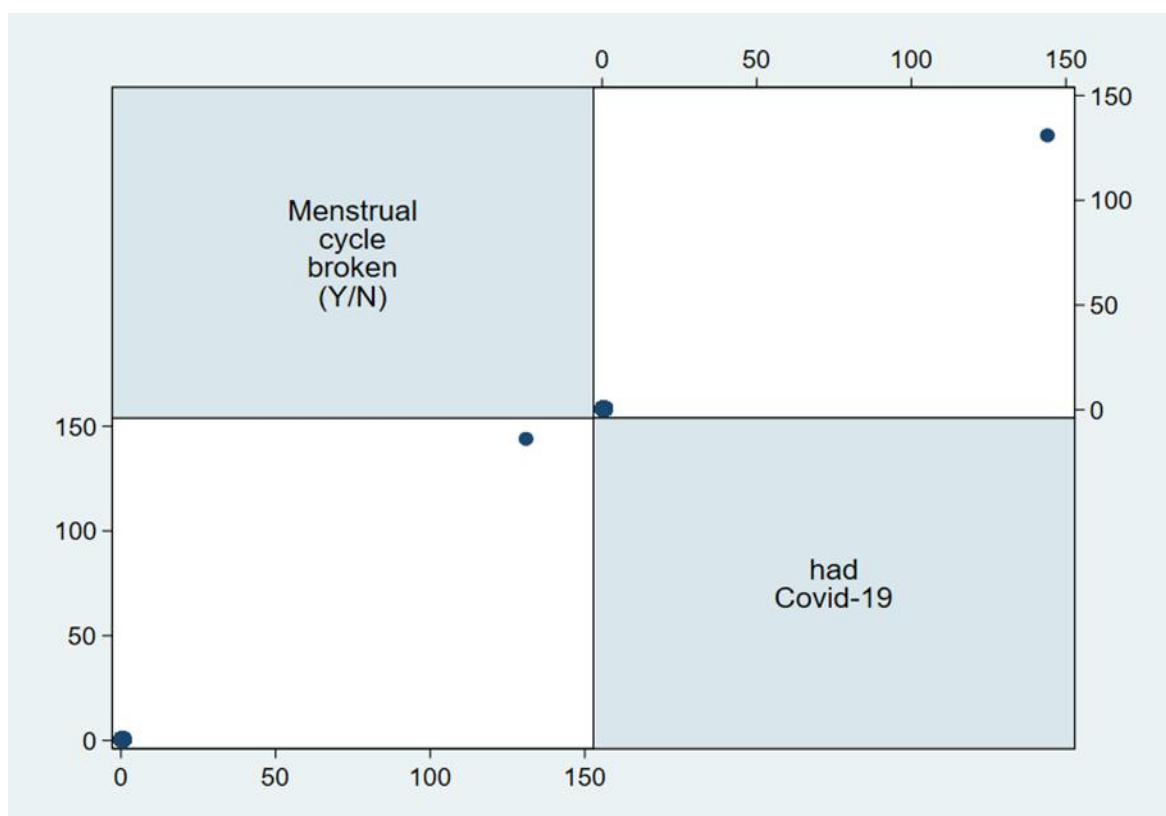
According to the results of the assessment, the patients were divided into control and study groups, depending on the previous coronavirus infection and the existing menstrual irregularity. The study group consisted of 144 women with an average age of 27.2 years $\pm$ 6.4 years who had had coronavirus. The control group consisted of 40 women, 33.5 years old $\pm$ 6.2 years old, who did not have a coronavirus infection. The evaluation criteria were the history of patients, the presence of concomitant gynecological pathologies. In patients with menstrual irregularities, the level of TSH, T3 free, T4 free, ATPO, FSH, LH, the level of prolactin and testosterone in the blood was determined by the IHLA method, a morning blood test was taken on the 3rd day of the menstrual cycle. Ultrasound examination was also performed (using the Mindraw apparatus DC70 x insight) thyroid and mammary glands.

The results obtained were statistically processed using the statistical software package Stata, using the logistic regression method. The model confidence level (as represented by Prob> chi2 = 0.05) was 95%. When predicting the outcome (i.e. normal or abnormal menstrual cycle), the Covid results -19, the results of TSH 0.3-4.0 μ MEml, Prolactin 66 - 490 ng / ml and Testosterone 0.29-1.67 pg / ml gave almost ideal predictive power for the model.

Results of the study: As a result of the study, 184 women were identified, out of all examined patients, 144 (78.3%) women, whose average age was 27.2 had a history of COVID-19 and 40 women did not have coronavirus infection, constituting 21.7%. Of all patients, 131 women had menstrual-ovarian irregularities, which is 71.2%. In women of the surveyed group, menstrual-ovarian cycle disorders were found in 106 (73.6%) women. In women in the control group, menstrual irregularities were observed in 25 women (62.5%) Detailed statistical analysis data are presented in the form of a table (Table 1):

Table 1

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
age	186	28.92699	6.552091	6.372139	40
Menstrualc~N	185	1.416216	9.589666	0	131
hadCovid19	185	1.556757	10.53763	0	144
TSH0340мкМ~л	171	2.793099	1.567973	.2	5.6
T32543нмольл	161	2.912857	.5930045	1.8	4.8
T4free8917~л	169	10.26598	3.427061	1.42	17
TP0antibod~л	145	14.53724	13.83363	.2	54
Prolactine~л	171	468.117	105.2143	128	645
FSH35125мЕ~л	161	7.29	4.312493	2.33	19.7
LH140956мЕ~л	161	15.36441	6.971719	5.49	96
TESTOSTERO~л	89	1.204831	.9056491	.22	2.9
THYROIDGLA~U	184	.6141304	.4881282	0	1

Picture. 1. The scatter chart shows the visual correlation between those who have had COVID-19 and those who have had a disrupted menstrual cycle.

Table 2

Predictive results of hormone tests if present COVID-19

. regress hadCovid19 TSH0340mдЕмл T32543нмольл T4free09172нмольл TPOantibodiesдо35МЕмл Prolactine66490нгмл FSH35125мЕдмл LH140956мЕдмл TESTOSTERONE029167нгмл THYROIDGLANDU

Source	SS	df	MS	Number of obs =	73
Model	12.4118047	9	1.37908941	F(9, 63)	= 26.00
Residual	3.34161999	63	.053041587	Prob > F	= 0.0000
				R-squared	= 0.7879
				Adj R-squared	= 0.7576
Total	15.7534247	72	.218797565	Root MSE	= .23031

hadCovid19	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]
TSH0340mдЕмл	.2527155	.0625525	4.04	0.000	.1277143 .3777166
T32543нмольл	.1211835	.0990936	1.22	0.226	-.0768393 .3192062
T4free09172нмольл	-.0483749	.0252064	-1.92	0.059	-.0987458 .0019959
TPOantibodiesдо35МЕмл	.0267865	.0072095	3.72	0.000	.0123795 .0411935
Prolactine66490нгмл	.0008757	.0005864	1.49	0.140	-.0002962 .0020476
FSH35125мЕдмл	.0340769	.0101266	3.37	0.001	.0138405 .0543132
LH140956мЕдмл	.0118508	.0141341	0.78	0.437	-.0171939 .0392955
TESTOSTERONE029167нгмл	-.1654793	.0571173	-2.90	0.005	-.2796119 -.0513395
THYROIDGLANDU	-.7272334	.2034928	-3.57	0.001	-1.133881 -.3205855
_cons	-.3165707	.6119535	-0.52	0.607	-1.539462 .9063208

Conclusion: The probability of menstrual irregularities in patients in the control group was 62.5%, in patients in the study group who had a history of coronavirus infection it was 73.6%, which is 11.1% more often than in the control group. The above results suggest the effect of coronavirus infection on the development of menstrual irregularities due to changes in the hormonal spectrum, in particular the levels of TSH, free T4, the development of AIT in some patients, impaired levels of FSH, LH, prolactin and testosterone.

BIBLIOGRAPHY:

1. V. I Pankiv., EO Litvak "Diseases of the thyroid gland and the reproductive function of women" p. Endocrinology. Medical aspects of women's health pp 62-65, No. 7 (47) '2011
2. Nazhmutdinova DK, Nasyrova Sh. Sh., Adkhamova NP "The relationship between the functional states of the thyroid gland and the reproductive system in women under conditions of iodine deficiency." Reproduction problems. 2012; (4): 31-34.
3. T.F. Tatarchuk., N.V. Kosey., T.N. Tutchenko., I.N. Kapshuk. "Modern diagnosis and treatment of abnormal uterine bleeding" Reproductive endocrinology.

4. V.V. Fadeev F 15 Diseases of the thyroid gland in the region of mild iodine deficiency: epidemiology, diagnosis, treatment. - M.: Publishing house Vidar # M, 2005. - 240 p., Ill.

5. Bernard Khoo, Tricia Tan, Sophie A Clarke, Edouard G Mills, Bijal Patel, Manish Modi., «Thyroid Function Before, During, and After COVID-19» Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, Volume 106, Issue 2, February 2021, Pages e803–e811, <https://doi.org/10.1210/clinem/dgaa830>

6. «Potential influence of COVID-19/ACE2 on the female reproductive system» Yan Jing, Li Run-Qian, Wang Hao-Ran, Chen Hao-Ran, Liu Ya-Bin, Gao Yang, Chen Fei. Molecular Human Reproduction, Volume 26, Issue 6, June 2020, Pages 367–373, <https://doi.org/10.1093/molehr/gaaa030>

7. «Alterations of the male and female reproductive systems induced by COVID-19» Paulo Roberto Carneiro Gomes, et al. 2021 May 28 : 1–7. <https://doi.org/10.1007/s00508-021-01875-2>

8. Donoghue M., Hsieh F., Baronas E., Godbout K., Gosselin M., Stagliano N et al. A novel angiotensin-converting enzyme-related carboxypeptidase (ACE2) converts angiotensin I to angiotensin 1-9 (англ.) // Circ Res : journal. — 2000. — Vol. 87, no. 5. — P. E1—9. — doi:10.1161/01.res.87.5.e1. — PMID 10969042

9. Kabbani, Nadine; Olds, James L. Does COVID19 infect the brain? If so, smokers might be at a higher risk // Molecular Pharmacology: journal. — 2020. — 1 April (vol. 97, no. 5). — P. 351—353. — doi:10.1124/molpharm.120.000014. — PMID 32238438

CHARACTERISTICS OF THE SYNDROME OF AUTONOMIC DYSFUNCTION IN THE REMOTE PERIOD OF CONCUSSION IN YOUNG PEOPLE

Riznychenko Olena

candidate of med. science, ass.prof

Zub Kseniia

Rudenko Sergii

Intern doctors

Kharkiv national medical university

Kharkiv, Ukraine

Introduction. Traumatic brain injury is a common cause of disability more often among young people of working age. Causes of concussion are traffic accidents, domestic, sports, industrial and criminal injuries. Mild traumatic brain injury includes concussion and mild concussion. Concussion is the mildest clinical form of traumatic diffuse brain injury and is characterized by no changes in computed tomography and magnetic resonance imaging. The basis of clinical manifestations of concussion in the acute phase are changes in the synaptic apparatus of the cerebral cortex and diencephalic region of the brain, the redistribution of tissue fluid. After the acute and subacute phases comes a period of long-term consequences, the manifestation of which is often autonomic dysfunction, which is an insufficiently studied area of neurological disorders.

The aim of our study was to examine the state of the autonomic nervous system, the level of anxiety (personal and reactive) and quality of life in young people in the remote period of concussion.

Materials and methods. 84 patients in the remote period of causes of concussion, 63 men and 21 women were examined. The average age of the subjects was 24.5 years. Autonomic dysfunction syndrome (ADS) in all patients was studied in detail by determining autonomic tone, autonomic reactivity and autonomic support. VT was evaluated using a standardized table developed by the Center for Pathology of the Autonomic Nervous System of the Moscow Medical Academy in 1998. The

integration indicators of different functional systems that characterize the state of the system as a whole were studied. The following integrative indicators were determined: blood pressure (BP), minute volume, autonomic Kerdo index (normally equal to zero), which depends on the ratio of diastolic pressure and heart rate (HR). BP was checked using the Danini-Ashner reflex. All patients were tested on the Spielberger-Hanin scale, which allows differentiated measurement of anxiety as a personal property and as a condition associated with the current situation. All patients were examined for quality of life (QOL) using the SF-36 (SF-36 Health Status Survey) questionnaire, which reflects the general well-being and satisfaction of those aspects of human life that affect health.

Results and discussions. The main complaint in all patients was a headache - the most striking clinical manifestation of ADS, which is psychovegetative in structure and manifests itself in a variety of somatic symptoms. Patients complained of general weakness, fatigue, various sensory manifestations in the form of paresthesias, somatalgia, senestopathy. Patients indicated that the severity of most symptoms of ADS was intermittent and depended on the general physical and emotional state, weather conditions, daily and seasonal rhythms. In the neurological status of the subjects there were instability of muscle tone, slight anisoreflexion and slight changes in sensory-pain adaptation.

The permanent type of ADS occurred in 57 (68%) subjects. In 27 (32%) young people there were autonomic paroxysms, more often mixed (18 patients - 21%), less sympathetic-adrenal (6 patients - 7%) and weight-insular (3 patients - 4%). the linguistic part of which were anxiety, fear, low mood. In 69 (82%) patients with additional emotional load and especially in stressful situations there was pain in the heart, which after appropriate examination was regarded as non-cardiogenic cardialgia. Emotional disturbances were particularly pronounced in patients with ADS in the form of panic attacks. The study of vascular tone in the examined young patients with long-term consequences of causes of concussion revealed sympathetic (82%) and parasympathetic (18%) orientation of autonomic functions in the cardiovascular system in the background. The obtained data showed a tendency of BP

to decrease (sympathicotonia) in 53% of patients and to increase (parasympathicotonia) - in 12%, but in 35% of cases there was a normal BP. In 60% of the subjects, the obtained data of heart rate changes did not differ from normal; 28% of patients had excessive ultrasound, and 12% had insufficient ultrasound.

In the study of anxiety (personal and reactive) increased levels of personal anxiety were registered to an average of 36 points, and in people with panic attacks - up to 42 points. The examined young people were diagnosed with psycho-emotional disorders in the form of asthenic syndrome (in 68 cases - 81%), which was manifested by increased fatigue, rapid exhaustion, periodic loss of ability to long-term physical and mental stress, irritability, emotional lability, sleep disorders in the form of insomnia, "Nightmares". Hypochondriac syndrome was diagnosed in 4 (5%) patients. In 20 surveyed young people (24%) in the long-term consequence of causes of concussion revealed changes in all aspects of life - physical, psychological and to a lesser extent social. After the necessary clinical and instrumental examination, all our patients were prescribed individual, pathogenetically sound treatment, taking into account neurotransmitter and metabolic disorders in the remote period of causes of concussion. Particular attention was paid to neuroprotective therapy. Physiotherapeutic methods of treatment were widely prescribed. Against the background of the therapy there were improvements in autonomic regulation, reduced anxiety, improved quality of life, normalized sleep, increased mental and physical performance

Conclusions. Undoubtedly, in the remote period of concussion the leading clinical consequences are autonomic dysfunction in combination with asthenic syndrome. The permanent type of ADS is twice as common as paroxysmal, but emotional disorders significantly reduce the quality of life of patients with panic attacks, which requires adequate treatment. Based on our study, it can be noted that young people in the remote period of concussion are almost four times more likely to have a sympathetic orientation of autonomic functions in the cardiovascular system, and reduced quality of life in all respects occurs in a quarter of patients.

UDC 617-089.844

**THE RESULTS OF TREATMENT OF PATIENTS WITH COLORECTAL
CANCER COMPLICATED BY PARTIAL INTESTINAL OBSTRUCTION**

Vinnyk Yuriy

Doctor of Med. Sc., Professor

Romaniuk Mykola

Yefymova Galyna

PhD, Associate Professor

Parkhomenko Kyrlo

Doctor of Med. Sc., Associate Professor

Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education

Abstract. This work is devoted to one of the most important medical and social problems - treatment of colorectal cancer. The study is based on the analysis of data obtained in the treatment of 483 patients treated surgically in 2009-2019 with performing an invaginative telescopic end-to-end anastomosis. The investigators it possible to perform primary restorative intervention without forming a colostomy.

Key words: colorectal cancer, invaginative anastomosis, telescopic anastomosis, intestinal obstruction

Treatment of colorectal cancer (CRC) has recently become one of the most topical medical and social problems [1]. This is primarily due to the significant increase in morbidity worldwide. CRC ranks 3rd place in the structure of mortality from all cancers [2, 3]. Every year 850 thousands of new cases are registered in the world and almost 500 thousands of deaths. Colorectal cancer is often asymptomatic, which is a huge problem for early diagnosis of the disease. Thus, in more than 50% of patients on admission III-IV stages of the disease are established [4].

Modern colon cancer surgery should follow the principles of radicalism, preservation of functionality and improvement of the patient's quality of life, especially in cases of CRC complicated by intestinal obstruction [5]. In Kharkiv surgical medical institutions and in Kharkiv region, according to various authors, up

to 30% of patients requiring surgical treatment of colon cancer come with a clinic of partial intestinal obstruction caused by a tumor. It represents a high probability of pulling out and formation of a colostomy, a deterioration of the life quality and an increase of the patient's rehabilitation duration.

The aim of work is to demonstrate the effectiveness of colorectal cancer treatment by creation of telescopic anastomosis.

Materials and methods. Our study is based on the analysis of data obtained in the treatment of 483 patients treated surgically in 2009-2019 in Kharkiv Regional Clinical Oncology Center and State Clinical Hospital №17. All patients were operated as planned. There are 222 (49.1%) women and 261 (50.9%) men in the amount of patients. The age of patients was up to 60 years in 121 cases (39.2%), older than 60 years – in 362 cases (60.8%). 30% of patients (n=193) were admitted to the clinic with partial intestinal obstruction and required substantial presurgical preparation for two days, which allowed performing radical surgery patients without colostomy in patients. Localization of the primary surgical tumor: rectosigmoid part – 120 patients (25%), sigmoid colon - 82 patients (17%), descending part of the colon – 161 patients (33%), ascending and lumbar-colon part of the colon 120 patients (25%). The severity of intestinal obstruction in all patients was characterized as compensated and subcompensated (30% of cases).

Results and its discussion. All patients included in the study were performed an invaginative telescopic end-to-end anastomosis during surgery, which made it possible to perform primary restorative intervention without forming a colostomy. It revealed anastomosis seam failure in 3 patients with the formation of a fecal fistula, which later closed during dynamic observation at different periods of rehabilitation.

The early postoperative period was without visible complications. Despite 3 cases of primary anastomosis failure (telescopic invaginative), none of the patients required recurrent surgical intervention. There were no cases of mortality after the application of the primary telescopic anastomosis. Most of the radically operated patients studied, namely 328 people (68%), have demonstrated a 5-year survival rate and are registered at Kharkiv Oncology Center and at the place of residence up to this

day. In our study, it was found that the correctly chosen tactics for the management and preparation for surgery of patients with CRC complicated by intestinal obstruction allows performing primary restorative intervention with the formation of an invaginative telescopic anastomosis, which allows maintaining the functionality of the gastrointestinal tract without the formation of a colostomy and doesn't reduce the patient's quality of life.

Conclusions

1. Comparative analysis of the treatment results of patients with colorectal cancer complicated by intestinal obstruction (30%) showed a decrease the frequency of complications (3 cases of anastomosis failure with the formation of a fecal fistula), the absence of mortality and a tendency to improve the five-year survival rate of patients with the formation of an invaginative telescopic anastomosis during surgery on the colon.

2. The data obtained indicate that in the category of patients with colorectal cancer complicated by intestinal obstruction, it is advisable to consider performing primary restorative operations as the basis for determining the volume of further surgical intervention.

REFERENCES

1. WHO. International Agency for Research Cancer. Colorectal cancer Source: Globocan 2018 [Internet]. Available: https://gco.iarc.fr/today/data/factsheets/cancers/10_8_9-Colorectum-fact-sheet.pdf

2. Roder D, Karapetis CS, Olver I, et al. Time from diagnosis to treatment of colorectal cancer in a South Australian clinical registry cohort: how it varies and relates to survival. *BMJ Open*. 2019;9:e031421. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2019-031421>

3. De Felice F, Petrucciani N. Treatment approach in locally advanced rectal cancer during coronavirus (COVID-19) pandemic: long course or short course? *Colorectal Dis*. 2020;22(6):642-643. <https://doi.org/10.1111/codi.15058>

4. Chernyshov S.V., Romanova E.M., Tarasov M.A., Frolov S.A., Rybakov E.G., Vaganov Yu.E. Organization of medical care for patients with colorectal cancer during coronavirus-19 pandemic (review). Koloproktologia. 2021;20(1):53-58. (In Russ.) <https://doi.org/10.33878/2073-7556-2021-20-1-53-58>

5. Hamed Akhil Ali Ibrakhim Abbas, Leonov V.V., Leonov A.V., Pak V.Ia. Profilaktyka nespromozhnosti tovtokyskovykh anastomoziv. Kharkivska khirurhichna shkola. 2015;3:126-130.

К ВОПРОСУ УЧАСТИЯ ПЕЧЕНИ В ОБМЕНЕ ВЕЩЕСТВ

Ахраров Хабибулла Хамидуллаевич

доцент

кафедры фармакологии, физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Эркинов Мухаммадсаид Лазизжон огли

студент

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Султанов Жавохир Одилбекович

студент

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Харлап Кристина Романовна

студентка

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт

г. Ташкент

Как известно, основным источником энергии, используемой в организме человека и большинства животных, является ферментативное расщепление глюкозы. При этом в качестве необходимого условия нормальной жизнедеятельности выступает относительное постоянство гликемического уровня. Содержание сахара в крови зависит от интенсивности целого ряда процессов, в том числе всасывания углеводов в кишечнике, утилизации их различными тканями, выведения почками излишков сахара из организма, обмена углеводов в печени .

Как отмечают авторы литературных источников , что благодаря анатомо-физиологическим и биохимическим особенностям печень играет основную роль в поддержании уровня гликемии. Сахара, поступающие в организм через пищеварительный тракт, могут депонироваться в этом органе в виде гликогена. Последний, в случае необходимости, расщепляется до глюкозы, легко диффундирующей в кровяное русло. Кроме того, в печени может

осуществляться синтез глюкозы из продуктов ее неполного расщепления и других органических веществ не углеводной природы, что имеет большое значение при голодании или отсутствии в пище достаточного количества углеводов, а также в условиях значительной физической нагрузки.

Зарубежными и отечественными авторами также установлено, что вопросу изменения содержания сахара в крови и интенсивности связанных с ним процессов углеводного обмена в печени при различных функциональных состояниях организма посвящено немало работ, однако, механизмы регуляции этих процессов исследованы еще недостаточно. Ведущая роль в регуляции обмена веществ и энергии в организме в настоящее время отводится центральной нервной системе, которая при помощи нервных и гуморальных регуляторных агентов контролирует интенсивность и направленность метаболических потоков, изменяя активность соответствующих ферментов.

Особое место в механизмах этой регуляции принадлежит гипоталамусу, который на основании информации, притекающей к нему от различных экстеро- и интерорецепторов и из вышележащих отделов центральной нервной системы, осуществляет координацию вегетативных функций и обменных процессов в соответствии с изменениями окружающей и внутренней среды организма. Исследование гипоталамической регуляции углеводного обмена имеет уже более чем восьмидесятилетнюю историю. За это время накоплен богатый экспериментальный материал, однако и в настоящее время роль отдельных ядер гипоталамуса четко не определена, а работы, посвященные этому вопросу, нередко противоречивы и не дают полного ответа на него. Недостаточно изученными остаются механизмы гипоталамической регуляции обмена углеводов в печени, имеющие самое непосредственное отношение к поддержанию углеводного гомеостаза в организме. Практически не исследовано участие в этой регуляции ядер переднего и заднего отделов гипоталамуса. Не разрешен также вопрос о соотношении участия в ней различных гипоталамических образований.

Анализ литературы показал, что печень играет важную роль в меж

органных и межсистемных взаимодействиях организма, так как от активности осуществляемых в печени процессов трансформации и функционального синтеза энергетических и пластических веществ в значительной мере зависит метаболизм других органов и систем, а также приспособительная деятельность всего организма при воздействии различных экстремальных факторов экзогенного и эндогенного происхождения.

Изучение функционального состояния печени в организме со злокачественной опухолью - своего рода эндогенного экстремального фактора, является частью общей проблемы "опухоль - организм". Основным признаком злокачественного новообразования является нарушение метаболизма тканей организма хозяина, непосредственно не затронутых процессом неоплазии. Гомеостаз печени во многом определяет течение опухолевого процесса и рост опухоли, а также состояние всего организма с опухолью, переносимость к противоопухолевым препаратам. Реакции промежуточного обмена в печени в процессе адаптации к росту и развитию опухоли обеспечивают барьерную функцию, направленную на защиту внутренней среды от неблагоприятного действия токсических продуктов обмена и распада опухолевых клеток, и функцию обеспечения всего организма пластическим материалом в условиях усиленных пролиферативных процессов в опухолевой ткани. В свою очередь, вследствие системного и токсического воздействия опухоли на организм в печени наблюдаются значительные функциональные изменения - нарушение окислительно-восстановительного потенциала, изменение активности реакций углеводного, белкового, липидного обмена и энергообеспечения этих процессов.

Для коррекции функциональных изменений в клетках печени при опухолевом росте на фоне нарушения метаболизма клеток опухоли необходимо стимулировать эндогенные возможности организма против опухоли с целью нарушения ее метаболизма, снижения токсического и системного воздействия опухоли на организм. Корректирующий эффект газообразного озона и озонированных растворов на кислородзависимые процессы, энергетический

потенциал, баланс про- и антиоксидантных реакций в клетках организма при использовании терапевтических концентраций озона обнаружен в экспериментальных исследованиях и в клинической практике. Показан токсический эффект озонированного физиологического раствора (ОФР) на метаболизм опухолевых клеток. Отсюда вытекает целесообразность изучения возможности применения озонированного физиологического раствора для восстановления изменения метаболизма клеток организма с опухолью и повышения адаптационных возможностей организма хозяина.

Значение печени в углеводном обмене состоит в поддержании концентрации сахара в крови на таком уровне, который обеспечивает непрерывное снабжение глюкозой всех тканей. Это достигается благодаря тому, что печень задерживает моносахариды, поступающие в воротную вену. В процессе пищеварения превращает их в полисахарид гликоген, который откладывается в виде запасов в клетках печени. При обильной углеводной диете запасы гликогена в печени человека могут достигать 150 граммов.

Роль печени в обмене белков прежде всего определяется способностью перерабатывать белковые вещества, поступающие по системе воротной вены из пищеварительного тракта, а также образованием мочевины из вредных азотистых продуктов. В печени синтезируются важнейшие белки плазмы крови: фибриноген, альбумины, некоторые фракции глобулинов, протромбин. Печень имеет непосредственное отношение к обмену витаминов, в ней откладываются витамины А, Д, К, В₂ и никотиновая кислота. В печени обнаружено антианемическое вещество, в состав которого входит витамин В₁₂. Отсутствие этого вещества вызывает злокачественное малокровие.

Огромное значение для процессов пищеварения и жирового обмена в организме имеет желчеобразовательная функция печени. В литературе отмечен тот факт, что в процессах пищеварения в двенадцатиперстной кишке важная роль принадлежит желчи. Желчь активизирует ферменты, выделяемые поджелудочной и кишечными железами; она эмульгирует жиры, чем способствует их расщеплению и всасыванию, при поступлении в кишечник

желчь усиливает движение кишечника и возбуждает секрецию поджелудочной железы. Желчь необходима для всасывания жирных кислот, каротина, витаминов Д,Е,К, аминокислот, холестерина, солей кальция.

Образование желчи в клетках печени идет непрерывно. В отсутствие процесса пищеварения желчь, образуемая в клетках печени, поступает в желчный пузырь. Интенсивное выделение желчи из общего желчного протока происходит лишь после того, как пища поступает из желудка в кишечник.

Желчь имеет щелочную реакцию ($pH=7,3-8,0$). У здорового человека в сутки выделяется 500-1200 мл желчи. Основными компонентами желчи, определяющими ее качественное своеобразие, являются желчные кислоты, пигменты и холестерин. В отличие от билирубина и холестерина, имеющих внепеченочное происхождение, желчные кислоты - специфические продукты обмена веществ в печени. Первичными желчными кислотами у человека являются холевая и хенодезоксихолевая кислоты, которые образуются в печени из холестерина. У взрослого человека количество синтезируемых за сутки желчных кислот составляет около 0,6 г. Столько же желчных кислот удаляется из организма в составе кала. В каждый данный момент в желчевыводящих путях и в тонкой кишке содержится 2-4 г желчных кислот, которые совмещают так называемую печеночно-кишечную циркуляцию. Фонд желчных кислот, равный 2-4 г, за сутки делает 6-10 полных оборотов (печень-кишечник-кровь-печень), что обеспечивает возможность эффективного переваривания и усвоения достаточно большого количества жира пищи (более 100 г). Нарушение печеночно-кишечной регуляции желчи приводит к ухудшению усвоения липидов. Кроме того, в этих условиях нарушается секреторная функция желудка, поджелудочной железы и моторика тонкой и толстой кишок.

К желчным пигментам относятся билирубин и биливердин. Билирубин образуется из гемоглобина, который освобождается при разрушении эритроцитов. С желчью выводится из организма часть синтезируемого в печени холестерина (у человека 0,5—1 г в сутки). Желчные кислоты играют большую роль в усвоении жира. Благодаря способности резко уменьшать поверхностное

натяжение на поверхности раздела жир-вода желчные кислоты не только облегчают эмульгирование, но и стабилизируют уже образовавшуюся эмульсию. Соли желчных кислот сами по себе не могут давать достаточно тонкой эмульсии жира, необходимой для всасывания последнего без предварительного расщепления. Только комбинация желчная соль + жирная кислота + моноглицерид способна давать необходимую степень диспергирования жиры. Желчные кислоты облегчают расщепление жиров, активируя поджелудочную и кишечную липазы и обеспечивая для липаз (за счет эмульгирования) более обширную поверхность воздействия.

Усиление отделения желчи наступает через 3-12 минут после еды. Максимум отделения желчи после употребления белков приходится на 3 часа, жиров - на 5-7 часов, углеводов - на 2-3 часа. Печень у детей относительно велика. У новорожденных она составляет 4,5-5 процентов от массы тела, тогда как у взрослых 2,3%. Печень у детей выступает из-под реберного края и хорошо пальпируется. Масса печени удваивается к 8-10 месяцам и утраивается к 2-2 годам. Особенно интенсивно печень растет в 14-15 лет, достигая 1300-1400 г. Печень обильно снабжена сосудами, соединительная ткань развита слабо, паренхима недостаточно дифференцирована. К 8 годам печень имеет такое же строение как у взрослых.

Образование желчи (желчеотделение) отмечается уже у 3-месячного плода. Желчь является составной частью мекония (первородного кала, который выделяется в первые дни жизни). Интенсивность желчеобразования с возрастом увеличивается. Желчь детей бедна желчными кислотами, холестерином, лецитином, селами и пигментами, но она богата муцином, а в период новорожденности - мочевиной.

Подводя итог литературного обзора можно отметить об актуальности этой проблемы в целом в медицине.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамов, В.В. Закономерности миграции и циркуляции иммунокомпетентных клеток: фундаментальные и прикладные аспекты / В.В. Абрамов, О.В. Ершов, Е.В. Филатенков // Успехи современной биологии. 2007. - Т. 127, вып. 3. - С. 257-266.
2. Аверкина, Р.Ф. Морфофункциональные связи между почками матери и плода / Р.Ф. Аверкина. М.: Медицина, 1985. - 184 с.
3. Адамян, Л.В. Генитальный эндометриоз: клиника, диагностика, лечения. Методические рекомендации / Л.В. Адамян, Е.Н. Андреева М., 1997. - 31 с.
4. Барышева, С.В. Морфофункциональные особенности перитонеальных макрофагов у животных с экспериментальным гепатитом / С.В. Барышева, Г.В. Брюхин // Вестник Челябинского государственного университета: Биология. 2008. - вып. 1. - №4. - С. 60-64.
5. Брюхин, Г.В. Влияние хронических поражений гепатобилиарной системы матери на развитие, реактивность и резистентность потомства: дисс. докт. мед. наук. Челябинск, 1994. - 472 с.
6. Васильева, Г.И. Кооперативное взаимодействие моно- и полинуклеарных фагоцитов, опосредованное моно- и нейтрофилокинами / Г.И. Васильева, И.А. Иванова, С.Ю. Тюкавкина // Иммунология. 2000. - №5. - С. 11-17.
7. Венгеровский, А.И. Метаболизм липидов и функциональное состояние печени при интоксикации D-галактозамином у крыс / А.И. Венгеровский, А.С. Саратиков // Патологическая физиология и экспериментальная терапия. 1988. - №3. - С. 52-54.
8. Грачев, А.Ю. Система мононуклеарных фагоцитов у потомства матерей с хроническим аутоиммунным и холестатическим поражением печени: дисс. канд. мед. наук. Челябинск, 1994. - 225 с.
9. Евченко, Е.В. Роль иммунного компонента в поражении одноименного органа у потомства самок крыс с хронической экспериментальной патологией

гепатобилиарной системы: автореф. дисс. канд. мед. наук. - Челябинск, 2001. 22 с.

10. Еремеев, В.В. Взаимодействие макрофаг микобактерия в процессе реакции микроорганизма на туберкулезную инфекцию / В.В. Еремеев, К.Б. Майоров // Проблемы туберкулеза. - 2002. - №3. - С. 54-58.

11. Balansky, R.M. Induction, persistence and modulation of cytogenetic alterations in cells of smoke-exposed mice / R.M. Balansky, F. D' Agostini, S. De Flora // Carcinogenesis. 1999. - V. 20. - № 8. - P. 1491-1497.

12. Balkwill, F. Cytokine amplification and inhibition of immune and inflammatory responses / F. Balkwill // Journal Viral Hepatitis. 1997. - №4, suppl. 2.- P. 6-15.

13. Bantel, H. Toxin is a mediator of Staphylococcus aureus induced cell death and activates caspases via the intrinsic death pathway independently of deathreceptor signaling / H. Bantel, B. Sinha, W. Domschke et al. // JCB. 2001. - V. 155(4).-P. 637-648.

14. Bassoe, C.F. Concurrent measurement of antigen- and antibody-dependent oxidative burst and phagocytosis in monocytes and neutrophils // C.F. Bassoe, I. Smith, S. Sornes, A. Holstensen. A.K. Lehmann // Methods. 2000. - V. 22. - P. 202-220.

15. Crofton, R.W. The origin, kinetics and characteristics of the Kupffer cells in the normal steady state // R.W. Crofton, D. Disselhoff, R. Van Furth // Journal Exp. Med. 1978.-V. 148.-P. 1-17.

УДК: 616.06:616.441

АСПЕКТИ КОМОРБІДНОСТІ ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ ТА ПЕРВИННОГО ГІПОТИРЕОЗУ

Бобро Лілія Миколаївна

канд. мед. наук, доцент

Черкасова Орина Андріївна

Студент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Анотація. Статтю присвячено вивченню коморбідного перебігу цукрового діабету і первинного гіпотиреозу. Проведено аналіз клініко – метаболічних показників і стану судинної системи у пацієнтів із цукровим діабетом у поєднанні із первинним гіпотиреозом. Встановлено, що первинний гіпотиреоз має додатковий негативний вплив на показники ліпідного, вуглеводного обміну та функціональний стан ендотелію у хворих із цукровим діабетом.

Ключові слова: цукровий діабет, первинний гіпотиреоз, коморбідність, мікроангіопатії, макроангіопатії.

Вступ. Цукровий діабет (ЦД) і дисфункція щитоподібної залози (ЩЗ) – це ендокринопатії, які часто зустрічаються в практиці сімейного лікаря і часто співіснують [1, с. 128]. Висока поширеність дисфункції ЩЗ спостерігається як у пацієнтів із цукровим діабетом 1 типу (ЦД1), так і 2 типу (ЦД2). За даними останніх досліджень, автоімунний тиреоїдит і хвороба Грейвса зустрічаються при ЦД1 у 15-30% пацієнтів, поєднання ЦД2 і дисфункції ЩЗ спостерігається у 17-30% пацієнтів, причому у 44-70% випадках – гіпотиреоз. Здебільшого (до 80%) перебіг гіпотиреозу відбувається у субклінічній формі (без типової симптоматики) [2, с. 148]. Нерозпізнана дисфункція ЩЗ може негативно вплинути на метаболічні процеси та збільшити ризик виникнення, або обтяжити перебіг наявних серцево-судинних захворювань [3, с. 37].

Мета. Вивчити частоту діабетичних мікро- та макроангіопатій, клініко-метаболичні особливості, показники функції ендотелію у хворих на ЦД в поєднанні з первинним гіпотиреозом (ПГ).

Матеріали та методи. До дослідження було залучено 69 пацієнтів із ЦД. З них у 1 групу (39 осіб) увійшли пацієнти із ЦД у поєднанні з ПГ (22 особи з аутоімунним тиреоїдитом і 18 – з післяопераційним гіпотиреозом). Середній вік $57,5 \pm 1,8$ років, тривалість цукрового діабету – $9,7 \pm 0,9$ років, ІМТ – $30,5 \pm 1,5$ кг/м², тривалість первинного гіпотиреозу – $8,3 \pm 0,6$ років. 2 групу склали 30 пацієнтів із ЦД без тиреоїдної патології. Обидві групи були репрезентативні за віком, ІМТ та тривалістю перебігу ЦД. Рівень тиреотропного гормону (ТТГ) в 1 групі на фоні замісної терапії – $5,3 \pm 0,7$ мкМЕ/мл, у 2 групі – $1,4 \pm 0,1$ мкМЕ/мл ($p < 0,001$). Було досліджено показники глікованого гемоглобіну (HbA1c), ліпідного обміну. Методом ІФА у плазмі крові визначали рівень ендотеліну-1 (E-1) та інгібітора активатора плазміногену 1 типу (РАІ-1). З використанням апарату Nycocard у ранковій порції сечі провели аналіз на мікроальбумінурію (МАУ). За допомогою формули СКД-ЕРІ розраховували швидкість клубочкової фільтрації за рівнем креатиніну. Для добового моніторингу артеріального тиску використовували апарат системи Валента.

Результати та обговорення: при оцінці частоти мікро- та макроангіопатій діабетична ретинопатія (ДР) була виявлена у 34,2% пацієнтів 1 групи (I ступінь – у 21,2%, II ст. – у 7,8%, III ст. – у 5,2%) і у 24,1% пацієнтів 2 групи (ДР I та II ст. у 13,8% та 10,3% обстежених відповідно). Діабетична нефропатія у 1 групі – у 26,3% пацієнтів (МАУ – у 13,2%, протеїнурія – у 10,5%, уремія – у 2,6%); у 2 групі 20,7% пацієнтів мали тільки прояви МАУ. Макроангіопатії (ІХС, ЦВБ, атеросклероз артерій нижніх кінцівок) у 1 групі виявлено у 42,1%, у 2 групі – 34,5%. Артеріальна гіпертензія – у 86,8% та 69,0% пацієнтів 1 та 2 груп відповідно.

Рівень HbA1c становив 1 гр. – $8,8 \pm 0,2\%$, в 2 гр. – $7,6 \pm 0,4\%$ ($p < 0,05$). При оцінці ліпідного спектра у пацієнтів 1 гр. виявлено достовірне підвищення

холестерину ЛПНЩ порівняно з 2 гр. – $4,2 \pm 0,1$ та $3,4 \pm 0,2$ ммоль/л ($p < 0,01$), тригліцеридів – $4,1 \pm 0,2$ та $2,2 \pm 0,2$ ммоль/л ($p < 0,01$) та індексу атерогенності – $5,0 \pm 0,1$ та $3,8 \pm 0,2$ ($p < 0,01$), а також тенденція до підвищення ЗХС (загальний холестерин) – $6,6 \pm 0,2$ та $6,1 \pm 0,2$ ммоль/л, ($p > 0,05$).

СКФ в 1 та 2 гр. – $64,0 \pm 1,8$ та $78,7 \pm 3,4$ мл/хв ($p < 0,05$) за відсутності гіперфільтрації. Оцінюючи функції ендотелію, встановлено, що рівень E-1 становив $1,66 \pm 0,09$ та $0,88 \pm 0,07$ фмоль/мл ($p < 0,05$); PAI-1 – $63,4 \pm 6,2$ та $47,0 \pm 5,9$ нг/мл ($p < 0,05$) в 1 та 2 гр. відповідно. У 1 групі виявлено кореляційну залежність показників ХС ЛПНЩ: $r = 0,78$ ($p = 0,032$); тригліцеридів: $r = 0,82$ ($p = 0,026$); індексу атерогенності: $r = 0,68$ ($p = 0,023$); E-1: $r = 0,36$ ($p = 0,057$); PAI-1: $r = 0,69$ ($p = 0,041$) від рівня ТТГ.

Висновки. Первинний гіпотиреоз має додатковий негативний вплив на показники ліпідного, вуглеводного обміну та функціональний стан ендотелію у хворих на цукровий діабет. У пацієнтів із поєднаним перебігом цукрового діабету та первинного гіпотиреозу спостерігалось достовірне збільшення осіб із порушенням обміну ліпідів та ендотеліальної функції судин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобрик М. И. Взаимное влияние тиреоидного и углеводного обмена. Парадигмы и парадоксы / М. И. Бобрик // Международный эндокринологический журнал. – 2015. – № 3 (67). – С. 127–132.
2. Взаимосвязь сахарного диабета и тиреоидной патологии (обзор литературы) / С. И. Исмаилов, Х. Р. Гулямова, Ш. У. Ахмедова, Н. Н. Максимова // Международный эндокринологический журнал. – 2015. – № 3 (67). – С. 148–152.
3. Соколова Л. А. Инсулинорезистентность как фактор риска сердечно-сосудистых заболеваний / Л. А. Соколова, Е. В. Иевская // Трансляционная медицина. – 2015. – № 2 (6). – С. 32–38.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ ТА ЦЕЛІАКІЇ

Бобро Лілія Миколаївна

канд. мед. наук, доцент

Шуляк Катерина Юрївна

студент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Анотація. У роботі проведено систематичний аналіз літературних джерел, де розглядалися клінічні випадки цукрового діабету (ЦД) 1 та 2 типів, асоційованих із целиакією. За результатами досліджень, поширеність ЦД1 помітно збільшувалася у пацієнтів, що хворіли на целиакію (Ц). При сукупному перебігу Ц та ЦД збільшується схильність хворих до тяжких супутніх захворювань. Серцево-судинні розлади зустрічалися частіше при ЦД 2 типу в асоціації з целиакією.

Ключові слова: цукровий діабет, целиакія, серцево-судинні ускладнення

Вступ. Зв'язок між цукровим діабетом 1 типу (ЦД1) і целиакією (Ц) вперше був встановлений у 1960-х роках. За оцінками, поширеність целиакії у пацієнтів з цукровим діабетом 1 типу становить приблизно 6% і близько 1% у загальній популяції. Целиакія - це імуно-опосередковане хронічне захворювання, що характеризується запаленням, викликаним глютенем, і морфологічним пошкодженням слизової оболонки тонкої кишки у генетично сприйнятливих осіб. Захворювання є одним із найпоширеніших харчових розладів, з нинішньої оцінкою поширеності 1–2 % у західних популяціях. Більше того, це захворювання часто має місце при ЦД1, який також має аутоімунну природу і генетичну детермінованість [1, с. 181].

Як було сказано раніше, механізм асоціації цих двох захворювань включає загальний генетичний фон: генотипи HLA DR3-DQ2 і DR4-DQ8 асоціюються з ЦД1, DR3-DQ2 з Ц. Класична тяжка форма Ц рідко зустрічається

у пацієнтів із ЦД1, але ці люди частіше мають незначну/помірну клінічну картину Ц або повністю безсимптомний перебіг (латентна Ц) [2, с. 517].

Мета роботи. Дослідити поширеність обох типів ЦД у пацієнтів різної статі та віку із целиакією та визначити особливості коморбідного перебігу цих патологій.

Матеріали та методи. Був проведений систематичний аналіз літератури в PubMed, Scopus, Web of Science, де розглядалися клінічні випадки цукрового діабету 1 та 2 типів, асоційованих з целиакією. Ми знайшли 1358 випадків целиакиї, у яких вивчалась поширеність ЦД 1 і 2 типу та порівнювалась з популяційними значеннями. Крім того, у пацієнтів із Ц та супутнім ЦД діабетом 1 або 2 типу проводили порівняння клінічних проявів та дотримання безглютенової дієти.

Результати та обговорення. Дослідження, як у дітей, так і у дорослих, показали, що Ц зустрічається у пацієнтів із ЦД1 з поширеністю від 4,4 до 11,1% порівняно з 0,5% у загальній популяції. Загалом у популяції середній вік встановлення діагнозу класичної Ц зазвичай становить близько 2-3 років, тоді як середній вік на момент встановлення діагнозу ЦД1 становить 7-8 років. Ризик Ц пов'язаний з віком початку діабету, при цьому більш високий ризик спостерігається у дітей у віці < 4 років, ніж у дітей віком > 9 років. Зазвичай ЦД діагностується першим, Ц передуює виникненню цукрового діабету лише у 10-25%. Невідомо, чи лікування Ц зменшує ймовірність розвитку аутоімунних розладів, чи змінює їх природний перебіг. Нажаль, механізми зв'язку між Ц та ЦД 1 типу у дорослих все ще дещо неясні, а зв'язок між целиакією та ЦД 2 типу ще менш відомий, тому дуже важливо вивчати ці питання у великій когорті людей [3, с. 538].

Поширеність ЦД 1 типу у чоловіків та жінок, хворих на Ц, становила 8,0 % і 1,8 % та 0,7 % і 0,3 % співвідносно у популяції, а ЦД 2 типу - 4,3 % /2,5 % і 4,4 % /3,0 % відповідно. Пацієнти з Ц та супутнім ЦД 1 типу були молодшими (45 років проти 65 років та 52 років, $P < 0,001$), мали менше інших захворювань шлунково-кишкового тракту (8 % проти 40 % і 25 %, $P = 0,028$) та

більше захворювань щитовидної залози (18 % проти 16 % і 13 %, $P = 0,043$) [4, с. 190].

Пацієнти із Ц в асоціації з ЦД1 типу менше дотримувались дієти (71 % проти 95 %) порівняно з хворими на Ц із супутнім ЦД 2 типу та пацієнтами лише з Ц. Вплив безглютенової дієти на метаболічний контроль ЦД1 у пацієнтів з Ц/ ЦД 1 є суперечливим. Зазвичай глікемічний індекс у безглютенових продуктів вище у порівнянні з продуктами, що містять глютен; крім того, безглютенова дієта може бути бідніша на волокна і багатша на жири. Деякими авторами було висловлено припущення, що нелікована (латентна або тиха) Ц може бути імунологічним тригером і спричиняти цукровий діабет через глютен як рушійний антиген. Відповідно до цього, поширеність аутоімунних розладів при Ц тісно пов'язана з віком на момент встановлення діагнозу або, іншими словами, з тривалістю впливу глютену [5, с. 8473].

Пацієнти з супутнім ЦД 2 типу мали частіше гіперхолестеринемію, ніж інші групи (8 % проти 6 % і 4 %, $P = 0,024$), а в обох групах ЦД виявлено більше осіб з гіпертонією (47 % і 31 % проти 15 %, $P < 0,001$), захворювання артерій (29 % і 18 % проти 3 %, $P < 0,001$), ніж у пацієнтів лише з Ц. [5, с. 8475].

Висновки. Цукровий діабет 1 типу зустрічався помітно частіше при целиакії, особливо у чоловіків, тоді як поширеність цукрового діабету 2 типу дорівнювала популяційному рівню. При сукупному перебігу целиакії та цукрового діабету 1 або 2 типу збільшується схильність хворих до тяжких супутніх захворювань, а у пацієнтів із цукровим діабетом 1 типу також до поганого дотримання дієти, що ймовірно пов'язано з високим глікемічним навантаженням безглютенової дієти. Не дивно, що серцево-судинні розлади зустрічаються частіше при цукровому діабеті 2 типу в асоціації з целиакією, бо саме він є складовою частиною метаболічного синдрому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Assor E., Marcon M.A., Hamilton N. et al. Design of a dietary intervention to assess the impact of a gluten-free diet in a population with type 1 Diabetes and Celiac Disease // *BMC Gastroenterol.* – 2015. – № 15. – P. 181. DOI: 10.1186/s12876-015-0413-0.
2. Cohn A., Anthony M., Kupfer S. Type 1 Diabetes and Celiac Disease: Clinical Overlap and New Insights into Disease Pathogenesis // *Curr.Diab. Rep.* – 2014. – Vol.14, № 8. – P. 517. DOI: 10.1007/s11892-014-0517-x.
3. Hoffmanová I., Sánchez D., Hábová V. et al. Serological markers of enterocyte damage and apoptosis in patients with celiac disease, autoimmune diabetes mellitus and diabetes mellitus type 2 // *Physiol. Res.* – 2015. – Vol. 64, № 4. – P. 537–546.
4. Dulaimi D., Tait K., Rostami K. Type 1 diabetes mellitus and gluten induced disorders // *Gastroenterol. Hepatol. Bed. Bench.* – 2014. – Vol. 7, № 4. – P. 189–197.
5. Freeman H.J. Endocrine manifestations in celiac disease // *World J. Gastroenterol.* – 2016. – Vol. 22, № 38. – P. 8472–8479. DOI: 10.3748/wjg.v22.i38.8472.

ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ ТА ДЕМЕНЦІЯ

Боровська Серафима Павлівна

Студентка 6 курсу

Бобро Лілія Миколаївна,

канд.мед.наук, доцент кафедри загальної
практики – сімейної медицини та внутрішніх хвороб

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Анотація. В даному огляді представлений аналіз літературних даних, які стосуються впливу гіперглікемії на ризик когнитивних порушень і деменції. Результати аналізу показують, що незадовільний глікемічний контроль асоційований зі збільшенням ризику розвитку деменції до 40%, особливо у пацієнтів літнього віку, які страждають на цукровий діабет 2 типу (ЦД2).

Ключові слова: цукровий діабет, деменція, глікемічний контроль.

Актуальність. Деменція – одна з основних причин інвалідизації літніх пацієнтів у всьому світі. Деменція впливає на мислення, поведінку та здатність виконувати повсякденні дії. Це призводить до побутової, соціальної та професійної дезадаптації осіб, які страждають на деменцію. Згідно із даними ВООЗ, до 2050 року очікується збільшення чисельності хворих на деменцію до 132 млн. [1, с. 72]. Існує багато різних захворювань, що викликають деменцію. Популяційні дослідження свідчать про високий рівень відповідності динаміки епідеміологічних показників когнитивної дисфункції і цукрового діабету - одного з найчастіших хронічних захворювань людини, що вражає, за даними міжнародної діабетичної асоціації, до 8,8 % населення [1, с. 73].

Мета: представити огляд наукових публікацій про роль гіперглікемії у розвитку деменції.

Матеріали та методи: Був проведений систематичний аналіз літератури в PubMed, Scopus, Web of Science, де розглядалися клінічні випадки деменції у

пацієнтів із ЦД.

Результати. Аналіз робіт показав, що розвиток деменції асоціюється з рівнем глюкози в плазмі крові у людей похилого та старечого віку. Результати багатьох сучасних епідеміологічних досліджень показали, що у пацієнтів із ЦД 2 типу спостерігається збільшення ризику деменції до 40%. Так, в *New England Journal of Medicine* оприлюднені результати дослідження, яке включало 2067 пацієнтів (839 чоловіків та 1228 жінок) ≥ 65 років (середній вік – 76 років) без встановлених дементних розладів [2, с. 541]. У 232 пацієнтів на момент початку дослідження діагностовано ЦД. Аналіз проводився вченими з Медичної школи Вашингтонського університету (University of Washington School of Medicine) США. Для аналізу було застосовано метод регресійних моделей Коксу (Cox regression models) [2, с. 541].

У ході дослідження, середня тривалість якого склала 6,8 років, кожному з учасників проведено в середньому 17 лабораторних обстежень (рівень глюкози крові та глікозильованого гемоглобіну – HbA1c). Деменцію було визначено у 524 (25,4%) учасників. У пацієнтів без ЦД частота виявлення деменції становила 26,1%, серед хворих на ЦД — 21,6%. Серед досліджуваних з клінікою деменції у 403 пацієнтів виявлено хворобу Альцгеймера (19,5% від загальної кількості учасників), у 55(2,7% – судинну деменцію, у 66(3,2%) – деменцію, обумовлену іншими причинами. Встановлено, що у пацієнтів з рівнем глюкози крові 6,5 ммоль/л ризик розвитку деменції на 18% перевищував такий у осіб, рівень глюкози крові яких в середньому становив 5,5 ммоль/л.

Значно вищий рівень ризику виявлено у пацієнтів із встановленим діагнозом ЦД та неконтрольованим рівнем глюкози крові. У пацієнтів з ЦД та рівнем глюкози крові 10,5ммоль/л ризик розвитку хвороби був на 40% вищим, ніж у осіб із ЦД з рівнем глюкози крові 8,9 ммоль/л [2, с. 546].

При оцінці даних результатів, вчені підкреслюють, що зменшення вживання цукру не обов'язково призведе до зниження ризику розвитку деменції, оскільки глюкоза синтезується в організмі з крохмалю, що надходить

з продуктами харчування. Найбільш ефективним способом запобігання розвитку деменції є фізична активність, результативність якої була доведена у низці досліджень [3, с. 2].

Висновки: Отже, дослідження показали, що чим вищий рівень глюкози крові, тим більша вірогідність розвитку деменції. Також значно значно збільшується ризик розвитку деменції у пацієнтів із встановленим діагнозом цукрового діабету та неконтрольованим рівнем глюкози у крові.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Остроумова О.Д., Суркова Е.В., Голобородова И.В., Стародубова А.В., Кочетков А.И., Кикнадзе Т.Д., Галстян Г.Р. (2020) Гипогликемии и риск когнитивных нарушений и деменции у больных пожилого и старческого возраста с сахарным диабетом 2 типа. Сахарный диабет. 23(1):72-87. <https://doi.org/10.14341/DM10202>
2. Crane P., Walker R., Hubbard R. et. al. (2013) Glucose levels and risk of dementia. N. Engl. J. Med., 369: 540–548.
3. Деменція та рівень глюкози крові. Вилучено з <https://www.umj.com.ua/article/63093/risk-razvitiya-demencii-svyazan-s-urovнем-glyukozy-v-krovi>

**СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ЛАБОРАТОРНОЇ ДІАГНОСТИКИ
ЗАЛІЗОДЕФІЦИТНИХ АНЕМІЙ**

Зіняк Мар'яна Василівна,
Студент магістр
Глодан Оксана Ярославівна
к.б.н., доцент
ДВНЗ Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: Проаналізовано сучасний погляд на проблему залізодефіцитної анемії (ЗДА) із точки зору етіології, патогенезу та діагностики. У статті представлені сучасні методи лабораторної діагностики ЗДА. Описується діагностичне значення сучасних лабораторних методів, що застосовуються в діагностиці захворювання (ЗДА).

Ключові слова: залізодефіцитна анемія, методи, лабораторна діагностика.

Проявом дефіциту заліза може бути розвиток залізодефіцитної анемії (ЗДА) [1]. **Залізодефіцитна анемія** – це патологічний стан в організмі, який буде характеризується порушенням синтезу гемоглобіну та еритропоезу в результаті дефіциту в заліза. Відомо, що в структурі всіх анемії питома вага залізодефіцитної анемії може досягати 85% [1, 2]. Практика показує, що недостатнє знання лікарями основних методів лабораторної діагностики анемії, очевидно, може відобразитися на статистичних показниках і на несвоєчасному лікуванні хворих. Можуть призначатися додаткові дослідження, найчастіше вони є дороговартісні, тому не всі хворі можуть дозволити таке дослідження.

Мета дослідження. Оцінка сучасних методів лабораторної діагностики ЗДА.

За допомогою сучасних лабораторних методів дослідження можна

кількісно оцінити стан ЗДА, а саме вміст заліза в сироватці (визначення сироваткового заліза); здатність сироватки транспортувати залізо (визначення трансферину в сироватці і відсоток насичення трансферина залізом, визначення загальної залізов'язуючої здатності сироватки (ЗЗЗС); депонування і мобілізацію заліза з депо (визначення феритину сироватки); стан еритропоезу (підрахунок еритроцитів у периферійній крові); визначення концентрації гемоглобіну; вміст гемоглобіну в одному еритроциті (МНС), середнього обсягу еритроцитів (МСV); вміст гепсидина; дослідження пунктату кісткового мозку; цитохімічне визначення заліза в еритроблестах і еритроцитах.

При дослідженні заліза сироватки крові слід враховувати, що його рівень схильний до впливу індивідуальних циркадних ритмів. Тому при контролі рівня заліза проби крові необхідно брати в один і той же час доби [3]. Кількісне визначення трансферину в сироватці крові можна проводити методами радіальної імунодифузії, лазерної нефелометрії із визначенням розсіювання при малих кутах відхилення, нефелометрії із використанням фотометрії. Приблизно концентрацію трансферину можна визначити по ЗЗЗС. У клінічній лабораторній діагностиці простіше визначити ЗЗЗС, тому даний тест часто підміняє визначення трансферину. При визначенні феритину в сироватці крові радіоімунологічним методом або імуноферментним методом у однієї людини можуть бути отримані результати, які відрізняються. Методи визначення вмісту гепсидина поки широко не розповсюджені через їх високу вартість і трудомісткість за даними джерел [4].

Нам відомо, що для лабораторної діагностики анемії використовують безліч методів. Перш за все, це – гемоглобінометрія (визначення кількості еритроцитів і їх морфологічна характеристика), еритроцитометрія (визначення гематокритного числа, колірного показника та індексів еритроцитів, підрахунок кількості ретикулоцитів) [3]. Доступним і інформативним показником, який є одним з головних маркерів анемії є колірний показник. Він відображає вміст гемоглобіну в еритроциті, представляє собою розрахункову величину [3, 4]. Гематокрит дає уявлення про співвідношення між обсягами плазми і формених

елементів. Цей показник використовують для оцінки ступеня анемії, а також для розрахунків величин, що показують різні характеристики клітин-еритроцитів. Показник МСНС (Mean Corpuscular Hemoglobin Concentration) відображає ступінь насичення еритроциту гемоглобіном в процентах. Середній обсяг еритроцитів МСV (Mean Corpuscular Volume) також знижений при ЗДА. Обчислюють показник шляхом ділення гематокритного числа на загальну кількість еритроцитів у 1 мкл крові.

Щоб позбутися від артефактів потрібно використовувати автоматизований підрахунок із застосуванням кондуктометричного методу. Визначення кількості ретикулоцитів у крові є суттєвим моментом лабораторної діагностики анемії. Для ЗДА характерний нормальний вміст ретикулоцитів.

Таким чином, лабораторним критерієм ЗДА є комплексна оцінка лабораторних і клінічних даних, всебічний аналіз яких дозволяє встановити точний діагноз ЗДА. Необхідний загальноприйнятий комплекс лабораторних методів, застосування яких значно підвищить верифікацію діагнозу і скоротить час діагностичних пошуків.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Novak V., Masljak Z. Buzerak N. Berg L, Primak S, Gutor T. Pokaznyky dijolnosti gematologichnoji sluzby Ukrajinu v 2014 rozi. Lviv.2015; 42 [In Ukrainian].
2. Rukavitsyn O. Aktualnie voprosy diagnostik i lechenija anemii pri chronicheskith zabolevanijach. Klinicheskaja oncogematologia.2012; 5(4):296-304. [In Russian].
3. Stuklov N. Semenova E. Zelezodeficitnaja anemija. Sovremennaja taktika diagnostiki i lechenija. Kriterii effektivnosti terapii. Zhurnal mezhdunarodnoj meditsiny. 2013;1(2):47-55. [In Russian].
4. Vydyborets S. Korrekciya deficita geleza: sovremennye aspekti. Gematologija Transfusiologija. Vostochnaja Evropa. 2015;1:117-122. [In Ukrainian].

ФАРМАКОТЕРАПИЯ САХАРНОГО ДИАБЕТА

Мирзаахмедова К. Т.

старший преподаватель кафедры
Фармакологии и нормальной
физиологии

Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт
г. Ташкент

Файзахматова Н. Д.

студентка

Ташкентского Педиатрического Медицинского Института
г. Ташкент

Сахарный диабет типа 2 является одним из наиболее социально значимых заболеваний, часто приводящий к развитию тяжелых инвалидизирующих осложнений, полной потере трудоспособности и преждевременной смертности. При этом, непосредственно от сахарного диабета умирает не более 1-4% пациентов, а основной причиной смерти при сахарном диабете типа 2 являются сердечно-сосудистые осложнения, обусловленные развитием микро- и макроангиопатий.

Как отмечено в литературных источниках, что в целом, примерно у 60% пациентов, страдающих сахарным диабетом типа 2 развивается хотя бы одно осложнение.

Сахарный диабет (СД) 2 типа относится к числу наиболее распространенных заболеваний. Данное патологическое состояние не поддается полному излечению и ежегодно уносит жизни от одного до трех миллионов человек на нашей планете.

Отечественными авторами литературных источников, установлено, что Россия входит в пятёрку стран с наибольшей заболеваемостью этой патологией, где в настоящее время СД болеют около 8 млн. человек. Вследствие быстрого роста заболеваемости, высокой смертности, ранней инвалидизации лиц молодого, трудоспособного возраста, снижения у них качества жизни, СД

представляет важную не только медицинскую, но и социальную проблему .

Специалистами этой области был отмечен тот факт, что одной из ведущих причин инвалидизации и летальности при СД 2 типа является диабетическая микроангиопатия (ДМА), к основным клиническим проявлениям которой относятся диабетическая нефропатия (ДН), диабетическая ретинопатия (ДР), а также диабетическая полинейропатия (ДПН), в развитии которой значительное место отводится первичному поражению сосудов, участвующих в кровоснабжении периферических нервов . В основе профилактики и лечения осложнений СД лежит, прежде всего, надежная компенсация углеводного обмена. Но даже соблюдение этого условия не предотвращает развития диабетических поражений нервной системы при длительном течении заболевания , что вызывает необходимость изучения всех модифицируемых факторов, способствующих развитию и прогрессированию ДМА и поиску новых лекарственных средств воздействия на них.

В настоящее время в развитии СД и прогрессировании его осложнений большое значение придается активации процессов перекисного окисления липидов (ПОЛ) и нарушениям в системе антиоксидантной защиты . Основными патогенетически обоснованными препаратами, используемыми для лечения ДПН, являются антиоксиданты. В последние годы в литературе встречается много публикаций об их позитивном влиянии на структурно-функциональные показатели нервной ткани при СД. Однако проблема выбора конкретного препарата для терапии ДМА и нейропатии до сих пор остаётся нерешённой. Во многом это обусловлено отсутствием сравнительных исследований по их эффективности при лечении ДМА и недостатком сведений о полиорганном действии таких препаратов, т.к. большинство работ сосредоточено на отдельных проявлениях ДМА или ДПН. Также не изучены вопросы о взаимосвязи между состоянием ПОЛ и системой антиоксидантной защиты, тканевого обмена кислорода и выраженностью ДМА и диабетической периферической сенсомоторной нейропатией (ДПСН).

Клиницистами также установлено, что в настоящее время милдронат, в

качестве препарата, улучшающего метаболизм, рекомендован к применению для терапии сосудистой патологии глаз и дистрофических заболеваний сетчатки, в том числе ДР, однако сведений о его влиянии на течение ДПСН в сочетании с ДН до сих пор нет. Это объясняет трудность использования монотерапии в лечении сахарного диабета типа 2 и вынуждает одновременно назначать большое количество лекарственных препаратов, что затрудняет учет результатов межлекарственного взаимодействия и сопровождается неточностями в выборе доз и режимов дозирования лекарственных средств, повышая риск развития нежелательных побочных реакций. Однако, даже при использовании комбинированной терапии, примерно у половины пациентов не удается достигнуть компенсации сахарного диабета типа 2.

Анализ литературы показал, что пероральные сахар снижающие средства - производные сульфонил мочевины занимают первое место по назначаемости и продажам как в целом по России, так и Волгоградской области в частности. Однако, на фоне применения данных лекарственных средств достаточно высок уровень развития гипогликемических реакций, в особенности у лиц пожилого возраста.

В литературных данных отечественных и зарубежных источниках, отмечено, что изофермент 2C9 цитохрома P450 ответственен за биотрансформацию около сотни различных лекарственных средств, среди которых непрямые антикоагулянты, нестероидные противовоспалительные средства, некоторые гиполипидемические средства, а также пероральные сахар снижающие средства производные сульфонилмочевины. Фармакотерапия, больных СД2 обычно представлена одновременным назначением большого числа лекарственных средств. Среди этих препаратов пациенты принимают как субстраты, так и индукторы и ингибиторы активности CYP2C9, что существенно влияет на результирующую емкость фермента биотрансформации. Отсутствие четкого контроля результатов межлекарственного взаимодействия на систему изоферментов цитохрома P450 является одной из причин развития нежелательных побочных реакций. По данным фармако-эпидемиологических

исследований, из всех нежелательных побочных реакций развивающихся, при применении лекарственных средств в целом, значима доля таких субстратов изофермента CYP2C9 как варфарин (8,2%) и гипогликемических средств (10,7%) . Определение уровня активности изофермента CYP2C9 поможет оптимизировать как гипогликемическую терапию сахарного диабета типа 2 производными сульфонилмочевины, так и фармакотерапию сопутствующих заболеваний.

Активность изофермента CYP2C9 может определяться при помощи фармакокинетического и фармакогенетического типирования. Использование генотипирования пациентов позволяет установить аллели генов, кодирующих изофермент CYP2C9 у конкретного пациента, а последующее фенотипирование показывает скорость биотрансформации, которую обеспечивает изофермент с известным генотипом . При этом, фенотипирование является прямым методом определения активности изоферментов цитохрома P450, позволяющим оценить не только роль генотипа, но ещё и сопутствующих заболеваний и лекарственной терапии на скорость биотрансформации лекарственных средств .

Оптимизация фармакотерапии через широкое внедрение в клиническую практику методов оценки активности изофермента CYP2C9 у пациентов с сахарным диабетом типа 2 для коррекции дозирования лекарственных средств - один из путей оптимизации терапии данной нозологии и-снижения риска развития нежелательных побочных реакций на применение лекарственных средств.

Таким образом, подводя итог литературного обзора можно отметить, что на сегодняшний день практически отсутствуют сведения, по комплексной оценке, эффективности лекарственных средств, влияющих на основные звенья патогенеза и не обходимость разработки путей оптимизации фармакотерапии микроангиопатии и нейропатии у больных СД 2 типа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Джанашия П.Х., Мирина Е.Ю., Галиева О.Р. Лечение диабетической нейропатии//Русский медицинский журнал. Т.13, №10. - 2005. - С. 648-652.
2. Дзерве В., Кукулис И., Матисоне Д., Романова Я., Путане Л. Влияние милдроната на сократимость миокарда у больных с хронической сердечной недостаточностью: результаты клинического исследования// Украинский кардиологический журнал. №6. - 2005. - С. 4-9.
3. Балаболкин М.И., Клебанова Е.М., Креминская В.М. Применение убихинона (коэнзима Q) в комплексной терапии сахарного диабета и его сосудистых осложнений // Сахарный диабет. № 4. - 2007. - С. 37-40.
4. Аметов А.С. Терапевтические задачи и возможности их реализации при сахарном диабете типа 2. // Consilium Medicum. 2003. -Том 05.-№9.-С. 15-23.
5. Анциферов М.Б., Волкова А.К. Пероральные сахароснижающие препараты в лечении сахарного диабета типа 2. // Медицинский совет. 2007. - №2. - С. 42-50.
6. Бутранова О.И. Оптимизация фармакоэкономических показателей лечения сахарного диабета типа 2 с помощью ТЭС-терапии. // Ав-тореф. дисс. .канд. мед. наук. Волгоград, 2009.
7. Бутрова С.А. Эффективность глюкофажа в профилактике сахарного диабета типа 2 (по результатам исследования DPP) // Проблемы эндокринологии. 2004. - Т.50. - №4. - С.7-11.
8. Горбунов В.М. 24-часовое автоматическое мониторирование артериального давления (методические рекомендации). // Кардиология. -1997. - №6.-С. 96- 104.
9. Дедов И.И., Сунцов Ю.И., Кудрякова С.В. Экономические проблемы сахарного диабета в России. // Сахарный диабет. 2000 г. -№3. - С. 56-59.
10. Дедов И.И., Сунцов Ю.И., Кудрякова СВ. Эпидемиология сахарного диабета. Сахарный диабет. Руководство для врачей. М: Универсум Пабблишинг, 2003.- С.75-93
11. Дедов И.И., Шестакова М.В. // Проблема контроля качества диабе-

тологической помощи в России по данным на январь 2007 г. // Сахарный диабет. 2008. - №3. - С. 55-57.

12. Дедов И.И., Шестакова М.В. Алгоритмы специализированной медицинской помощи больным сахарным диабетом. Изд. 3-е, доп. — М., 2009.

13. Дедов И.И., Шестакова М.В. Значимость результатов исследования ADVANCE для контроля сахарного диабета в России. // Сахарный диабет. 2009 г. - №2. - С 4-5.

14. Дедов И.И., Шестакова М.В. Сахарный диабет: руководство для , врачей. М., 2003.

15. Зилов-А.В. Производные сульфонилмочевины. Полвека, в лечении* СД 2 типа. // Трудный пациент. 2007. - №3. - С. 37-41.

16. Кобалава Ж.Д., Терещенко С.Н., Калинин А.Л. Суточное мониторирование артериального давления: методические аспекты и клиническое применение М.: Медицина, 1997.

17. Калашникова М. Ф., Новикова М. С. Как и когда начинать комбинированную терапию сахарного диабета 2-го типа (консенсус ADA и EASD, 2008). // Лечащий врач. 2009. - №3. - С. 27-36.

18. Катцунг Г. Б. Базисная и клиническая фармакология. СПб.: Изд-во «Невский диалект», 2008.

19. Кузнецов К.А. Возможности коррекции метаболизма лекарственных средств у больных сахарным диабетом типа 2 и жировым гепатозом с помощью ТЭС-терапии. // Автореф. дисс. канд. биол. наук. Волгоград, 2009.

20. Кукес В.Ф. Клиническая фармакология. М.: ГЭОТАР-Медиа, 2009

21. Hazin R., Abuzetun J.Y., Suker M., Porter J. Rhabdomyolysis induced by simvastatin-fluconazole combination. // J. Natl. Med. Assoc. 2008. -Vol. 100.-P. 444-446.

22. Holstein A., Egberts E.H. Risk of hypoglycaemia with oral antidiabetic agents in patients with type 2 diabetes. // Exp. Clin. Endocrinol. Diabetes. 2003. - Vol. 111. - P. 405-414.

23. Holstein A., Hammer C., Hahn M., Kulamadayil N.S., Kovacs P. Severe

sulfonylurea-induced hypoglycemia: a problem of uncritical prescription and deficiencies of diabetes care in geriatric patients. // *Expert Opin. Drug Saf.* 2010. - Vol. 9. - P. 675-681.

24. Holstein A., Plaschke A., Egberts E-H. Lower incidence of severe hypoglycemia in patients with type 2 diabetes treated with glimepiride versus glibenclamide. // *Diabetes Metab. Res. Rev.* 2001. - Vol. 17. -P. 467-473.

25. Ingelman-Sundberg M., Rodriguez-Antona C. Pharmacogenetics of drug-metabolizing enzymes: implications for a safer and more effective drug therapy. // *Philos. Trans. R. Soc. Lond. B. Biol. Sci.* 2005. - Vol. 360.-P. 1563-1570.

26. Kalow W. Pharmacogenetics. Heredity and the Response to Drugs. - Philadelphia, 1962.

27. Kalra B.S. Cytochrome P450 enzyme isoforms and their therapeutic implications: An update. // *Indian. J. Med. Sci.* 2007. - Vol. 61. - P. 102-116.

28. Kim K.A., Park J.Y. Inhibitory effect of glyburide on human cytochrome p450 isoforms in human liver microsomes. // *Drug Metab. Dispos.* -2003.-Vol. 31.-P. 1090-1092.

29. Lapple F., von Richter O., Fromm M.F., Richter T., Thon K.P., Wisser H., Griese E-U., Eichelbuam M., Kivisto K.T. Differential expression and function of CYP2C isoforms in human intestine and liver. // *Pharmacogenetics.* 2003. - Vol. 13. - P. 565-575.

30. Lazarou J., Pomeranz B.H., Corey P.N. Incidence of adverse drug reactions in hospitalized patients: a meta-analysis of prospective studies. // *JAMA.* 1998. - Vol. 279. - P. 1200-1205.

УДК: 579.861.2:579.22].083.1

ДОСЛІДЖЕННЯ БІОПЛІВКОУТВОРЕННЯ ПОЛІРЕЗИСТЕНТНИХ ШТАМІВ *STAPHYLOCOCCUS AUREUS*

Осолодченко Тетяна Павлівна

к.б.н, ст.наук.співробітник

Пономаренко Світлана Володимирівна

к.м.н., пров.наук. співробітник

Торянік Інна Іванівна

к.м.н., пров.наук. співробітник

Клиса Тетяна Леонідовна

наук. співробітник

Калітіна Світлана Миколаївна

мол. наук. співробітник

ДУ «Інститут мікробіології та імунології ім. І. І. Мечникова

Національної академії медичних наук України»

м. Харків, Україна

Анотація: Стійкі до антибіотиків та біоплівкоутворюючі мікроорганізми є глобальною загрозою в медичній практиці, особливо поширеними є *S. aureus*.

Виділення *S. aureus* з клінічного матеріалу практично завжди свідчить про його етіологічну значимість.

Ключові слова: *S. aureus*, полірезистентні штами, біоплівкоутворюючі властивості.

Безконтрольне та поширене застосування антибіотиків привело до селекції резистентних штамів мікроорганізмів [1, 2]. Постійно прогресуюча стійкість мікроорганізмів на сьогодні є негативним явищем антибіотикотерапії, що дозволяє мікроорганізмам видозмінюватися, пристосовуватися до антибіотиків та обумовлює виникнення атипичних форм інфекційних хвороб [3].

Важливу роль у розвитку придбаної резистентності відіграє утворення біоплівок. Більше 90 % бактеріальних популяцій існують в природних

екосистемах не у вигляді вільно плаваючих планктонних клітин, а у вигляді специфічно організованих, прикріплених до субстратів біоплівки, утворення яких представлено складним регульованим біологічним процесом. Здатність формувати біоплівки є складовою частиною життєвого циклу більшості мікроорганізмів і успішною стратегією захисту бактерій від несприятливих факторів середовища. Формування біоплівок - дуже складний, багатофакторний і багатостадійний процес. Здатність бактерій формувати біоплівки розглядається в даний час як фактор їх патогенності [4, 5].

Мета роботи: дослідити біоплівкоутворення полірезистентних клінічних штамів *S. aureus*.

Матеріали і методи: Об'єктом дослідження були 16 штамів *S. aureus*, які були ізольовані з клінічного матеріалу від хворих на захворювання верхніх дихальних шляхів з хронічним перебігом. Виділення та ідентифікацію штамів *S. aureus* здійснювали бактеріологічним методом на підставі вивчення культуральних, біохімічних і морфологічних властивостей мікроорганізмів відповідно до нормативних документів [6, 7]. Визначення чутливості штамів мікроорганізмів до антибактеріальних лікарських засобів проводили у відповідності до методичних вказівок диско-дифузійним методом на середовищі Мюлера-Хінтона (HiMedia, Індія), яке готували відповідно до інструкції виробника. Приготування суспензій мікроорганізмів із визначеною концентрацією мікробних клітин (оптична щільність) проводили за допомогою стандарту каламутності (0,5 од. за шкалою McFarland). Суспензію готували згідно з інформаційним листом про нововведення в системі охорони здоров'я № 163-2006 “Стандартизація приготування мікробних суспензій”, м. Київ. Синхронізацію культур проводили за допомогою низької температури (4°C) [8].

Дослідження здатності до формування біоплівок мікроорганізмами проводили згідно з методикою Ю. М. Романової із співавтор. Отримані значення оптичної щільності приймали за здатність до утворення біоплівок за показниками: здатність до утворення біоплівок відсутня / слабка при оптичній щільності < 0,120, середня – 0,120-0,240, висока - > 0,240 [9].

Результати дослідження: Всі штами *S. aureus* мали стійкість до бензилпеніциліну, оксациліну, амоксициліну, аугментіну, еритроміцину, азитроміцину, цефалексину, цефтріаксону, кліндаміцину, ципрофлоксацину, левофлоксацину, офлоксацину.

За результатами проведеного дослідження було встановлено, що здатність до формування біоплівки у вилучених ізолятів *S. aureus* різнилася. Результати вивчення здатності до біоплівкоутворення виділених штамів узагальнені і представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень біоплівкоутворення штамів *S. aureus*

Показники біоплівкоутворення	Штами <i>S. aureus</i> , (n=16)
Відсутня/слабка	0
Середня	37,5 % (n=6)
Висока	62,5 % (n=10)

Дані, які надані в таблиці показують 1, що показник оптичної щільності *S. aureus*, знаходився в межах 0,086 до 0,375. При цьому відсоток штамів з середньою здатністю до біоплівкоутворення склав 37,5%. Відсоток штамів з високою здатністю до біоплівкоутворення склав 62,5. Штамів з низькою біоплівкоутворюючою активністю серед досліджуваних *S. aureus*, не виявлено. Приведені данні свідчать, що всі досліджувані культури *S. aureus* проявляли в основному високу та середню здатність до біоплівкоутворення.

Висновки.

1. Здатність до плівкоутворення була виявлена у всіх досліджуваних штамів *S. aureus*.

2. Виявлено, що досліджувані штами *S. aureus* мали різну здатність до біоплівкоутворення. Так, найвищу здатність до біоплівкоутворення мали штами, ізольовані з об'єктів зовнішнього середовища, тому даний показник можна вважати одним з чинників персистування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гостев В. В. Бактериальные биопленки и инфекции / В. В. Гостев, С. В. Сидоренко // Журнал инфектологии.- 2010.-№2 - С. - 4-15.
2. Hall-Stoodley, L. Evolving concepts in biofilm infections / L. Hall-Stoodley, P. Stoodley // Cell Microbiol. –2009. – Vol. 11, N 7. – P. 1034–1043.
3. Towner, K. J. The problem of resistance [Text] / K. J. Towner // Antimicrobial chemotherapy / Eds. : Greenwood D. – Oxford, New York : Oxford University Press, 2001. – P. 137–155.
4. Лямин А. В. Методы выявления биопленок в медицине / А. В. Лямин, Е. А. Боткин, А.В. Жестков // Клин. микробиол. антимикроб. химиотер. - 2012. - Том 1, № 1. - С. 17-22.
5. Маянский А. Н. Стафилококковые биоплёнки: структура, регуляция, отторжение / А. Н. Маянский, И. В. Чеботарь / Журн. микробиол. - 2011.- №1. - С.101-108.
6. Приказ МЗ СССР «Об унификации микробиологических (бактериологических) методов исследования, применяемых в клинико-диагностических лабораториях лечебно – профилактических учреждений» №535 от 22 апреля 1985. Режим доступа: <http://jurbase.ru/posr/docum1140/part5.htm>.
7. Про затвердження методичних вказівок «Визначення чутливості мікроорганізмів до антибактеріальних препаратів»: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05.04.2007 р. № 167 [Електронний ресурс] / – Міністерство охорони здоров'я України Режим доступа: <http://mozdocs.kiev.ua/view.phpid=6958>.
8. Стандартизація приготування мікробних суспензій [Текст] / Ю. Л. Волянський, Л. Г. Міроненко, С. В. Калініченко [та ін.] // Інформаційний лист про нововведення в системі охорони здоров'я України № 163-2006, К.: (Укрмедпатентінформ), 2006. – 10 с. – (Нормативний документ МОЗ України; Український центр наукової медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи. Інформаційний лист).

9. Романова Ю. М. Способность к формированию биоплёнок в искусственных системах различных штаммов *Salmonella typhimurium* / Ю. М. Романова, Н. В. Алексеева, Т. А. Смирнова, А. Л. Андреев, Л. В. Давыденко, А. Л. Гинцбург // Журн.микробиолог.- 2006.-№4. – С. 38-42.

10. WHO Global Strategy for Containment of Antimicrobial Resistance [Electronic resource] : World Health Organization, 2001. – Mode of access : http://www.who.int/emc/amrpdfs/WHO_Global_Strategy_English.pdf.9.

УДК: 616.24-002.5-06-008.4-085.015.8:577.1

**ПАТОГЕНЕТИЧНА РОЛЬ ПРОСТАГЛАНДИНІВ В ПОРУШЕННІ
ФУНКЦІЇ ЗОВНІШНЬОГО ДИХАННЯ У ХВОРИХ НА
МУЛЬТИРЕЗИСТЕНТНИЙ ТУБЕРКУЛЬОЗ ЛЕГЕНЬ**

Сливка Віктор Іванович,

к. мед. н., доцент

Степан Ольга Богданівна,

студентка

Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація: Одним із негативних епідеміологічних факторів туберкульозу в Україні є зростання хіміорезистентного туберкульозу. Для покращення епідеміологічних показників хіміорезистентного туберкульозу на перший план виходять загальнодержавні заходи, спрямовані на поліпшення економічної ситуації, повноцінне фінансування медичних закладів, профілактичних та соціальних програм. Проте не втрачають свого значення подальші наукові дослідження особливостей патогенезу хіміорезистентного туберкульозу, розробки нових патогенетично обгрунтованих програм лікування хворих на хіміорезистентний туберкульоз, спрямованих на покращання процесів репарації та функції зовнішнього дихання, залишаються актуальними.

Ключові слова: простагландини, функція зовнішнього дихання, мультирезистентний туберкульоз.

Метою нашої роботи було дослідити роль простагландинів (PG) в розвитку дихальної недостатності у хворих на хіміорезистентний туберкульоз легень та провести корекцію порушень функції зовнішнього дихання.

З'ясувати вплив препарату "Глутоксим" на функцію зовнішнього дихання і вміст у плазмі крові та конденсаті повітря, що видихається (КПВ), простагландинів у хворих на хіміорезистентний туберкульоз легень, а також порівняти ефективність лікування хіміорезистентного туберкульозу легень з

точки зору терміну припинення бактеріовиділення, закриття порожнин розпаду і покращення функції зовнішнього дихання згідно з уніфікованим клінічним протоколом первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги Регуляцію зовнішнього дихання вивчали шляхом радіоімунологічного визначення вмісту (PG) E₂, F_{2α}, 6-кето-F_{1α}, тромбоксану (TX) B₂ і лейкотрієну (LT) B₄ у КПВ в плазмі крові хворих на мультирезистентний туберкульоз легень при різних типах дихальної недостатності.

Лікування хворих на хіміорезистентний туберкульоз проводили за рекомендаціями згідно з уніфікованим клінічним протоколом первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги.

Основну групу склали 13 хворих на хіміорезистентний туберкульоз. Контрольну групу (група порівняння) склали 11 хворих. Хворі основної групи додатково отримували "Глутоксим". Вперше виявлені склали 23%; раніше ліковані - 77%;. Інтоксикація спостерігалася у 80,1%; катаральні явища – у 83,7%; ускладнення – у 43,2%; МБТ – у 73%; рестриктивний тип дихальної недостатності (РТДН) – у 53,9%; обструктивний тип дихальної недостатності (ОТДН)– у 22,7%; змішаний тип дихальної недостатності (ЗТДН) – у 23,4%.

У хворих на хіміорезистентний туберкульоз легень при всіх типах дихальної недостатності в плазмі крові зростає вміст PGF_{2α}, тромбоксану B₂ і лейкотрієну B₄, при рестриктивному типі дихальної недостатності відбувається переважне підвищення вмісту в крові та в КПВ PGE₂ на тлі одночасного збільшення кількості тромбоксану B₂ і лейкотрієну B₄, а за обструктивного типу дихальної недостатності суттєво зростає рівень простагландинів, що володіють констрикторним ефектом на гладку мускулатуру судин та бронхів.

Застосування в комплексному лікуванні препарату "Глутоксим" приводило до зменшення у КПВ PGE₂ на 30,9%, PGF_{2α} – на 40,4%, 6-keto-PGF_{1α} – на 27,4%, TXB₂ – на 17,2%, LTB₄ – на 31,3%. Тобто рівні PGF_{2α} і 6-keto-PGF_{1α} нормалізувалися, тоді як кількість PGE₂, TXB₂ і LTB₄ залишалася більшою за

контрольні показники (достовірність зазначених змін становила від $p < 0,05$ до $p < 0,001$). При цьому спостерігалось поліпшення бронхіальної прохідності (збільшення показників проби Тифно).

Отже, ефективність комплексної терапії хворих на хіміорезистентний туберкульоз легень була вищою в разі застосування препарату "Глутоксим", що проявлялося скороченням терміну детоксикації (в середньому на $7,5 \pm 2,2$ днів), прискоренням розсмоктування зон інфільтрації в легенях, підвищенням частоти припинення бактерiovиділення, скороченням його терміну (в середньому на 0,9 міс.) та скороченням часу загоєння порожнин розпаду в легеневій тканині (в середньому на 0,8 міс.).

Комплексне лікування з використанням "Глутоксиму" не впливало на частоту дихання, значно збільшувало дихальний об'єм вдиху і підвищення резервного об'єму видиху. При цьому ЖЄЛ практично не змінювалася. Водночас спостерігалось суттєве збільшення об'єму хвилиного споживання кисню. Показник тесту Тифно зростав (на 23 %), збільшувалася максимальна об'ємна швидкість (МОШ 75), а середня об'ємна швидкість (СОШ 25-75) підвищувалася як до, так і після навантаження. Окрім того, після навантаження підвищувалися показники ЖЄЛ.

Таким чином, застосування "Глутоксиму" поліпшує прохідність дихальних шляхів як на рівні крупних бронхів, так і на рівні бронхіол, а їх позитивний вплив на об'єм хвилиного споживання кисню свідчить про покращення вентиляційно-перфузійних співвідношень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Егоров Е.А., Попов В.А., Фади́на О.В. и др. Использование биохимических и цитохимических показателей бронхоальвеолярного лаважа для диагностики активности туберкулеза легких // Проблемы туберкулеза - №9-10. - 2018. - с.19-20

2. Каминская Г.О., Блонская Г.Ю., Гедымин Л.Е. Содержание простагландинов в легочной ткани у зараженных туберкулезом морских свинок при

лечении химиопрепаратами и индометацином // Проблемы туберкулеза. - 2020. - № 10. - с. 6-10.

3. Мельник В.М., Матусевич В.Г. Сучасні проблеми лікування та діагностики туберкульозу на тлі зростання його розповсюдженості // Український пульмонологічний журнал. - 2017. - № 3. - с. 23-27.

4. Петренко В.И. Клинико-патогенетическая роль системы эйкозаноидов при туберкулезе легких // Врачебное дело. - 2011. - № 11. - с. 20-26.

5. Фещенко Ю.І., Мельник В.М. Епідеміологічна ситуація з туберкульозу в Україні та діяльність протитуберкульозної служби // Український пульмонологічний журнал. - 2017. - № 3. - с. 5-8.

6. Фещенко Ю.І., Мельник В.М. Туберкульоз легень в період епідемії: епідеміологічні, клініко-діагностичні, лікувально-профілактичні та організаційні аспекти. - К.: Логос, 2018. - с. 284.

7. Черенько О.О. Основні принципи лікування туберкульозу легень з резистентними мікобактеріями туберкульозу // Український пульмонологічний журнал. - 2013. - № 3. - с. 27-32.

8. Iseman M.D., Sbarbaro J.A. The Increasing prevalence of resistance to antituberculosis chemotherapeutic agents: implications for global tuberculosis control // Curr. Clin. Top. Infect. Dis. - 2012. - № 12. - P.188 -204.

9. Lode H. The treatment of multiply resistant pulmonary tuberculosis // Dtsch. Med. Wochenschr. - 2019. - V.118, № 46. - P.1706 - 1707.

ГЕМОДІАЛІЗ ЯК СПОСІБ ЖИТТЯ

Случик Ірина Йосипівна

к.б.н., доцент

Кульбачна Віолета Василівна

Студентка II курсу магістратури

Прикарпатський національний
університет імені В. Стефаника,

Україна

Анотація: Хронічна ниркова недостатність – це зменшення функціонуючої тканини нирок, що викликає порушення гомеостазу всього внутрішнього середовища організму. Незначна кількість нефронів працюють при цьому з посиленням навантаженням, що в свою чергу обумовлює їх патологічні зміни. Гемодіаліз частково заміщає функцію нирок, та не здатний повністю відтворити функцію здорових нирок.

Ключові слова: гемодіаліз, «штучна нирка», хронічна хвороба нирок, фістула, дієта.

Гемодіаліз – це процедура, яка необхідна людям з хронічною хворобою нирок V стадії.

Апарат «штучна нирка» проводить фільтрацію токсичних речовин та виводить зайву рідину з організму. Тривалість процедури становить 4 години тричі на тиждень до кінця життя або до пересадки нирки. Підготовка до процедури може починатись за кілька місяців до першого сеансу гемодіалізу. Судинний хірург створює артеріовенозне з'єднання, для постійного судинного доступу.

Окрім артеріовенозної фістули можуть встановлювати центральний венозний катетер. Це пластикові порожнисті трубки, що вводяться в глибокі центральні вени методом проколу, і закріплюються ззовні на грудній клітці чи стегні. Катетер є осередком інфекції, тому що розташовується ззовні. Якщо в

хворого немає доступу до вен встановлюють артеріовенозний протез, який створює штучну аневризму, яку легко проколоти крізь шкіру.

Артеріовенозну фістулу вважають найкращим варіантом для хворого, оскільки для створення фістули беруться власні тканини пацієнта, які на відміну від штучних матеріалів не можуть викликати алергію чи відторгнення. Одна фістула може прослужити протягом багатьох років, якщо правильно за нею доглядати [1].

Важливо контролювати артеріальний тиск постійно і не допускати його перепадів та регулярно проводити гігієнічні процедури. Пацієнт повинен регулярно перевіряти фістулу візуально і на дотик хворий повинен спостерігати вібрацію. На руці на якій знаходиться фістула не можна спати, міряти артеріальний тиск, робити ін'єкції (крім венепункції для проведення гемодіалізу) та фізично працювати.

Причинами хронічної ниркової недостатності найчастіше є цукровий діабет, артеріальна гіпертензія, аномалії розвитку нирок, хронічний гломерулонефрит та пієлонефрит, системні захворювання сполучної тканини, спадкові захворювання нирок.

Методи виявлення хронічної хвороби нирок: визначення рівня креатиніну та сечовини в крові, загальний аналіз сечі, дослідження на мікроальбумінурію, ультразвукове дослідження та комп'ютерна томографія, біопсія нирок, визначення швидкості клубочкової фільтрації [2].

Прояви хронічної хвороби нирок: набряки на гомілках та стопах, почастішання позивів до сечовипускання, припухлість довкола очей, нічні судоми, підвищена втома та загальна слабкість, поганий апетит, сухість та свербіння шкіри, порушення сну, порушення когнітивних функцій, підвищений артеріальний тиск.

Хронічна хвороба нирок може виникнути у кожної людини. Необхідно своєчасно проходити планові медичні огляди, вимірювати артеріальний тиск, не зловживати медикаментами та приймати їх тільки за призначенням лікаря, не вживати алкоголь, контролювати рівень глюкози крові та раціонально

харчуватись.

Для проведення сеансу гемодіалізу необхідно підключити хворого до апарату «штучна нирка». У пацієнта повинен бути один із видів судинного доступу, що попередньо ми обговорювали. Кожного разу безпосередньо перед процедурою пацієнт виміряє свою вагу, віднімає «суху» вагу і виходить вага, яку необхідно зняти за сеанс гемодіалізу (це зайва рідина, яка не виводиться нирками). Пацієнт займає зручне йому положення сидячи на спеціальному кріслі, або лежачи на ліжку, апарат розміщений безпосередньо біля хворого.

Діалізне місце забезпечується електрикою, хімічно чистою водою від системи водоочистки та каналізаційною системою для зливу відпрацьованого діалізного розчину. Перед початком гемодіалізу апарат повинен пройти обов'язкове автоматичне тестування по заданій програмі. Після кожної процедури необхідно провести поверхневу дезінфекцію апарата та гарячу дезінфекцію гідравліки. Антикоагуляція (гепаринізація) проводиться з врахуванням згортуючої системи пацієнта, наявності скритих осередків кровотечі. Кожної процедури використовується стерильна одноразова система, стерильний одноразовий діалізатор та голки для венепункції. Для утворення діалізного розчину застосовують спеціальний концентрат А та бікарбонатний концентрат [3].

Ускладнення під час процедури гемодіалізу: гіпотонія, гіпертонія, м'язові судоми, нудота та блювання, головна біль, біль за грудиною та порушення ритму серця, свербіж шкіри, нефрогенна анемія.

Абсолютних протипоказів до програмного гемодіалізу немає, але є відносні: онкологічні захворювання з метастазами, геморагічний синдром будь-якого походження, порушення психічного стану, виражена серцево-судинна недостатність або поліорганна недостатність, активна форма туберкульозу [4].

Власні нирки людей з хронічною хворобою нирок майже не виводять калій, тому значне накопичення цього елемента в міждіалізний період може бути небезпечним. Основним джерелом калію є овочі та фрукти. Для того, щоб зменшити в них вміст калію необхідно очистити їх від шкірки, дрібно нарізати

та протягом 7-10 годин вимочувати. Овочі слід варити у великій кількості води, а відвар виливати. Особливо багаті калієм горіхи та сухофрукти.

Якщо показники фосфору в крові протягом певного часу збільшені, це може призвести до захворювання кісток та паразитовидних залоз, а також до порушення обміну кальцію. Велика кількість фосфору міститься в молочних продуктах, в субпродуктах, в рибі, грибах, насінні та хлібних продуктах.

В людей, які перебувають на програмному гемодіалізі повинна бути високобілкова дієта. Рекомендовано вживати 1-1,2 г білка на 1 кг маси тіла на добу. Перевага повинна віддаватись білкам, повноцінним за амінокислотним складом, здебільшого це нежирні сорти яловичини, кролика, індички, курки і повинно бути у вареному вигляді.

Оптимальним в раціоні хворого повинно бути кількість жиру. Дозволяється 20 грам вершкового масла в день та рослинні олії, вони сприяють нормалізації обміну холестерину. Кількість вуглеводів в раціоні повинно також бути оптимальним. Хворі повинні старанно дотримуватись всіх рекомендацій та дієти. Кількість рідини, яку можна вживати в міждіалізні періоди повинна складати 3% від маси тіла пацієнта [5]. Люди, які знаходяться на програмному діалізі можуть вести повноцінне життя, подорожувати, а молоді жінки здатні народити здорову дитину. Гемодіаліз – не вирок, а спосіб життя до пересадки нирки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стандарти нефрологічної допомоги: Клінічна настанова, медичний стандарт та протоколи лікування методом гемодіалізу / За ред. проф. М. О. Колесника; Довідник лікаря «Нефролог». К.: ТОВ «Доктор Медіа», 2011. – 180 с.
2. Нефрологія: Національний підручник / За ред. Л. В. Пирога, Д. Д. Іванова. Київ, 2014. – 314 с.
3. Іванов Д. Д., Пиріг Л. А., Таран О. І. та ін. Гломерулонефрит. Інфекції сечової системи. Хронічна ниркова недостатність. К.: Аврора плюс, 2010. –

104с.

4. Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) CKD Work Group. KDIGO 2021. Clinical Practice Guideline for the Evaluation and Management of Chronic Kidney Disease / Kidney int. – 2013. – Vol. 3, suppl. – P. 1-150.

5. Стецюк Е.А. Основы гемодиализа // Москва: Издательский дом ГЭОТАР-МЕД, 2001. – 392 с.

ОСОБЕННОСТИ АНТИАГРЕГАНТНОЙ ТЕРАПИИ У БОЛЬНЫХ С ИБС ПОСЛЕ ИМПЛАНТАЦИИ СТЕНТОВ

Усмонов Дилшод Алишер огли
магистр

Кафедра внутренних болезней. Нефрология и гемодиализ
Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт
г. Ташкент

Муминов Шавкат Кадырович
д.м.н. доцент

Кафедра внутренних болезней. Нефрология и гемодиализ
Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт
г. Ташкент

Сабиржанова Зульфия Талгатовна
к.м.н. доцент

Кафедра внутренних болезней. Нефрология и гемодиализ
Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт
г. Ташкент

Абдуразакова Зарифа Каюмовна
ассистент

Кафедра внутренних болезней. Нефрология и гемодиализ
Ташкентский Педиатрический Медицинский Институт
г. Ташкент

Ишемическая болезнь сердца занимает одно из лидирующих мест среди неинфекционных заболеваний по числу смертности и инвалидизации. Как отмечают авторы литературных источников, что ангиопластика и стентирование стали наиболее распространенными и эффективными методами лечения тяжелых форм ишемической болезни сердца и рассматриваются как серьезные достижения интервенционной кардиологии в лечении больных хронической коронарной болезнью сердца (КБС), особенно острого коронарного синдрома (ОКС).

Совершенствование вмешательств, основанных на накопленном опыте в применении различных техниках стентирования, использование новых устройств и рационально подобранной антиагрегантной терапии смогли

сделать данный тип вмешательств в значительной степени безопасным и эффективным. В результате трансформации технологических решений позитивные результаты были достигнуты как в плане непосредственных результатов, так и в снижении количества отсроченных осложнений. Голометаллические стенты в значительной мере решили проблему эффективности вмешательства: поддержания адекватного просвета коронарной артерии и снижение вероятности повреждения (диссекции) сосуда, значимо снизило число ближайших рестенозов, однако, не решили проблему отдаленного рестенозирования. Разработка и применение стентов с лекарственным покрытием, препятствующим рестенозированию, привело к значимому улучшению прогноза пациентов на средне-удаленных этапах. Значимые достижения наметились после создания стентов, покрытых лекарством второго поколения, и многие осложнения, свойственные их предшественникам, удалось в значительной мере избежать. Принципиально новый подход в применении растворимых каркасов - биорастворимые скаффолды, которые должны были прийти на замену стентам с металлической основой, пока не показали значимых преимуществ по сравнению с другими металлическими имплантатами, как в плане снижения количества сердечно-сосудистых осложнений, так и повторной реваскуляризации целевого сосуда. При этом процесс атеросклероза в коронарных артериях и процесс рестенозирования в стентах был недостаточно изучен.

Клиницистами отмечен тот факт, что при длительном наблюдении пациентов после чрескожных коронарных вмешательств (ЧКВ) возникли новые клинические проблемы, связанные с рестенозированием, тромбированием, а в ряде случаев, и прогрессированием коронарного атеросклероза, приводившие как к острому коронарному синдрому, так и стенокардии. Подробный анализ рестенозов в коронарных артериях, которые развиваются после чрескожных вмешательств со стентированием, отмеченных при описании патологоанатомических срезов, внутрисосудистого ультразвукового исследования (ВСУЗИ), ангиоскопии, оптико-когерентной томографии (ОКТ),

позволили охарактеризовать этот новый патологический процесс, в отличие от ранее известной фибромышечной стенотической пролиферации, как неоатеросклероз . Данный новый вид патологии связан с образованием липидных включений и некротических ядер, приводящих, помимо сужения просвета сосуда, к тромботическим осложнениям . Временной фактор после стентирования был существенным для развития неоатеросклероза. Влияние общеизвестных факторов сердечно-сосудистого риска на развитие неоатеросклероза, связь с клиническим течением болезни и технологическими особенностями предшествующего чрескожного вмешательства, остаются недостаточно изученными.

Еще один фактор, определяющий течение болезни у пациентов с многососудистым поражением, является завершенность восстановления коронарного кровотока в целом или полная реваскуляризация. Неполная реваскуляризация, как вынужденная тактика при чрескожных коронарных вмешательствах, может определить дальнейшую тактику ведения пациента и отдаленные результаты. В настоящий момент уточнение и пересмотр клинических и ангиографических данных, определяющих выполнение допустимой неполной реваскуляризации, стали особенно актуальны после получения новой информации о позитивных отдаленных результатах полной

реваскуляризации при остром инфаркте миокарда. Наблюдение по результатам повторной коронарографии (КАГ) за динамическими изменениями коронарного русла в целом и на участках стентирования у пациентов при клиническом ухудшении, их сопоставление с традиционными факторами риска, служат основой для выделения прогностически важных ангиографических и клинических признаков развития атеросклероза и формирования неоатеросклероза, а также позволяют принимать оптимальную тактику лечения, в том числе выбор стента и объем реваскуляризации.

А также в литературе отмечено, что несмотря на революционные изменения в лечении ишемической болезни сердца (ИБС) смертность от ИБС продолжает лидировать, унося более 7,2 млн. жизней в год. Одним из методов

лечения ИБС является чрескожное коронарное вмешательство (ЧКВ). За прошедшие 36 лет с момента первой баллонной коронарной ангиопластики методика чрескожных коронарных вмешательств (ЧКВ) перетерпела ряд эволюционных изменений.

В 1986г. Пуэль и Зигварт имплантировали первый стент. В последствии стентирование коронарных артерий в середине 90-х проводилось более чем в 90% случаев ЧКВ, а применение антиагрегантной терапии существенно увеличило безопасность ЧКВ. Однако широкому распространению метода препятствовала высокая частота повторных реваскуляризации (от 20-40% и до 70% у пациентов с сахарным диабетом и сложными поражениями коронарных артерий), связанная с рестенозированием стентированного сегмента.

Рестенозирование было связано с гиперплазией неоинтимы, миграцией и пролиферацией гладкомышечных клеток. Понимание бимолекулярных особенностей регуляции клеточного послужило основой для разработки и создания стентов с лекарственным покрытием, предотвращающего развитие рестеноза. С появлением стентов с лекарственным покрытием в 2001г. появились данные, свидетельствующие о минимальной гиперплазии интимы.

Безусловно, с появлением стентов с лекарственным покрытием был сделан огромный шаг вперед в плане снижения частоты рестеноза и повторных реваскуляризации после ЧКВ. Однако широкое внедрение в практику и расширяющиеся показания к ЧКВ у пациентов высокого риска послужили причиной новых проблем, наиболее важными из которых являются:

- проблема рестеноза целевого поражения и связанного с ним повторной реваскуляризации, которая составляла от 3 до 20% в зависимости от клинических данных пациента, характеристики поражения и лекарственного покрытия стента; - проблема тромбозов стентов (в частности поздних и очень поздних тромбозов).

Зарубежными и отечественными авторами отмечено, что в последующем ученые и производители стентов сосредоточили усилия для создания более эффективных и безопасных устройств за счет изменения как платформы стента,

так и антипролиферативного препарата и скорости его высвобождения. Так появились стенты (второго поколения) с новыми видами лекарственного покрытия (зотаролимуc, такролимуc, эверолимуc и др.), призванные улучшить результаты коронарной ангиопластики и стентирования, уменьшить необходимость в повторных реваскуляризациях, снизить количество поздних и очень поздних тромбозов. Однако необходимо отметить, что результаты стентирования сиролимуcом покрытыми стентами в большинстве исследований превосходили результаты паклитаксель, такролимуc, зотаролимуc покрытых стентов. За прошедшие 10 лет, стент покрытый сиролимуcом по праву стал «золотым стандартом» при выполнении чкв.

Специалистами утверждено, что в настоящее время широкое распространение получили эверолимуc покрытые стенты, чему способствовали рандомизированные исследования, показавшие преимущество над стентами с другими лекарственными покрытиями. Однако необходимо отметить, что производители стентов избегают прямого сравнения с зарекомендовавшим себя сиролимуc покрытым стентом. Поэтому исследований, сравнивающих эффективность и безопасность ЧКВ с использованием эверолимуc и сиролимуc покрытых стентов небольшое количество, при этом результаты их противоречивы.

Не менее важной проблемой ЧКВ являются результаты коронарного стентирования у пациентов со сложными поражениями коронарного русла и у пациентов с сопутствующим сахарным диабетом. Данные группы являются самыми тяжелыми в плане развития неблагоприятных клинических событий после ЧКВ.

В настоящее время мы обладаем ограниченным количеством исследований, сравнивающих результаты ЧКВ с использованием эверолимуc и сиролимуc покрытых стентов. Стоит также отметить, что результаты данных исследований противоречивы. Также имеется небольшое количество исследований, посвященных результатам коронарного стентирования с использованием сиролимуc и эверолимуc покрытых стентов у пациентов с

высоким риском развития рестеноза и тромбоза стента - у пациентов со сложными поражениями коронарных артерий и у пациентов с сопутствующим сахарным диабетом.

Учитывая вышеизложенное можем подвести итог литературного анализа , и можем сказать ,что наличие противоречивых данных о клинической эффективности и безопасности различных стентов с лекарственным покрытием, а также возрастающее из года в год количество ЧКВ, обуславливают дальнейшее изучение влияния лекарственного покрытия стента на результаты коронарного стентирования как в широкой популяции, так и у пациентов с высоким риском развития неблагоприятных клинических событий после коронарного стентирования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алекян Б.Г., Григорян А.М., Стаферов А.В. Рентгенэндоваскулярная диагностика и лечение заболеваний сердца и сосудов в Российской Федерации / Б.Г.Алекян, 2016. -220 с.

2. Бабунашвили А.М., Рабкин И.Х., Иванов В.А. // Коронарная ангиопластика. М. - АСВ. - 1996.-С. 352.

3. Батыралиев Т.А., Самко А.Н., Першуков И.В., Пя Ю.В., Лазарев И.А., Меркулов Е.В., Догру О., Рамазанов Д.М., Шульженко Л.В., Левицкий И.В., Бебезов И.Х., Ниязова-Карбен З.А., Кадыров Б.К., Сидоренко Б.А. Клинические и ангиографические предикторы исходов имплантации стандартных стентов и стентов, выделяющих лекарства, при поражении незащищенного основного ствола левой коронарной артерии. // Центрально-Азиатский журнал сердечнососудистой хирургии 2009;3;63-71.

4. Бокерия Л.А., Алекян Б.Г., Коломбо А. и др. Интервенционные методы лечения ишемической болезни сердца. // Изд. НЦССХ им.А.Н. Бакулева РАМН, 2002 98

5. Бокерия О.Л. , Кудзоева З.Ф., Шварц В.А. и соавт. Возможность подбора дезагрегантной терапии у больных ишемической болезнью сердца с

учетом полиморфизма гена CYP2C19 // Терапевтический архив. 2016;5:47-54

6. Буза В.В., Карпов Ю.А., Самко А.Н., Левицкий И.В., Лопухова В.В. Отдаленные результаты коронарного стентирования: роль антиагрегантной терапии // РМЖ. 2008. №21. С. 14-19.

7. Бокерия Л.А., Алемян Б.Г. Руководство по рентгеноэндоваскулярной хирургии сердца и сосудов. // Изд. НЦССХ им. А.Н.Бакулева РАМН, 2008, том 3.

8. Матчин Ю.Г., Савченко А.П., Лякишев А.А., Беленков Ю.Н. Непосредственные результаты эндоваскулярного лечения коронарных артерий у больных ишемической болезнью сердца.// Кардиология. 2007, N2, с.15-21

9. Оганов Р.Г., Масленникова Г.Я. Сердечно-сосудистые заболевания в Российской Федерации во второй половине XX столетия: тенденции, возможные причины, перспективы. Кардиология 2000;40:6:4—8.

10. Петрова К.Н., Козлов С.Г., Лякишев А.А., Савченко А.П. Влияние сахарного диабета 2 типа на результаты эндоваскулярного лечения ИБС с помощью стентов с лекарственным покрытием (данные годичного наблюдения). Кардиология. 2006; 12: 22-6.

11. Alban Dibra, M.D., Adnan Kastrati, M.D., Julinda Mehilli, M.D., Jurgen Pache, M.D., Helmut Schühlen, M.D., Nicolas von Beckerath, M.D., et al. for the ISAR-DIABETES Study Investigators. Paclitaxel-Eluting or Sirolimus-Eluting Stents to Prevent Restenosis in Diabetic Patients. N Engl J Med 2005; 353:663-670

12. Angiolillo DJ. Antiplatelet therapy in type 2 diabetes mellitus. Curr Opin Endocrinol Diabetes Obes. 2007; 14: 124-131

13. Antonio Colombo, MD; Alaide Chieffo, MD. Drug-Eluting Stent Update 2007 Part III: Technique and Unapproved/Unsettled Indications (Left Main, Bifurcations, Chronic Total Occlusions, Small Vessels and Long Lesions, Saphenous Vein Grafts, Acute Myocardial Infarctions, and Multivessel Disease).// Circulation. 2007; 116:1424-1432.

14. Aoki J, Nakazawa G, Tanabe K, Hoye A, Yamamoto H, Nakayama T, Onuma Y, Higashikuni Y, Otsuki S, Yagishita A, Yachi S, Nakajima H, Hara K.

Incidence and clinical impact of coronary stent fracture after sirolimus-eluting stent implantation. *Catheter Cardiovasc Interv.* 2007;69:380-6

15. Aronson Doron and Edelman Elazer R. Revascularization for coronary artery disease in diabetes mellitus: Angioplasty, stents and coronary artery bypass grafting. *Reviews in Endocrine and Metabolic Disorders.* March 2010, Volume 11, Issue 1, pp 75-86

16. Axel DI, Kunert W, Goggelmann C, Oberhoff M, Herdeg C, Kuttner A, Wild DH, Brehm BR, Riessen R, Koveker G, Karsch KR. Paclitaxel inhibits arterial smooth muscle cell proliferation and migration in vitro and in vivo using local drug delivery. *Circulation.* 1997;96: 636-645

17. Baber U, Mehran R, Sharma SK, Brar S, Yu J, Suh JW, Kim HS, Park SJ, Kastrati A, de Waha A, Krishnan P, Moreno P, Sweeny J, Kim MC, Suleman J, Pyo R, Wiley J, Kovacic J, Kini AS, Dangas GD. Impact of the everolimus-eluting stent on stent thrombosis: a meta-analysis of 13 randomized trials. *J Am Coll Cardiol.* 2011;58: 1569-1577

18. Baumgart D, Klauss V, Baer F, Hartmann F, Drexler H, Motz W, Klues H, Hofmann S, Volker W, Pfannebecker T, Stoll HP, Nickenig G. One-year results of the SCORPIUS study: a German multicenter investigation on the effectiveness of sirolimus-eluting stents in diabetic patients. *J Am Coll Cardiol.* 2007;50: 1627-1634

19. Berry C, Tardif JC, Bourassa MG. Coronary heart disease in patients with diabetes: part I: recent advances in prevention and noninvasive management. *J Am Coll Cardiol.* 2007;49:631-642

20. Billinger M, Beutler J, Taghetchian KR, Remondino A, Wenaweser P, Cook S, et al. Two-year clinical outcome after implantation of sirolimus-eluting and paclitaxel-eluting stents in diabetic patients. *Eur Heart J* 2008;29:718-725

TECHNICAL SCIENCES

УДК 62-5

RESEARCH OF METHODS OF MODELING OF PROCESSES OF COMPLEX SYSTEMS OF AUTOMATIC REGULATION

Illarionov Valeriy Mykolayovych

Ph.D., Associate Professor

Kyiv Electromechanical Vocational College

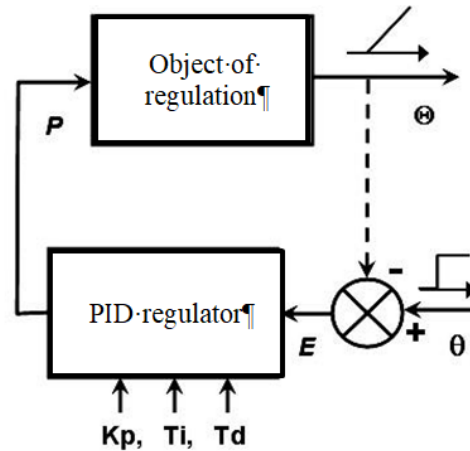
Kyiv, Ukraine

Abstract. The problem of optimal adjustment of the PID control algorithm, which is the basis for automatic control systems of thermal facilities, remains relevant. A simple and clear method of adjusting the PID controller according to the transient function of the open control loop in the time domain is proposed, which is convenient for practical use. The optimal graph of the transient function of the open control loop should be a broken straight line with a delay. By varying the time constants of integration and differentiation of the PID controller, it is necessary to ensure that the graph of the transition function is a straight line. Varying the proportionality factor of the PID controller, it is necessary to set the growth rate (slope of the graph) of the transition function of 0.52 relative to its delay. Adjusting the PID controller according to the proposed method guarantees the minimum possible adjustment time. It is recommended to use the offered technique of adjustment of parameters of PID-regulator both at computer modeling of dynamics of automatic regulation, and on operating SAR.

Keywords: PID controller, settings, process modeling, transient function, open loop, control dynamics.

The research of thermal processes in automatic control systems (ATS) was

carried out in the work. In Fig. 1 presents a typical design block diagram of the automatic control system, on the example of temperature [1].

Fig. 1. Estimated structural scheme of the automatic temperature control system

The control circuit includes the control object and the PID controller. The adjustable value Θ (temperature in degrees) is compared with the set Θ and the discrepancy E is calculated (the comparison block is shown by a crossed circle). Depending on the alignment, the controller adjusts the control effect P (heating power).

Mathematical models, which traditionally describe the dynamic properties of linear inertial stationary objects and regulators, are transfer functions based on the Laplace transform [2, 3].

A typical transfer function of the thermal control object, which connects the temperature with the heating power, has the form:

$$W_0(p) = \frac{K \cdot e^{-p \cdot T_3}}{(T_1 p + 1) \cdot (T_2 p + 1)}, \quad (1)$$

where K is the static transfer coefficient of the object; T_3 - delay time, T_1, T_2 - the first and second time constants of the object.

This model of the object can be considered universal, suitable for any thermal objects, because it takes into account all the essential features of such objects: statism, the presence of aperiodic inertia (taking into account the two main time constants T_1 and T_2), And the presence T_3 delay, which is relatively small in the overall inertia of the object, but severely limits the margin of stability of the SAR.

Even if the object does not have an ideal, "transport" delay, the transfer function $e^{-p \cdot T_3}$ integrally takes into account all small inertia, not taken into account by the two main constants of time.

The transfer function of the PID-regulator, which connects the discrepancy with the control effect, has the form:

$$W_1(p) = K_p \left(T_d * p * 1 + \frac{1}{T_i p} \right), \quad (2)$$

Parameters of the PID controller: K_p - coefficient of proportionality, T_i - constant of integration time, T_d - constant of differentiation time. They must be assigned numerical values that are optimal for a given object of regulation (the so-called "tuning" of the regulator).

In theory, the optimal tuning is derived from the frequency characteristics of the open control loop. The open circuit is obtained by breaking (imaginary or physical) the feedback shown in Fig. 1 dotted line.

The transfer function of the open circuit $W(p)$ is defined as the product of the transfer functions of the control object $W_0(p)$ and the controller $W_1(p)$:

$$W(p) = W_0(p) * W_1(p), \quad (3)$$

The transfer function can be interpreted as a formula representation of the amplitude-phase-frequency characteristic (AFCH), ie the dependence of the complex gain on the frequency. In this case, instead of the complex argument p , $j\omega$ is substituted, where j is an imaginary unit, ω is a circular frequency. The AFC module is the amplitude-frequency characteristic, ie the dependence of the amplitude gain on the frequency. The corresponding graph in logarithmic coordinates (Fig. 2) is called the logarithmic amplitude-frequency characteristic (LACH) [5, 6].

The parameters of the controller T_i and T_d are adjusted in such a way as to correct the two main inertia of the control object with time constants T_1 , T_2 and reduce the dynamic properties of the open control loop to equivalent integration. In this case, the LACH of the open control loop is converted into a straight line with a slope of -1 (Fig. 2). That is, the gain in the circuit is inversely proportional to the circular frequency ω .

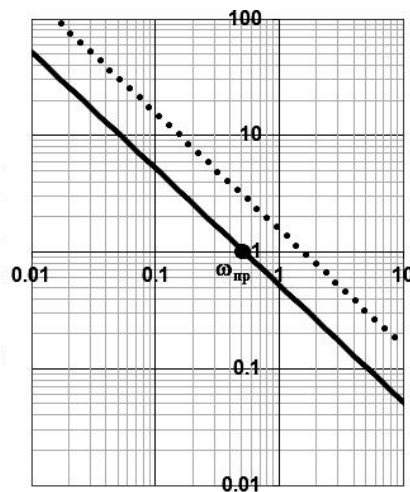
The delay in the T_3 object remains uncompensated. The delay does not affect

the LACH schedule. It is usually much smaller than the main inertia T_1 , T_2 , but the delay itself is the main factor limiting the margin of stability of the SAR, because it introduces an additional phase shift in the control loop.

It is from the condition of stability that the coefficient of proportionality of the regulator K_r is adjusted. The cross-sectional frequency is one at which the gain (amplitude) of the sinusoidal signal in the circuit becomes less than one. This is the upper limit of the frequency range of the effective operation of the SAR. It is desirable to make it as large as possible.

But the increase in ω_{pr} limited by loss of stability of SAR. At a sufficiently high delay frequency, T_3 reaches a quarter of the period of oscillations, which introduces an additional phase shift in the circuit 90° , or $\pi/2$ in radians. Another 90° is added due to integration in the circuit (equivalent). At a total phase shift of 180° , the negative feedback is converted to positive, and the SAR loses stability (fluctuations in this frequency begin to increase).

To summarize the graph in Fig. 2 we use the theory of similarity and take our basic parameter T_3 as a unit of measurement of dimensionless time. Then the critical value (dimensionless) ω_{pr} will be $1.57 (\pi/2)$. It is this critical variant of LACHH_{pk} at the limit of stability is shown in Fig. 2 points. It is well known that three times the margin of stability in terms of gain (amplitude) is optimal. At the same time the maximum possible speed of SAR is guaranteed.

Fig.2. Optimal logarithmic amplitude-frequency characteristic (LACH) of an open control loop (solid line)

Conclusions. Currently, the problem of optimal adjustment of the PID control algorithm, which is the basis for automatic control systems of thermal facilities, remains relevant. A simple and clear method of adjusting the PID controller according to the dynamic characteristics of the open control loop in the time domain, convenient for practical use.

REFERENCES

1. Inosov, S. V., Bondarchuk, O. V. (2018). Relationship between temperature measurement errors and the dynamics of thermal plant control. *Management of development of Complex systems*, 35, 162–166.
2. Popovich, M. G., Kovalchuk, V. A. (2007). Theory of automatic control: Textbook. K.: Lybid, 656.
3. Ladaniuc, A.P., Arkhangelskaya, K.S. (2007). Theory of automatic control (part 1): *Abstract of lectures*. K: KNUCA, 102.
4. Zimchuk, I.V., Ishchenko, V.I., Kankin, I.O. (2015). Synthesis of algorithms of digital control for automatic tracking systems. *System research and information technologies*, 1, 32–38.
5. Inosov, S.V. (2008). Calculator for algebra of sampled functions. *Proceedings of the 15th international conference on automatic control "AUTOMATION-2008"*, Odessa national Maritime Academy, 232.
6. Inosov, S. V., Samoylenko, M. I. (2018). Synthesis and analysis of dynamics of digital algorithm of regulation of thermal technological plant with big step of quantization in time. *Management of development of Complex systems*, 36, 204–208.

**RESEARCH OF THE PROCESS OF STAMPING
RAIL IN THE OPEN STAMP**

Mkrtchian Yehor Arutyunovich

Ph.D., senior contractor

Pryazovskyi State Technical University (PSTU)

vul. Universytets'ka 7

Mariupol 87555, Ukraine

Abstract: A comparison of obtaining forged 'ostryak' different technological schemes of stamping. 3D simulation is carried out by the method of finite elements of various technologies of stamping. Based on the analysis of simulation shows the advantage of metal punching with a closed end cavity. It is shown that the use of sound technology will reduce the punching scraps and increase productivity.

Keywords: rail, stamp, technology, rolling, qform, deformation, 3D-modeling.

Introduction. Detail of "wit" (Fig. 1) is a major part of switch. To be able to mount the root device root part wisecracking stamped under the normal profile of the rail track.

Fig. 1. Rail

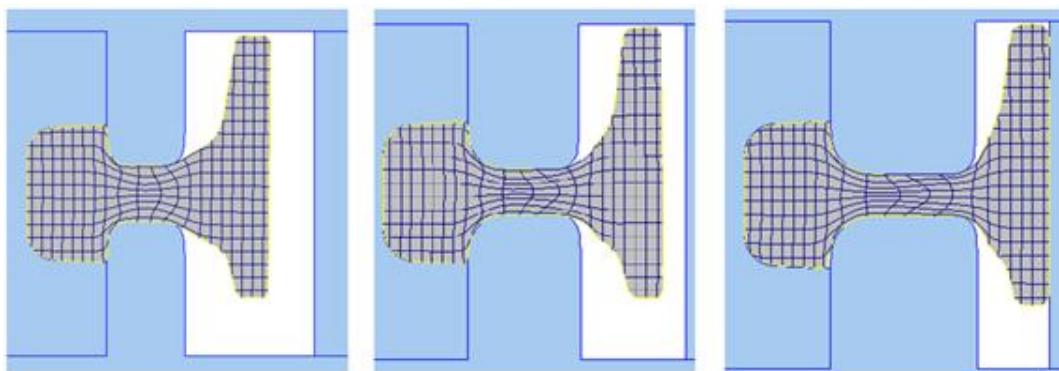
Currently forging "wit" manufactured at Dnepropetrovsk, Kerch Murom and plants on the same technology in hydraulic presses force of 100 MN. Square wisecracking stamped in two transitions. The first transition is carried distillation wall rail. The head and foot of the rail with virtually not deformed. Deformation zone covers only the area of the rail web. At the second transition in the open stamp issued

full root Ostriakovo rail. Manufacturing technology in open die forgings must perform flash trimming and calibration forgings [1, 93].

The disadvantage of this technology is a low resistance stamps, and the presence of burrs. As a result, resistance of stamps - 250 pressings. This technology consists of five transitions. The first transition produce cutting edge portion of the rail foot to restore the symmetry of the sole. Then on the second transition produce knockout neck rail truncated tool 1 to give the rail profile Ostriakovo symmetry. At the third passage produce distillation wall rail by deformation only the neck rail to its final dimensions. - Fourth bearing of rail foot on the fifth transition is obtained in the final stamping dies open. This technology has several drawbacks: low productivity, greater complexity, a large number of transitions.

In [2, 72] it was proposed to make this rolling on forging forging rolls. By calculation shows that the implementation of the rolling process will take three transition. As technological equipment proposed to use doubly forging rolls. Roller stamps recommended to perform sectoral, placing each in a separate stream sector. In [3, 211], a computer simulation of the process by finite element method, which showed the possibility of the formation of the root profile wisecracking rolling. However, it was found that when this process occurs Ostriakovo root bending rail. To remedy this defect should be applied calibration forgings.

In [4, 211] proposed a new technology forging forging "wit." According to this technology wisecracking root deformation is only in the neck Ostriakovo rail (Fig. 2). To eliminate deformation of the rail head is placed in the holder. To limit the height of the rail, the free movement of the sole fixed delimiters.

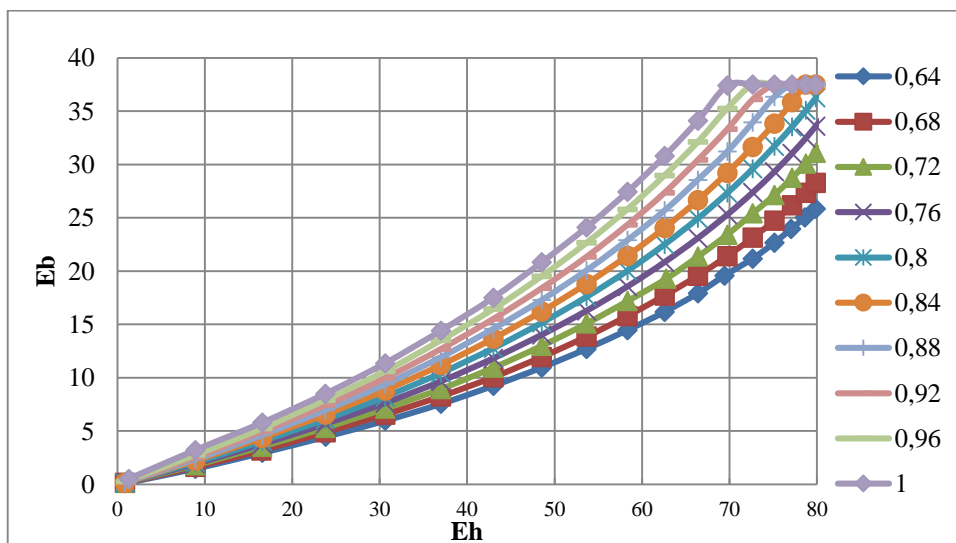
Fig. 2. Modeling of rail deformation

The aim of this work is to study the influence of the size of deforming tools, and verification of the results obtained experimentally.

Materials and methods. This analysis was carried out in 3D-modeling by finite element software package QFORM. Properties of M71 steel workpiece materials at $t = 1200\text{ }^{\circ}\text{C}$ $G = 55\text{ MPa}$, $t = 1100\text{ }^{\circ}\text{C}$ $G = 80\text{ MPa}$, $t = 1000\text{ }^{\circ}\text{C}$ $G = 110\text{ MPa}$, $t = 900\text{ }^{\circ}\text{C}$ $G = 130\text{ MPa}$ [5, p 121].

Configuration logging and stream stamps were designed as three-dimensional solid-state models in system-aided design SolidWorks 2010. Developed geometry was imported into the software system QFORM. Adopted the initial conditions: the initial temperature of the workpiece $1200\text{ }^{\circ}\text{C}$, the heating temperature is $250\text{ stamps }^{\circ}\text{C}$, workpiece transfer time from the furnace to the press was 180 with a pause between junctions 60 . taken according to current technology. Characteristics of a hydraulic press: the nominal speed - 50 mm / s , the maximum force of 100 MN .

To determine the optimum size of the deforming tool investigated the influence of the width of the deforming tool to increase in length of the rail. Specifies the width of the strikers from 0.64 to 1 - the maximum possible width of the strikers that define the configuration of the rail web, the degree of deformation altitude range from 0 to 80% , whereas the increase in the width of the forging is from 0 to the maximum possible. As can be seen from the graph (Figure 3) is similar to the behavior of the curves for the entire range of the width of the strikers.

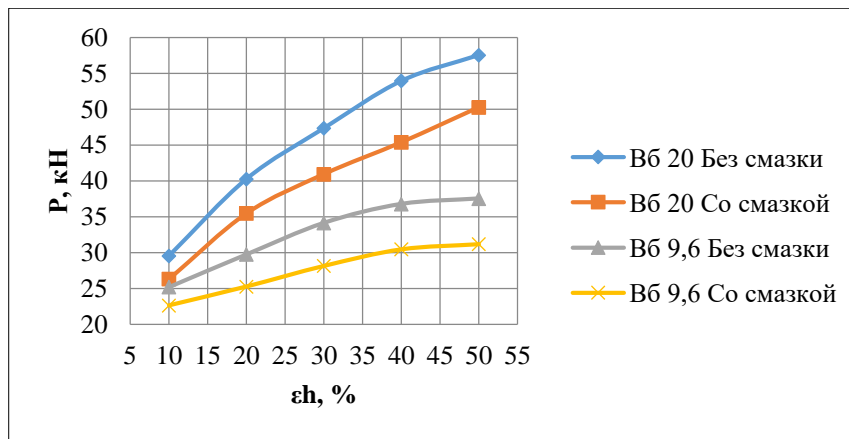
Fig. 3. Graph the effect of the degree of deformation on broadening

Results and discussion. The graph shows that the application of the maximum possible width of the strikers allows to obtain higher rates of broadening forgings, at a lower value of the degree of deformation of the rail web height that charitable impact on process performance, and use the least amount of clicks. Thus, when the deformation of the rail web by 40% using the maximum possible gain broadening tool allows for 10% more than when using the tool the width of the maximum of 0.64.

For experimental verification of the relationship between the degree of deformation of the root neck Ostriakovo rail and power necessary for this experiments were performed on the forming root wisecracking lead samples on a scale of 1:2. The dies employed a width of 20 mm and 9.6 mm, the degree of deformation of the rail web ranged from 10-50% of an interval of 10%.

On the graph (Figure 4) shows the dependence of the degree of deformation forces deforming the root neck wisecracking. After analyzing the dependence can be seen: the power of deformation increases with increase in the ratio W_b / Time that due to the increased contact surface area; application of the lubricant reduces the value of the force deformation as a wide and narrow for the striker, as a striker for a width of 20 mm with the use of a lubricant able to reduce the effect of deformation of 13% and a width of 9.6 mm striker this value was 14.5% , with the character of the curves is identical.

To establish the relationship between the deformation of the rail web and change the width of the rail conducted an experiment in which the change in fixed height and width of the neck rail rail. Caliper gauge measurements made on five samples, and then find the average increment width of the rail. Testing of data produced in the analysis package Microsoft Excel.

Fig. 4. Graph Of Change In Deformation Force Depending On The Degree Of Deformation Of The Rail Web

When comparing the experimental and theoretical data for different ratios of broadening $V_{boyka} / GFCF$, found that with increasing strain the neck increases the difference between the theoretical and experimental data. So for $otshoneniya V_{boyka} / GFCF = 0.35$ meaning the degree of deformation at 50% difference reaches its maximum theoretical data on excess experimental and 4%, while for the smaller ratio of the width of the striker difference was 1.4%. However, at low stages of deformation convergence of experimental results and theoretical calculations for the ratio $V_{boyka} / GFCF = 0.35$ for more than $V_{boyka} / GFCF = 0.19$, where the degree of deformation at least 20% of the excess of observed experimental data on the theoretical average of 2%. Product according to predict allow broadening root Ostriakovo rail depending on the width at different ratios to the width of the tool blank in a wide range of degrees of strain.

Conclusion. The finite element method simulated deformation forging "wit" at stamping on existing technology and offers. Researches effect of the width of the deforming tool showed that the application of the maximum possible width allows for less compression to get the desired height Ostriakovo rail. Thus, when the deformation of the rail web by 40% using the maximum possible gain broadening tool allows for 10% more. Experiments showed high convergence of the results of theoretical studies.

REFERENCES

1. Мансуров И.З. Специальные кузнечно–прессовые машины и автоматизированные комплексы кузнечно-штамповочного производства / И.З. Мансуров, И.М. Подробинник.– М.: Машиностроение, 1990.-344 с.

2. Каргин Б.С.Совершенствование технологии изготовления поковки «Остряк» / Б.С. Каргин, Е.А.Мкртчян // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Нові рішення в сучасних технологіях. - Харків: НТУ "ХПІ", 2010. -№43.-С. 120-125.

3. Каргин Б.С.Теоретический анализ формоизменения поковки «остряк» вальцовкой / Теоретичні і прикладні задачі обробки металів тиском та автотехнічних експертиз. Збірник тех доповідей міжнародної науково-технічної конференції, м. Вінниця, 30 травня- 2 червня 2011 року.- Вінниця: ВНТУ, 2011. –С.139-141

4. Мкртчян Е.А. Разработка оптимального технологического процесса изготовления поковки «остряк» / Е.А. Мкртчян, Б.С. Каргин // Metallurgical and Mining Industry. – 2011. - № 7. – С. 227-230.

5. Полухин П.И. Сопротивление пластической деформации металлов и сплавов / П.И. Палухин, Г.Я. Гун, А.М. Галкин.– М.: Металлуриздат, 1983.- 352 с.

**SOFTWARE IMPLEMENTATION OF PROPERTIES OF A RANDOM
NUMBER GENERATOR WITH A HARDWARE SOURCE OF ENTROPY**

Shyrmovska Nadiia

Ph.D., Associate Professor

Voznyi Igor

Assistant

Chernyshov Mykola

Graduate student

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
Ivano-Frankivsk, Ukraine

Annotation: Generating random sequences with a given probability law and checking their adequacy are the most important problems of modern cryptology. Currently, the demand for random sequence generators with given probability distributions, as well as for the most random sequences is constantly growing. A random number generator with a hardware source of entropy based on sound card noise has been created, which provides sufficient efficiency and speed. The developed generator can be used in the fields of cryptography, computer modeling and other areas that require a sequence of high quality random numbers.

Keywords: Pseudo-random number generators, random number generator, entropy source, sound map, algorithm.

There are various methods for creating sequences of random numbers: hardware, tabular and software methods of generating sequences. The most used are software generators that implement the ability to obtain sequences of random numbers by recurrent formulas.

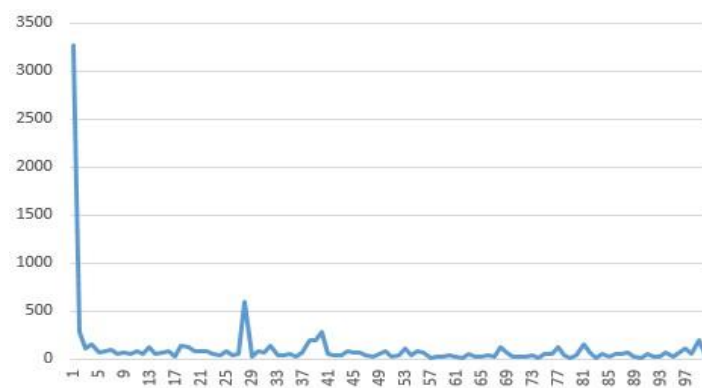
It is worth noting that random number generators have their disadvantages and advantages. Some users aim to quickly generate random numbers, where the sequence resistance to hacking is not mandatory, others try to avoid even the minimum probability of hacking, some aim to generate a random sequence as soon as

possible without thinking about stability, relying only on the time of obtaining random numbers.

Based on this, there is a need to test and identify the conditions under which there is a need to use the developed library. There is also a task to highlight the disadvantages and advantages of using a random number generator based on the noise of the sound card.

When forming a sequence of 10 thousand numbers from the range from 1 to 100, the result is obtained, which includes a large number of minimal elements (respectively, the number 1).

To make sure that there are really too many minimum elements, a graph was constructed to confirm this assumption. The graph is shown in Figure 1.

Fig. 1. Schedule of elements' distribution

This situation is based solely on the peculiarities of sound recording, as a result of which there is a need to change the function of the normalization of the elements to exclude this situation.

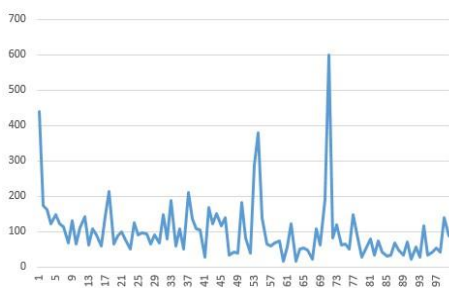
As a result of research, an algorithm was developed to eliminate the situation of skewed mathematical expectations in the sequence. Its essence is quite simple: to exclude all minimal elements from the sequence received by the user. To include this algorithm in the library, it is necessary to change the overwrite cycle of the array in which the normalized elements are written. The process of extracting elements is a check of whether the recorded element is equal to the minimum, in which case the recording does not occur and the recording process proceeds to the next element. This algorithm is described by the following cycle:

```

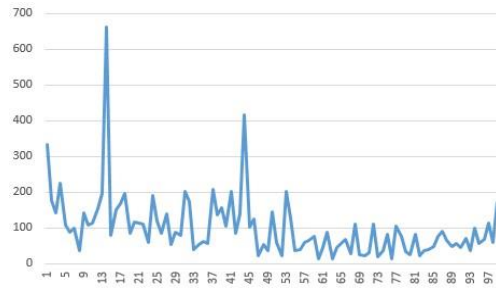
for (int i = 0; i < len; i++)
{
if ( (((mas[j] - min)*(b - a)/(max - min)) + a) != a)
{
mas2[i] = (((mas[j] - min)*(b - a)/(max - min)) + a - 1;
}
else
{
i--;
}
j++;
}

```

As a result, the resulting sequence is also in the specified range, but does not have an unacceptable number of repetitions. The result of these changes in the work of the library is shown in Figure 2.

Fig. 2. The result of the algorithm for excluding the situation of displacement of the mathematical expectation of the sequence of output bits

Fig. 3. The result of the algorithm for excluding the situation of displacement of the mathematical expectation of the sequence of output bits (rebuild)

As a result of counting the elements, it was found that now the number of minimum elements is 439, which is acceptable for the results of the library. Jumps of a sharp change in the number of elements between adjacent values indicate only the result of the normalization of the recorded sound.

To repeat the experiment, write a new sequence and count the number of elements in it. Figure 3 shows that the minimum element is repeated a normal number of times, however, according to the recorded sound, the jump in the number of repeating elements is present in the value of 14. Nevertheless, the difference in the calculated values does not exceed the allowable. The maximum number of repetitions in the value of 14 - 662 times, followed by the value of 44 by the number of

repetitions is 417, while before applying the algorithm the maximum number of repetitions of 1 was 3171, and the next by the number of repetitions is 28 - 593, ie the difference between the maximum the number of repetitions and the following was 2624 (against 245 when using the algorithm). To verify the created random number generator for the possibility of its use in symmetric cryptography algorithms, the NIST STS package was used, which is a set of tests for checking random and pseudo-random sequence generators. For verification, three random sequences in the range [0; 255] of 10,000 elements were generated. To start testing, you need to call the program in the console with the specified number of elements (in our case - 10 thousand elements):

```

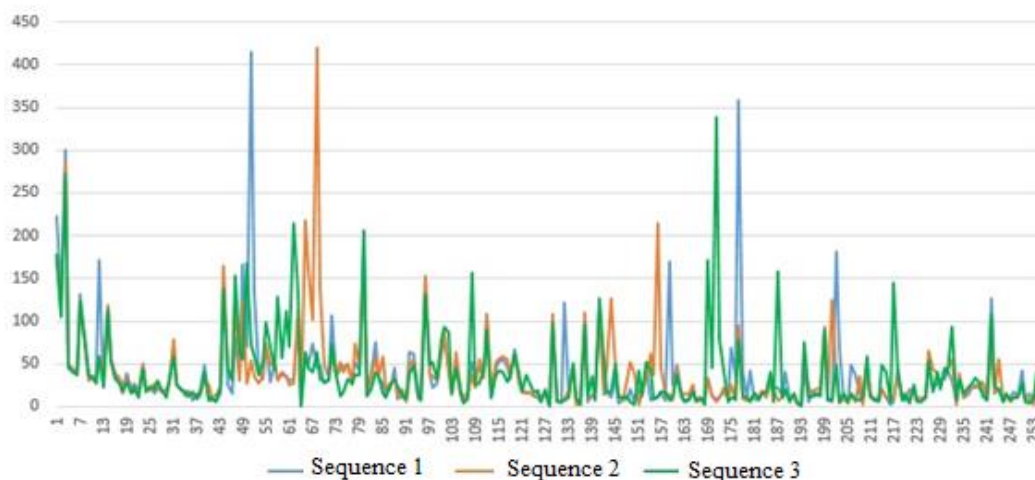
D:\sts-2_1_2\sts-2.1.2>assess.exe 10000
GENERATOR SELECTION
-----
[0] Input File [1] Linear Congruential
[2] Quadratic Congruential I [3] Quadratic Congruential II
[4] Cubic Congruential [5] XOR
[6] Modular Exponentiation [7] Blum-Blum-Shub
[8] Micali-Schnorr [9] G Using SHA-1
Enter Choice:

```

Fig. 4. Start testing

The next step is to enter the file that contains the generated sequence. An invitation will be received after entering the file. Next, select the settings for each test, such as block size. Then set the bitstream to 1 and select the input file format.

Before testing each of the three sequences, let's build a general distribution schedule for the sequences:

Fig. 5. Schedule of distributions of the three generated sequences

Figure 5 shows that each of the sequences has its own peaks and

characteristics, so they are suitable for testing the NIST STS package.

The first test to perform the generated sequences will be the Binary Matrix Rank Test. The main attention in this test is paid to the rank of the extraordinary submatrix of the whole sequence. The purpose of this test is to verify the linear relationship between the substrings of a fixed length of the original sequence. It is worth noting that this test is also used in the DIEHARD test series. The results of passing the Binary Matrix Rank Test for the first sequence:

```

                                RANK TEST
-----
                                COMPUTATIONAL INFORMATION:
-----
(a) Probability P_32 = 0.288788
(b)              P_31 = 0.577576
(c)              P_30 = 0.133636
(d) Frequency   F_32 = 5
(e)              F_31 = 3
(f)              F_30 = 1
(g) # of matrices = 9
(h) Chi^2       = 3.181562
(i) NOTE: 784 BITS WERE DISCARDED.
-----
SUCCESS          p_value = 0.203766

```

Fig. 6. Binary Matrix Rank Test for the first sequence

For this sequence, the value of $p = 0.203766$, which indicates the randomness of the generated sequence. Also, the value of $\chi^2 = 3.181562$ is small, ie the deviation of the rank distribution from that corresponding to the random sequence is insignificant.

For sequences 2 and 3, the values of $p = 0.374306$ and $p = 0.648387$, which also indicates their randomness. The corresponding values of χ^2 : 1.965364 and 0.866535 are respectively small, which again indicates that the deviation of the rank distribution from that corresponding to the random sequence is insignificant.

It should be noted that the third generated sequence of the obtained results is more "random" due to the larger value of p and the smaller value of χ^2 in comparison with sequences 1 and 2.

The main Non-overlapping Template Matching Test, which was used to check the randomness of the generated sequences, is the number of cases of predefined target strings. The purpose of this test is to identify generators that produce too many randomness of this non-periodic (aperiodic) model. This test uses an m -bit window

that looks for a specific m-bit pattern. If no pattern is found, the window skips one bit position. If a pattern is found, the window skips the bit after the pattern is found, and the search resumes. This test rejects sequences that detect too many or too few cases of this aperiodic pattern. The test can be interpreted as a deviation of the sequence, revealing irregular occurrences of this non-periodic picture. The first generated sequence of the Non-overlapping Template Matching Test received the following result file:

```

NONPERIODIC TEMPLATES TEST
-----
COMPUTATIONAL INFORMATION
-----
LAMBDA = 2.425781      M = 1250      N = 8      m = 9      n = 10000
-----
F R E Q U E N C Y
Template  W_1  W_2  W_3  W_4  W_5  W_6  W_7  W_8  Chi^2  P_value Assignment Index
-----
000000001  0    0    0    0    0    0    0    0  19.944262  0.010549 SUCCESS  0
000000011  0    0    0    0    0    0    0    0  19.944262  0.010549 SUCCESS  1
000000101  0    0    0    0    0    0    0    0  19.944262  0.010549 SUCCESS  2
000000111  0    0    0    0    0    0    0    0  19.944262  0.010549 SUCCESS  3
000001001  0    0    0    0    0    0    0    0  19.944262  0.010549 SUCCESS  4
000001011  0    0    0    0    0    0    0    0  19.944262  0.010549 SUCCESS  5

```

Fig. 7. Non-overlapping Template Matching Test for the first sequence

For each of the 148 indexes, the value is $p = 0.010549$, which gives the program the basis to issue the result Assignment (assigned value) = SUCCESS (success), which means successful passing the test and confirms the "randomness" of the generated sequence.

For sequences 2 and 3, the value of p is similar to the notes on the successful passage of these sequences of the Binary Matrix Rank test. The next test used to check the randomness of the generated sequences is the Overlapping Template Matching Test. The test focuses on the number of cases of predefined target lines. This test uses the m-bit window to find a specific mbit pattern. If no pattern is found, the window skips the bit position. When a pattern is found, the window skips only one bit before resuming the search. This test rejects sequences that show too many or too few cases of m-spaces, but this can be easily modified to detect irregular cases of any periodic pattern B. For the first generated sequence, the corresponding result is shown in Figure 9:

```

OVERLAPPING TEMPLATE OF ALL ONES TEST
-----
COMPUTATIONAL INFORMATION:
-----
(a) n (sequence length)      = 10000
(b) m (block length of 1s)   = 9
(c) M (length of substrings) = 1032
(d) N (number of substrings) = 9
(e) lambda [(M-m+1)/2^m]     = 2.000000
(f) eta                       = 1.000000
-----
F R E Q U E N C Y
0 1 2 3 4 >=5 Chi^2 P-value Assignment
8 0 0 0 0 1 11.119950 0.049053 SUCCESS

```

Рис. 8. Overlapping Template Matching Test першої послідовності

From the obtained results we see the value of $p = 0.049053$ and the value of $\chi^2 = 11.119950$, which are responsible for the successful passage of the generated sequence of this test. For the second and third sequences, the values of p and χ^2 are similar, which confirms their randomness.

The next test to verify the generated sequences was the Serial Test. The main focus of this test is on the frequency of all possible overlapping m -bit patterns throughout the sequence. The purpose of this test is to determine whether the number of occurrences of 2^m m -bits is approximately the same as would be expected for a random sequence. Random sequences are homogeneous, ie each m -bit pattern has the same chance of appearing as any other m -bit pattern. It should be noted that for $m = 1$, the sequential test is equivalent to the frequency test.

The serial test (generalized) is a list of procedures based on testing the homogeneity of the distribution of models of given lengths.

As a result of passing the test in the first sequence, two values of p were obtained, and the corresponding values of ψ .

From the results we can conclude that the sequence is random in the Serial Test. As for sequences 2 and 3, they have similar values, which also confirms the randomness of the developed random number generator.

```

SERIAL TEST
-----
COMPUTATIONAL INFORMATION:
-----
(a) Block length (m) = 16
(b) Sequence length (n) = 10000
(c) Psi_m = -10000.000000
(d) Psi_m-1 = -10000.000000
(e) Psi_m-2 = -10000.000000
(f) Del_1 = 0.000000
(g) Del_2 = 0.000000
-----
SUCCESS p_value1 = 1.000000
SUCCESS p_value2 = 1.000000

```

Fig. 9. Serial Test of the first sequence

The purpose of the Linear Complexity Test is to determine whether a sequence

is complex enough to be considered random. Random sequences are characterized by longer LFSRs. If the LFSR is too short, the sequence is considered non-random.

For sufficiently large values of M and N, the following classes (K = 6) seem adequate: $\{T \leq -2.5\}$, $\{-2.5 < T \leq -1.5\}$, $\{-1.5 < T \leq -0.5\}$, $\{-0.5 < T \leq 0.5\}$, $\{0.5 < T \leq 1.5\}$, $\{T > 2.5\}$.

The probabilities of these classes $\pi_0 = 0.010417$, $\pi_1 = 0.03125$, $\pi_2 = 0.125$, $\pi_3 = 0.5$, $\pi_4 = 0.25$, $\pi_5 = 0.0625$, $\pi_6 = 0.020833$. These probabilities differ significantly from those obtained from the normal approximation, for which their numerical values are: 0.0041, 0.0432, 0.1944, 0.3646, 0.2863, 0.0939, 0.0135.

For the first generated sequence as a result of this test, the following results were obtained:

```

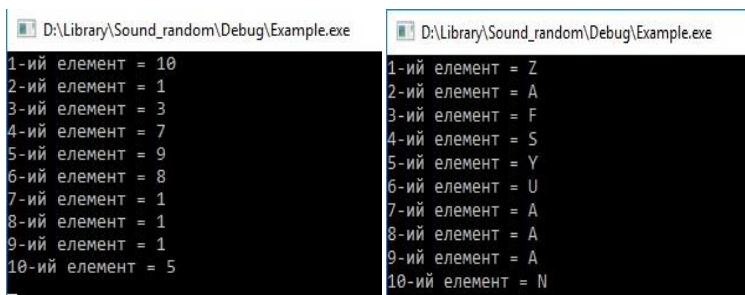
-----
L I N E A R   C O M P L E X I T Y
-----
M (substring length)      = 500
N (number of substrings) = 20
-----
F R E Q U E N C Y
-----
C0  C1  C2  C3  C4  C5  C6  CHI2  P-value
-----
Note: 0 bits were discarded!
0    0    4    7    5    4    0  9.101060 0.167974

```

Fig. 10. Linear Complexity Test of the first sequence

According to the obtained results $p = 0.167974$ and $\chi^2 = 9.101060$ it can be concluded that the generated sequence is random. For other sequences: for the second sequence $p = 0.783217$ and $\chi^2 = 3.201098$; for the third $p = 0.167974$ and $\chi^2 = 9.101060$. That is, the values of the first and third distributions are the same, at the same time, the values of the second distribution are different, however, all three sequences are random.

To check, you can display the resulting array. For example, take the number of elements 10, the interval from 1 to 10. The result is the following sequence:

Fig. 11. Example of library work

Fig. 12. Generated sequence of characters

If you need to generate a random sequence of characters, not just numbers, you must select a range according to the ASCII code table. For example, selecting the range from 65 to 90 and outputting the elements as symbols, we obtain an array of symbols, which includes a random sequence of symbols from A to Z. The algorithm of the generator involves recording the sound in the side application and its transfer to the library, which implements the normalization of the recorded elements to the range that the user entered when calling the function. When testing the library, the advantages and disadvantages of the selected algorithm and entropy were identified. The main disadvantage of the library is its execution time, which is longer than in libraries that generate pseudo-random sequences. However, this disadvantage is offset by the fact that the original sequence is truly random, depending on the recorded sound. Tests were passed from the NIST STS package, and three sequences in the range [0; 255], consisting of 10 thousand elements, were generated for verification. The tests were passed successfully, and each of the test results was interpreted according to its content.

REFERENCE

1. Zenner E. On Cryptographic Properties of LFSR-based Pseudorandom Generators / E. Zenner. – Mannheim, 2004. – P. 102
2. Windows API [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Windows_API
3. Rock A. Pseudorandom Number Generators for Criptographic Applications / A. Rock. – Salzburg, 2005. – P. 57-65.
4. NIST SP 800-22: Download Documentation and Software [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://csrc.nist.gov/Projects/Random-Bit-Generation/Documentation-and-Software>

УДК 539.3

**НАПРУЖЕНО-ДЕФОРМОВАНИЙ СТАН ТРИШАРОВОЇ СФЕРИЧНОЇ
СТРУКТУРИ ПІД ДІЄЮ ІМПУЛЬСНОГО ДИНАМІЧНОГО
НАВАНТАЖЕННЯ**

Гайдайчук Віктор Васильович,

д.т.н., професор

Котенко Костянтин Едуардович,

к.т.н., доцент

Київський національний університет
будівництва і архітектури
м. Київ, Україна

Анотація: На двох типорозмірах півсферичних тришарових структур досліджено вплив кривизни поверхні і дії імпульсного динамічного навантаження на напружено-деформований стан (НДС) цих структур. Визначені величини нормальних напружень і вертикальних переміщень несучих шарів структур і розподіл цих показників по просторовій координаті. Використано скінченно-елементний метод розрахунків.

Ключові слова: тришарова сферична оболонка, напрямок дії навантаження, напружено-деформований стан, скінченно-елементна модель, імпульсне осесиметричне навантаження.

Вступ Досвід експлуатації інженерних систем і окремих металоконструкцій свідчать про ефективність використання в них оболонкових шарових структур. Використання таких структур зменшує вагу металоконструкцій, знижує металоємність і забезпечує, з допомогою оптимальних конструктивних рішень, надійність таких структур.

Позитивному вирішенню проблеми забезпечення надійності оболонкових структур сприяє наявність теоретично обґрунтованих підходів оцінки їх НДС, визначених і використаних в роботах [1-3], дослідження НДС окремих шарових структур [4, 5], довідникові та інші матеріали. Однак, остаточно вирішення цієї

проблеми потребує подальшого розширення і поглиблення указаної інформації та виявлення інших можливих підходів.

В цьому відношенні важливим представляється визначення характеру і ступеня впливу на НДС таких структур кривизни їх поверхні і напрямку дії на них імпульсного динамічного навантаження.

Дослідження і аналіз отриманих результатів

Ефективність дії указаних факторів перевірялась на півсферичних тришарових структурах відрізняючихся кривизною поверхні і маючих однакові інші параметрами геометричних і фізико-механічних характеристик. Імпульсне динамічне навантаження структур мало також однакові параметри і здійснювалось в прямому і протилежному напрямках. Визначались величини вертикальних переміщень (u_1, u_3) і нормальних напружень (σ_1, σ_3) несучих шарів структур і їх розподіл по просторовій координаті α . В процесі аналізу, отримані результати порівнювались додатково з результатами досліджень інших авторів.

Згідно теорії тонкостінних оболонок [6], визначення параметрів НДС таких структур базується на використанні нелінійного варіанту теорії конструктивно-ортогональних оболонок, типу Тимошенко, в квадратичному наближенні. Рівняння руху таких структур мають наступний вид [2]:

а) при гладкій поверхні $s_{ij} < s_i < s_{ij+1}$

б

$$\frac{1}{A_2^i} \frac{\partial}{\partial s_i} (A_2^i T_{11}^i) - \psi^i T_{22}^i + k_1^i \bar{T}_{13}^i = \rho_i h_i \frac{\partial^2 u_1^i}{\partial t^2},$$

н

$$\frac{1}{A_2^i} \frac{\partial}{\partial s_i} (A_2^i \bar{T}_{13}^i) - k_1^i T_{11}^i + k_2^i T_{22}^i + P_3 = \rho_i h_i \frac{\partial^2 u_3^i}{\partial t^2}, \quad (2.1)$$

а

$$\frac{1}{A_2^i} \frac{\partial}{\partial s_i} (A_2^i M_{11}^i) - \psi^i M_{22}^i + T_{13}^i = \frac{\rho_i h_i^3}{12} \frac{\partial^2 \phi_1^i}{\partial t^2},$$

б) на лініях розриву $s = s_j :$

$$\sum_{i=1}^2 T_{11}^{i\pm} = \rho_j F_j \frac{\partial^2 u_{1j}}{\partial t^2}, \quad \sum_{i=1}^2 T_{13}^{i\pm} = \rho_j F_j \frac{\partial^2 u_{3j}}{\partial t^2}, \quad (2.2)$$

$$\sum_{i=1}^2 (M_{11}^{i\pm} \mp h_j T_{11}^{i\pm}) = \rho_j I_{kpi} \frac{\partial^2 \phi_{1j}}{\partial t^2}$$

Рівняння (2.1), (2.2) доповнюються відповідними початковими і граничними умовами ($s = s_{j0}, s = s_{jN}$).

Розрахунки величин вертикальних переміщень і нормальних напружень по просторовій координаті α здійснювались скінченно-елементним моделюванням скорегованим до конкретних структур.

Скінчено-елементні моделі відображали зв'язок потенціальної енергії деформацій з потенціалом зовнішніх навантажень [5]:

$$P = E + W, \quad (3.1)$$

де: E – потенціальна енергія деформацій, а W – потенціал зовнішніх навантажень.

Після розбивки цільної області на окремі елементи має вид:

$$P = \sum_{e=1}^E (E^{(e)} - W^{(e)}) = \sum_{e=1}^E \pi^{(e)} \quad (3.2)$$

Глобальна матриця жорсткості $[K]$ і глобальний вектор-стовпець $\{F\}$ в матричному рівнянні

$$[K]\{U\} = \{F\} \quad (3.3)$$

відповідають співвідношенням:

$$[K] = \sum_{e=1}^E [k^{(e)}], \quad (3.4)$$

$$\{F\} = - \sum_{e=1}^E \{f^{(e)}\} \quad (3.5)$$

Аналізувались дві шарові півсфери (рис. 1) з затиснутими основами і діаметрами ($D1=0,30$ м, $D2=0,60$ м), які мали однакові товщини несучих шарів ($h1=h3=0,010$ м), полімерний заповнювач товщиною $h2=0,020$ м армований кільцевими дискретними ребрами, жорстко зв'язаними з несучими шарами.

Кожна півсфера нараховувала п'ять ребер, розташованих в точках розрахованих

згідно залежності:

$$\alpha_k = k * \Delta\alpha, k = \overline{1,5}, \Delta\alpha = \frac{\pi}{12}.$$

Досліджувались оболонки із співвідношенням модулів пружності матеріалів заповнювача і обшивки оболонки $E_1/E_T = 500$. Величини $E_1 = E_3$ становили 70 ГПа, $E_T = 0,14$ ГПа, а інші показники мали такі значення $\mu_1 = \mu_3 = 0,3$, $\rho_1 = \rho_3 = 2,7 * 10^3$ кг/м³.

Розподіл імпульсного навантаження $P(t)$ здійснювався у вигляді:

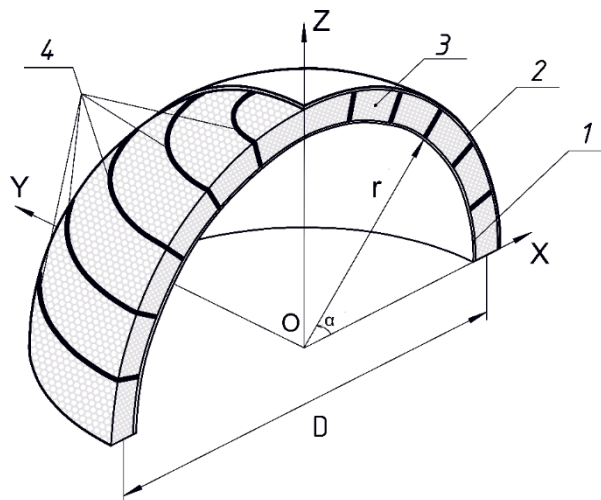
$$P(t) = A * \sin \frac{\pi t}{T} [\eta(t) - \eta(t - T)], \quad (4)$$

де: A – амплітуда імпульсного навантаження;

T – тривалість часу навантаження; t – часовий інтервал.

Приймалися наступні параметри:

$A = 10^6$ Па; $T = 50 * 10^{-6}$ с.

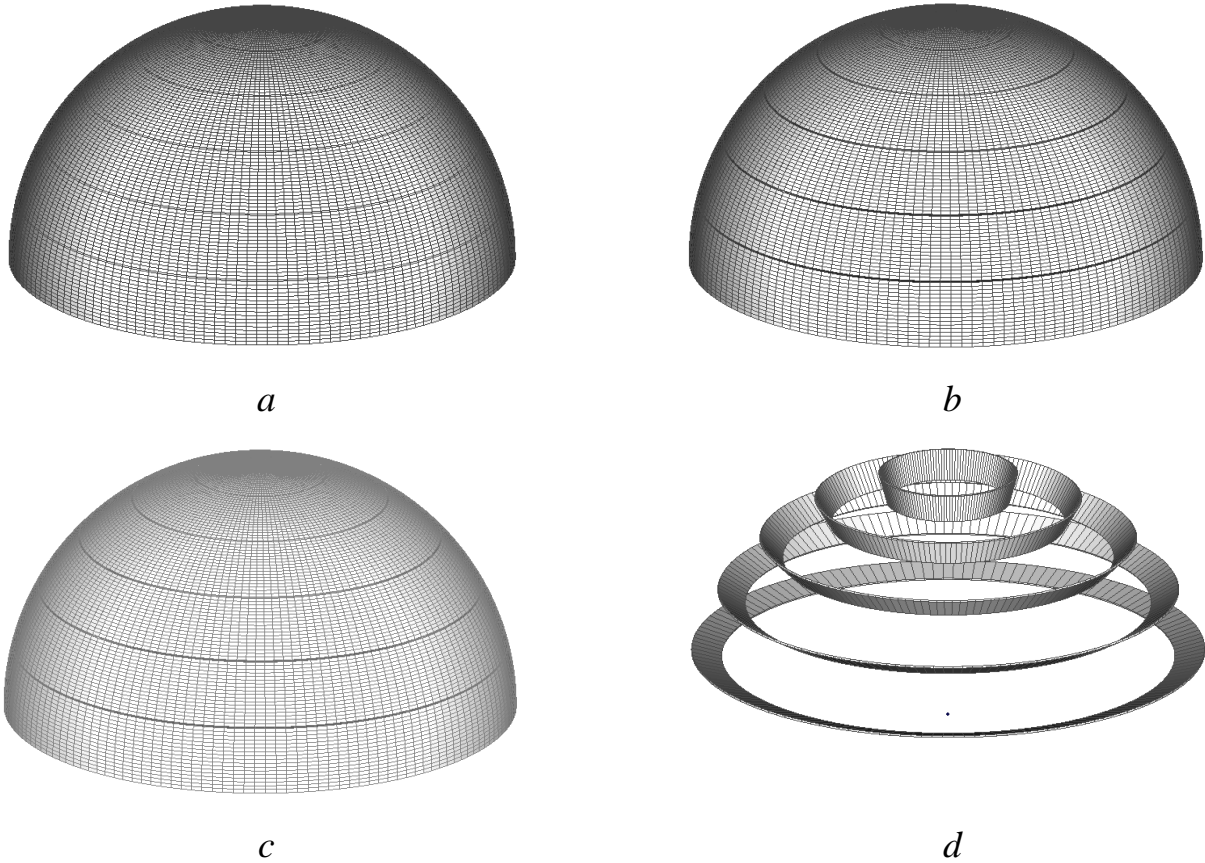
Рис. 1. Конструкція тришарової сферичної оболонки:

1 – внутрішній шар; 2 – зовнішній шар; 3 – полімерний заповнювач; 4 – армуючі ребра

Розподіл переміщень і напружень вздовж просторової координати α розраховувався алгоритмом прямого перехідного динамічного процесу на часовому інтервалі $0 \leq t \leq 10T$. Розрахунки виконувались в програмно - розрахунковому комплексі Nastran. Тривалість кроку часового інтервалу

складала $0,25 \cdot 10^{-6}$ с, а загальна кількість кроків становила 200.

Вибір типу об'ємного скінченного елемента обумовлювався отриманням достовірних і точних результатів. Скінченно-елементна модель структури діаметром $D=0,3$ м (рис.2) налічувала 83250 скінченних елементів і 99906 вузлів, а $D=0,6$ м – включала відповідно 22200 таких елементів і 26646 вузлів.

Рис. 2. Скінченно-елементна модель тришарової півсферичної оболонки: *a* – обшивка несуча внутрішня; *b* – теж саме зовнішня; *c* – полімерний заповнювач; *d* – армуючі ребра

Результати переміщень несучих шарів аналізуємих структур під дією внутрішнього імпульсного навантаження приведені в табл 1.

Максимальні вертикальні переміщення u_1^i обшивок оболонки з полімерним заповнювачем $E1/E_T=500$ в момент часу (T)

Імпульсне навантаження	Півсферичні тришарові структури	
	$D = 0,3 \text{ м}$	$D = 0,6 \text{ м}$
Внутрішнє	<p>8,25T</p>	<p>7,7T</p>
Зовнішнє	<p>10T</p>	<p>8,3T</p>

1 - внутрішній шар оболонки; 2 - зовнішній шар оболонки

Як видно, вертикальні переміщення обох структур досягають максимумів близько полюсів структур при

$$\alpha = \frac{\pi}{2}.$$

При внутрішньому навантаженні максимальні переміщення структури меншого діаметру ($D=0,3\text{м}$) зафіксовані при 8,25T, а більшого ($D=0,6\text{м}$) при 7,7T. Більш значною виявилась абсолютна величина переміщення внутрішнього шару (u_1^i) в структурі меншого діаметра. Вона значно перевищувала величину переміщення аналогічного шару в структурі ($D=0,6\text{м}$).

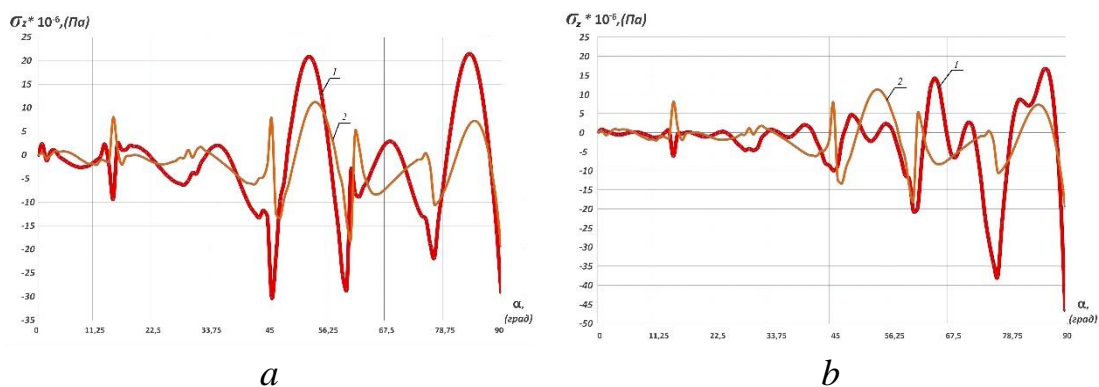
При зовнішньому навантаженні більш значними виявились переміщення

зовнішнього шару обох структур. При чому його абсолютна величина в структурі $D=0,3\text{м}$ виявилась практично однаковою із структурою $D=0,6\text{м}$. Її максимум в структурі меншого діаметра зафіксований при 10T , а в структурі $D=0,6\text{м}$ при $8,3\text{T}$. Максимальна величина переміщень при такому напрямку дії навантаження значно перевищила переміщення від внутрішнього навантаження в обох структурах.

Більш напруженою (рис.3) виявилась структура меншого діаметру. Максимальні величини напруження у внутрішньому шарі цієї структури перевищили його величини в структурі більшого діаметру більш як на 20%.

Перша власна частота структури $D=0,3\text{м}$ становила 2740 Гц , а структури $D=0,6\text{м}$ – 1417 Гц .

1 - внутрішній шар оболонки; 2 – зовнішній шар оболонки

Рис. 3. Нормальні напруження несучих шарів середині поверхні обшивок при внутрішньому навантаженні: a – оболонка $D=0,3\text{м}$; b – теж саме $D=0,6\text{м}$;

Висновки Величина кривизни поверхні шарових оболонкових структур впливає на їх напружено-деформований стан. Збільшення кривизни поверхні сферичних структур при дії на них динамічного імпульсного навантаження зменшує переміщення і напруження їх несучих шарів.

В тришарових півсферичних структурах зменшення діаметра з $0,6\text{м}$ до $0,3\text{м}$ зменшило переміщення її несучих шарів. Причому більш суттєво це проявилось при зовнішньому навантаженні структури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Lugovoi P. Z., Meish V. F. Dynamics of inhomogeneous shell systems under non-stationary loading (survey) // International Applied Mechanics – 2017, 53, № 5 – P. 481–537.
2. Dynamic problems in the theory of sandwich shells of revolution with a discrete core under nonstationary loads // International Applied Mechanics – 2002, 38, № 12 – P. 1501–1507.
3. Timoshenko S.P., Woinowsky-Krieger S. Theory of Plates and Shells. Second Edition. New York etc.: McGraw-Hill Book Company INC, 1959. 636 p.
4. Gaidaichuk V.V., Kotenko K.E. Stress - strain state of a three-layer cylindrical shell under internal axisymmetric pulse load c Strength of Materials and Theory of Structures. – 2020. – Issue. 105. – P. – 145-151.
5. Луговой П.З., Гайдайчук В.В., Скосаренко Ю.В., Котенко К.Е. Напружено-деформований стан тришарових циліндричних оболонок з армованим легким заповнювачем при нестационарному навантаженні //Прикладна механіка– 2021, 57, № 4 – С.23–34.
6. Новожилов В.В. Основы нелинейной теории упругости. Ленинград-Москва: Гостехиздат, 1948. 212с.

УДК 004.41

РОЗРОБКА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОПЕРАЦІЇ ФАСУВАННЯ

Данилюк Ольга Андріївна

к.т.н, доцент

Франасюк Богдан Вікторович

Магістер другого року навчання

Тернопільський національний педагогічний

університет імені В. Гнатюка,

кафедра комп'ютерних технологій

м. Тернопіль, Україна

У статті представлено алгоритм розробки програмного забезпечення для автоматизації операції фасування.

Ключові слова: алгоритм, програмне забезпечення, фасування, автоматизація.

Проблема пакування продукції є дуже популярною та актуальною темою в наш час, оскільки споживач вимагає якісну продукцію, і відповідно до цієї якості упаковку. Інтенсивний розвиток ринку пакувальних виробів вимагає розширення сучасних пакувальних технологій, новітніх методів та способів пакувальної індустрії, покращення тари та упаковки. З прогресом техніки та технології отримання пакувальних виробів розширюються функції упаковки.

Пакувальні матеріали відіграють важливу роль у формуванні асортименту товарів, їх іміджу, забезпеченні маркетингового ходу. Ринок України вимагає створення якісних товарів у надійній упаковці. Сучасне виробництво повинно забезпечити якісну продукцію, яка повинна мати ефективну та привабливу упаковку. Сучасні покупці швидко реагують на загальний вигляд упаковки, зокрема на її зручність у використанні, привабливий дизайн, логотип, просту та зручну форму, палітру кольорів, екологічність упаковки, наявну інформацію на упаковці.

Сучасна упаковка сприяє значному розширенню нових ринків відомими товарами та брендами і забезпечує зорове їх пізнання через дизайн, колір, логотип, рекламні маркетингові ролики. Це все є рушійною силою сучасного виробництва нової продукції, яку вимагає час. Пакування тютюнових виробів є також дуже актуальною проблемою. Особливо актуальне використання автоматів для пакування сигарет та наклеювання акцизних марок. Операція пакування вважається самою важко, монотонною, яка потребує повної автоматизації.

Тому, має місце створення лінії для пакування тютюнових виробів (ЛПС), яка призначена для пакування круглих цигарок в трьохтарову пачку (фольгу, етикетку і целофан), у відрахунку 25 пачок цигарок, завертання їх в глухий пакет і вкладання в гофровані коробки. Цигарки, що виготовленні на цигаркових і фільтроскладальних автоматах, завантажуються в завантажувальну вирву транспортером чи каретками.

Лінія складається з трьох автоматів: автомат для пакування цигарок (АПЦ) типу АПС-75, целофанопакувального ЦПА і автомата для загортання пачок в пакети і вкладання їх в гофровані коробки. Вони з'єднанні послідовно, мають технологічні, кінематичні і електричні зв'язки. А також з аплікатора для наклеювання акцизних марок. Автомат АПЦ запаковує по 20 цигарок в глуху незаклеєну пачку із катерованої фольги (фольга, підклеєна папером) з зовнішньою етикеткою, яка наклеєна з п'яти сторін. Після цього АПЦ передає пачку на автомат ЦПА, де вони заклеюються термічно в целофанову оболонку з стрічкою для розриву і передаються на приймальний стіл автомата для загортання пачок. Останній включається тільки при поступленні 25 пачок. Він групує пачки, загортає і заклеює їх в паперовий пакет і вкладає 30 пакетів в коробки з гофрованого картону.

Лічильний механізм призначений для рахування цигарок, які поступають з завантажувального пристрою. Лічильний механізм має сім каналів. В кожному з цих каналів цигарки лежать в один ряд по вертикалі. Коли канали заповнюються по сім цигарок в три ряди, лічильний механізм, здійснює рух до

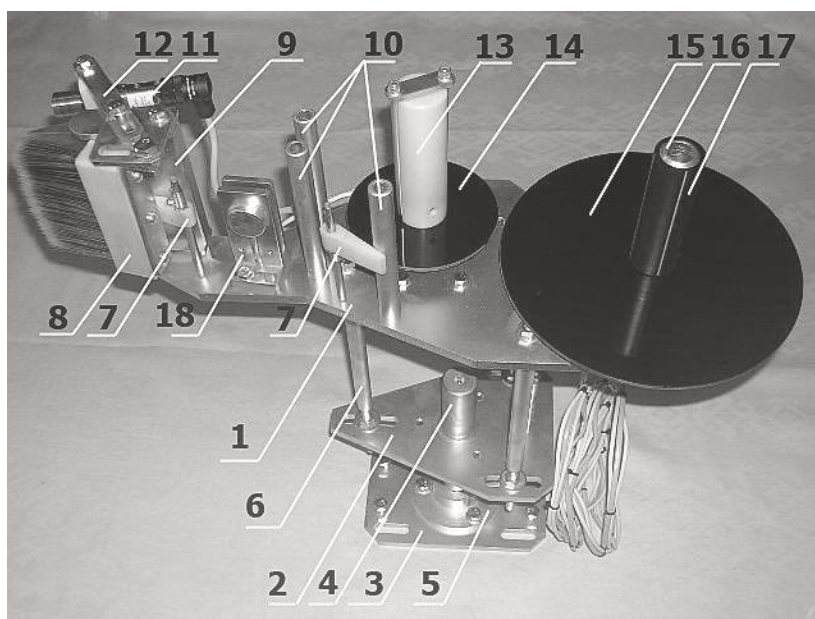
механізму шомполів.

Механізм шомполів призначений для видалення однієї сигарети, яка поступає із лічильного механізму (оскільки їх поступає 21 штука). При цьому 20 цигарок поступають у кишеню автомата, а одна лишня сигарета з середнього ряду видаляється і попадає у накопичувач, звідки по транспортеру поступає назад у завантажувальний пристрій, після чого шомпола назад повертаються у вихідне положення. Завантажувальний пристрій призначений для подачі сигарет до лічильного механізму. Сигарети на завантажувальний пристрій поступають за допомогою транспортера або за допомогою каретки.

Транспортер призначений для транспортування цигарок від кишені живильника до механізму подачі фольги та інших механізмів формування пачки.

До автоматизованої лінії пакування входить автомат для наклеювання акцизних марок Аплікатор АЭС-100.[1,с.112] Аплікатор АЕС-100, призначений для наклеювання етикеток, акцизних марок, знаків на будь-яку упаковку (пляшки, флакони, коробки), який показано на рисунку 1.

В якому привід, давач упаковки і давач марки сполучені, за допомогою кабелю і роз'ємів, з блоком управління установки - ним здійснюється весь алгоритм роботи.

Рис. 1 Автомат для наклеювання акцизних марок Аплікатор АЭС-100.

Висновок: Отже, використання автоматичної лінії для пакування сигарет має значний вклад для пакувальної індустрії. Що значно зекономить час, автоматизує повністю операцію пакування, покращить якість, надійність та асортимент упаковок, надаючи їм привабливого та яскравого вигляду. А використання автомату для наклеювання акцизних марок Апликатор АЭС-100 дозволить автоматизовано та з високою швидкістю виконувати операції накривання акцизних марок на пачки.

Автоматизована лінія для пакування продукції повністю автоматизована. Яка працює по розробленій програмі “ Tobacco packaging program”, яка містить чотири модулі:

1 modul : Automatic machine for packing of cigarettes (APC), APS-75;

2 modul : Automatic machine cellophane packaging CPA;

3 modul : Automatic machine for wrapping packs in bags and putting them in corrugated boxes;

4 modul : Automatic machine for gluing of excise stamps, AES-100 applicator

Програма “ Tobacco packaging program” зпроектована в середовищі Delphi.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Б.И. Воробьевский “Оборудование табачных фабрик”. - М.: "Пищевая промышленность" 2000 г.

2. И.С. Коган, В.С. Пашков, В.Ф. Трубников “Технологическое оборудование табачной промышленности”. - М.: “Пищевая промышленность” 2012 г.

ПРОЕКТНО-ГРАФИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ШАХМАТ. ТЕНДЕНЦИИ И ПРОЕКТИРОВАНИЕ

Петренко Анна Дмитриевна
студентка 2 курса ХНУМГ им. О. М. Бекетова
г. Харьков, Украина

Аннотация. Петренко А.Д. Тенденции в дизайне шахматных фигур. В статье поднимается вопрос о тенденциях дизайна шахматных фигур; изменение внешнего вида фигур до наших дней.

Ключевые слова: дизайн, шахматные фигуры, тенденция, шахматы.

Цель работы. Рассмотреть тенденции шахматных фигур; какие наборы были задолго до наших дней; что сейчас актуально, и как разработать свой уникальный комплект шахмат.

Результаты исследований. На сегодняшний день, большинство шахматных изделий несут декоративную функцию в интерьере, поэтому дизайнеры придумывают такие дизайны, чтоб шахматы подходили под разные стили. Интерьерные тенденции задают тон идеям и свежим дизайн планам. Простота формы – один из первых пунктов создания шахматного набора. Изобретением свежих разновидностей шахмат увлекались почти все шахматные композиторы, а еще учёные, шахматисты-любители и мастера. Самый распространенный материал – дерево. Оригинальный шахматный комплект в экстерьере беседует о высоких умственных возможностях их носителя. Шахматы являются дорогим и эксклюзивным подарком. Дизайнеры не всегда создают шахматы, которые схожи с классическим представлением, то может быть что-то абстрактное и непонятное.

История шахматных фигур Игре в шахматы почти полторы тысячи лет. Она появилась в Индии, далее пришла в Персию, откуда была позаимствована арабскими народами и, в конце концов, в конце X века дошла до Запада. В шахматы играли все великодушное сословие церковных государств, а

шахматные фигуры, можно было выявить в сокровищницах церквей и аббатств. Самый древний текст, в котором упоминается игра в шах-маты, был написан на Западе, каталанским языком который датируется началом XI века. Арабский путешественник аль-Масуди, который посетил в X веке Индию, писал, что он видел шахматные фигуры, которые изображали людей и животных. Эти фигуры были размером с человека, для того, чтоб передвинуть фигуру, необходимо было встать на ноги. Эти шахматные фигуры были сделаны из слоновой кости, или из редкостных пород дерева, были вкраплены драгоценными камнями. Такие шахматы ценили, их хранили в сокровищницах повелителей. До наших времен, ни одна из фигур не дошла. Мы можем судить об их внешности по средневековой арабской (а не индийской) фигуре, хранящейся в одном из парижских музеев. Ее относят к девятому столетию. Фигура изготовлена из слоновой кости; на слоне раджа (человек-бог, грозный повелитель, сокрушающий врагов на своем пути), который окружен телохранителями. Шахматная фигура символизирует знак феодальной системы и единовластия.

Рис. 1. скульптура Юсуф ал-Бахили

Имя мастера, который создал скульптуру- Юсуф ал-Бахили. До 1849 года не было такого понятия, как «шахматы». За столетия игры в шахматы, были сделаны бесчисленные разновидности наборов фигур наборов фигур с региональными различиями в обозначении и наружном внешнем облике. В начале 11 века, когда игра в шахматы начала набирать обороты, когда она распространилась по всей южной Европе, правила игры и движение фигур

нормализовались, по сравнению с тем, какие они были в Индии 6 века. Значение игры видоизменилось по мере такого, как она стала известной в Европе, и фигуры стали подменой царскому двору, а не армии. Из этого следует, что первоначальные названия фигур, как советник, пехота, конница, слоны и колесницы преобразовались в ферзя, пешкой, конем, слоном и ладьей.

1. Переосмысление фигур и шахматной партии

Западные народы позаимствовали шахматы у мусульман, пробуя овладеть игрой, они оказываются обескураженными правилами игры, свойствами фигур, строением шахматной доски. Мы знаем, что игра, которая родилась в Индии, была переделанная в Персии и перевоплощенная арабами. Дабы принять новую игру на Западе, необходимо было пересмотреть вид шахмат, применить к их мышлению, придать вид, который бы в большей степени согласовывался со структурами феодального общества. Христиан смущало то, что заключительная цель игры, была в том, чтоб убить, поставить мат королю, это расходилось с традициями феодальных войн. У них не подразумевалось убить или взять в плен короля, все завершается, когда начинается ночь или же приходит зима, а не тогда, когда враг терпит поражение; этот сценарий бесчестный и пренебрежительный. Важна не победа, а борьба.

Из всех арабо-персидских фигур лишь только король, пехотинец (пешка) и конник не вызывали никаких вопросов, так как и так был понятно, о ком идет речь. Советника короля, визиря, обратили в королеву. В первой половине XIII века окончательно совершилось «превращение». Теперь шахматные фигуры стали аналогом королевского двора. Из-за того, что у короля не могло быть несколько жен, пешки, которые прошли все поле, становились не «королевами», а «дамками». С фигурой слона также были сложности. В начальной индийской игре, слон был всей армией, подкрепляя собой кавалерийские силы. Арабы сильно видоизменили фигуру, так как в исламе запрещено фигуративные изображения живых созданий. В фигуре сохранились только бивни. Христианам не было понятно значение, и они исправили

внешний вид. Они обернули слона в графа, в сенешаля, в дерево или в знаменосца. Трансформация коснулась и колесницы. Ее преобразовали сначала в верблюда или диковинное животное, а затем в цельную целую сцену с 2-мя персонажами. Данная фигура, оставалась очень переменной вплоть до XV века, когда уже бесповоротно обрела вид башни.

2. Шахматные фигуры в дизайне Стонтонна

В 1849 году были созданы те фигуры, которые мы сейчас называем шахматами, если нас попросят представить их. «Стонтон» превзошёл все популярные стили шахмат, а именно «Святой Георгий», «Северная вертикаль», «Английский ячменное зерно». Сам Ховард Стонтон был шахматистом и организатором турниров. Культовый комплект не был разработан Говардом Стонтоном.

Рис 2. Дизайн Стонтонна

Создателем является Натан Кук, для того, чтоб воспроизвести такой набор, он выучил большое количество известных популярных шахматных наборов и выявил их совместные черты, а еще, собственно, что больше принципиально, взглянул на мегаполис кругом себя. К такому внешнему виду повлияли руины Древней Греции и Рима. Архитекторы, как Кристофер Рен, Уильям Чемберс, Джон Соун и многие другие, вдохновили Натана на колонное трехстороннее деление на королеву, короля и епископа. Пешки похожи на итальянские балюстрады огораживание подъездов и балконов. Самой сложной фигурой является конь, это уникальная фигура, так как не выполнена абстрактно, а близка к реальности вырезанной головы лошади. Для вдохновения послужила скульптура на восточном фронте Парфенона, имитирующих лошадей, которые запряжены в колесницу Селены, богини Луны. Скульптура лошади отображает саму сущность стресса, уши прижаты,

открытая челюсть, раздутые ноздри, выпученные глаза, выделенные вены тело кажется очень худым. Ныне вы понимаете, отчего кони в ваших шахматах всякий раз смотрятся так, как будто они кричат в агонии.

Рис. 3

Шахматы Стонтонна соединяли в себе изящество и силу до неведомой раньше степени. Его образцы получили практическую ценность, а именно, основания шахмат увеличил, тем самым сделал их более устойчивыми. Недавно появились некоторые изменения в наборе. Даниэль Вейл, компаньон Pentagram, пересмотрел традиционный комплект Стонтонна. Он возвратился к неоклассической архитектуре. Вейль сделал так, что размеры шахмат, если поставить в центр короля и королеву, по бокам епископов, далее по обе стороны коней и в замыкании по туру. Когда 8 ведущих частей выстраиваются таким образом, их угол отражает высоту фронтона Пантеона. Дизайн еще отображает условную ценность каждого произведения сообразно правилам турнира, что дороже, того и основание шире. Воодушевленные неоклассической зодчеством викторианского Лондона и довольно прогрессивной необходимостью в стандартизации и глобальном производстве, шахматы Стонтонна помогли популяризировать игру и довольно быстро стали большинством стереотипом стандартом.

Рис. 4

Дизайн Дэниела Вейля Стонтона был вдохновлен Неделей дизайна Парфенона До середины XIII века на Западе в шахматах было противостояние красных и белых фигур. Данная цветовая оппозиция не была заимствована у мусульман. В индийской, а вслед за тем и в мусульманской игре с самого начала и до сих пор сталкиваются черные и красные. Черная армия превратилась в белую. Цветовой порядок долго преобразовывался, крутилось все вокруг белого, красного, черного цвета, другими словами, кругом белого и 2-ух его противоположностей. На этапе тысячелетий для шахматных фигур было выбрано хитросплетение белый/красный, более задействованное на что момент в эмблематике и цветовых кодах. Спустя двух веков сформировалась идея, что белый и черный лучше сочетания белого/красного. Так как за это время темный цвет улучшил собственную репутацию (цвет Беса, гибели и греха стал цветом смирения и воздержания, 2-ух добродетелей, завоевывающих популярность), а ключевое, обширно распространились доктрине Аристотеля о классификации цветов.

3. Дизайнерские шахматы

Дизайнер стремится сделать свой собственный уникальный шахматный набор. Не всякий раз художники делают шахматы наружно подобные с традиционным вариантом. Художественное заключение имеет возможность быть настолько своеобразно, собственно, что устроить вывод о том, что это шахматы, возможно только по разметке игрового поля и числе фигур на нем. Можно привести пример шахмат парижской арт-галереи «Next Level». Шахматный стол, сделанный из дуба добавленные хранения для фигур, и сами шахматы, выполненные синтетической смолы, внутри которой находятся насекомые. Дизайн Аластера Маки. Серия этих шахмат лимитирована, всего лишь 5 экземпляров.

RollUp- шахматный набор, дизайнеров из Raw Studio, которые задумывались над созданием карманных шахмат. У них это получилось, в набор входит два кожаных лоскутка, которые сшиты из квадратов двух разных оттенков, эти лоскуты чередуются, образуя шахматное поле.

Рис. 5. Шахматы RollUp

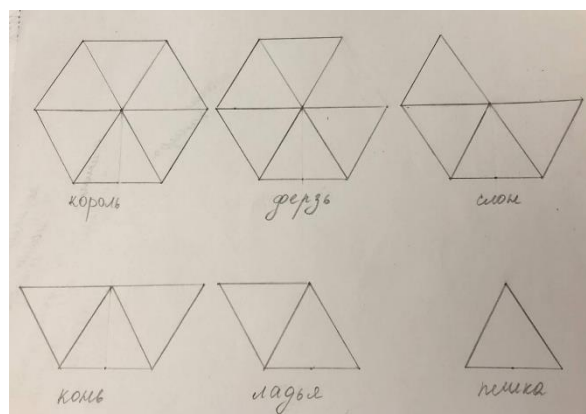
Еще один необычный проект - шахматы Шона Коннелл (Sean Connell). Mate — уникальная шахматная доска, которую можно применять как деталь декора, а также как вполне себе функциональный набор. Проект подразумевает размещение игрового поля на вертикальной плоскости.

Проектно-графическое моделирование шахмат

Шахматы — давняя, оригинальная игра, которая развивает логическое мышление, улучшает память, а изготовление шахмат с незапамятных времен доверялось лишь только мастерам. Фигуры и доску производили из всевозможных материалов, этих как гранит, кость, керамика, но наиболее известным было дерево. Для того, чтоб приступить к разработке собственного шахматного набора, я изучила разные виды шахмат, модные тенденции и дизайнерские решения.

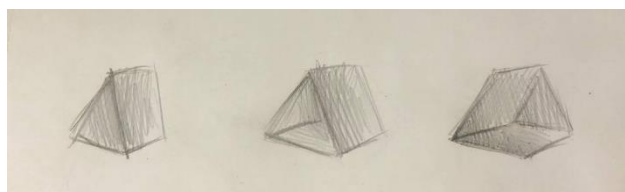
Эскизная часть

Этап эскизного проектирования — один из важнейших моментов художественного конструирования. Эскизный проект — конечный вариант творческого предложения художника-конструктора, который должен полностью определить все характеристики проектируемого изделия. Чтоб начинать разрабатывать набор, необходимо набросать эскизы шахмат, которые мы хотим получить. В моих шахматах я выбрала принцип «составления». Взяв одну фигуру, в моем случае правильную треугольную призму, можем получить 6 различных фигур.

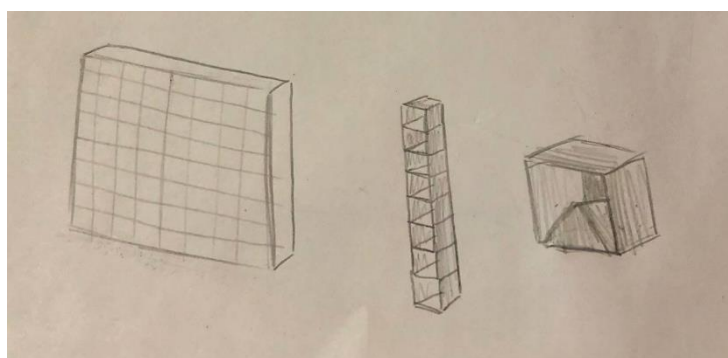

Составляя 6 правильных треугольных призм, мы получаем совершенно новый элемент – короля, если составить 5 призм, то получим ферзя, 4 – слона и тд.

Этот набор можно представить в трех видах: линия, плоскость и объем.

Оперируя этими формами, можно создавать любые произведения, например комбинируя шахматы в линии плюс в плоскости, получится довольно интересный набор. По поводу шахматной доски, мне послужило вдохновением шахматы дизайнера Шона Коннелла, а именно то, что его набор находится в вертикальной плоскости.

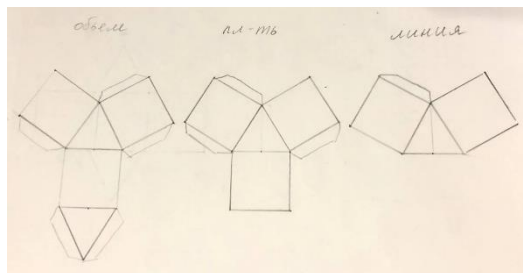
Габариты одного элемента шахмат (треугольной призмы): общая высота 30 мм, общая ширина 30 мм. Размер игрового поля составил 480x480 мм. Таким образом, размер клетки — 60x60 мм.

Процесс изготовления шахмат

Концепция шахмат «белое на белом» - бумага на бумаге. Чтоб

продемонстрировать всю красоту и простоту форм, был выбран такой прием подачи.

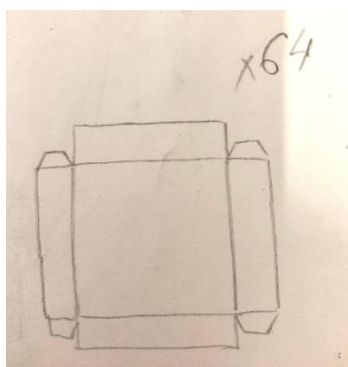
Начинаем выклеивание из бумаги 21 элемент для создания 6 фигур (короля, ферзя, слона, коня, ладью и пешку).

Готовый продукт выглядит так (объемные шахматы)

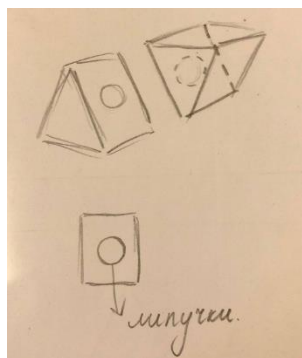

Шахматная доска состоит из 64х элементов, один элемент - 60мм со всех сторон. При склеивании их всех вместе, мы получаем готовое поле.

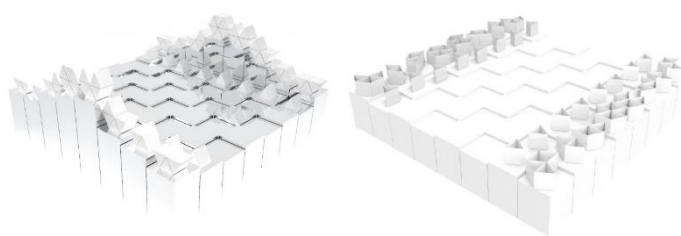

Этот шахматный набор можно использовать в качестве развития мелкой моторики. Есть фигура – король, она состоит из шести призм, каждую призму нужно соединить друг с другом. Для этого, на каждой стороне призмы будет находиться липучка, с помощью которой можно будет соединять и разъединять

элементы, тем самым создавая свой уникальный набор. Такие липучки можно сделать на объемных шахматах, так и на плоскостных и линейных. Шахматы позволяют запустить зрительно-тактильно-кинестетическую связь. За счет того, что можно менять форму фигур, развивается не только воображение, но и тренируется внимательность, так как необходимо запоминать какие сделанные элементы являются той или иной фигурой.

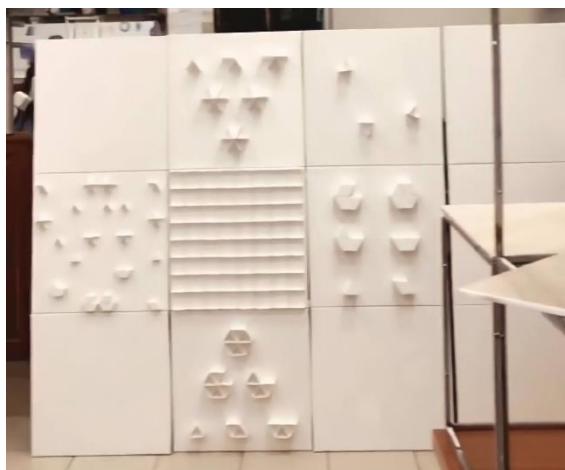

Получается, что всего лишь из одного элемента – треугольной призмы, мы получаем несколько интересных вариантов. За счет простой формы этот шахматный набор может быть не только из бумаги, но и в дереве, в металле, в пластике и тд. Результатом работы считается созданный и сделанный декоративный набор шахмат. Для того, чтоб приступить к разработке собственного комплекта, необходимо было изучить виды шахмат, основы их приготовления, дизайнерские заключения, а также же современные тенденции оформления интерьера. Красота шахмат - в их уникальности, простоте и практичности.

Принцип изготовления из стекла шахматной доски, сами шахматы изготовлены из металла.

Выводы. Игра в шахматы начала свой путь еще в начале XI века. С античных лет и по сей день, шахматы не утрачивают собственной актуальности, не обращая внимания на технический прогресс и становление компьютерных игр. По сей день, дизайнеры придумывают, изготавливают свои уникальные шахматные наборы.

ЛИТЕРАТУРА.

1. Режим доступа: <https://www.chess.com/ru/article/view/istoriia-shakhmat>
2. Режим доступа: <https://travel-in-time.org/istoriya-izobreteniy/istoriya-shahmatnyih-figur-chast-pervaya/>
3. Режим доступа: <https://shkura.com.ua/reznye-shahmatnye-figury-sochetanie-izjaschnosti-i-kachestva/>
4. Режим доступа: <https://polit.ru/article/2010/11/02/shahmaty/>
5. Режим доступа: <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/how-the-chess-set-got-its-look-and-feel-14299092/>

УДК 536.242

ЗАКОНОМЕРНОСТИ ТЕЧЕНИЯ И ТЕПЛООБМЕНА ВО ВНУТРЕННЕЙ ПОЛОСТИ СТАБИЛИЗАТОРА ПЛАМЕНИ

Фиалко Наталья Михайловна

член-корреспондент НАН Украины
доктор технических наук, профессор
заведующий отделом

Шеренковский Юлий Владиславович

кандидат технических наук,
старший научный сотрудник,
ведущий научный сотрудник

Меранова Наталья Олеговна

кандидат технических наук,
старший научный сотрудник,
ведущий научный сотрудник

Алешко Сергей Александрович

кандидат технических наук,
ведущий научный сотрудник

Институт технической теплофизики НАН Украины,
г. Киев, Украина

Аннотация. Выполнены исследования закономерностей течения природного газа в системе охлаждения стабилизатора пламени для микрофакельных горелочных устройств стабилизаторного типа. Проведено сопоставление особенностей теплоотдачи для различных вариантов конфигурации стабилизаторов пламени.

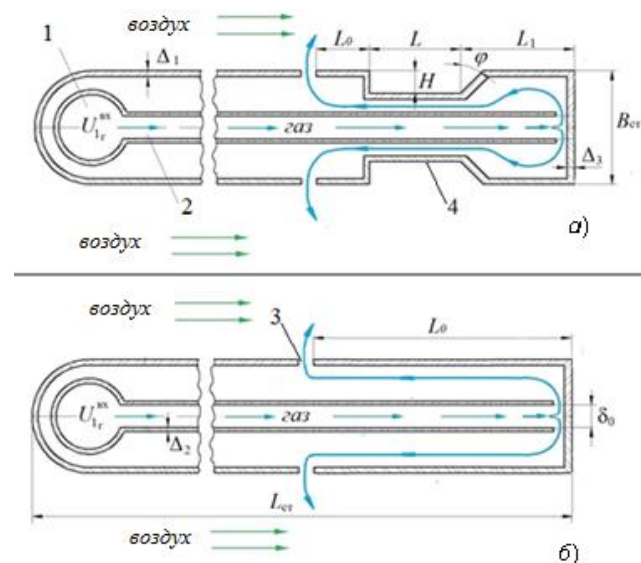
Ключевые слова: стабилизатор пламени, микрофакельная горелка, способ охлаждения, коэффициент теплоотдачи.

При проектировании горелочных устройств важным является вопрос охлаждения их элементов. В данной статье анализируются особенности охлаждения микрофакельных горелочных устройств стабилизаторного типа, обладающих целым рядом известных достоинств [1 - 9].

Рассмотрению подлежала система охлаждения, охлаждающим агентом которой выступает природный газ перед его подачей непосредственно на горение [10 - 15].

Ниже рассматриваются два варианта конструктивного исполнения стабилизаторов горелочного устройства: с нишевой полостью и без нее (рис.1).

Проведенное компьютерное моделирование показало, что структура течения для рассматриваемых ситуаций имеет определенные общие черты. В обоих случаях в центральной области приторцевой зоны стабилизатора образуется вихревая структура, обтекаемая потоком природного газа. Различия структуры течения заключаются в размерах вихревой структуры, а именно в случае отсутствия нишевой полости они значительно больше. Также при наличии ниши поток газа обтекает ее, ускоряясь, учитывая образовавшуюся поверхностью дна ниши и газоподающего канала плоскую щель незначительной ширины. В ситуации отсутствия ниши указанное ускорение отсутствует.

Рис. 1. К постановке задачи: а) стабилизатор пламени с нишевой полостью; б) стабилизатор пламени при ее отсутствии; 1 – газоподающий коллектор; 2 – канал для охлаждающего газа; 3 – газоподающие отверстия; 4 – нишевая полость.

Описанная картина течения значительно определяет особенности теплообмена на внутренней поверхности стабилизатора пламени. В результате

исследований были определены коэффициенты теплоотдачи на внутренней поверхности стабилизатора для обеих его конструкций. Установлено, что оба распределения коэффициента теплоотдачи характеризуются наличием значительного количества экстремумов, положение которых соответствует критическим точкам отрыва и присоединения потока охлаждающего агента.

Показано, что соотношение коэффициентов теплоотдачи для двух сравниваемых ситуаций носит сложный характер. В целом уровень коэффициентов теплоотдачи оказывается несколько выше при наличии нишевой полости на боковой поверхности стабилизаторов пламени.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Фиалко Н.М., Бутовский Л.С., Прокопов В.Г., Меранова Н.О., Алёшко С.А., Полозенко Н.П. Особенности обтекания плоских стабилизаторов ограниченным потоком. Промышленная теплотехника. 2010. № 5. С. 53-57.

2. Фиалко Н.М., Прокопов В.Г., Алешко С.А., Полозенко Н.П. и др. Анализ влияния геометрической формы нишевой полости на аэродинамическое сопротивление канала. Промышленная теплотехника. 2012. №1. С. 72-76.

3. Фиалко Н.М., Прокопов В.Г., Бутовский Л.С., Шеренковский Ю.В. и др. Особенности течения топлива и окислителя при эшелонированном расположении стабилизаторов пламени. Промышленная теплотехника. 2011. №2. С. 59-64.

4. Фиалко Н.М., Бутовский Л.С., Прокопов В.Г., Шеренковский Ю.В., Меранова Н.О., Алешко С.А., Полозенко Н.П. Компьютерное моделирование процесса смесеобразования в горелочных устройствах стабилизаторного типа с подачей газа внедрением в сносящий поток воздуха. Промышленная теплотехника. 2011. №1. С. 51-56.

5. Fialko N.M., Aleshko S.A., Rokitko K.V., Maletskaya O.E. and other. Regularities of mixture formation in the burners of the stabilizer type with one-sided fuel supply. Технологические системы. 2018. 3(38). С. 37-43. ISSNprint: 2074-0603.

6. Fialko N.M., Prokopov V.G., Sherenkovskiy Yu.V., Aleshko S.A., Meranova N.O., Yurchuk V.L., Hanzha M.V. Modeling of heat transfer processes in stabilizer burners with heat-resistant coatings. The development of technical sciences: problems and solutions: Conference Proceedings, April 27-28, 2018. Brno: Baltija Publishing. P.189-192.
7. Фиалко Н.М., Шеренковский Ю.В., Майсон Н.В., Меранова Н.О. и др. Интенсификация процессов переноса в горелочном устройстве с цилиндрическим стабилизатором пламени. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24.5. С. 136-142.
8. Фиалко Н.М., Прокопов В.Г., Бутовский Л.С., Шеренковский Ю.В., Меранова Н.О., Алешко С.А., Коханенко П.С., Полозенко Н.П. Моделирование структуры течения изотермического потока в эшелонированной решетке плоских стабилизаторов пламени. Промышленная теплотехника. 2010. №6. С. 28-36.
9. Фіалко Н.М., Прокопов В.Г., Шеренковський Ю.В., Альошко С.О., Меранова Н.О., Рокитько К.В. CFD моделювання температурних режимів зони горіння пальників стабілізаторного типу з асиметричною подачею палива. Теплофізика та теплоенергетика. 2019. №4. С.13-18.
10. Фиалко Н.М., Прокопов В.Г., Шеренковский Ю.В., С.А. Алешко, Меранова Н.О., Абдулин М.З. Системы охлаждения микрофакельных горелочных устройств с плоскими стабилизаторами пламени. Киев: Изд-во «София-А», 2016. 200 с.
11. Фиалко Н.М., Прокопов В.Г., Шеренковский Ю.В., Алешко С.А. и др. Компьютерное моделирование процессов переноса в системе охлаждения горелочных устройств стабилизаторного типа. Промышленная теплотехника. 2012. №1. С. 64-71.
12. Фиалко Н.М., Прокопов В.Г., Алешко С.А., Шеренковский Ю.В., Меранова Н.О. и др. Эффективность систем охлаждения горелочных устройств струйно-стабилизаторного типа. Технологические системы. 2012. № 1. С.52-57.
13. Фиалко Н.М., Прокопов В.Г., Алешко С.А., Шеренковский Ю.В.,

Меранова Н.О., Полозенко Н.П., Малецкая О.Е. Влияние ширины стабилизатора на аэродинамические и тепловые характеристики систем охлаждения микрофакельных горелочных устройств. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.7. С. 83-87.

14. Fialko N.M., Prokopov V.G., Alyoshko S.A., Sherenkovskyy Y.V. Performance analysis of cooling stabilizing burners for different stress boiler unit. Вісник НУ «Львівська політехніка», Теорія і практика будівництва. 2013. №756. С.43-46.

15. Фиалко Н.М., Прокопов В.Г., Шеренковский Ю.В., Алешко С.А. и др. Исследование эффективности систем охлаждения микрофакельных горелочных устройств. Промышленная теплотехника. 2013. №1. С. 36-42.

УДК 620.9

**РОЗРОБКА МІКРОПРОЦЕСОРНОГО РЕГУЛЯТОРА
ДЛЯ КЕРУВАННЯ ГЕЛІОСИСТЕМОЮ**

Шатна Анастасія Володимирівна

Климчук Василь Миколайович

Бовталюк Дмитро Савович

викладачі

ВСП Рівненських технічний фаховий коледж НУВГП

м. Рівне, Україна

Анотація: Дана робота присвячена розробці найбільш ефективної моделі побудови гібридного мікропроцесорного блоку та системи резервного живлення від батареї з використанням широтно-імпульсної модуляції (ШІМ) та системи відстеження максимальної точки потужності сонячної батареї, що використовується в сонячному комплексі для забезпечення її максимальна продуктивності.

Ключові слова: сонячні системи, мікропроцесорний алгоритм керування позиціонуванням, сервопривод, датчики положення, система класифікації, сонячні елементи, фотоелектричний перетворювач.

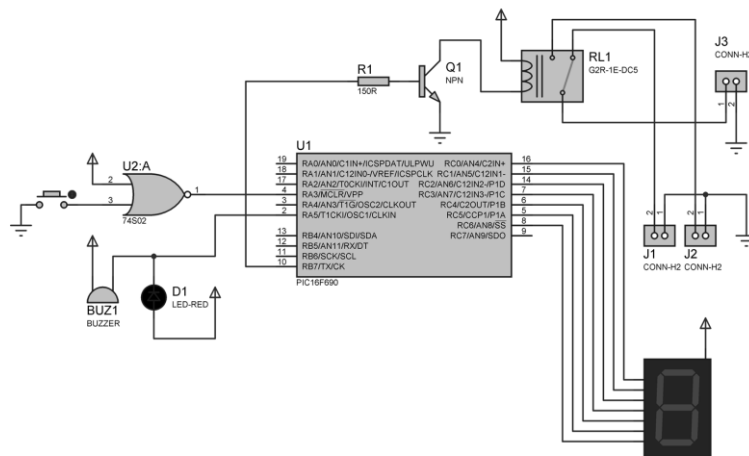
На даний час відомо, що гібридні системи електропостачання з використанням відновлюваних джерел енергії є економічно обґрунтованим рішенням проблеми електрифікації не тільки в сільській місцевості та в інших районах, де мережа централізованого електропостачання видалена, ненадійна або її прокладка є фінансово нерентабельною[1]. У більшості випадків, при побудові фотоелектричних систем використовується конфігурація із з'єднанням різних джерел енергії на стороні постійного струму. Проте, останнім часом, після появи надійних і відносно дешевих моделей мережевих інверторів, які використовують сучасні мікропроцесори, зокрема мікроконтролери високої розрядності та швидкодії, застосовують комутацію різних джерел енергії

змінного струму. Це забезпечує не тільки більшу гнучкість, але і високу ефективність використання енергії різних джерел за рахунок зменшення втрат в системі. Можливим є використання різних технологічних напрацювань, чи об'єднання їх між собою, забезпечивши суттєве підняття ефективності фотоелектричної системи[2].

В порівнянні із конкуруючими способами електропостачання від автономних джерел, запропонована система містить невелику кількість базових компонентів — фотоелектричні елементи, акумулятори, контролер заряду та інвертор, що перетворює низьковольтний постійний струм до побутового стандарту. Додатково необхідно забезпечити відповідне узгодження всіх вищезазначених компонентів у системі [2].

У сучасних системах контролер заряду конструктивно знаходиться між сонячною батареєю і акумуляторами. Його головне завдання полягає у нормуванні напруги, що виробляється сонячними панелями, до напруги, необхідної для заряду акумуляторів з урахуванням їх поточного стану, в тому числі відключаючи їх від сонячних панелей при повній зарядці для уникнення перезаряду[1].

Для функціонування системи необхідне постійне електричне живлення. Основою запропонованої системи є мікропроцесорний блок, що функціонує на основі контролера PIC16F690 зображений на рис. 1.

Рис. 1. Схема мікропроцесорного регулятора електроживлення системи
Конструктивно цей блок виконаний в уніфікованому корпусі і має 2

входи для джерел живлення, 1 вихід для навантаження, семисегментний індикатор для введення початкових налаштувань, світлодіодні індикатори для відображення поточного стану роботи. До першого входу під'єднана сонячна акумулятивна панель із послідовним перетворювачем і стабілізатором вихідної напруги типу LM317A, до другого входу під'єднана високоємнісна нікель-кадмієва акумуляторна батарея. У першому режимі модуль функціонує наступним чином: після подання вхідної напруги з сонячної панелі, необхідно здійснити налаштування мікропроцесорного регулятора на чутливість до вхідної напруги з першого входу. Налаштування здійснюються мікрокнопкою з кроком 10%. Після налаштування на вихід блоку подається напруга і вся система починає функціонувати. Мікроконтролер аналізує вхідну напругу і порівнює її з заданим значенням. Якщо напруга знижується до критичної межі, генерується звуковий сигнал, який свідчить про настання «передаварійного» режиму. Після проходження аварійної межі, мікроконтролер подає сигнал на електричний ключ, через який подається напруга на котушку релейного елемента[1].

Після перемикання реле на вихід блоку подається напруга із резервної батареї живлення. Оскільки на виході блоку встановлені високоємнісні конденсатори, тому перехідний процес при перемиканні реле згладжується і є не критичним для системи. Після того, як рівень вхідної напруги стабілізується, відбувається автоматична дозарядка нікель-кадмієвого акумулятора. Завдяки цьому досягається автономна і безперервна робота як у денний, так і в нічний час протягом тривалого періоду часу без втручання людини.

Модуль містить 2 входи для джерел живлення(1-сонячна панель, 2-акумуляторна батарея) і один вихід(живлення системи). Після вмикання необхідно налаштувати модуль на мінімальні відхилення напруги. Після того він входить в штатний режим функціонування. Під час роботи процесор аналізує стан вхідних напруг і якщо напруга починає спадати нижче заданого рівня, відбувається перемикання ланцюга «вхід1-вихід». В результаті система починає живитися від резервного джерела живлення. Таким чином ми досягли

автономного безперебійного функціонування системи як в денний так і в нічний час.

Розроблена система має значний потенціал щодо подальших впроваджень, оскільки в кожному технологічному процесі необхідно проводити збір первинних даних від датчиків. Тобто можна застосовувати лише частину елементів системи, які необхідні для виконання конкретної задачі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шатний С.В., Пастушенко В.Й. «Розробка підсистем технічного та інформаційного забезпечення АСК вологозабезпеченням» тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції ІТКІ 2010, с. 54-55

2. Побудова гібридних автономних і резервних систем електропостачання для складних геліосистем / Єрохов В.Ю, Дружинін А.О., Єрохова О.В.// Энергетика, энергосберегающие технологии и оборудование С. 33-38

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

UDC 539.3

CONSTRUCTION OF SOLUTION OF THE INITIAL-BOUNDARY PROBLEM OF ELECTRODYNAMICS FOR A THREE-LAYER ELECTRICALLY CONDUCTIVE PLATE

Musii Roman Stepanovych

DSc (Phys.& Math.), professor

Veselovska Olga Volodymyrivna,

Ph.D., associate professor

Drohomyretska Khrystyna Teofilivna,

Ph.D., associate professor

Klapchuk Myroslava Ivanivna,

Ph.D., associate professor

Lviv Polytechnic National University

Lviv, Ukraine

Abstract: The initial-boundary value problem of electrodynamics for a three-layer electrically conductive plate is formulated. The component of the magnetic field strength vector tangent to the base of the plate is chosen as the determining function. The boundary conditions for this function are written both on the bases of the plate and on the joint surfaces of the component layers, the material of which is non-ferromagnetic, homogeneous and isotropic. The distribution of the determining function over the thickness of the component layers is approximated by quadratic and linear polynomials. The coefficients of these polynomials are described in terms of the given boundary conditions and integral characteristics of the determining function on the package of component layers of the plate.

Keywords: three-layer plate, electrically conductive layers, magnetic field strength, polynomial approximation.

Introduction. Conductive plates are often used as structural elements of many devices and mechanisms. In the process of operation and exploitation of such engineering devices, they are affected by various physical factors, one of which is the action of a non-stationary electromagnetic field (EMF). In the literature there are works to determine the EMF in homogeneous plates due to external electromagnetic action. However, the distribution of EMF in layered plates has not been sufficiently studied [1, p. 37] for such action. Layered electrically conductive plates are used to shield the action of external EMF, as well as structural elements (actuators of mechanical vibrations) of anti-icing systems [2, p. 83]. Therefore, the study of their electromagnetic parameters under the action of external EMFs is an urgent theoretical and practical task.

Formulation of the problem of electrodynamics for a three-layer electrically conductive plate. The three-layer conductive plate is under the action of an external non-stationary EMF. A three-layer electrically conductive plate with plane-parallel boundaries, boundless in coordinates x , y , and bounded by bases $z=0$ and $z=h_3$ is considered. The coordinate plane XOY coincides with the base $z=0$. The values of the thicknesses of the first, second and third components of the layers are equal to h_1, h_2, h_3 .

The materials of the constituent layers of the plate are homogeneous isotropic non-ferromagnetic, and their electrophysical characteristics are considered stable.

The nonstationary EMF in the plate due to the external electromagnetic action is given by the values $H_y^\pm(t)$ of the tangent component $H_y^{(n)}(z,t)$ of the vector of the magnetic field strength $\vec{H}^{(n)} = \{0; H_y^{(n)}; 0\}$ at the bases $z=0$ and $z=h_3$ of the plate. In the connection planes $z=h_1$ and $z=h_2$ of both the first and second and the second and third components of the plate, the conditions of ideal electromagnetic contact are satisfied.

We formulate the initial-boundary value problem for obtaining the determining function – the tangent component $H_y^{(n)}(z,t)$ of the magnetic field strength vector $\vec{H}$ in each n -th ($n=1,2,3$) component layer. The determining function depends only on the

thickness coordinate z and time t .

The tangent component $H_y^{(n)}(z,t)$ of the magnetic field vector in each n -th layer is described by the equation

$$\frac{\partial^2 H_y^{(n)}}{\partial z^2} - \sigma_n \mu_n \frac{\partial H_y^{(n)}}{\partial t} = 0. \quad (1)$$

This equation is solved under boundary conditions on the basis of the plate

$$H_y^{(1)}(0,t) = H_y^-(t), \quad H_y^{(3)}(h_3,t) = H_y^+(t) \quad (2)$$

and conditions of ideal electromagnetic contact

$$H_y^{(1)}(h_1,t) = H_y^{(2)}(h_1,t), \quad \frac{\partial H_y^{(1)}(h_1,t)}{\partial z} = k_{\sigma_1} \frac{\partial H_y^{(2)}(h_1,t)}{\partial z} \quad (3)$$

$$H_y^{(2)}(h_2,t) = H_y^{(3)}(h_2,t), \quad \frac{\partial H_y^{(2)}(h_2,t)}{\partial z} = k_{\sigma_2} \frac{\partial H_y^{(3)}(h_2,t)}{\partial z}$$

in the planes $z = h_1$ and $z = h_2$ of connection of the component layers, as well as zero initial conditions

$$H_y^{(n)}(z,0) = 0. \quad (4)$$

Here $H_y^\pm(t)$ – given functions of time t , describing the non-stationary nature of electromagnetic action; σ_n – electrical conductivity coefficient, μ_n – magnetic permeability of material of n -th layer; $k_{\sigma_1} = \sigma_1/\sigma_2$, $k_{\sigma_2} = \sigma_2/\sigma_3$.

$$H_y^{(2)}(z,t) = \sum_{i=0}^1 a_i^{(2)}(t) z^i \quad (5)$$

Methodology of constructing the solution. The technique is based on the approximation over the thickness variable z of the determining function in the first and third component layers of the plate by polynomials

$$H_y^{(n)}(z,t) = \sum_{i=0}^2 a_i^{(n)}(t) z^i, \quad n = 1,3, \quad (6)$$

and in the second component layer by polynomial

$$H_y^{(2)}(z,t) = \sum_{i=0}^1 a_i^{(2)}(t) z^i \quad (7)$$

The coefficients $a_i^{(n)}(t)$ of approximation polynomials (8), (9) are determined in terms of integral (total package of three layers) characteristics of the determining

function

$$H_{ys}(t) = \sum_{n=1}^3 \int_{h_{n-1}}^{h_n} H_y^{(n)}(z,t) z^{s+l} dz, \quad s=1,2 \quad (h_0=0), \quad (8)$$

And specified boundary conditions on the outer surfaces and on the joint surfaces of the component layers of the plate.

To obtain the integral characteristics $H_{ys}(t)$, we integrate the initial equation (1) according to (9) taking into account expressions (7) and (8). As a result, the initial initial-boundary value problem on functions $H_y^{(n)}(z,t)$ is reduced to the Cauchy problem on the integral characteristics $H_{ys}(t)$ of these functions, which are described by a system of equations

$$\begin{cases} \frac{dH_{y1}(t)}{dt} - d_1 H_{y1}(t) - d_2 H_{y2}(t) = d_3 H_y^-(t) + d_4 H_y^+(t), \\ \frac{dH_{y2}(t)}{dt} - d_5 H_{y1}(t) - d_6 H_{y2}(t) = d_7 H_y^-(t) + d_8 H_y^+(t). \end{cases} \quad (9)$$

We solve system (14) under zero initial conditions using the Laplace transform. The coefficients d_{1-8} are determined in terms of geometric parameters and electrophysical characteristics of the materials of the component layers of the plate.

The expression of the tangent component $H_y^{(n)}(z,t)$ of the vector $\vec{H}^{(n)}$ is obtained

$$H_j^{(n)}(\gamma,t) = \sum_{i=0}^2 \left\{ \sum_{s=1}^2 a_{is}^{(n)} \sum_{k=1}^2 \int_0^t [A_{s1}(k) H_j^-(\tau) + A_{s2}(k) H_j^+(\tau)] e^{p_k(t-\tau)} d\tau + a_{i3}^{(n)} H_j^-(t) + a_{i4}^{(n)} H_j^+(t) \right\} \gamma^i,$$

Here, $A_{sj}(k)$, ($s=1,2$) are expressions that depend on the roots p_k of the corresponding characteristic equation of the Cauchy problem.

REFERENCES

1. F. Matthews, R. Rawlings. Composite materials: engineering and sienc. London: Chapman&Hall, 1994.
2. Asai S. Electromagnetic Processing of Materials. Springer, Netherlands (2012).

ОСНОВЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ОБУЧЕНИЯ ФИЗИКЕ

Уразбаева Кумыс Тюлюмовна

Кандидат физико-математических наук, доцент

Республика Казахстан

Восточно-Казахстанская область, г. Семей

университет имени Алихана Букейханова

В статье рассматриваются вопросы и проблемы экологического образования, где особую роль в формировании экологической грамотности необходимо уделять в школе. В реализации школьного экологического образования, наряду с другими дисциплинами велико значение курса физики.

Ключевые слова: экологическое образование, физика, загрязнение окружающей среды, принципы гуманизации.

Среди глобальных, жизненно важных проблем, стоящих перед человечеством, первостепенное значение приобрели проблемы экологии. Стало очевидно, что преодолеть экологический кризис только одними техническими средствами уже невозможно. Человечеству предстоит создать новую культуру - как во взаимоотношениях между людьми, так и во взаимоотношениях с природой. В основе этой новой культуры должно лежать экологическое образование.

Особая роль в формировании экологической грамотности принадлежит школе, где закладываются основы экологического образования подрастающего поколения. В реализации школьного экологического образования наряду с другими дисциплинами велико значение курса физики, поскольку именно физика как наука о природе дает учащимся представление о целостности природы, взаимосвязанности и взаимообусловленности, происходящих в ней процессов, причинно-следственных связях природных явлений, источниках

«физического» загрязнения окружающей среды; формирует научную картину мира и понимание необходимости регулирования взаимодействия общества и природы с целью сохранения между ними равновесия и предотвращения негативных последствий научно-технического прогресса; позволяет рассмотреть с учащимися пути преодоления конкретных экологических кризисных ситуаций, показать им важность в этом отношении науки и техники [1-5].

Успешность формирования экологических знаний и умений учащихся возможна в случае, если:

- создана система экологического образования на базе курса физики, включающая содержание экологического материала, методы обучения и формы организации учебного процесса;

- содержание экологического материала органически связано с курсом физики, учитывает комплексный характер экологических знаний и межпредметные связи курса физики с дисциплинами естественнонаучного цикла, ориентировано на экологические проблемы глобального, регионального и локального уровня;

- обеспечивается самостоятельная деятельность школьников по изучению, анализу состояния окружающей среды, определению мер по улучшению экологической ситуации и решению конкретных экологических проблем.

Экологическое образование в курсе физики средней школы

Природа является местообитанием человека и источником всех благ, необходимых ему для жизни и производственной деятельности. На протяжении тысячелетий людей окружала дикая природа, просторы которой казались безграничными. Влияние человеческой деятельности на природу возрастало не только из-за увеличения численности населения, но и благодаря использованию все более мощной техники [6].

Технические достижения последних лет создали иллюзию обособленности от природы и даже господства над ней. Сегодня чтобы

напиться воды, горожанину не нужно идти к роднику, а достаточно открыть кран; он может не искать солнечного тепла, когда замерз, или лесной прохлады, если жарко, а включить обогреватель, вентилятор или кондиционер; собираясь в путь, большинство из нас воспользуются не лошадью, а самолетом или поездом. Осознаем мы это только тогда, когда прекращается подача тепла зимой в наши квартиры, воды или электричества в многоэтажный район. В такие моменты люди чувствуют себя полностью беспомощными. Действительно, с научно - техническим развитием только усиливается зависимость человека от природы: ведь все машины тоже его создания. Их двигатели сжигают нефть и кислород - продукты растений. Для выплавки стали нужны железная руда, уголь, вода и кислород, то есть продукты природы. Причем в конечном итоге для удовлетворения своих биологических потребностей в пище, тепле и т.п., которые практически не изменились за время ее существования, современный человек нуждается в значительно большем количестве природных ресурсов, чем раньше.

В приоритеты научно-технического прогресса и современной системы образования постепенно включается не столько увеличение производства, сколько спасение природы, сохранение естественной среды обитания людей. Сегодня экология превратилась в учение о путях выживания человечества. Среда обитания людей в большинстве регионов, особенно в городах и промышленных центрах, становится все более вредной для здоровья людей. По оценке специалистов, не менее 50% распространенных заболеваний людей обусловлено загрязнением окружающей природной среды. Происходит деградация почв, теряется их естественное плодородие, возрастает их загрязнение нефтепродуктами, пестицидами, тяжелыми металлами. Отравляется воздух, вода, возрастает опасность радиационного поражения населения.

Основным механизмом экологизации сознания, формирования экологической ответственности призвана стать система экологического образования, охватывающая все звенья дошкольного, начального, среднего, высшего

образования, пропаганды и популяризации научных знаний.

Школьное экологическое образование

Экологическое образование в школе можно рассматривать как необходимый элемент школьного образования, связанный с овладением учащимися научными основами взаимодействия природы и общества. Очевидно, что реализация целей образования невозможна без становления экологического сознания учащихся [7,8]. Сейчас необходим экологический всеобуч, главным элементом которого выступает побуждение ученика к прогнозированию любого взаимодействия с природной средой, ибо под экологическим образованием понимается «процесс обучения, воспитания и развития личности, направленный на формирование системы научных и практических знаний и умений, ценностных ориентаций, поведения и деятельности, обеспечивающих ответственное отношение к окружающей социально- природной среде».

Экологическое образование предполагает:

- формирование системы знаний о взаимоотношениях человека и природы, понимание, что человек - ее часть;
- формирование системы экологических ценностей, эмоционального, ответственного, бережного отношения к природе и человеку как части природы;
- формирование деятельностного подхода к защите, охране и восстановлению природы и физического и душевного здоровья человека в соответствии с принципом «мыслить глобально, действовать локально».

Школа занимает особое главенствующее место в системе экологического образования [9]. Она может и должна воспитать у ребят чувство сопричастности к природе, ощущение ее красоты и «одушевленности», не позволяющие относиться к ней потребительски [10]. Необходимо дать школьникам и соответствующие знания о природе, закономерностях ее жизнедеятельности, о научных основах регулирования взаимоотношений человека с окружающей средой, то есть дать учащимся элементарное

экологическое образование. В основе экологического образования лежит ряд принципов, с одной стороны, отражающих его специфику, а с другой, - хорошо согласующихся с общими принципами дидактики.

К числу основных можно отнести:

- принцип гуманизации, отражающий идею формирования нового типа мышления, рассматривающего человека как часть биосферы;

- принцип интеграции, воплощающий взаимосвязь естественнонаучных, экономических, нравственных и практических аспектов экологического образования путем междисциплинарного подхода к его реализации в школе;

- принцип целостности окружающей среды, требующий изучения природы как единого целого, когда явления и процессы рассматриваются не изолированно друг от друга, а во взаимосвязи и взаимозависимости;

- принцип взаимосвязи знаний и практической деятельности применительно к экологическому образованию, основанному на естественнонаучных и общественно-гуманитарных знаниях и на умениях применять соответствующие знания на практике;

- принцип целенаправленного общения школьников с природой требует создавать в природе обучающие ситуации, в которых развивались бы не только навыки и умения взаимодействия с природными объектами, но и волевые качества школьника;

- принцип непрерывности и систематичности, предусматривающий организацию экологического образования на всех этапах школьного обучения.

Особенностью современного экологического образования является его ориентация на экологические проблемы, что требует методической разработки использования проблемного обучения в экологическом образовании. Проблемное обучение - наиболее эффективное средство формирования мировоззрения, поскольку в процессе такого обучения развивается критическое, творческое, диалектическое мышления. Связь с практикой при проблемном обучении выступает как источник новых знаний и как сфера приложения усвоенных способов решения проблем в практической

деятельности. Для обеспечения полноценного экологического образования учащихся необходима «экологизация» всего учебно-воспитательного процесса.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРА:

1 Физика: Учебник для 11 кл. естеств.-мат. напр. общеобразоват. шк. / С. Туякбаев, Ш. Насонова, Б. Кронгарт и др. – Алматы: Изд-во «Мектеп», 2007. – 400с.

2 Физика: Учебник для 11 классов естественно-математического направления общеобразовательных школ / Б. Кронгарт, В. Кем, Н. Койшибаев. – Алматы: Изд-во «Мектеп», 2006. – 352с.

3 Физика и астрономия: Учебник для 9 кл. общеобразоват. шк. / Р. Башарулы, Д. Казахбаева, У. Токбергенова, Н. Бекбасар – Алматы: Изд-во «Мектеп», 2009. – 248с.

4 Физика: Учебник для 8 класса / Дуйсембаев Б. М., Байжасарова Г. З., Медетбекова А. А. – Алматы: Издательство: «Мектеп», 2008.

5 Физика: Учебник для 7 класса / Дуйсембаев Б. М., Байжасарова Г. З., Медетбекова А. А. – Алматы: Издательство: «Мектеп», 2008.

6 Т. Омарова. Экология и природа. ж. Директор школы №3- 2004. С.33-35

7. С. Маусымбаев, Т. Муздыбаева. Необходимость экологического воспитания в зоне экологического кризиса. Вестник СГПИ №5 С.80 -82

8. Медведев В.И., Аладашева А.А. Экологическое сознание.- М., 2001

9. Теория и методика обучения физике в школе: общие вопросы // под ред. С.Е. Каменецкого, М.: 2000. – 368с.

10. Т. Аязбаев Развитие экологического воспитания // Высшая школа Казахстана. №1 – 2001. С. 112-115

11. Э. А. Турдыкулов Преподавание экологического знания на уроках физики. Москва: Просвещение, 1998

12. Миркин Б.М., Наумова Л.Г. Ролевые игры по экологии: Пособие для учащихся.- М.: Устойчивый мир, 2000

ARCHITECTURE

УДК 711.06248

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПІДЗЕМНОГО ПРОСТОРУ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МІСТІ

Антоненко Ігор Володимирович,
старший викладач
Київський національний університет технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглянуто питання освоєння підземного простору у міських умовах, проаналізовано історичні етапи розвитку підземної урбаністики на території України. Виявляються переваги та недоліки використання підземного простору міста та способи подальшого ефективного використання підземних об'єктів.

Ключові слова: підземний простір, класифікатор, будинок, інженерна споруда, місто.

У другій половині 90-х вдалося подолати стереотип у розумінні гірничої справи як виключно видобутку та переробки корисних копалин. Нова концепція включає усі основні елементи освоєння людиною земної кори. Окреме місце в класифікації георесурсів займають природні та техногенні порожнини – підземний простір, до якого відносять печери, карсти, використані повторно гірничі виробки, а також споруди, що створюються спеціально.

До переваг підземних споруд можна віднести: 1) раціональне використання наземних просторів; 2) збереження екологічної чистоти, зниження витрат енергії на опалення та охолодження приміщень, скорочення

експлуатаційних витрат об'єктів у порівнянні з альтернативними спорудами на поверхні, зменшення впливу кліматичних умов; 3) комплексне використання підземного простору формує містобудівні ансамблі з якісно новими просторово-естетичними та екологічними характеристиками; 4) здатність захисту від засобів масового ураження, катастроф та стихійних лих; 5) медичний аспект, наприклад у підземних гірничих виробках соляних шахт лікують хронічний бронхіт, астму та інші захворювання тощо [1; 2, с. 11].

Одним із перших урбаністів був давньогрецький діяч Константинос Доксіадес, який увів у науковий обіг поняття «синойкізм» (*synokismos*). Цим терміном він охарактеризував галузь знань, що вивчає форми людських поселень [3, с. 84]. Аристотель під терміном «синойкізм» розумів активний соціальний та просторовий процес, пов'язаний із виникненням політичної та культурної конфедерації навколо особливого територіального центру [4]. Соціолог М. Вебер визначив місто, як велике замкнуте поселення, якому властивий постійний товарообмін, який є суттєвою складовою заробітку та задоволення потреб населення [5].

Перші підземні споруди на території України з'явилися ще у 1057 році, в період заснування ченцем Антонієм (родом з Любеча) та його учнем Феодосієм у 1051 році Києво-Печерської Лаври. У наступні майже тисячу років їх чисельна кількість і довжина лише збільшувалася. Князь Святослав II Ярославович подарував монастирю плато, де пізніше вирости кам'яні храми, келії, вежі та інші будівлі. Однією з найдавніших святинь є Ближні (Антонієві) печери. Чернець Антоній назвав Святого Варлаама першим ігуменом Києво-Печерського монастиря, вивів себе з його складу та оселився на новому пагорбі, де він вирив приміщення (на цьому місці тепер розташовані Ближні печери). У Далеких печерах спочивають мощі 49 канонізованих святих (рис. 1). Нині загальна довжина підземних коридорів становить 293 м, варязьких – 200 м [6].

Рис. 1. Печери Кисво-Печерського монастиря

Печерні міста Криму з'явилися ще в V-VII століттях. Найвідоміші з них – Мангуп Кале, Ескі-Кермен і Чуфут-Кале. Мангуп-Кале знаходиться у Бахчисарайському районі, поряд із селом Ходжа-сала, на горі Баба-Даг. Це печерне місто було столицею князівства Феодоро, оточеною захисними стінами та вежами (рис. 2. 1).

Також у Бахчисарайському районі, за 5 км від села Червоний Мак, знаходиться Ескі-Кермен, заснований на початку VI ст. скіфо-сарматами. Башти-каземати були висічені в скелях або складені з каменю. Житлове місто займало площу в 10 га і було забудоване двоповерховими будинками. Перший кам'яний поверх із вирубаними у скелі підвалами служив для господарських потреб. Другий – був житловим. У місті знаходився водогін із гончарних труб. Схили Ескі-Кермена порізані печерами, їх близько 350 і відносяться вони здебільшого до XII-XIII століть. У них розміщували худобу, влаштовували майстерні і вичавлювали виноград (рис. 2. 2).

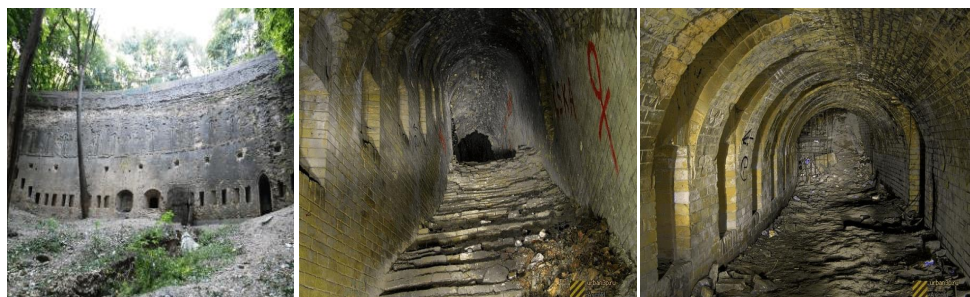
На східній околиці Бахчисараю знаходиться печерне місто Чуфут-Кале (рис. 2. 3). Його заснували, ймовірно, наприкінці VIII – початку IX ст. За часів Кримського ханства Чуфут-кале перетворився на резервацію для караїмів. Караїмам дозволялося працювати і торгувати в Бахчисараї, але ночувати вони мали за межами Бахчисараю в Чуфут-калі, так і виникла ця назва – «іудейська фортеця» [7].

Рис. 2. 1. Мангуп-Кале; 2. Ескі-Кермен; 3. Чуфут-Кале

Іноді підземні поселення виникали вимушено. Наприклад, одеські катакомби ніколи не призначалися для житла, але у роки Другої світової війни там рятувалися тисячі людей. Аджимушкайські каменоломні в Керчі вміщали близько 10 тисяч солдатів і біженців.

Київський Зелений театр (м. Арсенальна) – це залишки Печерської фортеці, що збереглися до наших днів, будівництво якої відносять до XII ст. (рис. 3). Фахівці стверджують, що фортифікаційна споруда мала 9 рівнів, які йшли глибоко під землю. У XIX ст. були зведені дві підпірні стіни, які мали посилити фундамент Печерської фортеці. Верхня підпірна стіна (1853-54 рр.) у відсутності військового значення, хоча побудована у традиціях фортифікаційної інженерної науки. Нижня (1856 р.) мала закривати підходи до Ланцюгового мосту і охороняти Подільський набережний верк (укріплення), більш відомий як подільські Микільські ворота. Через обидві підпірні стіни проходив підземний хід, що сполучав арсенальські майстерні та водокачку на березі Дніпра. По підземеллю було прокладено чавунні водопровідні труби. Після Другої світової війни простір, що за формою нагадує античний амфітеатр, став своєрідним кіноконцертним залом. У ньому демонстрували трофейні кінофільми та влаштовували вечори камерної музики [8].

Рис. 3. Зелений театр у м. Київ

Будівництво порохового льоху при Павлівському бастіоні (рис. 4.1) було розпочато влітку 1748 р., що налякало ченців Києво-Печерської лаври, які побоювалися вибуху пороху, що зберігався в льоху, оскільки споруда розташовувалась всього у двох сажнях від огорожі. Лише у 1885 р. вирішилося питання про будівництво (1886 – 1887 рр.) двох порохових льохів у Звіринцевському укріпленні, і льох на Павлівському бастіоні було звільнено від

пороху. Його довжина становила 15 сажнів 3 фути, ширина – 5 сажнів 5 фути, а висота – 3 сажні 3 фути. Фасади порохового льоху в Павлівському бастіоні відрізнялися багатим декоративним оформленням, виконаним у характерному для того часу стилі. У 20-ті роки ХХ ст. льох був закинутий. Нині льох є занедбаною склепінчастою будовою з входом у бічній стіні [6].

Рис. 4. 1. Пороховий льох при Павлівському бастіоні. 2. Командний пункт Київського корпусу протиповітряної оборони. 3. Підземна дренажна система «Печера п'ятьох»

Командний пункт Київського корпусу протиповітряної оборони під час Другої світової війни розташовувався у підземному бункері у центрі Києва (рис. 4.2). Точний рік споруди невідомий (орієнтовно 1935 – 1938 рр.). Має два поверхи приміщень, з'єднаних сходами та великою залою. До складу командного пункту входили котельня, дизельна електростанція та конференц-зал. Будівля занедбана після війни.

Підземна дренажна система "Печера п'ятьох" знаходиться на Лисій Горі (рис. 4.3). Свою назву, ймовірно, одержала від кількості виходів на поверхню. Це 4 підземні рівні з цегляним овальним ходом (2 x 0,8 м) з трьома круглими колодязями цегляної кладки. Глибина першого та другого колодязів приблизно 15 м, третього – 5 м (від поверхні). Вхід у систему – через арку у стіні [9].

Сучасна наукова література не дає єдиного визначення поняття "місто". Сучасне місто успішно функціонує лише у разі системної організації та складається з різних за призначенням частин, що доповнюють одна одну. Усі функціональні частини міста, що формують міське середовище, поєднують спільність територіальної ресурсної бази. Крім загальних принципів горизонтального зонування підземного простору міст важливим є врахування

найбільш загальних принципів його вертикального зонування. До них належать такі: 1) максимальне наближення основних рівнів пішохідного руху до рівня поверхні землі (розташування їх на відмітках від -4,00 до -6,00 м; у цих же відмітках доцільно розміщення об'єктів «попутного» обслуговування, у тому числі автостоянок короткочасного зберігання та зупиночних пунктів масового транспорту); 2) розміщення нижче зазначених вище відміток (на позначках від -6,00 до -15,00 м) автотранспортних тунелів та станцій метро дрібного закладення; у цих відмітках доцільно розміщення різних підсобних приміщень та великих складських об'єктів, а також гаражів, призначених для постійного зберігання автомобілів та інших транспортних засобів; 3) розміщення на позначках від -15,00 до -40,00 м і нижче автотранспортних тунелів та станцій метрополітену глибокого закладання, а також великих складів, резервуарів, морозильників, холодильників та інших об'єктів без значної кількості відвідувачів та обслуговуючого персоналу [10, с. 39]. Вертикальне зонування складніше, ніж горизонтальне і вимагає врахування геологічних, топографічних та інших умов, а також забезпечення зв'язку підземних споруд із наземними спорудами.

На розвиток підземної урбаністики впливають дефіцит вільних міських територій і особливості просторової організації підземних споруд. На відміну від традиційної наземної забудови, підземні споруди не потребують розривів між окремими об'єктами, тому вони можуть поширюватися на великі площі, що впливає на ефективність їх використання.

У країнах Європи та інших країнах, зокрема в Англії, Італії, Франції, Швеції, Норвегії, Японії, Китаї, США, підземний простір інтенсивно розвивається, і вже накопичено значний досвід будівництва підземних об'єктів різної складності. Створюються багаторівневі та багатофункціональні об'єкти з максимальним розміщенням по вертикалі. Поширено комплексне використання підземного простору відповідно до затверджених генеральних планів розвитку міст [11]. В Україні лідером за кількістю підземних об'єктів є Київ. Найвідоміший освоєний підземний простір, торговий центр «Глобус», був

розроблений у 70-х роках ХХ ст. До його складу входив кінотеатр, виставкові зали та ресторани у підземному ярусі. Це був перший досвід освоєння підземного простору з комерційною метою, який був реалізований лише у 2001 році. "Глобус" був першим підземним торгово-розважальним центром в Україні, розрахованим на розміщення світових торгових марок середнього рівня. Скептичне ставлення з приводу бажання покупців спускатися під землю долалося самою конструкцією центру та дизайном підземних просторів – високі стелі та атріуми створювали враження обсягу, а велика кількість денного світла, що надходило через скляний купол, змушувало людей забувати про перебування під землею. Існували також сумніви щодо потоків людей, які мали щодня проходити через підземний центр – який відсоток з них є потенційними покупцями? Сьогодні «Глобус» став одним із найуспішніших проектів з погляду відвідуваності та обсягів торгівлі. Грамотне проектування та якісне будівництво даного торгового центру зняло й інші важливі питання, що зазвичай виникають з боку орендарів – доставки товару, безпеки у разі пожежі та інших подій [12, с. 209].

Однак подібні об'єкти поки що поодинокі в Україні. Людському фактору має приділятися особлива увага, що надасть можливості для швидкої адаптації людини до умов підземного середовища. Підземний простір може бути таким же безпечним, привабливим, функціональним і здоровим, як і простір на земній поверхні, а в деяких випадках навіть надійнішим. Багатьом людям психологічно важко подолати негативне сприйняття підземелля. Зміна негативної думки відбудеться з покращенням комфорту, зручностей, дизайну та надійності підземних об'єктів порівняно з наземними, коли велика кількість людей об'єктивно визнає переваги та безпеку тривалого перебування у підземному просторі. Підтримка безпеки взаємодіючих підземних споруд різного призначення (наприклад, метрополітену у поєднанні з багатофункціональними комплексами) вимагає вдосконалення систем протипожежного захисту, вентиляції, контролю стійкості споруд, динамічних впливів тощо. Розробка ефективних правил безпечної поведінки людей у

підземному просторі (не тільки на час будівництва, а й функціонування підземних споруд) має доповнювати інженерні рішення [13, с. 174].

Аналіз історичного та сучасного досвіду проектування та будівництва підземних споруд дозволяє виявити їх еволюцію формування у структурі міста. Розглядаючи організацію подібних підземних просторів у різних соціально-економічних умовах, можна наголосити, що на основних етапах свого розвитку вони сприяють об'єднанню підприємств та установ у єдину архітектурно-просторову структуру, забезпечують інформування, розподіл та побутове обслуговування населення [12, с. 211]. Складовою частиною української Державної системи класифікації та кодування техніко-економічної та соціальної інформації є Державний класифікатор будівель та споруд (ДК БС). Класифікатор розроблено відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27.06.98 р. № 971 "Про Програму реформування державної статистики на період до 2002 року". Об'єктами класифікації у ДК БС є будівлі виробничі, невиробничі та інженерні споруди різного функціонального призначення [14].

Однак сучасні ДБН та інші нормативні документи містобудівного, архітектурного та технічного регулювання недостатньо враховують специфіку підземного будівництва. Немає нормативно-технічних вимог до будівництва значної кількості об'єктів просто тому, що раніше в Україні вони не зводилися. До того ж, відсутні законодавчі акти, які регламентують інвестування у будівництво підземних споруд, відведення під будівництво земельних ділянок, оформлення прав власності на об'єкт, що зводиться. Такий стан гальмує процес освоєння підземного простору країни. Аналіз чинного законодавства та практики правозастосування свідчить, що використання підземного простору українських міст породжує значну кількість проблемних питань. Також немає концепції освоєння міського підземного простору. При розробці «Генеральної схеми планувальної організації та використання підземного простору міста» важливо враховувати характеристики тенденцій його розвитку; аналіз інженерно-геологічних та екологічних умов; теоретичне обґрунтування розвитку комплексної схеми тунелів та багатофункціональних підземних

комплексів. В українській містобудівній практиці через відсутність структурно-функціонального аналізу, безсистемного, часом хаотичного освоєння підземного простору спостерігаються випадки негативного впливу людини на довкілля. Забезпечення сталого розвитку підземної урбаністики потребує координації зусиль багатьох інститутів (державних, муніципальних, виробничих, фінансових, науково-освітніх, громадських) та може ефективно здійснюватись шляхом стійкого об'єднання зацікавлених організацій у профільних професійних та адміністративних структурах. Реалізація принципів сталого розвитку дозволить вийти на якісно новий етап освоєння підземного простору, забезпечить значне збільшення обсягів підземного будівництва та створення розгалуженого багатофункціонального підземного міста – невід'ємної складової мегаполісів майбутнього.

Висновки. Україна має багаті традиції будівництва підземних споруд, які мають низку переваг порівняно із наземними спорудами. Сучасні міста зазвичай успішно функціонують у разі системної організації наземної та підземної частин міста, горизонтального та вертикального зонування. Вертикальне зонування складніше і потребує обліку геологічних, топографічних та інших умов, а також забезпечення надійного зв'язку із наземними територіями. Проте структурні підземні об'єкти поки що поодинокі у країні. Аналіз історичного та сучасного досвіду проектування підземних споруд дозволяє виявити закономірності їхньої еволюції у структурі міста. Нормативні державні документи недостатньо враховують специфіку підземного будівництва, а деяких законодавчих актів взагалі немає. Також немає концепції освоєння підземного простору. Для забезпечення сталого розвитку підземної урбаністики слід усунути ці недоліки, що потребує координації зусиль багатьох державних установ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цимбал С.Й. Підземне будівництво: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - К.: КНУБА, 2004. – 147 с.
2. Кулагин Н. И. Концепции комплексного освоения подземного пространства города /Н. И. Кулагин // Комплексное освоение подземного пространства мегаполисов – как одно из важнейших направлений государственного управления развитием территорий: сб. материалов Междунар. форума., 2012. С. 11.
3. Фролов Э.Д. Рождение греческого полиса. – 2-е. – С.-П.: Издательский дом СПбГУ, 2004. – С. 84. – 266 с.
4. Лысиков Б. А., Кауфман. Л. Л. Подземная структура городов (Обзор зарубежного строительства). Монография. Донецк: «Норд-пресс», 2004. – 276 с.
5. Ріпенко А. Правові аспекти використання земельних ділянок та іншої нерухомості у тривимірному просторі [Електронний ресурс] / А. Ріпенко. – URL: <http://www.academia.edu/9335024/>
6. ТОП-10 подземных сооружений Киева. – 2015. – URL: <https://vertaki.com.ua/top-10-podzemny-e-sooruzheniya-kieva/>
7. Эски-Кермен, Мангуп-Кале и Чуфут-Кале: открываем для себя пещерные города Крыма. – URL: <https://crimea.vgorode.ua/news/sobytyia/66723>
8. Зеленый театр. – URL: <https://relax.com.ua/where-to-go/concert-halls/zeleniy-teatr/>
9. Подземелья Лысой горы. – 2012. – URL: <http://www.explorer.kiev.ua/podzemelya-lysoj-gory/>
10. Пономарев, А.Б. Подземное строительство: учеб. пособие / А.Б. Пономарев, Ю.Л. Винников. – П.: Изд-во Перм. нац. исслед. политехн. ун-та, 2014 – 262 с.
11. Самедов А. М. Будівництво міських підземних споруд: Навч. посіб./ А. М. Самедов, В. Г. Кравець. – К.: НТУУ «КПІ», 2011. – 400 с.
12. Тригуб Р. М. Роль споруд підземного простору в сучасному місті / Тригуб Р. М. // Сучасні технології та методи розрахунків у будівництві. –

Луцьк: 2019. – Том 1. – Номер 1. – С. 207-212.

13. Гайко Г. І. Комплекс пріоритетних завдань для системного розвитку підземної урбаністики / Г. І. Гайко // Форум гірників – 2019 : матеріали міжнар. наук.-техн. конф., 26-27 верес. 2019 р. До 120-річчя заснування Університету. – Дніпро : Журфонд, 2019. – С. 171-175.

14. Постанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг). ДСТУ-НБ Б.1.1-12:2011 [Електронний ресурс]: затв. наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 15 грудня 2011 р. № 345. – URL: <http://dbn.at.ua/load/normativy/dstu/5-1-0-1010>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТЛЕННЯ РЕСТОРАНУ

**Бурлак Галина Михайлівна,
Вілінська Людмила Миколаївна**

канд. фіз-мат. наук, доцент

Одеська державна академія будівництва і архітектури

м. Одеса, Україна

Федоренко Катерина Станіславівна

Студентка

Архітектурно-будівельного інституту

Одеська державна академія будівництва і архітектури

Анотація: Правильно організоване світло на об'єктах ресторанного бізнесу є одним із потужних інструментів для залучення та утримання уваги споживачів. Актуальністю даного дослідження є розгляд технологій організації освітлення об'єктів ресторанного комплексу для створення арт-об'єкта, що привертає до себе увагу, та збільшення трафіку закладу. Проведено аналіз освітленості ресторанного об'єкту з точки зору інноваційних підходів у висвітленні та відповідності нормам. Показано, що вибір енергозберігаючих ламп та диммерування у світильниках дозволяє заощаджувати енергоресурси. Світлове оформлення сприяє перетворенню ресторану Yug на арт-об'єкт, що привертає до себе увагу.

Ключові слова: освітлення, світловий комфорт, коефіцієнт пульсації, циліндрична освітленість, арт-об'єкт, енергозберігаюче освітлення.

Прискорення ритму сучасного життя приводить до підвищення фізичного та психічного навантаження на людину. Зняття стресу можливе через отримання позитивних емоцій під час відвідування підприємств громадського харчування. У будь-якому інтер'єрі освітлення має велике значення: саме завдяки йому можна створити особливу атмосферу, що забезпечує затишок і комфорт. Правильно організоване світло на об'єктах ресторанного бізнесу є

одним із потужних інструментів для залучення та утримання уваги споживачів, що дозволяє збільшити трафік закладу. Проведено аналіз освітленості ресторанного об'єкту з точки зору інноваційних підходів у висвітленні та відповідності нормам [1, с.80]. Проаналізовано проект архітектурно-дизайнерського бюро Boom Project (архітектор та дизайнер Ярослав Ковальчук) ресторан Yug у м. Одеса, створений за заказом Synergy Group. Ресторан оформлене в еkleктичному стилі з переважанням неолофту. Усі світильники розроблені у бюро Boom Project. Акцентом на вході є дванадцятиметрова люстра. Люстра представляє п'ятиярусну металеву конструкцію із класичними елементами, які відповідають сучасним вимогам мінімалізму. Люстру прикрашають яруси пофарбованих дерев'яних намист, що створюють легкість та рухливість простору. Орієнтирами у напрямі руху є люстри, створені у акцентному стилі. Вони створюють ефектні точки зору, які виявляються при поступальному русі відвідувачів, та відтіняють камерність ресторану. Функціональне освітлення столів здійснюється двома видами світильників: 1) на металевому каркасі тонкі кільця діаметром майже 1 м з гнучким світлодіодним неонам з колірною температурою 3500К та світловим потоком у 800 лм; 2) закріплені до колон світильники, що мають можливість обертатися. Завдяки телескопічній трубі світильник може перебувати у складеному положенні – 900 мм та у максимальному розмірі – 2350 мм. У такий світильник вбудована диммерована лампочка з відбивачем (кут розсіювання 30-60°). Конструкції, які встановлені на бічних фасадах забезпечені механізмом, що дозволяє змінювати положення люстри. Передбачені талрепи на тросиках для регулювання висоти. Світильники створені у стилі hi-tech. Використання світильників на кількох рівнях дозволяє створити об'ємне освітлення для підвищення комфортності. Підсвічування території біля барної стійки візуально відокремлено за допомогою декоративних світильників із п'ятьма видами плетених абажурів у стилі кантрі. Використання світлодіодних джерел світла дозволяє досягати максимальної енергоефективності та екологічності. Використання диммерування дозволяє плавно змінювати рівень освітленості та

знижує витрати на електроенергію. Управління світлом дозволяє також змінювати вигляд закладу, застосовуючи різні світлові сценарії. Поряд із штучним освітленням у проєкті ресторану Yug широко використовується природне освітлення, яке створюються за допомогою панорамних вікон та світлових колон.

Норми освітленості залів підприємства харчування (ресторанів, кафе, барів) встановлює [1]. Відповідно до вимог нормативного документа на горизонтальній площині циліндрична освітленість складає 75 лк (показник дискомфорту не більше 60, коефіцієнт пульсації не більше 10%, при природному освітленні середнє КПО 2%, при суміщенні освітленні КПО 1,2%) [1, с.80]. Проведені нами вимірювання освітленості показали, що циліндрична освітленість відповідає нормі. Коефіцієнт пульсації освітленості не перевищує 2%. Необхідно відзначити, що колірна температура та індекс кольоропередачі загального та місцевого освітлення збігаються. У використаних світлодіодних джерел світла колірна температура 3000К і вони дають теплий білий відтінок світла.

Проєкт архітектурно-дизайнерського бюро Boom Project (архітектор та дизайнер Я. Ковальчук) ресторан Yug у м. Одеса відповідає нормам [1]. У схемі встановлення приладів штучного освітлення враховано функціональні та конструктивні особливості об'єкта. Використання диммерування дозволяє плавно змінювати рівень освітленості. Вибір енергозберігаючих ламп та диммерування у світильниках дозволяє заощаджувати енергоресурси. Світлове оформлення, що використовується, підкреслює дизайн та сприяє перетворенню ресторану Yug на арт-об'єкт, що привертає до себе увагу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ДБН В.2.5-28:2018 «Природне та штучне освітлення». – К.: Мінрегіон України, 2018. – 133 с.

УДК 721.011

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-ПРОЕКТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ
ОБ'ЄКТІВ АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ**

Зоря Олександра Павлівна

к.с.н., доцент

Рижова Ірина Станіславовна

д. ф.н., професор

Щемелєв Артем Вікторович

Магістрант

Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

Анотація: Розглянуто методологічні засади які визначають вимоги до складу та змісту науково-проектної документації на реставрацію, консервацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт (реставраційний) та пристосування пам'яток, а також на невідкладні консерваційні та протиаварійні роботи.

Ключові слова: ескізний проект, невідкладні консерваційні роботи, проект, протиаварійні роботи, робоча документація, робочий проект.

Архітектурна діяльність – діяльність по створенню об'єктів архітектури, яка включає творчий процес пошуку архітектурного рішення та його втілення, координацію дій учасників розроблення всіх складових частин проектів з планування, забудови і благоустрою територій, будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту) будівель і споруд, здійснення архітектурно-будівельного контролю і авторського нагляду за їх будівництвом, а також здійснення науково-дослідної та викладацької роботи у цій сфері. Вимоги до складу та змісту науково-проектної документації на реставрацію, консервацію, реабілітацію, музеєфікацію, ремонт (реставраційний) та пристосування пам'яток, а також на невідкладні консерваційні та протиаварійні роботи визначають методологічні засади ДБН А.2.2-14:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію

пам'яток архітектури та містобудування», які поширюються на пам'ятки архітектури та містобудування національного та місцевого значення та застосовуються при виконанні науково-дослідних та науково-проектних робіт, розробленні науково-проектної документації на збереження пам'яток. Вимоги до розроблення науково-проектної документації «Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування» є обов'язковими для всіх суб'єктів господарювання в сфері збереження пам'яток. Процес розроблення науково-проектної документації поширюється на весь період виконання робіт, спрямованих на збереження пам'ятки. Науково-проектна документація може коригуватись в процесі виконання робіт, спрямованих на збереження пам'ятки, у разі отримання нових даних, які впливають на результати раніше прийнятих проектних рішень. У разі проведення ремонтно-реставраційних робіт на потенційно небезпечних, унікальних, складних за архітектурними та/або конструктивними рішеннями та/або розташованими в складних інженерно-геологічних умовах пам'ятках науково-технічний супровід здійснюється на всіх етапах виконання робіт, спрямованих на збереження пам'ятки.

Розділи науково-проектної документації, спрямовані на санітарно-епідеміологічну, екологічну, пожежну та іншу безпеку пам'ятки відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини», не повинні призводити до зміни пам'ятки, втрати її автентичності та/або погіршення її історичної, естетичної, наукової або художньої цінності.

До науково-дослідних робіт належать:

- а) попередні роботи;
- б) матеріали обстежень (для розроблення науково-проектної документації на протиаварійні та/або невідкладні консерваційні роботи);
- в) комплексні наукові дослідження.

До науково-проектної документації належать:

- а) протиаварійні роботи;
- б) невідкладні консерваційні роботи;

- в) ескізний проект (ЕП);
- г) проект (П);
- д) робочий проект (РП);
- е) робоча документація (Р).

Стадійність проектування визначається Реставраційним завданням.

Проектування може виконуватись в:

- а) одну стадію – робочий проект (РП);
- б) дві стадії – проект (П), робоча документація (Р);
- в) три стадії – ескізний проект (ЕП), проект (П), робоча документація (Р).

Склад та зміст комплексних наукових досліджень визначається програмою на виконання науково-дослідних робіт. Склад комплексних наукових досліджень відображається в реставраційному завданні.

Завдання на проектування – документ, у якому містяться обґрунтовані в межах законодавства вимоги замовника до планувальних, архітектурних, інженерних і технологічних рішень та властивостей об'єкта архітектури, його основних параметрів, вартості та організації його будівництва і який складається відповідно до містобудівних умов і обмежень забудови земельної ділянки, технічних умов.

Завдання на проектування об'єктів архітектури та містобудування складається з урахуванням вимог державних будівельних норм ДБН А.2.2 – 14:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування».

В межах завдань, поставлених у програмі науково-дослідних робіт, розробляються плани, фасади, перерізи (перетини) із позначенням місць влаштування зондажів, шурфів з метою дослідження кладки (мурування), результати яких формують наукову базу з вивчення та систематизації пам'яток та є складовою частиною науково-дослідних робіт.

Результатом комплексних наукових досліджень є фіксація первісного ядра пам'ятки та її пізніших історичних нашарувань (в тому числі археологічних та архітектурно-археологічних), визначення функціональної

типології, ролі у навколишньому середовищі, належності до архітектурного стилю (стилів), колористичного вирішення, авторства тощо. Отримані дані є єдиним об'єктивним джерелом визначення автентичності пам'ятки в цілому, її окремої частини (елемента), пізніших історичних нашарувань пам'ятки.

Результати, отримані під час проведення комплексних наукових досліджень, є науковою базою для обґрунтування та прийняття проектних рішень та приводяться в пояснювальній записці на стадіях ЕП, П та РП.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України Про архітектурну діяльність від 20.05.1999 № 687-XIV.
URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua) › (дата звернення 04.11.2021).

2. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 29 грудня 2016 року N 337 ДБН А.2.2-14:2016 «Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування» URL: <https://ips.ligazakon.net> › (дата звернення 04.11.2021).

ЭКОДИЗАЙН СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ЗДАНИЯ

Олейник Татьяна Петровна
Семенова Светлана Владимировна

к.т.н., доценты

Залогина Алиса

студентка

Одесская государственная академия строительства и архитектуры
г. Одесса, Украина

Аннотация. Проанализированы основные направления исследований по озеленению внутреннего архитектурного объема – интерьеров общественных зданий, а также вопросы озеленения крыш и территории. Рассмотрены перспективы внедрения «зеленых» технологий на строительном рынке Украины. На примере проекта клуба (Одесская область) предложены варианты реализации современных принципов экоархитектуры: озеленение местности (создание парка, аллея, клумб), фитодизайн интерьеров, проектирование «зеленой» крыши.

Ключевые слова: фитодизайн, зеленая крыша, экология, растения, зеленая архитектура, озеленение интерьеров общественных зданий.

Актуальность исследования. Распространение экодизайна и озеленения обусловлено рядом факторов, среди которых следует указать загрязнение окружающей среды и сокращение природных ресурсов. Население городов, находясь в серых «каменных джунглях», все более теряет связь с природой. В эпоху всемирного экологического кризиса чистый атмосферный воздух в городах становится дефицитом. Обеспечить здоровую среду для населения можно путем внедрения принципов экоархитектуры, видоизменения и озеленения жилых и общественных зданий и сооружений, фитодизайна внутренних интерьеров. Озеленение городских территорий снизит антропогенное воздействие на природную среду, улучшит качество

атмосферного воздуха, благоприятно повлияет на экологическую ситуацию, снизит шумовое воздействие. Поэтому обязательным приемом экопроектирования являются городские участки, засаженные растительностью с соблюдением принципов ландшафтного дизайна: парки, скверы, бульвары, сады, лесопарки, газоны, клумбы. В Украине ландшафтно-рекреационное планирование территорий населенных пунктов регулируется ДБН Б. 2.2-12: 2018, в котором присутствуют инновационные средства увеличения площади озеленения территорий: вертикальные сады и парки (ковровые и модульные), мобильные системы озеленения (передвижные) формы, зеленые экраны и стены, сады непрерывного цветения [1].

Озеленение в общей системе внешнего благоустройства городов выполняет много функций: значительно уменьшает наличие пыли и дыма в воздухе, играя роль своеобразного фильтра; влияет на формирование микроклимата и улучшает тепловой режим; нормализует влажность и степень подвижности воздуха. Зеленые насаждения среди застройки способствуют улучшению мезо- и микроклимата, санитарно-гигиенических условий, а также создают эстетическую пейзажную среду. Известно, что зеленые насаждения оказывают благоприятное психофизическое воздействие на жителей города, что способствует снижению уровня тревожности, снятию стрессовых состояний, успокаивает нервную систему, обеспечивает положительные эмоции [2].

Использование растений для композиционного взаимодействия интерьера с внешней средой активно применяется в современной архитектуре и рассматривается как одно из основных заданий жилищного проектирования. Современная практика сближения архитектуры интерьера с природой включает два основных направления: включение элементов природы в интерьер и раскрытие внутреннего озеленения во внешнюю среду. Озеленение интерьеров имеет ряд преимуществ, среди которых нужно отметить: высокая декоративность, необычный вид, свежий, чистый воздух, комфортный микроклимат [3]. За последние годы в Украине наблюдается бурное развитие и широкое внедрение принципов фитодизайна в зданиях: торговых центрах и

офисах, университетах и библиотеках, ресторанах и развлекательных центрах, в жилых комплексах (рис. 1). Наиболее часто в интерьере помещений используют: подвесные *кашпо*, как самый простой вариант вертикального озеленения; настенные *модули с кармашками* для подбора оптимального размера при дизайне; *фитопанно* (папоротник, мох, суккуленты); *этажерки* для вертикального размещения или для зонирования помещения; *деревянные конструкции* для размещения растительных композиций [4].

Рис. 1. Озеленение в интерьерах (Киев, 2016-2020)

В промышленных городах Украины в условиях недостатка свободных территорий распространяется практика создания зеленых зон и скверов на эксплуатируемых кровлях. Использование «зеленых» крыш на сегодняшний день это необычный и инновационный прием ландшафтной архитектуры и дизайна, который представляет собой высаженные растения на специально подготовленную грунтовую основу на фундамент крыши. В Киеве и других городах уже существуют реализованные проекты жилых домов Royal Tower (2016), Skyline (Киев), промышленных объектов, частных домов с «зелеными» крышами (рис 2). Простым средством декорирования зданий является вертикальное озеленение фасадов. Данная технология оформления высокоэффективна при нехватке мест для высадки растений на территории

жилых домов или общественных зданий.

Рис. 2. «Зеленая» крыша (Киев)

Цель исследования. Цель данной работы заключается в проектировании общественного сооружения с использованием зеленых насаждений для повышения функциональности территории, улучшения качества окружающей среды, обеспечения эстетической составляющей и декоративности, .

Задание исследования. Рассмотрение основных принципов и анализ факторов, связанных с озеленением интерьеров общественных зданий и территорий, создание условий, благоприятно влияющих на окружающую среду.

Объект исследования: территория и здание клуба для зрителей на 300 мест в Одесской области на берегу Хаджибеевского лимана.

Результаты исследования. Проект клуба со зрительным залом на 300 мест планируется разместить на берегу Хаджибеевского лимана. Проект здания разработан в соответствии ДБН Украины (рис. 3). Здание имеет бионическую форму.

Рис. 3. Проект здания клуба

Участок застройки расположен около рекреационной зоны. Рельеф территории - спокойный, климат - умеренный. Среднегодовая температура +11,9°C, среднегодовое количество осадков - 456 мм. Зимой преобладают

северные и юго-западные ветры, летом - северо-западные и северные. Таким образом, климатические факторы являются благоприятными для использования зеленых насаждений на данной территории. Объемно-планировочные решения здания включают концертный зал (300 мест) и набор помещений для отдыха и развлечений посетителей: конференц-холл, диско-зал, игровые комнаты, тренажерный зал, выставочный зал, библиотека, студию-кружковую группу помещений (рис. 4).

Рис.4. Объемно-планировочный план 1 и 2 этажа

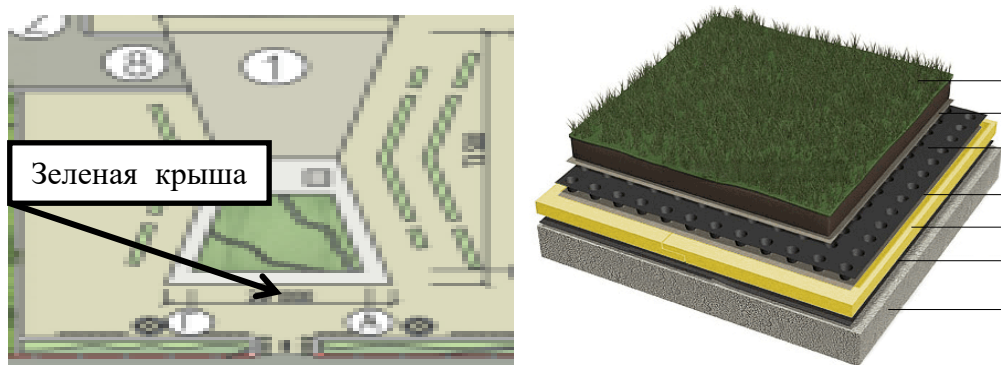
Здание является композиционным центром всей территории (рис. 5). Проект предусматривает разработку плана озеленения территории и здания (внутреннего интерьера, крыши). Главным заданием архитектурно-планировочного решения прилегающей территории является связь человека и живой природы, благоустройства для комфортного отдыха посетителей, мероприятия по улучшению состояния окружающей среды. На территории запланированы места для отдыха: детская и волейбольная площадки, парковая зона.

Рис. 5. Генеральный план клуба (1:1000): 1- здание клуба; 2,7 - парковки; 3,4,5 – детская, волейбольная, баскетбольная площадки; 6- парк

В проектируемом здании принцип «зеленой» архитектуры реализуется в

виде эксплуатируемой «зеленой» крыши (рис. 6).

Рис. 6. Технология «зеленая» крыша

Устройство крыши запроектировано в виде «пирога», который состоит из основных слоев: железобетонной плиты 300 мм; цементно-песчаной стяжки 45 мм; огрунтовки поверхности под кровлю; основного современного гидроизоляционного ковра 10 мм; дополнительного слоя ковра 10 мм; плитного утеплителя 450 мм; геотекстиля; дренажного и грунтового слоя. В интерьере здания запланировано вертикальное озеленение стен интерьеров (зал, коридоры, фойе, вестибюль), а также различные виды фитопанно (буфет, концертный зал) (рис. 7).

Рис. 7. Фитопанно в концертном зале

При озеленении участка обязательно следует учитывать специфику данной территории и влияние местных условий (рис. 8). Зеленые насаждения для здания, расположенного на берегу лимана, кроме санитарно-гигиенических, архитектурных и рекреационных функций, служат как защита от господствующих ветров. На территории участка запроектированы деревья, зеленые растения, кусты. На участке будут созданы композиции цветов, устроены вазы цветов и предусмотрены малые архитектурные формы. Цветы и декоративные кустарниковые растения по проекту будут расположены вдоль

прогулочных аллей и дорожек, около проездов, и на других хорошо экспонируемых участках. Значительное место в ландшафтном оформлении территории занимают газоны и цветники. Они имеют важное значение - выполняют эстетическую и эмоциональную функции, зеленый цвет успокаивает нервную систему, уменьшает усталость, повышает работоспособность.

Рис. 8. Озеленение территории

Вывод. Предложенный проект общественного здания - клуб в Одесской области реализует современные принципы экоархитектуры: озеленение местности (создание парка, аллей, клумб), фитодизайн интерьеров, проектирование «зеленой» крыши. Предложенное архитектурно-планировочное решение проекта благоприятно влияет на микроклимат территории, создает психологически комфортную среду для людей.

ЛИТЕРАТУРА

1. <https://donnaba.edu.ua/journal/images/1-2019-15/3.pdf>
2. Кудрявый В.П. Озеленение населенных мест: Підручн. - Львов: Мир, 2005. – 456 с.
3. Туманов І.М. Озеленення інтер'єру: мтеодика наукового підходу. – НЛТУ України Науковий вісник, 2006, вип. 16.4, с. 251-256. [Электронный ресурс].
Режим доступа:
(https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2006/16_4/251_Tumanow_16_4.pdf). Дата обращения : 30.09.21
4. Изобретение зеленых стен [Электронный ресурс]. Режим доступа : (<https://cybergrow.ru/izobretenie-zelenyh-sten/>). Дата обращения : 30.09.21.

РОЛЬ РОЗМІЩЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ СПОРУД У СЕРЕДМІСТІ НА ПРИКЛАДІ МІСТА ОХТИРКА

Янтовська Олена Леонідівна

Старший викладач

Харківський Національний Університет Будівництва та Архітектури

Харків. Україна

Чернов Федір Олександрович

Студент

Харківський Національний Університет Будівництва та Архітектури

Харків. Україна

Анотація: Зазвичай промислові потужності розміщуються окремими групами у приміській зоні чи у заміському просторі. Це забезпечує дотримання безпечного екологічного стану, захищає від візуального, шумового, транспортного й іншого забруднення й дозволяє створити відповідну інфраструктуру. Проте у деяких населених пунктах заводські корпуси розміщувалися у центрі міського простору, що наносило свій слід на організацію міського життя у різні історичні періоди. Розкриття особливостей розміщення промислових потужностей та у середмісті Охтирки і їх впливу на міське середовище в історичному контексті є темою статті.

Ключові слова: розміщення промислових потужностей у середмісті, промислова архітектура, міське середовище, історична забудова.

Об'єктом дослідження є місто Охтирка Сумської області й промислові споруди підприємств даного населеного пункту.

Метою дослідження є – виявити причини зведення промислової архітектури у середмісті Охтирки, виявити позитивні й негативні риси такого положення підприємств і визначити роль цих споруд у сучасному житті міста.

При роботі було використано методи: індукції і дедукції, хронологічний, історичний, аналізу і синтезу, роботи із статистичними даними, особистий огляд об'єктів і т.д.

Дана тема є актуальною, адже у багатьох середніх і великих містах України наявні промислові споруди у центрі міст. Не зважаючи на те, що під час створення таких потужностей у цьому була певна логіка, із історичним розвитком населених пунктів роль заводських корпусів в урбаністичній ситуації змінювалася й наносила сильний вплив на розвиток міста чи села. У часи незалежності України, коли велика частина підприємств перестала існувати, питання розташування покинутих фабричних корпусів у міському середовищі постало особливо гостро.

Місто Охтирка було засноване у 1641 році й перезасноване на сучасному місці у 1652-1654 рр. населений пункт існував як козацьке військово укріплення Слобідської України. Тоді основою економічного життя була військова справа, обслуговування фортеці й козаків і прибудинкові господарства. Такий устрій проіснував до початку XVIII століття, коли Слобожанщина перестала бути прикордонним районом, а міста із оборонних комплексів перетворилися на осередки ремесел і торгівлі.

Наприкінці XVIII століття місто Охтирка стало одним із найбільших населених пунктів Слобожанщини, обійшовши Суми й Харків, і налічувало близько 40 підприємств. Більшість із них мали характер кустарних, прибудинкових господарств чи закладів торгівлі, тому гармонійно вписалися у міське середовище.

Ситуація змінилася із будівництвом першого парового млина у XIX столітті. Він розташовувався на той час на західній околиці Охтирки, проте все одно наніс вплив на панораму історичного центру. Труби й корпуси заводу були найвищими спорудами міста, через що перевищували вже існуючі домінанти – релігійні й великі адміністративні будівлі. Це утворення порушило навіть сприйняття соборного комплексу Покровського собору, що вважається одним із найкращих храмів Слобідської України, зведений учнями Растреллі. Залізниця, яка на початку XX століття була проведена до млина, згодом стала умовною межею між центральною зоною міста і спальним районом Дачним, зведення якого відбувалося із 1950-х років. У радянський період на базі млина

було створено елеватор і зведено нові бетонні корпуси, які помітно перевищували наявну забудову й посилили візуальне розділення центру й спальної околиці.

Поряд із даним млином у 1925 році було створено Охтирський ливарно-механічний завод. В основному підприємство складалося із одноповерхових корпусів видовженої форми, тому не порушувало системи поверховості історичної забудови. У 1950-х роках підприємство було переформатовано на завод «Промзв'язок», яке спеціалізувалося на випуску обладнання для автоматизації роботи пошти й корпусів для стаціонарних телефонних станцій. Тоді для даної установи було створено 3-4 –поверхові будови адміністративного корпусу, лабораторії й інституту. Ці будівлі безпосередньо виходили на історичні центральні вулиці, тому нанесли сильний вплив на історичне середовище міста через великі габарити споруд порівняно зі старовинними будинками.

Серед позитивних аспектів розміщення заводу «Промзв'язок» у центрі міста можна назвати поєднання заводської й міської соціальної інфраструктури. У безпосередній близькості до заводу, а отже й на центральних вулицях з'явилися Будинок культури, парк заводу «Промзв'язок» із атракціонами, магазини, гуртожитки, водонапірна станція і центр професійної освіти.

У 2000-х роках економічна ситуація підприємства (на той час – «Нафтопромаш») різко погіршилася. Це призвело до закриття заводу й розпродав матеріальної бази. Майже одразу один із корпусів посів великий гіпермаркет, проте не протримався на ринку більше 10 років. На початку 2010-х років почалося активне освоєння й переоснащення будов фабрики. Адміністративні корпуси стали місцем розміщення офісів, освітніх центрів, кав'ярень, виставкових просторів і закладів торгівлі. Виробничі корпуси стали складами будівельних матеріалів і центрами їх продажу й обробки. Поступово раніше промислова зона починає інтегруватися у соціальний міський простір і поліпшувати економічний розвиток.

У 1896 році було відкрито паровий млин купців Курилів і Бойків. На той

час це була східна межа міської забудови, проте, як і у випадку із заводом «Промзв'язок», із розвитком забудови міста й розбудовою заводу дане підприємство опинилося у середмісті. На той час це був цегляний корпус, що мав понад 5 рівнів. Тоді це було найбільше підприємство такого профілю у регіоні. Масивна споруда стала однією із нових архітектурних домінант Охтирки, змінивши вигляд південно-східної панорами міста. У 1932 році на базі млина було створено труболivarний завод. 1961-го року підприємство було переформатовано на Охтирський завод сільськогосподарського містобудування. Тоді вздовж теперішньої вулиці Шевченка було зведено двоповерховий адміністративний корпус і одноповерховий павільйон. У безпосередній близькості до історичного центру було зведено великий новий корпус, що являв собою конструкцію із прольотами 18 метрів і кроком залізобетонних колон 6/12 метрів.

На відміну від попереднього прикладу, підприємство не залишило за собою значущих інфраструктурних об'єктів. У 2010-х роках утворення офіційно перестало існувати, проте де-факто корпуси стали покинутими ще раніше. Вище згаданий новий виробничий корпус заводу став базою для створення гіпермаркету товарів для будівництва, ремонту і побуту. Даний заклад став унікальним форматом у регіоні, через що отримав економічний успіх. Адміністративний корпус і павільйон стали точками торгівлі устаткуванням для приватного будівництва і сільського господарства. Старовинна цегляна споруда періодично ставала площадкою для проведення молодіжних дискотек і заходів сучасної культури, проте ці явища не вплинули на регулярне використання даної будови й не отримали законного підґрунтя. У 2017 році сталася нова хвиля розвитку вищезгаданого нового корпусу. Навколо будівельного гіпермаркету розгорнувся сучасний торговий центр із продуктовим магазином преміум-спрямування, кафе, магазинами модного одягу, електронної техніки тощо, який теж має економічний успіх.

Отже, провівши дослідження, можна зробити висновки, що промислові підприємства відпочатку будувалися на околицях міста, проте вже тоді

переймали на себе роль архітектурних домінант через великі розміри. У першій половині ХХ століття внаслідок створення нових підприємств і розбудови Охтирки виробничі цехи опинилися у серці міської забудови. Цей процес посилювався із післявоєнним розвитком 1950-х років. Окрім негативного впливу на ансамбль історичної забудови, можна виділити і позитивні аспекти, такі як розвиток соціальної інфраструктури безпосередньо у центрі Охтирки, житлова й паркова розбудова. Не зважаючи на те, що корпуси фабрик стали покинутими територіями, вони частково стали площадками для нових економічних точок міста. Адміністративні споруди стали офісами й невеликими магазинами, великі цехи – торговельними центрами і складами. Таким чином промислові підприємства у центрі населеного пункту можуть стати можливостями для поживлення економічного життя, що можна побачити на прикладі міста Охтирка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ахтырский завод сельскохозяйственного машиностроения. Википедия. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org> .
2. Ахтырка // Украинская Советская Энциклопедия. том 1. Киев, «Украинская Советская энциклопедия», 1978. стр.310
3. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець ХІХ - початок ХХ ст.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 304 с.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378.061:81'243]:004

IMPLEMENTATION OF MODERN ELECTRONIC RESOURCES IN ESP

Dubinska Anastasia Volodymyrivna

MD in Philology

Lecturer at the Department of Foreign Languages

Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University

Kamianets-Podilskyi, Ukraine

The given article is devoted to studying the ways of the usage and types of modern electronic resources for teaching a foreign language, in particular ESP. We gave a detailed description of different resources such as Moodle, YouTube, PowerPoint Presentation and the ways of implementing them into ESP class and also we stated all their pros for online and face-to-face learning.

Key words: electronic resources, ESP, authentic materials, Moodle, YouTube, Power Point Presentation.

Statement of the problem. In the 21st century, different electronic resources and gadgets play a vital role in peoples' lives and are used almost in every field of science. Language teaching and learning also try using electronic resources for conducting a successful English class with authentic material and various methods for delivering it. Every year more and more media appears and we should be ready to differentiate which is to use and which is to abstain, which source to use for improving particular language skill and what kind of activity to do to meet the curriculum, to motivate students and to meet the short time and longtime goals of language acquisition. Therefore we should master and involve the available electronic resources in a language class to keep up with the times and to deliver relevant current information to students. In this article, we aim to show the ways of implementation of

electronic resources in the ESP class. The main tasks for us are to dwell on the benefits, peculiarities, ways and examples of the use of electronic resources on the ESP lesson for mastering and improving peculiar language skills and try persuading language instructors to use them as a handy tool for a successful class.

Analysis of recent research and publications. A question of the usage of various electronic resources is dubious because some scientists believe that they are used just in class as a way of jollification of students and don't possess any kind of educational purpose. The other scientists state (Bärtl M., Wright, D. G., Sabouri, N. B and others) that the usage of electronic resources in a language class is only beneficial because they can be used for different types of classes, for different types of exercises, for practicing different language skills and choosing authentic language materials on different topics. The increased use of technology, particularly CALL (Computer Assisted Language Learning), in the classroom has several advantages: 1) we can shift from a teacher-centred to a learner-centred approach; 2) the students' motivation is increased; 3) both language and life skills are enhanced; 4) authentic and purposeful communication is promoted; 5) different learning styles are catered for; 6) authentic materials are used to transfer knowledge into wider contexts; 7) both individual creativity and group cooperation occur [2, p.59].

Research findings. Authentic online materials can illustrate to us how a language is used in a practical form and which materials can be used in the classroom to promote its acquisition. Some points of usage of online materials should be considered by a language instructor to facilitate them into their classroom in order to avoid awkward situations during a class. They are affective filter, systematic development, relevance and appropriateness. 1. The affective filter is a control mechanism within a person that affects learning and language. It is advisable for language instructors to exploit materials based on students' background knowledge and must evoke positive emotions such as curiosity, eagerness and anticipation to increase information retention and aid language learning. 2. Systematic development means using online materials appropriate to the students' current stage of linguistic development. Teachers use content that is already studied and familiar to them. 3.

There are four components of relevance that must be considered while choosing materials from the internet for the classroom: culture (material must not violate societal norms and beliefs); current trends (materials relevant to the students' interests are resources that will ensure attentiveness and spark curiosity); wants and needs (students' wants and needs are extremely important, and they like to feel that these needs are being met), and presentation (to maximize student learning, various information delivery methods should be used). 4. Appropriateness means that all material should be checked thoroughly in terms of culture, race, age, length and difficulty before introducing it to the classroom [5, p.56-58]. During the COVID-19 pandemic, all education establishments worldwide have to conduct the classes with the help of virtual learning environments like Moodle, Google Meet and Zoom. In our university, the common platform for delivering classes is used Moodle. Moodle (stands for Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment) is a virtual learning environment, where you can have communication tools such as forums, blogs, wikis and chat rooms, as well as a place to store documents, video and audio. In our practice, we use Moodle as a tool for blended learning, because we share and store there extra resources for a class, such as documents, audio or video, homework assignments, extra language practice activities, module tests and links to websites. Mainly we conduct our face-to-face classes via Google Meet because it is free of charge, allows us to demonstrate presentations and video/audio materials in time of a class, allows us to invite as many participants of the learning process as is needed, also we can record the session in case of absence of other students to send them a recording of the given lesson for acquiring the learned information during the class. Only through live communication in the foreign language students can acquire linguistic skills but not with the help of individual learning [1, p.60-61].

Vocabulary is a key aspect in acquiring a foreign language, especially of professional purpose that is mainly directed to the study of words and expressions based on their specialty. ESP teachers direct their students to the use of monolingual dictionaries to find meanings of lexis like www.oxfordlearnersdictionaries.com, dictionary.cambridge.org, www.macmillandictionary.com and others. The use of

monolingual dictionaries allows students to revise the words from everyday vocabulary and deepen their knowledge in professional ones because learners don't get the direct translation of the word in their native language, but get an extensive explanation of it. Also, online dictionaries entice learners with different rubrics on their pages, e.g. www.oxfordlearnersdictionaries.com has the rubric «The Word of the Day», where students can encounter a new word, listen to its pronunciation, look through its meaning and examples of its usage in context [2, p.59].

In ESP class, teachers use various reading skills like skimming, scanning, and identifying grammar structures and vocabulary in context or just simply to read and translate short extracts devoted to professional orientation. But what if you don't have enough time to read about everyday life or want to deepen students' knowledge on the given topic? There is one way out to read online. ESP teachers use reading online as a part of the individual home assignments or as a part of the material that is hard to use during the class that can be prepared and discussed for the next class. Reading online can be too beneficial for the students because a) by reading more, students can improve their reading speed; b) students can improve their vocabulary by reading; c) they can improve their global reading skills, such as understanding the wider meaning of a text; d) free-time reading can ensure improvements in general language ability; e) it can improve students' exam results on tests such as IELTS and FCE. During ESP classes language instructors direct students to visit the pages with online articles based on their professional needs and purposes, e.g. students of the Department of History usually use sites like www.history.com, www.britannica.com; students of the specialities Geography and Ecology are apt to read information from www.nationalgeographic.com, www.planetware.com, www.livescience.com; students of Hospitality and Tourism industries widely use hospitalitytech.com, www.foodserviceandhospitality.com, www.hospitalitynet.org, www.touropia.com, www.tripsavvy.com and others in order to improve their reading skills, to deepen their knowledge on a topic, to extend their vocabulary or just to do the individual home assignment. Sometimes for students who are willing to acquire foreign language, we recommend reading short stories and novels during summer

vacation they can be connected with their professional activity like the book of Arthur Hailey «Hotel» or for general purposes like Three Men in a Boat (To Say Nothing of the Dog) by Jerome K. Jerome. One more opportunity that can be used by students of different language levels that some books can be read in parallel translation that makes the process of understanding a plot easier when students face unknown words and grammatical structures because they can read its translation just under the lines of the original text, it motivates readers to read further and with interest because they understand everything [4, p.57-58].

PowerPoint Presentation is a handful tool for a teacher firstly it can be used as a prompt for delivering a lecture, explaining major grammatical rules, representing a topic on a particular ESP topic, secondly, it can be used for the presentation of individual home assignments of a student and thirdly it can be implemented during face-to-face and online classes. Moreover, while using a presentation on a topic, a teacher should include a kind of interactive activity based on taught material like True or False, Fill in the gaps or simple questions to make students active participants and pay attention to the key aspects of the presentation for better understanding and memorization of the main material from it [3, p.58]. YouTube is one of the most useable online video sharing and social media platforms in different fields of knowledge, especially, in foreign language acquisition. It helps a student and a teacher use authentic and up-to-date materials, improve their pronunciation, listening comprehension and writing skills and extend their vocabulary and knowledge on a particular topic. ESP presupposes not only the acquiring knowledge on professional topics but also on lingual country studies. In this article, we would like to highlight some channels on the YouTube platform that is commonly used for ESP classes. To dwell upon lingual country studies students use channels Anglophenia and English Heritage where they can find major information on the English language, country, customs, cuisine, holidays and traditions with further discussion in class; to deepen their knowledge on professional purpose we visit channels like TED, BBC Learning English, Captivating History and others; to master grammar skills channels like BBC Learning English, Oxford Online English are used. The given platform is useful for

both sides teachers because it gives authentic learning material on different topics and purposes and for students it helps acquire contemporary English by practicing all the possible skills [6, p.114-116].

In conclusion, we should state that the implementation of electronic resources is an inevitable part of planning a contemporary foreign language class due to their multitasking. We can highlight the following benefits of their usage like using them in conducting online and face-to-face classes, numerous ways and methods of their usage during a lesson, the ability to train and to improve various language skills, their accessibility and many others. The future prospects of the given topic can be seen in the further investigation of the methods and ways of usage of new electronic resources into ESP lessons and implementation of our own activities and methods for a successful ESP class.

REFERENCES

1. Hockly Nicky. Five Things You Always Wanted To Know About: Moodle // English Teaching Professional. Chichester: Pavilion Publishing. – 2009.– Issue 65 (November).– P. 64 .
2. Kouli Sotiria. Into the Beehive // English Teaching Professional. Chichester: Pavilion Publishing.– 2009.– Issue 60 (January).– P. 64.
3. Loon Chwa Ee. Task-Based Powerpoint // English Teaching Professional. Chichester: Pavilion Publishing.–2010.– Issue 68 (May).– P. 64.
4. Northall Nicholas. Reading Online // English Teaching Professional. Chichester: Pavilion Publishing.– 2021.– Issue 71 (November).– P. 64.
5. Sabio Rafael. Choosing Online Materials // English Teaching Professional. Chichester: Pavilion Publishing.–2009.–Issue 65 (November).– P. 64.
6. Watkins, J., & Wilkins, M. Using YouTube in the EFL classroom // Language Education in Asia.– 2011.– № 2(1).– P. 113-119.

**DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING SKILLS OF STUDENTS
WITHIN LINGUISTIC AND CULTURAL STUDIES CLASSES**

Karasova Larysa Anatoliivna

PhD in Pedagogy, docent

Associate Professor, Romanic and Germanic languages Department

National academy of the Security Service of Ukraine

Kyiv, Ukraine

Tsviak Larysa Viktorivna

PhD in Philology, docent

Professor, Foreign Languages Department

Bohdan Khmelnytskyi National Academy of

the State Border Guard Service of Ukraine

Khmelnyskyi, Ukraine

Abstract. In today's context, the problem of mutual understanding between peoples is becoming increasingly important, so it is essential to avoid difficulties due to the clash of cultures. As the law enforcement specialist has to communicate with both foreign colleagues and representatives of other cultures, mastering foreign languages and using them as a means of international communication is impossible without a deep and diverse knowledge of the culture of the speakers of other languages, their mind-set, national character, way of life, customs, traditions, social behaviour.

Key words: linguistic and cultural studies, Bloom's taxonomy, critical thinking, higher order thinking skills, lower order thinking skills, foreign languages.

The study of a foreign language and culture in parallel is not accidental, as it allows a learner to combine elements of country studies with linguistic phenomena, which act not only as a means of communication but also as a way to acquaint students with the new reality. This approach to learning a foreign language not only provides a more effective solution to practical and educational tasks, but also contains great opportunities for the formation and further support learning motivation [1].

The aim of linguistic and cultural studies is to ensure communicative competence in international communication through adequate perception of the interlocutor's speech and authentic texts designed for the native speaker. Whereas primary objective of a foreign language teacher is not just get a language learner to acquire a second language, but to learn to perceive information from a foreign speaker, analyze it, solve communicative tasks and function effectively in a multicultural environment. All this applies to higher order thinking skills, when the student is able to analyze and synthesize information, draw logical conclusions, build evidence, critically evaluate the facts, competently present the results of research. It is for the realization of such purposes that we can use Bloom's taxonomy.

Bloom's taxonomy is easy to use in preparing assignments for classes in linguistic and cultural studies. The easiest way to develop lower order thinking skills is to learn words, translate phrases or sentences, read and retell a text, put verbs into correct form (based on the material studied). However, in order to make sure that the student not only remembers, but also understands and memorizes information, it is necessary to develop skills of high level of thinking. For example, students have to analyze a number of texts on a particular country, group them according to selected criteria, find common and different features, express their own opinion, and give reasons for and against their viewpoint. In order to reach the higher level of language acquisition and make sure that the students keep in mind key information for a long time, it is important to encourage students to create their own projects, surveys [2].

It should be noted, however, that the process of accomplishment of the tasks of the appropriate level involves the thinking skills of all levels, i.e. when performing the task that involves the analysis of material, the student must apply knowledge, demonstrate understanding of the educational content, evaluate it and apply practically. In 2001, L. Anderson came up with the revised version of Bloom's taxonomy that takes into account a wider range of factors that influence teaching and learning. Like original Bloom's version, the revised taxonomy has six levels of thinking skills. They range from the simplest level to the most complex one: remembering, understanding, applying, analyzing, evaluating and creating. However,

there is no level of synthesis in the revised version and the highest component is not analysis, but creation, which requires a student to be able to generate, plan and create something new [3; 4]. According to the revised Bloom’s taxonomy, we have developed a matrix of typical tasks that promote the development of thinking skills of the students at different levels during the study of one of the topics of linguistic and cultural studies – “Law Enforcement of the United Kingdom” (tab. 1). The peculiarity of these tasks is that the wording of the expected results includes the imperative verbs that determine the activities of the learner at a particular level of thought process.

Table 1

Using Bloom’s taxonomy to write effective learning objectives

Levels	Outcomes
Remembering	Students will be able to: <ul style="list-style-type: none"> – name the main law enforcement bodies of the UK – write a list of functions of the police – describe the features of modern policing in the UK
Understanding	Students will be able to: <ul style="list-style-type: none"> – prepare a flowchart to illustrate the power and duties of the police in the UK – summarize the information about tripartite system of policing
Application	Students will be able to: <ul style="list-style-type: none"> – take a collection of photographs to demonstrate the activity of the law enforcement bodies – draw a concept map to present the structure of the British police
Analysis	Students will be able to: <ul style="list-style-type: none"> – design a questionnaire to gather information about the law enforcement bodies in the UK – write a leaflet about the activity of the police units
Evaluation	Students will be able to: <ul style="list-style-type: none"> – conduct a debate about the cons and pros of the job of police – prepare a case to present their view about policing in the UK
Creation	Students will be able to: <ul style="list-style-type: none"> – make a PowerPoint presentation about law enforcement bodies in the UK and in Ukraine and persuade others to join the law enforcement forces

Creation belongs to the highest level of thinking skills. Higher order thinking requires a person to be able to set priorities; to take individual responsibility; to know how to handle information [5, p.173]. Taking Bloom’s taxonomy as a basis for

classes in linguistic and cultural studies, the teacher will educate individuals, who are able to think critically, to evaluate information and apply the acquired knowledge confidently in an unfamiliar cultural environment.

REFERENCES

1. Козира В.М. *Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі*: навчально-методичний посібник для вчителів. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. С. 32-51.
2. Пометун О. І. *Критичне мислення як педагогічний феномен*. Український педагогічний журнал. № 2, 2018. С. 89-98.
3. Романова С. М. Розвиток критичного мислення особистості як проблема сучасної освіти. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія «Педагогіка і психологія». 2009. № 2. С. 113-118.
4. Armstrong P. *Bloom's Taxonomy*. Vanderbilt University Center for Teaching. 2010. URL: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/blooms-taxonomy/> (дата звернення 01.10.2021).
5. Fisher A. *Critical Thinking*. Cambridge. «Cambridge University Press», 2001. 248p.

PRIMARY SCHOOL: PEDAGOGY OF PARTNERSHIP

Kondratieva Alyona Vasylivna

Cand. philosophical sciences,
senior lecturer at the Department of Preschool and Primary Education
Communal institution of higher education
"Dnieper Academy of Continuing Education"
Dnipropetrovsk regional council
Dnipro, Ukraine

Sharing the views of scientists, convinced that the upbringing of children in school and family is an inseparable process with a single goal, which focuses not only on the joint efforts of the educational institution and the family in educating students, but also on their educational cooperation in this process [3 , with. 16]. The implementation of partnership pedagogy involves the only directed interaction in interdependent activities in the system of relations between teachers and parents. Relationships of cooperation presuppose mutual benevolence, equality of the parties and respect. An important part of the general problem of implementing the pedagogy of partnership in primary school is to determine the main objectives of the teacher's work with parents of primary school students and the form of interaction between parents and teachers.

The purpose of the article is to clarify the organizational and pedagogical conditions of partnership with parents in NUS. The problem of interaction between teachers and parents in primary school is quite complex and multifaceted. First of all, it concerns the structure of interaction, distribution of roles, responsibilities, functions and tasks between the participants of the educational process and further development of joint actions. The result of raising a child largely depends on the relationship between the school and the student's parents, the constructiveness of their interaction. The success of the tasks set before primary school largely depends on the nature of the relationship between teachers and parents. The state policy in the field of education pedagogy of partnership is determined by one of the foundations of the school, which is based on mutual respect for the individual, responsibility for

decision-making, the right to choose [5]. Partnership pedagogy is a space of childhood, which is built on the principles of dialogue, equality, acceptance, cooperation. It is part of the concept of the New Ukrainian School, aimed at building trust between children, school, parents and society [6]. The basic principles of the partnership "teacher-student", "student-student", "student-parent", "teacher-parent" are awareness of the unity of values for students, teachers and parents, namely: recognition of the rights and dignity of the child, respect for each person, equality of the parties, friendliness, trust in the relationship, mutual support, tolerance, positive attitude, mutual respect, dialogue-interaction, the right to choose and responsibility; principles of social partnership, declaring equality of the parties, voluntary acceptance of obligations, obligatory execution of agreements. But such a school will be possible only if there is an open dialogue of all participants in the educational process [4].

Consider the basic principles of partnership pedagogy:

- respect for the individual;
- positive attitude and friendliness;
- trust in the relationship;
- dialogue - interaction - mutual respect;
- distributed leadership (the right to choose and responsibility for it, proactivity, horizontal relations);
- principles of social partnership (mandatory implementation of agreements, voluntary commitment, equality of the parties) [4].

Given the above, the teacher, students and parents should be partners; the school initiates a deeper involvement of the family in the construction of the child's individual educational trajectory.

Let's identify the main factors that positively affect the process of partnership between family and school:

- 1) the use of various methods of cooperation with the families of students, the activity of school teachers, thoughtful planning of work with parents of students;
- 2) understanding by parents of students of the connection between their level of

readiness to interact with the school, the level of pedagogical culture and success in the personal development of the child;

3) establishing personal contacts between teachers and parents of students as a basis for creating equal relations in the school community;

4) creating a school environment that is aimed at the student's family, in order to achieve greater compliance with its social, economic and cultural characteristics, which significantly affects the level of achievement of children in school.

It is important to note that the building of an effective partnership between family and school should be carried out in two directions: preparation of the teaching staff of the school for partnership with parents of students and involvement of parents in the educational process and school life.

The issue of teaching parents of students, which is not a direct responsibility of general secondary education institutions, but significantly contributes to the improvement of partnerships between schools and families of students, can be considered separately.

According to numerous studies, the establishment of partnership between the school and the family can occur in different ways:

– achieving coherence of educational influences carried out by the educational institution and the family, "combining efforts to achieve higher results and not diminishing each other's interests" [4, p. 9];

– establishing cooperation between families of students and teaching staff of educational institutions to provide parents with assistance in family education [2, p. 120];

– providing "reasonable combination of efforts and opportunities in the organization of students' lives" [1, p. 51];

– taking into account and studying the social order of parents as a prerequisite for "expanding the community of children and adults and the organization of socially significant activities" [8, p. 221].

Establishing friendly contacts and effective interaction with parents is easier if the teacher builds communication purposefully, given the situation, think in advance

not only the content of the conversation, but also its course, possible variations and unexpected turns.

This defines the main objectives of the teacher's partnership with parents of students in NUS: systematic pedagogical education of parents, acquainting them with both basic theoretical knowledge and practice of working with students; involvement of parents in active participation in the educational process; formation of parents' need for self-education, etc.

The effectiveness of teaching and educating students largely depends on how closely the school and the teacher and parents interact.

Forms of interaction between teachers and parents are the diversity of organization of their joint activities and communication. Consider in more detail the most common forms of interaction between primary school teachers and parents of students.

- forms of leisure (preparation of concerts, school holidays, performances, competitions, contests, etc.).
- forms of work (general cleaning, office design, etc.);
- forms of cognitive activity (trainings, parent meetings, open days, open lessons, etc.)

However, the teacher must understand that the variety of forms and methods does not always ensure the success of the work. The main task of a primary school teacher is to make parents of students like-minded, allies, to create a democratic style of relations.

Conclusions. Thus, the pedagogy of partnership in the educational process of primary school is based on mutual respect, equal partnership. The teaching staff, students and their parents must be united by a common goal, high responsibility and humane relations.

The above, in our opinion, makes it possible to state the obvious need for further study of the problem of implementing the pedagogy of partnership in primary school.

BIBLIOGRAPHY LIST:

1. Vinogradova T. Interaction of parents and teachers - a necessary condition for the education of the new generation. Pedagogical treasury of Donetsk region. 2003. № 2. S. 51–52.
2. Kapustin NP Pedagogical technologies of adaptive school: [textbook. pos. for students. ped. universities] / NP Kapustin. M.: Akademiya, 2001. 240p.
3. Orzhekhovskaya VM School-family interaction: strategies, technologies and models. H.: Tochka Publishing House, 2007. 192 p.
4. Pedagogy of partnership. URL: <http://www.internatputivl.narod.ru/2017-2018/veresen/nova/02-11-2016-nush2016-kopiya.pdf> (access date: 09.10.2021).
5. "Pedagogy of partnership" as one of the factors of effective interaction of participants in the educational process. " URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox?projector=1> (accessed: 10.10.2021).
6. Reznichenko I. Pedagogical partnership of family and school in the conditions of NUS. Psychological and pedagogical problems of rural school. 2018. Vip. 59. pp. 279-285.
7. Sviridov A. Cooperation: family and school. Public education. 2006. № 8. S. 220–224.
8. Falkovich TA Non-traditional forms of work with parents / T.A. Falkovic, N.C. Толстоухова, Л.А. Obukhova. M.: 5 za znanja, 2005. S. 9.

**SYSTEMATIZED PRESENTATION OF RESPONSIBILITIES OF
PHYSICIANS AS A SUBJECT OF PROFESSIONAL DEONTOLOGY**

Piddubna A. A.

Candidate of medical sciences,
Docent of Endocrinology,
Allergology and Immunology Department,
Higher State Medical Establishment
«Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi, Ukraine

Halchenko L. V.

^{4th} year student,
Higher State Medical Establishment
«Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi, Ukraine

Makoviichuk K. Y.

^{3th} year student,
Higher State Medical Establishment
«Bukovinian State Medical University»
Chernivtsi, Ukraine

Abstract: The most important task of deontology is to preserve professional order and reputation based on references to written professional codes. This is the fundamental difference between professional deontology and ethics.

Key words: medical deontology, ethical requirements, set of responsibilities, human behavior.

As you know, deontology includes the rules of professional codes, which are set out in writing and relate to the responsibilities of representatives of the professional group in relation to each other and to the objects of their official activities. Formation and control of professional norms of behavior takes place with the participation of representative authorities. Ethics, unlike deontology, is not limited to the consideration of values and norms of behavior in the narrow

professional framework of codes. It claims to be a rational justification of norms, principles and values, even if they are generally accepted and included in existing codes. Moreover, ethics may raise the issue of amending or even repealing any provision of a code or law. According to Puccini, general deontology is considered as "a set of responsibilities facing a certain social or professional category and aimed at disciplining the behavior of people belonging to this category in their professional or other activities related to with the interests of a certain group of persons united in a certain association. " Medical deontology is related to the responsibilities of health care workers. It dictates the norms of behavior in relations with patients, colleagues and society. Medical deontology controls the medical field of activity, which requires appropriate professional training and observance of norms of behavior, from which no specialist can evade. I. Bentham as one of the founders of deontology understood it mainly in ethical and social terms and saw its application directly in the professional medical and diagnostic process, ie out of connection with the implementation of specific legal norms and rules enshrined in relevant legislation. The modern understanding of general and medical deontology reflects a clear desire of society to move away from the understanding of the deontological code as a set of attractive and correct manners of professional behavior. The state seeks to bring the medical profession beyond the narrow boundaries of traditional rules and codes and bring them closer to the documents on duties and responsibilities that have legal force.

Medical deontology as a part of general deontology determines the responsibilities and norms of behavior of health care workers in relation to patients, colleagues and society in the process of performing specific professional duties. It can be argued that modern deontology has taken an intermediate position between the ethical foundations and values of the profession, on the one hand, and legal law - on the other. Ethical requirements give moral legitimacy to deontological codes, emphasize the high moral status of a professional corporation and its humanitarian role as a guarantee of the quality of professional services. The ethical component of medical deontology provides its connection with all bioethics in the broadest sense of

the science. The connection between deontology and the legal component is confirmed by the fact that many rules of conduct, which in deontological codes are called ethical norms, have their analogues in the civil, criminal and administrative legislation of different states. They set out the responsibilities and prohibitions for healthcare professionals and their legal responsibilities, regardless of the disciplinary rules of professional associations and corporations. This approach is inevitable and justified by the fact that medical deontology is aimed primarily at developing a model of behavior that should be followed or avoided in order to maintain an attractive public image of the medical profession. Deontological norms in themselves are not the subject of a clear ethical direction or a complete moral system. They mostly include traditional norms that have professional authorship and are aimed primarily at protecting corporate interests and professional honor. Traditionally, medical deontological codes include the basic principles that form the rule of conduct of patients in relation to patients, their relatives, colleagues, third parties and society as a whole. Such principles are: correctness, preservation of medical secrecy, provision of reliable information, collegiality, dignity and honor, professional responsibility. their observance is controlled by ethical and deontological norms. Of particular importance for medical deontology is the joint consideration of such issues as medical secrecy, the provision of reliable information and professional responsibility. Medical deontology seeks to significantly deepen and improve the norms and rules of conduct of health professionals. It studies moral norms and their modern interpretation, harmonizes the practice of their application in new conditions with international and national deontological codes, and examines legal norms of deontological nature in terms of national law and their compliance with deontological values. The principle of professional correctness in its general sense indicates the need for the right relationship between the health worker, patient, colleagues. Correctness includes such personal traits as politeness, good manners, openness, discipline. Correctness should be not only during professional discussions, but also in family and personal life. Manifestations of professional incorrectness are abuse of professional position, criticism of colleagues, enticing patients, disclosure of some details of their

professional activities. Incorrectness in personal and family life can go beyond personal, become the object of publicity, damage the prestige of the profession. Some manifestations of violation of the principle of correctness, crossing the boundaries of the professional environment, may become the object of forensic deontology and forensic examination and fall into the field of criminal law. Such manifestations are the performance of any work without appropriate competence and licensing, refusal to participate in overcoming a natural disaster or catastrophe, failure to provide medical care in an emergency. The principle of medical secrecy is based on the principle of confidentiality in the relationship of the health care worker with the patient. Confidentiality requires the healthcare professional to be modest, tactful, and careful in collecting medical history and information about the patient and his relatives. Violations of medical secrecy can have criminal aspects and consequences. The principle of providing reliable information implies the obligation of medical professionals to be open and provide relevant information and explanations to the patient, his relatives, colleagues, associations, state and local authorities. Public information is disseminated through reports, reports, announcements, testimonies and notices and concerns the relationship between the health worker and the authorities. Personal information relates to the relationship between the health care worker and the patient's relatives. Information about the state of health, the course of the disease, medical interventions, including for research purposes, are the basis of informed consent and the requirement to respect the truth in the process of communication with the patient, including the hopelessly or seriously ill. Public or personal medical information is based on either a deontological rule or a legal obligation. The principle of collegiality is expressed by the duty of every medical worker to respect his colleagues, to show an attentive attitude to the performance of their professional duties, to friendship, loyalty, honesty. Healthcare professionals, even if they hold opposite beliefs, should make every effort to create optimal conditions for cooperation and effective use of their knowledge and experience in the interests of the sick person. Deontologically forbidden behavior caused by feelings of competition and hostility. The principle of dignity and professional honor is aimed at

maintaining the professional reputation of the medical worker and the dignity of the profession. They are formed by both professional knowledge, skills and abilities, and moral traits. The principle has not only a deontological dimension, but also a legal basis. Behavior that causes irreparable damage to the reputation of the medical professional and the dignity of the medical profession is punishable by disciplinary sanctions by the administration, professional corporations and the association. The modern health care system urgently requires ethical, moral and deontological monitoring. Gone are the days of undivided medical paternalism, when the patient was not a subject of medicine, responsible for his own health, but its object. In fact, he was subordinate to the doctor, his therapeutic professional secrets, research, and sometimes mercantile interests. In this situation, models of ethical behavior were traditional and conservative, and moral, ethical and deontological thought did not have the proper dynamics of development and improvement. The need for ethical, moral and deontological reflection stems not only from the very nature of the professional activities of medical staff, but also due to the rapid progress of medical and biological technologies.

Conclusions. The importance of ethical factors in modern health care is constantly growing due to cultural transformation and social evolution with the recognition of the value of the human person and the moral values of individual life. Technological progress in medicine must be accompanied by the progress of applied philosophical thought to prevent universalism and simplification in the assessment of the patient. It is no coincidence that ethical health issues have become of interest and widely discussed by politicians, journalists, public and religious figures.

REFERENCES:

1. Bern I., Ezer T., Cohen J., Senyuta I. Human rights in the field of health care: a practical guide / For science. ed. I. Senyuta.— Lviv: LOBF "Medicine and Law" Publishing House, 2011. — 507 p.
2. Vekovshinina S.V., Kulinichenko V.L. Bioethics: principles and foundations (philosophical and methodological analysis). - К .: Сфера, 2002. — 152 p.

3. Zaporozhyan V.N. The path to bioethics. - Odesa, 2008. — 284 p.
4. Moskalenko V.F., Popov M.V. Bioethics: philosophical-methodological and socio-medical problems. - Vinnytsia: New book, 2005. — 218 p.
5. Popovich M.V. Rationality and dimensions of human existence. - K .: Сфера, 1997.-270 p.
6. Reeker P. Law and Justice. - K .: Spirit and letter, 2002. — 218 p.
7. Yarovsky M.Y. Lectures on the course "Medical Ethics (Bioethics)". - M .: Medicine, 2004. - 528 p.
8. Documento di Erico sui rapporti della Bioetica e della Deontologia Medica con la Medicina Legale, 53 rd Course / Societa Italiana di Medicina Legale e delle Assicurazioni (SIMLA)// New trends in forensic haematology and genetics. Bioethical problems (Erice, 18—21 feb raio). — Medicina e Morale. — 1991. — N4.-P . 561-567.

PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS WHO ARE ACCORDED TO THE SPECIAL MEDICAL GROUP, NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY

Pustolyakova Larisa

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Pavlichenko Sergey

Teacher

Department of Physical Education and Health

O. O. Bogomolets National Medical University Worshipers

Abstract. The article is devoted to the problems of forming a healthy lifestyle of students classified by health status as a special medical group in physical education classes. The main purpose of the work is to analyze the physical education of students who are engaged in special medical groups.

Key words: formation, healthy way of life, students, physical education, special medical group.

At the present stage of development of society, the humanitarian direction of higher education involves a reorientation to the individual, to the education of self-actualization, able to make conscious and responsible choices in various life situations. In this context, scientists and specialists of the Department of Physical Education in higher educational institutions (HEIs) of Ukraine face the urgent task of restructuring the system of physical education. The aim of our research is to fully study the problems of health and physical training of students who are classified as a special medical group at the National Medical University named after OO Worshipers.

An important component of the humanization of the higher education system is the formation of STI students a lasting interest in strengthening their own health, the right to choose goals, means and methods of correction based on their own needs and motivations, rather than the authoritative dictates of the teacher or society. Low motivation to engage in physical culture and sports remains the most pressing problem of physical education at NMU named after O.O. Bogomolets.

This is due to the fact that today the physical education of students is mostly not an educational process, a prerequisite for which is the close cooperation of teacher and student. Such interaction is rare in practice, mostly the teacher and the student are put in a situation of confrontation. The reason for this state, scientists see in the teacher's disregard for the value orientations, needs, interests that make up the orientation of the student's personality [1,2].

Therefore, the process of physical education in the minds of students becomes a mechanical activity. So the analysis of the results of the survey of START students of NMU named after OO Bogomolets (2019-2020) showed that the main goal is to pass the standards and get credit 40.8%, 28% - to improve health, 10.2% - to get relief after mental stress, 12% - to improve psycho-emotional state. The health of student youth has deteriorated in recent years, as evidenced by statistics (STS), which in various universities range from 20 to 30 %% of the total number of students.

This is due to changes in the economic and environmental situation in Ukraine, as well as increasing stress among the population, increasing emotional, physical and intellectual load. Health is an integral qualitative characteristic of the individual and society, which combines social, spiritual, mental, physical components and gives a person a sense of inner harmony, well-being and overall satisfaction with life [1].

Therefore, the relevance of research on the organizational and methodological support of the educational process of physical education of students with disabilities of higher education institutions (universities) of Ukraine and medical universities, in particular, due to the social significance of the problem. The main tasks of physical education of START students at the Bogomolets National Medical University are the formation of a culture of health in students, because a doctor must inspire patients to lead a healthy lifestyle by his own example.

The specifics of organizational and methodological support of practical physical education of students is due to the large number of medical diagnoses and related warnings of doctors about the need for careful assignment of physical activity to students. In our studies, a tendency to increase the number of nosological forms of chronic diseases (two or more) in every second student of START, requires special

attention of the teacher in determining the individual dosage of exercise. In our opinion, the main provisions of the organizational and methodological support of the educational process of physical education START NMU named after OO.

The worshipers are: promoting the spiritual, moral, social and cultural development of the student's personality; formation of motivation for self-elimination of modified risk factors (smoking, hypodynamics, overweight, etc.); conducting outdoor classes throughout the school year; use of physical exercises of cyclic structure with moderate intensity of loading (mainly aerobic direction); for the development of motor quality of endurance; accumulation by students of their own arsenal of physical exercises of various orientations and gaining experience of their use for preventive and rehabilitation purposes; this mastering the method of self-assessment of the development of motor skills and the ability to independently develop individual programs of physical improvement; education of ecologically competent behavior and mastering the skills of using natural factors with the method of hardening the body and improving one's own health. A healthy lifestyle from the point of view of health professionals is a harmonious combination of work and rest, optimal nutrition, physical activity, hygiene, absence of bad habits, as well as the most important component - a friendly attitude to others and to life in general in all its manifestations [4].

However, the number of students in special medical groups due to health problems is increasing every year. And the subject of "Physical Education" is an important tool in the system of education and upbringing of student youth, the formation of students' foundations of a healthy lifestyle, development and restoration of their physical and mental health, the development of positive moral and volitional qualities. The urgency of the work is also determined by the fact that, despite the significant amount of research and activities aimed at preserving and restoring the health of students, the health of student youth in Ukraine has a clear tendency to deteriorate.

The process of physical education of debilitated students is very complex. Many students show passivity and inertia and improve their health. Therefore, the

organization of classes on physical education of students classified in the medical group should be based on three principles: health, treatment and prevention of the use of physical education; differentiated approach to the use of means of physical culture depending on the nature and presence of structural and functional disorders in the body; applied orientation of classes. Exercises should ensure the fastest recovery of damaged organs and systems [2].

The main form of physical activity of students in the state of health referred to a special medical group, which is implemented in academic classes on physical education, provides a comprehensive solution of three groups of pedagogical tasks: educational, educational and health with a predominant educational focus [4]. Today, successful mastering of higher education is possible only with a sufficiently high level of health. Therefore, taking into account the peculiarities of lifestyle, in particular physical activity and a positive attitude to physical activity, is an important element of organizing a healthy lifestyle of student youth, especially those students who have certain abnormalities in physical development. Restructuring the consciousness of students, the use of new achievements and techniques, can radically change the lifestyle of modern youth. The basis for the formation of a healthy lifestyle and leisure culture is the formation of values of students to maintain health

Conclusion.

Thus, physical education as a type of education is a specially organized pedagogical process aimed at the comprehensive physical development of student youth, their specifics of preparation for social responsibilities in society. The tasks of the educational process of physical education of students of the Bogomolets National Medical University provided for the shift of emphasis from the traditional organization of the educational process in the direction of its approach to the natural environment as a factor of health, recreation, increasing human biological potential and harmonizing relations with the world. one of the prerequisites for a healthy lifestyle.

LITERATURE

1. Vrzhesnevsky II Theoretical and methodological aspects of conducting classes with a special medical group / I. Vrzhesnevsky, O. Davydenko // Theory and methods of physical education and sports. - №2 - 3. - 2002. - P. 53–55.

2. Dubogai OD, Zavatsky VI, Korop YO Methods of physical education of students classified by health status to a special medical group, textbook - Lutsk; Nadstirrya, 1995.

3. Pustolyakova LM Theoretical principles of physical education in terms of specialized training / Larissa Pustolyakova // Pedagogical process: theory and practice: collection. Science. etc. / [head. ed. SO Sysoeva]; Institute of Pedagogical and Adult Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Blagod. fund named after AS Makarenko. - K., 2009. - Vip. 2. - P. 232-237. 4. <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

COMPETENCE-ORIENTED TRAINING OF FOREIGN STUDENTS

Shevchenko Olena

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor

Poltava State Medical University, Ukraine

Vladymyrova Valentyna,

senior teacher of the department of Ukrainian

and humanitarian training,

Poltava State Medical University, Ukraine

Savitskaya Tatiana

teacher of a higher education institution

of the educational and scientific center

for training foreign citizens

Abstract. The article proposes the analysis of the concepts «competence» and «competency», which are the main attributes of competency-based learning in modern higher education when working with foreign students.

Key words: competence, competency, personality, language training, foreign medical students, subject of training.

Introductions. One of the ways to update the content of education and educational technologies, harmonize them with current and future development of society, integration into the world educational space is to consider the learning process and its results through the prism of competence approach, which is interpreted as a factor that modernizes educational content and complements a number of educational innovations and classical approaches aimed at achieving modern educational goals. The concepts considered in the field of competencies become especially relevant, because, according to many international experts, in today's society they are the indicators that determine the readiness of a foreign student to active and full life in Ukraine and productive activities in terms of rethinking values. landmarks and strategies of human existence.

The modern principle of the competence-based approach to teaching contributes to the formation of significant competence in foreign students along with the mastery of critical thinking, methods of systems analysis and many other tools for enhancing the heuristic and productive capabilities of the human brain.

The most important thesis of activity-based learning, which forms the basis of the competence-based approach, is the abilities of a person to develop in the activities that they serve.

Materials and methods. Analysis of scientific sources showed that the question of competence among the European community arose long ago. It's study and development were devoted to the work of F. Weinert, J. Delors, J. Carson, R. Kegan, J. Consult, J. Kullahan, J. Perre, J. Raven, D. Reichen, L. Salganik, G. Hallash and others. Among domestic scientists and scientists from the near abroad the question of competence was addressed by O. Antonova, L. Maslak, N. Bibik, S. Vitvytska, N. Volkova, M. Golovan, O. Dubasenyuk, I. Zyazyun, V. Kalney, O. Pometun, G. Selevko, N. Sidorchuk, Y. Tatur, A. Khutorsky, F. Sharipov, S. Shishov and others [8].

Competences, according to scientists, are indicators that determine the readiness for specific activities, personal development and productive participation in society. Their acquisition gives a person the opportunity to navigate in modern society, information space, further education and the changing labor market. At the same time, the positions of researchers on the definition of «competence» are ambiguous: some identify them with competencies, a set of knowledge, skills, personality skills, readiness for action, others support the view that this category is a separate personal entity [3; 4; 5; 8; 9].

The subject of our study is the formation of Ukrainian-language competence for foreign students.

Aim of the article is to outline the concepts of «competence» in teaching from the standpoint of work with foreign students.

Results and discussion. Been in such a situation, the subject of activity (foreign student) finds itself in a state of increased attention, responsibility and

mobilization of efforts in solving important problems, making non-standard decisions, and as a result of such activity, the individual's personal development occurs [2, p. 112].

The implementation of competence-based learning is manifested in the focus on the formation of a holistic integral individuality, expressed in the manifestation of diverse qualitative characteristics. The term «integral individuality» was first proposed by the psychologist V. Merlin, later supplemented and interpreted by B. Ananiev, A. Leontiev, S. Smirnov.

The integral personality model is represented by three «levels»: organism, individual, personality.

Naturally, the last level is interesting - personality. According to the concept of the above scientists, the main components of the level «personality» are character, capabilities, will and status [5, p.195].

It is assumed that the development of these particular personality traits is in the centre of attention when introducing a developmental, personality-oriented and competency-based approach to learning.

Based on the didactic specifics inherent in the concept of competence as a pedagogical category, it can be characterized both by a certain level in the educational space, and its final result - the result of education.

S. Trubacheva proves that such a vision of the problem testifies to the level nature of the competence-based approach in teaching, to the expediency of identifying certain sequential levels in the formation of the competencies of a participant in the educational process [4, p.53].

The presented definitions emphasize the following essential characteristics of competence:

- effective use of abilities, which allows for the fruitful implementation of professional activities in accordance with the requirements of the profession;
- possession of the knowledge, skills and abilities necessary to work in the specialty with simultaneous autonomy and flexibility in terms of solving urgent and professional problems;

- development of cooperation with colleagues and professional interpersonal environment;
- an integrated combination of knowledge, abilities and attitudes that are optimal for performing work in a modern working environment;
- the ability to do something skilfully, effectively in a wide format of contexts with a high degree of self-regulation, self-reflection and self-esteem of trainees;
- quick, flexible and adaptive response to the dynamics of anticipated circumstances and the environment [6, p. 257].

We propose to reveal the functions of competence in the structure of personality, in the system of which the structure of competence is determined. Competence acts as a condition for the development and acquisition of a mature form of thoughts, motives, values, orientation of a person who seeks to assert himself in his own activity, realize his creative potential, show his abilities, gain authority from his colleagues and himself, which indicates the motivational and incentive function of competence.

Competence is capable of activating the cognitive and intellectual activity of a foreign student, which is manifested in an interest in assimilating the knowledge accumulated by mankind, expanding his education, outlook, erudition, which are aimed at future development. This can be seen as a manifestation of the gnostic function of competence. The implementation of the knowledge gained in practical activity in the form of skills and abilities determines the activity function of competence in the structure of the personality.

Competence, undoubtedly, can be manifested in the student's ability to volitional efforts, mobilization of their forces in overcoming difficulties in the process of cognitive or professional activity, perseverance, endurance, restraint, which indicates the emotional-volitional function of competence in the structure of the personality.

The functions listed above provide conscious, motivated behaviour and self-realization of the individual, support the emotional background, strength, focus, develop the ability to solve social, life (everyday) and professional problems of

foreign students.

A holistic assessment of oneself as a person and the evaluative attitude and awareness of the person's knowledge, behaviour, moral code, interests, ideals and motives characterize the value-reflective function of competence. Openness in communication, sociability and enrichment in the process of interpersonal interaction is the result of the manifestation of the communicative function of competence. We would like to note that in this set of functions, the system-forming function is the activity function, since competence is manifested in the ability to solve problems (problematic tasks in a certain subject area), to design one's own activity, which is distinguished by its effectiveness and quality. The degree of formation of competence functions is internally determined by its structure.

Since competence is the basis of activity, it is proposed to compare the structure of the concept of competence with the structure of activity, which includes the following components: awareness of the need, the formation of motive, the choice of a method for carrying out activities, planning activities, a list of actions, and performing actions. Awareness of the need and the formation of a motive require from each person certain erudition for a conscious choice of what can satisfy his urgent need. When choosing a way to satisfy a need, the subject of activity relies on his social ideas about what can and cannot be done, as well as value attitudes. To plan activities, a foreign student must know the laws governing the chosen way of carrying out activities, and the processes used in this. The performance of actions is impossible without a body of knowledge, on the basis of which a conscious choice of operations is made to achieve the goal of a specific action and the correct implementation of this action. When performing any operation, the student must have certain skills and abilities, as well as to make volitional and emotional efforts. Therefore, the internal structure of competence includes knowledge, cognitive and practical skills and abilities, motivation, attitudes, values and ethical norms, emotions and volitional efforts.

Conclusions. Based on the foregoing, the internal structure of competence can be represented as a set of the following important components: motivational,

cognitive, activity, value-reflective and emotional-volitional.

REFERENCES

1. Лещенко Т. О., Шевченко О. М. Інноваційні підходи у викладанні української мови як іноземної // Мова. Свідомість. Концепт : зб. наук. статей. Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького. – 2016. – С. 250-253.

2. Лещенко Т. О. Шляхи удосконалення мовної підготовки іноземних студентів // Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 11-12 жовтня 2018 р. – Чернівці. – 2018. – С. 111-113.

3. Сидорчук Н. Г. Порівняльний аналіз понять «компетенція» та «компетентність» як складних психолого-педагогічних феноменів // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Спецвипуск. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 78-81.

4. Трубочева С. Е. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : "К.І. С", 2004. – 112 с.

5. Шевченко О. М. Застосування мультимедійних технологій на заняттях з української мови як іноземної // Новітні педагогічні технології у викладанні мов іноземним студентам : матеріали Міжнар. наук.-метод. семінару, м. Харків, 25 лютого 2021 р. – Харків. – 2021. – С. 195-199.

6. Шевченко О. М. Інноваційні методи та сучасні інформаційні технології у навчанні української мови іноземних студентів // Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика : матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 19 березня 2020 р. – Полтава. – 2020. – С. 256-258.

7. Шевченко О. М. Педагогічні умови підготовки іноземних студентів-медиків у процесі вивчення української мови // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. пр. Інститут пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – 2019. – Вип. 20. – С. 178-187.

8. Шевченко О. М. Теоретичне дослідження поняття «особистісна компетентність» у сучасній психологічній науці // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць/за ред. С.Д. Максименка, Н.О.Євдокимової. – Т.2. – С. 307-311.

9. Rychen D. S. Definition and Selection of Competencies (DESECO): Theoretical and Conceptual Foundations. Strategy paper / D. S. Rychen, L. H. Salganik. – Neuchatel, Switzerland: Swiss Federal Statistical Office, 2002. – 27 p.

**BIOETHICS EDUCATION OF FUTURE DOCTORS DURING
PRECLINICAL STAGE OF STUDY**

Zelentsova Svitlana Mikolaivna

PhD, assistant professor,

Kovalenko Olha Oleksandrivna

PhD, senior Lecturer

Kiev medical university

Annotation: the article deals with the main issues of teaching Bioethics in medical university. The importance of study bioethics during preclinical stage expounds in it. Justify the needs for an early stage in the formation of bioethical consciousness of future doctors.

Key words: bioethics, biomedical research, medical ethics, deontology, bioethical education.

Today, scientific research and innovative technologies require intensive ethical regulation in order to preserve human health and life. The humanistic support of clinical medicine, innovative and applied scientific research and the formation of professional competencies of specialists are associated with both scientific, technical and technological advances in the field of biomedicine. The stable trends include humanization and socialization, which requires applying to bioethical education at preclinical stage of training doctors.

The medical profession imposes certain moral obligations on its bearers, which first received concentrated expression as early as the 4th century BC in the Hippocratic Oath. The "Code of Medical Ethics" emphasized that the main condition for successful medical practice is the professional competence of a doctor and the high moral qualities [1]. Therefore, the training of a doctor provides for the acquisition of professional knowledge, skills and abilities by students in combination with the formation of moral qualities of an individual inherent in the profession.

Traditionally, a personal moral quality of a doctor in the system of higher medical education were formed on the basis of medical ethics and deontology. In the last decades of the twentieth century, bioethics was born as an interdisciplinary science focused on study and resolution of moral problems, generated by the latest achievements of science, biomedical technologies and their implementation in practice. Firstly, its emergence was conditioned, by the need to comprehend and moral assessment of consequences of using new technologies (biomedical, industrial, agricultural, military, informational and others). Secondly, attention to human rights and their protection increase by the constant. Having originated in 70s of the last century in the United States, bioethics gains recognition in Western Europe in the next decade and in the 90s - in the countries of Eastern Europe and Ukraine.

Expanding the range of bioethical problems in the solution of which medicine is involved, such as: organ, tissue and stem cell transplantation, genetic engineering and in vitro fertilization, euthanasia and others led to the allocation of a separate direction in bioethics (biomedical ethics). Biomedical ethics is an applied discipline, a subject of which is the moral attitude of society as a whole and of medical professionals and biologists to a person, life, health and death. If bioethics focuses attention on the problems of life in general, then biomedical ethics considers the principles of bioethics in relation to a person, the protection of life and health as a priority right of every person [2]. Currently, bioethical education has become a necessary component of the training of a modern doctor.

Biomedical ethics is considered as a modern stage in the development of medical ethics. Therefore, the concept of the formation of students' personal professional moral qualities remained the same: an interdisciplinary approach, continuity, consistency and continuity of the educational process, the unity of teaching and upbringing [3]. Bioethics education is carried out throughout the entire period of study, all departments participate in this process, consistently expanding, deepening and concretizing the principles and norms of bioethics in the context of the taught discipline and directing training towards the transformation of knowledge into the moral component of the doctor's personality. The ultimate goal of bioethical

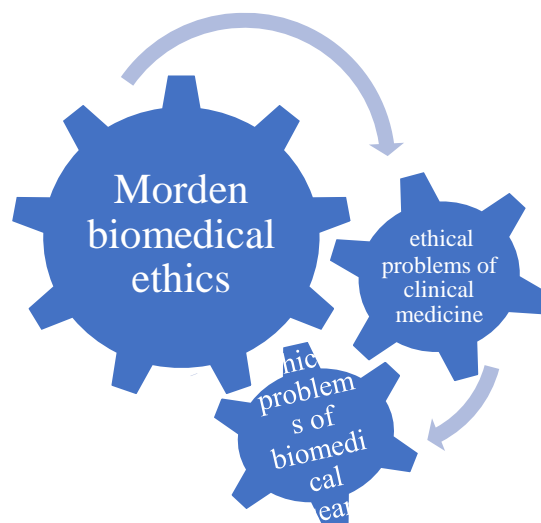
training in higher medical educational institutions is to form a complex of personal moral qualities inherent in the profession in students.

The transition to systemic bioethical education and upbringing of students, which began at university in the second half of the 90s years, required innovative approaches to resolving the issues of organizing the educational process. So, with the introduction of a new academic discipline we should say about: the foundations of biomedical ethics, determine its status in the educational process, develop a program and content of the course, support personnel and scientific-methodological of teaching.

Improving the bioethical training of teachers was determined by the paramount task of moving to a new level of training for students. Teachers must be competent in the current state of development of bioethics, in issues of ethical and legal regulation of clinical practice and biomedical research, in the content and methods of biomedical education.

The humanistic orientation of educating the personality of future doctors begins with the first steps of their entry into medicine. The main goal of bioethical education is the development of the humanistic consciousness of a future doctor at the preclinical stage of training [3].

The aim of the course is to provide students with knowledge of modern biomedical ethics, scheme 1

Scheme 1 Principles of bioethical education at the preclinical

stage of training doctors

Its basic principles, about current ethical problems of clinical medicine and biomedical research, as well as the formation of students' belief in the need to develop personal moral qualities as an integral part of the medical profession. The development of humanistic personal qualities at the preclinical stage of training is facilitated by the medical orientation of teaching natural and humanitarian science disciplines, which orientates students to perception of acquired knowledge for their further use in diagnostic and therapeutic activities, minimization of the use of experimental animals in the educational process, compliance with moral and ethical requirements when teaching using a body of dead person.

Thus, at the preclinical stage, students become familiar with the application of norms of bioethics in practice. Firstly, this is due to the cancellation of use of animals in experiments (replaced by alternative means). Secondly, with training at the Department of Anatomy, where work with a body of a dead person is based on the principles of respect for an individual.

Therefore, the clinical interpretation of phenomena and facts in the teaching of natural science disciplines contributes to the students' awareness of the importance of the acquired knowledge in future practical work with patients. The humanities provide the necessary ethical basis for the construction of the basic behavioral principles of a future doctor. Acquaintance of junior students with modern bioethical problems, conducted by medical and biological departments, prepares them for a conscious perception of in-depth coverage of these issues at clinical departments.

LITERATURE:

1. Biomedical ethics: reference dictionary / T.V. Mishatkina [and others]; ed. T.V. Mishatkina. - Minsk: BSEU, 2007. -- 90 p.
2. Biomedical ethics: textbook. manual / T.V. Mishatkina [and others]; ed. T.V. Mishatkina, S.D. Denisov. - Minsk: BSMU, 2001. -- 223 p.
3. Denisov S.D. Bioethical education of future specialists at the Belarusian State Medical University / S.D. Denisov, S.P. Yaroshevich // Humanization of

training of medical and biological specialists: scientific and practical materials. seminar with international participation. Republic of Belarus, Minsk, November 14-15, 2006; ed. S. D. Denisova, T.V. Mishatkina, G. Ya. Hulupa. - 2nd ed. - Minsk: Prospektplus, 2007 .-- p. 31-34.

4. The Cambridge textbook of Bioethics \editor-in-Chief Peter A. University of Toronto and University Health Network, Canada, 2008 – 556 p.

5. Meshchtryakova, T.V. The influence of technologization of medicine on the patient-doctor relationship //Construction of a Man: Reports of All-Russian scientific conference with international participation (Tomsk, 12-15 June, 2008): In 2 Volumes. - Tomsk, 2008. - Vol. 2.

6. Watson, S. An extraordinary moment. The healing power of stories // Canadian Family Physician. - 2007. - V. 53. - № 8.

УДК 371.215

АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Базелюк Василь Григорович

к. пед. н., доцент,

Овдій Наталія Миколаївна

студентка

Національний університет

біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

Анотація. В статті розглядаються сутність і зміст аналітичної діяльності керівника закладу загальної середньої освіти, аналізуються актуальність і необхідність здійснення такої діяльності на науковій основі. Описано види і типи аналізу, розкрито значення, роль і місце аналізу в управлінській роботі керівника закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: аналіз, керівник, типи аналізу, види аналізу, об'єкт, предмет аналізу.

Успішне функціонування та розвиток та сучасного закладу загальної середньої освіти ґрунтується на аналітичній діяльності, яка здійснюється керівником для організації ефективної роботи закладу освіти. Суттєво поліпшити результативність управлінської діяльності загальноосвітнім навчальним закладом можна за умов, якщо директор школи є достатньо компетентним, добре знає сутність процесів, якими управляє, володіє методами збору й аналізу інформації про хід керованих процесів; має системне бачення педагогічного процесу, володіє вмінням виокремлювати складові, зв'язки між ними. А головне – за умов досконалого володіння методами педагогічного аналізу, адже від всебічності і глибини аналізу залежить рівень розуміння того, що вивчається. Педагогічний словник визначає поняття «аналіз» (від грец. analysis – розкладання, розчленування) як метод наукового пізнання, що

передбачає процес мисленого або практичного розчленування, роз'єднання цілого на складові частини; має важливе значення (поряд із синтезом) для наукового пізнання [8, с.24].

У «Словнику російської мови» С. Ожегова аналіз розуміють як «метод наукового дослідження путем розгляду окремих сторін, властивостей, складових частин чого-небудь» [7]. Як бачимо за даними визначеннями, аналіз можна характеризувати як процес поділу, роз'єднання предметів і явищ на окремі частини з метою їх вивчення. Але такий підхід не передбачає розкриття, виявлення і вивчення тієї основи цілого, котра пов'язує всі сторони, частини предмету, явища в ціле. Завдання аналізу полягає в тому, щоб із різного роду даних, іноді розрізнених, які відображають окремі явища і факти, скласти загальну цілісну картину процесу. Виявити притаманні йому закономірності, тенденції [4].

У сучасних умовах розвитку освіти України особливо актуальним є удосконалення аналітичної діяльності керівника закладу загальної середньої освіти, що є запорукою підвищення якості освіти, пріоритетність якої проголошено на національному рівні. Одним з основних інструментів забезпечення якості освіти є ефективна робота закладу загальної середньої освіти, яка залежить від управління закладом освіти та зумовлюється аналітичною діяльністю керівника. Українська вчена Л. Даниленко розглядає аналітичну діяльність керівника як основний інструмент управління школою [6]. Російська вчена В. Зверєва розглядає педагогічний аналіз як важливу функцію управління. Мета якого полягає в тому, щоб забезпечити глибину пізнавального аспекту управління педагогічним процесом у школі і сприяти на цій основі розвитку школи і всіх її підсистем, а також розвитку особистості учня, вчителя, керівника і батьків [3]. В працях іншого російського професора В. Третьякова педагогічний аналіз трактується як функція, спрямована на вивчення фактичного стану і обґрунтованості застосування сукупності способів, засобів, впливів щодо досягнення цілей, результатів педагогічного процесу і вироблення регулюючих механізмів [9].

В науковій літературі аналіз визначається і як метод, і як інструмент (засіб), і як механізм, і як мисленєва операція (наприклад, в когнітивній психології аналіз розглядається як одна з базових якостей розуму і один з основних компонентів теоретичного мислення). У педагогічній діяльності аналіз є системоутворювальним механізмом: з нього починається діяльність керівника й ним же закінчується. Аналіз роботи – це своєрідна підготовка до наступного кроку спрямованого на забезпечення розвитку закладу освіти, тому вміння здійснювати аналіз результатів роботи закладу та результатів управлінської діяльності керівників закладу є надзвичайно важливою й актуальною. Адже, педагогічний аналіз – це вміння передбачити проблемні ситуації, прогнозувати, формулювати та структурувати проблеми, ставити завдання щодо їх усунення або недопущення. Аналіз забезпечує можливості для прийняття об'єктивних, обґрунтованих рішень. Зупинимось на предметі аналізу. Мовою науки предмет аналітичної діяльності пов'язаний насамперед зі збором даних для аналізу. Аналіз даних – це сукупність дій, ознак, властивостей, статистичних показників тощо. Кількість цих даних залежить від структури і характеру об'єкту аналізу. Якщо це ситуація, то даними можуть бути: учасники ситуації, їх характери і дії, в тому числі словесні і практичні; способи взаємодії учасників; зміст взаємодії і ефективність взаємодії з точки зору досягнення мети. Якщо об'єктом аналізу обрано педагогічний процес, то його дані – це мета, принципи, зміст, методи взаємодії учасників (суб'єктів), педагогічні засоби, форми організації взаємодії, а також освітні технології, що використовуються, типи, види і структури уроків та їх результативність. Дані підсистем: кадрове, економічне, технічне, юридичне, методичне забезпечення, структура системи і структура управління нею, суб'єкти діяльності. Кожен з об'єктів є по-своєму складним. Найбільш прийнятними в педагогіці є порівняльний, кореляційний, структурний, системний, функціональний, критичний, детермінаційний види аналізів [2].

Порівняльний аналіз – співставлення явищ, що мають єдину природу і загальні характеристики. Наприклад, навченість учнів різних класів, але однієї

вікової групи.

Кореляційний – це процедура встановлення залежності розвитку одного елементу ситуації, процесу чи системи від іншого. Наприклад, залежність навченості або учіння дітей від технології чи методів, що використовуються.

Структурний аналіз – це виявлення ролі і значення певного фактору в успішності функціонування певної структури. Наприклад, визначення факторів, що впливають на ефективність діяльності шкільного самоврядування, педагогічної ради тощо.

Системний аналіз – це виявлення в об'єкті різноманітних структур і способів їх взаємозв'язку і взаємодії. Урок, наприклад, має педагогічну, методичну й психологічну структури. У практиці вони існують в органічній єдності й складній взаємодії.

Функціональний аналіз – це характеристика об'єкту з позицій його прав і обов'язків, тобто функцій, що виконуються в ситуації, процесі, системі, а також установа залежностей цих функцій.

Критичний аналіз спрямований на виявлення слабких сторін діяльності особистості. Детермінаційний аналіз ґрунтується на встановленні причинно-наслідкових зв'язків між явищами, структурами, функціями, ознаками, станами.

Всі ці та інші види аналізу можуть здійснюватись на якісному рівні, тобто шляхом вербального (понятійно-термінологічного) опису даних, що, часто і робить керівник-практик. Але можуть використовуватись й різноманітні статистичні методи. Кожна аналітична робота, як правило, завершується аналітичним звітом. В якому використовуються декілька видів аналізу, що і визначає глибину, науковість і, в кінцевому рахунку, професіоналізм керівника, вчителя, чи наукового працівника, який складає цей документ. Кожен аналітичний звіт закінчується синтезом, узагальненням чи інтеграцією всього того, що описувалось по частинам, елементам. Це подається у висновках (резюме). З метою вирішення поставлених у звіті завдань, звіт може завершуватись новим проектом. Завдання аналізу полягають у тому, щоб із різних даних, які відображають окремі явища і факти, скласти загальну, цілісну

картину процесу, виявити притаманні закономірності і тенденції. Аналітична діяльність здійснюється керівником для оцінювання інформації й підготовки управлінського рішення, водночас вона складає основний зміст повсякденної роботи кожного керівника закладу загальної середньої освіти. Науковцями аналітична діяльність розглядається як процес пізнання об'єктивної реальності, що здійснюється за законами діалектики та формальної логіки, з використанням загальнонаукових методів дослідження [5]. Зміст аналітичної діяльності складає процес приведення розрізнених відомостей в логічно обґрунтовану систему залежностей (просторово-часових, причинно-наслідкових тощо), що дозволяє дати правильну оцінку всій сукупності фактів та кожному з них окремо.

До засобів аналітичної діяльності відносять закони і методи мисленнєвої діяльності, а також технічні засоби, за допомоги яких здійснюється кількісна і якісна обробка фактичних даних, що дозволяє отримати об'єктивні дані. Формами аналітичної діяльності є організаційні особливості її здійснення, зумовлені цілями, засобами і результатами її проведення, що утворюють систему аналітичного спостереження стану і розвитку кожної конкретної ситуації. Процес аналітичної діяльності представляє собою сукупність мисленнєвих операцій, які здійснюються в певній послідовності з використанням аналітичних засобів, що уможливають досягнення цілей і завдань дослідження. Технологію аналітичної діяльності розуміють як процес дослідження, що здійснюється з метою отримання нового знання. З точки зору науковців, здійснення дослідження – це система взаємопов'язаних робочих операцій, що утворюють технологічний цикл відбору, групування фактів про події, явища, процеси, де кожний факт набуває свого місця і пов'язаний з попередніми та наступними фактами та обставинами в просторово-часовій і причинно-наслідковій залежності [1]. Узагальнення фактів, їх науково обґрунтована систематизація дозволяє правильно оцінити як всю сукупність фактів, так і кожний з них окремо. Для узагальнення фактів необхідно застосовувати методи аналізу та синтезу. Після виконання аналітичної роботи

виникає необхідність синтезу, композиції, інтеграції результатів аналізу в загальній системі. На основі синтезу предмет відтворюється як субординована система зв'язків і взаємодій з виділенням найбільш суттєвих з них.

Тільки шляхом аналізу і синтезу можна виявити об'єктивний зміст у суб'єктивній діяльності учасників соціально-педагогічного процесу: дітей і дорослих, керівників, педагогів, «схопити» невідповідність, «вловити» реальні протиріччя в розвиткові педагогічного процесу, прогнозувати розвиток. Аналіз рекомендовано розпочинати з розробки програм, логіка структури програми полягає в тім, що аналітик йде від результатів до процесу. Не випадково аналіз процесу починається зі створення умов для функціонування і розвитку педагогічної системи. Від них залежить ефективність управління, результативність роботи з кадрами. В свою чергу, якісний освітній процес залежать і від умов, і від управління, і від роботи з кадрами. Отже, такий підхід до структури програми пояснюється взаємозалежністю і взаємообумовленістю даних компонентів системи «заклад загальної середньої освіти» [2]. На другому етапі аналізу відбувається збір (накопичення) і систематизація інформації про хід розвитку основних його напрямків, процесів і явищ.

Третій етап – обробка інформації: виявлення суттєвого, типового, того що сприяє позитивному чи негативному впливу на хід процесу освіти, розвитку і виховання. Визначаються причини успіхів і невдач, умови-фактори, які їх викликають. Аналітичний процес завершує етап узагальнення (синтез) матеріалів, написання доповіді на підсумкову педагогічну раду і прийняття управлінського рішення. Педагогічний аналіз будь-якого явища, об'єкта, процесу принципово будується на послідовному русі від емпіричного рівня пізнання до теоретичного й потім до практики. Перший етап пізнання аналізованого об'єкта здійснюється на основі системного, строго спланованого обслідування. Цей етап дає матеріал для наступного кроку на шляху пізнання – систематизації – абстрактного мислення. На основі останнього суб'єкт управління відокремлює суттєве від несуттєвого, виокремлює найбільш важливі ознаки процесу чи явища, що вивчаються, встановлює зв'язки між

ними, оцінює їх. «Таким є перший етап пізнання цілого – абстрагування, рух думки від чуттєвого конкретного цілого до абстрактного – окремих понять, визначень, що відображають компоненти, частини цілого, і що виокремлені завдяки аналітичній роботі людського розуму». Згідно із діалектикою, щоб знати ті чи інші предмети, явища чи процеси й управляти ними, необхідно вивчити всі їх сторони, зв'язки і відношення. У ході аналізу слід відрізнити головне від другорядного, суттєве від несуттєвого. Для того щоб зрозуміти положення справ у школі, викрити причини того чи іншого явища, необхідно знайти вирішальну ланку, яка визначає особливості процесу, що аналізується на даній конкретній стадії його розвитку. Важко переоцінити роль педагогічного аналізу в об'єктивній оцінці результатів діяльності окремого вчителя, всього педагогічного колективу. Показники успішності, рівень вихованості учнів, і ін., складаються в єдину систему під впливом великої кількості факторів. Які залежать і не залежать від діяльності керівника школи і педагогічного колективу. За допомогою аналізу можна відносно точно й правильно розмежувати й виміряти вплив указаних факторів. Підготувавши тим самим ґрунт для об'єктивної оцінки роботи школи і кожного окремого педагога. Педагогічний аналіз дає можливість встановити слабкі місця, прорахунки в процесі викладання і прогалини в знаннях учнів, дозволяє розкрити сутність того чи іншого явища шкільного життя, виявити його зв'язки і залежності. Тільки шляхом педагогічного аналізу можна постійно, всебічно вести вивчення процесів навчання і виховання, їх результативності й ефективності, виявляти можливості їх подальшого удосконалення.

Таким чином, педагогічний аналіз розпочинає і завершує управлінську діяльність, забезпечує її цілісність та циклічність, виконує роль системоутворювального елемента в управлінні. Без аналітичної діяльності мета управління не тільки не може бути реалізована, але й визначена. Аналіз закладає основу для здійснення інших видів управлінської діяльності – підготовки рішення, планування, організації, регулювання, корегування. Саме тому розвиток вмінь здійснювати аналіз результатів роботи закладу і

результатів управлінської діяльності керівників закладів загальної середньої освіти завжди буде актуальною.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базелюк В. Г. Формування дослідницьких умінь керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Василь Григорович Базелюк; Держ. вищ. навч. закл. «Ун-т менеджменту освіти» АПН України – К., 2008. – 20 с.
2. Безрукова В.С. Директору об исследовательской деятельности школы/ М.: Сентябрь, 2002. – 160 с.
3. Зверева В.И. Организационно-педагогическая деятельность руководителя школы. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Новая школа, 1997. - 320 с.
4. Конаржевский Ю.А. Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управление школой. – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.
5. Кубицький С.О. Сучасні технології соціальної роботи: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні: монографія. К.: Видавництво «Міленіум», – 2015. – 332 с.
6. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи [Текст] / Л. І. Даниленко. - К. : Логос, 1998. - 139 с. - ISBN 966-581-080-4
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка : около 53 000 слов / С. И. Ожегов. – Изд. 6-е, стер. – Москва : Советская Энциклопедия, 1964. – 900 с.
8. Педагогічний словник / За ред.. дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
9. Третьяков П.И. Управление школой по результатам: Практика педагогического менеджмента. М.: Новая школа, 1997. – 288 с.

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ, ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Базилевська Оксана Олександрівна,
канд. пед.наук, доцент кафедри загальної,
спеціальної педагогіки,
реабілітації та інклюзивної освіти

Калашник Ксенія Ігорівна
здобувач вищої освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Анотація: У статті розглянута проблема морального виховання дітей з порушенням психічного розвитку. Здійснюється теоретичний аналіз морального виховання, сприятливі умови, мета та підходи у вихованні моральних якостей особистості. Обґрунтовується необхідність виховання морально здорової дитини в процесі навчання

Ключові слова: моральне виховання, моральні якості, діти з порушенням психічного розвитку, етичне виховання, навчання, особистість.

Проблема морального виховання завжди була актуальною. Для різних людей в різні історичні епохи і в різні періоди життя на перший план виступають різні цінності та цілі.

На даний час виховання розглядається не як менторство повчання, а як аналіз з точки зору того, що всі вчинки людини виступають як реальну зміну умов життя інших людей. Виховання передбачає усвідомлення вихованцями конкретних явищ як цінностей або не цінностей, певного його до них ставлення. Ціннісні орієнтації формуються протягом усього життя, однак найбільш важливим для розвитку морально-ціннісних орієнтацій є вік 6-12 років, в якому складаються інтелектуальні механізми пізнання навколишнього

світу і самого себе. К.Д. Ушинський обґрунтував ідеал національної освіти, де важливе місце відвів питанням виховання, у яких спирався на ідею гармонійного розвитку особистості. Гармонійно розвинутою він вважав людину, яка поєднує у собі розумову зрілість, моральну досконалість, фізичну та естетичну розвиненість. Головним К.Д. Ушинський вважав моральне виховання: «Ми сміливо висловлюємо переконання, що вплив моральний складає головне завдання виховання, більш важливе, ніж розвиток розуму і наповнення голови знаннями». [2]

Поняття етичне виховання всебічно. Воно пронизує всі сторони життєдіяльності людини. Саме тому видатний педагог сучасності В. Сухомлинський, розробивши виховну систему від всебічного розвитку особистості, цілком обґрунтовано вважав, що її системообразуюча ознака – моральне виховання. «Серцевина морального виховання – розвиток моральних почуттів особистості» [1]. «Моральне виховання – це цілеспрямований та систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку дітей з метою формування у них моральних якостей, які відповідають вимогам суспільної моралі». [5, с. 53]

Етичне виховання, засноване на діалозі, спілкуванні, співробітництві, стає для дітей з порушенням психічного розвитку значимим і привабливим, а тому і ефективним, якщо педагог піклуватися про виконання наступних умов:

- «Спиратися на позитивні вікові потреби і інтереси, що створюють ефект актуальності».
- Забезпечувати емоційну насиченість загальної діяльності, організовувати спільні колективні зусилля і переживання, які об'єднують учасників.
- Створювати атмосферу емоційно-вольової напруги, що веде до успіху.
- Стверджувати радісний, мажорний стиль життя дитячого колективу і кожної особистості.
- Враховувати позитивний вплив громадської думки, яка виконує

функцію емоційного зараження.

- Дбати про створення атмосфери доброзичливого взаєморозуміння. [4, с.29]

Зі вступом до закладу загальної середньої освіти настає перелом в умовах розвитку дітей. Весь уклад життя і цінностей стає іншими. У дітей з порушенням психічного розвитку відбувається інтенсивне формування якостей особистості, що обумовлюють можливість нових устремлінь і необхідного рівня відносин до дійсності. Головним психологічним новоутворенням дітей з порушенням психічного розвитку є країни, що розвивають основи творчого ставлення до дійсності, вміння орієнтуватися в різних формах людської діяльності, здатності оперувати абстрактними поняттями, формуються особистісні рефлексії. Через навчання відбувається послідовне залучення дітей з порушенням психічного розвитку до етичних загальнолюдських цінностей. Одне із завдань виховання – правильно організувати діяльність дитини. У діяльності формуються моральні якості, а виникаючі відносини можуть впливати на зміну цілей і мотивів діяльності, що в свою чергу впливає на засвоєння моральних норм і цінностей організацій. Діяльність людини виступає і як критерій його етичного розвитку.

За І.Ф. Харламова зміст моральності полягає в наступному:

1. У ставленні до Батьківщини (патріотизм) – любов до своєї країни, історії, звичаїв, мови, бажання стати на її захист, якщо це буде потрібно.

2. У ставленні до праці (працьовитість) – передбачає наявність потреби в творчій праці і її, розуміння користі праці для себе і суспільства, наявність трудових умінь і навичок і потреба в їх вдосконаленні.

3. У ставленні до суспільства (колективізм) – вміння узгоджувати свої бажання з бажаннями інших, вміння координувати свої зусилля з зусиллями інших, вміння підкорятися і вміння керувати.

4. У ставленні до себе – повага себе при повазі інших, висока свідомість громадського обов'язку, чесність і правдивість, моральна чистота, скромність.

5. У людинолюбство або гуманність. [9, с.128]

Основною метою етичного виховання молодших школярів з порушенням психічного розвитку є формування їх моральних почуттів, позитивних звичок та поведінки, моральних уявлень і мотивів поведінки. С. Русова вважала дитячий вік особливим, вирішальним у розвитку особистості, в зв'язку з цією думкою стали крилатими її слова про те, що «нація починається з колиски» [8].

Основні завдання етичного виховання можна сформулювати наступним чином:

- формування етичної свідомості;
- виховання і розвиток моральних почуттів;
- вироблення умінь і звичок моральної поведінки [6].

Розвиток етичної свідомості дитини відбувається через сприйняття і усвідомлення змісту впливів, які надходять і від батьків та педагогів, оточуючих людей через переробку цих у зв'язку з моральним досвідом індивіда, його поглядами і ціннісними орієнтаціями. У свідомості дитини зовнішнє вплив набуває індивідуальне значення, таким чином, формує суб'єктивне ставлення до нього. У зв'язку з цим, формуються мотиви поведінки, прийняття рішення і моральний вибір дитиною власних вчинків. Спрямованість шкільного виховання і реальні вчинки дітей можуть бути неадекватними, але сенс виховання полягає в тому, щоб досягти відповідності між вимогами належної поведінки і внутрішньої готовності до цього. Необхідна ланка в процесі етичного виховання – моральне просвітництво, мета якого – повідомити дитині сукупність знань про етичні принципи і норми суспільства, якими він повинен оволодіти. Усвідомлення і переживання моральних принципів і норм прямо пов'язане з усвідомленням зразків етичної поведінки і сприяє формуванню моральних оцінок і вчинків [3, с.8]. Знайомлячись з художньою літературою, діти з порушенням психічного розвитку знайомляться з такими етичними поняттями, як добро, обов'язок, справедливість, совість, честь, сміливість. З нею зв'язуються великі можливості розвитку емоційної сфери особистості дитини, образного мислення, розширення кругозору дітей, формування у них

основ світогляду і моральних уявлень [7, с.56].

Концепція етичного виховання дітей 5-12 років американського педагога П. Хадсона припускає:

- свідомість єдності людства для вирішення таких проблем, як націоналізм, расизм, майнова нерівність;
- єдність і різноманітність людства, повагу і заохочення різних народів і культур в світі;
- багатогранність виховання, поєднання етичного виховання з усіма предметами шкільного курсу;
- участь батьків у різнобічному вихованні дітей;
- поступальність цього виховання;
- використання консультацій (створення проблемних ситуацій, як ефективного методу вирішення проблем).

Отже, художня література є одним з найважливіших засобів етичного виховання. Твір вибудовується на основі критерію художності як способу освоєння реальності за допомогою образів у смисловій перспективі художньої ідеї. Як форма пізнання дійсності таке видання розширює життєвий досвід дитини, створює для нього духовно-емоційне середовище, в якій органічна злитість естетичних і етичних переживань збагачує і духовно розвиває особистість дитини. Купуючи знання про національну культуру, побут, традиції, звичаї, творчості діти використовують ці знання в повсякденному житті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Батурина Г.І., Кузіна Т.Ф. Народна педагогіка: її виховні можливості в сучасних умовах. Вип. 1 (8). К., 2000. С. 15-18.
2. Божович Л.І. Проблеми формування особистості. К., 2005
3. Василькова З.П. Мудрі заповіді народної педагогіки, М.2000. 69 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 2004. 208 с.
5. Гордійчук О. Формування духовності молодших школярів під час

вивчення дисциплін природничого циклу / О. Гордійчук, І. Руснак // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія : зб. наук. Праць. Чернівці, 2002. Вип. 143. С. 53 – 61.

6. Гордійчук О. Духовно-моральне виховання учнів школи першого ступеня в позаурочній роботі / О. Гордійчук // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. Київ, 2005. Другий спец. вип. : Формування духовно-моральних цінностей та професійного становлення молоді в сучасних соціокультурних умовах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф, (Вінниця, 19-21 жовтня 2005 р.). С. 219 – 225.

7. Gordychuk Oksana. Вплив емоцій на формування моральної поведінки молодших школярів / Oksana Gordychuk // Educatia artistic-spirituala in contextual invatamantului contemporan : materialele conf. int., 19 – 21 mai. Balti, 2005. S. 55 – 61.

8. Русова С.Ф. дошкільне виховання. Впорядковані лекції. Катерінослав: Укр. вид-во, 1918. - 162 с.

9. Харламов І.Ф. Педагогіка. М., 2000. - 257 с.

УДК 378:379.85=111

**АНГЛОМОВНИЙ ПУТІВНИК ЯК ВИД ДИДАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ
ДЛЯ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА»**

Блинова Неля Миколаївна

к.філол.н., доцент

Полішко Наталія Євгенівна

к.філол. н., доцент

Університет Альфреда Нобеля

м. Дніпро, Україна

Статтю присвячено питанням викладання іноземної мови студентам-бакалаврам спеціальності «Готельно-ресторанна справа». З огляду на те, що іноземна мова є вкрай важливою для набуття належних компетентностей студентами означеної спеціальності, питання методики вивчення є надзвичайно актуальні. У даному матеріалі розглянуто англомовні путівники *Awesome Ukraine*, які можуть бути використані як дидактичний матеріал при вивченні англійської мови. Англомовний путівник здатний надати неоціненну методичну та лінгвістичну допомогу у навчальному процесі, оскільки здобувач вищої освіти не лише засвоює інформацію про певну архітектурну чи історичну пам'ятку, культурну подію або локацію, але і наслідує спосіб викладу думки, вивчає необхідні іншомовні патерни, навчається застосовувати їх на практиці.

Ключові слова: освітні компетенції, дидактичний матеріал, англомовний путівник, викладання іноземної мови.

Перед викладачами іноземних мов, що працюють у вишах на неспеціальних факультетах, завжди постає актуальне питання: який дидактичний матеріал використовувати, щоб надати якісну освітню послугу і забезпечити досягнення поставлених освітньою програмою компетенцій.

Наприклад, в ОПП бакавларату спеціальності «Готельно-ресторанна

справа» підкреслюється, що викладання іноземної мови спрямоване на забезпечення таких компетентностей випускника: «Загальні компетентності (ЗК) ЗК10 Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; ЗК11 Здатність спілкуватись іноземною мовою; ЗК 13 Здатність працювати у міжнародному контексті. Спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності (СК) СК 02 Здатність організувати сервісно-виробничий процес з урахуванням вимог і потреб споживачів та забезпечувати його ефективність; СК04 Здатність формувати та реалізовувати ефективні зовнішні та внутрішні комунікації на підприємствах сфери гостинності, навички взаємодії. Програмні результати навчання РН03 Вільно спілкуватися з професійних питань державною та іноземними мовами усно і письмово» [1].

З огляду на серйозність поставлених перед випускниками завдань значної ваги набувають методи навчання, дидактичний матеріал, що використовується викладачами для набуття студентами зазначених компетенцій.

Багаторічною практикою склались певні канонічні підходи до класифікування дидактичних матеріалів, необхідних для забезпечення наочності навчання. До дидактичних матеріалів відносять численні різновиди друкованої продукції, що має широку номенклатуру, останнім часом додалися матеріали, створені за допомогою інформаційних технологій.

Наведемо один з існуючих переліків видів дидактичного матеріалу:

- тексти для роботи здобувачів освіти з навчальним і довідковим матеріалом;
- пам'ятки;
- завдання з проблемними питаннями, на розвиток уяви і творчості, експериментальні завдання;
- узагальнені плани певних видів пізнавальної діяльності;
- тести, у тому числі й ті, що передбачають можливість самоконтролю;
- картки-консультації;
- ілюстровані аркушеві видання;
- матеріали, що містять пояснення, алгоритми та пояснення для виконання

завдань;

- ігрові й демонстраційні матеріали [2].

Цей обшир матеріалу покликаний досягти низки навчальних цілей, серед яких найбільш важливими є такі:

1. Формування навичок працювати з різними джерелами інформації, усвідомлювати та засвоювати новий матеріал.
2. Самостійне оволодіння матеріалом.
3. Активізація пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, розвиток творчої уяви.
4. Тренування і вдосконалення уже набутих знань і навичок під час засвоєння навчального матеріалу
5. Набуття і поглиблення навичок самоконтролю і самовиправлення.
6. Розвиток наочно-образного, логічного й теоретичного видів мислення.
7. Вивільнення навчального часу.
8. Формування культури навчальної діяльності.
9. Посилення мотивації навчатися [3].

Незважаючи на значну кількість інформації про різновиди дидактичних матеріалів для вивчення іноземної мови, студій, у яких би путівники розглядалися як один з можливих видів навчальних, методичних дидактичних матеріалів, нами знайдено не було, крім здійсненого авторами даної розвідки аналізу серійного англomовного путівника *Awesome Ukraine* [4], що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Невід'ємною складовою путівників є краєзнавчі матеріали, інформація про історію, цікаві архітектурні та культурні пам'ятки міст України, традиції та звичаї народу. Гармонійна колаборація лінгвістики та країнознавства забезпечує як ознайомлення з дійсністю, реаліями та явищами середовища, яке розглядається, але й засвоєння мовних пат тернів іноземною мовою. Це сприяє більш ефективному вирішенню виховних, розвиваючих, загальноосвітніх і практичних завдань, що стоять перед здобувачами вищої освіти. Як підкреслює Н. В. Фийса: «Ці тексти мають велику пізнавальну та лінгвокраєзнавчу

цінність. Викладач використовує ілюстрований матеріал для розкриття змісту пропонуваніх текстів... Такі тексти та їх ілюстрації за допомогою прагматичного матеріалу сприяють реалізації важливих принципів навчання» [5].

До принципів навчання дослідник при цьому відносить комунікативність, наочність, функціональність і новизну. Н. Фийса справедливо підкреслює, що випускник туристичної спеціальності вишу зможе:

- Здійснювати комунікативні акти належної якості з клієнтами туристичної агенції;
- Виконувати професійні обов'язки на високому рівні, тим самим забезпечуючи собі кар'єрне зростання і конкурентні переваги на ринку праці;
- Представляти фірму на туристичних виставках та інших виставкових заходах;
- Стати екскурсоводом і здійснювати промоцію регіону і країни, що сприятиме розвитку туризму в Україні.

Краєзнавчі матеріали під час вивчення іноземної мови здатні створити міцні практичні уміння і навички використання мови як засобу комунікації і дають можливість здобути необхідні для подальшої професійної діяльності знання. Усім зазначеним характеристикам відповідає серіальне видання – англomовний путівник *Awesome Ukraine*.

На сьогодні серія складається з 7 видань, які виконують не лише довідкові функції, але й роблять значний внесок у популяризацію країни на світовому туристичному ринку:

- *Awesome Ukraine*;
- *Awesome Kyiv*;
- *Awesome Lviv*;
- *Awesome Odessa*;
- *Awesome Dnipro*;
- *Awesome Digital Ukraine*;

- Awesome Kharkiv.

Проте видання мають неабиякий дидактичний потенціал для студентів – майбутніх співробітників туристичної галузі.

Першим побачив світ у 2012 році путівник Awesome Ukraine, останнім на сьогодні є Awesome Digital Ukraine, який вийшов у 2019 році. Серію можна вважати візитівкою країни та її окремих регіонів, цікавих для розвитку туризму. Також кожне видання серії може бути зразком мовних пат тернів, на яких варто навчати майбутніх фахівців галузі.

Awesome Ukraine містить низку рубрик: культура, їжа, історія, природа, місця, спорт та індустрія. Кожна з них розповідає про одне явище, характерне для рубрики. Текстовий матеріал подано простою доступною мовою. Так, стаття присвячена писанці (с. 25–26) містить такі фрази: *a Symbol of Life and Rebirth Since Pagane Times, pysankarstvo – the art of decorating eggs with a traditional symbols, an ancient art form, pysankarstvo has been widespread in Ukraine since the times of Trypillian culture (bertween 5400–2700 B.C.), if not earlier, pysanky were associated with the rites of spring – symbolizing life and rebirth, symbolism shifted towards Christ’s resurrection and religious imagery, custom of exchanging these ornamented eggs around Easter time has been preserved to this day, museum of pysanka in the Ukrainian town of Kolomyia* [6]. Мовний матеріал дібрано таким чином, щоб він водночас легко сприймався і ніс потрібну інформацію про описуване культурно-історичне явище. Відтак очевидно, що путівник враховує специфіку цільової аудиторії, оскільки не всі туристи належно володіють англійською як іноземною і не всім іноземцям зрозумілі місцеві реалії. Користь при навчанні студентів туристичних спеціальностей за допомогою англomовного путівника в якості дидактичного матеріалу беззаперечна. Путівник надає реальну неоціненну допомогу і як методичний засіб, і як практичний посібник, що містить мовний матеріал.

Під час вивчення англійської студент не тільки вивчає інформацію про конкретну пам’ятку, локацію, історичне явище чи подію, але і переймає спосіб викладу думки, засвоює необхідні мовні патерни, навчається застосовувати їх

на практиці. Крім того, якщо перед випускником постане завдання створення туристичної друкованої продукції, належний зразок у нього є.

Відтак, серія *Awesome Ukraine* становить сім видань, які мають розповісти іноземцям про Україну, її найбільш визначні місця та цікаві локації у них, представити країну світові як один з ІТ-центрів, можуть бути використовувані на практичних заняттях з різних англомовних дисциплін як дидактичний матеріал.

Путівники одноманітно оформлені за сучасними дизайнерськими трендами, які імітують поп-культуру 60-70 років ХХ століття. На обкладинках подано символ кожного з міст, яким присвячено видання. Так, зображення каштанів ілюструє *Awesome Kyiv*; філіжанка кави – *Awesome Lviv*; косяк риб – *Awesome Odessa*; ракет – *Awesome Dnipro*; зображення козака Мамає – *Awesome Ukraine*. Звісно, про доцільність підбору кожного з означених символів можна дискутувати, але вони цілком чітко дають зрозуміти, з яким явищем чи предметом у свідомості українців асоціюється кожне місто.

Текстовий контент у всіх виданнях лаконічний, матеріал викладено простою і доступною англійською. Одна стаття про певну пам'ятку чи реалію займає один розворот, що зручно для сприйняття.

Кожен матеріал проілюстровано тематичною фотографією, яка унаочнює текст. Серія грамотно створена, має ретельно продуману концепцію втілення текстового та ілюстративного матеріалу. Думку, що «Путівник зазвичай має складну архітектонічну організацію, втілює різноманітні модули, реалізує різні мовленнєві тактики, вербальні та невербальні коди» [7] доцільно проілюструвати книгами серії *Awesome Ukraine*.

Крім грамотно дібраного матеріалу і правильно укладених текстів, привертає увагу і зовнішнє оформлення серії. Усі видання виконані на крейдянному папері, що додає солідності і міцності книжковому блоку. Відтак, серію англомовних путівників *Awesome Ukraine* доцільно використовувати під час викладання англійської мови, що сприятиме формуванню низки компетенцій, необхідних бакалаврам туристичної сфери.

Проте дослідження вітчизняних путівників та інших краєзнавчих матеріалів іноземними мовами здається перспективним напрямом. Так, плідним видається розгляд порівняльного аспекту виданих в Україні у різні часи та різними видавничими організаціями путівників. Ми переконані, що такий аналіз здатний розширити перелік дидактичних матеріалів, які можна застосовувати під час вивчення іноземних мов студентами бакавларату спеціальності «Готельно-ресторанна справа».

Недослідженими залишаються електронні путівники, англійські версії сайтів та сторінки соціальних мереж, тематика яких стосується туризму і готельного бізнесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Educational and professional program of specialty "Hotel and restaurant business". Access mode: https://duan.edu.ua/images/head/Quality_Edu/OPP_drafts/Final/OPP_Hotel_and_restaur_ba.pdf. (Accessed 10 April 2021). (In Ukrainian).
2. Дидактический материал на уроках английского языка. Access mode : <http://lengva.ru/didakticheskij-material-dlya-izucheniya-anglijskogo/> (Accessed 5 November 2021). (In Russian).
3. Минаева Р. В. Дидактический материал на уроках английского языка. Access mode: <https://urok.1sept.ru/articles/655871> (Accessed 5 November 2021). (In Russian).
4. Полішко Н. Є., Блинова Н. М. Англійський путівник як матеріал для здобуття професійних компетенцій студентами туристичних спеціальностей (на прикладі серії видань *Awesome Ukraine*). Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – Дніпро, 2021. – С. 224–236.
5. Фийса Н. В. Використання краєзнавчих матеріалів як необхідної умови при викладанні другої (третьої) іноземної мови для спеціальностей галузі туризму у ВНЗ //Науковий вісник УжНУ. Серія «Економіка». 2009. – Вип. 28. –

C. 71 – 73. Access mode : https://tourlib.net/statti_ukr/fyjsa.htm. (Accessed 1 November 2021). (In Ukrainian).

6. Awesome Ukraine. Access mode : <https://osnovypublishing.com/ru/awesome-ukraine/> (Accessed : 10.02. 2021). (In Ukrainian).

7. Путеводитель. Access mode :<https://svastour.ru/articles/puteshestviya/v-idy-turov/putevoditel.html>. (Accessed: 09.04. 2021). (In Russian).

СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ДИТИНИ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Бойко С. П.

Асистент кафедри дошкільної освіти
Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. Автор наголошує на зростанні кількості дошкільників з психофізичними порушеннями; розглядає важливість інклюзивного освітнього середовища; обґрунтовує особливість процесу соціального становлення дошкільників в інклюзивному освітньому середовищі.

Ключові слова. Інклюзивне освітнє середовище, психофізичні порушення, соціальне становлення, діти дошкільного віку.

На сьогодні в умовах стрімкої модернізації сучасної української освіти, спостерігається значне збільшення уваги науковців та практиків до проблем дітей, що мають психофізичні порушення розвитку. За даними ООН, у світі налічується приблизно 450 мільйонів людей з порушеннями психічного і фізичного розвитку. Це складає 1/10 частину жителів нашої планети. У нашій країні також спостерігається тенденція зростання числа дітей з психофізичними порушеннями. В Україні кількість дітей з особливими освітніми потребами (ООП) за останнє десятиліття збільшилася в два рази [1]. Згідно статистичних даних, що були представлені Міністерством освіти і науки України у закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО) станом на 1 січня 2020 року здобувають освіту 4681 вихованців із особливими освітніми потребами [2].

Виходячи з цього, проблема соціального становлення дошкільників з психофізичними порушеннями є достатньо актуальною та важливою, адже в умовах сьогодення кількість таких дітей тільки зростає, і важливість їх повноцінного соціального становлення тільки збільшується. Відтак, вважаємо, що успішність цього процесу може забезпечити інклюзивне освітнє середовище

дошкільної установи.

Таким чином, перед педагогами ЗДО постає важливе завдання – забезпечити інклюзивне освітнє середовище, в якому соціальне становлення усіх дошкільників з психофізичними порушеннями розвитку буде визначеним, та відбуватися систематично та цілеспрямовано.

Відтак, актуальність досліджуваної проблеми полягає у важливості процесу соціального становлення дитини дошкільного віку з психофізичними порушеннями в умовах інклюзивного освітнього середовища. Окреслена нами проблема знайшла належне віддзеркалення у науково-дослідних джерелах. Виховання та розвиток дітей дошкільного віку з психофізичними порушеннями досліджували: І. Кузаєва, О. Мамічева, Е. Панасенко, Х. Бурцева, Л. Ханзерук, Т. Нечепуренко, А. Єлік, М. Адамів, Л. Мацук, О. Кузенко. Соціальне становлення як критерій розвитку особистості дитини-дошкільника вивчали: О. Авраменко, О. Колосова, С. Курінна, Н. Мащенко, Т. Зінченко, С. Матвієнко, О. Литовченко, О. Алеко. Особливість інклюзивного освітнього середовища було об'єктом вивчення І. Калініченко, Л. Талдонова, Т. Панченко, Т. Скрипник, А. Поліхроніди, І. Малишевська, Н. Левун.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні особливості соціального становлення дитини з психофізичними порушеннями дошкільного віку в інклюзивному освітньому середовищі. Загалом, діти з порушеннями психофізичного розвитку – це діти, які мають суттєві відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими або набутими дефектами, і потребують спеціальних умов навчання й виховання. **Науковець В. Лебединський визначив шість основних видів порушень психічного розвитку у дітей, а саме:**

1. незворотне психічне недорозвинення (олігофренія);
2. затриманий психічний розвиток;
3. пошкоджений психічний розвиток – деменція (наявність попереднього періоду нормального психічного розвитку);
4. дефіцитарний розвиток (в умовах порушень зору, слуху, соматичної

патології);

5. спотворений психічний розвиток (ранній дитячий аутизм);
6. дисгармонійний психічний розвиток (психопатії) [3].

Таким чином, порушення психофізичного розвитку у дітей – одна з актуальних психолого-медико-педагогічних проблем нашого часу. Відхилення у найважливіших сферах життєдіяльності (інтелектуальній, руховій, мовленнєвій та ін.) позначаються на адекватності та повноцінності сприйняття дитиною оточуючого світу, та рівень її соціальних навичок може варіювати від важкої інвалідності до елементарних труднощів у засвоєнні знань та понять. Отже, на сьогодні першочергового значення набуває навчання й виховання таких дітей, допомога їм у соціальному становленні, інтеграції в соціум.

Взаємодія дитини з людьми, які оточують є важливим чинником її соціального становлення. Реалізація дітьми своїх соціальних функцій у майбутньому, входження дошкільників у соціум залежать від того, наскільки успішно ними освоюються соціальні ролі в процесі взаємодії з людьми різного віку [4, с.126]. Отже, вважаємо, що успішність соціального становлення дошкільника з психофізичними порушеннями можливе при правильній організації інклюзивного освітнього середовища у якому така дитина буде себе почувати комфортно, та готовою до пізнання навколишнього світу засобом взаємодії як з однолітками так і з дорослими (у цьому випадку фахівцями установи).

Дослідження освітнього середовища під кутом інклюзії дає підстави розглядати його як певну технологію інклюзивного навчання, оскільки будь-яка технологія спрямована на досягнення кінцевого результату – у нашому випадку, це успішне соціальне становлення дітей з психофізичними порушеннями. Отже, інклюзивне освітнє середовище має ґрунтуватися на загальних принципах інклюзії, враховувати об'єктивні й суб'єктивні чинники ефективного розвитку в межах відкритої соціально-педагогічної системи, слідкувати чіткій меті, реалізованій змістом інклюзивного навчання, впроваджувати інноваційну методику і засоби для організації освітньо-

виховного процесу в умовах інклюзії. Функціонування інклюзивного освітнього середовища має будуватися як на загально-дидактичних принципах, так і на принципах інклюзивної освіти, таких як:

- Цінність кожної дитини не залежить від її здібностей і досягнень;
- кожна дитина здатна відчувати і мислити;
- кожна дитина має право на освіту;
- особливості кожної дитини – це не перепони, а стимул навчання, каталізатор її всебічного розвитку;
- єдність освітнього простору на засадах: консолідації парадигм і технологій спеціальної і загальноосвітньої підтримки кожної дитини та індивідуального і диференційованого підходів;
- наявність командного підходу [5].

Дослідниця Левун Н. відзначає, що в інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На підставі всебічного аналізу літератури з цього питання можна навести такі переваги для дітей з особливими освітніми потребами:

– в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають;

– в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями;

- працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її вади, і починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного;

– дружні стосунки між дітьми з обмеженими можливостями та іншими дітьми, які таких обмежень не мають, зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі. Загалом серед переваг інклюзивної освіти вчені називають: формування у дитини з вадами розвитку моделі здорового повноцінного способу життя; створення умов для соціальної адаптації та

найбільш повного розкриття свого потенціалу у дитини з вадами розвитку; зосередження уваги на можливостях і сильних сторонах особистості дитини; можливість усіх дітей жити разом із родиною; виховання у здорових дітей толерантності, комунікабельності, більш адекватної самооцінки, меншої агресії, вміння цінувати своє здоров'я; реальну інтеграцію та суспільну адаптацію [6].

Ми погоджуємося з цією думкою, адже завдяки інклюзивному освітньому середовищі дошкільники мають змогу відчутти себе членами соціуму, отримати навички взаємодії з іншими людьми, у наслідку чого, створюються психологічно комфортні умови для розвитку психологічного благополуччя дошкільників з психофізичними порушеннями. Таким чином, відбувається поступовий, систематичний та цілеспрямований процес інтеграції таких дітей у соціальне середовище.

В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На основі всебічного аналізу літератури з цього питання Д. МакГрегор і Фогельсберг наводять такі переваги для дітей з порушеннями психофізичного розвитку:

- в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають;
- в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями;
- діти з особливими потребами навчаються за складнішою й глибшою навчальною програмою, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок протікає ефективніше, а академічні досягнення покращуються;
- посилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних навчальних закладах, де воно часто відбувається у формі групової роботи. Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її ваду, та починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного;

– дружні стосунки між дітьми з обмеженими можливостями та іншими, що таких обмежень не мають, зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі [7].

Виходячи з вищевикладеного, можна сформулювати наступне визначення інклюзивного освітнього середовища. Це частина соціокультурної реальності, що конструюється суб'єктами освітньо-виховного процесу створюючи різноманітність актуальних та потенційних ресурсів для залучення до спільної діяльності, спілкування кожного члена середовища, відповідно індивідуальним особливостям та можливостям.

Отже, аналіз науково-дослідних джерел дає змогу дійти висновку, що в Україні та в світі чисельність дітей зокрема дошкільного віку з психофізичними порушеннями розвитку стрімко зростає, що в свою чергу активізує діяльність науковців та практиків інклюзивної освіти. Успішність соціального становлення дітей дошкільного віку з психофізичними порушеннями розвитку залежить від організації інклюзивного освітнього середовища. Це пов'язано з тим, що у ньому кожна дитина з порушеннями розвитку може вільно взаємодіяти з однолітками, що в свою чергу сприяє розвитку та удосконаленню комунікативної та соціальної компетентності. Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у подальшому вивченні впливу інклюзивного освітнього середовища на соціальне становлення дошкільників з психофізичними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Черкашенко В.О. Соціально-педагогічні проблеми соціалізації з обмеженими можливостями. Наукова скарбниця освіти Донеччини № 2 (19)'2014 С. 92-103.

2. Статистичні дані МОН: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani> (дата звернення: 30.10. 2021).

3. Мамічева О. Панасенко Е. Бурцева Х. До проблеми поведінки дошкільників з порушеннями психофізичного розвитку. Молодь і ринок №4

(123), 2015. С.7-10.

4. О. Авраменко Вплив різновікової взаємодії на соціальне становлення дошкільника. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». 1/51. 2009. С. 126-129.

5. Малишевська І. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. Особлива дитина: навчання і виховання. 2016. № 3. С. 19–26.

6. Левун Н. І. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти та характеристика інклюзивного освітнього середовища. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 40(2). С. 110-114.

7. Ліскевич В. Інклюзивне середовище закладу дошкільної освіти як фактор соціалізації дитини з інвалідністю Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції(15-16 листопада 2018 р., м. Ніжин) Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018.С. 165-167.

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Вертель Антон Вікторович,
к. філос. наук, доцент
Ніколенко Вікторія Вікторівна,
магістрантка
Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

Анотація. У даній статті розкриваються особливості формування самооцінки молодших школярів, які визначаються соціальною ситуацією, провідним видом діяльності і психічними новоутвореннями дітей даного віку; відображені результати емпіричного дослідження

Ключові слова: самооцінка, вікові особливості, молодший школяр, навчальна діяльність.

В умовах постійного вдосконалення системи сучасної освіти значне місце приділяється все зростаючому інтересу до особистості школяра. Одним з основних завдань школи є підготовка учнів до цілеспрямованого самовдосконалення, в зв'язку з чим, особливого значення набуває проблема формування активної позиції школяра в навчальній діяльності. Це передбачає наявність у дитини досить чітких уявлень про саму себе і про окремі свої можливості та здібності. Школяр повинен вміти об'єктивно і всебічно оцінювати індивідуальні особливості своєї навчальної діяльності та особистості в цілому [2].

Таким чином, для прийняття ролі учня і правильної побудови своїх взаємовідносин з оточуючими від дитини вимагається високий рівень сформованості самооцінки.

На жаль, в навчальному процесі, домінуючу роль, як правило, займає

функція формування переважно знань, умінь, конкретних навичок, а розвитку когнітивних здібностей, до числа яких і відноситься самооцінка зазвичай, великої уваги не приділяється [3; 6].

Самооцінка – оцінювання людиною самої себе в цілому, а також будь-яких почуттів і якостей, своїх недоліків і переваг, уявлення про важливість власної особистості і про свою діяльність в соціумі.

Рівень самооцінки не формується з народження, на нього формування впливає велика кількість чинників. Найбільший інтерес у контексті розвитку самооцінки викликає молодший шкільний вік, який найбільш підходить для її формування та розвитку, так як саме в цей період вона отримує свій розвиток за рахунок впливу навчальної діяльності, нового статусу учня. Саме в цей період діти особливо добре вбирають і накопичують знання про себе самих і про оточуючих. Головна особливість молодших школярів у наявності у них всіх видів самооцінки (адекватна, завищена, нестійка в сторону неадекватно завищеної бо заниженої), які також досить специфічні. Самооцінка молодших школярів у порівнянні з дорослими людьми легше піддається впливу та коригуванню [4].

Домінуюча роль навчальної діяльності у формуванні самооцінки зумовлена формуванням передумов абстрактного теоретичного мислення, що сприяє виникненню рефлексії. Дошкільнята здатні свідомо узагальнювати тільки наочні дані (ознаки предметів) і не можуть зіставити і узагальнити судження про них [8].

Розвиток понятійних форм мислення в процесі навчальної діяльності призводить до виникнення у молодшого школяра здатності до аналізу і самоспостереження, а також до співвідношення власних способів діяльності з предметною ситуацією [1].

Таким чином, навчальна діяльність є домінуючою у формуванні та розвитку самооцінки, оскільки вчитель, оцінюючи знання, одночасно оцінює і особистість дитини, його можливості і місце в колективі. При цьому слід зазначити, що для дітей молодшого шкільного віку гра є найбільш ефективним

засобом формування адекватної самооцінки особистості.

Емпіричне дослідження проходило на базі других класів КУ Сумської СШ № 25. У дослідженні процесі взяли участь 54 учні віком 8-9 років.

Для дослідження рівня самооцінки нами були використані наступні методик: «Сходінки» (під редакцією Т. Д. Марцинковської) [5], методика Т. Дембо-С. Рубінштейна [7], опитування класних керівників на основі проведених методик з метою аналізу та узагальнення рівня самооцінки молодших школярів.

На першому етапі емпіричного дослідження ми використовували методику «Сходінки» та отримали наступні результати: завищений рівень самооцінки мали 26 учнів, що становило 48% респондентів. Адекватний рівень самооцінки у 22 учнів 40% опитаних. Занижений рівень самооцінки мають 6 учнів, що становить 12%. Таким чином можна зробити висновок, що 60% учнів мають неадекватну самооцінку.

На другому етапі нашого дослідження ми використовували методику Т. Дембо-С. Рубінштейна. За результатами цієї методики ми отримали наступні результати: у 26 осіб (48%) – адекватна самооцінка. У 22 осіб (41%) завищена самооцінка. Діти із заниженою самооцінкою становлять 6 осіб (11%).

Класні керівники оцінили випробовуваних наступним чином: адекватну самооцінку мають 27 осіб (що склало 52% від загального числа досліджуваних); у 6 осіб (11%) була відзначена самооцінка як неадекватно-занижена і у 20 осіб (37%) самооцінка була визначена як неадекватно-завищена.

Складно знайти правильний шлях впливу на дітей з підвищеним рівнем самооцінки, оскільки він виникає найчастіше під впливом оцінки батьків, за рахунок більш високого рівня готовності до навчання у школі або в результаті додаткових занять, що проводяться в домашніх умовах.

Таким чином, велика увага приділяється розвитку особистості молодших школярів, а саме розвитку адекватної самооцінки. З цією метою використовуються різні форми, методи, прийоми організації навчальної діяльності, що дозволяють розкривати суб'єктивний досвід учнів.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Аркушенко А., Ларина О. Психология развития и возрастная психология. – М.: Эксмо, 2008. – 248 с.
2. Борозинец Н. М. Развитие самосознания детей старшего дошкольного возраста в условиях преддошкольной подготовки: монография. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2009. – 125 с.
3. Волков Б. С. Младший школьник. Как помочь ему учиться: Учебное пособие. – М.: Академический проект, 2005. – 144 с.
4. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. – М.: Педагогика, 1986. – 240 с.
5. Марцинковская Т. Д. Диагностика психического развития детей. Пособие по практической психологии. – М.: Линка-Пресс, 1997 – 176 с.
6. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: учебник для студ. Вузов. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 456 с.
7. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Учебное пособие. – Самара: Издательский. Дом «БАХРАХ-М», 2001. 433 с.
8. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.

СКЛАДОВІ ІМІДЖУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИМОГ

Голота Наталія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології
Педагогічний інститут
Київський університет імені Бориса Грінченка
Лавренюк Тетяна Леонідівна
Магістрантка
Спеціальності Дошкільна освіта
Педагогічний інститут
Київський університет імені Бориса Грінченка

Анотація. В статті проаналізовано сутність понять «імідж», « імідж закладу дошкільної освіти». В процесі вивчення проблеми формування іміджу закладів дошкільної освіти були виокремлені складові позитивного іміджу сучасних закладів дошкільної освіти. Розроблено практичні рекомендації щодо формування позитивного іміджу сучасних закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: імідж, корпоративний імідж закладу дошкільної освіти, показники позитивного іміджу закладу дошкільної освіти, етапи формування іміджу сучасного закладу дошкільної освіти.

Актуальність. Сучасні заклади освіти працюють в умовах конкуренції на ринку освітніх послуг. Час від часу в Україні з'являються нові заклади освіти, які мають сучасне обладнання та презентують себе як такі, що використовують сучасні технології та засоби навчання. В свою чергу, заклади які вже мають роками напрацьований досвід роботи, теж постійно розвиваються, щоб відповідати вимогам часу, бути цікавими для здобувачів освіти та їх батьків. Це стосується й закладів дошкільної освіти. Таким чином великого значення набуває робота над формуванням та вдосконаленням іміджу закладу дошкільної освіти. Адже кожні батьки безумовно хочуть обрати найкращий заклад дошкільної освіти для своєї дитини й не розчаруватися в своєму виборі.

Останнім часом деякі батьки вважають, що краще для їх дитини буде відвідувати приватний заклад дошкільної освіти, або заклади, які відомі вже протягом десятиріч і які характеризуються позитивними відгуками батьків щодо організації освітнього процесу, успішною взаємодією з різними учасниками освітнього процесу. Мотивація у кожного різна: одні хочуть відповідати престижному рівню життя, а інші, насамперед, звертають увагу на високий рівень дошкільної освіти та висококваліфікованих працівників. Колектив та керівництво закладу повинні сприяти і робити все найкраще для того, щоб досягти високого результату та виправдати очікування батьків та їх дітей.

Таким чином, сучасні заклади дошкільної освіти повинні докладати максимум зусиль для того, щоб презентувати громадськості результати своєї освітньої діяльності на належному рівні. В цьому аспекті на допомогу приходять досвід, накопичений у галузі психології іміджмейкінгу.

Метою даної статті є вивчення сутності поняття «імідж закладу дошкільної освіти», його складових, особливостей формування та факторів, що сприяють створенню позитивного іміджу сучасного закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасний заклад дошкільної освіти – це відкрита, взаємодіюча з різними соціальними інститутами соціально-педагогічна система, про яку все частіше говорять як про сферу послуг, уживаючи слова «конкурентоспроможність», «освітня послуга» тощо. Стійкий позитивний імідж закладу дошкільної освіти можна розглядати як важливий сучасний компонент методичного продукту й додатковий ресурс управління. Імідж ЗДО – це емоційно забарвлений образ дошкільного закладу, часто свідомо сформований, який має цілеспрямовано задані характеристики й покликаний чинити психологічний вплив певної спрямованості на конкретні групи соціуму [1].

Дослідження різних аспектів проблеми якості освіти знаходяться в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: теоретико-методологічні засади поняття «якість освіти», її основні складники (І. Булах, С. Кретович, О.

Рузанова, А. Хуторський та інші); критерії і показники якості навчання (Т.Лукіна, О. Ляшенко, Л. Скорич, О. Савченко та інші); філософське підґрунтя якості освіти (В. Андрущенко, В. Кремінь, К. Левківський, В. Огнев'юк, І. Предборська та інші); моніторинг якості освіти (Г. Єльнікова, К. Крутій, О. Локшина, В. Лоханова, Т. Лукіна та інші); педагогічний контекст якості дошкільної освіти (Л. Артемової, А. Богданова, З. Борисова, Н. Гавриш, Л. Загородня, Л. Зданевич, О. Кононко, К. Крутій, Н. Лисенко, Л. Лохвицька, Г. Реґо, Т. Пономаренко, О. Янко та інші); якість освітніх послуг як складник іміджу закладу дошкільної освіти (К.Крутій, Н. Копилова, Н. Поґрібняк та інші). Серед зарубіжних авторів, які вивчають проблеми якості освітнього процесу, привертають увагу дослідження К. Андерсена, Б. Блума, Х. Бергмана, Дж. Ківса Д. Уілмса та інших [2, с. 151].

Слід зазначити, що ще в працях А. Макаренка є опис так званого «привабливого образу» виховного середовища освітнього закладу.

У створенні «індивідуального образу навчального закладу», на його думку, провідну роль мають відігравати такі складові, як:

- колективна розробка правил життєдіяльності навчального закладу та неухильне дотримання їх усіма членами колективу;
- постійний саморозвиток колективу, об'єднаного спільною справою;
- створення й культ власного стилю діяльності;
- дотримання наступності;
- дотримання принципу колективної честі;
- виховання свідомої дисциплінованості, трудових і побутових навичок;
- формування й підтримка колективних традицій, проведення «сімейних свят»; — захоплений, небайдужий, грамотний педагогічний колектив;
- наявність атрибутів (девіз, прапор, одяг) [4, 10-11].

О. Кононко в свою чергу, досліджуючи основні характеристики сучасного закладу дошкільної освіти, виокремила такі показники його позитивного іміджу:

- 1) просторі та світлі приміщення, зручні меблі, різноманітні іграшки та

дидактичні матеріали в достатній кількості, дбають про їхнє здоров'я;

2) незаплямована репутація протягом тривалого часу;

3) стабільна, організована, ритмічна праця;

4) підготовка до школи;

5) висококваліфіковані фахівці;

6) у роботі застосовуються інноваційні підходи, експеримент;

7) розвивальне середовище для формування у дітей життєвої компетентності;

8) незвичайний, не схожий на інші, кращий за них;

9) прагне встигнути за часом: у ньому навчають іноземної мови, ознайомлюють з основами комп'ютерної грамоти, вводять дитину в сучасний інформаційний простір [5, 3-6].

Корпоративний імідж закладу дошкільної освіти — це насамперед уявлення, що склалися на ринку освітніх послуг про цей заклад. Тобто сприятливий корпоративний імідж дошкільного закладу — це, насамперед, позитивна думка про нього батьків і дітей, працівників інших освітніх закладів, органів управління освітою та міських органів влади, а також місцевих жителів.

Оцінюючи імідж сучасного закладу дошкільної освіти, слід звернути увагу й на такі характеристики. Так, визначальною в цьому аспекті є культура закладу дошкільної освіти та ефективне співробітництво закладу дошкільної освіти з різними соціальними інституціями, зокрема родинами вихованців. Це результат спільних зусиль не лише педагогів закладу, але й батьків. На нашу думку, найперше на що необхідно звернути увагу при оцінці закладу дошкільної освіти, це турботу про здоров'я вихованців. Кожні батьки привівши дитину до закладу в першу чергу хочуть забрати її в кінці дня здоровою – саме це є першочерговим завданням ЗДО. Наступне, на що необхідно звернути увагу, це склад педагогічного колективу - наявність педагогів – професіоналів. Також варто не забувати про сучасне обладнання приміщень та ігрових майданчиків, які відповідають віковим особливостям дітей і сприяють їх розвитку.

Звичайно, різні критерії оцінки іміджу закладу, проте для дитини найголовнішим є комфорт. Саме перебуваючи в закладі, дитина повинна відчувати затишок, позитивні емоції від спілкування з однолітками та дорослими. Заклад дошкільної освіти для дитини - це середовище, де вона може займатись своїми улюбленими справами, творити, відкривати щось нове для себе і в той же час відчувати підтримку з боку дорослих та інших дітей. На думку батьків, заклад дошкільної освіти – це місце, де дбають про здоров'я малюка, про безпеку його життя, забезпечують піклування, належний догляд та відповідний розвиток дитини. З погляду працівника ЗДО, пріоритетними є доброзичлива атмосфера в колективі, можливість реалізувати свої професійні здібності, відчувати повагу дітей, батьків, колег.

Розмірковуючи, який дошкільний заклад може вважатися сучасним, не можна обминути й питання норми, оскільки з нею пов'язана процедура контролю та оцінки розвитку, вихованості та навченості дошкільника, ефективності діяльності педагога. За визначенням провідних психологів, норма не є характеристикою середньостатистичного рівня розвитку в дитини певної здібності або системи знань, умінь, навичок. Вона – радше вказівка на можливість досягти вищих за наявні в неї на даний момент результатів. Сам процес розвитку є нормою й цінністю. Норма – це не те середнє, що є, а те краще, що можливе для конкретної дитини за відповідних умов [3].

Не менш важливо звернути увагу на обладнання кабінетів директора ЗДО й методичного, оформлення фойє, групових кімнат, ігрових та фізкультурного майданчиків, тренажерних залів. Це теж впливає на позитивний імідж сучасного закладу дошкільної освіти.

Висновки. Отже, створюючи позитивний імідж закладу дошкільної освіти, слід враховувати ефективне управління персоналом, клієнтоорієнтовність і т.д. Це сприятиме конкурентоспроможності, підвищенню рівня довіри батьків до закладу та його авторитетності. Результат роботи педагогічного колективу закладу над формуванням корпоративного іміджу — комплексний. З одного боку, педагоги успішно створюють і зміцнюють

позитивний імідж закладу дошкільної освіти, і водночас підвищують якість освітнього процесу та завойовують довіру соціального середовища. З іншого — усі педагоги почуваються затребуваними й компетентними, вони мають змогу повністю реалізуватися у професійній діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Погрібняк Н. Створення іміджу сучасного дошкільного закладу / Н. Погрібняк // Дошк. виховання. — 2004. — № 11. — С. 10-11.
2. Загородня Л.П. Якість освітніх послуг як компонент іміджу дошкільного навчального закладу (2017). Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. (35). 150–158. Вилучено з <https://irbis-nbuv.gov.ua>.
3. Кошель А. П. Цінність здоров'я як важлива складова іміджу майбутнього вихователя дітей дошкільного віку освіти / Кошель А.П. // Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ). — К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. — Ч. 2. С. 19 -22.
4. Кононко О. Сучасний дитсадок: який він? / О. Кононко // Дошкільне виховання. — 2006. — № 7. — С. 3-6.
5. Погрібняк Н. Створення іміджу сучасного дошкільного закладу / Н. Погрібняк // Дошк. виховання. — 2004. — № 11. — С. 10-11.
6. Закон України «Про дошкільну освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
7. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВІДБОРУ ЮНИХ БІГУНІВ НА КОРОТКІ ДИСТАНЦІЇ НА ЕТАПАХ БАГАТОРІЧНОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Горлов Анатолій Серафимович

к. п. н, доцент

Національний університет мистецтв
імені І. П. Котляревського

Бубнов Володимир Олександрович

старший викладач

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Пінкевич Віталій Юрійович

вчитель зі спорту

Харківський фаховий коледж спорту
м. Харків, Україна

Анотація. Стаття відображає суть проблеми об'єктивного обліку кількісних і якісних критеріїв ефективності педагогічного відбору юних бігунів на короткі дистанції. Важливим моментом відбору і орієнтації юних спортсменів до їхньої підготовки у навчально-тренувальних групах та групах спортивного вдосконалення є організація другого і третього етапів відбору, оскільки подальше тренування дозволить виявити у них певні здібності до вузької спеціалізації в спринтерському бігу. У статті представлені результати дослідження динаміки морфологічних, педагогічних та біодинамічних показників юних спринтерів 13-17 років.

Ключові слова: Етапи, критерії відбору, спортивна орієнтація, тест, біодинамічні дані, морфологічні показники, час опори, час польоту.

Вступ. / Introduction. Важлива роль в підготовки спортивного резерву належить системі відбору перспективних та талановитих підлітків і юнаків. Як показують сучасні дослідження, неадекватний вибір спортивної спеціалізації різко утримує зріст спортивної майстерності і обмежує рівень спортивних

досягнень, а також являється фактором ризику до здоров'я спортсмена. До того ж, підвищені вимоги, які належать до сучасної спортивної підготовки, викликають тренерів до їх професійних знань і опиту у використанні об'єктивних критеріїв відбору та показників перспективного прогнозування юних спортсменів в обраному виді. Тому проблема орієнтації юнаків до спортивної діяльності повинна вирішуватися комплексно, на основі застосування педагогічних, медико-біологічних та психологічних методів дослідження [5, с.144; 6, с.50; 4, с.20].

Підготовка юних спринтерів, яка має проводитись з врахуванням індивідуальних можливостей, дозволяє найбільш ефективно проявляти їх здібності і природні задатки. Обдарованість, на думку одних авторів є поєднанням природжених завдатків і здібностей (В. Волков, В. Філін 1983; В. Платонов, К. Сахновский 1988; Zaporochanov, Sozansky 1997) а, на думку інших (Л. Волков 1997; L. Volkov 1996) – наявністю генетично обумовлених морфофункціональних, моторних і психофізіологічних особливостей [1, с.39; 4, с.21; 3, с.31]. Проблема відбору включає вивчення особливостей функціонування аналізаторів, фізичного розвитку і соматичних показників, соціологічних, психологічних і характерологічних особливостей особистості, динаміки розвитку фізичних якостей та спортивних результатів, а також темпів їх приросту і енергозабезпечення організму [4, с.20-21; 7, с.91-140; 6, с.117].

Мета роботи. / An aim of work. Метою дослідження є удосконалення теоретичних та практичних даних щодо критеріїв масового відбору юних спортсменів для занять в групах спортивного вдосконалення з бігу на короткі дистанції.

Для вирішення даної проблеми в роботі були поставлені наступні завдання дослідження: вивчити та дослідити динаміку морфологічних, біодинамічних та рухових показників у хлопчиків-спринтерів 13-17 років; обґрунтувати найбільш інформативні критерії масового відбору юних спортсменів для їх успішної підготовки у ДЮСШ, СДЮШОР, школах-інтернатах та спортивних ліцеях.

Матеріали й методи. / Materials and methods. У тестуванні взяли участь 20 юних спортсменів, які спеціалізуються у спринтерському бігу. Піддослідними були кандидати до вступу в Державне вище училище фізичної культури №1 (ХДВУФК) м. Харкова. Дані для аналізу результатів та виявлення їх динаміки приросту на протязі 5-и років (2015 – 2019 рр.), починаючи з 13-ти річного віку юних бігунів ДЮСШ харківського регіону, були взяті з протоколів їх щорічного тестування тренерами ХДВУФК №1 на відбіркових змаганнях.

В педагогічному дослідженні фіксувалися вікові параметри окремих фізичних якостей юних бігунів на короткі дистанції: швидкісні, швидкісної витривалості, швидкісно-силові та силові. Усі ці параметри вивчались у взаємозв'язку з морфологічними та біодинамічними показниками юнаків 13–17 років, які відповідно, займалися в навчально-тренувальних групах 1-4 року підготовки в ДЮСШ міста Харкова і області. Виміри морфологічних показників у юних спринтерів виконувались за допомогою традиційних приладів міри довжини і маси тіла; рухових здібностей і біодинамічних показників – за допомогою електронної платформи «тест Абалакова», станового динамометру Д-200, та електронно-оптичних систем «Старт-фініш» і «Оптична доріжка» [2, с.51-57].

Результати і обговорення. / Results and discussion. Вивчення динаміки фізичного розвитку піддослідних показали, що починаючи приблизно з 16–17-ти річного віку, зріст у спринтерів практично вже не змінюється впритул до досягнення ними високих результатів. Проте вага спортсменів продовжується збільшуватись і, як правило, росте й ваго-ростовий індекс, що в свою чергу впливає на зростання силових показників спортсмена (табл. 1). Аналіз середньо-групових морфологічних параметрів, представлених в таблиці 1, показує, що найбільший приріст довжини стопи припадає на 14 – ти річних юнаків та становить $\Delta x_{14} = 5,5 \%$, при $p < 0,01$. Беручи за увагу закономірність

Середньогрупові морфологічні показники юних спринтерів 13–17 років (n=20)

Показники \ Вік	13 $x \pm \sigma$	14 $x \pm \sigma$	15 $x \pm \sigma$	16 $x \pm \sigma$	17 $x \pm \sigma$
Зріст, см	155,6±3,1	165,7±2,7	169,9±2,4	175,3±1,9	175,6±1,7
Вага, кг	48,2±2,4	51,6±2,1	55,9±1,9	60,9±2,5	62,3±2,3
Довжина ніг, см	72,8±2,5	77,3±1,7	80,2±1,6	83,7±1,8	84,6±1,1
Довжина стопи, см	23,9±0,61	25,3±0,60	26,1±0,63	26,9±0,62	27,3±0,56
Ваго-ростовий індекс (Індекс Кетле), г/см	309,7±13,42	311,4±13,26	329,0±12,95	349,4±12,52	366,2±12,23

морфологічного розвитку юнаків цього віку, можна передбачити, що юнаки з відносно невеликою довжиною стопи в зрілому віці будуть середнього і нижче середнього зросту. Зрозуміло, що таким спринтерам для досягнення високого рівня швидкості бігу необхідно мати й найвищий рівень темпу бігу, оскільки спортсмени низького зросту не можуть мати високий показник довжини бігового шагу. Тому найбільш високу надійність для прогнозу успішності виступів в спринті мають ті юнаки, у котрих при високому темпі бігу та короткому інтервалі часу опори, довжина стопи має показник вище середньо-групових даних для даної вікової групи. Таким чином, і в морфологічних показниках при відборі дітей слід орієнтуватися не на середньо-групові данні, а на індивідуальні параметри.

Аналіз середньо-групових біодинамічних параметрів спринтерського бігу показує, що під впливом вікового розвитку та тренувальних занять на етапах попередньої та спеціалізованої базової підготовки у юнаків 13-17 річного віку рухові показники змінюються не однаково. Є періоди, як рівномірного та прискореного росту, так і періоди зниження окремих параметрів руху (табл. 2).

Дослідження, проведені на юнаках за період з 13 до 17 років, показали, що частота бігових кроків на коротких відрізках у 13-літніх ($x_{13}=4,33\pm 0,11$ кр./с) вища ніж у 14, 15, 16-літніх ($x_{14}=4,26\pm 0,09$ кр./с; $x_{15}=4,23\pm 0,09$ кр./с; $x_{16}=4,25\pm 0,11$ кр./с) і відновлюється лише у 17-літніх ($x_{17}=4,36\pm 0,12$ кр./с).

Середньогрупові біодинамічні показники юних спринтерів 13–17 років (n=20)

Показники \ Вік	13 $x \pm \sigma$	14 $x \pm \sigma$	15 $x \pm \sigma$	16 $x \pm \sigma$	17 $x \pm \sigma$
Час опори, <i>мс</i>	112,2 ± 2,8	115,2 ± 2,9	114,3 ± 2,3	112,1 ± 2,2	106,7 ± 3,1
Час польоту, <i>мс</i>	118,8 ± 3,1	119,7 ± 2,1	121,2 ± 2,4	123,1 ± 3,5	123,6 ± 3,2
Час бігового кроку, <i>мс</i>	231,0 ± 5,9	234,9 ± 4,9	235,5 ± 4,6	235,2 ± 5,8	230,3 ± 6,3
Швидкість бігу, <i>м/с</i>	6,93 ± 0,45	7,41 ± 0,47	7,95 ± 0,43	8,72 ± 0,47	9,37 ± 0,42
Темп бігових кроків, <i>кр./с</i>	4,33 ± 0,11	4,26 ± 0,09	4,23 ± 0,09	4,25 ± 0,11	4,36 ± 0,12
Довжина бігового кроку, <i>см</i>	160,1 ± 6,3	173,9 ± 5,7	188,5 ± 5,9	205,1 ± 5,0	215,7 ± 5,1

Це явище пояснюється різною збудливістю й рухливістю нервових процесів у дітей різних вікових груп, а також збільшення довжини бігового шагу, при $p < 0,05$ (див. табл. 2). Зниження частоти кроків у підлітків старше 13 років пояснюється, крім усього іншого, тимчасовий дизкоординацією рухів між згиначами й розгиначами основних м'язових груп. У юнаків 16-17 років нерідко можна спостерігати відому незручність, скутість рухів.

Починаючи з 13 років, висока ступінь темпу бігу забезпечується на сам перед переважно за рахунок скорочення часу *періоду опори*, абсолютно високий його показник у 17-річних юнаків ($x_{17} = 106,7 \pm 5,1$ мс). А швидкість рухів у підлітків і юнаків зростає за допомогою зростання темпу та довжини бігових кроків (див. табл. 2). Тому вищій середньостатистичний показник швидкості бігу у юнаків 17 років ($x_{17} = 9,37 \pm 0,42$ м/с) складається за рахунок збільшеної довжини бігового кроку ($x_{17} = 215,7 \pm 5,1$ см) та високому темпі бігу, який складає $x_{17} = 4,36 \pm 0,12$ кр./с. Цей факт можна підтвердити провівши розрахунок коефіцієнта активності бігового кроку. Розрахунки показали, що після 13 років коефіцієнт іде на спад, але вже починаючи с 15 років він поступово збільшується в бік потужності бігового кроку. Це свідчить о більшій інформативності впливу на швидкість бігу і довжини бігового шагу. В педагогічних дослідженнях було отримано середньо-групові вікові показники швидкості, спеціальної витривалості, а також швидко-силових та силових

параметрів юних спринтерів за 5 років тренувань. За цими даними було проаналізовано динаміку приросту результатів провідних показників рухової функції юних спринтерів (табл. 3.).

Динаміка приросту *швидкісних здібностей* відносно вихідного рівня 13-річного віку юнаків визначає позитивний хвилеподібний характер з найбільш суттєвим щорічним відносним зростанням у юних спортсменів 16 річного віку ($+\Delta x_{16}=7,7\%$). З 13 до 15 років зростання має незначний стабільний характер ($+\Delta x_{14}=6,5\%$, $+\Delta x_{15}=6,4\%$), а в 17 років невеликий зріст швидкісних показників відносно попереднього ($+\Delta x_{17}=3,4\%$) вказує на деяку стабілізацію розвитку цих здібностей, при $p < 0,01$ (див. табл. 3, рис. 1).

Таблиця 3

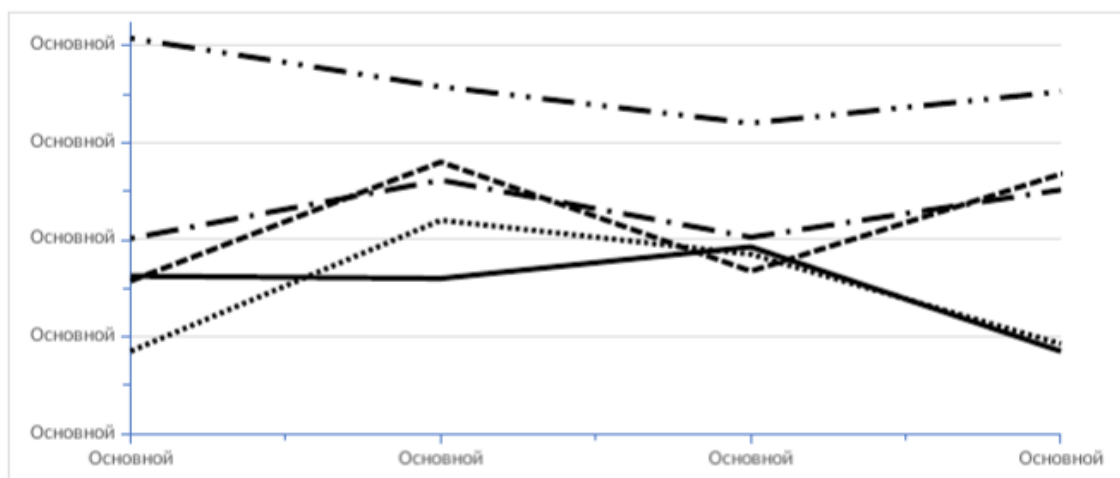
Середньо-групові показники спортивно-педагогічного тестування та відносні показники у відсотках (%) к вихідному рівню щодо приросту фізичних якостей юних спринтерів за роки базової підготовки (n = 20).

Показники	Роки підготовки Вихідний рівень 13 р.	Роки підготовки			
		1 (14 років)	2 (15 років)	3 (16 років)	4 (17 років)
Швидкість (за результатами бігу на 30 м з ходу, с), %	4,33± 0,17 с	4,05±0,13	3,77±0,11	3,44±0,14	3,29±0,15
		106,5%	112,9%	120,6%	124,0%
		$\Delta x_{14}=6,5\%$	$\Delta x_{15}=6,4\%$	$\Delta x_{16}=7,7\%$	$\Delta x_{17}=3,4\%$
Швидкісна витривалість (за результатами бігу 150 м зі ст., с), %	22,58±0,16с	21,81±0,21	19,83±0,29	18,15±0,23	17,32±0,31
		103,4%	112,2%	119,6%	123,3%
		$\Delta x_{14}=3,4\%$	$\Delta x_{15}=8,8\%$	$\Delta x_{16}=7,4\%$	$\Delta x_{17}=3,7\%$
Швидкісно-силові (за результатом по 3-го стрибка з місця, м), %	6,16±0,26 м	6,55±0,21	7,24±0,29	7,65±0,23	8,31±0,34
		106,3%	117,5%	124,2%	134,9%
		$\Delta x_{14}=6,3\%$	$\Delta x_{15}=11,2\%$	$\Delta x_{16}=6,7\%$	$\Delta x_{17}=10,7\%$
Вибухова сила (за результатами стрибка в довжину з місця та стрибка по Абалакову, см), %	198,8 ± 8,1 см	213,1±9,4	237,9±11,9	251,2±11,3	272,1±10,6
		107,2%	119,7%	126,3%	136,9%
	46,1 ± 2,4 см	50,2±2,7	54,1±2,5	58,5±2,3	62,9±2,1
		108,9%	117,3%	126,9%	136,4%
		$\Delta y_{14}=8,9\%$	$\Delta y_{15}=8,4\%$	$\Delta y_{16}=9,6\%$	$\Delta y_{17}=9,5\%$
Силові (за результатами станової динамометрії, кг), %	97,1±9,3 кг	112,9±14,5	126,8±13,4	139,2±11,9	152,9±10,7
		116,3%	130,6%	143,4%	157,5%
		$\Delta x_{14}=16,3\%$	$\Delta x_{15}=14,3\%$	$\Delta x_{16}=12,8\%$	$\Delta x_{17}=14,1\%$

Позитивна динаміка *швидкісної витривалості*, відносно вихідного рівня, у юнаків на протязі п'яти років носить подібний характер розвитку швидкісних якостей ($\Delta x_{14}=3,4\%$, $\Delta x_{15}=12,2\%$, $\Delta x_{16}=19,6\%$, $\Delta x_{17}=23,3\%$). Найбільший

щорічний відносний приріст цих здібностей у юнаків відмічений у 15 і 16-річному віці ($+\Delta x_{15}=8,8\%$ і $+\Delta x_{16}=7,4\%$). А в 17-річному відносний приріст складає лише $+\Delta x_{17}=3,7\%$, при $p < 0,05$.

Середньо-групова динаміка *швидкісно-силових якостей* (по 3-й стрибок з місця) подібна позитивній динаміки попередніх здібностей юних спортсменів (див. рис.2). Показники ж відносного приросту потрійного стрибку з місця коливаються від максимальних значень 15-ти і 17-річних юнаків ($+\Delta x_{15}=11,2\%$ і $+\Delta x_{17}=10,7\%$) до мінімальних значень 14-ти і 16-річних юнаків ($+\Delta x_{14}=6,3\%$ і $+\Delta x_{16}=6,7\%$), при $p < 0,01$ (див. табл. 3, рис. 1).

Рис. 1. Відносні величини приросту фізичних якостей юних спринтерів за роки підготовки (у % к вихідному рівню):

— Швидкість, Швидкісна витривалість,
 - - - Швидкісно-силові, Вибухова сила,
 ..... Швидкісно-силові, Вибухова сила,
 — · — сила, Силові.

При аналізі середньо-групових показників щодо обох тестів *вибухової сили*, встановлено, що перший найбільший приріст абсолютного результату в стрибку по Абалакову ($y_{15} = 54,1 \pm 2,5$ см) та в довжину з місця ($x_{15} = 237,9 \pm 11,9$ см), мають юнаки 15-ти річного віку: він складає $\Delta x_{15}=19,7\%$ і $\Delta y_{15}=17,3\%$ ($\Delta x y_{15} = 18,5\%$ по рівнянню з 14-річними, де цей приріст був відповідно $\Delta x_{14} = 7,2\%$ і $\Delta y_{14}=8,9\%$ ($\Delta x y_{14}=8,05\%$). Далі, щорічні відносні показники вибухової сили помірно-поступово до 17-річного віку зростають, при $p < 0,01$.

При аналізі параметрів середньо-групових силових показників,

встановлено, що перший найбільший приріст *станової сили* спостерігається у юнаків 14-ти річного віку ($x_{14}=112,9\pm 14,5$ кг) по зрівнянню з 13-літніми ($x_{13}=97,1\pm 9,3$ кг), що складає $\Delta x_1=16,3\%$. Далі, зміни показників станової сили у 15, 16 і 17-річних юних спринтерів носять помірний хвилеподібний характер – $\Delta x_{15}=14,3\%$, $\Delta x_{16}=12,8\%$ і $\Delta x_{17}=14,1\%$, при $p < 0,05$ (див. табл. 3, рис. 1).

Треба підкреслити, що у юнаків 15-ти літнього віку був відмічений найбільший приріст в швидкісно-силових показниках та показниках вибухової сили (див. табл. 3, рис. 1). Характерний и той факт, що майже в тому ж відсотковому співвідношенні у цьому віці збільшується й довжина бігових кроків, відповідно швидкість бігу теж росте. Цю закономірність підтверджує і кореляційний аналіз. Отже, дослідницькі дані о збільшенні швидкості бігу у юнаків з 14 до 17 років здійснюється переважно тільки за рахунок збільшення швидкісно-силових якостей. Це ще раз підтверджує думку о великій консервативності і малій змінності таких специфічних параметрів, як час опори та темпу бігу.

Висновки. / Conclusions.

1. Дослідження динаміки зростання морфологічних середньо-групових параметрів довжини ніг і стопи у юнаків-спринтерів на багаторічних етапах базової підготовки вказують на те, що максимальне зростання довжини ніг і стопи спостерігається у 14 річному віці ($\Delta x_1=4,5\%$ і $\Delta x_2=1,4\%$). Тому, підвищення у підлітків довжини бігових кроків несе втрату показників темпу спринтерського бігу, а стало-бути потребує в підготовки майбутніх юних спринтерів негайного виховання вибухової і динамічної сили, а також широкої і вільної амплітуди бігових рухів. А достатньо-високий кореляційний зв'язок довжини стопи в різних вікових групах з темпом бігу, тільки підсилює значимість виховання таких силових якостей у юнаків молодшої групи з меншою довжиною стопи, яка прогнозує невеликий зріст, а стало-бути і помірну довжину кроків.

2. За підсумками аналізу кореляційних зв'язків між швидкістю бігу та темпом бігу, довжиною і часу періода опори бігових кроків, а також кореляції

між темпом бігу і довжиною стопи, встановлено, що в морфологічних показниках при відборі слід орієнтуватись не на середньо-групові данні, а на індивідуальні параметри. Отже найбільш інформативними, надійними та простими критеріями в спортивно-педагогічному, масовому відборі юнаків на етапі попередньої базової підготовки в спринтерському бігу може бути рекомендовано показник темпу бігу та довжини стопи.

3. Біомеханічні дослідження серед юнаків молодшого і старшого віку визначають зниження у них частоти кроків майже до 17 річного віку ($x_{13}=4,33\pm 0,11$ кр./с – $x_{16}=4,25\pm 0,10$ кр./с) і, навпаки до 17 річного віку включно збільшення довжини кроків ($x_{13}=160,1\pm 0,11$ см – $x_{17}=215,7\pm 5,1$ см). Враховуючи той факт, що темп бігу забезпечується переважно за рахунок скорочення часу періоду опори бігових кроків, то різке зростання цього показника у юнаків 17-ти років ($\Delta x_1=5,4\%$) при дуже помірному зростанні часу періода польоту ($\Delta x_2=0,5\%$) підтверджує визначення перспективи розвитку у юнаків старшого віку швидкісних якостей за рахунок використання спеціальних засобів швидкісно-силової та силової підготовки. Критерієм оцінки ефективності такої перспективи можуть бути розрахунки позитивної динаміки коефіцієнта активності бігового кроку.

4. Оцінка динаміки щорічного відносного приросту головних показників рухової функції юних спринтерів – один з важливих критеріїв ефективного відбору юнаків орієнтованих до тренування в групах спортивного вдосконалення спринтерського бігу. Помітне збільшення швидкості бігу у юних легкоатлетів з 14 до 17 років здійснюється переважно за рахунок швидкісно-силових і силових якостей; в меншій мірі за рахунок швидкісної витривалості і швидкості. Визначаючи швидкісні здібності функцією швидкості, швидкісної витривалості, сили та уміння спортсменами координувати свої рухи під час виконання спринтерського бігу, додатковим важливим критерієм відбору юнаків-спринтерів до груп спортивного вдосконалення мають бути їх технічні характеристики – коефіцієнт технічної ефективності старту і стартового прискорення, коефіцієнт активності бігових кроків і ритмічності бігу, опорний

показник та інші.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волков Л. В. Теорія і методика дитячого та юнацького спорту: Підручник для студентів вузів фізичної культури і факультетів фіз. виховання вищих навч. закладів. – К.: Олімпійська література, 2002. – 294 с. На рус. яз.

2. Горлов А. С. Діагностика і педагогічний контроль технічної та фізичної підготовленості легкоатлетів в спринті, стрибках в довжину і метані спису: Навч. – метод. посібник / А. С. Горлов, В. І. Галиця. – Харків: НТУ «ХП», 2016. – 148 с. – На рос. мові.

3. Горлов А. С. Теоретико-методичні основи вдосконалення діагностики і управління індивідуальної підготовленості юних легкоатлетів-спринтерів і стрибунів у довжину: монографія / А. С. Горлов. – Харків: ФОП Бровін О. В., 2020. – 384 с.

4. Горлов А. С. Проблеми вдосконалення системи індивідуальної підготовки юних бігунів на короткі дистанції 100-200 м [Текст] : монографія / А. С. Горлов. – Харків: Изд-во «Підручник НТУ "ХП"», 2014. – С. 21. – На рос. мові.

5. Губа В. П. Основы распознавания раннего спортивного таланта: Учеб. пособие для высших учебных заведений физической культуры. – М.: Терра-Спорт, 2003. – 208 с.

6. Прогнозування рухливих здібностей та основи ранньої орієнтації в спорті: навчально-методичний посібник / Биков В. О. [та інші]; відп. ред. Губа В. П. – М.: Олімпія Прес, 2007. – 155 с.

7. Тімакова Т. С. Спортивний відбор у багаторічній підготовці. В кн.: Система підготовки спортивного резерву. – М.: Фізкультура і спорт, 1994. – С. 91-140. На рус. яз.

УДК 372.857

ІНТЕРАКТИВНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Грималюк Богдана Дмитрівна
студентка II року навчання другого
магістерського рівня вищої освіти

014.05 Середня освіта Біологія та здоров'я людини

Різничук Надія Іванівна
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри біології та екології
ДВНЗ Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація: На сучасному етапі розвитку освіти актуальним стає інтерактивне навчання. Дослівний переклад з англійської слова «інтерактив» означає «взаємний» (inter) і «діяти» (act). Поняття «інтерактивний» висловлює здатність перебувати в стані діалогу, бесіди або ж взаємодіяти з ким-небудь (наприклад, з людиною), а також з будь-чим (комп'ютером). Таким чином, інноваційна форма навчання являє собою діалог, при якому здійснюється взаємодія. Інтерактивна технологія навчання вимагає повністю змінити існуючу структуру уроку. Крім того, подібний режим неможливий без досвіду і професіоналізму самого вчителя.

Ключові слова: інтерактивне навчання, інноваційне навчання, уроки біології.

Питання упровадження інтерактивних технологій навчання розглядаються в працях В. П. Беспалько, В. І. Євдокимова, М. В. Кларіна, О. М. Пехоти, Г. К. Селевко, В. В. Серікова, С. О. Сисоєвої, І. С. Якиманської; теоретичні й практичні аспекти обґрунтовано в дослідженнях О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, А. Панченкова, Т. О. Ремех, О. І. Саган, О. В. Стребной та ін.

Інтерактивних технологій на сьогодні є дуже багато. Різні дослідники по-своєму намагалися їх класифікувати. Більшість класифікацій поєднують різні аспекти і підходи до об'єднання їх у групи [2, с. 145].

Так Н. Суворова виокремлює найбільш відомі на Заході, в Росії та Україні форми групової роботи: «велике коло», «вертушка», «акваріум», «мозковий штурм», «дебати» [10]. Л. Півень додає до названих «розігрування ситуацій», «коло ідей», «займи власну позицію» тощо [5, 7].

Г. Сиротенко першим в українській дидактиці узагальнює існуючі форми, розподіливши їх на п'ять груп:

1) кооперативне навчання, технологія роботи в парах або змінних групах («карусель», «діалог», «синтез думок», «навчаючи вчуся», «аналіз ситуацій», «ажурна пилка»);

2) технології навчання у грі;

3) дискусія («метод прес», «обери позицію», «ток-шоу»);

4) метод проєктів;

5) тренінгові методи навчання («міні-лекція», «групова дискусія», «ігрова ситуація», «метод кейсів», «мозкова атака») [11].

Досвід зарубіжних та українських науковців засвідчує, що інтерактивні технології сприяють інтенсифікації та оптимізації навчально-виховного процесу і спрямовані на формування в учнів таких умінь і навичок:

– аналізу навчальної інформації;

– творчого підходу до засвоєння навчального матеріалу;

– формулювання власної думки, правильного її висловлювання .

Інтерактивні технології навчання – це організація процесу навчання, в якому неможливо неучасть учня в колективній взаємодії. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес організований таким чином, що практично всі учні виявляються залученими в активний процес отримання нових знань, вони активно взаємодіють з однокласниками, мають можливість висловити свою думку, посперечатися і оцінити ефективність своєї роботи.

Одним з ефективних методів інтерактивного навчання, що використовуються на уроках біології в школі, є – «Ажурна пилка». Цей метод використовується на уроках біології в 5-8 класах, який досить ефективний при вивченні нового матеріалу, так як дозволяє обробляти досить великий обсяг інформації, за порівняно невеликий проміжок часу [9, с. 98].

Використання даного методу, спирається на наступний алгоритм:

1) визначити, які питання необхідно розглянути, щоб вирішити пізнавальну проблемну ситуацію;

2) підготувати необхідну інформацію для кожної групи: розділи досліджуваного параграфа, набір завдань, додатковий матеріал.

Групи «експертів» по одній темі, обговорюють цю тему, вирішують свої завдання. Вони визначають, чому кожен з «експертів» навчив свою «основну» групу. Потім «експерти» повертаються в свої «основні групи» і доповідають групам про виконану роботу, навчаючи своїх товаришів.

В кінці уроку вчитель разом з учнями перевіряє рівень засвоєння матеріалу учнями. Також проводить етап закріплення матеріалу: у вигляді тестування, запитань-відповідей, заповнення пустограф і підводить підсумки заняття.

Технологія інтерактивних методів навчання покликана:

– активізувати індивідуальні розумові процеси учнів;
– пробуджувати внутрішній діалог учнів;
– забезпечити розуміння тієї інформації, яка є предметом обміну між учнями;

– здійснювати індивідуалізацію педагогічного взаємодії;

– забезпечити двосторонній зв'язок в процесі обміну інформацією між учнями.

Використання інтерактивних технологій навчання дозволяє:

– підвищити ефективність обміну інформацією управлінського, виховного та навчального характеру;

– учням здійснювати самоконтроль, застосовуючи отримані знання на

практиці.

– сприяє розумовому розвитку.

Інтерактивне навчання проявляється на уроках біології в наступних технологіях:

«Мозковий штурм» – колективний метод пошуку нових ідей і рішень. Цю технологію часто застосовують на уроках вивчення нового матеріалу. Наприклад, при вивченні теми «Стадії антропогенезу» в 11 класі, можна ставити перед групами учнів питання: які ознаки Людини Розумної дозволяють віднести його до класу ссавців, а які ознаки виділяють його з тваринного світу? Це питання дозволяє продемонструвати знання не тільки з області біологічних дисциплін, а й зачіпає суспільні науки, аспекти моралі, морального становлення особистості. «Мозговому штурму» можна піддати і такі спірні з точки зору загальнолюдських цінностей області біології як клонування, генна інженерія. Найпростішими прикладами інтерактивних технологій можуть бути евристична бесіда чи консультація [6]. Застосовуючи елементи інтерактивної технології, необхідно керуватися метою: забезпечити практичну спрямованість навчання через особистісну значимість для кожного учасника педагогічного співробітництва «Учень – Вчитель».

Реалізація мети зводиться до вирішення завдань:

- 1) активізація індивідуальних розумових процесів учнів;
- 2) пробудження внутрішнього діалогу учня;
- 3) індивідуалізація педагогічної взаємодії;
- 4) досягнення двостороннього зв'язку вчителя і учня.

Дуже подобається учням такий вид роботи, як «Карусель», коли утворюється два кільця: внутрішнє і зовнішнє. Внутрішнє кільце – учні сидять нерухомо, а зовнішнє – учні обговорюють певну проблему, через кожні 30 секунд змінюються. Таким чином, вони встигають проговорити за кілька хвилин декілька тем і постаратися переконати в своїй правоті співрозмовника.

«Дерево рішень» – клас ділиться на 3 або 4 групи з однаковою кількістю учнів. Кожна група обговорює питання і робить записи на своєму «дереві»

(аркуш ватману), потім групи міняються місцями і дописують на деревах сусідів свої ідеї. Технологія «Акваріум» полягає в тому, що кілька учнів розігрують ситуацію в колі, а інші спостерігають і аналізують. На стадії актуалізації часто використовують метод «Швидке повідомлення». Клас ділиться на групи. На аркушах учні записують по 1 питанню по темі, потім обмінюються питаннями і дають на них відповіді. На етапі засвоєння нового матеріалу використовують метод «Прес». На поставлене проблемне питання учні формулюють свою відповідь зі слів: «Я думаю, що ...», «Я так думаю, тому що ...», «Доказом цього є ...» [3]. Гра (навчальна) постає як умова самореалізації особистості учнів у навчальній діяльності. Це вид діяльності в навчальних ситуаціях, при якій відбувається взаємодія між учасниками освітнього процесу, спрямоване на засвоєння суспільного досвіду, сприйняття цінностей, установок і сприяє самореалізації учня. Доцільно у своїй роботі вчителю біології використовувати рольові ігри. Наприклад, урок по темі «Віруси» може бути проведений у формі рольової гри «Суд над вірусами». Це маленька сценка, що розігрується учнями. Її мета – наочно уявити, побачити, оживити обставини або події, знайомі студентам.

Ділова гра. Імітація в грі реального процесу за допомогою моделі. Основною метою ділової гри є моделювання певних ситуацій і вміння аналізувати їх і приймати оптимальні рішення. Прикладом використання ділової гри при вивченні біології можуть служити уроки: урок-ділова гра «Функціонування екосистем» і урок-ділова гра «Вплив людини на біосферу». Важливим стимулом у розвитку творчої діяльності на уроках біологічного циклу є використання інформаційних та комунікаційних технологій в освітньому середовищі «учень-компютер-вчитель», що вимагає наявності мультимедійного або інтерактивного комплексу, а також спеціального програмного забезпечення. Інтерактивні дошки дуже зручні, як для вчителя, так і для учнів. Все, що є на комп'ютері вчителя можна продемонструвати на інтерактивній дошці. З легкістю можна пересунути об'єкти і написи, додати коментарі до текстів, малюнків і діаграм, виділити ключові області і додати

кольору. З використанням інтерактивної дошки дуже легко моделювати свій урок разом з учнями в режимі мозкового штурму, демонструючи навчальний матеріал, робити письмові коментарі поверх зображень на екрані, записуючи ідеї учнів і таким чином створюючи разом з учнями загальний конспект з навчальним матеріалом. І все, що написано на інтерактивній дошці можна легко передати учням, зберегти на електронних носіях, роздрукувати, послати по електронній пошті. Все це дуже полегшує роботу вчителя і економить його час. А також дозволяє вчителям ділитися своїми напрацюваннями один з одним [8, с. 80]. На уроках біології можна зручно і ефективно представити необхідну інформацію за допомогою мультимедійних презентацій. У мультимедійних презентаціях поєднується динаміка, звук і зображення, тобто всі фактори, які допомагають найбільш довго утримувати увагу дитини. Вчені довели, що людина запам'ятовує 20% почутого і 30% побаченого, і більше 50% того, що він бачить і чує одночасно.

Мобільні технології – це широкий спектр цифрових і повністю портативних мобільних гаджетів (пристроїв), що дозволяють здійснювати операції з отримання, обробки та поширення інформації. Технологія мобільного навчання передбачає використання деяких можливостей мобільних пристроїв школярів для організації роботи на уроці і свідоме включення мобільних пристроїв учнів в освітній процес. Для мобільного навчання використовуються наступні мобільні засоби зв'язку: у телефони: смартфон та айфон; у кишеньковий комп'ютер, планшет; у різні портативні мобільні пристрої: MP3 /4 плеєри, GPS навігатори і т. д [4, с. 7]. Застосування мобільного навчання дозволяє по-новому поглянути на освітній процес з методичної точки зору. Зазначена технологія дозволяє виокремити ряд важливих тенденцій, що значно підвищують ефективність викладання і водночас вимагають перегляду традиційних підходів до навчання:

- 1) можливість застосування технології в якості додаткового засобу навчання;
- 2) персоналізація навчання;

- 3) миттєвий зворотній зв'язок;
- 4) ефективне використання навчального часу на уроках;
- 5) неперервність навчального процесу;
- 6) принципово нові форми і методи навчання;
- 7) якісно новий рівень управління навчальним процесом.

Мобільні додатки – це вимога сьогодення. Наведемо приклади мобільних додатків, які доцільно використовувати на уроках біології:

1. Anatomy 4D. Це безкоштовний додаток і просте друковане зображення Anatomy 4D, яке переносить учнів та всіх, хто хоче дізнатися більше про внутрішню будову людського тіла, в інтерактивний 4D-світ анатомії людини, вражаючи візуально. Анатомія 4D переносить глядачів у подорож людським тілом та розкриває просторові взаємозв'язки наших органів, скелета, м'язів.

2. Animal 4D. Додаток дозволяє побачити тварин у доповненій реальності, чітко розширює кругозір та розуміння учнями тварин, їх зовнішньої будови. За використання додатку картки-ескізи оживають на долонях учнів і поліпшують знайомство з тваринами [1].

3. Plickers – мобільний додаток, який «зчитує» спеціальні картки з відповідями учнів за лічені секунди та виводить статистику на екран телефону вчителя. Додаток використовують для швидкої перевірки, аби дізнатись, чи розуміють учні поняття та чи освоюють ключові навички.

Важливу роль у формуванні системного мислення відіграє використання на уроках інтерактивних методів навчання. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що інтерактивні форми і методи навчання відносяться до числа інноваційних та сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, самостійного осмислення навчального матеріалу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Мамзенко Н.О. Використання мобільних додатків у навчанні покоління Z на уроках географії та біології URL: <http://timso.koippo.kr.ua/hmura13/mamzenko-nataliya-oleksandrivna-vykorystannya->

mobilnyh-dodatkov-u-navchanni-pokolinnya-z-na-urokah-heohrafiji-ta-biologiji/

2. Мостіпака Т.П. Інтерактивні технології у викладанні природничих дисциплін // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С.С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н.М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 143-148.

3. Освітні технології: Навч.-метод. посіб./ О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; За ред. О.М. Пехоти. К.: А.С.К., 2004. 225 с.

4. Патрушева І.А. Мобільні технології в школі: посіб. для вчителів / І. А. Патрушева, О.М. Гера, Н.В. Діденко, Л.А. Павлюк, О.Л. Сафроненко. К.: Видавничий дім «Освіта», 2019. 175 с.

5. Півень Л.М. Активізація пізнавальної діяльності школярів шляхом використання інтерактивних методів навчання / Л.М.Півень. Миколаїв, 2003. 36 с.

6. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології: Інтерактивний підручник для педагогіки ринкової системи освіти. / Підласий І.П. К.: Слово, 2006. 615 с.

7. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід: метод. посіб. К.: А.П.Н., 2002. 136 с.

8. Сарієнко В. Комп'ютерні технології як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів у навчальній діяльності – Молодь і ринок №1 (144), 2017, С. 78-82.

9. Селевко Г.К. Технологія розвиваючогося образования / Г.К. Селевко-М., НИИ школьных технологий, 2005. 185 с.

10. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы / Н. Суворова // Учитель. 2000. № 1. С.25-27.

11. Сиротенко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / Г.О. Сиротенко. Харків : Вид. група «Основа», 2004. 128 с.

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОГО ДОЗВІЛЛЯ В УМОВАХ ВПОЗ

Денисенко Анжела Олегівна

к.п.н., доцент

Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Анотація: У статті досліджується роль студентського дозвілля у професійній підготовці майбутніх учителів, наголошується на важливості активної участі студентства у процесі організації змістовного, цілеспрямованого, але цікавого і непримусового дозвілля. Визначені етапи підготовки та організації дозвіллевого заходу.

Ключові слова: студентське дозвілля, професійна підготовка, організація дозвіллевої діяльності.

Освіта – ключовий фактор розвитку держави. Але слід пам'ятати, що якість освіти – це не тільки знання, але й особистісний, світоглядний, громадянський розвиток молодого покоління. Педагогічний досвід освітян усіх часів довів важливість виховного потенціалу на заняттях, у позааудиторній роботі, виховній діяльності в закладах різних освітніх рівнів. Не менш важливим для освітнього процесу є організація змістовного, цікавого дозвілля для підростаючого покоління, з концептуальною метою – створити непримусову, креативну і водночас – ґрунтовну платформу для виховання загальнолюдських цінностей, формування громадянської свідомості, становлення духовно багаті особистості, індивідууму тощо.

Феномен дозвілля вивчали дослідники Г. Аванесова, М. Аріарський, В. Балахтар, І. Белецька, Л. Бойко, В. Бочелюк, А. Воловик, В. Воловик, В. Кірсанов, Т. Кисельова, Б. Мосалєв, І. Новікова, І. Петрова, С. Пішун,

В. Піча, Ю. Стрельцов, Н. Цимбалюк та інші вчені. Дослідники обґрунтували теоретичні основи дозвіллевої діяльності та її технології, виокремили специфічні принципи організації дозвіллевої діяльності (доступності, спонтанності, невимушеності, природності та зацікавленості), виділили в дозвіллі: активну творчу діяльність, самоосвіту, культурне (духовне) споживання, хоббі, заняття спортом, спілкування з іншими людьми тощо. Вивчаючи погляди науковців на проблему організації дозвіллевої діяльності, педагогіки дозвілля, особливостей сфери й індустрії дозвілля та інших аспектів зазначеної проблеми, бачимо актуальність порушеного питання в усі часи і в різних країнах.

Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що нині у вищій школі напрацьовано значний досвід щодо використання виховних, культурно-просвітницьких можливостей засобами дозвілля, але карантинне сьогодення поставило перед освітянами нові випробовування, тому на допомогу освітянам сьогодні прийшли цифрові технології, інтернет-платформи, онлайн-форми як для здійснення процесу навчання, так і для організації змістовного, цікавого, професійно-спрямованого дозвілля.

У межах цієї статті хочемо акцентувати увагу на значущості студентського дозвілля в умовах вищих педагогічних освітніх закладів. Навчаючи і виховуючи майбутніх учителів, кожен педагог вищої школи розуміє, що в особистість майбутнього спеціаліста він закладає банк певних знань, умінь і навичок, джерело ініціативності, активності, творчості та інструментарій виховання особистості-новатора-патріота-Людини ХХІ століття.

Студента вищого педагогічного закладу треба мотивувати до активної дозвіллевої діяльності з метою набуття досвіду з організації дозвілля. Безпосередньо беручи участь у певних дозвіллевих заходах, майбутні педагоги мають змогу практично опановувати виховними технологіями, навчитися координувати дії учасників дозвілля, корегувати й адаптувати дії залежно від ситуацій, які виникають під час дозвіллевої діяльності тощо. Зазначимо, що

саме в таких умовах відбувається самоорганізація, самореалізація, самоактуалізація, професійне самовизначення, соціалізація, активізація ініціативності та багато інших важливих професійних якостей майбутнього вчителя.

Щоб дозвіллева діяльність студентів була змістовною, корисною, щоб спонукала до формування лідерських якостей, сприяла самовихованню загальнолюдських цінностей та саморозвитку професійної майстерності, необхідно створювати комунікативно комфортну атмосферу, обирати цікавий зміст та форми дозвілля, мотивувати, стимулювати, заохочувати і, стратегічно розробляючи посильні «дозвіллеві випробовування», створити невимушену духовно-інтелектуальну, фізкультурно-оздоровчу, творчо-розважальну, науково-дослідницьку, пошуково-ігрову, культурно-просвітницьку_платформи для реалізації свого професійно-особистісного потенціалу.

Для якісного залучення студентів до непримусової дозвіллевої діяльності обов'язково з'ясуйте: які форми, зміст, напрями дозвілля цікаві вашим респондентам; бажання респондентів власноруч долучитися до організації студентського дозвілля; пропозиції студентів щодо формату проведення дозвіллевих заходів тощо.

Після попередньої роботи опитування (анкетування, діагностування, тестування) учасників педагогічного процесу та врахування пропозицій респондентів:

- створіть робочу групу;
- визначте тему, концепцію, зміст заходу;
- оберіть форму заходу; визначте локацію;
- розробіть сценарій, зрежисуйте захід (розподіл обов'язків, зміст та об'єм інформації на майданчиках тощо);
- встановіть таймінг та маршрутизацію заходу;
- підготуйте обладнання (технічний райдинг, дидактичний матеріал, дипломи, призи тощо);
- проведіть попередню репетицію заходу (перевірка локацій, робота

відео-звуко-техніки, робочий таймінг тощо);

- запросіть учасників заходу, гостей, ЗМІ (для більшої мотивації участі в певному заході ваших респондентів) і з'ясуйте їх наявність на вашому заході;

- проведіть на високому рівні запланований дозвіллевий захід, обміняйтеся контактами з учасниками дійства для подальшої співпраці;

- зафіксуйте інформацію про захід у соцмережах, подбайте про висвітлення в ЗМІ;

- здійсніть моніторинг проведеного заходу (що планували, чого досягли, що необхідно врахувати у подальшому, підготуйте заохочення для організаторів, координаторів тощо);

- здійсніть спільний аналіз та обговорення проведеного дозвілля з робочою групою та учасниками процесу;

- розробіть перспективний план наступного дозвіллевого заходу і впевнено дійте.

Слід пам'ятати, що специфіка студентського дозвілля у вищих педагогічних закладах полягає в тому, що ви не тільки організуєте цікаве дозвілля для сучасної молоді (формування творчої, активної, інтелектуально багатой особистості), а навчаєте майбутніх педагогів організовувати цікаві та ефективні механізми виховання гармонійно розвинутої, формування духовно багатой, освіченої особистості, становлення повноцінного члена сучасного суспільства, а значить – навчаєте опікуватись про майбутнє своєї країни у глобальному сенсі цього вислову.

Отже, правильно організоване студентське дозвілля є одним з дієвих, актуальних засобів гармонійно розвинутої особистості майбутнього педагога та ефективною методичною базою для напрацювання професійних якостей, педагогічної майстерності, учительського хисту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
2. Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля : підручник. Харків : ХДАК, 1999. 332 с.

УДК 378.011.3-051:796(477.82)(043.5)(075.8)

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ
З ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ЗДОРОВ'Я НА
УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Денисенко Наталія,
доктор педагогічних наук
декан факультету
початкової освіти та фізичної культури КЗВО
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Анотація: у статті обґрунтовано важливість врахування вікових особливостей розвитку молодших школярів в освітньому процесі початкової школи; подано результати педагогічного експерименту з проблеми використання оздоровчих технологій на уроках фізичної культури в НУШ.

Ключові слова: молодший школяр, адаптація, рухова активність.

Актуальність теми. Дефіцит рухової активності приводить до погіршення адаптації серцево-судинної системи до стандартного фізичного навантаження, зниження показників ЖЕЛ, станової сили, появи надмірної маси тіла, підвищення рівня холестерину в крові. Захворюваність в умовах гіпокінезії в 2 рази вище, ніж у людей з достатнім рівнем рухової активності. Тому вирішення даної проблеми є дуже актуальним. Вихідним базовим визначенням у нашій роботі є термін «здоров'я». Існує багато відтінків значення цього поняття.

Ми дотримуємося визначення, що запропоноване Статусом Всесвітньої організації охорони здоров'я: «Здоров'я стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» [4].

На думку А.С. Сухарева, гігієнічною нормою здоров'я варто вважати такі розміри рухової активності, що повністю задовольняють потребу в руховій активності, відповідають функціональним можливостям організму, сприяють

зміцненню здоров'я людини [3, с.38].

Низька рухова активність є сьогодні одним із факторів кризового стану здоров'я громадян України. Лише 13% українців мають необхідний фізіологічно обумовлений її рівень, тоді як у країнах ЄС він становить 40–60%, а в Японії – 70–80%. Навіть у дітей молодшого шкільного віку довільна рухова діяльність (ходьба, ігри) займає тільки 16–19% часу доби, з них на організовані форми фізичного виховання припадає 1–3%. Загальна рівень адаптації дітей зі вступом до школи падає майже на 50%, знижуючись від молодших класів до старших [5]. Серед найдієвіших засобів оздоровчої роботи в школі традиційно називають фізичне виховання як невід'ємну частину виховання в цілому. Але сучасний світ докорінно переосмислює основні завдання фізичної культури і спорту, як засобів спортивного удосконалення, орієнтованих на прагнення до вищих досягнень на міжнародній арені. Водночас, рухова і фізична активність є винятково важливим, фундаментальним чинником формування, збереження, зміцнення здоров'я та розвитку вже в молодшому шкільному віці. Невипадково японські дослідники розрахували, що для нормального активного ставу організму і підтримки здоров'я, людина повинна робити щодоби до 10000 кроків, тобто при середній ширині кроку 70-60 см проходити за день 7-8 кілометрів.

Численні спостереження свідчать, що в останні роки у більшості сучасних школярів спостерігається дефіцит рухової активності упродовж дня. У зв'язку з цим постає проблема вдосконалення рухового режиму молодшого школяра та виявлення умов, що забезпечують його активізацію. Дослідження за критерієм рухової обізнаності молодших школярів проводилося за допомогою бесіди (про значення рухової активності та цінність здоров'я). Метою експертного опитування дітей було: з'ясувати реальний стан організації занять з фізичного виховання в Новій українській школі. Проаналізуємо результати анкетування учнів 3-х класів ЗЗСО № 15 м. Луцька та Луцької гімназії № 18 на предмет досліджуваної проблеми. Результати відповідей на перше запитання анкети «Чи знаєте ви про оздоровчі сучасні технології?», що подані у таблиці 1, свідчать

про те, що із 47 опитаних учнів знають про такі технології – 75,74% опитаних, не знають – 15,55%, важко було відповісти – 8,7% анкетованих.

Таблиця 1

Аналіз результатів відповідей учнів, опитаних щодо обізнаності про сучасні оздоровчі технології (%)

Відповіді	Загальний показник	Загальноосвітня середня школа			
		ЗЗСО № 15		Школа-гімназія №18	
		20 чол.		27 чол.	
		К-сть	%	К-сть	%
Так	75,74	14	70,0	22	81,48
Ні	15,55	4	20,0	3	11,11
Важко відповісти	8,7	2	10,0	2	7,40

Отже, 75,74% опитаних учнів обізнані про сучасні оздоровчі технології у фізичному вихованні. Відповіді на друге запитання анкети «Чи знаєте Ви що таке «Відновлювальна гімнастика» і «Чи цінуєте Ви власне здоров'я?» (табл. 2) відповіді розподілилися таким чином: із 47 опитаних учнів 63,88% знають про такий вид гімнастики і цінують власне здоров'я, 16,2% дітей – не знають і важко було відповісти на поставлене запитання анкети – 19,90% опитаних.

Таблиця 2

Аналіз результатів відповідей учнів, опитаних щодо обізнаності про види відновлювальної гімнастики (%)

Відповіді	Загальний показник	Загальноосвітня середня школа			
		ЗЗСО № 15		Школа-гімназія №18	
		20 чол.		27 чол.	
		К-сть	%	К-сть	%
Так	63,88	10	50,0	21	77,77
Ні	16,2	5	25,0	2	7,40
Важко відповісти	19,90	5	25,0	4	14,81

Отже, 63,88% опитаних учнів знають види відновлювальної гімнастики та цінують власне здоров'я.

Аналіз даних табл. 3, в якій подані результати відповідей на третє запитання анкети «Чи проводять з Вами вчителі фізкультхвилинки, фізкультпаузи, організовані перерви?», відповіді розподілилися таким чином: із 47 опитаних учнів 75,0% учнів ЗОШ № 15 і 51,85% учнів гімназії № 18 –

вважають, що вчителі проводять з ними перелічені форми занять фізичними вправами.

На четверте запитання анкети «Чи відвідуєте Ви спортивні або оздоровчі тренування» відповіді розподілилися таким чином: із 47 опитаних учнів 76,36% - відповіли «так», 19,81% – відповіли «ні» і 6,90% респондентам важко було відповісти на запитання анкети. Отже, 76,36% опитаних учнів відвідують спортивні або оздоровчі тренування.

На п'яте запитання анкети «Чи дотримуєтесь Ви режиму дня, робите ранкову або вечірню гімнастику?» відповіді розподілилися таким чином: 6,85% учнів відповіли «так», 81,94% - відповіли «частково» і 11,2% важко було відповісти на поставлене запитання анкети (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз результатів відповідей учнів 3-х класів, опитаних щодо режиму дня (%)

Відповіді	Загальний показник	Загальноосвітня середня школа			
		ЗЗСО № 15		Школа-гімназія №18	
		20 чол.		27 чол.	
		К-сть	%	К-сть	%
Так	6,85	2	10,0	1	3,70
Частково	81,94	15	75,0	24	88,88
Важко відповісти	11,2	3	15,0	2	7,40

Нажаль, лише 6,85% опитаних учнів дотримуються режиму дня і роблять ранкову або вечірню гімнастику.

Проведене анкетування серед дітей 3-х класів дало можливість встановити, яким формам фізичного виховання вони надають перевагу. Так, серед хлопців та дівчат 3-х класів найбільш прийнятною формою фізичного виховання є секційні заняття в ДЮСШ (78,4%); самостійно фізичними вправами займається 12,2% учнів; активно беруть участь у шкільних фізкультурно-оздоровчих заходах – 9,4% школярів. З метою визначення фізкультурно-спортивних інтересів дітей було запропоновано з переліку видів фізкультурно-оздоровчої діяльності обрати найбільш цікаві для них та якими вони бажали б займатися секційно. Так, вивчення фізкультурно-спортивних

інтересів дітей показало, що 45,3% надали перевагу спортивним іграм (футбол 23,3%), гімнастика (41,8%), хореографія (34,8%), новим видам спорту (71,6%). Анкетуванням визначено прагнення дітей до здорового способу життя, зокрема, відсутність шкідливих звичок, регулярно займаються фізичними вправами, дотримуються раціонального харчування 65, 5 % дівчат та 58,3 % хлопців.

Висновок. Таким чином, аналіз сучасного стану застосування технологій здоров'я на уроках фізичної культури у початковій школі проведений у результаті опитування 47 учнів 3-х класів закладу загальної середньої освіти №15 та школи-гімназії № 18 м. Луцька свідчить про актуальність обраної теми дослідження. Численними дослідженнями доведено, що рухова активність може бути визначена, по-перше, як чинник, який позитивно впливає на ріст і розвиток організму, а по-друге, як один з об'єктивних показників його функціонального стану. Таким чином, виявлено проблемні моменти сучасної організації фізичного виховання в школі, а саме: недостатня увага до формування мотивації дітей до занять фізичними вправами та ведення ЗСЖ; відсутність у програмі нових видів спорту; важливість удосконалення програмно-методичного та матеріально-технічного забезпечення процесу фізичного виховання з молодшими школярами; недостатньо уваги приділяється організації поза навчальних та спортивно-масових занять;

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Артюшенко А. Педагогіка, психологія та методико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту / А. Артюшенко // Збірн. наук. праць за ред. С.С. Єрмакова. – Харків, ХХІІІ. – 2010. – С. 6-9. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: *Зб. наук. пр.* / під ред. Єрмакова С.С. Харків, 2017. №12. 40 с.
2. Сучасні технології зміцнення та відновлення здоров'я. *Збірник тез науково-практичної конференції.* Луцьк, 2015. 100 с.
3. Степанова І.В. Організаційно-методичні засади рекреаційно-оздоровчої рухової активності різних груп населення: навч. посібник / І.В. Степанова. –

Дніпро: «Інновація», 2016. – 188 с.

4. Филин В.П. Воспитание физических качеств юных спортсменов / В.П. Филин. – М.: ФиС, 1997. – 252 с.

5. Фізична активність. URL: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/HBSC/Buklets/buklet2007.pdf> (дата звернення 10.10.2007).

КЛІПОВЕ МИСЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ОСВІТІ

Донченко Світлана Владиславівна,
аспірант

Білаш Сергій Михайлович,
д.біол.наук, професор
Полтавський державний медичний університет
м. Полтава, Україна

Донченко Тетяна Станіславівна
вчитель вищої категорії, старший вчитель
Опорний заклад Кобеляцький ліцей №1
Донченко Костянтин Владиславович
лікар-інтерн

Полтавський державний медичний університет

Значна роль інформації та інформаційних технологій призвели до виходу суспільства на новий етап розвитку. Виникає зовсім новий спосіб комунікації та відтворення інформації. У наш час формується нове суспільство із «екранним» типом мислення, головною особливістю якого є сприймання рухомого зображення, доповненого різними звуками. Вплив інформації стосується не лише життя, але й навчання. Під посиленням цілодобовим впливом інформаційного потоку формується новий тип мислення, який надзвичайно швидко здатний сприйняти та обробити інформацію, проте має обмеження у збереженні цієї ж інформації.

«Кліпове» мислення надзвичайно яскраво проявляється у студентів. Глобальна інформатизація суспільства значно прискорила темпи пошуку потрібної інформації. Звичайний похід до бібліотеки та пошук необхідного матеріалу став зовсім не популярним в порівнянні із миттєвим завантаженням браузера та відкриванням першого ж посилання. Можливо, це звичайні лінощі, а можливо певний спосіб комунікації людини із інформацією. Сучасні студенти за типом сприйняття інформації переважно виступають як візуали, що формує новий підхід до викладання предметів із використанням медійних презентацій, зображень, відео.

Традиційні методи викладання значно ускладнюють розуміння величезної кількості матеріалу, який має засвоїти студент, оскільки на кожне наступне покоління потік інформації впливає із більшою силою, що призводить до вищої «кліповості» культури. Викладачі починають звертати увагу, що студенти довго не концентруються на одному предметі, погано сприймають і запам'ятовують прочитане. Питання стоїть у співвідношенні здатності студентів до аналізу та встановлення логічних причинно-наслідкових зв'язків та вмінням швидко обробити інформацію. У сучасному світі важливість здобутих знань визначається правильним і вмілим їх використанням на практиці, тобто необхідно розуміти цілі, задля яких здобувають знання. Отже, повернення до традиційної освіти не відповідає критеріям нової «кліпової» культури. Соціальні мережі давно стали частиною сучасної освіти та стабільно інтегрувалися до навчального процесу. Зараз надзвичайно легко приєднатися до спільноти, куди викладають потрібну інформацію, навіть студенти просять своїх викладачів надіслати матеріали туди ж, оскільки даний спосіб є дуже зручним. В даний час буде правильнішим не боротися і викорінювати новий тип мислення, а дещо коректувати навчальний процес до нових інноваційних вимог. Тобто, залучати і працювати із «кліповим» мисленням, розбудовувати заняття на короткі блоки і обов'язково в кінці зробити логічні висновки, щоб закріпити тему.

Із кожним роком все більше зростає кількість студентів із «кліповим» мисленням. І цей новий тип мислення може привести до катастрофічних наслідків, якщо не підлаштовувати сучасну освіту під нього. На даний час сучасна освіта не здатна навчити людей створювати логічні ланцюжки та систематизувати дані.

Питання формування клінічного мислення у студентів-медиків потребує окремого детального вивчення. Невміння студентів використовувати теоретичні знання на практиці, систематизувати отриманні знання, щороку викликає багато невдоволень та призводить до зниження рівня професійної підготовки. Нескінченні тестування – це окремий вид загрози, що особливо

стосується клінічних дисциплін. Тестові завдання складають таким чином, що у самій задачі уже вказаний правильний варіант відповіді. Таке тестування обмежує творчу діяльність та клінічне мислення студента. «Ключові слова» можна знайти у кожній задачі, що не потребує подальших роздумів над правильним варіантом відповіді. Застосування тестів значно знижує аналітичні властивості студентів. Виконуючи студентом завдання, викладач оцінює його рівень знань, або ж просто рівень заучування студентом тестових завдань, але позбавляє його можливості клінічно мислити. Замість цього можна побудувати заняття, наприклад, в ігровій формі з наведенням своїх власних прикладів. Це має бути діалог студент-викладач. Важливою умовою є створення емоційно-психологічного комфорту під час процесу розбору матеріалу. Надзвичайно важливо дати студентам розуміння, для чого їм потрібні ці знання. Заохочування студентів до наукової роботи – важливий критерій роботи кафедри.

Активізація діяльності лікарів-інтернів – це важливий етап навчання на післядипломному рівні. Високу професійну підготовку вирішує вміння вирішувати лікувальні та діагностичні завдання. Самостійна робота лікарів-інтернів під безпосереднім керівництвом викладача – один із рушійних чинників підвищення ефективності вищої освіти. Такий вид роботи не лише для ознайомлення із дисципліною, але й для розвитку самостійності, відповідальності, здатності до конструктивних рішень.

«Кліпове» мислення має багато позитивних і негативних сторін. В даний час задача викладача – розуміти і бачити його багатоплановість та неоднозначність, а також вміти доєднатися нього та направити студентів на вірний хід думок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Білаш С. М. Формування клінічного мислення при вивченні дисципліни «Анатомія людини з фізіологією» у студентів спеціальності «Медсестринство», які здобули базову загальну середню освіту / С. М. Білаш, Я. О. Олійніченко, М. М. Коптев // Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика : матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 19 березня 2020 р. – Полтава, 2020. – С. 23–24.

2. Проніна О. М. Особливості проведення занять у вищих навчальних закладах під час дистанційного навчання / О. М. Проніна, С. В. Донченко, М. М. Кобеньк // The X th International scientific and practical conference «Trends in the development of modern scientific thought», Vancouver, Canada, November 23–26, 2020. – Vancouver, 2020. – С. 367–368.

УДК: 378.147:004.4:51

ПОЗИЦІОНУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ

Дубініна Оксана Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор

Тоніца Олег Володимирович

кандидат технічних наук, доцент

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

м. Харків, Україна

Анотація. Сучасному навчальному процесу притаманне збільшення обсягу дистанційної освіти. До того ж при підготовці ІТ-фахівців вища інженерна школа постає перед необхідністю подолання протиріччя між професійно затребуваним широким спектром математичних знань і умінь для вище названих фахівців і обмеженістю у часі отримання вищої професійної освіти. Актуальність роботи детермінується тим, що здатність сучасних фахівців, які беруть участь в індустріальному виробництві програмної продукції, до синтезу та компетентного використання у своїй професійній діяльності математичного апарату, залежить від опанування ними математичної мови, як універсального інформаційно-зберігаючого, комунікативного, трансляційного, інтегруючого наукове знання інструменту загальнопланетарного застосування. Поглиблене вивчення математичної мови та розвиток математичного мовлення здобувачів вищої освіти у галузі інформаційно-комунікаційних технологій сприяє продуктивному використанню потенціалу математики задля інтенсифікації навчального процесу по підготовці цих фахівців.

Ключові слова: інженерія програмного забезпечення, дистанційне навчання, математична мова, математичне мовлення, самоосвіта.

Світова тенденція стосовно вищої освіти сьогодення полягає в тому, що у

більшості випадків університети не мають в своєму розпорядженні значних фінансових та кадрових ресурсів [2]. Україна у цьому контексті не є виключенням. Тому підготовка здобувачів вищої освіти у галузі інформаційних технологій, з одного боку, потребує інтенсифікації навчального процесу, з іншого – ринок праці вимагає висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців, що відповідають сучасним постійно зростаючим вимогам, що унеможлиблює суто механічне скорочення і ущільнення загальних термінів навчання, тривалості семестрів та інших змін, які стосуються навчального плану підготовки ІТ-фахівців. Тому постає необхідність використання загальнодоступних відкритих джерел інтенсифікації навчання, винайдення додаткових дидактичних ресурсів та резервів які дозволять впровадити систему безперервного вдосконалення освітнього процесу, використовуючи навчальний час таким чином, щоб студенти мали змогу у повній мірі опанували практичні знання технічних основ.

В умовах зростання питомої ваги дистанційної освіти в навчальному процесі актуальною проблемою стає підготовка випускників здатних до самонавчання і професійного самовдосконалення, виявлення факторів впливу на продуктивність та ефективність подібного освітнього процесу.

Метою презентованого дослідження є у з'ясування зв'язку між станом базових комунікативних якостей математичного мовлення та результатами виконання завдань суто професійного характеру здобувачами вищої освіти у галузі знань «Інформаційно-комунікаційні технології» при використанні дистанційної форми навчання.

Одним із таких резервів автори вважають продуктивну самостійну роботу студентів по опануванню зовсім нового для них професійно необхідного навчального матеріалу. Тобто не поглиблення і закріплення того знання та практичних умінь і навичок, що були отримані на дистанційних заняттях, а саме спроможність до наукового інженерного пошуку з отриманням практичного результату.

Однією з умов успішного розвитку математичного мовлення є

безпосереднє спілкування. Викладачі вищої математики, математичне мовлення яких близьке до досконалого, саме протягом занять швидше за все та продуктивніше передають свій досвід студентам.

Встановлено, що сформованість таких категорій як математична мова і математичне мовлення у суб'єктів навчання забезпечують свідомість навчання, позитивно впливають на запам'ятовування і уяву [1, 5], максимально розкривають можливості математичного стилю мислення, у складі якого такі види як: абстрактне, алгоритмічне, аналітичне, діалектичне, інтуїтивне, креативне, дослідницьке, логічне, практичне, просторове, символічне, структурне, функціональне [6].

З іншого боку об'єктивно існують залежності результату засвоєння математичної мови від розвивального потенціалу освітнього середовища, а саме: залежність темпу збагачення мови від загального рівню математичної культури студента, розвитку інтелекту, математичних здібностей, специфіки мовленнєвої пам'яті; випередження в онтогенезі писемної мови усним мовленням; засвоєння норм математичної мови; розуміння семантики; активності мовленнєвої практики тощо [4].

До базових комунікативних якостей математичного мовлення, згідно концептуальної моделі прояву і функціонування математичної мови через математичне мовлення відносимо наступні: доречність, конкретність, лаконічність, логічність, правильність, точність, чистота, ясність.

На базі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» серед студентів першого курсу, що навчаються за спеціальністю «Інженерія програмного забезпечення» проведено дослідження по з'ясуванню наявності зв'язка між станом базових якостей математичного мовлення студентів (X) та результатами лабораторних робіт з програмування у період дистанційної форми навчання (Y).

Обробка експериментальних даних проводилася на основі кореляційного аналізу. Діагностування стану базових комунікативних якостей математичного мовлення майбутніх ІТ-фахівців засвідчило, що не зважаючи на досить високий

прохідний бал з математики при вступі до вищого технічного навчального закладу порівняно з іншими інженерними спеціальностями, 7,7 % студентів і 22,2 % перебуває відповідно на дуже низькому і низькому рівнях сформованості цих якостей. Означений факт негативно впливає на здатність самостійного опрацювання здобувачами вищої освіти літератури технічного і математичного спрямування.

Обробку результатів експерименту здійснено на основі методу рангової кореляції. Вибір цього статистичного методу, в першу чергу, пов'язаний з тим, що досліджувані ознаки виміряні за допомогою різних шкал. Стан базових якостей математичного мовлення – за неметричною якісною шкалою, а виконання лабораторних робіт з програмування – за метричною 100-бальною шкалою. Аналіз многокутника розподілу рангів (рис. 1), показує, що певним чином ознаки X і Y пов'язані між собою.

Рис. 1 Многокутники розподілів рангів за ознаками X та Y

Обчислення коефіцієнту Спірмена показало результат $r_s = 0,7844$. Отже, за шкалою Чертока [3] має місце прямий сильний зв'язок. Отримане значення коефіцієнту рангової кореляції Спірмена доводить, що, базові якості математичного мовлення впливають на продуктивність навчання майбутніх програмних інженерів. Цей факт надає підстави вважати, що стан базових

комунікативних якостей впливає на якість сприйняття і глибину розуміння текстів технічного і математичного характеру в ході самостійного вивчення наукової літератури.

Резюмуючи вище викладене, можна стверджувати, що в умовах дистанційного навчання, цикл математичних дисциплін для здобувачів вищої освіти з інформаційних технологій доцільно викладати з урахуванням необхідності вивчення математичної мови та розвитку математичної мовленнєвої компетенції студентів. Оскільки таке спрямування сприяє продуктивному використанню потенціалу математики задля інтенсифікації навчального процесу в ході підготовки цих фахівців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вавренчук Н. А. Спецкурс «Формирование математической речи младших школьников» в системе профессиональной подготовки учителей начальных классов / Н. А. Вавренчук // Методология, теория и практика естественно-математического и педагогического образования: материалы Междунар. научно- практической конференции (г. Брест, 15-17 мая 2017 г.). – Брест: БрГУ, 2007. – С. 20-23.

2. Сокол Є. І. Реструктуризація навчальних підрозділів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» [Електронний ресурс] / Є. І. Сокол. – Харків: Офіційний сайт НТУ «ХПІ», 2017. – 77 с. – Режим доступу: <http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/vr/wp-content/uploads/sites/27/2017/11/3.pdf>.

3. Спортивная метрология: учебное пособие / под ред. В. В. Афанасьева / В. В. Афанасьев, А. В. Муравьев, И. А. Осетров, П. В. Михайлов. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2009. – 242 с.

4. Худяков В. Н. Семантический и синтаксический подходы к изучению математического языка / В. Н. Худяков, Е. Ф. Габрик // Сборник научных трудов преподавателей и сотрудников Регионального института педагогического образования и дистанционного обучения Челябинского

государственного педагогического университета. – Челябинск, 1999. – С. 25-30.

5. Шармин Д. В. Формирование культуры математической речи учащихся в процессе обучения алгебре и началам анализа: дис. кандидата пед. наук: 13.00.02 / Шармин Дмитрий Валентинович. – Омск: ОмГПУ, 2005. – 209с.

6. Dubinina O. Mathematical language at technical university / O. M. Dubinina, T. L. Kornil // Theory and practice of social systems management. – №4. – Kharkov: National Technical University «Kharkov Polytechnic Institute», 2016. – С. 26-34.

ПОКРАЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Копилов Володимир Олександрович

доцент

Аббасов Раміл Камалович

Андріященко Альона Євгенівна

курсанти

Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка
м. Сєверодонецьк, Україна

Введення. Кожен у цьому житті розуміє, наскільки важливим для людини є спорт та фізична культура. Більшість ставляться до нього досить зухвало, але небайдужі бачать сенс і майбутнє у спорті.

Фізична культура покращує працездатність мозку та інших внутрішніх органів, покращує кровообіг, імунну і нервову системи, що є надзвичайно важливим, оскільки на сьогодні, число людей з різними захворюваннями постійно зростає. Особливо зараз, під час карантину треба як ніколи приділяти увагу спорту. Фізична активність повинна бути невід'ємною складовою людини ще з дитинства та не залишати її до старості. Але не менш важливо обрати вірний ступень навантажень, адже надмірні тренування можуть завдати шкоди навіть здоровій людині.

Одним з головних обов'язків держави є забезпечення здоров'я нації та майбутніх поколінь. Кожний прагне бути здоровим та енергійним, для цього треба вести здоровий спосіб життя. Обов'язковим фактором здорового способу життя студентів – систематичне, відповідне статі, віку, стану здоров'я, використання фізичних навантажень. Вони являють собою поєднання різноманітних рухових дій, виконуваних у повсякденному житті, в організованих і самостійних заняттях фізичними вправами і спортом.

Якщо довгий час не тренувати м'язи, вони починають слабшати, зменшуються в об'ємі. Тобто під час дистанційного навчання, учні втрачають

можливості займатися спортом, тому що ситуація з COVID-19 не дає такої можливості. Але ж все таки, в домашніх умовах можна виконувати систематичні навантаження, які сприяють зміцненню м'язів, розвитку фізичного стану. Сила м'язів залежить не тільки від їх обсягу, а й від сили нервових імпульсів, що надходять у м'язи з центральної нервової системи. У тренуваній фізичними вправами людини ці імпульси змушують скорочуватися м'язи з більшою силою, ніж у нетренуваного. Тобто тренування будуть тільки поліпшувати стан здоров'я в умовах обмежених можливостей і тренувань.

Дистанційне навчання для здобувачів освіти з дисципліни «Фізична підготовка» здійснюється відповідно до освітньої програми закладу освіти, що затверджується Міністерством освіти. При розробленні програм викладач робить акцент на адаптацію завдань для здобувачів освіти відповідно до їх стану здоров'я, вікових особливостей, фізичних можливостей, формування ключових і предметних компетентностей та логічного їх засвоєння. Вона має бути доступна, безпечна, проста і якісна. На сьогоднішній день існує багато різноманітних онлайн-уроків, що стосуються спорту та фізичного виховання. Заняття з фізичної підготовки включають в себе функціональні тренування з вправами на різні групи м'язів, велику кількість теоретичних матеріалів, на які зазвичай виділяється мало часу, тому під час дистанційного навчання є можливість більш детально з ними ознайомитися.

Ранкова зарядка впродовж 15-20 хвилин або щоденне виконання фізичних вправ протягом 30-60 хвилин значно покращують працездатність мозку та інших внутрішніх органів, поліпшують кровообіг, імунну і нервову системи, що є надзвичайно важливим, оскільки на сьогодні, число людей з різними захворюваннями постійно зростає. Для розвитку витривалості під час самостійних занять рекомендовано застосовувати рівномірний метод тренування. Його переваги полягають у тому, що оптимальні фізичні навантаження вдосконалюють стійкість органів і систем, значно покращують працездатність серцево-судинної й дихальної систем, позитивно впливають на загальний стан здоров'я.

Висновок. Отже, зважаючи на сучасні виклики до суспільства , в умовах карантину використовуючи можливості сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також самостійні заняття фізичного виду за допомогою яких можна поліпшувати свій фізичний стан і підтримувати своє здоров'я.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Футорний С.М. Здоров'я студентів і роль фізичного виховання у його забезпеченні.(2011)
2. Іюдіна А.В «Вплив фізичних вправ на функціональні системи організму» Севастополь(2012)
3. Ольга Касарда,Євген Котов, Анатолій Хомич, Програмування самостійних занять фізичними вправами студентів вищих навчальних закладів(2012)
4. Воротникова І.П., Чайковська Н.В. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка;Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. (2020) 456 с.

УДК 37.016

ОБҐРУНТУВАННЯ СПЕЦИФІКИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ГРИ MINECRAFT

Колісніченко Тетяна Валентинівна,

студентка, 2 курсу другого
магістерського рівня вищої освіти спеціальності

012 Дошкільна освіта

Херсонський державний університет

Цюпак Ірина Миколаївна,

к.пед.н., доцентка кафедри
педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти,

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Анотація: у статті науково ґрунтовано специфіки мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку у процесі гри Minecraft. Схарактеризовано розвиток мовлення дошкільників в аспекті гри Minecraft та проаналізовано результати дослідження.

Ключеві слова: гра Minecraft, дитина дошкільного віку, мовленнєвий розвиток.

Вступ. У дитини дошкільного віку розширюється коло спілкування з членами родини, однолітками, іншими дорослими у закладі дошкільної освіти. Розширення кола спілкування вимагає від дитини повноцінного оволодіння засобами спілкування, основним з яких є мова. Високі вимоги до розвитку мовлення висуває і ускладнена нова діяльність дитини – пізнавальна, що вимагає розширеного словникового запасу.

Мета роботи: представити результати дослідження з теми кваліфікаційної роботи «Мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку у процесі гри Minecraft».

Матеріали та методи. Розвиток мовлення відбувається у декількох

напрямах: вдосконалення практичного вживання в спілкуванні з іншими людьми й мовлення, як основа перебудови психічних процесів, знаряддя розвитку мислення. Поряд з цим відбувається розвиток сучасних технологій навчання та виховання дітей дошкільного віку, використовуються різноманітні інтерактивні та мультимедійні засоби, до яких можна віднести комп'ютерні ігри, ігри на смартфонах та ігри «online».

Результати та обговорення. В останні роки педагоги почали усвідомлювати, що традиційний підхід до процесу навчання не враховує соціальні, емоційні, розумові і мотиваційні потреби нового покоління. В наші дні цифрові ігри є важливою частиною дозвілля більшості дітей – так вони стають переважною формою взаємодії культур в нашому суспільстві. Різноманітні дослідження показують, що маленькі діти у віці до 8 років часто користуються цифровими іграми і додатками. Популярність гри в культурі нового покоління стимулювала інтерес освітянської спільноти і викладачі та дослідники шукають різні підходи до використання цифрових ігор в дошкільному середовищі [1, с. 97-103].

Цифрові гри отримують широке визнання як ефективний засіб організації соціально-інтерактивного і конструктивного освітнього середовища. Під час керованої гри у відеоігри можливе здійснення «розумового тренування» дітей, а структура дій, що вбудована в ігри, розвиває ряд когнітивних навичок, за умови правильної організації освітньої роботи та участі дорослого. Крім того, у багатьох іграх використовуються ті ж методи, які ми називаємо розумною педагогікою, навіть якщо вони не були створені таким чином навмисно.

У процесі характеристики змістового наповнення ресурсу гри Minecraft було з'ясовано освітні напрямки в яких можна використовувати гру:

1. Ознайомлення з навколишнім світом: рослини, тварини, професії, інвентар, ресурси землі, предмети вжитку та ін.
2. Мовленнєвий розвиток: назви рослин, тварин, професій, інвентарю, ресурсів землі, предметів вжитку; діалогічне мовлення (у парних та

колективних іграх), зв'язне мовлення та ін.

3. Математичний розвиток: лічба, просторове орієнтування та ін.

4. Конструювання.

5. Основи інженерії та програмування.

6. Образотворче мистецтво.

7. Можливе використання гри, як одного із засобів інклюзивного навчання в напрямку розвитку комунікативних вмінь та засвоєння навичок спілкування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

8. Робота з батьками: використання гри задля діагностики навичок спілкування та взаємодії у структурі батьки-вихователь, батьки-батьки, батьки-діти.

З метою з'ясування частоти використання комп'ютерних ігор для навчання, виховання та розвитку дитини дошкільного віку було проведено опитування батьків. За результатами анкетування батьків дітей дошкільного віку «Комп'ютерні ігри у житті дитини» зроблено відповідні висновки на основі яких з'ясовано, що у гру Minecraft грає не значна частина дітей, деякі батьки вважають її розважальною, а частина вбачає в ній розвивальний потенціал.

Задля підвищення рівня мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку у процесі різноманітних комп'ютерних та/або ігор на телефоні достатньо буде навіть навідних питань з боку батьків, рідних та важливих для дитини дорослих [2, с. 349]. У ході формувального етапу експерименту батькам дітей експериментальної групи було надано перелік питань, які можна використовувати під час гри з дитиною, для активізації її мовлення. Батькам було запропоновано використовувати питання для спонукання дитини вести діалог за змістом ігрової діяльності, а також провокувати дітей на невеликі монологи у вигляді розповіді чи опису діяльності, предмету, дії, процесу, об'єкту. Таким чином, запитуючи дитину про гру, якою вона цікавиться, дорослий не лише дізнається причини захоплення такою діяльністю, а й дасть змогу малюкові зрозуміти, що не байдужий до неї, її захопленя та уподобань.

Такий зв'язок на емоційно-психологічному рівні спонукає до діалогу між дитиною та дорослими, за якого дитина сама бажатиме проявляти мовленнєву активність.

Гра Minecraft сприяє мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку у всіх напрямках та, в першу чергу, позитивно впливає на збагачення словника дошкільників наступними термінами та поняттями:

Предмети: знаряддя праці (інвентар, кирка, сокира, мотига, ножиці, лопата та ін); зброя (лук, арбалет, щит, меч, тризуб тощо); захисний одяг (броня, шолом, штани (поножі), кераса, чоботи). Рослинний світ: береза, дуб, ялина, акація, тропічне дерево, квіти, трава, папоротник, цукровий очерет, тиква, кавун та ін. Тваринний світ: вівця, поросля, курка, аксолотль, корова, кінь, кролик, кіт, оцелот, собака, різні риби, дельфін, черепаха, панда.

Персонажі: моб, ворог, супротивник, роль, мешканці, товариш, команда, герой, член команди, лідер, гравець, сільські жителі.

Дії: створити, побудувати, конструювати, добувати ресурси, виживання, будівництво, співпраця, бій, готувати їжу, запускати гру, плавати, бігати, годувати, збирати, вирощувати, копати, сапати та ін. Якості: кольори, крихкий, твердий, міцний, сипучий, липкий, легкий, гарячий, холодний, високий, низький, широкий, вузький, великий, маленький тощо.

Простір: внизу, вгорі, попереду, позаду, поряд, далеко, високо, низько, глибоко, порожнеча, чари, пожежа.

Ресурси: корисні копалини, вугілля, деревина, їжа, каміння, ґрунт, золото, залізна руда, золота руда, каміння та ін. Частина доби та природні об'єкти: день, ніч, ранок, вечір, доба, місяць, північ, південь, захід, схід, сонце, водойма, водоспад, обрій, море, океан, річка, ландшафт, пейзаж тощо.

Локації (біоми): звичайний світ (пустеля, меза, поляна, березовий гай, дубовий гай, океан, засніжені гори, льодяні піки, тайга, рівнина, гори, ліс, болото та ін.), нижній світ, край.

Режимні моменти: показники, голод, режими гри (мирний, нормальний, складний, хардкор, виживання, творчість), однокористувальницький режим, гра

у команді, локальна мережа, Інтернет, вікно інвентарю, блок, валюта/кошти, досвід, рівень життя персонажу. Споруди: ферма, село, колодязь, підводний храм, фортеця, шахта, піраміда, затонулий корабель, затонуле місто, храм у джунглях, зруйнований портал, покинуте село.

У грі зустрічаються слова іншомовного походження: крафт (створювати), сервер, мод/моди (доповнення), онлайн-гра, Minecraft (Шахтарське ремесло), моб (істота), майнити (добувати), ватердроп (розливання води для пом'якшення падіння), хардкор. Запропоновані батькам питання та словник термінів та понять доповнюють комунікативні можливості керованого супроводу ігрової діяльності дитини дошкільного віку під час гри Minecraft.

Словник гри, рекомендовано батькам використовувати у словосполученнях та реченнях, знайомити дітей та через запитання активізувати у мовленні під час коментування ігрових дій. Словник гри Minecraft містить відомі слова та поняття рідної мови, так і слова іншомовного походження, що є специфічними для гри та розкривають її ігрові ресурси.

Висновки. Результатом кваліфікаційної роботи є розроблені рекомендації для батьків, студентів, викладачів, психологів та вихователів задля кращого використання ресурсів гри Minecraft у процесі розвитку мовлення дітей дошкільного віку, визначено можливі тематичні завдання, запитання та систематизовано словниковий запас за тематикою гри.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Клопотова Е., Романова Ю. Компьютерные игры в жизни современных дошкольников. Дошкольное воспитание. 2014. № 7. С. 97–103.

2. Смирнова Е.О. Психологические особенности компьютерных игр: новый контекст детской субкультуры. Образование и информационная культура. Социологические аспекты: Труды по социологии образования. М.: Центр социологии образования РАО, 2000. Т. 5. С. 330–369. URL: <http://childpsy.ru/lib/articles/id/10345.php?print=Y>.

ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ «ПОЛЬСЬКА МОВА»

Колодіна Лариса Степанівна,
к.філол.н, доцент
Національний університет
біоресурсів і природокористування України
м. Київ, Україна

Анотація: У статті наведені приклади навчально-методичних матеріалів, які можуть бути використані при вивченні дисципліни «Польська мова» на початковому рівні. Низки вправ покликані розвинути комунікативні навички, а також увагу, пам'ять і мовну інтуїцію. Запропонований лексичний і граматичний матеріал передбачає формування, перевірку і використання отриманих студентами компетенцій.

Ключові слова: польська мова, інтерактивні методи навчання, творчі завдання, змістовний модуль.

Вивчення дисципліни «Польська мова» та опанування необхідним лексичним та граматичним матеріалом, відповідно до робочої навчальної програми з польської мови, передбачає формування, перевірку та використання отриманих студентами компетенцій у подальшій практичній діяльності.

Низка наведених завдань має на меті розвинути комунікативні здібності студентів, їх пам'ять (слухову, зорову, оперативну і тривалу), увагу (довільну і мимовільну), логічне мислення, вольові якості, необхідні для досягнення успіху у навчальному процесі і подальшій професійній діяльності. Творчі завдання покликані збагатити духовний світ особистості, розширити знання про Польщу, а саме: геополітичне положення, державну національну символіку (гімн, герб, прапор), державні та релігійні свята, великі міста та їх історію, культуру та дізнатися про найвидатніші постаті країни тощо. У такий спосіб у студентів

виховується відчуття толерантності, патріотизму, вміння працювати у колективі, приймати та обґрунтовувати рішення, розвивати кмітливість, прищеплюється інтерес як до вивчення іноземних мов, так і до обраного фаху.

Організація процесу вивчення польської мови побудована з урахуванням спільнослов'янських коренів та граматичних і лексичних особливостей і передбачає використання інтерактивних методів навчання та індивідуальний підхід до кожного студента (напр., рольові ігри, пантоміма, настільні ігри, бінго, лото, мозковий штурм тощо). Виконуючи подані нижче завдання, прищеплюється інтерес до вивчення історії, культури, звичаїв та традицій польського народу, акцентується увага на спільних і відмінних рисах.

Під час виконання творчих завдань (наприклад, продовжити розповідь, доповнити діалог, перекласти польською мовою тощо) у студентів формуються навички уважного слухання один одного або аудіо чи відеоматеріалів, вміння відтворювати почуте, спілкуватися на визначені програмою теми, вміти висловлювати власні думки монологічно (усно і письмово), розвивати мовну інтуїцію.

Завдання розподілені згідно зі змістом змістовних модулів і можуть бути використані для вивчення польської мови на рівень A1.

Змістовий модуль 1. Przedstawianie się

1. Znajdź właściwą odpowiedź.

1. Dobry wieczór.	Tam
2. Kto to jest?	Dziękuję, nawzajem.
3. Hau, hau?	Na zdrowie.
4. Zapali Pan?	Miło mi, Anna Nowak.
5. Czy to miejsce jest wolne?	Świetnie.
6. Smacznego	Na zdrowie.
7. Wszystkiego najlepszego	Nie rozumiem
8. Nazywam się Piotr Kowalski	Nie wiem
9. A-aaaa psik	Dziękuję, nie palę
10. Na zdrowie.	To jest Ewa Nowak.

11. Co u Pana słycać?	Dziękuję bardzo.
12. Jak się masz?	Niestety, zajęte.
13. Gdzie jest toaleta?	Proszę.
14. Która godzina?	Dziękuję, wszystko w

porządku.

15. Przepraszam	Dobry wieczór.

Mianownik (l. p.)

1. Proszę odpowiedzieć poprawnie na pytania.

PRZYKŁAD: Jaka jest płyta? Nowy/ nowe/nowa

1. Jaki jest chłopak? Miła/ miły/miłe
2. Jaka jest dziewczyna? Piękny/piękne/piękna
3. Jaki jest dom? Duże/duży/duża
4. Jakie jest dziecko? Mała/mały/małe
5. Jaki jest artysta? Bogaty/bogata/bogate
6. Jaka jest książka? Kolorowa/kolorowy/kolorowe
7. Jakie jest ciastko? Smaczne/smaczna/smaczny
8. Jaki jest film? Dobra/dobry/dobre
9. Jaka jest nauczycielka? Wysokie/wysoki/wysoka
10. Jakie jest muzeum? Interesująca/interesujące/interesujący
11. Jakie jest wino? Czerwone/czerwona/czerwony
12. Jaki jest dentysta? Przystojna/przystojne/przystojny

2. Proszę wybrać odpowiednie słowo i utworzyć pytanie.

PRZYKŁAD: Jaki/Jaka/Jakie jest jabłko?

1. Jaki/Jakie/Jaka jest nauczycielka?
2. Jaka/Jaki/Jakie jest wino?
3. Jaka/Jakie/Jaki jest student?
4. Jakie/Jaka/Jaki jest poeta?
5. Jaki/Jaka/Jakie jest dziewczyna?
6. Jaka/Jaki/Jakie jest dom?
7. Jaki/Jakie/Jaka jest dentysta?

8. Jaka/Jakie/Jaki jest ciastko?

9. Jaka/Jaki/Jakie jest książka?

10. Jaki/Jakie/Jaka jest film?

3. Proszę uzupełnić zdania zaimkami ten, ta, to.

PRZYKŁAD: Ten student jest inteligentny.

1. .... dziewczyna jest bardzo ładna.

2. .... krzesło jest bardzo wygodne.

3. .... artysta jest popularny.

4. .... kościół jest stary.

5. .... książka jest interesująca.

6. .... chłopiec ma na imię Bartek.

7. .... turysta jest miły.

8. .... miasto jest duże.

9. .... telewizor jest drogi.

10. .... dziecko jest małe.

4. Proszę uzupełnić odpowiednim kolorem.

1. _____wino

2. _____kawa

3. _____niebo

4. _____słońce

5. _____trawa

6. _____ser

7. _____mysz

5. Proszę uzupełnić i podkreślić prawidłową odpowiedź.

W przykładzie „1” podany jest wzór zdania.

1. *Ten* klucz jest nowy/ nowa/ nowe.

2. _____szkoła jest dobry/dobre/dobra.

3. _____okno jest duże/duży/duża.

4. _____książka jest stary/stare/stara.

5. _____ołówek jest nowa/nowe/nowy.

6. _____ biurko jest nowe/nowy/nowa
7. _____ krzesło jest stary/stara/stare
8. _____ stół jest małe/mały/mała
9. _____ zeszyt jest duży/duże/duża
10. _____ słownik jest mały/małe/mała
11. _____ pani jest miły/miła/miłe
12. _____ koleżanka jest sympatyczna/sympatyczne/sympatyczny
13. _____ kolega jest miła/miłe/miły

Odmiana zaimków osobowych

1. Proszę wybrać poprawną formę zaimka.

PRZYKŁAD: Ten szalik jest (twój/ twoja / twoje) .

1. Ten sweter jest (mój / moje / moja) .
2. Ta książka jest (twoja / twój / twoje) .
3. Ta płyta jest (wasz / wasze / wasza) .
4. Ten dom jest (nasze / nasza / nasz) .
5. To ciastko jest (moje / moja / mój) .
6. To jabłko jest (wasz / wasze / wasza) .
7. Ten długopis jest (twoja / twój / twoje) .
8. Ta kawa jest (mój / moje / moja) .

2. Proszę wpisać odpowiednią formę zaimka.

PRZYKŁAD: Ten samochód jest mój (ja).

1. Ten telefon jest ..... (on).
2. Ta czapka jest ..... (ty).
3. Ta zupa jest ..... (ona).
4. Te lody są ..... (one).
5. Ten plecak jest ..... (my).
6. To pióro jest ..... (ona).
7. Ta książka jest ..... (wy).
8. To zdjęcie jest ..... (my).
9. Ten rower jest ..... (ja).

10. Ta herbata jest ..... (ja).

3. Proszę wybrać poprawną formę.

PRZYKŁAD:(Czyja/ Czyj / Czyje) jest ta herbata?

1. (Czyj / Czyja / Czyje) jest to wino?
2. (Czyje / Czyja / Czyj) jest ta legitymacja?
3. (Czyje / Czyja / Czyj) jest ten klucz?
4. (Czyja / Czyj / Czyje) jest ta łyżeczka?
5. (Czyj / Czyje / Czyja) jest to mleko?
6. (Czyja / Czyje / Czyj) jest ten deser?

Отже, виконання наведених завдань допомагає не тільки систематизувати отримані під час заняття знання, а й перевірити свої вміння і навички, пригадати вивчене та повторити забуте. Проте крім низки завдань, граматично та тематично розподілених за змістовими модулями, вважаємо за потрібне навести систематизовані таблиці-схеми, які містять основний орфографічний матеріал, необхідний для грамотного письма на рівень А1. Виходячи із беззаперечної істини щодо плюсів візуального сприйняття інформації, уніфікований у таблицях-схемах правопис польських специфічних літер стає більш доступним до запам'ятовування (табл.1).

Таблиця 1

Pisownia CH // H

Piszemy ch:

- gdy wymienia się na sz, np.:
mucha – musze, suchy – susza;
- na końcu wyrazów (wyjątek: druh);
- po s, np.: schemat, schudnąć, pascha;
- w innych wyrazach, których pisownię trzeba zapamiętać.

PISOWNIA H

Piszemy h:

- gdy wymienia się na g, ż, z, dz, np.:
druh – drużyna, białhy – błazen,
wahać się – waga;
- w rozpoczynających wyrazy cząstkach
hiper-, hipo-, hydro-, np.:
hiperbola, hipoteka, hipokryzja,
hydroelektrownia;
- w wielu „hahaśliwych” wyrazach, np.:
hej, halo, hura, hałas, hola,
hop, harmider, huk, hurmem;
- na końcu wyrazu druh;
- na początku i w środku wyrazów, których pisownię trzeba zapamiętać.

Звичайно нам як носіям слов'янської мови, уживання буквосполучення СН (як звука Х) запам'ятати неважко. Проте низка фонетичних помилок тут гарантована у зв'язку з відмінним прочитанням цього звука в англійській мові

(СН як Ч). З досвіду викладання можна стверджувати, що тільки достатня кількість фонетичних вправ може виправити ситуацію.

Правопис буквосполучення **RZ** можна асоціювати з наявністю в українських словах букви **P**, напр., *more – morze, tri – trzy, дерево – drzewo* і т.д., однак як запам'ятати відмінну від звукового оточення вимову? Тут і стане у поміч таблиця 2.

Таблиця 2

Писownia RZ // R

Piszemy rz:

- po spółgłoskach **b, ch, d, g, j, k, p, t, w**, np.: *brzeg, chrzan, drzewo, zagrzeć, ujrzeć, pokrzywa, przód, trzech, zawrzeć (od tej zasady istnieją wyjątki!);*
- gdy **rz** wymienia się na **r**, np.:
którzy – który, marzec – marca, orzeł – orły, darzyć – dar;
- w nazwach zawodów z końcówką **-arz, -erz**, np.:
stolarz, szlifierz, murarz, dekarz, kominiarz;
- w zakończeniach **-mistrz, -mierz**, np.:
zegarmistrz, sztukmistrz, Kazimierz, ogniomistrz, amperomierz, Sandomierz;
- w wyrazach, których pisownię trzeba zapamiętać (**rz niewymienne**), np.:
burza, jarzmo, jarzyna, korzeń, korzyść, kurz, moździerz, marzenie, narząd, orzech,

Написання **Ó** у більшості випадків варто вивчити як словникове, проте можна спробувати віднайти український відповідник: **Ó** буде скрізь, де у нашій мові маємо **I** або **O**, яке при словозміні чергується. Наприклад, *stół – стіл, столу; ósma – восьма, вісім; Kraków – Краків, Кракова* і т.д. (табл. 3).

Таблиця 3

Писownia ó

Piszemy ó:

- gdy wymienia się na **o, e, a**, np.:
*ó:o – stół – stoły,
ó:e – pióro – pierze,
ó:a – wrócił – wraca;*
- w zakończeniach **-ów, -ówna, -ówka**, np.:
Kraków, dachówka, makówka, Nowakówna, Tomczykówna, (brak) listów, (bez) przykładów;
- na początku wyrazów: *ów, ówdzie, ósmy, ósemka, ósmoklasista, ówczesny;*
- w wyrazach, których pisownię trzeba zapamiętać (**ó niewymienne**), np.:
chór, córka, czółno, góra, jaskółka, Józef, kłótnia, król, krótki, który, mózg, ogół, ogórek, ołówek, oprócz, płótno, póki, póty, półka, późno, próba, prószyc,

Літера **Ż** у польській мові вимовляється як український звук **Ж** і

вживається у словах, які містять **Ж** в українському відповіднику. Головне, навчитися відрізняти вживання **RZ** і **Ż** (табл.4), виконуючи низки вправ для тренування навичок грамотного письма.

Таблиця 4

Pisownia Ż

Piszemy ż:

- gdy wymienia się na **g, dz, h, z, ź, s**, np.:
  - ż:g – książka – księga,
  - ż:s – bliżej – blisko,
  - ż:z – jeżdżę – jazda,
  - ż:ż – rozgwieżdżony – gwieździsty,
  - ż:dz – pieniężny – pieniądze,
  - ż:h – drużba – druh
- po spółgłoskach **l, ł, r**, np.:
  - lżej, tże, matza, małżeństwo, rzy, rzysko,
  - drzy, marża, szarża, oberża, rżnie, żorzeta;
- w niektórych wyrazach zakończonych na **-aź, -eź**, np.:
  - angaż, arbitraż, bagaż, bandaż, baraż, chociaż,
  - drenaż, demontaż, garaż, grabież, instruktaż,
  - kamufaż, kilometraż, kradzież, łupież, mariaż,
  - masaż, metraż, miraż, młodzież, montaż,
  - odzież, (na) oścież, papierż, pasaż, pejzaż,
  - pilotaż, podaż, ponieważ, przecież, reportaż,
  - również, rubież, sabotaż, sondaż, sprzedaż,
  - straż, szantaż, tonaż, wernisaż, wiraż, witraż;
- w innych wyrazach, których pisownię trzeba zapamiętać (ż niewymienne).

Отже, досвід викладання дисципліни «Польська мова» дозволяє стверджувати, що незважаючи на звукову подібність, помітну лексичну спорідненість, а також наявність тотожних українській мові граматичних категорій, існує ціла низка відмінностей, які за умови несистематичного навчання можуть викликати як фонетичні, так і граматичні труднощі. Наведений комплекс завдань і покликаний допомогти їх подолати, полюбити польську мову й опанувати писемне мовлення.

**ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ У ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

Коробко Маргаріта-Анастасія Ярославівна,

здобувач першого бакалаврського рівня
спеціальності 015 Професійна освіта Дизайн
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Колесник Наталія Євгенівна,

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри образотворчого мистецтва та дизайну
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Анотація. Авторами розглянуті особливості формування мотивації учіння у період ранньої юності здобувачів освіти в умовах сьогодення; виявлено, що становленню мотивації навчання у період ранньої юності сприяє низка особливостей: потреба в життєвому самовизначенні, спрямованість планів в майбутнє, оцінка можливостей у виборі професії тощо.

Ключові слова: мотивація, учіння, здобувачі освіти, мотив навчання, період ранньої юності.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Закономірність внесення корективів до професійної підготовки майбутніх фахівців обумовлена вимогами часу, зважаючи на глобалізаційні та євроінтеграційні процеси нашої держави. В умовах сучасного освітнього середовища виникає потреба висококваліфікованих, компетентних, конкурентоспроможних фахівців, здатних до саморозвитку та самовдосконаленню щодо мотивації учіння в період ранньої юності здобувачів.

Мотивація здобувачів освіти має важливий вплив на навчання. Значні дослідження показали, надзвичайне зниження мотивацій та успішності багатьох

учнів. Тому мотивацію у підлітків в процесі навчання стала важливою проблемою освітніх досліджень за останні 20 років. Оскільки юність – це час змін і підготовки до дорослого життя, і через те що, академічна успішність в цей час може мати значний вплив на можливості працевлаштування або кар'єрного зросту, розуміння підлітками мотивації життєво важлива для забезпечення того, щоб здобувачі розкрили свій потенціал в закладах освіти.

Зазначимо, що знання ключових характеристик мотивації відповідного періоду є необхідним, перш за все для педагогів, з метою різностороннього розуміння особистості здобувачів освіти, попередження або вирішення конфліктних ситуацій і, в кінцевому підсумку, для оптимізації процесу навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел показує, що в сучасній психолого-педагогічній літературі існує низка визначень дефініцій щодо терміну «мотивація». Логіка нашого дослідження передбачає розглянути сутність поняття «мотив». Так, у педагогічному словнику С. Гончаренка зазначено, що мотив – це спонукальна причина дій і вчинків людини, тоді як мотивація – система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки [1, с. 209].

Мотив – це досить складне утворення, яке поєднує різні види спонукань: потреби, прагнення, цілі, інтереси, установки, ідеали [4, с. 91].

Л. Дзюбка та Л. Гриценюк визначають мотивацію як процес спонукання до діяльності й спілкування задля досягнення певних цілей. Дослідниці виділяють два спонукальних аспекти мотивування: мету і потребу. Потреба людини виявляється з її внутрішнього боку, тоді як мету складають зовнішні чинники мотивації, зокрема інтереси, цілі, устремління, цінності, ідеали тощо [2, с. 35].

Мотив навчання – це спрямованість учня на різні сторони навчальної діяльності. Наприклад, якщо активність учня спрямована на роботу з самим досліджуваним об'єктом (лінгвістичним, математичним, біологічним і т. д.), то найчастіше в цих випадках можна говорити про різні види пізнавальних

мотивів. Якщо активність учня спрямована в ході навчання на відносини з іншими людьми, то мова йде, як правило, про різні соціальні мотиви. Іншими словами, 7 одних учнів в більшій мірі мотивує сам процес пізнання в ході навчання, інших – відносини з іншими людьми в ході навчання [5, с. 96].

В Енциклопедії професійної освіти зазначено, що мотивація – процес спонукання людини до здійснення тих чи інших дій та вчинків; складний соціально-психологічний, інтелектуальний, емоційний та вольовий акт, який потребує аналізу та оцінки альтернатив, вибору та прийняття рішень.

Проблеми мотивації, починаючи з обґрунтування концепції «людських відношень» привернули до себе пильну увагу дослідників (особливо у США) і до сьогодні досить глибоко і всебічно вивчені. Існують різноманітні концепції і теорії мотивації поведінки. Це теорії «ієрархії потреб» А. Маслоу, двохфакторна теорія мотивації Ф. Герцберга, мотиваційні теорії Д. Макгрегора та інші.

Мета стаття, що є складовою нашого дослідження, передбачає теоретичний та емпіричний аналіз проблем мотивації учіння та її формування у періоді ранньої юності.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Теоретичний аналіз полягає в тому що, проаналізовано психолого-педагогічні літературні та інтернет-джерела з означеної проблеми. Нами було визначено сутність поняття «мотивації» в психолого–педагогічній літературі, узгоджено дефініцію «мотив» у такому формулюванні, як спонукальна причина дій і вчинків людини, а також поняття «мотивація» – система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки.

Емпіричний аналіз містить методики, які були обрані нами для проведення практичної частини. Насамперед, це методика «Чому я взагалі навчаюсь», завдяки їй можна виявити мотиви учіння здобувачів освіти. Зазначимо, що методика «Ставлення до школи» допомогла виявити найцікавіші для здобувачів освіти 9-А класу уроки в ЗОШ № 6 м. Житомира імені В.Г. Короленка. Варто зауважити, що завдяки методиці «Спрямованість на

отримання знань», виявлено ступінь вираженості в здобувачів освіти мотивації на отримання знань; методиці «Спрямованість на оцінку» визначено ступені спрямованості учнів на отримання оцінки; методиці «Ставлення до предмету» виявлено причини позитивного та негативного ставлення учня до певних учбових предметів.

Результати методики «Чому я взагалі навчаюсь» свідчать про те, що учнів насамперед цікавлять соціальні мотиви, підтримка успіхів колективу, підтримка одне одного, мені здається в цьому велику роль зіграв вчитель та староста класу. Для деяких школа просто місце для спілкування з однолітками, друзями, у них немає бажання стати краще.

З методики «Ставлення до школи» було виявлено, що в цілому клас має хорошу мотивацію до навчання, але окремі учні відчують явні труднощі з такими предметами як математика (алгебра та геометрія), фізика і фізкультура, і як наслідок небажання йти в школу. Найбільш неприємним учні називають чергування, домашні завдання та нудні уроки. Можна зробити висновок, що учні не хочуть витратити час на домашні завдання, не хочуть слухати вчителів, які не можуть зацікавити учнів.

Щоб виявити ступінь вираженості в здобувачів освіти мотивації на отримання знань, було використано методику «Спрямованість на отримання знань». За результатами дослідження було виявлено переважно середній рівень спрямованості на отримання знань. У 6 учнів відзначається позитивне відношення до навчання загалом, однак школа приваблює таких учнів більше позанавчальною діяльністю.

Для виявлення ступеня спрямованості здобувачів освіти на отримання оцінки, було використано методику «Спрямованість на оцінку». Ця методика показала неоднозначні результати, 50% учнів мають високий рівень спрямованості на оцінку, а у другій половині, тобто 50%, виявлено середній рівень спрямованості на оцінку. Така мотивація є досить негативною, тому що оцінки не замінюють знань, які будуть потрібні в подальшому житті.

Для виявлення причин позитивного та негативного ставлення учня до

певних навчальних предметів, було використано методику «Ставлення до предмета». Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок, що найбільш високе позитивне ставлення до предмета «Історія» та «Українська література». Найгіршим виявились «Математика» (алгебра та геометрія), «Фізика» та «Фізична культура». Учні відчувають інтерес в більшій мірі до предметів, які не потребують виконання домашніх завдань і особливих інтелектуальних витрат.

Висновки. Отже, нами було проаналізовано психолого-педагогічну літературу з досліджуваної проблеми, виявлено вікові особливості мотивації учіння у період ранньої юності, продемонстровано шляхи формування мотивації учіння у період ранньої юності здобувачів освіти в умовах сьогодення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. – с. 376.
2. Дзюбка Л. В., Гриценко Л. І Мотивація навчальної діяльності як психологопедагогічна проблема. Психолінгвістика. 2009. Вип. 4. с. 33–43.
3. Карнегі Д. Як виробити впевненість у собі й впливати на людей, виступаючи публічно / Д. Карнегі; пер. з англ. – Рибінськ : Рибінський Будинок друку, 2007. – 205 с.
4. Колесник Н.Є. Система підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2008.– 291 с.
5. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. М. Просвещение, 1983. – с. 96.
6. Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012 – 436 с.

**ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПИТАНЬ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
БАГАТОПРОФІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В
УМОВАХ АВТОНОМІЇ**

Мосякова Ірина Юльївна

кандидат педагогічних наук,
заслужений працівник освіти України
докторант кафедри дошкільної
освіти і соціальної роботи
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Анотація. У роботі представлено основні методологічні підходи до освітнього менеджменту багатoproфільних закладів позашкільної освіти, розкрито основні ідеї, на яких ґрунтується гуманістичний менеджмент, що був обраний для дослідження методологічним орієнтиром. Автор наголошує на необхідності запровадження людиноцентричної парадигми управління в освіті і розкриває значення системного, структурно-функціонального, діяльнісного, соціокультурного та антропологічного підходів до освітнього менеджменту.

Чинне місце у статті відведено ролі директора багатoproфільного закладу позашкільної освіти, який має розвивати як педагогічний колектив закладу, так і дитячі колективи (спортивні, художні, науково-технічні та ін.).

Ключові слова: методологія, культура автономізації, директор закладу позашкільної освіти.

Основне завдання даної статті – визначення методологічних підходів до дослідження, які допоможуть у подальшому сконструювати закономірності, принципи та методи освітнього менеджменту у багатoproфільних закладах позашкільної освіти. Їх доцільність має забезпечити вирішення актуальних завдань у процесі управління.

Підкреслимо, що методологічним орієнтиром для нашого дослідження

виступає гуманістичний менеджмент. Такий новий масштабний напрям на сьогодні набуває певного розвитку. Так, В.Г. Воронкова вказувала на те, що гуманістичний менеджмент є сукупністю «нових управлінських ідей та технологій, які сприяють ефективному функціонуванню інститутів, направлених на становлення гармонії ... як окремої особистості, так і всього соціуму» [1, с. 22]. Через спроможність гуманістичного менеджменту у закладах освіти нашої країни керівник здатний дозволити процвітати і розвиватися, адже саме у нашому суспільстві, як зазначають О.В. Соснін, В.Г. Воронкова, О.Є. Постол властиві «багатокультурність, неоднорідність, тенденції до глобалізації, плюралістичність, демократизація, що виступають визначальним полем реалізації концепцій гуманістичного менеджменту» [2, с. 297]. Отже, такий менеджмент розглядається як людиноцентрична парадигма управління в освіті.

Закони, цінності життя людини лежать у змісті гуманістичного менеджменту. Основоположними у такому разі виступають ідеї і теорії, до яких можна віднести:

1) ієрархія базових потреб людини, які пов'язані одна із одною і при реалізації найголовнішої мети спричиняють виникнення наступної вищої потреби (А. Маслоу [3]);

2) ідея автономного функціонування в житті людини, що розкривається у теорії самовизначення, яка базується на трьох основних психологічних потребах людини (автономія, спорідненість і компетентність) і впливає на її мотивацію, розвиток та здоров'я. При цьому акцент на автономії є важливим, оскільки часто автономію плутають із поняттями самостійності, незалежності та індивідуалізму, у той час як автономія має визначатися як почуття волі щодо своїх дій (Р. Костнер, А. Холдінг [4]);

3) розвиток відчуття самовизначення у професійній діяльності людини, заперечення відчуття контролю або примусу з боку інших людей (К. Шелдон, Р. Гоффорд [5]) тощо.

Перелічимо можливості, які зумовили вибір гуманістичного менеджменту для основи зведення методології освітнього менеджменту багатoproфільних закладів позашкільної освіти:

1) можливість керівника більш глибоко проникнути у механізми прийняття управлінських рішень, які характеризують не лише виживання освітнього закладу, а й його гармонійний розвиток відповідно всіх профілів навчання;

2) можливість розвитку у колективі багатoproфільного закладу позашкільної освіти цінностей солідарності, справедливості, істини, добра, краси;

3) можливість продукування творчих ідей як драйверів змін у духовному, інтелектуальному, економічному, соціальному, науково-технічному розвитку суспільства;

4) можливість розробки і впровадження культури автономізації суб'єктів позашкільної освіти, що забезпечує розширене уявлення про ефективність творчої праці людини, її самовизначення у подальшому житті.

Дослідження освітнього менеджменту багатoproфільних закладів позашкільної освіти неможливе без використання ідей системного підходу. В основі системного підходу лежать поняття «система», «об'єкт», «елементи у взаємозв'язках» тощо. При системному підході до дослідження ми виходимо із позицій про те, що багатoproфільний заклад позашкільної освіти є системою, в якій кожна складова має елементи, які, у свою чергу, мають цілі, межі впливу і специфічні особливості.

Зміст системного підходу в освітньому менеджменті багатoproфільних закладів позашкільної освіти можемо звести до таких позицій:

– формування мети для кожного із педагогів, які працюють за певним профілем та спільної мети для кожного профілю у закладі позашкільної освіти;

– ініціювання оцінки мети, завдань і способів їх досягнення, оцінка всіх можливих напрямів діяльності відповідно профілів позашкільної освіти;

– досягнення поставленої мети через реалізацію запланованих завдань, перевірка отриманих результатів, корекція управлінських рішень тощо.

Системний підхід дозволяє вивчити освітній менеджмент багатoproфільних закладів позашкільної освіти як складно організованого цілого, в якому є певні елементи, що упорядковані між собою. У цьому випадку система освітнього менеджменту представлена через сукупність відповідних елементів, які взаємопов'язані між собою і утворюють певну цілісність функціонування освітнього процесу. Дана система має декілька рівнів, зокрема, рівень управління діяльністю педагогічного колективу закладу позашкільної освіти, рівень управління діяльністю педагогічного працівника, рівень управління процесом розвитку дитячих творчих, спортивних, художніх, науково-технічних та ін. колективів, рівень управління розвитком (вихованця) здобувача позашкільної освіти. Системний підхід при розгляді рівнів управління у багатoproфільних закладах позашкільної освіти надає можливість виділити основні принципи, методи, засоби і форми управління освітнім процесом. Інструментальне використання системного підходу для нашого дослідження передбачає управління розвитком людини у колективі, що є одиницею для оточуючого суспільства, і, відповідно, розвитком колективів у культурно-освітньому просторі. На наш погляд, саме системний підхід надає можливість планувати рух людини і колективу до вищої досконалості.

Також у дослідженні ми використовуємо структурно-функціональний підхід. Його зміст розкривається через опис і пояснення системи освітнього менеджменту у багатoproфільних закладах позашкільної освіти, при якому набувають характеристик структурні складники (ради закладу, лабораторії, центри, відділи, гуртки, секції тощо), та, відповідно, досліджуються їхні основні функції в рамках єдиного цілого закладу. Кожен структурний складник виконує відповідні функції, що в цілому відповідає цілям, які визначено у системі освітнього менеджменту. Даний підхід, як на нашу думку, дозволяє визначити стратегічні напрями освітньої діяльності через виокремлення основних частин, етапів розвивальної роботи, спрямованих на досягнення

визначених результатів – набуття компетентностей здобувачами позашкільної освіти. Отже, структурно-функціональний підхід є необхідним при визначенні способів контролю якості позашкільної освіти, регулювання освітнього процесу, прийняття розумних рішень тощо.

У дослідженні освітнього менеджменту багатoproфільних закладів позашкільної освіти ми відзначаємо діяльнісний підхід, адже у даному випадку мова йде про діяльність людини – освітня, творча, художня, спортивна, науково-технічна, управлінська, інформаційна, комунікаційна тощо. Специфіка діяльності людини у багатoproфільних закладах позашкільної освіти – спрямованість на набуття культурної зрілості, що передбачає використання особливих форм, методів і засобів, які мають вплив на кінцеві результати.

За допомогою діялісного підходу можна визначити мету, форми, методи і засоби у роботі керівника закладу позашкільної освіти, адже саме керівник, як суб'єкт управлінської діяльності, має виконувати певні дії, що будуть покращувати і розвивати людину у колективі, а також і самі колективи – як педагогічні, так і дитячі. Як зазначають О.В. Соснін, В.Г. Воронкова, О.Є. Постол, «будь-яка діяльність є цілеспрямованою, організується за допомогою засобів і регулюється на основі результатів» [2, с. 354]. Управлінська діяльність, згідно думок авторів, є рефлексією і здійснюється на основі рефлексії. Автори зазначають на закономірній спеціалізації рефлексивного управління, яка, на їх думку, здійснюється у двох напрямках, а саме: «1) стосовно звичних ситуацій мова йде про самоуправління; 2) стосовно критичних ситуацій – про зовнішнє управління ними» [2, с. 354]. Отже, завдяки рефлексії керівник багатoproфільного закладу позашкільної освіти здійснює взаємопов'язані дії, внаслідок яких і педагогічні, і дитячі колективи досягають освітньої мети, що зумовлена наявністю освітніх потреб, для задоволення яких у кожної людини є мотивація. Зазначимо, що для існування і розвитку багатoproфільних закладів позашкільної освіти цінність діялісного підходу полягає у тому, що завдяки діяльності кваліфікованого педагогічного колективу постає можливість здійснювати освітній процес, розвивати нові освітні

послуги, що потрібні для сучасного суспільства. Наведемо з цього приводу думку І. Макарової: «будь-яка сучасна організація знаходиться в стані постійного обміну із зовнішнім середовищем, забезпечуючи тим самим себе трудовими ресурсами, умовами, необхідними для їх трудової діяльності та життєвого існування. Сьогодні кваліфіковані працівники це критичний ресурс, тому його дефіцит може послабити потенціал організації, що призведе до негативних наслідків» [6, с. 16]. Отже, у тому випадку, якщо педагогічний колектив багатoproфільного закладу позашкільної освіти не набуває розвитку, то самий заклад втрачає свій потенціал для розвитку суспільства.

Підкреслимо, що заклади позашкільної освіти витримують на собі вимоги часу і саме тому піддаються змінам. Нова роль принципу активної діяльності в освітньому менеджменті багатoproфільних закладів позашкільної освіти вимагає, щоб кожний педагог, його самоорганізація поставали активатором загальних змін та освітніх інновацій. Саме активна діяльність, а не пасивне спостереження, полягає одним із провідних «механізмів запуску» у освітньому менеджменті, що поступово, в умовах автономії, змінює стилі і методи управління. Такий принцип, як на нашу думку, зобов'язаний надати можливість здійснювати керівництво закладом у напрямку постійних перетворень, інновацій, що спрямовані на якість освітніх послуг. Підкреслимо, що у всьому світі зараз все частіше лунають заклики до підвищення на всіх рівнях якості освітньої діяльності. Не має обходити стороною це явище і управлінська діяльність керівника багатoproфільного закладу позашкільної освіти. Зрозуміло, що позашкільна освіта є одним із ключових чинників культурного розвитку будь-якого суспільства, і саме тому природним є очікування від таких закладів ефективності у напрямі покращання якості освітньої діяльності та якості організаційних, психолого-педагогічних, соціально-економічних умов, в яких відбувається цей процес.

З метою покращення освітнього процесу є необхідним проведення процедур, пов'язаних із оцінкою якості освітніх послуг позашкільля. Оцінювання якості освітніх послуг, що проводиться у багатoproфільних

зкладах позашкільної освіти, надає відповіді на питання, якою є діяльність закладу, де хоче бути педагогічний колектив, із якими проблемами доводиться стикатися колективу педагогів і дитячим колективам, які конструктивні ідеї будуть максимально ефективними для вирішення цих проблем тощо. Для освітнього менеджменту багатoproфільного закладу позашкільної освіти діяльнісний підхід набуває доцільності через реалізацію цих стратегічних завдань. У цьому плані слід звернути увагу на процедури управлінської діяльності, зокрема, технології рефлексії, що спрямовані на одержання якісної освітньої послуги у всіх профілях, а також умови діяльності закладу, що характеризують оточення суб'єктів освітньої діяльності, організаційні, психолого-педагогічні, соціально-економічні умови тощо.

У дослідженні нами використовується соціокультурний підхід, завдяки якому можна проаналізувати соціальні та культурні закономірності функціонування і розвитку освітнього менеджменту через усвідомлення ролі самовизначення автономної людини у соціумі, людини, яка прагне до підвищення культурного рівня. Даний підхід до освітнього менеджменту свідчить про становлення нового типу культури у багатoproфільних закладах позашкільної освіти – культури автономізації, де людина, із одного боку, є частиною вільного колективу, який відкриває для себе нові закони діяльності та створює завдяки для себе за такими законам нові правила співжиття. Таке бачення освітнього менеджменту зумовлює розвиток положення про те, що людина може додатково здобути необхідні знання для того, щоб мати можливість переходити на високі щаблі культури, бути співучасницею творення вільного соціуму, який відмовляється від хаотичних і руйнівних дій, презентує себе як носій творчості, представник високих зразків культури тощо.

У цьому контексті даний підхід означає управління освітою із урахуванням соціальних і культурних впливів оточуючого суспільства, зокрема, впливу держави, регіону, міста (планування нових вимог до позашкільної освіти, розробки нових стратегій проектування діяльності багатoproфільних закладів позашкільної освіти, з'ясування і узгодження

освітніх політик тощо). При цьому підході освітній менеджмент буде стосуватися не лише співробітників закладу та керівництва їх педагогічною діяльністю, а й управління соціальними та культурними процесами, що в цілому впливають не лише на вихованців, а й на рівень культури населення. Стає очевидним, що соціокультурний підхід в освітньому менеджменті може сприяти підвищенню компетентностей здобувачів позашкільної освіти не лише на рівні закладу, а й на рівні інших освітніх організацій – закладів загальної середньої освіти, професійної та вищої освіти, установ для освіти дорослих тощо. У цьому контексті наголосимо на великому значенні директора багатопрофільного закладу позашкільної освіти, від соціальної зрілості якого залежить підвищення рівня загальної культури суб'єктів позашкільної освіти. Саме директор багатопрофільного закладу позашкільної освіти має консультувати педагогів щодо їхнього викладання та, відповідно їхнього внеску у додаткову освіту вихованців. При цьому важливим є те, що директор періодично має контролювати і якість педагогічної роботи, і успіхи здобувачів позашкільної освіти. Принципи діяльності у такому разі вважаємо одним із головних у процесах вдосконалення компетентностей і педагогічних працівників, і здобувачів позашкільної освіти, адже управління таким закладом відбувається в конкретному соціальному, культурному середовищі. Через підвищення вимог до закладів позашкільної освіти, появу різних зміни та наявність ризиків, що спричиняють необхідність швидкого реагування на них, управління колективами набуває нового статусу.

За словами К. Віснера, М. Шраца, «директор повинен врегулювати всі питання, що стосуються законодавства, за винятком питань, що належать до юрисдикції інших елементів освітньої системи ... Вона або він є безпосереднім начальником усіх викладачів, які працюють у закладі та всіх інших працівників. Він або вона несе відповідальність за управління закладом та розвиток контактів між закладом освіти, учнями, законними опікунами та іншим персоналом, який виконує обов'язки викладання» [7, с. 16]. Важливою є думка авторів на те, що саме сьогодні роль директора змінюється у напрямку

формування, розвитку і проектування організаційної культури, яка має сильний вплив на якість освіти: «Після парадигми, заснованої на даних, після перших широкомасштабних міжнародних порівняльних досліджень, директори стали дуже відповідальними за стабільність всередині системи...» [7, с. 15].

Серед принципів освітнього менеджменту багатопрофільних закладів позашкільної освіти слід виокремити такі принципи, як демократизація, індивідуалізація, персоналізація, принцип освіти впродовж життя, що надає повному представити процес розвитку людини. Завдяки цим принципам людина набуває додаткових знань, що підвищують її соціальний статус. Завдяки набуттю додаткової освіти відбувається прийняття важливих життєвих рішень, що підвищує розуміння необхідності розвитку людини впродовж життя.

Саме тому одним із методологічних підходів у нашому дослідженні ми вважаємо антропологічний підхід. Необхідність його реалізації в освітньому менеджменті зумовлено завданнями олюднення освіти. В умовах автономії характер освітніх потреб людини ще більше актуалізується, і саме тому позашкільна освіта постає поруч із цілим комплексом невирішених питань як в теоретичному, так і суто практичному вимірі. Зміни в управлінні багатопрофільним закладом позашкільної освіти мають відбуватися у напрямку особистісного розвитку, її подальшого саморозвитку, що вимагає від керівника рефлексії закономірних зв'язків між розвитком людського суспільства та розвитком людяності в людині. Це потребує зосередження уваги на внутрішньому світі людини, на зовнішніх впливах на неї, на створенні людських відносин, що розгортаються у культурно-освітньому просторі педагогів. Підкреслимо, що це реалізується за допомогою впровадження нових принципів – диференціації, безперервності освіти, руху до гуманізації тощо. Але важливим і досі є питання неможливості використання накопичених світовою наукою значного обсягу антропологічних знань для освітнього менеджменту багатопрофільних закладів позашкільної освіти через недостатню обізнаність про це питання у директорів. Це потребує подальших досліджень і, відповідно, конструювання спеціального обсягу знань для покращання освітнього

менеджменту. Отже, розглянуті в даній статті методологічні підходи складають основу дослідження і визначають нашу концепцію стосовно освітнього менеджменту багатoproфільних закладів позашкільної освіти в умовах автономії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Воронкова В. Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри: монографія / В. Г. Воронкова. – Запоріжжя : Видавництво ЗДІА, 2010. – 272 с.
2. Соснін О.В., Воронкова В.Г., Постол О.Є. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри). – Київ: Центр навчальної літератури, 2015. – 556 с.
3. Maslow, A. H. A theory of human motivation. *Psychological Review*, 1943. 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
4. Koestner, R., & Holding, A. A generative legacy: SDT's refined understanding of the central role of autonomy in human lives. *Motivation Science*, 2021. 7(2), 111–112. <https://doi.org/10.1037/mot0000221>
5. Sheldon, K. M., & Goffredi, R. Self-determination theory shows that free will matters. *Motivation Science*, 2021. 7(2), 119. <https://doi.org/10.1037/mot0000222>
6. Макарова И.К. Управление человеческими ресурсами: пять уроков эффективного HR – менеджмента. – Москва: Дело, 2007. – 232 с.
7. Wiesner C., Schratz M. Principals in Austria: balancing accountability and improvement. *Leadership in education: initiatives and trends in selected European countries* / editors Slavica Ševkušić, Dušica Malinić, Jelena Teodorović. - Belgrade : Institute for Educational Research; Jagodina : Faculty of Education, University of Kragujevac; Szeged : HungarianNetherlands School of Educational Management, University of Szeged, 2019 (Beograd : Kuća štampe plus). – P. 11-30.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЛЮДЕЙ З ОСЛАБЛЕНИМ ЗДОРОВ'ЯМ

Орленко Наталія Анатоліївна

канд. пед. наук, доцент

Гейченко Світлана Петрівна,

Скидан Інна Володимирівна,

Лукашова Інна Володимирівна,

ст. викладач

Національний авіаційний університет, Київ

Фізичне виховання для людей з ослабленим здоров'ям, а саме адаптивна фізична культура (АФК) – це соціальний феномен, головною метою якого є не тільки їх лікування за допомогою фізичних вправ і фізіотерапевтичних процедур, а і соціалізація людей з обмеженими фізичними можливостями. АФК – новий напрям у вітчизняній системі освіти і науки, що вивчає аспекти фізичного виховання людей, які у результаті захворювань або травм, мають різні стійкі порушення життєвоважливих функцій організму і пов'язаних з ними обмежень фізичних можливостей. Цей напрям, за допомогою засобів й методів фізичної виховання допомагає адаптувати людей до фізичних і соціальних умов оточуючого середовища.

Основна мета адаптивного фізичного виховання – формування і розвиток рухової активності, фізичних і психологічних здібностей, що забезпечують пристосовування особи які мають функціональні обмеження до свого стану здоров'я, навколишнього середовища, суспільства і різних видів діяльності.

Сучасне АФВ в Україні має юридичне забезпечення і входить в державну систему реабілітації інвалідів. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» звертається безпосередньо до питань фізичної культури інвалідів: – ст.17. «Центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю» та ст.31 «Фізкультурно-оздоровча діяльність і фізкультурно-спортивна реабілітація осіб з інвалідністю». Право на заняття спортом людей з обмеженими фізичними можливостями гарантується Законом України «Про підтримку олімпійського,

параолімпійського руху і спорту вищих досягнень в Україні», а саме Держава стимулює розвиток параолімпійського руху і спорту вищих досягнень шляхом бюджетного фінансування, зміцнення матеріально-технічної бази, надання пільг по податках і кредитуванні добродійників й інших суб'єктів фізкультурно-спортивної діяльності, а також морального і матеріального заохочення спортсменів, тренерів і фахівців галузі, які забезпечують підготовку і участь спортсменів в змаганнях спорту вищих досягнень.

Керівництво організаційною і методичною роботою сфери адаптивної фізичної культури і спорту інвалідів в Україні здійснюється системою державних структур, до яких входять: федерації, комітети, комісії, асоціації інвалідів, кафедри профільних вищих навчальних закладів, діагностичні і реабілітаційні центри, корекційні заклади, консультаційні пункти, спеціальні школи-інтернати, клуби, секції, збірні команди по видах спорту. Національний комітет спорту інвалідів України включає 4 федерації, створені за нозологічним принципом:

- спортивна федерація глухих;
- спортивна федерація сліпих;
- спортивна федерація інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату;
- спортивна федерація інвалідів з порушеннями розумового і фізичного розвитку.

Проблеми фізичної культури і спорту інвалідів в Україні початку ХХІ століття вирішує суспільна організація Український центр фізичної культури інвалідів «Інваспорт» (створена у 1993 році), Центр інвалідного спорту «Інваспорт» є структурою, що об'єднує 27 обласних відділень, 26 спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл, 24 спеціалізовані відділення підготовки спортивного резерву, 56 відділень регіональних центрів, міських центрів, 163 фізкультурно-оздоровчих клубів.

Адаптивне фізичне виховання побудоване за такими принципами:

- свідомості й активності спрямований на розвиток уміння орієнтуватися в навколишній дійсності. Викладач будує заняття таким чином, щоб учень міг

засвоювати навчальний матеріал, правильно сприймаючи дійсність. З цією метою вчителю в постановці індивідуальних завдань значною мірою може допомогти досвід педагогіки Монтесорі, в основі якої лежить спостереження.

–індивідуалізації, де вчитель звертає увагу на вік, стать, особливості стану здоров'я, фізичного розвитку, темперамент, особистісні й характерологічні якості учня, його установки, цінності та інтереси, наявність і якість попередньої фізичної підготовки. Окрім того, вчителю необхідно також знати загальні закономірності патологічного процесу, який має місце в учня; орієнтуватися у пов'язаних із цим захворюванням змінах у руховій активності; враховувати протипоказання, пов'язані з ризиком погіршення стану здоров'я, і конкретні індивідуальні заходи безпеки.

–доступності який полягає в тому, що усі засоби, які використовуються в АФВ, повинні бути адекватними рівням фізичного навантаження, психомоторного розвитку, стану здоров'я, функціонального стану рухового апарату, попереднього рухового досвіду і фізичної підготовленості.

–послідовності вивчення вправ безпосередньо пов'язаний із принципом доступності. Принцип знаходить своє відображення в широкому застосуванні імітаційних вправ. Відмічається, що перенесення навичок в інвалідів найефективніше на початкових етапах навчання, коли рухи виконуються у більш примітивних варіантах та під посиленням контролем свідомості.

–диференційно-інтегральних оптимумів який втілюється у застосуванні оптимальних локальних та інтегральних фізичних навантажень. Якісні зміни в організмі людини, досягнуті шляхом оптимальної дії локальних фізичних навантажень різного змісту, є основою для створення резервних можливостей лімітованих систем при формуванні фонду життєвоважливих рухових умінь і навичок. Розвитком основних рухових якостей створюються функціональні резерви організму. Із цією метою дозовано й індивідуально збільшують обсяг та інтенсивність тренувального заняття.

–систематичності який впливає з принципів послідовності й диференційно-інтегральних оптимумів і базується на закономірностях умовно-

рефлекторної діяльності. Послідовність основних вправ повинна відповідати вирішенню конкретних завдань кожного з етапів рухової підготовки, підбір і повторюваність – закономірностям „перенесення” рухових навичок і фізичних якостей, а чергування навантажень і відпочинку – незмінному підвищенню функціональних можливостей організму.

–чергування, або розсіяного м'язового навантаження важливий для попередження стомлення. Він передбачає таке поєднання засобів АФВ, при якому робота однієї групи м'язів, які здійснюють рух або реакцію пози, змінюється роботою іншої групи м'язів, що дає можливість здійснюватися відновлювальним процесам.

–міцності який зводиться до створення в учня повних і точних уявлень, сприйняття і відчуття рухів, що вивчаються, для вироблення міцної навички. Принцип міцності допомагає реалізувати дотримання таких правил: не переходити до вивчення нових вправ, ґрунтовно не засвоївши поточний матеріал; включати до занять засвоєні вправи, у нових поєднаннях і варіантах; підвищувати інтенсивність і тривалість виконання засвоєних вправ.

Поряд із загальноприйнятими, існують і спеціальні принципи АФВ:

- зв'язок знань, умінь з життям і практикою;
- виховна й розвиваюча спрямованість;
- всебічності, гармонійності змісту знань, умінь, звичок;
- концентризм у навчанні.

Засобами АФВ є: фізичні вправи, рухливі й спортивні ігри, засоби загартовування, елементи хореографії та інші.

Так, на нашу думку танці – є емоційним засобом вираження настрою, відчуття і думок через рухи і положення тіла. Формотворчим у танці є ритм – закономірне чергування рухів. Ритм передає емоційний стан: активність, поривчастість, плавність або спокій. Закономірності побудови рухових форм танцю базуються на законах музики, котра є зовнішнім впливовим фактором для органів і систем організму (нервової, серцево-судинної, дихальної).

Також, звертаємо увагу на те, що рухливі ігри володіють високим

оздоровчим і виховним потенціалом. Правила рухливих ігор диктують швидкі різноманітні фізичні дії учасників. Ситуація гри постійно змінюється, висуваючи перед гравцем вимоги до концентрації уваги, правильного її розподілу і переключення, осмисленої координації рухів. Заняття рухливими іграми дають можливість нормалізувати рухливість нервових процесів, розвивають увагу, пам'ять, ініціативу, волюві якості, сприйняття просторової і часової орієнтації, зміцнюють серцево-судинну і дихальну системи, активізують обмін речовин, розвивають руховий апарат, формують емоційно-вольову сферу і моральні якості, удосконалюються рухові навички і якості.

Крім того, на нашу думку слід використовувати такі спортивні ігри та єдиноборства в адаптивному спорті як:

–при вадах слуху: бадмінтон, баскетбол, боротьба вільна і греко-римська, боулінг, волейбол, гольф, дзюдо, бочче, теніс, футбол, хокей, хокей з м'ячем, шашки, шахи;

–при вадах зору: боротьба вільна і класична, дзюдо, роллінгбол, торбол, шашки, шахи і шахова композиція;

–при ушкодженнях опорно-рухового апарату: бадмінтон, баскетбол (на візках), волейбол (сидячи), теніс, футбол, шашки, шахи;

–при відхиленні у розумовому розвитку: бадмінтон, баскетбол, боулінг, во-лейбол, гандбол, гольф, футбол, софтбол, теніс, хокей на підлозі, бочче, настільний теніс.

Не слід забувати й про загартування яке цілеспрямовано дія на організм природними загартовуючими засобами з метою підвищення рівня здоров'я шляхом формування механізмів адаптації до несприятливих дій температури повітря, води, атмосферного тиску, сонячної радіації, виховання морально-вольових якостей (свідомості, відповідальності, стійкості, витривалості).

Так, водне середовище, окрім загартовуючої дії на організм, виявляє інші специфічні дії: зменшує силу гравітації, нормалізує функції центральної нервової системи, активізує обмін речовин, у процесі фізичних навантажень попереджає зневоднення і втрату з потом мінеральних речовин, знижує

відчуття болю, попереджає травматизм, сприяє розвитку здатності управляти рухами в складних умовах, розвиває координацію.

Під час фізичних вправ у воді полегшуються статичні положення, досягаються повільні плавні рухи, швидкими рухами, завдяки підвищеному опору водного середовища, розвивається сила. У воді застосовуються ігрові вправи, ігри з елементами змагання, сюжетні ігри, естафети, ігри з м'ячом, фізичні вправи, заняття на неглибокій воді базовою аеробікою, степ-аеробікою, танцювальною аеробікою, аеробікою з використанням різних обтяжень, еластичного бинта, предметів, завдяки котрим розвиваються координація, витривалість, сила, гнучкість, уміння розслабитися. Проте слід пам'ятати, що при виконанні вправ у воді витрачання енергії у 2 рази більше, ніж при виконанні аналогічних вправ на суші, внаслідок ефекту опору більш щільного середовища та більшої теплопровідності.

Кожна нозологія потребує специфічного оснащення та інвентарю. Наприклад, при ураженнях спинного мозку з метою фіксації частин тіла використовуються пояси, полотняні стрічки, лямки, манжети, корсети; при дитячому церебральному паралічі – сучасні пристосування, котрі полегшують пересування, наприклад, антигравітаційні костюми. У заняттях з учнями, які мають вади зору, користуються м'ячами трохи більшої маси, максимально круглими і рівними; колір інвентарю повинен контрастувати із загальним освітленням і навколишнім середовищем, добре, коли його озвучено (до м'яча кладуть дзвіночки або бубонці). При глухоті більш активно використовують наочні ознаки: прапорці, кеглі та інші.

Висновки. Отже, адаптивна фізична культура це підсистема фізичної культури, однією із сфер соціальної діяльності, що спрямована на задоволення потреб особистості з особливими потребами в руховій активності, становленні, збереженні та підтримці здоров'я, особистісного розвитку, самореалізації фізичних і духовних сил, з метою покращення якості життя, соціалізації й інтеграції людини в суспільство.

Можна стверджувати, що адаптивна фізична культура являє собою

творчу діяльність, мета якої: «окультурення» тіла людини; оздоровлення людини; формування інтересів, мотивів, потреб, звичок; розвиток вищих психічних функцій; виховання й самовиховання особистості; самореалізація особистих здібностей людини.

Максимальний розвиток за допомогою засобів і методів адаптивної фізичної культури життєздатності людини, полягає у підтримки у неї оптимального психофізичного стану, надає можливість кожній людині з інвалідністю реалізувати свої творчий потенціал і досягти вагомих результатів, не тільки у порівнянні з результатами здорових людей, а й перевищити їх. Для багатьох людей з інвалідністю АФК є єдиним способом «розірвати» замкнений простір, увійти в соціум, знайти нових друзів, отримати можливість для спілкування, повноцінних емоцій, пізнання світу.

У людей з особливими потребами адаптивна фізична культура формує: усвідомлене ставлення до своїх сил у порівнянні з силами середньостатистичної здорової людини; здатність до подолання не лише фізичних, але й психічних бар'єрів, що перешкоджають повноцінному життю; компенсаторні навички, що дозволяють використовувати функції різних систем і органів замість тих, що відсутні; потребу бути здоровим та вести здоровий спосіб життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Присяжнюк С.І. Фізичне виховання : навч. посіб. / С. І. Присяжнюк.– К.: Центр учб.л-ри, 2008. – 504с.
2. Шинкарьов С. І. Фізичне виховання студентів спеціальних медичних груп/ С.І. Шинкарьов // Освіта та педагогічна наука.К. – 2012.–№ 5–6. – С. 154-155.
3. Теорія і методика фізичного виховання / методика фізичного виховання різних груп населення. підручник для студентів вищих навчальних закладів фізичної культури і спорту / під ред. Т.Ю. Круцевич. К.: НУФВСУ «Олімпійська література», 2008. – Т-2. -С. 155-319.

4. Трояновська М.М. Адаптивна фізична культура: навчально-методичний посібник для студентів факультетів фізичного виховання, Чернігів–2018, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, С. 4-11.

5. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text>

УДК: 612.013:616.896-053.5

ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ШКОЛЯРОК МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРА

Петрусенко Олександра Миколаївна

аспірант

Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського

Анотація. У зв'язку з тим, що інклюзивна освіта в сучасному суспільстві стала нормою життя і діти з розладами аутичного спектру (РАС) мають змогу навчатися в звичайних класах масової школи, в інклюзії постало питання індивідуального підходу до особливих дітей. Потрібно зробити загальний освітній процес сприятливим для всіх [1,2,3,4]. У зв'язку зі збільшенням кількості таких дітей у навчальних закладах України, стає важливою індивідуалізація фізичного виховання (ФВ) дітей з РАС у процесі шкільного навчання. В порівнянні з типово розвинутими однолітками, діти з РАС часто відчують низьку якість життя [5,6], сум та злість [7], скаржаться на проблеми з якістю дружби, вищий рівень тривожності.

Аналіз спеціальної літератури показав, що публікацій, в яких вчені визначають вплив регулярних фізичних вправ на показники якості життя дітей з розладами аутичного спектру [8,9,10,11] небагато. Але ці дані підтверджують позитивний вплив фізичних вправ і фізичних навантажень на якість дітей з РАС. Під впливом рухової активності спостерігали покращення тривалості уваги дітей з РАС [12], а розроблена програма [10] знизила рівень стресу і значно підвищила загальний рівень якості життя. У результаті такі складники якості життя, як задоволеність, незалежність, компетентність та соціальна взаємодія дітей - покращилися.

Вузьке коло інформації про зміни, які відбуваються у доменах якості життя дітей з розладами аутичного спектру під впливом ФВ і чинники, які впливають на якість життя не дають змоги розробити індивідуальні напрямки

фізичного виховання таких дітей для покращення показників їхньої адаптивності.

Ключові слова: розлади аутичного спектра, діти молодшого шкільного віку, функціонування, фізичне виховання.

Мета: проаналізувати рівень когнітивного, фізичного, емоційного, соціального функціонування та функціонування в школі дівчат молодшого шкільного віку з розладами аутичного спектра та порівняти їх з типово розвинутими однолітками.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз і узагальнення науково-методичної літератури; метод анкетування; методи математичної статистики. Якість життя визначали за допомогою опитувальника *PedsQL*.

Результати. Порівняння рівня когнітивного, емоційного і соціального функціонування показало статистично достовірні розбіжності ($p < 0,05$) між усіма показниками школярів з розладами аутичного спектра та школярів, що розвиваються типово. Порівняння фізичного функціонування свідчить, про те, що показники дівчат з РАС подібні до дівчат з типовим розвитком. Однак, отримані результати можуть свідчити про недостатній рівень сили і витривалості м'язів дівчат з РАС. Це вимагає зміни обсягів засобів ФВ, спрямованих на розвиток фізичних якостей у програмі.

Статистична обробка даних по функціонуванню в школі підтвердила, що дівчата з РАС статистично відрізняються ($p < 0,05$) за ступенем уважності в класі і встиганням за навчанням в школі. Проте за частотою забування речей, пропусків школи у зв'язку із захворюванням чи необхідністю відвідати лікаря вони були подібними ($p > 0,05$) до типово розвинених однокласниць.

Висновок. Отримані результати свідчать про те, що рівень розвитку когнітивного, соціального і емоційного функціонування дівчат з РАС є нижчим від норми за всіма критеріями. Для подолання проблем з такими видами функціонування дівчат з РАС можемо рекомендувати добирати відповідні засоби ФВ. Для покращення когнітивних процесів (уваги, пам'яті) дівчат з РАС

рекомендуємо на заняттях ФВ збільшити обсяги засобів, що сприяють розвитку координації; для покращення фізичного функціонування – підвищити обсяги вправ, що сприяють розвитку сили і витривалості м'язів. Покращенню соціального функціонування дівчат з РАС сприятиме спільна, з нормотиповими дівчатами, ігрова діяльність, а корегуванню психоемоційного стану зарадить застосування засобів східних одноборств та східних гімнастик.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Боднар, І. (2014). Інтегративне фізичне виховання школярів різних медичних груп. Львів, *ЛДУФК*.
2. Доленко, О. В. (2013). Продолжая дискуссию об аутизме, детской психиатрии и инклюзии. *Вестник Ассоциации психиатров Украины, 1, 59–62*.
3. Козлова, Е. В., Козлов, В. В. (2019). *Проблемы инклюзии детей с различными видами аутизма в средней школе и пути их решения, Особые дети – особая педагогика: проблемы развития, воспитания и социализации в контексте вызовов современного образования*. Смоленск.
4. Эрц-Нафтульева, Ю. М. (2012). Инклюзия детей с аутизмом в общеобразовательную систему: обзор целей и стратегий. *Вестник ассоциации психиатров Украины, 9, 6–14*.
5. De Vries, M., & Geurts, H. (2015). Influence of autism traits and executive functioning on quality of life in children with an autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders, 45,9, 2734-2743*.
6. Clark, B. G., Magill-Evans, J. E., Koning, C. J. (2015). Youth with autism spectrum disorders: Self-and proxy-reported quality of life and adaptive functioning. *Focus*
7. Chang, Y. C., Chen, C. H., Huang, P. C., Lin, L. Y. (2019). Understanding the characteristics of friendship quality, activity participation, and emotional well-being in Taiwanese adolescents with autism spectrum disorder. *Scandinavian journal of occupational therapy, 26(6), 452-462*.
8. Baghdadli, A., Pry, R., Michelon, C., & Rattaz, C. (2014). Impact of

autism in adolescents on parental quality of life. *Quality of life research*, 23,6, 1859-1868.

9. Ferreira, J. P., Andrade Toscano, C. V., Rodrigues, A. M., Furtado, G. E., Barros, M. G., Wanderley, R. S., Carvalho, H. M. (2018). Effects of a Physical Exercise Program (PEP-Aut) on Autistic Children's Stereotyped Behavior, Metabolic and Physical Activity Profiles, Physical Fitness, and Health-Related Quality of Life: A Study Protocol. *Frontiers in public health*, 6, 47.

10. García-Villamizar, D. A., Dattilo, J. (2010). Effects of a leisure programme on quality of life and stress of individuals with ASD. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54,7, 611-619.

11. Toscano, C. V. A., Carvalho, H. M., Ferreira, J. P. (2018). Exercise effects for children with autism spectrum disorder: metabolic health, autistic traits, and quality of life. *Perceptual and motor skills*, 125,1,126–146.

12. Tan, W. Z. B. (2011). Physical activity: its implication on attention span and quality of life in children with Autism Spectrum Disorder.

**ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ
ПРОФЕСІЙНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ
ПРОЕКТНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ**

Підгорна Надія Володимирівна,
викладач образотворчого мистецтва
Романюк Альона Миколаївна,
викладач образотворчого мистецтва
Комунальний заклад вищої освіти
Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського

Анотація. У статті розкривається суть поняття «креативність», «творчість», суть, значення, завдання проектної технології. Наведено приклад проектної технології як втілення задуму у реальність. Проаналізовано вплив проектної технології на формування креативності у студентів, як майбутніх спеціалістів.

Ключові слова: креативність, творчість, професійно-мистецька освіта, проектна технологія, викладач, студент, школяр.

Підготовка кваліфікованого спеціаліста є одним з пріоритетних завдань, адже країні потрібні кваліфіковані працівники, які б могли реалізувати себе у будь-якій сфері та нести користь свої державі. Важливу роль у цьому відіграє вчитель, який з перших днів дитини у школі повинен не лише навчити їх грамоті, а й викликати інтерес до навчання, щоб у майбутньому вони змогли обрати гідну професію та стати кваліфікованим фахівцем. Такі здібності вчитель розвиває у вищих навчальних закладах, де навчається творчо підходити до вирішення освітніх проблем. Щоб майбутній спеціаліст отримав низку педагогічних компетентностей, викладачам варто у своїй діяльності використовувати різні методи, прийоми, засоби, форми навчання. Це не є чимось новим, але завжди є актуальним. Вміле застосування педагогічних

засобів дасть можливість формувати креативних фахівців.

У законі України «Про освіту» зазначено, що мистецька освіта передбачає здобуття спеціальних здібностей, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності, набуття особою комплексу професійних, у тому числі виконавських, компетентностей та спрямована на професійну художньо-творчу самореалізацію особистості і отримання кваліфікацій у різних видах мистецтва [1]. Тому перед викладачами стоїть завдання реалізувати здобуття цих спеціальних здібностей студентами – майбутніми вчителями образотворчого мистецтва.

Метою сучасної професійної освіти в Україні є: розвиток нового, прогресивного мислення у студентів; формування таких важливих якостей молоді, які б підвищили її адаптацію до професійного середовища, до запитів ринку праці; перетворення необхідних знань у сферу фахової компетенції; формування професійних вмінь, навичок, які необхідні для конкурентоспроможності випускників вишів.

Проте однієї освіти замало. Важливого значення у професійному становленні майбутнього фахівця набуває розвиток його творчих здібностей, робота над самовдосконаленням, особистісна активність тощо. Новітні технології вимагають від молоді не просто освіченості, а творчого пошуку, відповідальності, креативності, вміння відшукати свій шлях, бути соціально-зорієнтованими [2].

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає креативність із різних точок зору. Зокрема, дослідники визначають загальні основи креативності (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Є. Ільїн, А. Маслоу, В. Моляко, С. Сисоєва, Р. Стернберг, П. Торренс та ін.), механізми креативного мислення (Г. Альтшуллер, Д. Богоявленська, Е. де Боно, Дж. Гілфорд, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, П. Торренс та ін.); розглядають креативність як різновид інтелектуальної поведінки (Г. Айзенк, Д. Векслер, Р. Стернберг); вивчають «самоактуалізацію» у зв'язку з креативністю (Л. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.); досліджують особливий

характер мотивації креативів (С. Голлан, Р. Кеттел, Д. Мак-Кіннон та ін). [3, с. 120].

У сучасній літературі зустрічають два близькі за значенням визначення, які не мають чіткого розмежування – це креативність та творчість. У філософських словниках творчість визначено як діяльність, що породжує нові цінності (матеріальні, світ ідей), саму людину-творця [4]. А у філософському енциклопедичному словнику зазначене наступне визначення: «Творчість – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Елементи творчості притаманні людській діяльності взагалі, але як окремий різновид діяльності творчість характеризується продукуванням нових результатів» [5].

Сьогоднішня тенденція до творчості, як обов'язкової умови діяльності, має розумітися як вимога до творчого мислення людини. Потрібно акцентувати «особливу увагу на творчому началі та гнучкості з метою розвитку їх здатності постійно адаптуватися до вимог економіки, що ґрунтується на знаннях», – зазначає В. Кремень [6].

Креативність – особистісна якість, що базується на розвитку вищих психічних функцій, коли творчість як автоматизована навичка включається у всі види діяльності, поведінки, спілкування, контакту із середовищем. При формуванні креативності відбувається злиття свідомості та підсвідомості в нову форму – надсвідомість. Надсвідомість інтегрує у собі самі узагальнені механізми протікання творчого процесу в згорнутому вигляді, коли в самому акті сприйняття відбувається трансформація об'єкту, відкриття закономірності або вирішення проблеми [7, с. 125].

В англійській науковій літературі слова «креативність» (creativity) і «творчість» (creativeness) походять від слова – креативний (creative), яке означає «такий, що передає або містить оригінальну ідею». Слово creative позначає також особу, яка професійно займається творчою діяльністю. У цілому можна говорити про наступні узагальнення англійських дослідників

щодо креативності [8, с. 33]. Креативність є характерною ознакою творчої людини, яка здатна за власною ініціативою реалізувати свій потенціал, з вибором відповідних способів. Креативність трактується як творчі можливості людини, що можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість у цілому або її окремі сторони. Безумовною є теза про те, що креативність – це здатність виконувати роботу, яка одночасно є новаторською (тобто оригінальною, несподіваною) та корисною, що відповідає вимогам завдання. У цьому принципова відмінність креативності від суто творчої діяльності [8, с. 126].

Технологія проектів не є чимось новим, вона виникла ще у 20-ті роки минулого століття у США. У той час цей метод називали «методом проблем». Першим хто розглядав цей метод у своїх педагогічних та експериментальних роботах був Джон Дьюї. У ньому містилися ідеї побудови навчання на активній основі, через доцільну діяльність учня, у співвідношенні з його особистим інтересом саме в цих знаннях. Надзвичайно важливо було показати дитині її особисту зацікавленість у здобутті цих знань, де і яким чином вони можуть їй знадобитись у житті. Проблема має бути з реального життя, знайома і значуща для дитини, для її розв'язання дитині необхідно застосовувати здобуті знання або ті, що їм належить здобути [9].

Проектна технологія – одна із інноваційних інтегральних технологій, яка орієнтована на формування компетенцій студента у відповідності з його особистими інтересами та творчою самореалізацією. Проектна технологія використовується в освітніх закладах різних рівнів.

Головна теза сучасного розуміння методу проектів: «Все, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені потрібно, і де, і як я можу ці знання застосувати». На сьогодні, проектна технологія активно та вельми успішно використовується в навчальних закладах США, Франції, Швейцарії, Бельгії, Німеччини та ін. [2]. Враховуючи широке розповсюдження на практиці проектної технології навчання, варто окреслити основні поняття, ознаки цієї технології. Слово «проект» запозичено з латинської й походить від слова «proectus», яке означає

«кинутий вперед». У сучасному розумінні проект – це намір, який буде здійснено в майбутньому.

Проект – сукупність певних дій, документів, текстів для створення реального об'єкта, предмета, створення різного роду теоретичного/практичного продукту [10, с.78]. Проектна технологія дає можливість студентам, як майбутнім спеціалістам навчитись отримувати досвід у ході реалізації задуму в життя, адже проект це не просто теорія, це втілення теорії у практику. У ході якого розв'язується ряд питань, розподіляється роль кожному учаснику проекту, виставляється ряд задач, які потрібно вирішувати як у команді, так і по одинці. Студенти повинні самостійно здобувати знання з різних джерел, використовувати набуті знання для вирішення навчальних та практичних завдань. У ході роботи повинні вміти виявляти проблему, збирати інформацію, спостерігати, проводити експерименти, аналізувати, будувати гіпотези, узагальнювати, співпрацювати, формулювати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення. Участь у проекті збагачує студентів досвідом, покращує мотивацію до навчання, підвищує рівень досягнень, відповідальності. Він вчиться вирішувати реальні проблеми, нести відповідальність відповідно до ролі в навчальній команді. Проект дає можливість проходити всі етапи “виробництва” від ідеї створення моделі майбутнього продукту до його реалізації.

Проект «Друге життя речам – новий подих», виконуючи освітню та соціальну дію, об'єднав зусилля, ресурси, можливості й потенціал його виконавців завдяки партнерській взаємодії відділу освіти місцевої райдержадміністрації, сільських та міських шкіл, соціально-гуманітарного підрозділу Барської міської ОТГ, Спілки художників «Барви» та кафедри мистецьких дисциплін (зокрема викладачів та студентів спеціальності «Образотворче мистецтво») Комунального закладу вищої освіти «Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського».

Проект реалізувався у комунальному закладі вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» за сприяння громадської організації «Унікальна країна» та завдяки фінансовій підтримці

Британської ради в Україні. Метою проекту було об'єднати у співпраці дітей Барської ОТГ та студентів комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж». У результаті чого, студенти, виступаючи у ролі тренерів проекту, повинні були б навчити школярів оновлювати старі речі, завдяки техніці розпису тканини, заохотити до повторного використання цих речей, дати нове життя їм, засвоїти техніки розпису по тканині, розвинути дизайнерські творчі здібності, а також дати можливість дітям знайти себе в соціумі, підвищити самооцінку, покращити навички комунікації.

Студенти ж мали навчитись виступати в ролі тренерів, опанувати навички (з розпису тканини, відновлення старих речей), застосовувати їх для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань; сприяти розвитку комунікативних вмінь, здатності працювати у різних групах, виконуючи роль тренера, вчителя; формувати вміння користуватись дослідницьким прийомом: збирати необхідну інформацію, вміння її аналізувати та робити висновки.

Щоб реалізувати цей проект, на студентів було покладено завдання:

- навчитись працювати у відповідній техніці, щоб надалі свої знання використовувати у роботі з дітьми;
- навчитись декорувати одяг розписом, якнайкраще обираючи дизайнерське рішення;
- підготувати презентації, у яких потрібно розкрити суть та техніку розпису тканини;
- здійснити відбір матеріалів та інструментів для роботи;
- організувати запрошення дітей до проекту;
- провести майстер-класи з розпису тканини, збагативши знаннями, вміннями школярів, розкрити їхні творчі здібності, активізувати всебічний розвиток;
- організувати виставку творчих робіт школярів, яка дасть юним авторам впевненості у своїх творчих силах, підвищить їхню самооцінку.

У втіленні проекту «Друге життя речам – новий подих» взяли участь 64 учня (7-11 класів) шкіл Барської ОТГ, 15 студентів, 2 викладача кафедри

мистецьких дисциплін комунального закладу вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського». У стінах навчального закладу студентами, під керівництвом викладачів, була підготовлена аудиторія, у якій проводився майстер клас, організовано робоче місце, де мали змогу працювати 16 учнів та 2-3 студенти за один майстер-клас. За допомогою фінансової підтримки були закуплені відповідні матеріали для розпису: фарби, пензлики, контури, трафарети, штампики тощо. Учні приносили власний одяг на заняття, на якому разом із студентами обирали місце для розпису, виходячи з дизайнерських міркувань приступали до роботи, під керівництвом студентів учні розписували власний одяг.

Загалом відбулося 4 майстер-класи, протягом січня – лютого. Юні таланти проявляли радість та зацікавленість у процесі роботи, радились із студентами та учасниками заняття щодо кращого вирішення завдання, підбадьорювали та допомагали один одному. Після кожного заняття були організовані хвилинки «Чаювання», під час яких студенти та учні ділилися своїми враженнями.

Не оминула пандемія і проекту, але студенти разом з викладачами вийшли з цієї ситуації, організувавши зустрічі в режимі відео конференції за допомогою Google Meet. Потрібні матеріали передавали вчителям шкіл, а ті учням і вже в режимі відеозустрічі проводили майстер-класи. Результат здивував – роботи були на диво гарними. Організатори створили виставку робіт учнів у формі презентації, яку відобразили у соціальних мережах Facebook та Instagram. Після карантинних обмежень студентами і учасниками проекту було організовано демонстрування розписаного одягу. Це дійство могли споглядати відвідувачі музичного свята у місті.

Незважаючи на успіхи, у студентів виникло ряд проблем під час реалізації проекту. Було видно, що їм важко працювати з такою кількістю дітей, адже не всі могли оволодіти технікою розпису тканини так швидко. Це, в свою чергу, вимагало від тренерів додаткових зусиль і вплинуло на тривалість заняття. Несподіваним були і карантинні обмеження, які також додали студентам

певних труднощів, адже пояснити, виправити, підказати в ході роботи через екран не так легко, якби того хотілося. Але варто зазначити, що подолання труднощів додали студентам впевненості, наполегливості, загартованості.

У ході реалізації проекту, студенти виконуючи роль тренерів, вчителів, отримали масу досвіду: навчилися організовувати робочі місця, дотримуючись антропометричних, фізіологічних, естетичних вимог; готувати яскраві, зрозумілі, доступні презентації; працювати в техніці розпису тканини; передавати свої знання з цієї техніки учням, застосовуючи різні методи та прийоми навчання; використовувати технічні засоби навчання у режимі відеозустрічей; комунікувати з учнями, знаходити з нами спільну мову; організовувати виставки творчих робіт учнів; знаходити дизайнерське рішення речей для кожного учасника проекту. Усі набуті знання формують креативність, яка є найважливішою навичкою, що допомагає підготувати молодих людей до труднощів та викликів сучасного світу.

Висновки та пропозиції.

Проектна технологія дозволяє студенту набути ті знання, які неможливо отримати за традиційних методів навчання, а саме ініціативність, комунікативність, активність, організованість, відповідальність, впевненість, здатність інтегрувати свої знання. За вимогами сучасного світу саме такими навиками має вміло володіти сучасний вчитель.

Перспективу цієї технології вбачаємо у створенні та реалізації проектів задля розв'язання студентом або групою студентів будь-якої проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з другого – інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, творчості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про освіту: закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII/ Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення

04.10.2020)

2. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. – К. : НТУ, 2017. – 172 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukreligieznavstvo.wordpress.com/2019/01/18/>

3. Павленко В.В. Креативність: сутнісна характеристика поняття / В.В. Павленко // Креативна педагогіка: [наук.-метод. журнал] / академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». – Житомир, 2016. – Вип. 11. – 154 с. – С.120–131.

4. Креативність і творчість к основа розвитку особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/15949/1/129.pdf>.

5. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. – К.:Абрис, 2002. – 742 с.

6. Кремень В. Г. Людиноцентризм в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кречотень. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 520 с.

7. Нікітіна Н. П. Креативність і творчість: загальне і особливе / Н. П. Нікітіна, О. Ю. Маляр // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2016. - № 2 (71). – С. 121-127.

8. Ткаченко Л. І. Креативність і творчість: сучасний контент / Л. І. Ткаченко // Наука – практиці. Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. – № 9-10. – С. 33.

9. Проектна технологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakinppo.org.ua/onlajndovidnik-klasного-kerivnika/vihovni-tehnologii-ta-formi-roboti/1256-proektna-tehnologija>

10. Наволокова Н.П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Н. П. Наволокова. – Х.: Вид. група «Основа», 2012. – 176 с.

**СИТУАЦІЙНІ ЗАВДАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ
КОМУНІКАТИВНОГО МОВЛЕННЯ
ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

Правова Нінель Володимирівна,
магістр початкової освіти, асистент
ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»
м. Старобільськ, Луганська обл., Україна

Анотація. У статті розглядається проблема використання ситуаційних завдань на уроках української мови як засобу розвитку комунікативного мовлення здобувачів початкової освіти. Доведена важливість застосування ситуаційних вправ; подано їх типологію; описано структурні елементи та деякі умови їх ефективного застосування для формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативно-мовленнєвий розвиток, комунікативне мовлення, ситуаційне завдання/вправа, мовленнєва ситуація.

Вступ. Прагнення України інтегруватися до світового освітнього простору, зміни в соціально-економічному, духовному розвитку українського суспільства зумовили модернізацію національної системи освіти, реалізацію Концепції «Нова українська школа». Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки, у якій особлива увага звернена на вдосконалення процесу формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти та покращення їхньої мовної, мовленнєвої підготовки. Це зумовлено тим, що володіння мовою, уміння спілкуватися, домагатися успіхів у процесі комунікації є тими характеристиками особистості, які здебільшого визначають її досягнення практично в усіх галузях життя, сприяють успішній адаптації до мінливих умов сучасного світу.

Чинний Державний стандарт початкової освіти, який укладався з урахуванням рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи "Про основні компетенції для навчання протягом усього життя", на перше місце серед низки ключових компетентностей ставить саме вільне володіння українською мовою як державною, «що передбачає вміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [1, с. 1].

Комунікативні вміння формуються через комунікативну спрямованість навчання, яка забезпечується використанням різноманітних технологій формування комунікативного мовлення. На нашу думку, дієвим для формування комунікативно-мовленнєвої компетентності здобувачів початкової освіти є ситуаційний підхід, в основі якого «специфічна організація освітнього процесу з урахуванням етапів формування комунікативної діяльності – від сприйняття співбесідника шляхом оцінювання обставин до висловлення думок відповідно до ситуації спілкування» [2, с. 2]

Пріоритетність проблеми формування комунікативної компетентності учнів 1 – 4 класів, комунікативного мовлення зокрема, у теорії педагогічної думки підтверджують наукові праці В. Бадер, Л. Варзацької, М. Вашуленка, О. Вашуленко, С. Дубовик, А. Зимкульдінової, А. Каніщенко, Г. Лещенко, О. Мартіни, О. Мельничайко, О. Петрук, К. Пономарьової, О. Прищепи, Н. Ростікус, О. Савченко, О. Хорошковської, Ю. Шалівської та ін.

Спостереження за навчальним процесом з української мови та літературного читання показали, що процес формування комунікативної компетентності в здобувачів початкової освіти складний, не завжди керований і контрольований. Це зумовлено недостатньою розробленістю ефективних технологій формування комунікативної компетентності; відсутністю дидактичних матеріалів. Отже, подальшого розв'язання потребують практичні аспекти формування комунікативного мовлення, зокрема основні шляхи

використання ситуаційних завдань на уроках української мови.

Мета. Обґрунтувати ефективність застосування ситуаційних завдань у процесі розвитку комунікативного мовлення здобувачів початкової освіти.

Матеріали і методи. Теоретичні методи: вивчення освітніх нормативних документів, аналіз і синтез лінгвістичної, лінгводидактичної, психолого-педагогічної літератури для визначення теоретико-методологічних засад дослідження; зіставлення різних поглядів на проблему для виявлення стану її розробленості; класифікація, систематизація – для уточнення базових понять. Емпіричні: спостереження за освітнім процесом у початкових класах.

Результати і обговорення. Сучасна дитина кожного дня стикається з величезними потоками інформації та різними видами комунікації. Інформаційний і соціальний простори є динамічним середовищем, що вимагає від учнів сьогодення швидкості й гнучкості сприйняття, реакції на постійно мінливу ситуацію.

Навчити молодшого школяра ситуативно обумовлено вступати в спілкування, підтримувати його, прогнозувати реакції партнерів на власні дії, психологічно налаштовуватися на емоційний стан співрозмовників, опановувати і утримувати ініціативу в спілкуванні, долати психологічні бар'єри в спілкуванні, знімати зайву напругу, налаштовуватися на ситуацію спілкування, обирати адекватні жести, пози, ритм своєї поведінки – ось лише деякі проблеми, вирішення яких дозволить підготувати школяра молодшого віку до дорослого життя.

Тому пріоритетним напрямом сучасної мовної освіти в початковій школі є виховання мовця, який насамперед здатен користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання навколишнього світу і вирішення найважливіших життєвих задач. Розв'язання цього завдання у сучасній початковій школі забезпечується реалізацією усіх змістових ліній, визначених у мовно-літературній галузі чинного Державного стандарту початкової освіти.

Однак, головним недоліком цієї роботи, як зазначав М. Жинкін, є те, що «...ситуація уроку знімає природну комунікативність мовлення і в цьому

випадку є тільки один спосіб звільнитися від вказаного недоліку. Необхідно, щоб в учнів виникла потреба у комунікації» [3, с. 105]. Отже, щоб наблизити навчання до природних умов спілкування, необхідно ввести учня у мовленнєву ситуацію і навчити його орієнтуватися у ній. Ця проблема може бути вирішена за допомогою організації навчально-мовленнєвої ситуаційної діяльності молодших школярів, в основі якої розв'язання ситуаційних завдань.

У методиці навчання української мови у початкових класах про важливість розв'язання проблеми застосування ситуаційних завдань свідчать численні дослідження науковців (Н. Дзямулич, Н. Дмитренко, Л. Іванова, Н. Коченгіна, О. Мартіна, Г. Лещенко, О. Петрик, Н. Ростикус та ін.). Учені розглядають їх як засіб мотивації у процесі навчання та «як вправу, штучно змодельовану в умовах шкільного навчання відповідно до певних (бажано актуальних і максимально наближених до природних) ситуацій спілкування, які спонукають учнів до створення діалогічних або монологічних висловлень; систему ситуаційних вправ як сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених вправ, об'єднаних спільною метою (формування діалогічного мовлення учнів у змодельованих навчальних ситуаціях спілкування)» [2, с. 7].

Мовленнєва ситуація – методичний прийом, який штучно чи навмисно створений викладачем для активізації спілкування відповідно до поставленої мети. Навчальні ситуації моделюють «фрагменти об'єктивної дійсності, співвіднесені з мовленнєвими діями партнерів по спілкуванню» [4, с. 35], тобто відтворюють та імітують типові ситуації реального життя учасників комунікації.

У мовленнєвій ситуації відбувається апробація зразків і моделей реального спілкування, формується мовленнєва поведінка учнів, мобілізується їхня увага та розвивається уява, пожвавлюється сам процес навчання, тобто проектується і реалізується ідеальне уявлення про можливу і належну форму діяльності для досягнення комунікативної мети.

Щоб спілкування школярів було ефективним, учителям потрібно сформувати в учнів розуміння ситуації; забезпечити оптимальні умови

спілкування; варіювати фактори й самі ситуації; залучати досвід учнів; переносити сформовані уміння й навички в нові ситуації.

У навчальному процесі початкової школи на уроках рідномовної освіти використовуються як природні, так і спеціально створені - навчальні (штучні) мовленнєві ситуації. Навчальна ситуація відрізняється від природної деякими властивостями: 1) додатковим уточненням обставин, що не є обов'язковим за наявності реальної ситуації, через те, що учасники спілкування природно сприймають реальну ситуацію і вирішують як себе поводити і що говорити; 2) наявність вербального стимулу; 3) можливість багаторазово відтворювати ситуації з використанням різних варіантів.

Слід зазначити, що вправи засновані на моделюванні мовленнєвої ситуації у методичних джерелах детерміновані по-різному: ситуаційне завдання, ситуаційна вправа, комунікативне завдання, комунікативно орієнтоване завдання, навчально-ситуаційне завдання.

Ситуаційна вправа – це «вправа, штучно змодельована в умовах шкільного навчання відповідно до певних (бажано актуальних і максимально наближених до природних) ситуацій спілкування, які спонукають учнів до створення діалогічних або монологічних висловлень» [2, с.7].

У методиці початкового навчання мови найбільш розробленою є типологія ситуаційних вправ для формування діалогічної компетентності здобувачів початкової освіти (Н. Ростікус). До експериментальної системи дослідниці увійшли вправи на: розрізнення діалогічного тексту (1 – 2 класи); аналіз будови й особливостей діалогічного тексту (1 – 4 класи); використання позамовних засобів під час читання/розігрування діалогів (1 – 4 класи); складання запитань і відповідей на них (1 – 4 класи); редагування, доповнення діалогу (2 – 4 класи); перебудова монологічного висловлення в діалогічне (2 – 4 класи); орієнтування в ситуації та умовах спілкування (2 – 4 класи); складання діалогів за сюжетним зображенням (2 – 4 класи); складання діалогів за описаною ситуацією (2 – 4 класи) [2, с. 8-9].

Класифікацію комунікативних завдань на уроках мови запропонували

Г. Лещенко, Л. Іванова. Усі комунікативні завдання вони умовно поділили на три групи: 1) вправи, спрямовані на оволодіння мовною теорією, формування загальнонавчальних і мовних умінь знаходити виучувані явища у текстах, класифікувати їх; 2) мовленнєві, спрямовані на побудову власних діалогічних і монологічних висловлювань різних жанрів, типів і стилів мовлення з використанням засвоєного граматичного матеріалу; 3) власне комунікативні, спрямовані на продукування мовлення у змінених нестандартних ситуаціях, які розвивають креативність мислення і мовлення учнів [5, с.6].

У сучасній методиці навчання української мови використання ситуативних вправ необхідно розуміти не просто як вправу з розвитку мовленнєвих умінь, а як моделювання мовленнєвої ситуації, де відбувається своєрідний діалог між учасниками спілкування. При цьому мовець – має орієнтуватися передусім на адресата мовлення: у чомусь його переконувати, щось доводити, описувати, розкриваючи істотні ознаки предмета, явища, події, про щось розповідати так, щоб слухач одержав чітке уявлення про мету і зміст сприйнятого висловлювання. Окрім того, у такій мовленнєвій ситуації актуалізуються необхідні мовні знання, мовленнєві навички.

«Основна мета ситуаційних вправ — розвиток мовлення учнів, практичне закріплення мовного матеріалу, перенесення уваги учнів з конкретної граматичної категорії чи конструкції на смисл висловлювання» [6, с. 5].

Існує чотири складові мовленнєвої ситуації: суб'єкт (мовець і його співрозмовники-комуніканти, які виконують певні соціальні ролі); об'єкт (тобто предмет розмови); акт мовлення, в якому втілюються мета й комунікативний намір мовця, виявляється ставлення суб'єкта до предмета розмови; умови мовленнєвого акту. У методиці використання навчально-ситуаційних завдань склалася думка про важливість забезпечення вчителем орієнтування молодших школярів у мовленнєвій ситуації з урахуванням її основних складників: мети, місця, адресата, умов спілкування. Так, Н. Ростікус, розкриваючи проблему формування діалогічної компетентності учнів початкової ланки освіти пропонує спеціальні ситуаційні картки, у яких

вказано: завдання, учасники діалогу, місце, ситуація, мета, мовленнєво-комунікативні завдання [2]. Створення ситуації стимулюється залученням наочності: ситуаційні малюнки, ілюстрації, картини, фрагменти мультфільмів, кінофільмів тощо.

Ефективність застосування прийому моделювання ситуацій значною мірою визначається наявністю мотивації та вибором предмета комунікації. Предмет спілкування повинен бути конкретним і близьким до життєвого досвіду учнів, важливо передбачити не тільки навчальну, а й розвивальну і виховну спрямованість [2]. Ситуаційні вправи мають пропонуватися з урахуванням життєвого досвіду учнів, відповідати реальним умовам їх спілкування [6, с. 7]. Цікавими для молодших школярів є також мовленнєві ситуації засновані на уяві, фантазії. Вони стимулюють мовленнєву діяльність, викликають інтерес. Звернемо увагу на те, що у ході виконання ситуаційних вправ результатом може бути як діалогічне мовлення молодших школярів, так і монологічне усне або письмове висловлювання.

Наведемо приклади мовленнєвих ситуацій, в основі яких реальні, уявні, нереальні обставини і події.

1. *Ситуація.* Уяви, що твоя улюблена тварина вміє розмовляти.

Місце. Ти зустрів її біля годівниці.

Мета. Розпитай у неї про те, чим їй подобається харчуватися.

Завдання. Побудуй діалог з нею.

2. *Ситуація.* Уяви, що ти пожежник.

Мета. Тобі треба пояснити маленьким дітям правила пожежної безпеки у лісі.

Місце. Тебе запросили до старшої групи дитячого садка.

Завдання. Склади таку розповідь.

3. *Ситуація.* Уяви, що ти познайомився під час відпочинку з хлопчиком із іншої країни.

Мета. Розкажи йому в електронному листі про багатство української мови.

Завдання. Склади лист

4. *Ситуація.* Уяви, що тебе запросили на автомобільні перегони. Ти - журналіст.

Мета. Тобі треба взяти інтерв'ю у переможця-гонщика.

Завдання. Склади перелік запитань до нього.

5. *Ситуація.* Уяви, що ти загубив телефон на спортивному майданчику.

Мета. Напиши оголошення про повернення тобі телефону.

Завдання. Склади текст оголошення.

Таким чином, формування ключової компетентності здобувача початкової освіти - комунікативної, розвиток комунікативного мовлення на уроках української мови та літературного читання забезпечується організацією навчально-мовленнєвої ситуаційної діяльності. В її основі розв'язування учнями ситуаційних вправ, які передбачають моделювання мовленнєвої ситуації. Такі ситуації визначають мотивацію мовлення, ставлять школяра перед необхідністю правильно висловлюватися, пробуджують у нього інтерес і бажання чимось поділитися, про щось розповісти.

Використання ситуаційних вправ на уроках рідномовної освіти сприяє збагаченню лексичного запасу учнів, формуванню вмінь будувати речення, діалогічні й монологічні висловлення, досягаючи мети спілкування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт початкової освіти (2018). URL: http://intafy.at.ua/load/uchitelskaja_kopilochka/normativnye_dokumenty/derzhavnij_standart_pochatkovoji_zagalnoji_osviti_zagalni_polozhennja/30-1-0-47
2. Ростикус Н. П. Система ситуаційних вправ як засіб формування діалогічного мовлення учнів початкових класів: : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Глухів, 2019. 21 с.
3. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. Москва, 1982. 155 с.
4. Пассов Е. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. 2-е издание. М.: Просвещение, 1991. 222 с

5. Лещенко Г.П., Іванова Л.І. Комунікативні завдання на уроках мови. 4 клас. К.: Шк.світ. 2009. 128 с.

6. Бондаренко Н. Ситуаційні вправи на уроках української мови URL: https://lib.iitta.gov.ua/714058/1/%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A1%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96.pdf.

**КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ – НЕОБХІДНА НАВИЧКА
МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ**

Рябокінь Сергій Сергійович

викладач

Красноградський педагогічний фаховий коледж

Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

м. Красноград, Україна

Анотація: у статті розглянуто окремі характеристики розвитку критичного мислення, окреслено принципи побудови технології критичного мислення, вказано на важливість формування та розвитку критичного мислення у майбутнього фахівця.

Ключові слова: критичне мислення, майбутній фахівець, педагог, заклади фахової передвищої освіти.

Майбутній фахівець – це особистість, яка постійно навчається, вибудовує професійну траєкторію та активну життєдіяльність на основі знань. Сучасне цифрове суспільство пропонує молодій людині безліч способів пошуку інформації, розв’язання життєвих і професійних проблем. Зайняти позицію самодостатньої, успішної людини, особистості з власними прагненнями і можливостями майбутньому фахівцеві допомагає вчасно сформоване критичне мислення.

Феномен критичного мислення досліджували багато науковців у різних аспектах. Принципи та закономірності функціонування критичного мислення розглядали В. Біблер, М. Вертгеймер, Д. Вількєєв, І. Лернер, О. Матюшкін та ін. Значення критичності у структурі особистості висвітлювали Т. Бізенков, Б. Теплов та ін. Роль критичності мислення у виборі підходів до розв’язання проблем розкривали у роботах Б. Зейгарник, Г. Липкіна, Л. Рибак, О. Тягло та

ін. [1]. Частина дослідників розглядає критичне мислення як когнітивну стратегію, що складається з перевірки та випробувань можливих рішень. Інші додають характерну особливість будувати логічні умовиводи, погоджені між собою логічні моделі. Часто критичне мислення у наукових працях трактується як мислення, що долає всі сумніви, труднощі і забезпечує осмислений й аргументований вибір рішення. Особливо актуальним такий підхід є для професійної майстерності педагога, який приймає рішення, несе відповідальність за їх наслідки, тому повинен передбачати різні ускладнення.

Процес розвитку критичного мислення можна охарактеризувати за певними розумовими навичками:

- виявлення й спростування припущень. Уміння прояснити деталі, дослідити, на основі чого був зроблений висновок, проаналізувати факти й припущення;

- перевірка точності й логічної послідовності. Обробити інформацію з метою вивчення правдивості, точності; перевірити міркування на логічність, наявність помилок;

- розгляд контексту. Вважається найбільш важливим умінням у критичному мисленні. Критично мисляча людина, отримуючи інформацію, розуміє важливість її використання у конкретній ситуації, особливих умовах, певному значенні;

- вивчення альтернатив. Низка стратегій (спрощення складної ситуації, нова постановка проблеми, «Мозковий штурм» та ін.) дають змогу у тренуванні досягти успіху [1].

Ці розумові навички формують основу критичного мислення, дозволяють осмислити будь-яку інформацію і зробити правильний вибір у професійній діяльності.

Освіта надає ідеальні можливості навчитися мислити критично. Пізнавальна діяльність вимагає обмірковування кожного факту. Завдяки критичності мислення традиційний процес пізнання набуває індивідуальності і стає осмисленим, неперервним й продуктивним; розширюються мислительні

компетенції. Сучасні здобувачі освіти не мислять стереотипно, вони сміливо висловлюють сумнів щодо побаченого чи почутого, задають безліч запитань, досліджують й аналізують. Тому підходи до навчання критичного мислення – нетрадиційні. Педагоги повинні дозволяти і заохочувати оцінку достовірності матеріалу, ініціативу у навчанні, здатність генерувати чи змінювати власну позицію.

Умовами запуску механізму розвитку критичного мислення є:

- мотивація (створення проблемної ситуації);
- правильно обраний засіб навчання (дотримання правил критичного розмірковування);
- зміст навчання з поступовим ускладненням;
- наявність вибору для здобувачів освіти у різних ситуаціях;
- діалогова, інтерактивна форма навчання;
- письмовий контроль з подальшою груповою та індивідуальною рефлексією;
- стиль навчання, що дозволяє виправити помилки[2].

Важливо враховувати наступні принципи побудови технології розвитку критичного мислення [2]:

- інформаційної насиченості навчального й практичного матеріалу для використання аргументів, доведень чи спростувань, що базуються на конкретних фактах, джерелах, даних;
- соціальної обумовленості предмета осмислення. Критичне мислення – мислення соціальне, тому вибір тем, проблем, завдань для обговорення потрібно обирати з урахуванням цієї властивості;
- комунікативності у процесі осмислення проблеми і її обговорення з урахуванням індивідуальності й самостійності мислення, що виявляється у суперечках, дискусіях, при обговоренні й публічних виступів. Успіх значною мірою залежить від сформованості комунікативних навичок;
- мотивації, потребі у знаннях. Відправним пунктом мислительної діяльності, прояву критичного мислення зокрема, є рефлексія, яка можлива

лише за умови вмотивованості на розуміння істини, отримання позитивного результату;

– науковості, достовірності й доступності інформації. Для формування критичного мислення здатність й уміння визначити цінність інформації є вкрай необхідними.

Інформаційні зміни, що стрімко увірвалися у життя, стосуються не лише техніки й технологій, а й людини, передусім її мислення. Цінності набуває не інформація, а її виробник. Сучасний світ потребує постійного вдосконалення навичок мислення. Це вагома причина, чому слід навчати критичного мислення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Козира В. М. Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі: навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2017. 59 с.

2. Терно С. Зародження і еволюція ідеї розвитку критичного мислення. URL: <https://cutt.ly/wR2Ss7k> (дата звернення: 03.11.2021).

QR-КОДИ – ТРЕНД ІННОВАТИКИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ

Свійонтик Олександра Олександрівна

к.пед.н., ст.викладач кафедри
загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету

Лецик Роксолана Миколаївна,
магістрантка I курсу історичного факультету
Дрогобицького державного педагогічного університету
м. Дрогобич, Україна

Анотація. В статті актуалізовано проблеми осучаснення організації освітнього процесу інноваційними засобами, способами індивідуальної роботи учнів у умовах пандемії, коли технічні засоби навчання та Інтернет-ресурси активно використовуються учнями. Головним завданням організації освіти є врахування мотивів навчальної діяльності учнів. Саме QR-коди як засоби навчання стають інноваційною, полем інтересу дітей у отриманні інформації, цікавим способом навчання. Виокремлено принцип перспективності використання новацій у особистісному зростанні в період шкільного життя, коли діти опановують та отримують знання та уміння в процесі інтелектуального розвитку. Визначено важливість використання QR-кодів у перспективному зростанні у побудові планів на майбутнє у професійному спрямуванні, адже сучасний світ вимагає компетентностей у технологічній сфері, яка дає можливість кожному учню гнучко та з урахуванням власних потреб і талантів будувати своє навчання з використанням Інтернет-ресурсів. З огляду на те, що сучасний ринок праці в основному зорієнтований на висококваліфіковані, всебічно розвинені кадри, які активно використовують технології й технічні ресурси, перед школами стоїть завдання у використанні новацій.

Ключові слова: інноваційні технології, QR-коди, освітній процес, хмарні

технології, мотивація до навчання.

Здобуття освіти – це вимога, яку ставить суспільство перед педагогами у процесі суб'єкт-суб'єктного соціального та інтелектуального розвитку дитини в школі. Саме в «Законі про освіту»(2021) у доповненні до статті першої у побудові індивідуальної освітньої траєкторії розвитку особистості зазначено: «Електронний підручник (посібник) – електронне навчальне видання із систематизованим викладом навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію» [3]. Важливим є формування пізнавального інтересу та мотивів до освітнього розвитку. Мотивація навчальної діяльності учнів як одна з найактуальніших педагогічних проблем особистісного зростання посідає важливе місце у інноваційних розробках та технологіях. Коли в учнів наявне позитивне ставлення до навчання, як внутрішня мотивація, присутній пізнавальний інтерес до нових знань, це сприяє активному пошуку нового, цікаві завдання пошукового характеру пробуджують бажання до їх вирішення.

Використання інноваційних інформаційних технологій – один із ефективних методів залучення учнів до пошукової, активної, самостійної праці на уроках. Це спосіб входження педагогів в простір віртуальної реальності, в якій активно перебувають сучасні школярі. Інтерактивність, інтенсифікація процесу навчання, зворотний зв'язок – помітні переваги цих технологій, котрі зумовили необхідність їх застосування у різних галузях людської діяльності, насамперед у тих, які пов'язані з освітою та професійною підготовкою. Сьогодні помітно зросла кількість досліджень, предметом яких стало використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі.

Актуальні аспекти інформатизаційних тенденцій в освіті, впровадження технології QR-кодів у навчальний процес висвітлено в низці науково-методичних праць та різноманітних статтях. Зокрема, це В. Батрак і В. Франчук досліджували проблему використання QR-кодів [1], О. Буйницька Одосліджувала інформаційні технології та технічні засоби навчання [2],

Кононенко О. про можливості використання QR-кодів у навчальному процесі [4], Г. Скрипка QR-коди в освіті [9], дослідник С. Шаповал висвітлив перспективи використання матричних кодів в освітньому процесі [11], В. Ріжняк та в. Туртуріка описали історію виникнення, застосування та перспективи розвитку технології QR-кодування [8].

Одним із педагогічних ноу-хау є використання QR-кодів, за допомогою яких можна використовувати навчальну інформацію доступну в Інтернет – ресурсах. Термін «мобільне навчання», або «M – learning», як його називають за кордоном, це сучасна технологія, яка допомагає організувати процес навчання з використанням мобільних пристроїв [2, с. 42]. Улюблені засоби зв'язку, отримання інформації, задоволення пізнавальних інтересів, спілкування, реклами – це мобільні телефони, які супроводжують молодих людей завжди і в усьому стають частиною щоденного життя, потребою існування.

На сьогоднішній день існує уже немала кількість хмарних інструментів, використання яких допомагає реалізовувати принципи мобільного навчання. Зокрема, Kahoot, «хмара слів», офісні додатки (Keynote, Google Презентація, Office 365) і, звичайно, QR-код.

В сучасному світі майже кожен учень має щонайменше один гаджет із набором операцій, якими користується протягом кожного дня. З його допомогою можна здійснювати більшість повсякденних дій: пошук потрібної інформації, спілкування у соціальних мережах, перегляд фільмів, розваги, прослуховування музики тощо. Однак, смартфони та інші гаджети в школах заборонені. Це так, проте існує технологія, яка стає на противагу цій забороні. BYOD - технологія, яка докорінно змінює підхід до навчання, та привертає увагу учнів до предметів. Термін «BYOD» розшифровується як «bring your own device» – «принеси свій власний пристрій» [13]. Тобто учні та педагоги у процесі навчальної діяльності в освітніх закладах мають змогу користуватися власними девайсами.

Вперше цю практику почали використовувати в сфері ІТ ще у 2009 році коли в компанії Intel помітили тенденцію зростання інтересу до праці.

Працівники приносили на робочі місця свої власні ноутбуки, планшети та смартфони щоб використовувати їх для роботи в корпоративній мережі. Замість того, щоб заборонити, керівники навпаки підтримали цю практику зумівши побачити перспективи економії коштів та збільшення лояльності працівників [5].

Згодом з масовим розповсюдженням смартфонів та планшетів, ця практика поступово перейшла в інші сфери життя, зокрема в освіту, де власне поступово інтегрується в навчальний процес. І хоча на початку вчителі доволі скептично ставилися до BYOD та надавали перевагу класичним формам навчання, зараз потенціал цього методу розкривається сповна. Це стає цікаво тому, що учні можуть використовувати протягом уроків свій планшет, або смартфон і сам процес навчання вносить новизну та виглядає сучаснішим і цікавішим для учнів. «Звичайно, щоб втримати увагу на предметі вчителям потрібно чітко продумати які додатки використовувати. Наприклад, для цього ідеально підходять такі сервіси як Google Classroom, LearnBoost, Socrative, Google Drive завдяки яким можна з легкістю організувати та контролювати навчальний процес, а також інтегрувати додаткові аудіо, відео та інші візуальні матеріали, які допоможуть полегшити сприйняття теми. Головне розуміти, що навіть звичайна фотокамера на смартфоні може якісно доповнити виконання завдань. Або робота он-лайн дозволить швидко отримувати оброблені результати, проходити опитування, не витратити час на роботу з методичними матеріалами та створювати свою базу потрібних закладок» [5].

Впровадження мобільних технологій в освіту має значні переваги:

- 1) надає можливість учасникам навчального процесу вільно і незалежно пересуватися;
- 2) розширює рамки навчального процесу за межі стін навчального закладу;
- 3) дає можливість інклюзивній освіті вийти на новий рівень;
- 4) не вимагає придбання персонального комп'ютера і друкованої навчальної літератури, тобто економічно виправдано;

5) навчальні матеріали легко поширюються між користувачами завдяки сучасним бездротовим технологіям (WAP, GPRS, EDGE, Bluetooth, Wi-Fi).

Інформація в мультимедійному форматі сприяє кращому засвоєнню і запам'ятовуванню матеріалу, підвищуючи інтерес до освітнього процесу. QR-коди є одним із сучасних способів формування інформаційної складової освіти та упровадження принципу BYOD у навчальний процесі. Так, уже є підручники, де завдання, відеоматеріали зашифровані у QR-коди.

QR-код (англ. quickresponse – швидкий відгук) – це матричний (двовірний) штрих-код був розроблений і представлений в 1994 р. японською компанією «Denso –Wave». Над розробкою такої технології працювали двоє інженерів– МасахіроХара та Такаюкі Нагая. За допомогою QR-коду підтримується цифрове (до 7089 цифр), алфавітно-цифрове (до 4296 символів), байтове (до 2953 байт) та кандзі (до 1817 ієрогліфів) кодування [8].

QR-код – це графічне зображення, в якому зашифрована конкретна інформація, наприклад, посилання на сайт чи окрему сторінку. Такі графічні позначки можна назвати вдосконаленим варіантом лінійних штрих-кодів. Проте, порівняно з ними, QR-коди мають важливу перевагу – можливість миттєвого доступу до інформації з Інтернету за допомогою гаджетів. Так, використовуючи QR-коди можна зашифровувати, а також, отримати миттєвий доступ практично до будь-якої інформації в Інтернеті: це відео на YouTube, конкретні геолокації на Google картах, посилання на сторінку профілю у соціальних мережах, це аудіофайл чи книга і багато іншого. Тому важливим методом освітнього розвитку сучасних школярів є QR-коди, які уможливають роботу над навчальним матеріалом за допомогою мобільних девайсів і дають змогу здобувати знання пошуковим способом.

Технологія має низку плюсів:

- можливість кодування достатньо великих обсягів даних;
- можливість відновлення даних при втраті певної частини коду;
- висока швидкість декодування;

- можливість декодування без використання спеціалізованих пристроїв. Наявність значної низки платформ з доступними спеціальними програмами-декодерами;

- можливість поділу QR-коду на послідовність кодів менших розмірів. [7]

Тобто використання QR-кодування - це:

- * швидко: максимально швидкий доступ до закодованої інформації;
- * зручно: вміщує великий об'єм інформації у невеликому зображенні;
- * просто: код можна розмістити на будь-якій рівній поверхні, наприклад, аркуш, стіна, підлога тощо.

Звісно, є і недоліки технології QR-кодів. Так, її застосування може бути недоречним у роботі з учнями, які не мають достатньо досвіду роботи з інновацією. Також можуть виникнути труднощі, якщо гаджет розрядиться або, коли у «розкручений бренд» запускають шкідливий контент.

Найбільш поширеними є такі формати даних:

- веб-адреси: розшифрований код відправляє користувача на потрібний інтернет-ресурс без завдання вводити безліч знаків в пошуковий рядок браузера;

- контактні дані: можна сканувати код і зберегти контактну інформацію в адресній книзі телефону або комп'ютера;

- адреса електронної пошти: QR-код може містити адресу електронної пошти та ім'я адресата;

- SMS: шляхом дешифрування QR-коду користувач може отримати готове до відправки повідомлення;

- картографічна інформація: в QR-коді можуть бути зашифровані географічні дані, що дозволять подивитися розташування того чи іншого об'єкта в різноманітних гео-сервісах, наприклад, в GoogleMaps;

- телефонні номери: при скануванні QR-коду з впровадженим телефонним номером можна відразу ж і зателефонувати;

- текст, який може виступати в ролі інформаційної довідки по певній

тематиці [12].

У тій чи іншій формі школярі щодня шукають, розповсюджують, отримують інформацію. Учні здійснюють пошук, обробку, накопичення, передачу даних, переводять їх з однієї форми в іншу і т.д. Використання сервісів для різних видів обробки інформації, з одного боку надає допомогу вчителям, як в урочній, так і в позаурочній діяльності а з іншого боку, інноваційні технології завжди привертають увагу підростаючого покоління, тому їхня присутність в освітньому процесі збільшить зацікавленість до предметів, які вивчаються у школі.

У процесі навчання вчитель може використовувати QR-коди наступним чином:

* може закодувати підказки до завдань, а потім роздрукувати отриманий QR-код разом із завданням. Учень, якому знадобиться консультація по темі, отримає її в будь-якому зручному місці та часі, просто зчитавши код;

* може провести з учнями інтерактивну розповідь за допомогою QR-кодів. Так, свою розповідь на уроці педагог може доповнити наочним матеріалом з QR-кодами, у яких міститимуться відео-, аудіо- додатки, посилання, анімації, електронні навчальні видання, та ін.;

*також QR-код можна використати для електронного розкладу занять, оцінювання (електронний журнал);

* QR-код може слугувати додатком до навчального об'єкту. Наприклад, на географічних картах кодом можна зашифрувати відомості про культуру чи історію країн, яких вивчаємо. Можна прослухати цікаву розповідь та побачити визначні місця країни на відео;

* якщо є шкільний музей, то QR-код – це засіб доповнення розповіді, наприклад, короткий інформативний ролик;

* учні мають змогу створювати портфоліо або короткі рецензії на прочитані книги та шифрувати інформацію в QR-кодах;

* за допомогою QR-кодів можна проводити різноманітні інтелектуальні ігри з учнями, наприклад, квести. Вчитель розміщує питання у класі чи по всій

школі, чи у дворі школи. На запитання є чіткі відповіді, які зашифровані в QR-кодів, котрий розміщений на аркушах з питаннями. Тільки вірна відповідь дає доступ до наступного питання. Уся необхідна інформація генерується в кодах;

* можна використати QR-код як інструмент опрацювання літератури: вчитель може дати завдання написати анотацію про книгу чи зняти відеоролик-відгук. Найбільш актуально це на канікулах. Посилання потрібно зашифрувати у QR-код та розмістити на стенді. Однокласники матимуть можливість дізнатися враження один одного про той чи інший вір, а вчитель матиме змогу проконтролювати темп та масштаб опрацювання матеріалу учнями;

* QR-код може бути звітом учня. Педагог отримає посилання на сервіс з інформацією (наприклад, GoogleDrive) у форматі коду та матиме можливість переглянути документ безпосередньо з будь якого гаджета в зручний для себе час;

* контрольнo-тестовий матеріал під час занять, виконаний у вигляді карток з різними варіантами завдань, може бути представлений у формі QR-кодів. З такою метою створений спеціальний мережевий сервіс ClassTools.net (доступний за посиланням: <http://www.classtools.net/QR>) [7].

Використовуючи QR-код у навчальному процесі вирішуються відразу декілька питань:

- учні можуть самостійно опрацювати матеріал, обираючи комфортні для них час і місце;
- учитель може урізноманітнювати свою розповідь на уроці додатковими матеріалами;
- можливість проведення з дітьми ігор та інтелектуальних змагань.

Важливими перевагами використання QR-кодів у процесі навчання є:

- інформація подана не лише в текстовій, а й в інтерактивній мультимедійній формі;
- інформацію, котра дешифрується, можна змінювати, видаляти чи додавати, не змінюючи сам QR-код;

- учні можуть використовувати свої смартфони не тільки для гри чи соцмереж, а й для навчання.

Висновки. За допомогою QR-кодів школярі мають змогу самостійно опрацювати матеріал, обираючи для себе комфортні час, місце, можуть визначити темп роботи. А також учні вчаться планувати власне життя та розумовий розвиток. Педагог, який використовує QR-коди, відповідає сучасним вимогам технічного прогресу, подає приклад здобуття нових знань та саморозвитку впродовж життя, стаючи добрим прикладом для наслідування учнів. Технологічні новації стають нормою швидкоплинного прогресу, тому усім учасникам освітнього процесу слід бути у авангарді. Застосування мобільних пристроїв у зчитуванні великого об'єму інформації, графічних даних, топографічних позначок тощо економить час учня для вирішення більш продуктивних у розвитку завдань.

Використання QR-кодів як засобу навчання – це шлях урізноманітнення навчального процесу, підвищення мотивації і пізнавальної активності учнів, розширення можливостей для використання проектних технологій, де розподіл завдань між учнями створює умови для роботи у малих групах, в поетапному виконанні. Впровадження новітніх технологій у навчальний процес сприяє підвищенню зацікавленості учнів до навчання, а для вчителів – це спосіб саморозвитку та осучаснення форм та способів організації навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРИ

1. Батрак В., Франчук В. Використання QR-кодів. URL: <https://e-journals.npu.edu.ua>
2. Буйницька О. Інформаційні технології та технічні засоби навчання: навч. пос. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 240 с.
3. Закон України «Про освіту» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Кононенко О. В. Можливості використання QR-кодів у навчальному процесі. URL:

<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5170/1/Kononenko.pdf>. С. 156 – 158.

5. Кравчук С. Що таке BYOD? <http://thefuture.news/byod>

6. Методичні рекомендації щодо застосування технології проектного навчання у практиці підготовки кваліфікованих робітників автотранспортної галузі. Використання QR-кодів у навчальній проектній діяльності. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/714453/1/Methodical%20recommendations.pdf>.

7. Мобільні технології в освіті. URL: https://kopilkaurokov.ru/informatika/prochee/mobil_ni_tiekhnologhiyi_v_osviti_qr_kod.

8. Ріжняк Р., Туртуріка В. Історія виникнення, застосування та перспективи розвитку технології QR-кодування. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/nauka/naukovo-populiarni-publikatsii/755-istoriya-vynyknennya-zastosuvannya-ta-perspektyvy-rozvytku-tekhnologhiyi-qr-koduvannya.html>.

9. Скрипка Г. QR-коди в освіті. URL: <http://timso.koippo.kr.ua/skripka/qr-kody-v-osviti/>.

10. Тренди освіти: як використовувати QR-коди у навчанні. URL: <https://naurok.com.ua/post/trendi-osviti-yak-vikoristovuvati-qr-kodi-u-navchanni>.

11. Шаповал С. Перспективи використання матричних кодів в освітньому процесі / С. Шаповал, Р. Романенко, Н. Форостяна. Вісник КНТЕУ. Київ: КНТЕУ, 2011. № 5. С. 98–106.

12. Що таке QR-код та як його використовувати вчителю? / Г. Скрипка URL: <http://teach-hub.com/scho-take-qr-kod-ta-yak-joho-vykorystovuvaty-vchytelyu/>.

13. QR-коди: їх створення та використання на уроках біології. URL: <http://soippo.edu.ua/images/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1.pdf>.

ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ ЯК ГАРАНТ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ

Сирова Ганна Олегівна

д.фарм.н., професор

Левашова Ольга Леонідівна

к.фарм.н., доцент

Тішакова Тетяна Станіславівна

к.х.н., доцент

Чаленко Наталія Миколаївна

к.фарм.н., ст.викладач

Завада Оксана Олександрівна

к.фарм.н., ст.викладач

Макаров Володимір Олександрович

к.тех.н., доцент

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Невід'ємною частиною забезпечення якості освітнього процесу є контроль знань та умінь студентів. Форми та засоби контролю розрізняються згідно до особливостей дидактичних питань, що ставляться на різних етапах освітнього процесу. Вибір методу контролю залежить від обсягу вивчаемого матеріалу, часу проведення контролю та мети контролю. Вдале комбінування традиційних та нетрадиційних форм навчання дозволяє не тільки проводити об'єктивне оцінювання знань студентів, а також підвищити їх зацікавленість до вивчення дисципліни.

Ключові слова: контроль знань, опитування, методи, тести, освіта.

Удосконалення освітньої системи все більше стає значною проблемою педагогічної науки. Завдання сьогодення це надання якісних освітніх послуг особливо в закладах вищої медичної освіти [1].

Тому управління якістю освітніх послуг є невід'ємною частиною учбового процесу. Висока якість результатів освітнього процесу, що

визначається рівнем знань та навичок студентів, може досягатися лише за умови високого рівня організації та контролю освітнього процесу. Контроль, як метод зворотного зв'язку між викладачем та студентами, необхідний для з'ясування того, як студенти опанували чи придбали необхідні знання та вміння з даної теми або розділу. Він дозволяє оцінювати динаміку засвоєння навчального матеріалу, дійсний рівень володіння системою знань, умінь і навичок та на основі їх аналізу вносити відповідні корективи в організацію навчального процесу. Контроль знань потрібен на всіх стадіях процесу навчання, але особливого значення він набуває після вивчення певного розділу програми і завершення етапу навчання [2].

Здійснення контролю знань у процесі навчання студентів на кафедрі медичної та біоорганічної хімії має свої особливості. В основу контролю покладено – визначення проблемних місць в засвоєнні навчального матеріалу та фіксування уваги студентів на складних поняттях, явищах, процесах дисципліни, що вивчається. Це диктує необхідність постійного контролю знань – поточного, проміжного, підсумкового та максимального захисту від списування і можливості бездумного зазубрювання.

Серед методів контролю знань і умінь студентів розрізняють традиційні та нетрадиційні методи контролю. До традиційних методів та форм контролю відносять усне опитування, роботу з картками та тести [3].

Викладачі кафедри медичної та біоорганічної хімії застосовують різні форми контролю, з урахуванням часу, який займає та чи інша форма, а також знання кількості матеріалу, який вона дозволяє перевірити.

Так, усне опитування досить широко використовуються на кожному занятті в традиційній системі перевірки та оцінювання навчальних досягнень студентів, і полягає воно в постановці перед ними питань за змістом навчального матеріалу та оцінки їх відповідей. При роботі зі студентами викладачі кафедри розробляють і формулюють питання так, щоб вони були лаконічними, логічно взаємопов'язаними один з одним, подані у такій послідовності, щоб відповіді студентів у сукупності могли розкрити зміст

розділу, теми. За своїм характером усне опитування може бути індивідуальним і фронтальним, простим і складним.

Індивідуальне усне опитування дозволяє виявити правильність відповіді за змістом, його послідовність, самостійність думок і висновків, ступінь розвитку логічного мислення, культуру мовлення студентів. Ця форма застосовується для поточного і тематичного обліку, а також для відпрацювання й розвитку мовних навичок студентів. При усному контролі встановлюється безпосередній контакт між викладачем та студентом, при якому викладач отримує можливість вивчення індивідуальних особливостей засвоєння студентами навчального матеріалу.

Фронтальне опитування відбувається у формі бесіди викладача із студентами усієї групи і використовується для визначення сформованості понять, перевірки домашніх завдань та виконання позааудиторної самостійної роботи, при підготовці до виконання практичних і лабораторних робіт, поетапної або остаточної перевірки навчального матеріалу, щойно розібраного на занятті. Тестові завдання з різною кількістю питань застосовують в якості поточного, проміжного і підсумкового контролю. Вважаємо, що до переваг тестування можна віднести більш високу об'єктивність та ефективність контролю, а також більш диференційовану оцінку [4].

Повніше реалізує діагностичну функцію знань студентів письмовий контроль, який дозволяє за короткий час перевірити знання великого числа студентів одночасно, економно використовувати навчальний час, виявити вміння логічного та послідовного викладу думок студентом, досягти єдності вимог до контролю. Він здійснюється у вигляді перевірочних та самостійних робіт, тестів, рефератів. На кожному практичному занятті передбачені тестові завдання з теми в якості поточного, проміжного контролю. На занятті окрім тестів передбачено виконання студентами ситуаційних письмових завдань.

Однак, письмові контрольні роботи не можуть замінити усного контролю знань, тому викладач поєднує ці методи. Крім того, в сучасному навчальному процесі особливе місце займає самостійна робота студентів, що направлена на

формування творчої особистості, що здатна до саморозвитку й інноваційної діяльності. Викладач повинен навчити студента не пасивно сприймати знання, а бути активним їх творцем. Самостійна робота є необхідним етапом при вивченні будь-якої теми. Студенти виконують завдання, розв'язують задачі з нової теми знаходять цікаву інформацію до кожної теми. Самостійна робота творчого характеру дозволяє не тільки перевірити певні знання, вміння, а й розвивати творчі здібності студентів. Для реалізації самостійної роботи студентів на нашій кафедрі використовуються різні види завдань для індивідуальної позааудиторної роботи, участь у студентських конференціях. Самим надійним свідченням освоєння досліджуваного матеріалу є здатність студентів вести бесіду за конкретною темою. Конференція – це своєрідний діалог, обмін інформацією і тому вимагає ретельної підготовки і вміння володіти наданим матеріалом. Викладачами кафедри регулярно розробляються різні види тематичних робочих зошитів, заповнення яких, серед іншого, сприяє закріпленню знань у студентів.

Крім того, на заняттях можливі короткі перевірочні роботи нетрадиційної форми контролю знань і умінь студентів. У кожній темі виділяються ключові поняття і терміни, які можуть бути покладені в основу кросвордів, головоломок, ребусів, шарад, вікторин. Ці методи перевірки – тільки додаткові до відомих, класичних методів контролю, але не альтернативні їм, оскільки не дають можливості перевірити глибину розуміння вивченого матеріалу [5].

Нетрадиційні форми проведення занять дозволяють не тільки підняти інтерес студентів до досліджуваного предмету, а й розвивати їх творчу самостійність, навчати роботі з різними джерелами знань, а також проводити своєчасний і повноцінний контроль отриманих знань і умінь студентів. Однак необхідно відзначити, що занадто часте звертання до подібних форм організації навчального процесу недоцільно, так як нетрадиційне може швидко стати традиційним, що, в кінцевому рахунку, призведе до падіння в студентів інтересу до дисципліни.

Диференційований залік – це контроль знань студентів після вивчення

логічно завершеної частини навчальної програми дисципліни, який проводиться для визначення досягнення кінцевих результатів навчання. Він включає контроль теоретичної та практичної підготовки. До такого контролю допускають лише тих студентів, які набрали необхідну мінімальну кількість балів протягом поточного навчання. Базою реалізації достовірної системи контролю знань студентів на кафедрі медичної і біоорганічної хімії ХНМУ є всебічне використання сучасних інноваційних технологій, науково-методичної бази (електронних посібників, лабораторних та контрольних робіт, тестів тощо) для проведення навчальних занять, кваліфікація викладачів, технологія викладання [6].

Таким чином, контроль знань студентів – це досить складний та багатоплановий аналітичний процес, а комплексний контроль знань дозволяє викладачеві різнобічно оцінити рівень підготовки та визначити індивідуальний потенціал навчання кожного студента.

ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

1. Медична освіта у світі та в Україні : навч. посіб. Ю. В. Поляченко, В. Г. Передерій, О. П. Волосовець та ін. – К. : Книга плюс, 2005. – 384 с.
2. Белашова О. В. Особенности педагогического контроля и самоконтроль студентов медицинских вузов / О. В. Белашова, Д. Н. Шпанько // Педагогические науки. – № 5. – 2009. – С. 78–79.
3. Зільгараева, А. К. Форми контролю теоретичних знань студентів / А. К. Зільгараева, А. Р. Шабанова. - Текст: безпосередній // Молодий вчений. - 2012. - № 6 (41). - С. 393-395. - URL: <https://moluch.ru/archive/41/4898/> (дата звернення: 25.10.2021).
4. Syrova G.O. Organization of international students training in Ukrainian medical school / G.O.Syrova, T.S.Tishakova, O.L.Levashova // Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства: I міжнародна науково-практична конференція, Чернігів, 9 листопада 2018 р. / Чернігівський національний технологічний університет. –

Чернігів, 2018. – С. 258-260.

5. Сирова Г.О., Петюніна В.М., Макаров В.О., Лук'янова Л.В., Козуб С.М., Тішакова Т.С., Левашова О.Л., Л.Є.Перетяга, Савельєва О.В., Чаленко Н.М., П.А.Козуб, Присяжний О.В., Синельник В.В. / Підвищення градусу компютеризації - рік роботи кафедри хімії в умовах пандемії Covid-19. Х.: ТОВ "Планета-Прінт", 2021. – 108 с.

6. Иванов А. В. Роль мультимедийных тестов для контроля знаний в управлении учебным процессом / А. В. Иванов, В. Е. Попов, С. С. Пучнин // Межд. конф. : Интернет. Общество. Личность. ИОЛ–2000. – Новые информационно-педагогические технологии. – СПб. : Институт «Открытое общество», 2000. – С. 173–174.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КООРДИНАТ ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ НА ДОВЕДЕННЯ

Скасків Лілія Василівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент
доцент кафедри вищої математики

Університет державної
фіскальної служби України,
м. Ірпінь, Україна

Мартиненко Валентина Віталіївна,

здобувач вищої освіти
другого магістерського рівня,

Університет державної
фіскальної служби України,
м. Ірпінь, Україна

Анотація. У статті розглядаються особливості методики вивчення векторного методу та методу координат у шкільному курсі математики.

Ключові слова: векторний метод, метод координат, задачі на доведення.

Під час вивчення математики доводяться багато теорем. У шкільному курсі математики учні ознайомлюються з такими основними методами доведень: синтетичним, аналітичним, аналітико-синтетичним (його інколи називають методом руху з двох кінців), методом доведення від супротивного, повної індукції, математичної індукції, методами геометричних перетворень (центральна симетрія, осьова симетрія, поворот, паралельне перенесення, гомотетія та подібність), алгебраїчним методом, окремими випадками якого є векторний і координатний.

Експериментальні дослідження психологів і методистів, досвід роботи передових учителів свідчать, що коли в учнів сформовано загальні й специфічні розумові дії, які є складовими вміння доводити, то за належної організації вивчення вже в основній школі учні можуть засвоїти основні методи доведень та методичні прийоми, які використовуються при доведенні теорем.

Метод координат в курсі геометрії розпочинається у 8 класі, а перед цим була проведена пропедевтична робота в курсі математики 6 класу. Перевага методу координат перед синтетичним методом, за якого безпосередньо розглядаються фігури і кожна задача потребує особливого підходу, в його алгоритмічності. Справді, за допомогою методу координат будь-яка задача зводиться до алгебраїчної, а алгебраїчні задачі легше алгоритмізуються. Метод координат є основним методом дослідження властивостей геометричних фігур в аналітичній геометрії. Цей метод спрощує розв'язання багатьох геометричних задач, доведення теорем, дає можливість спростити виклад теоретичного матеріалу, що стосується векторів, тригонометричних функцій [1].

У класах з поглибленим вивченням математики, на заняттях математичного гуртка в звичайних класах доцільно ознайомити учнів з методом координат і його застосуванням до розв'язування геометричних задач (доведення теорем). У зв'язку з цим варто на прикладах розв'язання принаймні двох задач виділити правило – орієнтир методу координат:

1. Виділити умови і вимоги задачі (теореми). Обрати систему координат, відносно якої перевести вимоги на мову координат і скласти рівності зі змінними.

2. Використовуючи умови задачі (теореми), перетворити рівності зі змінними і прийти до результату на мові координат.

3. Здобутий результат перевести на мову геометрії.

Координати дозволяють визначати за допомогою чисел положення будь-якої точки простору або площини. Це дає можливість «шифрувати» різного роду фігури, записуючи їх за допомогою чисел. Співвідношення між координатами найчастіше визначає не одну точку, а декілька або безліч (сукупність) точок.

Встановлення зв'язків між алгеброю, з одного боку, і геометрією - з іншого, було по суті революцією в математиці. Воно відновило математику як єдину науку, в якій немає «китайської стіни» між окремими її частинами.

Суть методу координат як методу доведення та розв'язання завдань

полягає в тому, що, задаючи фігури рівняннями і висловлюючи в координатах різні геометричні співвідношення, ми можемо вирішувати геометричну задачу засобами алгебри. Зворотно, користуючись координатами, можна тлумачити алгебраїчні та аналітичні співвідношення і факти геометрично і таким чином застосовувати геометрію до вирішення алгебраїчних задач [2].

Метод координат - це універсальний метод. Він забезпечує тісний зв'язок між алгеброю і геометрією, які, з'єднуючись, дають «багаті плоди», які вони не могли б дати, залишаючись розділеними.

Щоб вирішувати завдання як алгебраїчні, так і геометричні методом координат, необхідне виконання 3 етапів:

- 1) переклад завдання на координатну (аналітичну) мову;
- 2) перетворення аналітичного вираження;
- 3) зворотний переклад, тобто переклад з координатної мови на мову, в термінах якої сформульовано задачу.

Для розробки методики формування вміння застосовувати координатний метод важливо виявити вимоги, які пред'являє логічна структура вирішення завдань мисленнєвого характеру. Координатний метод передбачає наявність в учнів умінь і навичок, що сприяють застосуванню цього методу на практиці. Проаналізуємо вирішення декількох завдань. У процесі цього аналізу виділимо вміння, які є компонентами уміння використовувати координатний метод при вирішенні завдань [3].

Приклад 1. У трикутнику ABC: $AC = b$, $AB = c$, $BC = a$, BD - медіана.

Доведіть, що $BD^2 = \frac{a^2+c^2}{2} - \frac{b^2}{2}$

Доведення. Виберемо систему координат так, щоб точка А служила початком координат, а вісь Oх була прямою AC (рис.1)

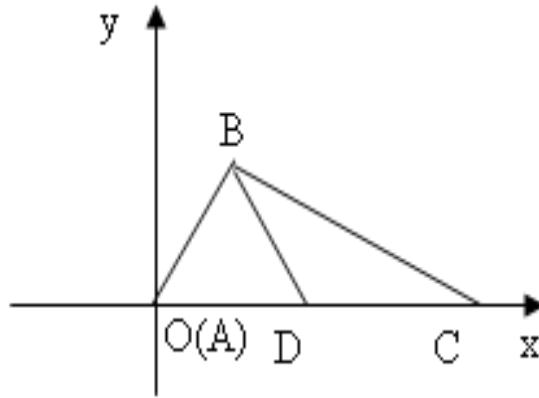

Рис. 1

У вибраній системі координат точки А, С і D мають наступні координати: $A(0,0)$, $C(b,0)$, $D(\frac{b}{2},0)$. Позначимо координати точки В через x і y . Тоді використовуючи формулу для знаходження відстаней між двома точками, заданими своїми координатами, отримуємо:

$$x^2 + y^2 = c^2, \quad (x-b)^2 + y^2 = a^2 \quad (1)$$

$$\text{За тією ж формулою } BD^2 = (x - \frac{b}{2})^2 + y^2 \quad (2)$$

Використовуючи формули (1) знаходимо x та y .

$$\text{Вони рівні: } x = \frac{c^2 - a^2 + b^2}{2b}; \quad y = \sqrt{c^2 - \frac{(c^2 - a^2 + b^2)^2}{4b^2}}.$$

Далі, підставляючи x та y формулу (2), знаходимо:

$$BD^2 = (\frac{c^2 - a^2 + b^2}{2b})^2 + c^2 - \frac{(c^2 - a^2 + b^2)^2}{4b^2};$$

$$BD^2 = \frac{a^2 + c^2}{2} - \frac{b^2}{4}$$

Приклад 2. Доведіть, що рівняння площини, яка симетрична даній відносно початку координат, відрізняється від неї тільки знаком вільного члена.

Доведення. Нехай рівняння площини-прообразу має вигляд $ax + by + cz + d = 0$. Довільна точка цієї площини $M(x, y, z)$ переходить у точку

$$M_1(x_1, y_1, z_1), \text{ де } \begin{cases} x_1 = -x, \\ y_1 = -y, \\ z_1 = -z. \end{cases}$$

Звідси маємо: $x_1 = -x$, $y_1 = -y$, $z_1 = -z$. Підставимо ці координати точки M у рівняння площини-прообразу і отримаємо рівняння для x_1, y_1, z_1 :

$$-ax_1 - by_1 - cz_1 + d \leftrightarrow ax_1 + by_1 + cz_1 - d = 0.$$

Або у звичному позначенні змінних маємо рівняння площини-образу: $ax + by + cz - d = 0$, що і потрібно було довести [4].

Слід звернути увагу школярів на те, що координатний та векторний методи доведення теорем не універсальні, їх зручно застосовувати для доведення паралельності і перпендикулярності прямих і відрізків, належності трьох точок одній прямій, подільності відрізка в даному відношенні, для доведення співвідношень між довжинами відрізків і величинами кутів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богданович М.В., Козак М.В., Король Я.А. Методика викладання математики: Навч. пос. – 3-є вид., перероб. і доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 336 с.
2. Друшляк М.Г., Лукашова Т.Д., Скасків Л.В. Навчання майбутніх вчителів математики розв'язувати задачі теорії графів із використанням GEOGEBRA. Фізико-математична освіта. 2019. Випуск 1(19). С. 35-40.
3. Скасків Л. В. Застосування графічного методу до розв'язування квадратних рівнянь //Л.В.Скасків //Priority directions of science and technology development: Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference, 20-22 February, 2021. – Kyiv, Ukraine, 2021. – P. 551–554.
4. Скасків Л.В., Руденко В.В. Застосування графічного методу до розв'язання алгебраїчних задач //Міжнародний податковий конгрес. – Ірпінь, 2020. – С.1300-1302.

СУПЕРЕЧНОСТІ В РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОГО ЗМІСТУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Туташинський Василь Іванович,
кандидат педагогічних наук
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

Анотація. Розглянуто та проаналізовано суперечності, що виникли у процесі проєктування та упровадження нового змісту технологічної освіти в Україні. Розкриваються шляхи вирішення суперечностей між вимогами Державного стандарту базової середньої освіти і модельних навчальних програм та навчально-методичним забезпеченням предмета «Технології».

Ключові слова: технологічна освіта; навчальні програми; суперечності; зміст освіти; навчально-методичне забезпечення.

Стрімкий розвиток науки та технологій призводить не тільки до нових досягнень людства, а й до виникнення проблем і суперечностей, які необхідно вирішувати у процесі проєктування й реалізації нового змісту технологічної освіти.

Незважаючи на потребу в масовому освоєнні нових технологій, розвитку інноваційної діяльності, як показують дослідження, спостерігається відставання в оновленні змісту технологічної освіти від досягнень науково-технічного прогресу.

У навчальних закладах України відповідно до концепції неперервної технологічної освіти [1, с.349] здійснюється поступове оновлення її змісту і змінюється методика його засвоєння.

У початкових школах України вже впроваджено новий навчальний предмет «Дизайн і технології». Його вивчення надає можливість ефективніше розвивати творчі здібності учнів, формувати здатність помічати і створювати

нові речі, цінувати справжню красу. Водночас, як альтернативний варіант, учні у 1-4 класах можуть вивчати дизайн і технології у процесі опанування інтегрованого курсу «Я досліджую світ», в якому особлива увага звертається на організацію їхньої пошукової діяльності.

У гімназіях, як інноваційний проєкт, з 2021 року в 5-х класах розпочато вивчення нового предмета «Технології». Цей предмет має забезпечувати реалізацію творчого потенціалу особистості, формування технічного та критичного мислення, готовності до зміни навколишнього природного середовища без заподіяння йому шкоди засобами сучасних технологій і дизайну, здатності до підприємливості та інноваційної діяльності, партнерської взаємодії, використання техніки і технологій для задоволення власних потреб, культурного й національного самовираження [2, с. 214].

Вчителі технологій та автори навчальної літератури отримали можливість користуватися не однією навчальною програмою, а вибирати модельну навчальну програму з чотирьох альтернативних, або розробляти власну.

Однак, упровадження нового предмета «Технології» в пілотних навчальних закладах розпочалося без належного навчально-методичного забезпечення. Навчальні заклади до початку навчального року отримали тільки модельні навчальні програми. Нові підручники, навчальні та методичні посібники для навчального предмета «Технології» ще тільки розробляються і будуть поширюватися на комерційних засадах через відсутність державного замовлення на їх видання. Водночас видавництва пропонують закладам освіти навчальну та методичну літературу, яка видавалася в попередні роки і вже не відповідає вимогам Державного стандарту базової середньої освіти та модельним навчальним програмам з предмета «Технології».

Проблема вивчення технологій у закладах освіти поглиблюється через застарілу матеріально-технічну базу більшості навчальних майстерень. Тільки деякі гімназії та ліцеї мають лабораторії робототехніки і кабінети для STEM-освіти. Вкрай обмежене фінансування закладів освіти не дає можливості оновлювати та поповнювати їх матеріальну базу й навчально-методичне

забезпечення.

За таких умов, що ускладнюються в умовах пандемії Covid-19 учені, разом з методистами пропонують учителям педагогічні технології дистанційного навчання, створюють нові цифрові ресурси і це відкриває нові перспективи для розвитку технологічної освіти.

У старших класах у ліцях, поряд з вивчення предмета «Технології», який має відповідне навчально-методичне забезпечення [3], учням пропонуються для вивчення на їх вибір низка спецкурсів, що надають можливість реалізувати свої творчі здібності в проєктно-технологій діяльності, набуті компетентності в сучасних технологіях, сприяють соціальному та професійному самовизначенню особистості [4, с.64].

Перелік спецкурсів було сформовано відповідно до пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні, але в останній час законодавство України з інноваційної діяльності змінилося, а разом з ним зазнали змін і довгострокові та середньострокові напрями інноваційного розвитку. Тому необхідні зміни й у змісті профільного навчання в ліцях [5; 6].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Туташинський В.І. Концепція неперервної технологічної освіти. Зб. матер. Всеукр. наук.-метод. конференції, присвяченої 98-річчю від дня народження В. Сухомлинського. 28-29.09.2016 / уклад. О.Е. Жосан. – Кропивницький. 2016. – 412 с. 349-353.

2. Туташинський, Василь Іванович. *Типова освітня програма та реалізація змісту технологічної освіти в гімназії*. Збірник наукових матеріалів 60 Міжнародної інтернет – конференції «Лютневі наукові читання» (1 лютого 2021 р., м. Київ) SPC “Sci-conf.com.ua”, м. Київ, Україна, с. 214-216.

3. Туташинський В. І., Кірютченкова І.В. Технології (рівень стандарту): підручник для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти / В. І. Туташинський, І.В. Кірютченкова (за загальною редакцією В.І. Туташинського). – К: “Педагогічна думка”, 2018. – 216 с. : іл.

4. M. Pidchiachyi, "Education and science of Ukraine in the dimension of civil society: social and professional orientation", *Continuing professional education: theory and practice*, Issue 3–4 (48–49), p. 59–65, 2016 (in Ukrainian).

5. Василь Туташинський. Новий зміст предмета "Технології". Технології: Нові навчальні програми для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту, профільний рівень); Методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України. – К.: – УОВЦ "Оріон", 2018. – С.42-44.

6. Василь Туташинський. Науково-методичне забезпечення варіативного складника змісту технологічної освіти у професійному ліцеї. *Молодь і ринок*. 2019. №3(170). С.127-131.

СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ КЕЙСІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Шама Ірина Петрівна,

к.п.н., старший викладач кафедри педагогіки
ДЗ Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Старобільськ, Україна

Анотація: у статті розглядається проблема створення і використання електронних кейсів для підвищення ефективності загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів в умовах дистанційної освіти. Для створення мультимедійних кейсів (лонгрид-кейсів) пропонується використовувати інтернет-платформи конструювання сайтів, зокрема сервіс tilda.cc.

Ключові слова: кейс, кейс-технологія, лонгрид-кейс, майбутні учителі, інтернет-платформи.

Виклики сьогодення, що пов'язані з низкою факторів, а саме: цифровізацією всіх сфер життя й освіти, зокрема, переведенням навчального процесу освітніх закладів усіх рівнів на дистанційну форму, зумовленого карантинними обмеженнями в умовах пандемії, вимагають нових підходів до створення освітнього контенту.

Процес загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів передбачає використання різноманітних ефективних педагогічних технологій, але саме кейс-технологія є найбільш зручною для адаптації навчального матеріалу до умов дистанційної освіти. Основним завданням цієї технології є формування бази знань студентів, на основі якої будується практична діяльність майбутнього педагога, а також формування вмінь прийняття рішень в конкретних ситуаціях педагогічної діяльності.

Інтенсивна освітня кейс-технологія дає чудові можливості поєднання

педагогічного керівництва з розвитком самостійності, ініціативи, творчості викладача та студента.

Упровадження сучасних освітніх технологій у практику професійної підготовки майбутніх фахівців розглядали А. Вербицький, І. Дичківська, Г. Лаврентьєв, Н. Лаврентьєва, А. Панфілова, С. Сисоева та ін. Потенціал кейс-технологій у забезпеченні практико зорієнтованого, особистісно-розвивального характеру вищої освіти представлено в працях П. Баєва, Л. Барнса, Ш. Бобохужаєва, Н. Волкової, О. Долгорукова, К. Кристенсена, О. Михайлової, О. Смолянїнової, Ю. Сурміна, З. Юлдашева та ін., теоретико-методичні засади використання кейс-технологій у педагогічній освіті – І. Андріаді, В. Бейзерова, М. Варданян, М. Голубчикової, І. Осадченко, М. Савельєвої, Л. Савенкової та ін.

Основними поняттями, що становлять теоретичну базу кейс-технології, є поняття „кейс”, „ситуація”, „аналіз”, а також похідне від них – „аналіз ситуації”. Самі по собі ці поняття різні фахівці дуже неоднозначно розуміють. *Кейс (case)* у перекладі з англійської означає випадок, а також „ящик, футляр”. У різних джерелах його визначають як: опис реальної ситуації; „шматочок” реального життя (в англійській термінології (TRUE LIFE); події, що реально відбулись у тій чи тій сфері діяльності й описані авторами для того, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії, „спонукати” студентів до обговорення й аналізу ситуації, і прийняттю рішення; „миттєвий знімок реальності”, „фотографія дійсності” [1, с. 8].

Кейс – це не просто правдивий опис ситуації, а єдиний інформаційний комплекс, що дозволяє зрозуміти ситуацію. Грамотно виготовлений кейс провокує дискусію, прив’язуючи тих, хто навчається, до реальних фактів, дозволяє змоделювати реальну проблему, з якою в подальшому прийдеться зіткнутись на практиці. Крім того, кейси розвивають аналітичні, дослідницькі, комунікативні навички, виробляють уміння аналізувати ситуацію, планувати стратегію і приймати управлінські рішення [2, с. 11].

Електронне середовище має дуже потужний потенціал та необмежену

кількість необхідної інформації для пошуку матеріалів і створення навчальних кейсів різного типу з педагогічних дисциплін (текстовий матеріал, відеоматеріали тощо) (на основі сервісів: <http://Flickr.com>, <http://www.panoramio.com>, <http://picasaweb.google.com>, <http://www.fotodia.ru>, <http://youtube.com> та ін.).

Існує велика кількість видів навчальних педагогічних кейсів: вступний ілюстративний міні-кейс, кейс-автонаратив, діагностичний кейс, функційний міні-кейс на основі педагогічної ситуації, проблемний міні-кейс на основі педагогічної ситуації, відкритий кейс на основі творів художньої літератури тощо. Але найбільш зручним для електронного середовища є мультимедійний кейс на основі поєднання текстової інформації, аудіо- та відеоматеріалів, створений за допомогою спеціальних інтернет-сервісів (tilda.cc, readymag.com, 1pro.st, stampsy.com, exposure.co та ін.;) – лонгрид-кейс.

Однією із зручних інтернет-платформ, на яких можна створити лонгрид-кейс, є сервіс tilda.cc. Конструктор сайтів Tilda Publishing містить велику кількість готових шаблонів для створення контенту та широкий набір інструментарію для візуалізації матеріалу. Навігація інтуїтивна, сайт містить багато довідкового матеріалу, статті, фото, відео, статті з покроковим навчанням створення контенту. Лонгрид може бути представлений на одній сторінці або містити кілька сторінок. Створення одного проекту безкоштовне, покликанням на нього можна поділитись у соціальних мережах.

Створення мультимедійного лонгрид-кейсу передбачає такі етапи:

1. Визначення місця в курсі й теми, до якої доцільне створення саме лонгрид-кейсу. Потрібно враховувати такі критерії до якісного кейсу: кейс розповідає; фокусується на темі, що викликає інтерес; кейс повинен викликати емоційний відгук і співпереживання головним діючим особам; зміст кейсу повинен містити пряму мову, цитати; аудіо-, візуальні матеріали доповнюють і підсилюють сприйняття змісту кейсу; у кейсі вирішуються проблеми, зрозумілі студентам; кейс потребує вирішення педагогічної проблеми; вирішення кейсу формує навички педагогічної діяльності.

2. Підбір текстових і візуальних матеріалів. Створення структури лонгрид-кейсу.
3. Реєстрація на сайті. Потрібно ввести адресу електронної пошти і пароль.
4. Вибір шаблону, із запропонованих на сайті tilda.cc.
5. Наповнення кейсу блоками, які містяться на сайті: обкладинка, текст, зображення, пряма мова, відео і т.ін.
6. Опублікування проекту.

Для студентів 3-го курсу педагогічних спеціальностей був створений лонгрид-кейс „Василь Сухомлинський: учитель вчить жити власним прикладом” [3]. Метою кейсу було увиразнення саме індивідуальних особливостей педагогічної діяльності В. Сухомлинського, то джерелами для підготовки кейсу слугували: а) фрагменти з творів В. Сухомлинського, що розкривають вимоги до вчителя; б) мемуари, присвячені спогадам про В. Сухомлинського, художньо-публіцистична література; в) відео-матеріали сервісу Youtube (відеофільм „В. Сухомлинський як особистість” (<https://www.youtube.com/watch?v=VsB6BR8KoGI>), який містить кадри хроніки, дозволяє почути голос В. Сухомлинського); г) фотоматеріали, присвячені життю В. Сухомлинського, з різних сервісів Інтернету. За результатами роботи із кейсом студенти склали „портрет” В. Сухомлинського як учителя-практика. Змістовний матеріал кейсу репрезентує вимоги принципу доповнюваності (комплементарності) різних форм педагогічного знання (наукове, художньо-образне). Відзначимо значущість емоційного аспекту в змісті кейсу, що суттєво сприяє цілісності навчального матеріалу як єдності когнітивного, емоційного та діяльнісного (поведінкового) аспектів професійної підготовки майбутніх учителів.

Практична складова вирішення кейсів, дозволяє формувати професійну компетентність майбутнього вчителя. Кейс-технологія гармонійно вплітається в освітній процес, доповнює його всілякими життєвими деталями, наближає до навколишньої дійсності, має передумови на формування досвіду успішної

педагогічної діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що в умовах дистанційної освіти створення і застосування електронних кейсів в процесі загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів є дуже ефективним та перспективним.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Варданян М. Р. Палихова Н. А., Черкасова И. И., Яркова Т.А. Практическая педагогика: учеб.-метод. пособие на основе метода case-study. Тобольск : ТГ СПА им. Д. И. Менделеева, 2009. 188 с.
2. Голубчикова М. В., С. А. Харченко Кейс-технологии в профессиональной подготовке педагога: учеб. пособие. Иркутск: ФГБОУ ВПО „ВСГАО”, 2012. 116 с.
3. Лонгрид-кейс «Василь Сухомлинський: учитель вчить жити власним прикладом» URL: <http://project839027.tilda.ws/page3561301.html>.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Шахіна Ірина Юріївна,

к.п.н., доцент

Мосієнко Василь Олександрович,

студент

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація. У статті висвітлено поняття «інновація», «інноваційні педагогічні технології». Проаналізовано основні групи інноваційних педагогічних технологій, котрі підвищують якість підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Розкриваються основні методологічні вимоги, яким має відповідати педагогічна технологія. Розглянуто методи взаємодії педагогів та учнів у процесі впровадження особистісно-орієнтованої освіти у сучасній школі.

Ключові слова: інновація, інноваційні педагогічні технології, сучасна школа, особистісно-орієнтована освіта, прогнозований результат.

Постановка проблеми. Одним із шляхів модернізації освітньої системи України постає впровадження у навчальний процес інноваційних педагогічних технологій і методів. Інновації – нові форми організації діяльності і управління, нові види технологій, які охоплюють різні сфери життєдіяльності людства.

Стрімкий розвиток інноваційних технологій є основною причиною масштабних освітніх реформ, що перетворюють освіту на продуктивний сектор економіки. З одного боку, система освіти є виробником інновацій шляхом підготовки майбутніх фахівців, з іншого – стає споживачем інноваційних технологій. На жаль, інноваційна діяльність у сфері освіти України характеризується відсутністю цілісності та системності у розробці,

обґрунтуванні та освоєнні інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інноваційних освітніх технологій бере початок з кінця 50-х років ХХ ст., у вітчизняній практиці термін «інновація в освіті» почав використовуватися лише у середині 80-х років ХХ ст. у зв'язку з процесами перебудови радянської освітньої системи. Проблемам інноваційної діяльності було присвячено багато досліджень провідних учених, серед яких О. Арламов, Н. Артикуца, І. Беха, М. Бургін, Л. Ващенко, Г. Герасимова, Л. Даниленко, І. Дичківська, В. Журавльов, Л. Ілюхіна, М. Кларіна, О. Козлова, А. Ніколс, М. Поташник, О. Пехота, Л. Подимова, О. Попова, В. Сластьоніна, А. Хуторський, Н. Юсуфбекова та інші.

Метою статті є аналіз ключових понять інноваційних технологій, їх місце, роль, проблеми та перспективи розвитку у сучасній українській школі.

Виклад основного матеріалу. Прискорення науково-технічного і соціального прогресу, кризові економічні, екологічні, демографічні, політичні та інші явища, що виникають у сучасному світі, неминуче позначаються на системі освіти, загострюють протиріччя і труднощі формування молодого покоління. Традиційні педагогічні засоби виховання, змісту й організації освітнього процесу все частіше не спрацьовують. Через невідповідність характеру соціальних та педагогічних процесів виникають кризові явища у педагогіці. Найважливіші з них виявляються у нездатності освітніх закладів впливати на дитину для формування цілісної особистості, у невмінні враховувати індивідуальні, вікові та біопсихологічні особливості вихованців, неповторність особистості кожного. Тому у сучасному вимогливому та швидкозмінному соціально-економічному середовищі рівень освіти, її вплив на особистісний розвиток дитини, значною мірою залежатиме від результативності запровадження технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях, які розвивають діяльнісний підхід до навчання [1, с. 185].

Інновації у педагогічній діяльності розглядаються як нововведення в

педагогічній системі, які покращують результати освітнього процесу, формують новий стиль навчання. Час вимагає відходу від трафаретних уроків передачі готових знань, а відтак і від зниження інтересу учнів до самостійного пошуку, і від формування особистостей, які мислять стереотипно, нецікаво. Натомість ми маємо усвідомлювати, що педагогічний процес складається із низки неповторних ситуацій, які потребують експромтного рішення, із ефективних педагогічних імпровізацій, що зумовлюють розвиток творчих здібностей учнів, активізують їхню пізнавальну пошукову діяльність та творчість [2 с. 12].

Отже, інноваційні педагогічні технології як процес – це цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику оригінальних, новаторських способів, прийомів педагогічних дій і засобів, що охоплюють цілісний освітній процес від визначення його мети до очікуваних результатів [3, с. 38].

Людина XXI століття – це людина, яка постійно навчається, життя і діяльність якої будується на основі знань. Поки що, на жаль, засвоєння знань тим, хто навчається, часто орієнтоване на досягнення мети – успішно скласти іспит, отримати хорошу оцінку. Сучасне життя вимагає, щоб людина і все суспільство діяли на базі здобутих знань. Тобто в процесі навчання потрібно не лише досягати засвоєння учнями певних знань, необхідно зробити знання складовою кожної особистості, її сутністю, основою її поведінки, діяльності [4, с. 4].

Інноваційність розвитку освіти – постійні нововведення в діяльність закладів освіти, в освітній процес – є тією нагальною потребою, без задоволення якої вона втратить взаємозв'язок з життям, загубить свій творчий потенціал, перетвориться в рутинну справу, не потрібну ні суспільству, ні особистості. Життя вимагає інтенсифікації пошуку, експериментування, введення новітніх технологій, застосування нових засобів навчання. Разом з тим, реалізація цих вимог не може здійснюватись хаотично, безсистемно, непродумано й без урахування того педагогічного досвіду, який в минулому

приводив до відомих, а в багатьох випадках і до видатних педагогічних успіхів. У ряді підходів цей досвід не втратив свого значення ще й сьогодні. Зрозуміло, що інновації мають розгортатись з урахуванням минулого досвіду, а не ігноруючи його [5, с. 10].

Забезпечити реалізацію цих вимог повинна особистісно-орієнтована освіта. Спектр методик і технологій, що складають її зміст досить широкий: вальдорфська педагогіка, технологія саморозвивального навчання Г. Селевка, дальтон-технологія, колективний спосіб навчання, ігрові технології, методика Марії Монтесорі, технологія модульного та модульно-розвивального навчання, проектні технології, розвивальне навчання, технологія рівневої диференціації М. Гузика, адаптивна система навчання А. Границької, технології проблемного навчання, сугестивні технології, продуктивна освіта, особистісно-орієнтоване розвивальне навчання І. Якиманської, школа «діалогу культур», інтерактивні технології та деякі інші.

Особистісно-орієнтована освіта базується на таких засадах:

- дитина в школі – повноцінна особистість;
- метою освіти є становлення особистості;
- педагогічні відносини базуються на принципах гуманізації і демократизації;
- учень є суб'єктом навчальної діяльності;
- талановитою є кожна дитина;
- в основі навчання лежить позитивна Я-концепція особистості;
- навчання на основі успіху, відмова від примушування [6, с. 123].

Ключовими ознаками особистісно-орієнтованого навчання є: опора вчителя на суб'єктний досвід учня (на відміну від «суб'єктивний», який передбачає, що десь існує ще й об'єктивний, тобто правильний досвід), не несе в собі негативної оцінки. Поняття вживається на означення зумовленого процесом соціалізації емоційно-ціннісного ставлення особистості до певного факту, явища); суб'єкт-суб'єктні відносини учасників освітнього процесу (учень стає суб'єктом діяльності тільки тоді, коли реально може впливати на

неї на всіх етапах: цілевизначення, планування, організації, рефлексії, оцінювання); діяльнісна основа (учні вчаться самостійно здобувати і застосовувати знання) [7, с. 13].

Особистість, якій притаманні творче мислення, оригінальні нестандартні рішення поставлених завдань, креативне мислення, багата уява і фантазія, завжди буде високопрофесійним спеціалістом, здатним до творчості у будь-якій галузі професійної діяльності. Це стосується і професійної діяльності, в якій особистість досягає такого рівня виявлення своєї сутності, коли її індивідуальні прояви набувають культурно-історичного змісту, а кожний окремий продукт цього діяння виходить за межі встановленого раніше, позначає нові грані, нові потенційно можливі площини професійно-творчого діяння (не тільки для самої цієї особистості, а й для її наслідувачів) [8, с. 64].

Відомо, що важливу роль у формуванні творчої особистості відіграє особистість учителя, наставника; водночас дати імпульс розвитку творчих здібностей, підготувати до творчості може лише творча особистість, яка наділена яскраво вираженими креативними рисами: розвиненою творчою уявою, фантазією та інтуїцією; схильністю до педагогічних інновацій, розвиненістю продуктивного мислення, здатністю до комбінування, свободи асоціацій.

Групові (колективні) технології застосовувалися ще в середні віки. Ідеї взаємного навчання закладено ще белланкастерською системою.

Технології індивідуалізації процесу навчання – організація освітнього процесу, за якого вибір педагогічних засобів та темпу навчання враховує індивідуальні особливості учнів, рівень розвитку їх здібностей та сформованого досвіду. Її основне призначення полягає в тому, щоб забезпечити максимальну продуктивну роботу всіх учнів в існуючій системі організації навчання. Індивідуальне навчання – форма, модель організації освітнього процесу за якого:

- 1) вчитель взаємодіє лише з одним учнем;
- 2) один учень взаємодіє лише із засобами навчання (книги, комп'ютер

тощо).

Головною перевагою індивідуального навчання є те, що воно дозволяє повністю адаптувати зміст, методи та темпи навчальної діяльності дитини до його особливостей, слідкувати за кожною дією та операцією у вирішенні конкретних завдань, за його рухом від незнання до знання, вносити вчасно необхідні корективи в діяльність як учня, так і вчителя.

В сучасній вітчизняній педагогічній практиці та теорії найбільш суттєвими прикладами технологій індивідуалізації навчання є [9, с. 231]:

- проектний метод;
- технологія продуктивного навчання;
- технологія індивідуального навчання І.Унт;
- адаптивна система навчання А. Границької;
- навчання на основі індивідуально-орієнтованого навчального плану

В. Шадрікова.

Інтерактивне навчання. В Україні розроблена та пропагується технологія інтерактивного навчання О. Пометун. Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної активності, що має за мету створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Інтерактивне навчання сприяє формуванню навичок та вмінь як предметних, так і загальнонавчальних; виробленню життєвих цінностей; створенню атмосфери співробітництва, взаємодії; розвитку комунікативних якостей. Технологія передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем.

Мультимедійні технології пов'язані зі створенням мультимедіа-продуктів: електронних книг, енциклопедій, комп'ютерних фільмів, баз даних. У цих продуктах об'єднуються текстова, графічна, аудіо- та відеоінформація, анімація. Мультимедіа-технології перетворили комп'ютер на повноцінного співрозмовника, дозволили учням, не виходячи з навчальної аудиторії, будинку, бути присутніми на лекціях видатних вчених, брати участь у конференціях, діалогах, вести кореспонденцію. Як принципово новий навчальний засіб

електронна книга відкрила можливості «читати», аналізувати «живі» озвучені сторінки, Тобто можливості бачити, чути, читати.

Мережеві технології призначені для телекомунікаційного спілкування учнів з викладачами, колегами, працівниками бібліотек, лабораторій, установ освіти тощо. Телекомунікаційний доступ до баз даних здійснюється через всесвітню мережу Інтернет. Формами мережевої комунікації є:

- електронна пошта – призначається для обміну інформацією між суб'єктами зв'язку, здійснення консультування, організації дистанційного навчання;
- телеконференція – дозволяє викладачеві та учням, що знаходяться на значній відстані одне від одного, організувати спільне навчання, обговорювати навчальні проблеми, брати участь у ділових іграх, практикумах тощо в умовах так званого віртуального класу.

Упровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвиненою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій. Педагогів-новаторів такого типу називають педагогами інноваційного спрямування, їм властиві чітка мотивація інноваційної діяльності та викристалізована інноваційна позиція, здатність не лише включатися в інноваційні процеси, але й бути їх ініціатором. Завдяки старанням педагогів-новаторів нових орбіт сягало мистецтво навчання і виховання, їм належать різноманітні відкриття. На новаторську педагогічну практику зорієнтовано і немало представників науки, які свої авторські програми реалізують у закладах освіти не як експериментатори, а як учителі й вихователі [10, с. 17].

Висновки. Щоб досягти успіху у вирішенні цього важливого завдання, необхідно постійно удосконалювати і систему навчання, і виховання, і підготовку творчих педагогічних кадрів. Час вимагає від нас подивитися на тих, кого ми вчимо, не через окуляри свого предмета, а з позицій психології, педагогіки, методики та фізіології. І тоді ми зможемо відповісти на запитання: як же потрібно навчати, виховувати, щоб справді «не втратити» здібності юної

особистості, щоб дійсно дієво допомогти їй самоствердитися як творчій особистості, як людині, як професіоналу XXI століття.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю : 2-ге вид. допов. / В.П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2008. – 819 с.

2. Биков В.Ю. Відкрите навчальне середовище та сучасні мережні інструменти систем відкритої освіти / В.Ю. Биков // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія №2. Комп'ютерно орієнтовані системи навчання: Зб. наук. праць / Редрада. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – № 9 (16). – С. 9-16.

3. Кремень В. Інноваційність і освіта/ Василь Кремень //Позакласний час. - 2009. - № 11-12. - С. 36-38.

4. Вакарчук І. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів: Тези доповіді Міністра освіти і науки України Івана Вакарчука/ Іван Вакарчук //Освіта. - 2009. - 24 червня - 1 липня. - С. 3-6.

5. Соснюк О.П. Формування педагогічної готовності особистості до інноваційної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01. «загальна психологія, історія психології» / О.П. Соснюк. – Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2006. – 20 с.

6. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології/ І.М. Дичківська// Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.

7. Бідоленко Л. Духовний розвиток особистості в освітньому інноваційному просторі / Л. Бідоленко //Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - 2002. - № 4. - С. 12-16.

8. Roman S. Gurevych, Iryna Yu. Shakhina, Olena A. Podzygun Google Classroom as an effective tool of Smart learning and monitoring of students' knowledge in vocational schools //Information Technologies and Learning Tools, 2020, Vol 79, №5. P. 59-72.

9. Шахіна І. Ю. Інноваційні методи, технології та моніторинг якості електронного навчання (лабораторний практикум): навчальний посібник / І. Ю. Шахіна. – Вінниця : ФОП Тарнашинський О. В., 2020. – 435 с.

10. Сиротинко Г.О. Інноваційний розвиток освіти: проблеми переходу від теорії до практики / Г.О. Сиротинко // Управління школою. – 2005. – №1. – С. 15-18.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.99

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF IDENTITY DEVELOPMENT IN THE STORY «LE VIEILLARD ET L'ENFANT»

Kharchenko Nadia Anatoliivna

PhD in psychological sciences, associated professor,
an associated professor at the chair of psychology
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Lukomska Svitlana Olexiivna

PhD in psychological sciences,
senior researcher of Department of methodology
and theory of psychology Institute of Psychology NAPS Ukraine

Summary. In modern society, the structure of the "Self" of its individuals acquires the greatest cognitive complexity in comparison with any historical epoch. Accordingly, the question of identity formation and possible ways to overcome its crisis are also becoming more difficult. Gabrielle Roy – a well-known Canadian writer, public figure, one of the main figures in Canadian French-language literature, her novel “The Road to Altamont” (the second part of it is *Le vieillard et l'enfant*). As a result of the analysis it can be noted that the novel "Le vieillard et l'enfant" is an autobiographical narrative, ie based on life history, which emphasizes that it is impossible to be authentic, with a personal identity and the ability to effectively go through its crises without accepting their own life experience, understanding its key events and their emotional processing.

Key words. Identity formation, Gabrielle Roy, personal identity, Self, personality.

The phenomenon of identity arises within the global problems of human

existence, in this context it is especially important to understand the concept of personal identity not in light of its disparate aspects, but based on the principle of complementarity and multivariate influence on human functioning in a dynamic world. Not the last role in this process is played by the analysis of properties of identity of characters of literary works.

Gabrielle Roy – a well-known Canadian writer, public figure, one of the main figures in Canadian French-language literature, her novel “The Road to Altamont” (La Route d'Altamont, 1966), despite containing four independent texts, each of which tells a finished story, is not a collection of short stories, but a novel-saga, a genre that is both fragmented and unified, has a flexible structure based on the concept of human life, and therefore allows you to analyze the personal identity of his characters.

The aim of current study is to investigate the links between personal identity development verbal markers based on data obtained from Gabrielle Roy's story “Le vieillard et l'enfant”. In G. Roy's stories, the stories of the heroes change, expand and become more complicated in the process of their maturation, gaining life experience and distance from the mother figure (P. R. Gilbert) [1]. For example, the unfolding of Christine's life is gradual: from playing with dolls at home, where the circle of communication is limited to the mother (key narrative "doll"), dreams of seeing something new, expand the circle of contacts (narrative "lake"), acquaintance with a male figure, the opposite of a female figure, but also realizing the maternal function (narrative "movement") to discover a completely new world, opposite to the usual, but no less attractive and fascinating - from the Manitoba prairies to the hills of Winnipeg - (narrative "mountain"). Despite the logic of the description of the life cycle, in the works of G. Roy highlights an important psychological problem - the loss of control over life events - the main characteristic of the crisis of personal identity. When Christine realizes that not everything in her life can control, including natural life cycles such as aging and death, she reflects on her feelings and verbalizes them, thereby reducing anxiety over the course of her later life (L. Renée) [2].

In the discursive environment of *Le vieillard et l'enfant*, we have identified the

following psycholinguistic markers: time and space, which are the spatio-temporal component of the cognitive component of personal identity.

An important psychological point, vividly reflected in "Le vieillard et l'enfant" is the value of being in a situation "here and now", in fact, the meeting of past (old age) and future (childhood) occurs in the present, it is here that the two poles of life coexist cycle (S. Marcotte) [3].

Assumptions about the presence of temporal "modes" in the structure of "Self" are traditional for psychological studies of personality. Beginning with the classic works of W. James, the concept of "Self-concept" laid not only a relevant idea of himself, but also how the individual himself assesses the possibilities of their development in the future. The research of the last decade has not only continued and developed it, but has also made it one of the central issues in all issues related to the "Self". First of all, this is due to the introduction into active scientific circulation of the concept of "possible self", which reflects not only the predicted future, but also the unrealized past. It is not identical with the "ideal self" given by social norms, because it contains negative self-characteristics, and differs from the "desired self", directly determined by human motivations, as it includes a reflection of moments of involuntary self-development. Today, the traditional problem of "self-concept time" in its motivational meaning is increasingly realized through the study of the so-called prospective identity - those identification characteristics of the individual that are related to the future. Prospective identity is understood as an image of "I-in-the-future", which includes the future personal and social identity of the subject. In essence, this is the actualization of one of the "possible selves", taken in the social environment. It is the continuity, presented as the unity and integrity of human existence in the course of time, reflects the temporal nature of identity. The described criterion of identity is provided by the process of transformation of any changes that occur with a person and in a person, into a continuous, consistent integrity.

The juxtaposition / union of childhood with old age is a key aspect of the paradoxical concept of time reflected in the novel "Le vieillard et l'enfant", and especially in The Old Man as a Child. Thus, opposites that can neither reconcile nor

annul each other are united in a paradox in which they can coexist simultaneously. Indeed, through the characters of Christine and Saint-Hilaire, G. Roy illustrates the paradoxical course of time, which takes the form of pauses and jerks, in a circular motion, where opposites combine - so childhood and old age, the two extreme poles of life, meet and merge into one point at a given moment. When Christine asks Monsieur Saint-Hilaire what the distant shores of Lake Winnipeg are — its end or its beginning, the old man replies, “The end, the beginning? You ask a strange question! The end, the beginning ... What if it was the same thing! ... Maybe it all ends in a big circle, in which the end and the beginning converge.

In the story "Le vieillard et l'enfant" the phrase "rediscovered time" (*temps retrouvé*) occurs several times, in the text and the whole novel "La Route d'Altamont" it is found much more often, ie it is important in the intergenerational interaction of grandmother Christine, her mother Evelyn, actually Christine and Monsieur Saint-Hilaire. This is not a real past that can be resurrected by awakening memories, but an idyllic place that belongs to a completely different time or, more likely, a place that is beyond time and more controlled by imagination than memory. While the traditional autobiography deals with the "I" itself and tries to recreate an individual and unique past, "La Route d'Altamont" is a language from "We", which combines several "I", it is essentially a polyphonic story in which several voices complement each other to reach agreement in the multiple but, nevertheless, single perspective of personal identity.

In the works of G. Roy geographical landscape symbolizes a certain age of human life, so the plain is a metaphor for childhood, in the novel "La route d'Altamont" prairie is not just a geographical concept, they reflect through memories a sense of belonging to a cultural community, Christine's social identity. Her return to the plains after traveling to the lake (adulthood) and hills (old age), shows reconciliation with their past, which is manifested in the internalization of living space, transformed into a symbolic place, the complexity of which is consistent with the psychological development of the protagonist [4].

Landscape, or rather geographical contrasts, such as hills and plains, are used

to describe protagonists such as Christine or her mother in *La route d'Altamont*. The journey, made by two women, to the hills of Altamont, is characterized by wanderings, adventures and searches for themselves. Landscapes and characters merge because G. Rowe abstracts from real geography and reduces the personality of temporality: past, present and future, old age and youth, departure and return. Then each form of landscape is identified. The road to Altamont very clearly illustrates the fusion of character and landscape with metaphors such as "huge desires" ("vastes désirs"), "mysterious sky" ("ciel énigmatique"), "waiting space" ("espaces en attente"), "Mirage" ("bien dans ses mirages"). In "*La route d'Altamont*" the geographical landscape is gradually transformed into an indefinite universal space - a stage for the unfolding of life stories.

We should pay attention to the following three characters, presented differently in the novel and the music album - "plain" (area of comfort and discomfort at the same time, the desire to change residence and fear of change), "lake" (something new, unknown, related to adventures) and "hills" (not listed in the children's album, as they characterize the socio-philosophical aspect of the finiteness of life, the discovery of another world "over there").

Another concept-symbol of the novel "*Road to Altamont*" is actually "road" (route). The development of the individual, the formation of his identity is impossible without the gradual advancement of his life, it is the symbol of the road allows the reflection of their own experience on the plain, lake and hill. Another concept of the novel is the "horizon". It is a horizon that represents the future, a set of possibilities, poorly understood, often utopian, a kind of universal ideal state that can never be achieved completely by one person.

To look beyond the horizon, Christine since childhood has repeatedly tried to rise above his fulcrum, which, each time as if shifted further. This attempt to change perspective with the help of height is necessary for people who have decided to make a profound psychological change in their personality. Christine, as a child, demonstrates this existential necessity by repeatedly substituting the concepts of "attitude" (habit) and "altitude" (altitude). Here the merging of space-time, plain and

height becomes very specific: self-realization, the search for an authentic "Self" is impossible without changing the usual to the unknown, self-development and self-improvement.

At any age, a person has his own life narrative, conscious, and therefore controlled, hence - the formed personal identity is not least in maintaining control over their past. Acquisition of personal identity is impossible without the choice of individual freedom, without finding one's place in a changing and unpredictable world. G. Roy demonstrates the reflexivity of the main character through the image of her as "the author of the narrative" and as "his witness". Faced with problems, uncertainty, stress, a person is able to "rise" above the situation, look at himself and her as if from the side, constructing its model, in fact, it is reflexivity that allows a person to master their life path, personal development, master the subjective position in social relations. Thus, the transformation of identity in the modern world can be understood only in terms of constructing the "I" as a reflective project - the implementation of a holistic, biographical story, which is constantly adjusted in the multivariate context of choice. In this case, the achievement of identity is understood as the development of the trajectory of "I", which becomes perhaps the most important life task of the socialized individual.

REFERENCES:

1. Gilbert P. R. All Roads Pass Through Jubilee: Gabrielle Roy's *La Route d'Altamont* and Alice Munro's *Lives of Girls and Women*. *Colby Quarterly*. 1993. № 29(2). P. 136-148.
2. Renée L. Espace et asservissement dans *La route d'Altamont* de Gabrielle Roy. *Cahiers franco-canadiens de l'Ouest*. 1998. № 2. P. 271-280.
3. Marcotte S. Correspondance, autobiographie et journal personnel chez Gabrielle Roy. *Quebec Studies*. 2001. № 31. P. 76-96.
4. Roy G. *La route d'Altamont*. *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*. 1970. № 3(3). P. 133-138.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІСНЕННЯ І ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ

Гуменюк Галина Вадимівна,
к. психол.н., доцент
Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України
м. Київ, Україна

Анотація: звернуто увагу на проблему підвищеної вимогливості до фахової компетентності фахівців в умовах сучасного ринку праці, зокрема у контексті збільшення у них психоемоційного напруження. Показано, що професійна життєстійкість ученого є одним із потужних особистісних ресурсів, яка забезпечує збереження у нього нормальної функціональності і високої ефективності діяльності. Представлено результати емпіричного дослідження, які доводять існування тісного взаємозв'язку між структурними одиницями професійного самоздійснення українських учених та їх життєстійкістю. Підсумовано, що професійна життєстійкість учених є тою системною особистісно-професійною властивістю, яка виявляється у певному рівні включеності у наукову діяльність, контролі за нею та прийнятті «професійних ризиків», а також забезпечує здатність ученого протистояти несприятливим обставинам у роботі та забезпечує його професійне самоздійснення.

Ключові слова: професійна життєстійкість, професійне самоздійснення, фахівець, учений, особистісно-професійний розвиток.

Сучасний професійний світ сповнений динамізмом, змінністю та підвищеною вимогливістю до рівня фахової компетентності, що обумовлює збільшення психоемоційного напруження у фахівців самих різних професій. Подібна ситуація на ринку праці завдає нового вектору в оцінюванні рівня професіоналізму суб'єкта праці, які наразі пов'язані не лише з фахової

компетентністю, вмінням успішно досягати професійних завдань, а й з його психоемоційною стабільністю та витривалістю. Особливо це стосується професійної діяльності, яка кваліфікується як розумова праця. У зв'язку з цим, на порядок денний психологічної науки виносяться питання: як розв'язувати складні професійні завдання, зберігаючи при цьому сили на тривалий марафон; як навчитися корегувати вимоги, що постійно ускладнюються суспільством та технологіями виробництва, і, водночас, реалізовувати їх з врахуванням своїх можливостей та завдань власного професійного саморозвитку. Одним із способів розв'язання даної дилеми є звернення до ресурсів професійної життєстійкості як системної особистісно-професійної властивості, що формується у фахівця впродовж професійного життя, виявляючись у певному рівні включеності в професійну діяльність, контролі за нею та прийнятті «професійних ризиків», а також забезпечуючи його здатність протистояти несприятливим обставинам у роботі, запобігаючи розвитку професійної дезадаптації, розладам здоров'я та забезпечуючи професійне самоздійснення.

Сказане підкреслює головну цінність життєстійкості, її виключний прикладний аспект, а саме тією роллю, яку це особистісне утворення відіграє в успішному протистоянні фахівця стресовим ситуаціям. У теоретичному плані проблема життєстійкості розроблена недостатньо, хоча вона знаходиться на перетині теоретичних поглядів екзистенціальної психології, психології здоров'я, психології праці, психології розвитку і прикладної галузі психології стресу та подолання його. Відмітимо, що серед науковців до нині відсутня єдність у поглядах щодо природи цього феномену. Існує чимало точок зору про генезу цього поняття – від думок, що життєстійкість є вродженою здатністю чинити опір, яка закладена генотипічно, до погляду, що це – вміння, яке можна розвивати і, яке необхідно опанувати [1]. Безсумнівним є те, що життєстійкість складає внутрішній ресурс людини, який дозволяє їй не лише протистояти негативним чинникам, але за будь-яких обставин відчувати цінність і смисл свого життя.

Натомість щодо множинної функціональності життєстійкості, то вона не

викликає жодних сумнівів чи критичних міркувань. Насамперед, виокремлюються наступні її функції:

- *Потенціююча*, тобто та «що може бути» (з перекладу фр. мови).

Найчастіше у психології потенційне розглядається як приховане психічне явище, яке за певних умов може проявитися як актуальне [2, с. 247]. Саме у цьому і розкривається суть феномену життєстійкості, яка в буденних умовах знаходиться в людині у симультанній формі, натомість у стресовій ситуації набуває явної, розгорнутої форми. Так, людина, опиняючись у таких ситуаціях, автоматично сприймає їх як підконтрольні, тобто такі, що усвідомлюються нею, активізуючи всі наявні ресурси для подолання стресових подій чи розв'язання проблемної ситуації.

- *Адаптувальна або життєзабезпечуюча*, яка складаючи внутрішній ресурс, підконтрольний людині дозволяє їй у будь-якій ситуації виживати, бути життєспроможною, відчуваючи цінність і смисл життя. Підвищуючи успішність діяльності, пізнавальну активність, життєстійкість сприяє позитивному психічному і соматичному самовідчуттю.

- *Реалізуюча* – мобілізація всіх ресурсів дозволяє людині не лише подолати несприятливі умови життєдіяльності, розв'язати стресову ситуацію, адаптуватися до неї, а й реалізувати накопичений досвід для постановки і досягненні своїх цілей, розв'язання задач (мисленнєвих чи предметних) тощо. Щодо цієї функції життєстійкості М.О. Фрізен відмітила, що саме вона дозволяє життєстійкості виступати особливим патерном структури установок і навичок людини, які надалі дозволяють їй перетворювати зміни у можливості «Це каталізатор, який дозволяє трансформувати негативні уявлення у нові можливості» [3, с. 110].

Отже, розвиток життєстійкості фахівця питомо розширює його можливості для особистісно-професійного зростання. Особливе місце в останньому посідає характерна особливість: здійсненність (Erfüllung) ресурсного потенціалу досягається по мірі здійснення (Verwirklichung) людини у певній діяльності. Іншими словами, кожній людині від природи властивий

певний потенціал активності, який найбільш рельєфно виявляється у повноті її самоздійснення. У самому загальному розумінні самоздійснення – це одночасно процес (під час якого відбувається реалізація сутнісних можливостей свого життєвого призначення) та результат (як завершеність, підсумок реалізованості потенцій особистості у житті, професії тощо). Під таким кутом зору самоздійснення означає внутрішню тенденцію розвитку себе, так би мовити сутнісне самовиконання, яке властиве кожній людині та, яке передбачає наявність продуктивної активності. При цьому активність у процесі руху до істинної сутності людини має продукуватися виключно нею самою. Людина сама шукає контекст для продуктивної самозміни, переводячи свої можливості у площину дійсності в різних сферах життя та праці.

Особливо гостро проблема самоздійснення та пошуки можливостей для її досягнення стоїть перед ученими як суб'єктами розумової праці, мета яких здійснювати інтелектуальну інноваційну діяльність, спрямовану на отримання та використання нових знань, об'єктів тощо. Ця гострота обумовила необхідність проведення емпіричного дослідження, *метою* якого стало виявлення існування взаємозв'язку та його характеру між структурними одиницями професійного самоздійснення українських учених та їх життєстійкістю. Це дозволило наблизитися до питання пошуки шляхів для напрацювання дієвих алгоритмів активізації потенційних ресурсів учених для подолання ними стресових подій чи розв'язання проблемних ситуацій у фаховій діяльності для досягнення професійних вершин.

У дослідженні взяло участь 63 учених гумінарного профілю, які працюють у наукових установах та закладах вищої освіти України. З них – 11 докторів наук, з яких – 4 академіка, 2 члена-кореспондента, 9 професорів та 2 доцента; 52 кандидата наук, з яких – 47 старших наукових співробітників/доцентів.

Методи дослідження: психодіагностичні методики (опитувальники професійної життєстійкості (автор О. Кокун, 2021 р.) і професійного самоздійснення (автор О. Кокун, 2014 р.) та кореляційний аналіз. З метою

визначення статистичної достовірності розбіжностей між виявленими зв'язками використовувався t-критерій Стьюдента.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали концептуальні положення:

1. Про професійне самоздійснення як одну із найважливіших форм життєвого самоздійснення, яке характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням його професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями [4]. За О.М. Кокуном, професійне самоздійснення відбувається через два взаємопов'язані способи:

- зовнішньопрофесійний, як досягнення значущих здобутків у різних аспектах професійної діяльності;

- внутрішньопрофесійний, як професійне самовдосконалення, спрямоване на підвищення професійної компетентності та розвиток професійно-важливих якостей.

Відповідно *показниками*, які уможливають діагностувати професійне самоздійснення (за О.М. Кокуном) є рівень розвитку цих двох способів, які представлені наступними 10 ознаками:

- внутрішньопрофесійний: потреба у професійному вдосконаленні, наявність проєкту власного професійного розвитку, переважаюче задоволення власними професійними досягненнями, постійна постановка нових професійних цілей, формування власного «життєво-професійного простору»;

- зовнішньопрофесійний: досягнення поставлених професійних цілей, визнання досягнень фахівця професійним співтовариством, використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії, вияв високого рівня творчості у професійній діяльності.

Усі вищеперераховані ознаки взято було в якості діагностичних показників.

2. Про професійну життєстійкість особистості як системну особистісно-професійну властивість, що формується у фахівця впродовж професійного життя, виявляючись у певному рівні включеності у професійну діяльність, контролі за нею та прийнятті «професійних ризиків», і забезпечує його здатність протистояти несприятливим обставинам у роботі, запобігаючи розвитку професійної дезадаптації, розладам здоров'я та забезпечуючи особистісно-професійне зростання [5, с. 76].

У свою чергу, *показники*, які відображають загальний рівень розвитку професійної життєстійкості (за О.М. Кокуном) визначалися за рівнем розвитку трьох її складових (професійна включеність, професійний контроль та професійне прийняття виклику) та чотирьох їх компонентів, притаманних кожному з них (емоційний, мотиваційний, соціальний і професійний) [2].

Унаочнення кореляційних взаємозв'язків між показниками професійної життєстійкості вчених з узагальненими показниками професійного самоздійснення відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки показників професійної життєстійкості академічних вчених з узагальненими показниками професійного самоздійснення

Показники професійної життєстійкості	Заг.р-нь ПСзд	ВнПСзд	ЗвПСзд
Загальний рівень професійної життєстійкості	509**	454**	508**
<i>Складові професійної життєстійкості</i>			
Рівень професійної включеності	498**	452**	489**
Рівень професійного контролю	223	177	243
Рівень професійного прийняття виклику	565**	518**	552**
<i>Компоненти професійної життєстійкості</i>			
Рівень емоційного компоненту професійної життєстійкості	498**	448**	493**
Рівень мотиваційного компоненту професійної життєстійкості	465**	471**	411**
Рівень соціального компоненту професійної життєстійкості	217	148	258*
Рівень професійного компоненту професійної життєстійкості	368**	300*	394**

Примітки: Заг.р-нь ПСзд – загальний рівень професійного самоздійснення фахівця; ВнПСзд – рівень внутрішньо-професійного самоздійснення; ЗвПСзд – рівень зовнішньо-професійного самоздійснення;

2) * – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

Отже, з отриманих результатів можемо констатувати, що професійна життєстійкість ученого доволі вагомо залежить від успішності його самоздійснення (як внутрішнього, так і зовнішнього), яка забезпечує актуалізацію його потенційних можливостей. У свою чергу, це дозволяє створювати вченому дещо нове під час науково-дослідної діяльності, тим самим розширюючи сферу свого потенційного. Відмітимо, що найбільшу величину взаємозв'язків самоздійснення виявило із такими складовими, як «професійна включеність» та «прийняття виклику»; з компонентами – «емоційний» та «мотиваційний». Найменші – з складовою «професійний контроль» та з «соціальним компонентом».

Загальновідомо, що успішне самоздійснення визначається наявністю прагнення до саморозвитку, до розкриття свого потенціалу та оцінкою власних особистісних ресурсів як достатніх для досягнення успіху. Стратегія вченого, орієнтованого на успіх, мотивує його на наукові досягнення, заохочує його бажання самоідентифікуватися через свої професійні досягнення і через той комплекс особистісно-індивідуальних властивостей та утворень, які розцінюються в його оточенні як професійний успіх.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що у мінливих умовах сьогодення, яке характеризується інтенсивністю і динамічністю змін, важливим чинником особистісно-професійного становлення вченого є його самоздійснення в обраній професії. За цих умов виключна роль належить професійній життєстійкості, яка складаючи внутрішній його ресурс, дозволяє науковцю не лише протистояти негативним чинникам, але за будь-яких обставин відчувати цінність своїх професійних якостей і властивостей, здобутків та успішно діяти у напрямку досягнення своєї мети.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наливайко Т.В. Исследование жизнестойкости и ее связей со свойствами личности: автореф. дис.... канд. психол. наук: 19.00.05. Ярославль, 2006. 28 с.
2. Денек М.В. Потенциал личности как движущая сила развития преподавателя-профессионала. *Известия Томского политехнического университета*. Томск, 2006. Т. 309. № 5. С. 246-250.
3. Фризен М.А. Взаимосвязь субъективной оценки качества жизни личности и ее субъективной активности в плане собственного развития. *Вестник КРАУНЦ: Гуманитарные науки*. Петропавловск-Камчатский, 2014. № 1 (23). С. 106-114.
4. Кокун О.М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 1 - 5.
5. Кокун О.М. Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2020. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Випуск 20. С. 68-81.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Корсун Сергій Іванович

кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та педагогіки
ПВНЗ «Університет сучасних знань»,
м. Київ, Україна

Корсун Ольга Олексіївна,

практичний психолог,
Заклад дошкільної освіти №784,
м. Київ, Україна

Вступ. Вітчизняна освіта завжди привертала та привертає до себе увагу усіх прошарків суспільства, адже кожен з нас або викладає, навчає, або навчається чи навчався сам, має дітей, які здобувають освіту, чи рідних, які присвятили себе освітній галузі. Тобто, практично кожен українець, тим чи іншим чином, має відношення до системи освіти. І це не дивно, адже освітня галузь України – це одна із найбільших галузей вітчизняної економіки та соціальної структури у якій працюють та здобувають освіту близько 9 млн. осіб.

Мета роботи. Проаналізувати сучасний стан нормативно-правового регулювання освітньої діяльності з метою виявлення актуальних проблем, їх висвітлення та пошук шляхів подолання.

Матеріали та методи. Під час дослідження застосовано загально-наукові методи аналізу, синтезу та порівняння, а також конкретно-наукові методи логічного, системного та порівняльно-правового аналізу.

Результати та обговорення. За період незалежності структура освітньої галузі також зазнала відчутних змін. Так, кількість дошкільних навчальних закладів з 1991 року скоротилася з 24,5 тис. до 16,7 тис. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів за той самий період скоротилася з 21,8 тис. до 19,3 тис., кількість учнів у них – з 7,132 млн. до 4,204 млн. Так само за

цей період зменшилася кількість учителів – з 537 тис. до 508 тис. Подібні тенденції спостерігалися у сфері професійно-технічної освіти: з 1991-го до 2013 року кількість закладів скоротилася з 1251 до 968, а кількість учнів – з 648,4 тис. до 391,2 тис. Кількісне зростання відбувалося лише в галузі вищої освіти: за той самий період кількість вишів III—IV рівнів акредитації зросла від 149 до 325, а кількість студентів, які здобувають вищу освіту у ВНЗ I-IV рівнів акредитації, - з 1,6154 млн. до 2,0527 млн.[1, с. 1].

Водночас, останнім часом, ми спостерігаємо постійне вдосконалення законодавства про освіту, внесення змін до існуючих та появу нових законодавчих та нормативних актів, що регулюють освітню галузь.

Проаналізуємо деякі законодавчі норми чинного законодавства з метою виявлення та висвітлення можливих проблем у сфері нормативного регулювання освітньої діяльності.

У Законі України «Про освіту» наведено визначення поняття універсального дизайну у сфері освіти [2]. Відповідно до пункту 12 частини 1 статті 1 Закону України «Про освіту», - універсальний дизайн у сфері освіти – дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну.

Звернімося до визначення слова «дизайн» та з'ясуємо, що воно походить від англ. design – проектувати, креслити, замислювати, а також проект, план, малюнок. Дизайн – це діяльність по проектуванню естетичних властивостей промислових виробів, а також результат цієї діяльності.

У світлі цього, можемо зрозуміти авторів закону щодо дизайну предметів, однак, не зрозуміло, що може означати «дизайн навколишнього середовища». Навколишнє середовище – це і довкілля (жива і нежива природа), і техногенне середовище, і соціальне середовище.

Відповідно до Наказу Мінтрансв'язку України від 23.03.2007 № 233, дається визначення термінів, зокрема:

Довкілля; навколишнє середовище – середовище, в якому функціонує

підприємство (організація, установа), охоплюючи атмосферне повітря, водні об'єкти, земельні ділянки, природні ресурси, флору, фауну, людей, а також взаємозв'язки між ними.

Якщо ми правильно розуміємо, то в сфері освіти пропонується піддати універсальному дизайну атмосферне повітря, водні об'єкти, земельні ділянки, природні ресурси, флору, фауну, людей, а також взаємозв'язки між ними. Сприймається не як закон, а швидше як фантастичний роман.

Однак, фантазії творців цього шедедру продовжують дивувати. Розробники закону пропонують універсальний дизайн освітніх програм та послуг. Цікаво – це має відноситися до форми чи до змісту, чи, можливо, дизайн – це певний розмір літер, шрифт та стиль друку.

Не зрозуміло, яким чином навколишнє середовище та освітні програми мають використовуватися всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну. Людина завжди адаптується до мінливих умов зовнішнього середовища, потребує адаптації до освітнього простору та освітніх програм, адаптації до колективу.

Як бачимо, Закон України «Про освіту» заперечує необхідність адаптації чи спеціального дизайну [2]. Поряд з цим, відповідно до пункту 24 частини 1 статті 1 Закону України «Про освіту», ведеться мова про розумне пристосування. У законі, розумне пристосування – це запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами.

На нашу думку, нам пропонують реалізувати конституційне право людини на освіту на підставі суперечливих та взаємовиключних законодавчих норм.

Висновки. Ми розуміємо, що це далеко не повний аналіз законодавчих та нормативних актів у сфері освіти, однак, навіть цей побіжний аналіз дає можливість виявити актуальні проблеми вітчизняної освіти. На жаль, основна проблема вітчизняної освіти, скажемо прямо, – це те, що двієчники та

трієчники, які закінчили виші, пробилися, прилаштувалися, чи були прилаштовані, у владні структури і тепер причетні до створення подібних законодавчих актів. Подібні норми в сучасному законодавстві – це яскравий прояв правила Данінга-Крюгера в дії, коли особи, які мають низький рівень кваліфікації, роблять помилкові висновки, приймають невдалі рішення і при цьому не здатні усвідомлювати свої помилки в силу низького рівня своєї кваліфікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років (проект). Г. Касьянов, В. Громовий, Б. Вельзен та ін. Київ, Стратегічна дорадча група «Освіта», 2015. 22 с.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 03.11.2021).

ПРОБЛЕМИ КЛІНІЧНОЇ І НЕКЛІНІЧНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ: ХТО МОЖЕ ПРАЦЮВАТИ ПСИХОТЕРАПЕВТОМ?

Калмиков Георгій Валентинович

д. психол. наук, доцент
професор кафедри психології
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
м. Переяслав, Україна

Анотація. В статті висвітлюються проблеми розмежування функцій клінічної і неклінічної психотерапії та підготовки майбутніх психотерапевтів в медичних і психологічних закладах вищої освіти України, а також деякі аспекти психолінгвістичної спрямованості освіти клінічних і неклінічних психологів.

Ключові слова: психотерапія, психолінгвістика, підготовка фахівців, психологи.

Важливим завданням для ефективного і безпечного розв'язання конкретних психотерапевтичних проблем є, передусім, коректне, з огляду на ефективне вирішення проблем пацієнта/клієнта, розмежування повноважень клінічної психотерапії і неклінічної психотерапії.

Клінічна (медична) психотерапія – напрям психотерапії (частина медицини), заснований на матеріалістичному підході, де біологічному фактору розвитку захворювання відводиться визначальна роль [4; 12]. Відповідно лікування здійснюється з урахуванням клінічної картини, диференціальної діагностики, продуманої системи показань/протипоказань [1; 15]. До методів клінічної психотерапії відносять гіпноз; прогресивну м'язову релаксацію Джекобсона, аутогенне тренування Шульца, раціональну психотерапію Дюбуа [1; 18]; терапію підліткових акцентуацій А. Е. Личко [12]; методи поведінкової психотерапії: сполучувально-рефлекторну терапію В.М. Бехтерева і метод

умовного зв'язку А.М. Свядоша; клінічну психотерапію соматичних і сексуальних розладів [2; 3], неврозів й інших захворювань [5; 14; 17]. Також до методів клінічної психотерапії відносять технологію біологічного зворотного зв'язку [19] і метод десенсибілізації й переробки рухом очей (ДПРО), розроблений Френсісом Шапіро для лікування посттравматичних стресових розладів (ПТСР), викликаних переживанням стресових подій, таких як насильство або участь у військових діях.

Клінічний підхід в цілому об'єднує в собі традиції класичної психіатрії і дозволяє вирішувати проблеми діагностики та реабілітації пацієнтів, що спрямовані на активацію їх потенційних резервів в адаптації і пристосуванні [13].

Доведення ефективності *немедичної психотерапії*, на відміну від поширеної думки, що психотерапія є об'єктом дослідження лише медицини, ґрунтуються на даних багаточисельних мета-аналізів, описаних в [20].

Неклінічна психотерапія достойно зайняла свою нішу в системі психологічної допомоги людям, піднялася до рівня самостійної галузі психологічної науки, почала виконувати високу гуманітарну місію в суспільстві як людинознавчо спрямована наукова течія, як прагматична, плідотворна і корисна діяльність лікування словом та іншими засобами, зокрема невербальними, природними, художніми, музичними тощо. Хоча, без сумніву, вербальні – психолінгвістичні – засоби посідають центральне місце в системі психотерапевтичних засобів.

Хто сьогодні має право працювати психотерапевтом? В Україні згідно із усталеною практикою психотерапевтами працюють або лікарі, або психологи (за кордоном таку можливість мають ще соціальні працівники, іноді філософи). Для того, щоб уточнити дійсний статус психотерапевта, якого традиційно пов'язували лише з медициною, варто з'ясувати, яку кваліфікацію за спеціалізацією він отримав. Якщо випускник має крім основної лікарської кваліфікації ще й додаткову кваліфікацію «психотерапевт», а випускник-психолог крім основної психологічної, ще й додаткові кваліфікації

«психотерапевт», та (або) «психоаналітик», то такі фахівці можуть працювати в галузі психотерапії і надавати психологічну допомогу населенню України.

Але, ні базова освіта психолога, ні базова освіта лікаря самі по собі, не можуть бути сьогодні достатніми, щоб займатися психотерапією. Тільки той психолог або той лікар, який відповідно має психологічну або медичну освіту з психотерапевтичною спеціалізацією та (або) продовжив свою освіту, пройшовши професійну перепідготовку для отримання юридичного права практикувати в області психотерапії, може працювати психотерапевтом. Це стосується і наукових ступенів (кандидат або доктор наук), а також кафедральних посад і вчених звань у ЗВО (доцент чи професор), дипломи і атестати яких не підтверджують кваліфікацію в практичній – психотерапевтичній галузі. Таку точку зору висловлює й А. Павлов [16]. Навчання психотерапії (спеціалізація в медичному або психологічному ЗВО, або перепідготовка в галузі психотерапії) триває кілька років. Будь-яка короткотривала перепідготовка психотерапевтів, яка займає лише кілька місяців, звичайно, не може вважатися професійною й ефективною.

Особливого сенсу набувають також довготривалі терміни навчання в тих випадках, коли психотерапевтична освіта здійснюється згідно з тими видами психотерапії, в основі яких лежать вербальні засоби, зокрема в психоаналізі, груповому аналізі, когнітивно-поведінковій психотерапії, клієнт-психотерапії Роджерса, аналітичній психотерапії Юнга, трансактному аналізі Берна, екзистенційному аналізі тощо.

З огляду на це короткий цикл перепідготовки не тільки засвідчує «несерйозність» підходу, а й в деякому сенсі є шкідливим як для психотерапевта, який має амбіції професіонала, так і в першу чергу для клієнта/пацієнта, який не зможе отримати потрібного для його лікування вербального втручання в сфері підсвідомих й свідомих пластів його психіки. Мовленнево-мовні навички і дискурсивні компетентності, вкрай необхідні і потрібні для лікування словом, не формується за кілька місяців. Для оволодіння ними, як засвідчує досвід експериментальної роботи, потрібно значно більше

часу, на кшталт хоча б терміну підготовки магістрів [11]. Обмежитися в підготовці психотерапевтів лише формуванням знань про цей вид психологічної допомоги – значить дати дорогу у професійний світ психотерапії людині, яка знає, але не вміє і не здатна комунікувати з клієнтом, вибираючи при цьому доречні і вкрай необхідні для його лікування слова і мовленнєві фрази, не спроможна вербально вплинути на психіку людей, котрі потребують психотерапевтичних впливів. Отже, психолінгвістичний аспект психотерапії потребує особливої уваги як з боку науковців, так і тих, хто професійно здійснює підготовку майбутніх психотерапевтів.

Прикладом реалізації важливого завдання психолінгвістичної підготовки майбутнього психотерапевта є спеціально розроблений нами психолінгвістично центрований курс, розрахований на 6 кредитів навчання в ЗВО магістрантів за спеціальністю 053 Психологія (спеціалізація – «психотерапія»). Основна мета цієї психолінгвістичної, але психотерапевтично орієнтованої, дисципліни – формування професійно-мовленнєвої діяльності майбутнього психотерапевта, розвиток його психотерапевтично-дискурсивних умінь, навичок і компетентностей. По завершенню магістратури майбутні психотерапевти, опанувавши цей курс, демонструють вільне володіння метамоделями психотерапевтичних дискурсів і дискурсивними психотехніками [6; 7; 8; 9; 10;].

Психолінгвістичний аспект психотерапевтичної діяльності фахівця безпосередньо пов'язаний і з підготовкою психоаналітичного психотерапевта. Так, наприклад міжнародні товариства психоаналітичної психотерапії ставлять такі вимоги до кваліфікації психоаналітичного психотерапевта: по-перше, наявність вищої психологічної або медичної освіти і досвіду практичної роботи; по-друге, особисто пройдені або психоаналіз, або психоаналітична психотерапія (не менше 200 сесій – це, як мінімум, 2 роки, але реально – 5 років); по-третє, отримання необхідної навчальної підготовки (в цілому більше 350 годин, включаючи індивідуальні супервізії); по-четверте, захищений диплом, в якому міститься опис випадку психотерапії, тривалістю більше 1-го року під супервізором досвідченого психоаналітика. Вимога щодо наявності

особистого аналізу, (який проводиться тільки досвідченим психоаналітиком з відповідною кваліфікацією), займає наступне, після вищої освіти, місце. У такий спосіб підкреслюється значимість особистого психоаналізу для майбутніх психоаналітиків [16]. Серед цих вимог є обов'язково й така, що містить комунікативно-мовленнєвий компонент.

Настав час чітко визначитися з термінами, які потрібно вживати в назвах спеціальностей, спеціалізацій в закладах вищої освіти і кваліфікацій, які надаються ними. Прикладом може бути використання таких номінацій, як: «медична психотерапія» і «немедична психотерапія», або «клінічна психотерапія» і «неклінічна психотерапія», і відповідно – «лікар-психотерапевт» і «психолог-психотерапевт». Потрібно упорядкувати й термінологію стосовно людини, яка потребує психологічної допомоги. Це клієнт, чи пацієнт? Важливу роль у запобіганні помилок і низької якості роботи психотерапевта відіграє сформована у фахівців усього профілю в медичних і психологічних ЗВО професійна компетентність. Автором цієї статті здійснене психолінгвістичне емпіричне дослідження (Калмиков, 2020а), в якому виокремлено 10 різновидів дискурсивних психотехнік, представлених майже сімдесятьма метамоделями дискурсів, які використовуються як засоби розвитку психотерапевтичної дискурсивної компетентності психологів [6; 7; 8; 9; 10;].

Означені психотехніки, як засвідчив експеримент, сприяли розвитку професійно-мовленнєвої діяльності й дискурсивної компетентності майбутніх психотерапевтів, які навчалися в магістратурі за спеціальністю 053 Психологія.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурно М.Е. *Клиническая психотерапия*. (Изд. 2-е, доп. и перероб.). Москва: Академический Проект: Деловая книга. 2006. – с.800
2. Буртянский Д.Л., Кришталь В.В., Смирнов Г.В. *Основы клинической сексологии и патогенетической психотерапии*. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та. 1987.

3. Вельвовский И.З. *Психотерапия в клинической практике*. Киев: Здоров'я. 1984.
4. Жмуров В.А. *Большая энциклопедия по психиатрии*. (2-е изд.). Москва: Джангар. 2012.
5. Игумнов С.А. *Клиническая психотерапия детей и подростков*. Минск: Беларус. наука. 1999. – 188с.
6. Калмиков Г.В. Дискурсивні практики як компоненти професійно-мовленнєвої діяльності психологів. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2016 б. №20(1). – с. 98–111.
7. Калмиков, Г.В. Дискурс як мовленнєвий вплив. *Psycholinguistics Психолінгвістика. Психолінгвістика*. 2017 а. №21(1). – с.112–127.
8. Калмиков Г.В. Дискурсивний вплив як спосіб реалізації професійно-мовленнєвої діяльності психолога. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2017 б. №14(1). – с.86–100.
9. Калмиков Г.В. Професійно-психологічний дискурс як інструмент впливу на адресата. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2017 с №22(1). – с.104–124.
10. Калмиков Г.В. Психолого-професійний дискурс як вираження інтенціональної спрямованості суб'єкта мовлення на адресата. *Psycholinguistics Психолінгвістика. Психолінгвістика*. 2018 а. №23(1). – с. 73–99.
11. Калмиков Г.В. *Психологія розвитку професійно-мовленнєвої діяльності майбутніх психологів*. (Дис... д-ра психол. наук). Переяслав. 2020а.
12. Карвасарский Б. Д. (Ред). *Клинические основы психотерапии*. Психотерапия: учебник для студентов медицинских вузов и врачей общей практики. (Изд. 3-е., доп.), Питер. 2007. – с. 64-68.
13. Мещерякова Б.Г., Зинченко В.П. (Ред). *Большой психологический словарь*. (4-е изд.). Москва: АСТ; Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак. 2009. – с.811
14. Назырова Р.К., Федоряка Д.А., Ляшковский С.В. (Ред). *Клиническая психотерапия в наркологии: руководство для врачей-психотерапевтов*. Санкт-

Петербург: Изд-во НИПНИ им. В. М. Бехтерева. 2012.

15. Незнанова Н.Г. (Ред). *Клиническая психотерапия в общей врачебной практике* (практическое руководство). Питер. 2008.

16. Павлов А. Психотерапевты и психологи: в чем разница? Или как стать психотерапевтом. *Психоаналитик. РУ: Психология – мифы и реальность*. 2004. URL: <https://www.psychanalyst.ru/psychology/psychotherapist.php>

17. Рожнов В.Е. (Ред). Основы клинической психотерапии неврозов. Руководство по психотерапии. Москва: Медицина. 1974. – с.130—139.

18. Степанов В. Г. Психология трудных школьников. (3-е изд., перераб. и доп). Москва: Издательский центр «Академия». 2001. с.336

19. Фрейд З. *К вопросу о дилетантском анализе: Беседы посторонним*. (Соч. в 10 томах. Доп. том). Москва: СТД. 2008. с. 275.

20. Холмогорова А.Б., Гаранян Н.Г., Никитина И.В., Пуговкина О.Д. Научные исследования процесса психотерапии и ее эффективности: современное состояние проблемы. (Часть 1). *Социальная и клиническая психиатрия*, 2009. – №3. Т. XIX. – с. 92—100.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Мотрук Тетяна Олександрівна

к. псих. наук, доцент

Ніколенко Вікторія Вікторівна

студент

Сумський державний педагогічний університет

ім. А. С. Макаренка

м. Суми, Україна

Анотація: у статті розглянуті основні теоретичні положення, що стосуються питань психологічних чинників адаптації в молодшому шкільному віці, а також їх особливостей взаємозв'язку. Крім того, представлені основні результати емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення зазначених вище взаємозв'язків.

Ключові слова: адаптація, першокласники, мотивація, емоційний фон, емоційна напруженість, дезадаптація, тривожність.

Глобальні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, впливають на всі сфери діяльності людини. Разом з суспільством змінюється і освітнє середовище, тому дослідження адаптації учнів до навчання залишається актуальним завданням для психологів та педагогів.

Останнім часом спостерігається збільшення кількості дітей з шкільної дезадаптацією. Труднощі в навчанні відзначаються у 31,6% молодших школярів; вони відчувають напруженість в спілкуванні з учителем і однокласниками, мають низьку самооцінку [4].

Зростає кількість дітей, у яких відзначають емоційну нестійкість, невпевненість. Дослідники вказують, що при вступі до школи у 33,0% учнів спостерігається підвищення рівня тривожності, низький рівень мотивації до навчання мають 16,6% дітей. Першокласники відвідують школу без бажання, вважають за краще домашнє проведення часу замість навчальних занять [9].

Поняттям «шкільної адаптації» займалися ряд вчених, серед яких М. Григор'єва, Є. Леонова, Н. Лусканова, Д. Соловйова та ін. Під поняттям шкільної адаптації вони розуміють пристосування дитини до нової системи соціальних умов, нових стосунків, вимог, видів діяльності, режиму життєдіяльності. Найбільш значущим є психологічний компонент шкільної адаптації, який характеризується прийняттям дитиною самого себе як представника нової соціальної спільності («Я-школяр») у вигляді відповідної самооцінки та рівня домагань в шкільній сфері, прагнення до самозміни і ін.; стійким позитивним ставленням до шкільних предметів, вчителів, навчання в цілому, визначаючи достатній рівень працездатності дитини, стабільність настрою, бажання відвідувати школу [4, 1].

Автори вказують, що в психологічному компоненті можуть бути присутніми наступні негативні показники: депресивність – вразливість, занепокоєння, страх, високий рівень тривожності, не віра в себе, не вміння налагоджувати контакти з оточуючими; агресивність – порушення вольової сфери. Метою цього дослідження було виявлення особливостей психологічного компонента шкільної адаптації першокласників.

Для отримання емпіричних даних використовувався наступний пакет методик. *Методика О. А. Орехової «Будиночки»* дозволяє визначити ступінь адаптованості до навчання; визначає емоційний баланс: перевтому, оптимальну працездатність, стан втоми, що компенсується, перезбудження [8]. Енергетичний баланс організму, тобто його здатність до енерговитрат або тенденцію до енергозбереження.

«Анкета шкільної мотивації» є частиною методу, розробленого Н.Г. Лускановою, він дозволяє оцінити рівень шкільної мотивації учнів початкових класів. Анкета складається з 10 питань, що відображають ставлення дітей до школи, навчального процесу, емоційне реагування на шкільну ситуацію [5].

Методика «Обери потрібне обличчя» (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен) Методика являє собою дитячий тест тривожності, розроблений

американськими психологами Р. Темпл, М. Дорки і В. Амен. Проективний тест досліджує характерну для дитини тривожність в типових для нього життєвих ситуаціях (де відповідні властивості особистості проявляються в найбільшій мірою) [6].

Продіагностовано 104 першокласників Сумської спеціалізованої школи № 25 в період з березень-квітень 2021 року.

За результатами методики «Будиночки» ми отримали наступні результати: перевтома (3,8%) і перезбудження (2,8%). Зміни в умовах режиму дня, нові види навантаження, цілком ймовірно, не відповідають функціональним можливостям дітей, коли належним чином не відбувається фізіологічна підстроювання діяльності функціональних систем організму необхідна для адаптації. Це може привести до виснаження і виникненню передхворобливого стану, тому таким дітям необхідні коригувальні заходи нормалізації умов освітнього середовища. У 59,6% обстежених дітей була виявлена оптимальна працездатність, яка характеризується бадьорістю і здоровою активністю. Навантаження для таких дітей відповідають їх функціональним можливостям. У 33,6% дітей встановлено компенсуючий стан втоми, при якому відновлення працездатності відбувається за рахунок періодичного зниження активності.

Аналіз шкільної мотивації показав наступні результати:

Перший рівень шкільної мотивації виявлено у 22,84% досліджених. Даний рівень мотивації являє собою високий рівень пізнавальних мотивів, намагання якнайбільш успішно реалізовувати всі вимоги поставлені школою. Другий рівень шкільної мотивації ми виявили у 28% опитаних респондентів. Даний показник має більшість учнів перших класів, вони успішно виконують навчальну діяльність. Третій рівень шкільної мотивації ми виявили в 22% первачків. Третій рівень шкільної мотивації передбачає позитивне ставлення до школи, проте сама школа їх приваблює своєю поза навчальною діяльністю. Четвертий рівень шкільної мотивації ми виявили у 11,53% учнів перших класів. Дана категорія дітей відвідує школу без задоволення, вони схильні до пропусків

уроків. П'ятий рівень шкільної мотивації було виявлено в 11,53% опитаних дітей. Для цих дітей нерідко школа вважається як вороже середовище, перебування для них там нестерпне. Часто в них спостерігається тенденція до проявів агресії, вони відмовляються виконувати завдання поставлені вчителем, схильні до порушень норм та правил поведінки. Також в таких учнів часто спостерігаються нервово-психічні порушення.

Проведене нами дослідження на рівень тривожності дало такі результати з 104 учнів у 85 чоловік, що становить у 83,73% дітей виявився середній рівень тривожності. Високий рівень тривожності спостерігається у 15 учнів, що становить 14,42% піддослідних. Низький рівень тривожності в даній групі досліджуваних був виявлений у 4 чоловік, що становить 3,8% піддослідних.

В ході проведення емпіричного дослідження ми встановили, що в загальному, більшість діти мають високий або середній рівень соціально-психологічної адаптації до школи (у них нормальний емоційний фон, високий або середній рівень мотивації до навчання і середній або низький рівень тривожності).

Семеро учнів, мають труднощі в різних сферах шкільної адаптації, для них було б корисно ефективно застосування специфічних корекційних і профілактичних заходів, щодо запобігання певних видів дезадаптації.

На основі даного дослідження можлива розробка практичних рекомендації для педагогів і психологів шкіл, з метою підвищення якості адаптації дітей в перших класах.

Адекватне і своєчасне визначення рівня психологічної адаптації до школи дозволить зробити відповідні кроки для успішної адаптації дитини та сформулювання рекомендацій по створенню програми для корекції проявів шкільної дезадаптації школярів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Васюк С. Н. Адаптация первоклассников к школе. *Вопросы науки и образования*. №5. С. 19–26.

2. Григорьева М. В. Структура мотивов учения и ее роль в процессе школьной адаптации. М.: «Начальная школа и образование». 2009. С. 8–12.
3. Дорожевец Т. В. Диагностика школьной дезадаптации. Витебск: Знание. 1995, 154 с.
4. Желтобрюх С. А. Школьная адаптация и самосознание младшего школьника как междисциплинарная проблема. Гжель: Гжельский государственный университет, 2016. С. 333–336.
5. Лусканова Н. Г. Оценка школьной мотивации учащихся начальных классов. «Школьный психолог». №9. 2001.
6. Немов Р. С. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. М.: ВЛАДОС. 2001. 640 с.
7. Нисская А.К. Особенности адаптации к школе современных первоклассников. Вестник МГОУ. Серия. Психологические науки. 2012. № 3. С. 55–62.
8. Орехова О. А. Цветовая диагностика эмоций ребенка. СПб.: Речь, 2002. 108с.
9. Певнева А. Н., Ковалевская Е. И. Школьная тревожность и мотивация первоклассников в процессе адаптации к школе. Психологическое благополучие современного человека. Екатеринбург: УГПУ, 2018. С. 29–34.
10. Сидорина Е. В., Иванова И. А., Емельянова А. М. К проблеме адаптации первоклассников к обучению в школе. Проблемы современного педагогического образования, 2019.
11. Соловьева Д. Ю. Факторы адаптации первоклассников к школе. Вопросы психологии. 2012. № 4. С. 23–31.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДРУЖНІХ КОНФЛІКТІВ У МОЛОДИХ ПАРАХ

Туриніна Олена Леонтіївна,
канд. психол. наук, професор
Волощенко Ірина Сергіївна,
студентка ПРАТ ВНЗ
Міжрегіональна академія управління персоналом
м. Київ, Україна

Анотація: В статті розкрито поняття конфлікту, причини його виникнення. Охарактеризовано подружні конфлікти. Проаналізовано психологічні особливості подружніх конфліктів у молодих парах. Проведено дослідження психологічних особливостей подружніх конфліктів у молодих парах. Розкриті шляхи подолання подружніх конфліктів. Розроблена програма з урахуванням виявлених проблемних областей в міжособистісній взаємодії між подружжям. Показана актуальність даного питання в психології.

Ключові слова: конфлікт, подружній конфлікт, молода сім'я, подолання подружніх конфліктів.

Актуальність дослідження. Проблема конфліктності в молодій сім'ї є особливо значущою. За статистикою на сьогоднішній день більша кількість розлучень припадає на сім'ю, яка прожила менше 3 років. Саме це змушує дослідників приділяти особливу увагу молодим сім'ям.

Сім'я необхідна людині для продовження роду і життєзабезпечення, передачі свого культурно-історичного досвіду. Молода сім'я є однією з найбільш уразливих груп суспільства. Є розшарування сімей за рівнем доходів, змінюється характер подружніх відносин, загальноприйняті норми поведінки, характер подружніх відносин, взаємини декількох поколінь в сім'ї, ставлення до освіти. На першому (Початковому) етапі спільного сімейного життя подружжя відбувається процес перетворення офіційно проголошеного шлюбного союзу в справжню сімейну одиницю. Цей період досить складний. У цей час

відбувається укладання спільних потреб, інтересів, смаків, поглядів тощо.

Сімейні конфлікти стали широко розповсюджені, що свідчить про наявність дисгармонії в подружніх стосунках.

Сьогодні особливо актуальна для науки проблема виявлення характеру, форм конфліктів, причин, тому що в період трансформації суспільства збільшилася кількість розлучень, особливо серед молодих сімей.

Існує безліч досліджень для виявлення причин конфліктів в молодих сім'ях. Число розпаду сімей та повторних шлюбів в даний час різко зростає. Важливо знати, що сім'я є основним осередком суспільства. Ця проблема не тільки міжособистісна, а й соціальна. Саме дослідження в цій області представляють великий практичний інтерес.

Питанням вивчення сімейних конфліктів присвячені праці В.П. Кравця, Н.В. Гришиної, Н.Г. Юркевича, А.Г. Шмельова, А.Я. Анцупова, М.Я. Соловйова, В.А. Сисенко, А.І. Шипілова. У роботах перерахованих вище авторів знайшли відображення окремі питання конфліктів у сім'ї, включаючи причини конфліктів, розлучення, форми конфліктної взаємодії. Вивчення вищезазначеної проблематики не залишилося поза увагою і у представників української психологічної науки. Так, умови подолання конфліктів у молодій сім'ї вивчалися Л.М. Омельченко, психологічні особливості сімейних стосунків сексуально дезадаптованих пар – І.Л.Левановою, вплив рівня домагань подружжя на сімейні стосунки – О.С.Язвінською, особливості протікання сімейної кризи у молодих сім'ях – Р.П.Федоренко.

Мета статті – виявлення психологічних особливостей конфліктів в молодій сім'ї та визначення форм та методів діяльності психолога з їх подолання.

Кравець В.П. зазначає, що «конфлікт являє собою обопільний негативний психічний стан 2-х і більше учасників і характеризується: ворожістю, відчуженістю, негативізмом у відносинах» [1]. Причини несумісності учасників конфлікту: потреби, погляди, інтереси.

Конфлікти діляться за: проблемно-діяльнісною ознакою, ступенем

гостроти протиріч, ступеня залученості людей у конфлікт тощо [2].

Виділяють конфлікти приховані і відкриті. Прихований конфлікт проявляється демонстративним мовчанням, бойкотом взаємодії в будь-якій сфері сімейного життя, підкресленою холодністю у відносинах подружжя. Відкритий конфлікт може виявлятися розмовами в підкреслено коректній формі, але також і словесною агресією і образами, дією, наприклад грюканням дверима, биттям посуду тощо [3].

Основою конфлікту, як правило, є певна складна для подружжя проблема. Найбільш значима роль конфлікту в початковий період існування сім'ї. Це особливий момент, коли чоловік і жінка тільки починають пристосовуватися один до одного. На даному етапі вкрай важливо виявити причини конфліктів, а також знайти способи і шляхи їх можливого вирішення [4].

Конфліктні ситуації в сім'ї значно послаблюють імунну систему жінок. Жінки, які конфліктують зі своїм чоловіком, більш схильні до інфекцій. У випадку з чоловіками, конфліктні ситуації також не проходять безслідно. Як показують дослідження, чоловіки з конфліктними ситуаціями в сім'ї вмирають від серцевих хвороб в 3,5 рази частіше, ніж чоловіки з благополучних сімей [5]. Виявлені наступні причини конфліктів в молодих сім'ях: складність відносин між поколіннями, претензії на лідерство, поділ домашніх справ, економічні проблеми, проведення дозвілля, ревності і поява дитини в сім'ї.

Основними причинами подружніх конфліктів є: розбіжність у поглядах, брак взаєморозуміння. Фактори, що впливають на конфліктність сімейних відносин, є: відсутність загальних інтересів; адаптація один до одного.

А. В. Кравченко, Н. Т. Тверезовська вважають, що «основним способом поведінки в конфлікті найчастіше є: знаходження компромісу і пояснення в коректній формі» [6]. За результатами дослідження у половини пар присутня дисгармонія в стосунках: відсутність єдності і солідарності один з одним, зниження позитивних емоційних зв'язків, переважання таких почуттів, як ворожість, гнів, почуття провини, каяття, ревності, сором, обурення з приводу прихованості почуттів. До особистісних факторів відносять психологічну

незрілість, егоцентризм одного з подружжя, зацикленість на минулому або гальмування розвитку на одному з попередніх етапів розвитку, неадекватну ідентичність, деякі негативні риси особистості, внутрішній конфлікт, низьку самооцінку, травми дитинства або завищені вимоги до себе і партнера. Третя частина опитаних пар має незадоволеність шлюбом або швидше незадоволеність, ніж задоволеність.

Міжособистісні фактори являють собою різницю між очікуваннями про партнера і реальністю, боротьбу за лідерство в сім'ї, взаємне приписування партнеру власних помилок, відмінність смаків, інтересів, різне виховання в сім'ях, неповне прийняття партнера або дитини, конфлікти в батьківській родині, проблеми в спілкуванні, зміна ролі сім'ї, слабке уявлення про шлюб, труднощі сімейного життя, недолік батьківської любові, відсутність турботи, протиріччя між напрямками особистісного і групового розвитку, різні сімейні норми і традиції, погляди на сім'ю і роботу, різні підходи до вирішення проблем в сім'ї.

За значущими показниками методики СОМВ можемо зробити висновок, що на першому місці знаходиться індикатор агресія (30%), на другому місці відчуженість (15%), третє місце розділили між собою напруженість і конфліктність (5%). Сімейні конфлікти – це конфлікти, що виникають між членами однієї сім'ї як з приводу питань життєдіяльності сім'ї, так і з приводу задоволення різноманітних потреб її членів, відповідності рольової поведінки очікуванням. Дослідження показало неможливість існування безконфліктних сімей.

До числа основних причин сімейних конфліктів і розлучень в молодих сім'ях відносять установку на шлюб як на щось легке.

Виявляється ця установка в наступних чотирьох факторах:

- 1) невідповідність молодих людей до різкої зміни способу життя;
- 2) складність відносин між поколіннями;
- 3) гедоністичні ставлення до шлюбу (коли від нього чекають одних тільки приємних несподіванок);

4) відсутність підготовки до виконання всього комплексу функцій, необхідних родині.

Однією з найбільш поширених психологічних проблем у молодого подружжя є проблема взаємодії з батьківськими сім'ями. У першому випадку недостатня зрілість одного з молодих людей, його емоційна залежність від батьківської сім'ї не дозволяє сформуватися нормальній подружній системі. Багато молодих людей далеко не відразу усвідомлюють, що тепер всі проблеми, труднощі, спірні питання вони повинні вирішувати саме один з одним, а не зі своїми батьками. У другому випадку проблема виходить від батьків, яким важко знизити ступінь своєї участі в житті дорослої дитини. Їм буває непросто відмовитися від ідеї надання допомоги, навіть якщо молоді її не дуже потребують.

Тест «Чи розумієте ви один одного?» виявив і позначив проблеми в подружньому житті. Емпіричне дослідження та отримані результати показали необхідність розробити систему роботи психолога, спрямовані на запобігання конфліктів і ефективної поведінки в конфліктних ситуаціях, що є практичною значущістю даної роботи. В ході реалізації дослідно-експериментальної роботи з розробки та апробації програми подолання конфліктів в молодій сім'ї ми проводили експеримент, що був реалізований в три етапи: констатуючий, формуючий та контрольний експеримент. На етапі констатуючого експерименту нами були визначені основні методи діагностики. Результати первинної діагностики дозволили підтвердити необхідність формування у молодого подружжя профілактичних навичок в ситуації конфлікту. При цьому результати діагностики виділили проблемні питання, що зумовило складання програми з урахуванням виявлених проблемних областей в міжособистісній взаємодії між подружжям.

Згідно діагностики в складанні програми найбільшу увагу ми приділили формуванню довірливості і легкості спілкування, а так само підвищенню його психотерапевтичного значення і загальної задоволеністю сімейними відносинами.

В ході апробації програми ми зіткнулися з деякими незначними труднощами, які були незабаром усунуті. Структура програми подолання конфліктів в молодій сім'ї зумовила поступове вливання в активну діяльність учасників, що послужило сприятливим фактором в її подальшій реалізації. По закінченню програми, її мета була досягнута. Після апробації програми досліджувалася її ефективність. Для цього було проведено вторинні діагностичні заходи для збору результатів. Діагностичний інструментарій був аналогічний тому, який ми використовували для первинної діагностики.

Отримані результати дозволили судити про тенденцію поліпшення навичок міжособистісної взаємодії молодого подружжя і підвищенням загальної задоволеності шлюбом.

Таким чином, згідно з отриманими даними в ході емпіричного дослідження програма профілактики конфліктів в молодій сім'ї підтвердила свою ефективність, що дозволяє сказати про досягнення висунутої мети на початку дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравець В.П. Психологія сімейного життя: Навч. пос. Част. I. – Тернопіль, 2015. – 696 с.
2. Бондаровська В. Стадії розвитку сім'ї. Види сімейних конфліктів. // Психологічна допомога сім'ї / Упоряд. Т. Гончаренко. – К: П86 Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2015. – С. 12 – 15.
3. Буленко Т. В. Соціально- психологічні основи функціонування сучасної сім'ї / Т. В. Буленко. – Київ, 2005. – С.52-53.
4. Котлова Л. О. Проблема конфліктності в молодій сім'ї в період первинної адаптації / Л. О. Котлова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. - 2014. - Вип. 41. - С. 391-396
5. Ложкін Г. В. Психологія конфлікту : теорія і сучасна практика : Навчальний посібник / Г. В. Ложкін, Н. І. Пов'якель. – К. : ВД «Професіонал»,

2016. – С. 206 – 212.

6. Кравченко А. В. Виникнення і попередження конфліктів у молодого подружжя / А. В. Кравченко, Н. Т. Тверезовська // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. – 2015. – Вип. 220. – С. 253-258.

7. Молода сім`я: проблем та умови її становлення / За ред. проф. А.Й. Капської, – К.: ДЦССМ, 2013. – 184 с.

8. Мягер В. К. Сімейна психотерапія: керівництво з психотерапії / В. К. Мягер, Т. М. Мішина. – Л. : Медицина, 2000.

9. Ткачук Т. А. Психологічні особливості взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях / Т. А. Ткачук, А. С. Іщенко // Молодий вчений. - 2017. - № 5. - С. 227-230.

ПСИХОАНАЛІТИЧНА ТЕРАПІЯ СПІВЗАЛЕЖНИХ СТОСУНКІВ

Федосова Людмила Олексіївна

к.п.н., доцент

Колодна Марія Сергіївна

студент

Міжрегіональна Академія

Управління персоналом

м. Київ, Україна

Анотація У дослідженні розглянуті психоаналітичні особливості детермінацій формування співзалежних стосунків, основні форми реалізації психоаналітичної сімейної терапії. Метою психоаналітичної терапії є звільнення членів родини від несвідомих обмежень, котрі заважають їм розвиватись та отримувати їм задоволення від спільного життя. До більш конкретних задач (і одночасно етапів) терапії можна віднести: виявлення та відпрацювання деструктивних патернів поведінки, вивільнення пригнічених афектів, виявлення примітивних та зміцнення зрілих захисних реакцій, досягнення більш диференційованих та зрілих форм функціонування. В роботі представлений окремий випадок психологічного консультування співзалежної родини та практично обгрунтована необхідність проведення психоаналітичної сімейної психотерапії. Зазначаючи розповсюдженість проблеми співзалежності, виявлення ефективних методів корекції співзалежних стосунків є актуальною перспективою подальших наукових пошуків.

Ключові слова: залежність, співзалежність, психоаналіз, стосунки, психотерапія.

Вступ. На сьогоднішній день проблема співзалежності є однією з провідних як у прикладному аспекті, так і в теоретичному. У теоретичному аспекті це явище важливо, тому що співзалежність є цілісною модифікацією поведінки і свідомості, зумовленою присутністю в контексті з індивідом

залежного суб'єкта, а отже, зачіпає практично всі сфери особистості. Будь-який додатковий фактор, як співзалежність, підвищує пояснювальну здатність теоретичних схем інтерпретації психіки індивіда, знижує кількість нез'ясованих явищ. Велике значення даного феномену для практики обумовлено небезпечними перспективами для психологічного здоров'я особистості, що веде до постановки співзалежності як основної проблеми в багатьох випадках індивідуального консультування. І теоретична і прикладна значимість даного явища перетинаються на проблемі індивідуального виміру ступеня співзалежності.

Співзалежність – поняття, що виникло індуктивно, як узагальнення психологічних характеристик людей, змушених жити з залежними від алкоголю або наркотиків. І першою такою характеристикою, зазначеною М. Бітті, була некерованість їхнього життя. Іншими словами співзалежні не могли керувати ходом свого життя, тому що були постійно зайняті проблемами, що виникають у відносинах з залежним. Таким чином, співзалежність теоретично дещо відірвана від будь-яких конкретних концепцій. Залежно від теоретичних поглядів авторів, співзалежність визначалася як паттерн поведінки, порушення адаптації та проблеми поведінки, як вивчена реакція на стрес, саморуйнуюча поведінка, неконтрольована «концентрація думки на комусь або на чомусь», порушення особистості, засноване на необхідності контролю ситуації, емоційний, психологічний та поведінковий стан, викликаний набором правил, що пригнічують, хвороблива залежність від компульсивних форм поведінки та думки інших людей, порушення емоційно-вольової регуляції, підпорядкування свого Я стану залежної людини.

Можна стверджувати, що більшість визначень сходяться на вимірюванні співзалежності в площині залежності-незалежності мотиваційної сфери особистості. Як наслідок цього, відбувається значна зміна особистісних властивостей поведінки. Різні автори дають наступні характеристики співзалежних особистостей: ригідність, жертвовність, низька опірність стресу, недовірливість, скептицизм, агресія, фрустрованість, відчуженість, тотальна

відповідальність, низька самоповага, суперечливість, розмиті межі особистості, низька самооцінка, нехтування собою, бідність почуттів, неадекватне ставлення до розваг.

Співзалежність властива практично всім, хто має особисті відносини з хімічно залежними, хто пов'язаний з психологічно залежними, хронічно хворими тощо. Ймовірний прояв співзалежності і у відносинах з дитиною, коли відносини характеризуються як гіперопіка. Співзалежність є важливою проблемою для теоретичного розуміння особистісних змін, тому що є фактором, що дозволяє пояснити багато психологічних явищ.

Мета роботи полягає у тому, щоб дослідити можливості психоаналітичної терапії співзалежних стосунків.

Зпершу поняття „співзалежність” з'явилося як результат вивчення соціально-психологічних наслідків поведінки алкоголіків, наркоманів, ігроманів та інших залежних для найближчого сімейного оточення та замінив терміни „ко-алкоголізм” та „пара-алкоголізм”. Погляд на дану проблему розширився. І на сьогодні, співзалежність є емоційною залежністю однієї людини від значущого для неї Іншого.

Сімейна терапія з'явилась в 1940-1950-х роках [9, с. 5]. І не відразу сімейні психотерапевти звернулись до психоаналізу. Можливо, це відбулось не так швидко, тому що засновник психоаналізу З.Фрейд взагалі не надто цікавився дослідженням сім'ї, розглядаючи останню переважно як середовище, де люди в минулому отримали свої невротичні конфлікти. Можливо, тому що сам психоаналіз як напрямок був терапією, яку найбільше, на наш погляд, критикували, називаючи „буржуазною психотерапією”. Але, як би там не було, даний напрямок працює, розвивається та, без сумнівів, заслуговує на увагу.

З точки зору організації психоаналітична сімейна терапія реалізується у трьох основних формах:

- 1) терапія діадних стосунків мати-дитина (наприклад, в рамках теорії сепарації-диференціації);
- 2) групова сімейна терапія (наприклад, терапія „лоскотанням захистів”);

3) подружжя (парна) психоаналітична терапія (наприклад, теорія об'єктних стосунків).

На відміну від представників системного підходу, які висувають вимогу одночасної роботи зі всією родиною, психоаналітично орієнтовані сімейні терапевти надають перевагу поєднанню індивідуальних та загальних зустрічей.

Існує чотири основних метода психоаналітичної терапії: слухання, емпатія, інтерпретація та аналітична нейтральність. Їх вдало доповнюють техніками роботи з групою та спеціальними методами сімейної терапії.

Технічно сеанси сімейного психоаналізу звичайно починаються з того, що терапевт запрошує членів родини обговорити наявну ситуацію, почуття та думки. Наступні зустрічі він може розпочинати словами: „Що вам хочеться обговорити сьогодні?” Терапевт дозволяє клієнтам говорити, мінімально спрямовуючи їх та втручаючись у розмову. Коли первинні асоціації та спонтанна взаємодія вичерпується, терапевт організує діалог, визначаючи думки, почуття та опасіння людей. Кількість інтерпретацій обмежена.

Явні взаємодії членів родини вважаються замаскованими версіями прихованими за ними латентного змісту. Неаналітичні терапевти приймають значення явних взаємодій членів родини. Аналітичні терапевти намагаються викрити інший матеріал, особливо прихований, який не усвідомлюється або знаходиться в минулому.

З точки зору психоаналізу, вибір шлюбного партнера відбувається не випадково. Режисерами шлюбних стосунків виступає не скільки саме подружжя, скільки значущі інші із далекого минулого.

Важливою причиною проблем стосунків у родині є формування у людей спотворених уявлень один про одного за рахунок приписування одній людині якостей, які були притаманні в минулому значущому Іншому (перенос). Психоаналітики вважають, що в парі це взаємно, і називають це взаємною проективною ідентифікацією, або невротичною комплементарністю, подружнім зговором, взаємною адаптацією, свідомими та несвідомими контрактами [8, с. 339].

Цікавим є існуюче в психоаналізі трактування подружніх угод - шлюб як контракт: кожен поводить ся так, немов би партнер має знати всі умови контракту, і відчуває біль та гнів, якщо інший не живе згідно з цими принципами.

Взагалі, вибір шлюбного партнера відбувається під впливом розщеплення образу значущих фігур на негативні та позитивні якості. На етапі закоханості людина фіксується лише на цих позитивних якостях з їх значним перебільшенням – це називається ідеалізацією. При тривалому перебуванні у стосунках відбувається фіксація на мінусах та проєктивна ідентифікація зі спонуканням партнера робити те, що робили з тобою значущі Інші.

В результаті вказаних закономірностей у шлюбі з фатальною стабільністю повторюються минулі конфлікти подружжя, звичні стосунки та фіксовані сценарії. Так пояснюється відомий всім факт, що жінка, розриваючи шлюб з одним алкоголіком, виходить заміж за іншого, та після невдалого шлюбу з цим іншим знаходить третього, який взагалі не п'є, а потім теж починає зловживати спиртним (те ж саме відбувається у шлюбі з агресорами та іншими проблемними особистостями). Вважається, що люди, схильні до співзалежних стосунків, знаходять одне одного, немовби у них до лоба приліплений папірець з портретом того, кого вони шукають.

Ще такий момент: якщо у першому шлюбі відіграються у повному обсязі провідні конфлікти дитячо-батьківських стосунків, то повторні шлюби нерідко укладаються під впливом попередніх шлюбів для відпрацювання попередніх конфліктів. В народі існує вираз: „Перший чоловік від Бога, другий від людей, третій від чорта”.

За влучним зауваженням Генрі Дікса, „ми вступаєм до шлюбу не з конкретною людиною, а з несвідомими уявленнями про неї”. І якщо уявлення та очікування подружжя не співпадають, то виникають конфлікти та непереборні труднощі.

Метою психоаналітичної терапії є звільнення членів родини від несвідомих обмежень, котрі заважають їм розвиватись та отримувати їм

задоволення від спільного життя. Інші варіанти: виявлення деструктивних захистів та їх перетворення (те, що називається „лоскотанням захистів”), сепарація-диференціація, досягнення безпечної близькості, баланс між здатністю віддавати та приймати, нейтралізація та інтеграція агресивних та лібідозних потреб. Показання та протипоказання: серед показань для проведення сімейної психоаналітичної терапії є симптоматична поведінка, наприклад, харчові адикції або хімічні залежності, які підтримуються співзалежною поведінкою членів родини. До протипоказань для аналітичної роботи відноситься: негативне ставлення до психотерапії одного або декількох учасників, відсутність мотивації для розвитку стосунків (наприклад, один або двоє прийняли рішення завершити стосунки та будувати нові відносини), насилля в родині, психози, хімічні залежності в гострому періоді.

Результати та висновки. На консультацію до психолога звернулась 35-річна Л., дружина наркомана. Метою консультування визначає: „1) вирішити, чи потрібні ці стосунки; 2) досягнення емоційної стабільності”. Народилась у м.Умань, 18 років проживає в Києві. Про родину батьків розповідає наступне: кохали одне одного, але побудувати хороші стосунки не змогли. Батько вживав алкоголь, бив дружину та дітей. Мати померла 9 років тому. Батько зустрічається із сусідкою, підтримує родину доньки продуктами. Молодша сестра проживає теж у Києві у цивільному шлюбі. Стосунки з сестрою Л. підтримує. Закінчила педагогічний університет імені Драгоманова, за фахом педагог, політолог. Вийшла заміж за одногрупника С. у 23 роки. Через 1,5 роки після одруження почала помічати „дивну” поведінку чоловіка, потім знайшла у нього шприц. Чоловік зізнався, що вживає опіати. Проходив лікування у декількох реабілітаційних центрах. Після останнього курсу реабілітації наркотики не вживає. Відвідує групи взаємопідтримки АН (анонімних наркоманів), працює за програмою „12 кроків”. Перебуваючи на сімейній консультації, С. намагається розчулити психолога, розповідаючи, що наркотики почав вживати після того, як розбився на мотоциклі та приймав знеболююче. Говорить, що потребує повторної операції на хворому суглобі. При ходьбі

помітно кульгає.

Дружина вважає, що стосунки погіршилися після народження дитини 10 років тому. Були зради з обох сторін: у нього – 7 років тому, у неї – минулого року. Коханець теж був наркоманом. Бували випадки, що статеві стосунки відбувалися, коли той перебував у наркотичному сп'янінні. Цього року він трагічно загинув. Чоловік допитувався, чи була подружня зрада. Л. спочатку все заперечувала. Коли С. поставив ультиматум „розлучаємось або розповідаєш”, розповіла про зраду. Після зізнання дружині у позашлюбних стосунках С. з'їхав до друга. Спілкування підтримували лише по телефону. 4 місяців між подружжям не було інтимних стосунків. Л. проходила лікування від уреоплазми та дисплазії. Були гінекологічні порушення. Разом з чоловіком здавали аналізи. На початку цього року стосунки покращилися. Було бажання народити ще одну дитину. Зі слів Л., 6 років тому був викидень з обильною кровотечею та сильними емоційними переживаннями.

Потім у Л. настало розчарування статевими стосунками з чоловіком. Пояснює, що він багато чого робить, що її не влаштовує: настоював на груповому сексі, насильно займався з нею анальним сексом, вчиняв моральне насильство.

З наступним коханцем Л. познайомилася на вулиці: він попросив запалити. Новий знайомий виявився неодруженим, в офіційному шлюбі ніколи не перебував, 9 років знаходився у цивільному шлюбі, але так і не запропонував співмешканці офіційно одружитися. Л. їздила до нього на роботу, ночувала у нього вдома, тікала від чоловіка до коханця. За час, проведений разом, довідалась, що коханець зловживає алкоголем. Розповідає про сильний статевий потяг до нього. На теперішній час стосунків із ним давно немає. Коханець проживає у іншому місті. Л. за власною ініціативою йому пише і телефонує. Будує плани на спільне майбутнє, народження дитини від цього чоловіка, переїзд його до Києва. До факту співзалежності у Л. критика формальна: говорить, що подивилась по інтернету багато тренінгів по співзалежності, і визначила, що у неї дуже мало ознак співзалежної

особистості, наприклад, вона „вміє відстоювати свої кордони”.

На початку шлюбу подружжя проживало у гуртожитку. Потім спільними зусиллями (допомагали батьки С. та батько Л.) купили новобудову у передмісті, зробили дорогий ремонт. Але нова квартира була оформлена на матір С. На прохання Л. уже під час психологічного консультування, С. поговорив з матір'ю, та переоформила квартиру на трьох у рівних частинах: на сина, невістку та онука.

На психологічну консультацію Л. прийшла з метою „об'єктивно прийняти рішення”. Розповідає, що перед консультуванням С. виганяв її з дитиною, потім забирав свої слова назад, говорячи, що вони – „сенса його життя”. С. чекав рішення від Л., а коли вона після 10 індивідуальних консультацій заявила, що вона прийняла рішення про розлучення, С. звинуватив психолога у цьому результаті. Тим більш, що психологічні консультації сплачував він.

Взагалі, сім'ю матеріально забезпечував С. Спочатку він обіцяв перші після розлучення півроку утримувати родину. Але після об'яви Л. рішення про розлучення відмовився після своїх обіцянок. Ображено говорив, що взагалі припинить спілкування із сином і не буде підтримувати будь-яких контактів, відразу після подання заяви на розлучення за обоюдною згодою переїде до гуртожитку у м. Київ, може знову почати вживати наркотики.

Спілкування з обох сторін нечесне, маніпулятивне. Клієнти активно намагаються втягувати психолога до так званого трикутника Карпмана.

Після проведення сімейного консультування індивідуальні консультації проходив наступний носій симптома - 10-річний син співзалежної пари з протестною поведінкою у школі та вдома. Врешті-решт батько й син зкооперувались проти матері, яка вирішила „зруйнувати родину”, а вони висловлюють бажання „залишити все, як є”. І якщо під час парних консультацій (чоловік-дружина) С. настоював, що після новорічних свят він переїде до гуртожитку та припинить фінансове забезпечення і будь-яке спілкування з сином, то в результаті психотерапії після подання заяви на розлучення за

згодою сторін батько планує туристичну подорож із сином до Єгипту. Поряд із цим подружжя пара може домовлятися про особливості їх подальшого окремого проживання та спілкування батька із сином і надалі.

Таким чином, незважаючи на результат, даний випадок сімейного консультування можна вважати вдалим, оскільки психолог може працювати або на збереження шлюбу або на адекватне розставання, а вибір залежить від клієнтів. Але, вочевидь, пара потребує психоаналітичної терапії, а саме аналізу порушених драйвів, що програмує без усвідомлення цього нескінчених повторів співзалежних стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акопов А.Ю. Свобода от зависимости. Социальные болезни Личности. – СПб.: Речь, 2008. – 224 с.
2. Бебчук М., Жуйкова Е. Помощь семье: психология решений и перемен. – М.: Независимая фирма „Класс”, 2015. – 312 с.
3. Емельянова Е. В. Кризис в созависимых отношениях. Принципы и алгоритмы консультирования / Емельянова Е. В. – СПб.: Речь, 2014. – 368 с.
4. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе / Пер. с англ. – М.: Независимая фирма „Класс”, 2003. – 480 с.
5. Москаленко В. Д. Когда любви слишком много: Профилактика любовной зависимости. Текст / В. Д. Москаленко. – М.: Психотерапия, 2012. – 224 с.

ART

УДК 766:7.05:74.01/.09

COMMUNICATIVE CONCEPTS IN MODERN POSTER DESIGN

Myhal Stanislav Pavlovych

Ph.D., professor,
Ukrainian National Forestry University
Lviv, Ukraine

Melnyk Oksana Yaroslavivna

Ph.D., associate professor,
Lviv Polytechnic National University
Lviv, Ukraine

Abstract. The article considers current trends and outlines the communicative concepts of the modern poster in the context of technological progress. The means and methods influencing the formation of the poster in the urban, subject-spatial and digital environment are revealed. Their efficiency in the implementation of visual communication in modern conditions is considered.

Keywords: communication, poster, design, computer technology, tools of artistic expression.

The global computerization of the modern world and the dictates of technology have led to the introduction of new communicative solutions and new visual aesthetics in poster design. Today, the tools for a poster designer are formed by the fundamental traditions of graphic design and the latest achievements in the field of visual communications. The aim of the research is to reveal relevant communicative concepts in a modern poster; disclosure of means of artistic expression and the influence of technological innovations in poster design of the first decades of the XXI century. The work is based on general theoretical works and articles on the problem of visual communications by E. Glinternik [1], J. Clifford [2], G. McLuhan [3],

G. Pocheptsov [4], Sh. Riverz, [65], I. Stor [6], O. Chernevich [7], V. Shevchenko [8]. For visual analysis, materials from Internet resources with information about current international exhibitions, current events and the latest trends in poster design were used [9].

Over the centuries, communicative communities have reached the level of nonverbal figurative communication, looking for ways of informational and aesthetic understanding. In this process, the poster became the most widespread form of synthesis of fine arts and visual communications, which has a utilitarian function and is aimed at solving specific social problems. The poster integrates various historical and cultural codes, is based on the subjective perception of a particular author, general compositional laws and new technologies, broadcasts the general laws and norms of social life. Since its inception, the poster has evolved into a complex visual language whose tools have traditionally been a system of symbols, images and means of artistic expression. These non-verbal graphic means are an important aspect of visual communication, and their role is essential in solving communication problems and in shaping the overall aesthetics of the social and cultural environment. In fact, these are tools for influencing human social behavior, embodied through visual graphic forms. In the global world, marked by the priority of visual perception of information, the poster has become one of the tools for coordinating social space.

Poster art has always evolved in the context of design and replication technologies that change. These factors have a significant impact on the artistic and communicative features of the poster form. Considering the history of the poster in the context of current artistic trends of a particular time, there is a noticeable influence on the image and style and on the formal and technical characteristics of the poster. The first formal and visual standards of the poster were laid in France in the XIX century, developed by the masters of the subject poster at the turn of the XIX-XX centuries and brought to a modern understanding of the essence of poster art by functionalists in the first decades of the twentieth century [10, p.112]. The visual image of the poster of the twentieth century was significantly influenced by the development of printing technologies and photo processes, which over time replaced

the traditional painting and graphic arts [2, p.17]. By the middle of the twentieth century, professionals were aware of the specifics of the figurative language of this type of art. It is important to clearly select the means of expression and synthesis of verbal and visual messages in the disclosure of specific information content. The poster operates with expressive apt texts and concise, easy to understand, original artistic images.

Today, the poster is becoming a channel of social and cultural communication. The main forms of a modern poster are:

1. Communication in an urban environment (outdoor large-format advertising or street graffiti);
2. Communication in the subject-spatial environment (formally various information carriers);
3. Communication in the digital environment (web design, multimedia presentations, forms of virtual reality).

The first type of communication is formed in an urban environment and conveys information of commercial, social, cultural and artistic nature in the form of large-format printing, video walls, video mapping. There is also communication of youth subcultures with their ways and forms of presenting information in the urban environment. One of the visual manifestations of this process is graffiti. As a way of communication, it retains its identity for decades and has many styles. The shape of the graffiti is not typical for a poster, but the similar functional purpose of graffiti makes it an important source of communicative design in the city environment. To solve the communicative task and create a message addressed to young people, elements are used, as if created by the viewer - expressive "street calligraphy", images of characters from mass culture, language and semantics of informal communication. A similar approach was observed in the 60-80s of the twentieth century, for example, in the posters of the «Atelier populaire» or the group "Grapus" [10, p. 456]. The example of a poster-message in the form of graffiti shows that the modern world is in the process of intensive intercultural communication and the language of the poster should be understandable to people of different ethnocultural

communities.

The realities of today, in particular, technical progress determine the further development of the poster. The traditional poster form under the pressure of Internet advertising and dynamic television commercials is undergoing significant changes. Designers implement innovative artistic techniques and solutions. Powerful poster image with color variations or graphic elements from the plane of the poster of the traditional size passes both on large-format carriers of outdoor advertising (billboards, firewalls), and on the smallest (stickers, leaflets). It is also manifested in the design of advertising and souvenir products. This makes the communication process more multifaceted and efficient. Today, not only the size and shape, but also the logistics in the design of the poster is changing. The poster reflects all project trends related to the development of mass replication technologies. The range of means of expression characteristic of a two-dimensional poster includes three-dimensionality. This material third dimension determines the release of the poster's visual space into the external environment. New technologies in the production of paper and paints are becoming the means of expression that have a comprehensive impact on human sensory sensations. The texture, material, property of the color layer give an additional message. Digital printing provides the transition from the publication of posters in mass circulation to the production of small-circulation sheets for a specific, predetermined target audience, as well as unique author's posters. The technology of vacuum forming of individual elements of the poster from synthetic materials allows to give volume and relief necessary for the best communication. This technique is found in consumer advertising posters, informational, corporate and cultural-artistic posters.

Formal searches lead designers to experiment with the plastic properties of a sheet of paper. To create an artistic image, attract attention and implement more effective communication, the usual rectangular configuration of the poster changes, three-dimensionality and additional functions appear. Among the technological innovations that take the poster to a new level of perception is electronic paper technology. E Ink technology provides easy-to-read graphic information, similar to

traditional paper media; well readable in the dark; can operate for a long time without requiring replacement synchronously with the replacement of information. The image on this poster is updated by wireless connection. As a result, natural resources are saved, and the poster acquires a completely new means of expression - the effect of animation, similar to flash animation in Internet banners.

An important factor influencing the evolution of the poster form today is the development of modern digital technologies and mass media. Of particular value is not the information itself, but human attention. The need to capture and hold attention is realized by the mechanism of the advertising banner, as the current form of existence of the poster in the digital environment. The personal computer and the Internet have brought digital reality into the daily lives of modern people, so almost all types of information have become digital. Canadian scientist M. McLuhan said: "Means of communication - this is information" [3, p. 6]. The essence of this statement is that the real value is not the information itself, but the methods and tools that transmitted it. Thus, the tools of communication are the basic driving force for the development of society, and the emergence of each new type of media gave humanity new ways and new forms of communication.

The purpose of modern digital technologies and web design is commensurate with the main purpose of the poster - visual communication. That is why the influence of the artistic traditions of the poster on the means of expression of modern advertising messages in the digital environment is revealed. At the same time, technology allows to expand the traditional means of expression of the poster. The most logical form of poster form development in the digital environment is interactivity, the ability to interact. The most telling example of this form of poster is an interactive banner on a website page. Its functions correspond to the functions of the poster - informative, understandable, aesthetic appeal. The difference between a poster and a banner is in size, formal properties and specifications. A poster is a material thing, and a banner consists of light screen pixels. When creating an advertising campaign, these differences do not matter, so the same image, composition or visual idea occurs in the form of a poster and in the form of a banner.

The expressiveness and visual effectiveness of the poster is successfully used in Internet advertising: imagery, brightness, typography and visual design, complemented by dynamics, attract the user's attention. Therefore, the poster form of the visual message is in demand in the virtual environment. Advertising process using a common visual message on different advertising media - posters and banners is very common today, so we can talk about their relevance, interdependence and close interaction.

Due to the rapid development of technology, the limits of the designer's creativity have expanded as much as possible. The process of creating a graphic project has become faster, more convenient and more efficient. At the same time, the simplicity and general availability of the use of specific software often leads to the creation of a mass product, devoid of artistic value and fresh author's idea. This, in turn, contributes to a certain reduction in the artistic level of modern posters and requires more careful designer work. The modern consumer has become much more demanding and needs strong emotions from original, accurate, convincing visual expressions.

Conclusion. The study revealed the communication potential of the poster in the urban, subject-spatial and electronic environment. The communicative concepts of the modern poster define: search for a separate approach to different groups of consumers; departure from traditional forms and materials; expansion of means of artistic expression in posters due to interactivity. It is proved that the development of technology and the resulting expectations of potential consumers have led to the fact that the poster of the traditional form is gradually losing effectiveness. The designer is looking for effective visual communication by changing the shape of the poster, the use of unusual materials, the study and use of new digital technologies and the introduction of new means of artistic expression.

REFERENCES

1. Glinternik, E. (2002). Graphic design as an artistic communication system and means of advertising: Monograph. SPb.: Izd-vo Peterburgskogo instituta pechati [in Russian].
2. Klifford, D. (2015). Graphic design icons. Moscow: Eksmo [in Russian].
3. Maklyuen, M. (2003). Understanding Media: External Human Extensions. Moscow: Kanon-Press-Ts. [in Russian].
4. Pocheptsov, G. (2001). Communication theory. Moscow: Refl-buk. [in Russian].
5. Riverz, Sh. (2008). Maximalism. Graphic design from an era of decline and satiety. Moskow: Ast, Astrel [in Russian].
6. Stor I. (2003). Conceptualization in Graphic Design: Metamorphoses of Visual Images. Moscow: Sovyazh Bevo [in Russian].
7. Chernevich Ye. (1975). Graphic Design Language: Materials for Artistic Design Technique. Moscow: VNIITE [in Russian].
8. Shevchenko V. (2004). Poster composition. Kharkiv: Koloryt [in Ukrainian].
9. Contemporary Urban Abstract and Graffuturism Artists Showing at Pretty Portal <https://www.widewalls.ch/abstract-art-graffuturism-pretty-portal/>
10. Meggs, Ph. (1998). A History of Graphic Design. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.

СИМВОЛІКА КОЛЬОРУ В ДИЗАЙНІ

Голіус Валентин Анатолійович

асистент кафедри Дизайну та 3D-моделювання

Харківський національний університет

Міського господарства ім. О. М. Бекетова

м. Харків, Україна

Анотація: У статі розглянута роль кольору в дизайнерській діяльності, досліджений його чуттєво-психологічний вплив на людину, в тому числі в ілюзорному та символічному аспекті. Проаналізована класифікація кольорів в залежності від їх дії на реципієнта і підкреслена індивідуальність сприйняття кольорових композицій.

Ключові слова: колір, теплі кольори, холодні кольори, композиція, дизайн, символіка, символічність, психологічний вплив.

Перш за все слід відмітити, що сучасна наука пояснює феномен сприйняття кольору здатністю людської свідомості переробляти в кольорові відчуття вплив на зоровий апарат потоків променистої енергії, що випускається різними джерелами [1]. Від джерела промениста енергія поширюється у всіх напрямках у вигляді потоку особливих частинок – фотонів, що мають різну енергію, обумовлену різною частотою коливань. Потоки фотонів з різною частотою коливань мають різну довжину електромагнітних хвиль, при цьому частота коливань і довжина хвилі перебувають у зворотньо-пропорційній залежності. У вузькому діапазоні з довжиною хвиль від 380 до 760 нм ці випромінювання сприймаються зоровим апаратом як видиме світло різної забарвленості, а змішування всіх цих випромінювань (повний спектр) сприймається як біле світло. Таким чином, у природі немає власне кольору як фізичного явища, а існують властивості матеріальних об'єктів, що викликають усвідомлені зорові відчуття.

Колір, крім свого фізичного впливу на людину, має і вплив почуттєво-психологічний. Тут існує два основних аспекти, на які варто загострити свою увагу – ілюзорний і символічний.

Під ілюзорним аспектом маються на увазі здібності кольору робити те або інше враження (=ілюзію) на глядача. Це особливо характерно для живопису, дизайну тому, що саме в них, колір має найбільший ступінь емоційного впливу. Вперше спробу систематизувати значення окремих кольорів зробив І.В. Гете: «У своїх самих загальних елементарних проявах, незалежно від будівлі і форм того матеріалу, на поверхні якого ми його сприймаємо, колір впливає на почуття зору, до якого він переважно присвячений, а через нього і на душу» [2]. Так, жовтий колір справляє, безумовно, тепле враження і створює добросердий настрій. Синій він вважав кольором тіні – холодним і темним. Тому сині об'єкти здаються більш віддаленими. Червоному приписується серйозність і гідність, але також краса і принадність. При цьому Гете мав на увазі тільки чисті кольори і практично не враховував ні особливостей людини, яка сприймає їх, ні контексту сприйняття.

В.В. Кандинський запропонував більш складний погляд на дану проблему. Він відзначав двоякий вплив кольору на людину. У першу чергу, це – фізичний вплив, при якому око зачароване красою кольору або ж, навпаки, найсильніше роздратоване. Це враження поверхневе і швидко забувається, якщо мова йде про звичні предмети. «Але як фізичне відчуття крижаного холоду, якщо воно проникає глибше, викликає більш глибокі почуття і може викликати цілий ланцюг психічних переживань, так і поверхневе враження від кольору може розвинути в переживання» [3, с. 41-43]. Причому цей процес багато в чому обумовлений ступенем розвитку самої людини. Але і при низькій душевній сприйнятливості колір сприймається неоднозначно. Так, світлі кольори більше притягають око, чим темні. Ще більшу притягальну здатність мають світлі і теплі тони. Пофарбовані в такий спосіб об'єкти здаються ближче. У той же час світлий, але надмірно «отрутний» колір викликає занепокоєння, і око шукає відпочинок в холодному синьому або зеленому.

Фізичний вплив кольору був багаторазово підтверджений численними експериментами фізіологів і психологів. Так, М. Деревире приводить наступний опис впливу кольору на психіку, даний доктором Подільським:

«Зелений колір – беззаспокійливий, гіпнотичний. Він впливає на нервову систему, знімаючи дратівливість, безсоння, втому, знижує кров'яний тиск і піднімає тонус.

Блакитний колір – антисептичний. Він ефективний при запаленнях і нагноєннях. Чуттєвій людині голубий допомагає більше, ніж зелений, але від його «передозування» виникають втома і пригніченість.

Жовто-гарячий колір стимулює почуття і прискорює пульсацію крові, не впливаючи при цьому на кров'яний тиск. Він має сильну стимулюючу дію, створює почуття благополуччя і веселощі, але може стомити. Жовтий колір впливає на мозок і тому ефективний при розумовій недостатності.

Червоний колір має теплоту. Він стимулює мозок, ефективний при меланхолії, але в той же час легко оказує дратівний вплив.

Фіолетовий колір збільшує витривалість тканини, впливаючи на серце, легені і кровоносні судини» [4].

Однак В.В. Кандинський відзначав, що при більш високому розвитку, цей елементарний вплив переходить у більш глибоке враження. Тоді можна говорити про другий вид впливу кольору на людину.

Психічний вплив кольору викликає «душевну вібрацію». Необхідно відзначити зв'язок між асоціативними переживаннями, що викликані відповідним кольором, і його значенням у природі. «Наприклад, червоний колір може викликати душевну вібрацію, подібну тієї, яку викликає вогонь, тому що червоний колір є в той же час кольором вогню. Теплий червоний колір діє збудливим образом; такий колір може посилюватися до хворобливого болісного ступеня, можливо, також і внаслідок його подібності з кров'ю. Червоний колір у такому випадку будить спогади про інший фізичний фактор, що, безумовно, хворобливим образом діє на душу» [5].

Слід також відмітити, що по-різному формуються схеми вподобань одних

і тих же кольорів у чоловіків і жінок. Чоловіки більше віддають перевагу зеленому, синьому, червоному, білому, жовтому і чорному. Жінки віддають перевагу: синьому, зеленому, білому, червоному, жовтому і чорному. Отже, схеми вподобань, побудовані без урахування цього поділу, будуть істотно відрізнятися.

Цікава наступна класифікація кольорів за їхнім психологічним впливом на людину [6, с. 46-47]:

Перший тип – стимулюючі теплі кольори, що сприяють збудженню і діють як подразники. Він складається з червоного (вольового, життєстверджуючого), жовтогарячого (теплого, затишного) і жовтого (контактуючого, променистого) кольорів.

Другий тип – дезінтегруючі (холодні) кольори, що знижують роздратування:

- фіолетовий – заглиблений, важкий;
- синій – підкреслюючий дистанцію;
- ясно-синій – веде в простір, спрямовуючий;
- синьо-зелений – підкреслює рух, мінливість.

До третього типу відносять пастельні, приглушальні чисті кольори:

- рожевий – ніжний, створюючий враження деякої таємничості;
- ліловий – замкнутий, ізольований;
- пастельно-зелений – ласкавий, м'який;
- сірувато-блакитнуватий – стриманий.

Четвертий тип складається з так званих «статичних кольорів», здатних зрівноважувати, відволікати від інших збудливих кольорів:

- чисто-зелений – вимогливий, освіжаючий;
- маслиновий – заспокійливий, зм'якшуючий;
- жовто-зелений – оновлюючий, такий, що розкріпає;
- пурпурний – вишуканий, претензійний.

П'ятий тип включає кольори глухих тонів, що не викликають роздратування (сірі), гасять його (білі), допомагають зосередитися (чорні).

У шостий тип входять теплі темні тони (коричневі), що стабілізують роздратування, що діють в'яло, інертно:

- охра – зм'якшує ріст роздратування;
- коричневий, землистий – стабілізуючий;
- темно-коричневий – зм'якшуючий збудливість.

І, нарешті, до сьомого типу відносять холодні темні кольори, що ізолюють і зменшують роздратування: темно-сірі, чорно-сині, темні – зелено-сині.

Отже, і фізичний, і психічний вплив кольору багато в чому визначається особистісними характеристиками людини, яка його сприймає. Індивідуальність сприйняття кольорових композицій пізніше була обґрунтована в роботах німецького психолога М. Люшера [7, с. 25-28], який довів, що стан (зміст свідомості, емоційність) реципієнта в момент контакту з об'єктом може впливати на його відношення до того ж самому кольору. І, у першу чергу, це стосується поняття теплохолодності, взаємного відношення кольорів між собою. Теплохолодність кольору, поняття умовно-відносне, засноване на уроджених тактильних відчуттях людини. Так склалося, що в природі, все, що на дотик холодне, має синьо-зелену кольорову гаму, а усе, що гаряче – від жовтого до бордового: основна асоціація «лід і полум'я».

Ще одним важливим аспектом кольору є його *символічне значення або символіка*. Однак символізм кольору може відрізнятися і для правильного розуміння цього питання, варто звертатися не до одного, а до декількох літературних джерел. У залежності від регіону, країни, народу, релігії або навчання, той самий колір може мати різне символічне значення. Крім того, варто враховувати, хто, як і з яких позицій трактує цю символіку. Очевидно, що ці позиції в психології, релігії, історії або, наприклад, навчанні Фен-Шуй можуть відрізнятися.

Сучасна психологія так описує символіку основних кольорів:

Білий колір – символ чистоти і досконалості. Він містить у собі всі кольори спектра і асоціюється з чеснотою і божественністю. Він впливає на

енергетику людини. Люди, що вибирають білий своїм кольором, звичайно, акуратні, чесні і щирі. Але іноді можуть бути дуже вимогливими.

Жовтогарячий – колір творення. Колір оптимізму, волі і спонукання до дії. Він виявляє приховані можливості людини, допомагає звільнитися від страхів і депресії. Символізує добродушність і стимулює товариськість. Люди, що вдягають жовтогарячий, горді, незалежні, впливають на інших людей і прагнуть завоювати популярність.

Жовтий колір стимулює розумові здібності і допомагає засвоєнню інформації. Він корисний при непевності і сором'язливості. Приносить сміх і радість. Як і жовтогарячий, допомагає відродити любов до життя. Колір енергійних людей, можливо, балакунів, а також артистичних, творчих особистостей.

Червоний – колір життєвої енергії. Це дуже стимулюючий і збудливий колір, що підсилює людські пристрасті. У природі червоний колір використовується для залучення протилежної статі. Він зігріває й активізує, притягає погляд і повідомляє про небезпеку. Його можна використовувати для підвищення температури тіла і посилення кровообігу. Люди, що віддають перевагу цьому кольору, сміливі і мужні, але можуть бути мстивими. Часто це – оптимісти і товариські люди, але цей колір властивий запальним і неврівноваженим особистостям.

Зелений колір самий гармонічний і урівноважений. Колір емоційних відносин, сприяє до любові. Допомагає позбутися від негативних почуттів і послабляє порушення. Заспокійливо впливає на нервову систему. Це свіжий, природний колір, що символізує життя і гармонію. Люди, що віддають перевагу зеленому, звичайно жалісливі і сентиментальні, люблять дружнє спілкування. Вони постійні і довірливі.

Голубий – охолоджуючий і заспокійливий колір. Він символізує світ, спокій, мудрість і урівноваженість. Сприяє відпочинку і розслабленню. Вселяє впевненість у кращий завтрашній день. Голубому віддають перевагу люди, що прагнуть до духовних досягнень. Не егоїсти, але ті, що іноді можуть бути

безхарактерними.

Синій колір сприяє натхненню і здійсненню бажань. Колір відданості і справедливості. Синій колір вказує на відданість і дружелюбність, але також і незалежність.

Фіолетовий – колір вищої доброти, любові і мудрості. Це могутній колір, що є супутником лідерів. Загострює зори і почуття. Допомагає збалансувати фізичну і духовну енергію. Можливо, люди, що переважають фіолетовий колір, трохи схильні до важливості. У них, імовірно, добре виражене почуття власного достоїнства. Але вони можуть не усвідомлювати власних недоліків. Як правило, це творчі особистості, схильні до містики.

Чорний – загадковий і таємничий колір. Символізує непізнаний і схований початок. Чорному кольору віддають перевагу спокійні, сильні люди, що мають достоїнство. Але також, він може виступати як заперечення усього і символізувати непевність і похмуре сприйняття життя.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що колір відіграє величезну роль у дизайнерській творчості, у комп'ютерній графіці та у інших галузях дизайну в цілому. А з причини того, що колір невідривно пов'язаний зі світлом, а той, у свою чергу, із зором, то особлива якість професійного дизайнера полягає в умінні не дивитися, а бачити. Академік І.П. Павлов відзначав, що ми бачимо не тільки очима, а всім зоровим аналізатором у цілому. Ретельні дослідження процесів сприйняття були проведені фізіологом А.Л. Ярбусом, який зробив висновок: «Те, як людина дивиться, визначається не особливостями ока даної людини – властивості ока однакові – а особливостями його нервової вищої системи, його психіки, змістом свідомості» [8]. Крім дійсності об'єкта і контексту, тобто обстановки, у якій відбувається контакт, у процесі сприйняття активну участь приймає і сутність реципієнта. Його соціально-демографічні характеристики, освітній і культурний рівень, життєвий досвід, ступінь знайомства з об'єктом також впливають на те, що він побачить.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рац А.П. Основи кольорознавства та колористики. Колір у живописі, архітектурі та дизайні: курс лекцій. – М: МДБУ, – 2014. – 128 с.
2. Гете І.В. Вчення про кольори. – П., – 1920. – 240 с.
3. Кандинський В.В. Про духовне у мистецтві. – М., – 1992. – 41-43 с., 46-49 с.
4. Дейлян Арманд. Реклама. – М., – 1993.
5. Зайцев А. Наука о цвете. – М., – 1986. – 87 с.
6. Фрилинг Г., Ауэр К. Человек – цвет – пространство. – М., 1973. – 46-47 с.
7. Люшер М. Сигналы личности. Ролевые игры и их мотивы. – Воронеж, – 1993. – 25-28 с.
8. Ярбус А.Л. Роль руху ока у процесі зору. – М., 1965. – 125 с.

СТОРИТЕЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ В ГРАФІЦІ

Денисенко Юрій Миколайович

кандидат архітектури

доцент кафедри рисунка та живопису

Київський національний університет технологій та дизайну

Демків Анастасія Романівна

магістрантка кафедри рисунка та живопису,

Київський національний університет технологій та дизайну

Київ, Україна

Анотація. В результаті дослідження сторітелінгу виявлено формування комунікативної функції сторітелінгу в графічній продукції та досліджено базову структуру візуального сторітелінгу, освоєння якої дозволить підвищити якість зазначеної графічної комунікації зі споживачами. Ефективність утворення комунікативної системи при використанні сторітелінгу прямо залежить від організації і злагодженості на всіх етапах формування візуального контенту.

Ключові слова: сторітелінг, комунікативна функція сторітелінгу, графічна продукція, графічний дизайн, візуальні комунікації

Сторітелінг практикується у всьому світі у все більш різноманітних контекстах, починаючи від культурних установ та програм розвитку громад, до екранізації інновацій, комерційних додатків та проектів. Сторітелінг став також популярним у всьому світі у графіці, оскільки даний спосіб ефективніше за інші прийоми передає інформацію. Не зважаючи на свою популярність, практика використання сторітелінгу у графічному дизайні є бідною, через недосконале освоєння базової структури сторітелінгу саме в графіці, та в зв'язку з різким підвищенням популярності діджитал сфери. Освоєння базової структури сторітелінгу дозволить підвищити якість комунікації графіки зі споживачем.

Розповідь - одна з найдавніших форм передачі знань. Люди постійно використовують історії для навчання, розваг, спілкування, інформування та розуміння. Щоденне спілкування вимагає слухати, говорити та реагувати на історії. Розповіді історій розвивалися протягом усієї історії існування людства. Найдавніші історії розповідали за допомогою гліфів та малюнків на стінах. Візуальні зображення були центральними в багатьох із цих історій, від печерних малюнків до політичних карт і до рекламних оголошень. Історії також передавалися усно з покоління в покоління. З поступом прогресу, технологій, додавання численних мультимедійних форм стає доступним для поєднання з мистецтвом розповіді. Результатом цього є сучасний спосіб розповіді історій, - цифрове оповідання, "сторітелінг" [1, р. 44-45]. Поєднання тексту, озвучення, фотографії, відеокліпів, музики, анімації та ілюстрації, а також звукових ефектів додає нові можливості обміну історіями або оприлюднення інформації – нової форми, яка приваблює більшу аудиторію.

Візуальний сторітелінг - це те, що ми зазвичай цінуємо: від фільмів, та відеоігор, до публікацій у соціальних мережах, тобто це означає, що використовуються візуальні елементи для розповіді історії. Візуальні засоби масової інформації, які можна використовувати для розповіді історій, включають фотографії, ілюстрації, відео та графіку, інформаційну графіку, тобто інфографіку. Ці інструменти візуальної комунікації чудові не тільки для того, щоб притягнути нову аудиторію та привернути увагу аудиторії, а й для того, щоб викликати резонанс та певні емоції, а це те, що рухає історіями вперед. Візуальні образи також можуть допомогти нам зв'язатися з людьми чи персонажами, уявити себе в нових сценаріях чи обстановках та зрозуміти найскладніші чи найтонші розповіді чи сюжети.

Все частіше дослідники підкреслюють значення комунікативної функції графіки в обслуговуванні сфер науки, освіти, реклами, та інших. Розвиток буття суспільства сучасного світу і у майбутньому буде неможливим без використання оптимальної візуалізації інформації - стверджує О. Черневич у монографії «Мова графічного дизайну» [2, с. 127]. Цю ідею підтримують також

й інші автори [3; 4]. Графічний дизайн, за роботою К. Вейстенг, являє собою стратегію візуалізації абстрактної інформації, а саме, як «оптимальну стратегію обробки інформації» та «перетворення інформації у візуальні сигнали, що й стає завданням дизайну» [5; 6]. Вагнер Т. та Келлехер К. наголошують, що можна підвищити ефективність зображення як засобу комунікації за використання зображень з «розумними» сюжетами [7]. Анджела Дипейс та Феліс Френкель навели обґрунтовані рекомендації щодо візуалізації інформації. Спершу, необхідно визначити характеристики аудиторії. Після чого визначається, яким чином буде використано візуальну складову, а саме методи і умови в яких це буде відбуватись. На завершення, визначаємо мету зображення - зокрема повідомлення, яке має бути трансльовано аудиторії. Так само, коли ми робимо вибір слова для презентації, розробленої відповідно до аудиторії. Ті ж міркування слід застосовувати і до створення графічних образів [8].

Візуальна мова у графічному дизайні є знаковою системою для передачі інформації, що завжди було основою і фундаментом спільності людей в історичному процесі. Візуальний сторітелінг є потужним, тому він став популярним інструментом знакової системи. Нам легше і швидше обробляти зображення, ніж текст, що особливо важливо, коли проміжки уваги скорочуються; візуальні матеріали допомагають людям запам'ятовувати інформацію, вони навіть можуть підвищити мотивацію та впливати на поведінку.

Існують чотири основні методи візуального оповідання: «класична сюжетна арка; казки, орієнтовані на людей; покрокове пояснення; репортаж про ключові ідеї», - і кожна з них відповідає різному набору потреб. Техніки, створюють візуальну систему знаків, що посилюють ефект візуальної комунікації, вони пов'язані з нашими найглибшими потребами, як правило, що також є найпотужніми. Залежно від того, де ваша аудиторія подорожує, їм знадобляться різні історії. Драматичні історії чудово підходять для формування обізнаності та бажання, тоді як більш тонкі історії можуть бути корисними для розширення знань і здібностей.

Згідно до наведених основних методів, спеціалісти пропонують наступну загальну базову структуру візуального сторітелінгу, освоєння якої дозволить підвищити якість графічної комунікації [9, Р. 10-14]:

1. *Створення переконливого повідомлення.* Хоча сила візуальної кампанії полягає в її візуальній привабливості, кожна історія все одно потребує переконливої розповіді, щоб допомогти просувати контент. Створення сильного повідомлення пов'язане з вашою цільовою аудиторією. Спочатку треба визначити головну мету, якої хоче досягти ваш бізнес. Треба уявити це, як запитання: «Яку проблему ви хочете вирішити для своєї цільової аудиторії?» Далі проводяться дослідження: з'ясовуються потреби та інтереси вашої цільової аудиторії, щоб побачити, чи є взаємний ґрунт, на якому можна побудувати міцний фундамент для вашого повідомлення.

2. *Створення вмісту важливим.* Після того, як розроблений продуманий сюжет, необхідно переглянути вміст і виділити основні моменти, які найкраще розповідають необхідну історію. Переходячи до фази проектування, необхідно визначити ключові області, які можна візуально трансформувати. Це покращить загальний вигляд і потік історії, а також надасть візуальні підказки до важливої інформації.

3. *Формування комунікативних функцій візуального дизайну.* При правильному виконанні візуальна комунікація є потужним інструментом для передачі ідей. Щоб зробити це правильно, треба переконатися, що будь-які використовувані візуальні елементи наполегливо працюють, щоб розповісти необхідну історію - відбираючи інформацію, щоб зробити її більш зрозумілою для глядача, а не просто супроводжувати текст. Такий вміст, як інфографіка та візуалізація на основі даних, є класичним, але є й інші засоби для вивчення - можна мати інфографіку, яка просто не розповідає свою історію, а передає суть. Треба приділяти пильну увагу всім своїм візуальним виборам, тому що якщо вони не підтримують кінцеву мету або сюжетну лінію, вони в кращому випадку не ефективні, а в гіршому – відволікають або навіть вводять в оману.

4. *Необхідно бути лідером думок.* Це важливо враховувати при

створенні будь-якої форми контенту: «Як це допоможе мені виділитися з натовпу?» Завжди треба включати корисні поради та висновки, які певна аудиторія може використати. Звичайно, може бути спокусливим зануритися в настрій «Продай!», але споживачі оцінять, коли метою вашого вмісту є просування корисної інформації. Нехай ваша робота говорить сама за себе.

Висновки. В результаті дослідження була виявлена комунікативна функція сторітелінгу в графічній продукції, та досліджено базову структуру візуального сторітелінгу, освоєння якої дозволить підвищити якість графічної комунікації. Наразі графічний дизайн став універсальним видом візуальної комунікації, завданням якого є перетворення інформації у візуальні знаки, інтерпретація яких є максимально виразною на основі якісної розробки інформаційної концепції. Правильна розробка концепції історії, що буде виражена візуалом графіки, є прямим ключем до підвищення ступеня комунікативної функції графічного мистецтва. Було розглянуто чотири основні методи візуального оповідання і виявлено, що дані техніки, створюють візуальну систему знаків, що посилюють ефект візуальної комунікації, вони пов'язані з нашими найглибшими потребами, як правило, що також є найпотужнішими. Ефективність утворення комунікативної системи за використання інструменту сторітелінгу прямо залежить від організації і злагодженості на всіх етапах формування візуального контенту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Craig, S., Hull, K., Haggart, A. & Crowder, E. (2001). Storytelling: Addressing the literacy needs of diverse learners. The council for exceptional children, 33(5), P. 44-51.

2. Черневич Е. В. Язык графического дизайна / Е.В. Черневич. ВНИИТЭ, 1975. – С. 137.

3. Ващук О. А. Швейцарская школа графического дизайна как явление проектной культуры XX в.: Автореф. дис... канд. искус. наук. СПб., 2009. 23 с.

4. Задорожня Ю. М. Проектна ідея та візуальне втілення тенденцій

розвитку в дизайні друкованої реклами. 2014. С. 25.

5. Геннисаретского А. И. Визуалистика: о исследования и проектирования систем визуальной коммуникации / А.И. Геннисаретского, Е.В. Черневич // Теоретические и методологические исследования в дизайне. М., 2004. 371 с.

6. Кантор К. М., А. И. Геннисаретского, Г.П.Щедровицкого. Основные направления исследований по общим вопросам технической эстетики // Теоретические и методологические исследования в дизайне. М., 2004. 371 с.

7. Lupton E. and Phillips J. 2008. Graphic design: new foundations. Princeton Architectural Press, New York, NY. 247 p.

8. Frankel F.C. and DePace AH. 2012. Visual Strategies - A Practical Guide to Graphics for Scientists and Engineers. Yale University Press, New Haven, Connecticut. 153 p,

9. Eric Tra. (2016). Visual Communication: Key components of visual storytelling. P. 10-14.

10. Маклюен Г. М. Розуміння Медіа: Зовнішні розширення людини / Пер. з англ. В.Миколаєва; Закл. ст. М. Вавилова. - М .; Жуковський: «КАНОН-прес-Ц», «Кучкова поле », 2003. - 464 с.

11. Kelleher C. and Wagener T. 2011. Ten guidelines for effective data visualization in scientific publications. Environmental Modeling and Software, 26 (6): P. 822–827.

12. Lydia Hooper. (2021). 4 Ways to Use Visual Storytelling. Infographics. P. 2-16.

13. Weinstein K. (2000). Visualizing the critique: Integrating quantitative reasoning with the design process, P. 29-57.

ТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ У ПРОЄКТНО-ГРАФІЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ

Зінченко Андрій Георгійович
асистент кафедри дизайну та інтер'єру,
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна

Анотація. На початку свого шляху, кожен спеціаліст стикається з труднощами творчого плану – необхідністю глибокого осягнення законів проєктної мови, властивостями матеріалів, можливостями та інструментами, засобами і прийомами роботи, які забезпечать загальноприйнятну якість та практичну користь. Дизайнер повинен знати традиційні техніки у проєктно-графічному моделюванні та способи їхнього здійснення.

Ключові слова: дизайн, моделювання, начерк, графіка, креслення, технічний малюнок

Кожен дизайнер зіткнеться з необхідністю передачі своїх проєктів, за допомогою візуалізації за допомогою проєктно-графічного моделювання. Розглянемо етапи від начерку до готового креслення дизайн-проєкту.

Узагальнене зображення, називають начерком, та виконується він із мінімальними витратами зусиль та часу. Характерні риси начерку – це лаконічність, умовність, типовість, відсутність проробки та деталей та акцент на головному. Начерки можна розділити на начерки з натури або замальовки, начерки по пам'яті, начерки за уявленням та комбіновані начерки. Начерки мають переважно інформаційний характер.

Вони слугують для вивчення прототипів, їх оточення, характеру роботи, конструкції виробу, специфічних особливостей форми, пропорцій та пластики. Необхідні вони при підготовці до більш ретельного композиційного малюнка,

призначеного для демонстрації проєкту.

Пошуковий малюнок – це наочна форма творчого аналізу та пошуку, засіб, що спрямовує рух і розвиток думки. Зазвичай пошуковий малюнок – це монохромне одноколірне та узагальнене зображення об'єкту що проєктується, його деталей і окремих частин. Малюнок виконується за короткий проміжок часу із залученням мінімуму образотворчих засобів. Цінність його полягає в тому, що він дозволяє швидко фіксувати ідеї, що з'являються в ході проєктування, служить засобом проєктного пошуку та супроводжує професійне спілкування.

Технічний або «демонстраційний» малюнок спеціально призначений для представлення в завершеній та наочній графічній формі художньо-конструкторського рішення. Головна його відмінність від ескізу полягає у високій точності побудови, в реалістичності та завершеності зображення. Якщо в ескізах дизайнер зайнятий пошуками рішення і орієнтується тільки на чорнову компоновку і власний окомір. То технічний малюнок, виконується вже за продуманою компоновкою за допомогою методів перспективної побудови. Основний елемент зображення – об'єкт у найбільш типовому для нього ракурсі. Цей об'єкт становить центр композиції і виконується в збільшеному розмірі (по відношенню до інших предметів або ракурсів) на передньому плані. Інші елементи (різні ракурси об'єкта, деталі оточення) можуть компоуватися навколо головного.

Чистове креслення – це вже проєктна документація, де визначені: розміри цілого і його частин, компоновка, кольорове рішення, фактурна характеристика. Ортогональні та аксонометричні проєкції та перспективи добре передають інформацію про зовнішній вигляд предмета.

Фінальний проєкт – це документ та до нього пред'являється ряд необхідних формальних вимог. Всі креслення виконуються в певному масштабі, хоча на одному і тому ж аркуші можуть бути проєкції в різних масштабах. Існує загальноприйнята шкала масштабів: 1:1, 1:2, 1:5, 1:10, 1:20, 1:50, 1:100, 1:200, 1:500, 1:1000. Інші типи масштабів, такі як 1:4 або 1:15, застосовуються як

виняток. До остаточного проєкту пред'являється цілий ряд естетичних вимог: високий графічний рівень, колористична досконалість, цілісність всіх його різнорідних складових елементів (ортогональних проєкцій, перспективи, розрізів, шрифту). Існує кілька традиційних видів креслення проєкту: лінійний, лінійно-тональний, світлотіньовий або тональний та поліхромний. Вибір будь-якого з них залежить від особливостей об'єкта, проєктного задуму та графічних можливостей дизайнера.

Лінійне креслення, найбільш просте і найменш ефективне, але при цьому має свої переваги. Воно відрізняється лаконізмом, узагальненістю, відсутністю елементів які відволікають, а також меншою трудомісткістю. Разом з тим воно може мати достатню інформативність.

Не слід думати, що лінійне креслення повністю позбавлене естетичних якостей. Можна дуже тонко варіювати товщиною ліній, від павутинних (зазвичай розмірних) до товстих, що позначають розріз, та досягати їх красивих поєднань. За допомогою ліній можна нанести і легку тонову розкладку, коли штриховка створює відчуття площини.

Креслення яке поєднує лінійне зображення та додавання тону, називають лінійно-тональним. Лінійно-тональне креслення відносно умовне, але і в цій умовності може бути закладена інформація, яка може допомогти розкрити суть проєкту, передати внутрішній сенс композиції. Лінійно-тональне креслення часто застосовується під час роботи над об'єктом, що включає просторове середовище.

Тональне або креслення за допомогою світла та тіні – це монохромне зображення, яке передає об'єм спроектованого предмета за допомогою тону штриховкою олівцем, тушшю або чорною аквареллю. Є два різних підходи до моделювання форми.

Найпоширеніший спосіб – це моделювання форми за допомогою побудови тіней. Він заснований на використанні теорії тіней. Вихідна умова полягає в тому, що власні і падаючі тіні від тих, які йдуть в певному напрямку світлових променів, створюють ілюзорну передачу форми предметів та їх

взаємного розташування у просторі. Другий спосіб передачі об'єму передбачає тільки розсіяне світло. Підкреслення площини по кутах та гранях та посилені рефлекси не створюють поняття про форму у просторі, а скоріше інформують про об'єктивне її існування. Зараз використовуються обидва методи в сучасній проектній графіці.

Спосіб, заснований на теорії тіней, має певну перевагу, оскільки з більшою достовірністю передає інформацію про форму предмета та створює певні можливості для оцінки її переваг або недоліків. Іноді монохромне креслення (його часто називають відмиванням) доповнюється тушуванням. Тушування – це, по суті, розтирання штриховки олівця або інших м'яких матеріалів по поверхні паперу (пальцем, папером, ватою, замшою або іншими розтушовувальними інструментами) у вигляді суцільного тону тієї чи іншої сили.

Вважається, що поліхромне або кольорове креслення, це головна форма подачі дизайн-проекту. Таке креслення робиться поліхромним для того, щоб передати реальний колір майбутнього предмета або співвідношення кольорів, якщо їх декілька, а також показати його матеріал та фактуру. Саме тому, передача кольору близька до передбачуваного кольору предмета в його реальному вигляді. Графіка на стадії робочого проектування, практично, набуває характеру декоративно-прикладного мистецтва. Як бачимо, засобів для візуалізації за допомогою графіки, досить багато.

Тепер розглянемо основні види проектно-графічного моделювання. Існують різні види проектно-графіки, це – лінійне зображення, монохромне або одноколірне, а також поліхромне або багатоколірне. Застосування того чи іншого виду графіки залежить від самого об'єкта проектування, від виду проєкцій його зображення (перспектива, розріз, ортогональ) та загального композиційного задуму автора.

В лінійній графіці креслення вимагає меншої витрати часу на виконання, ніж інші види проектно-графіки, і застосовується в тих випадках, коли проєкція не повинна передавати важливі для сприйняття об'ємні та просторові

особливості зображеного предмета або середовища. Така графіка найбільш умовна, позбавлена передачі об'єму та простору. У цій техніці виконуються також розрізи, де важлива зазвичай лише технічна і геометрична інформація, планування інтер'єру та екстер'єру, а також всілякі схеми.

Простота, лаконізм та чіткість креслення, найкраще підходить для ортогональних проєкцій. Інформативність креслення можна збільшити шляхом варіювання товщини і кольору ліній: найтовстіша – для лінії розрізу, дещо тонше – для контурів предмета, найтонші – для ліній, що позначають розміри. Іноді, щоб дати уявлення про просторові плани (перший, другий, тощо), товщину контурних ліній також роблять неоднаковою, збільшуючи її для предметів першого плану. Лінійне креслення завдяки поєднанню різноманітних ліній має відому графічну привабливість, особливо якщо воно збагачене штриховкою.

Монохромне зображення, найкраще передає об'єм та форму предмета, його основні просторові особливості, та зазвичай, виконується у техніці чорно-білої відмивки. Спосіб моделювання об'єму за допомогою світла та тіні на площині, заснований на теорії тіней. Також залучаються деякі прийоми повітряної перспективи.

Теорія тіней прийшла в проєкто-графічне модулювання з архітектури. Власні та падаючі тіні від нескінченно віддаленого джерела світла (промені паралельні) передають форму предмета, взаємного розташування в просторі окремих його частин та елементів. Таким чином, двомірне зображення може дати інформацію про третій вимір предмета (об'єм і простір).

Кольорове або поліхромне зображення в проєктній графіці є найбільш інформативним. На фінальних етапах проєкту, майже завжди застосовується зображення основних проєкцій виробу в кольорі. Кольорове креслення виконується гуашшю, аквареллю та темперою. Ці фарби складаються з пігменту (тобто фарбуючої речовини) а також зв'язуючої речовини, тобто води. Акварель є прозорим матеріалом та чудово підходить для лесування.

Темперу та гуаш – це матеріалами що криють, бо вони покривають

площину щільним шаром фарби. Дуже важливо враховувати цю відмінність між матеріалами. У проєктній графіці може застосовуватися рідка та суха акварель. Не всі акварельні барвники однаково прозорі. Прозорі фарби це: краплак, сієна натуральна, сієна печена та берлінська лазур; а непрозорі: кіновар, охра, ультрамарин, кобальт та кадмій. Для процесу відмивки технологічні якості акварелі мають першорядне значення. Гуаш відрізняється щільністю та відсутністю блиску. Але гуаш – дуже важкий у виконанні матеріал.

При висиханні сила її тону помітно змінюється. Головна особливість роботи з гуашшю – неможливість повторного накладення її на папір, оскільки новий шар розмиває попередній. Тому для моделювання форми користуються тільки засобом напilenня або набризком. Кардинально змінити тон можна, лише повністю змивши початковий шар водою і наклавши на папір новий. Інший недолік гуаші – велика товщина барвистого шару, яка заважає промальовувати дрібні деталі та проводити поверх нього тонкі лінії.

Темпера відрізняється від гуаші гладкістю, іноді невеликим блиском. Після висихання темпера майже не розчиняється водою. Її шар барви значно тонший ніж у гуаші, та після висихання майже не змінює тон. Хороші сорти темперы дозволяють застосовувати лесування. По готовому шару можна продовжувати працювати темперою, олівцем, пастеллю, рідким розчином акварелі, опрацьовувати форму дрібними штрихами.

У, практично кожному, вищому навчальному закладі, майбутніх дизайнерів навчають теорії дизайну та вмінню застосовувати практичні навички, використовуючи традиційні, «ручні» техніки проєктно-графічного моделювання. Однак сучасні тенденції показують, що молоді фахівці, все частіше, вдаються до використання комп'ютерних технологій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Отт А. Курс промислового дизайну. Эскиз. Воплощение. Презентация / А. Отт – М.: Художественно-педагогическое издательство, 2005. – 158 с.

2. Додсон, Б. Ключи к искусству рисунка / Б. Додсон. – Минск: Попурри, 1999. – 224 с.

3. Тонковид, С. Проектная графика и макетирование: учеб. пособие для студентов специальности «Дизайн» / С.Б. Тонковид. – Липецк: Изд-во ЛГТУ, 2012. – 190 с.

4. Лин М. Современный дизайн. Пошаговое руководство. Техника рисования / Майк В. Лин; пер. с англ. О.П. Бурмаковой. – М.: АСТ:Астрель, 2010. – 199 с.

КОЛІР У ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ ТА ВІЗУАЛЬНОМУ СПРИЙНЯТТІ

Колесник Наталія Євгенівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри
образотворчого мистецтва та дизайну
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Слинюк Оксана Миколаївна,
старший викладач кафедри
образотворчого мистецтва та дизайну
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Анотація. У статті проаналізовано проблему кольору в графічному дизайні та візуальному сприйнятті; здійснено науково-теоретичне обґрунтування змісту проблеми кольорознавства в дизайні; розкрито роль та значення художнього оформлення реклами через емоційну сферу особистості; узагальнено історичний розвиток вчення про колір і закономірності психофізіологічного впливу кольору на людину.

Ключові слова: колір, графічний дизайн, візуальне сприйняття, психологія реклами, символіка кольорів.

Колір може не тільки тішити око, а й викликати роздратування, тривогу, почуття смутку. Іншими словами, колір здійснює на нас емоційний вплив. Дія кольору зумовлена як безпосереднім впливом на організм людини, так і асоціаціями, які викликає колір, основаними на всій попередній історії діяльності людини.

Психологія реклами, крім питань психології, вивчає дію кольору на психологію споживача. Реклама завжди звертається до людини, реклама впливає на її свідомість, на прийняття того або іншого рішення, тому без знання психології реклама не може бути ефективною. Те, який вигляд має

реклама, часто у великому ступеню визначає, як вона буде сприйнята покупцями. Адже головна мета реклами – зацікавити людину до купування товарів або послуг. Художнє оформлення реклами надає додаткову емоційну інформацію та визначає ступінь зацікавленості великої кількості споживачів.

Реклама, в її сучасному понятті, з'явилася услід за книгодрукуванням. Перше відоме історикам рекламне оголошення датовано 1492 роком. Оголошення про продаж молитовника було повішене на дверях одної церкви у Лондоні. Саме Англія – батьківщина індустриальної революції – стала і батьківщиною реклами. Але внаслідок жорсткого оподаткування реклама розвивалася повільніше, ніж в її колишньої колонії – Сполучених Штатах, власно кажучи, історія котрих і почалася з вдалої рекламної компанії, яка закликала європейців переселятися до Америки.

Кольоро-графічне оформлення реклами – один з вирішальних психологічних чинників на споживача, бо зовнішній вигляд реклами передбачає звернення, в першу чергу, до емоцій людини. Колір і форма стають найважливішими аспектами в рекламі. Професійно розроблений фірмовий стиль закладає основи розвитку компанії чи підприємства. На створення позитивного враження впливають співвідношення форм, лаконічність графічних елементів, колірні сполучення, якість поліграфії та використання різнофактурних матеріалів, а в цифрових медіа – комп'ютерні спецефекти [3, с. 202].

Варто зазначити, що вчені Ж. Агостон, М. Волков, Й. Ітена, В. Кандінський, А. Манселл, Ф. Марк, А. Поуп, Д. Росс, Г. Цойгнер розробили теоретичні фундаментальні положення науки про колір, які є основоположними й сьогодні та надають багатий фактичний матеріал для історичного аналізу змістовності колірної гармонії [4; 5;7].

У ході дослідження нами було проаналізовано та узагальнено історичний розвиток вчення про колір і закономірності психофізіологічного впливу кольору на людину, розглянуто деякі типи колірних гармоній, доведено значення стандартизації кольорів для практичної роботи.

Зауважимо, що реклама – це частина нашого життя. Вона є предметом вивчення дослідників у багатьох галузях. У результаті нашого дослідження нами було проведено аналіз про те, яким чином реклама може так відбиватися на покупців, щоб вони брали на переосмислення сторонню інформацію, а результатом при цьому будуть покупки рекламованих товарів. За даними 2003 року, 52 % українців купують рекламовані товари, а 59 % хочуть спробувати нові продукти. Більш половині населення подобається смішна реклама, а 57 % українців одержують задоволення, читаючи яскраві, кольорові видання. Крім того, більш половини жителів країни з радістю купують барвисто й сучасно оформлені продукти.

Логіка дослідження передбачає розглянути поняття «засоби реклами». В аспекті нашої проблеми під засобами реклами вбачаємо інформаційні прийоми і матеріальні носії, котрі слугують для подання рекламної інформації та забезпечують необхідний ефект від рекламного впливу. Розподіляються на: повідомлення (його зміст та форму) і технічні носії (журнали, буклети, телеканали, вивіски, білборди та ін.). Рекламні засоби класифікуються: за впливом на органи чуттів на зорові, звукові, зорово-звукові; по відношенню носія рекламної інформації до об'єкта, що рекламується на: демонстраційні, коли безпосередньо рекламується об'єкт, наприклад, машини в автосалоні чи сир у супермаркеті; візуальні або вербальні, коли зображується та описується об'єкт; змішані.

Луї Ческін, директор Інституту кольору у США, очолював великий колектив, 50 працівників якого вивчали проблему впливу кольору на свідомість та підсвідомість людини. Варто зазначити, що аналіз мотивів покупок привертає увагу все більшої кількості сучасних рекламних спеціалістів. Анжела Райт, відомий експерт з питань впливу кольору на підсвідомість людини, вважає, що можна попереджати реакцію людей на колір, який використовується у рекламі та інших джерелах візуальної інформації. Дослідження й отримання даних на цю тему дуже важливі для розвитку бізнесу, адже колір – це перше, що людина інстинктивно відчуває, коли оцінює об'єкти та приймає рішення про

покупку товару [7].

Мистецтво реклами, або художня творчість у рекламі значить більше, ніж робота тільки графіка, живописця, ілюстратора. Поняття «художник реклами» включає до себе все візуальне уявлення телевізійного рекламного ролику або друкованої інформації: як розташовані слова відносно друг друга, які обрані розміри та типи шрифту, наявність фотографій або ілюстрацій, кольорове оформлення, а також загальна стильова єдність.

Багато-які читачі сприймають рекламні оголошення у такої послідовності:

1. Дивляться на картинку.
2. Читають заголовок або назву.
3. Читають текст оголошення.

Якщо жодний з елементів не приваблює їх уваги, то користь від такої реклами значно знижується, тому необхідно одразу зацікавити читача або глядача.

Кожен художник повинен знати та враховувати деякі спостереження з психології колірної сприйняття:

-червоний наближається по ступеню популярності до блакитного, але більш продуктивний. Гарячий колір, має найвищу здатність «виклику до дії»;

-оранжевий – «найістівніший» колір, особливо у відтінках, близьких до брунатного. Нагадує про осінь та смачні продукти;

-жовтий дуже яскравий, особливо у поєднанні з чорним. Але часто використовується у плакатах по техніці безпеки, тому треба до цього кольорового сполучення ставитись обережно;

-брунатний традиційно «чоловічий» колір, асоціюється з землею, лісами, теплом та комфортом, надійністю. Може допомагати продажу будь-якого товару, навіть косметики. З продуктів нагадує каву, какао, шоколад;

-зелений символізує здоров'я, бадьорість та свіжість, як правило визначає овочі та фрукти;

-блакитний – холодний та найбільш привабливий колір. Ефективний при

використанні для упаковки заморожених продуктів або товарів для прання та гігієни. У світлих відтінках створює враження «приємності»;

-чорний використовують для передачі враження високої якості товарів та їх великої вартості [6].

Зв'язок між кольором та оточуючим середовищем закріпився у людства на підсвідомому рівні. Тому кожна людина емоційно реагує на кольори незалежно від своїх думок. Грамотне використання кольору в рекламі може виконувати низку функцій: привертати увагу, покращувати запам'ятовування реклами, формувати позитивне відношення до товарів чи послуг, виокремлювати, підкреслювати окремі елементи реклами, врівноважувати композицію. Повнокольоровий друк приваблює споживачів і запам'ятовується на 50-80 % більше, ніж чорно-біла реклама. У зв'язку з такою особливістю кольорів, їх використовують й при чорно-білому офарбленні самих товарів, наприклад, біле борошно демонструють на кольоровій фотографії у виді кінцевого продукту – смачних тортів, булочок, кексів.

Теплі й холодні кольори не слід використовувати в рівній кількості в одному зображенні. Один з них, у відповідності з «температурним замислом» повинен переважати. Теплі кольори трохи збільшують розміри фігур, холодні – зменшують.

В цілому можна зробити висновок, що на вибір кольору в рекламі, крім його самостійного значення, впливають наступні фактори:

- образ, якій необхідно створити;
- особливості об'єкту реклами;
- характер графічної та композиційної побудови (конструктивна, пластична, статична, динамічна, симетрична, асиметрична);
- психологічні характеристики цільової аудиторії споживачів [1, с. 24].

Основні константи фірмового стилю: товарний знак (або логотип), фірмові шрифти, фірмові кольори, що поєднуються в загальне поняття «фірмова кольорографіка». Але необхідно знати, що подача знаку на реєстрацію здійснюється тільки у чорно-білому варіанті!

Колір слугує своєрідною характеристикою товарів та послуг. При виборі кольору слід враховувати психологічні та етнічні особливості його сприйняття (символіку кольору в різних національних культурах). Через вдалий вибір колірної гами фірмові кольори безпомилково ідентифікують товари та послуги фірми. Класичними прикладами стали біло-блакитна гама корпорації IBM, червоно-білі кольори Coca-Cola, активні жовтий та червоний кольори фірми Kodak. 1947 року Лео Барнет перепозиціонував сигарети Marlboro. З сигарет для жінок з рожевим ободком на фільтрі під колір помади вони стали сигаретами для "справжніх чоловіків" у червоно-білій упаковці. Барнет придумав образи ковбоя і казкової країни Мальборо, що теж стало класикою реклами. За дослідженнями маркетингових структур ковбой, як рекламний образ, зайняв I місце в опитуванні споживачів багатьох країн (2006 р.).

Зв'язок реклами та мистецтва – у використанні творів образотворчого мистецтва в рекламі, або в признанні того факту, що реклама – це вид мистецтва. І якщо кіно відомо як сьомий вид мистецтва, то рекламу можна вважати його восьмим видом. Використання відомих творів живопису, архітектури, скульптури стало частим прийомом при створенні рекламних акцій (більш всього для їжі та напоїв, обладнання для будинків та офісів, предметів гігієни та одягу, фінансової реклами, автомобілів, професійного обладнання, побутової техніки та комп'ютерів) [4].

Отже, кольорові друковані документи відіграють надзвичайно важливу роль в обміні інформацією через природу людського сприйняття – вони забезпечують краще розуміння та засвоєння інформації. Таким чином, важливість кольору в бізнесі важко недооцінити – правильний дизайн-проект документа може вплинути на ефективність продаж чи ділових контактів (рекламні матеріали, звіти, прейскуранти та прайс-аркуші, каталоги продукції, меню, анкети). За експериментальними дослідженнями нами було виявлено, що колір має сильний вплив на людські емоції, установки; відповідно в мозку відбувається складний процес, який починається зі зчитування кольору очима і в підсумку викликає коливання настрою, емоцій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бельдій О.В. Ідея кольору в контексті феноменологічної концепції сприйняття. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. К. Міленіум, 2010. – №4. – С. 20-25.
2. Бойко В.А. Комп'ютерне геометричне моделювання у професійній проектно-конструкторській діяльності. Молодь і ринок: щоміс. наук.-пед. журн. Дрогобич : Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. 2016. № 3. С.145-150.
3. Ковальчук М.О., Колесник Н.Є. Психолого-педагогічні особливості кольору в дизайні: монографія. Житомир: ТОВ «505», 2020. 284 с.
4. Кольори для дизайну сайту та їх вплив на користувачів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.itk-agency.com/kolori-dlya-dizajnu-sajtu-ta-yih-vpliv-na-koristuvachiv/>
5. Основи кольорознавства (методичні поради до самостійної роботи). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://guc.org.ua/oholoshennia/navchalno-metodychni-materialy-2/dystsypliny-profesiynoi-ta-praktychno/osnovy-koloroznavstva-metodychni-po/>
6. Символіка кольорів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ridivira.com/uk/suspilstvo/symbolika-koloriv>
7. Теорія кольору: короткий курс для дизайнерів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://designtalk.club/pravylnyj-veb-dyzajn-rol-koloru-v-oformlenni-sajtiv-chastyna-1/>

ЕВОЛЮЦІЯ ТВОРЧОСТІ РЕЙ КАВАКУБО В КОНТЕКСТІ ДЕКОНСТРУКТИВІЗМУ

Шевчук Христина Ігорівна

аспірантка

Львівської національної академії мистецтв

м. Львів, Україна

Анотація. Проаналізовано художньо-стилістичні ознаки творчості японської дизайнерки Рей Кавакубо з точки зору деконструктивізму, на базі візуальних матеріалів простежено особливості їх розвитку в дизайні костюму. Відзначено зміни кольору, матерілів, декору, форми, конструкції, силуету, функцій одягу в колекціях дизайнерки кінця ХХ — початку ХХІ століть.

Ключові слова: деконструктивізм, фешн-деконструкція, дизайн одягу, японський дизайн

Протягом останніх років прослідковується активний розвиток напрямку деконструктивізму в моді, його унікальні різнопланові трансформації відображаються в сучасних колекціях одягу. Дослідження витоків та художніх особливостей явища відсилає до творчості японської модельєрки Рей Кавакубо, яка своїм революційним підходом до створення одягу не просто започаткувала новий напрям в дизайні, а поставила під сумнів фундаментальні принципи дизайну одягу.

Вперше продемонструвавши свої колекції на початку 80-х років минулого століття Рей Кавакубо шокувала публіку відсутністю кольору, особливостями конструкції одягу, відокремленням одягу від фігури. В її перших колекціях майже повністю переважає чорний колір, відтінки сірого (рис.1), а еволюцію використання матеріалів ілюструє використання традиційних (сукно, бавовна) та нетекстильних матеріалів (папір, мох, гума, пластик). Кольорові вирішення та матеріали у Рей Кавакубо мають важливе значення для експериментів з

одяговою формою — оперуючи великими площами кольору, дизайнерка використовує його локалізовано, здебільшого для підкреслення виразності форми (рис.2, 3).

		
<p>Рис. 1. Светр з дирками, 1982</p>	<p>Рис. 2. Колекція одягу весна-літо, 1997</p>	<p>Рис. 3. Колекція одягу, 2012</p>

Підкреслюючи протиставлення між одягом та людським тілом, відштовхуючи традиційну естетику одягу, Рей Кавакубо виводить людське тіло на перший план. В цьому контексті, деконструкція проявляється відносно європейських естетичних канонів, методів проектування та виготовлення одягу[1, с. 6]. Силуети та конструкції одягових форм мають побічний зв'язок з фігурою, дизайнерка працює без попередніх ескізів, виконуючи роль скульптора. Асиметричні композиції з акцентуванням на окремих елементах, їх взаємозв'язку можна прослідкувати в колекції 1997 року (рис.2), де спеціальні м'які накладки умисно спотворюють людське тіло. Гіперболізація форми, створення додаткового простору навколо тіла (відштовхуючись від японських традицій носіння кімоно), деформування загальних пропорцій людської фігури простежується протягом всієї творчості мисткині. Такі принципи формотворення зустрічаються в колекціях 1980-х рр. (рис.4), в колекції 1992р. (рис.5), але особливо чітко прослідковується протиставлення архітектурної форми одягу та людського тіла, в колекції 2012 року (рис.6).

		
<p>Рис.4. Пласка одягова конструкція, 1980-і</p>	<p>Рис.5. Колекція одягу, 1992</p>	<p>Рис. 6. Колекція одягу, 2012</p>

Рей Кавакубо формує аномалії в одягових конструкціях, створюючи деконструйований, незакінчений одяг з навмисно зіпсованих тканин чи тканин з дефектами [2, с. 2]. В колекціях останніх років, принцип незавершеності та естетика недосконалості матеріалів зустрічається значно рідше, акцент зміщується на одягову форму. Дизайнерка більше експериментує з плоскою конструкцією одягу, геометричними формами та прямими лініями для створення одягу з мінімальною кількістю швів [2, с. 3]. В роботах 1980-х років зустрічається принцип інверсії, демонстрація внутрішніх елементів одягу назовні, а також рекомпозиція, розбирання одягових конструкцій на складові з їх подальшою перестановкою, заміною місцями. Так, в колекції 1992 року, спостерігаємо повтори сорочок, рукавів, жакети, що виконують роль спідниці тощо, або сукні, перероблені з дитячого одягу [2, с. 2]. Пізніше Рей Кавакубо більше працює з «чистою формою», не навантажує її додатковими елементами та декором, такі форми часто мають збільшений масштаб, є нефункціональними з точки зору традиційного одягу. Водночас, варіативність способів носіння одягу, можливості його інтерпретації звужується.

Технологічна недосконалість виробів працює в роботах дизайнерки як декоративна мова — дірки, потертості, розриви, штучна деформація тканини. Ця нова мова найповніше відображає естетику неправильності та недосконалості. Створене людиною є недосконалим, але, тим не менше, може бути прекрасним. В абсолютній симетрії і правильності немає руху, немає життя, вона штучна, а тому мертва [3, с. 108]. У колекції 1982 року Рей

Кавакубо створила чорний светр з революційного “мережива”, фактично це були просто діри, що пронизували весь виріб (рис.1). Таке трактування було диким та бентежливим, але тим же самим свідчить про інтелектуальну складову та символізм роботи [4, с. 175].

Аналізуючи, основні характерні особливості творчості Рей Кавакубо варто відмітити деконструкцію форми, конструкції, використання принципу асиметрії, інверсії, непідпорядкування форми одягу людському тілу, гіперболізація форми, відсилки до японського символізму. Специфічна декоративна мова (потертості, прорізи, тощо), недосконалість виробів, використання нетрадиційних матеріалів є характерними для колекцій дизайнерки 1980-х років, однак пізніше спостерігаємо акцент на роботі з архітектонікою форми, відмову від надмірного декорування. Також, можемо спостерігати еволюцію кольору — від відтінків чорного та білого до яскраво-червоних та багряних кольорів. Однак, саме пошук виразної одягової форми, що протиставляється людській фігурі та традиціям модного проектування залишається незмінним протягом усієї творчої діяльності Рей Кавакубо та відрізняє її від інших дизайнерів-деконструктивістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Agata Zbarowska. Deconstruction in contemporary fashion design: Analysis and critique. *International Journal of Fashion Studies* 2(2):185-201. 2015.
2. Lalloo-Morar Sandhya. Design innovation by japanese designers Miyake, Kawakubo, and Yamamoto. *Berg Fashion Library*. 2016.
3. Свинцова Е.В. Метод деконструкции в процессе проектирования одежды. *Вісник ХДАДМ*. 2013. №2. С. 107-109.
4. Шевчук Х. І. Особливості деконструктивізму в колекціях японських дизайнерів одягу кінця ХХ – початку ХХІ століть. *Art and design*. 2020. №4(12). С. 173–184.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 94.378.4(477.54)(093.3)

ВПЛИВ РАДЯНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РУСИФІКАЦІЇ В СФЕРІ ОСВІТИ (ЗА СПОГАДАМИ СТУДЕНТІВ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Соколова Наталія Дмитрівна,
к.і.н., доцент

Ніколаєва Наталія Андріївна
студентка

Національний університет фізичного
виховання і спорту України
м. Київ, Україна

Анотація: В статті висвітлено проблему русифікації освіти в Харківському університеті в 1920-1950-х рр. Визначено, що під впливом російськомовного середовища з 30-х рр. ХХ ст. розпочинається поступовий процес русифікації переважної більшості студентської молоді.

Ключові слова: освітній процес, русифікація, студенти, українська мова, Харківський університет

Русифікація — це сукупність дій та умов, спрямованих на зміцнення російської національно-політичної переваги в Україні та серед українців, за допомогою переходу чи переведу осіб неросійської національності на російську мову й російську культуру та їхньої подальшої асиміляції [2].

Вона стала однією з найсерйозніших проблем українців. Утиски почались ще в період, коли українські землі входили до складу Російської імперії. Так, за часів правління імператора Петра I заборонили книгодрукування українською мовою. В ХІХ ст. викладання в освітніх закладах велося виключно російською мовою. Знаковими у процесі русифікації стали Валуєвський циркуляр (1863 р.)

та Емський указ (1876 р.), що заборонили українську мову та культурно-просвітницьку діяльність громадівського руху.

Більшовики, з метою укорінення власної ідеології серед українського населення, в 20-х рр. ХХ ст. розпочинають політику українізації, що призведе до нового етапу українського національного відродження. В 30-х рр. в умовах розбудови соціалізму, коли зникла необхідність у привабливості радянської влади, розпочинають активний курс на русифікацію. Цей процес супроводжувався знищенням української еліти та запровадженням української мови у всі сфери суспільного життя.

Яскравим прикладом вдалої політики русифікації є місто Харків, яке зараз входить до рейтингу найбільш російськомовних міст України [1]. Спогади випускників Харківського університету свідчать, що наприкінці 20-х рр. студенти спілкувались виключно українською мовою і постійно робили зауваження щодо вживання окремих слів. Викладання навчальних дисциплін велось українською мовою [3, с.256].

Ситуація починає змінюватись на початку 1930-х рр., коли Харківський інститут народної освіти було перейменовано в Харківський державний університет імені О.М. Горького. Викладання ще велось українською мовою, проте лише студенти із провінції в повсякденні спілкувались рідною мовою, міський елемент розмовляв російською, хоча добре володіли українською [3, с. 263].

18 листопада 1933 р. Пленум ЦК КП(б)У прийняв постанову про припинення українізації. Налякані репресіями студенти, починають перевиховуватись в «правильному» напрямку. Так, Л. Дражевська згадує випадок з однією студенткою «яка завжди говорила українською мовою (мабуть по-російському і не вміла) про нашу викладачку української мови сказала: «Видно, що вона націоналістка, бо і після лекцій говорить українською мовою». Очевидно її репліка була викликана тим, що були професори, які викладали українською мовою, а в приватних розмовах уживали російської мови» [3, с. 263].

В період «великого терору» молодь в повсякденному житті вживала дві мови [3, с. 267]. Викладання велося як українською, так і російською мовами. Серед професури зустрічались особи, які усіма силами намагались сприяти процесу русифікації. Так, декан геолого-географічного факультету Г.Мерейнес вимагав від викладачів викладати навчальні дисципліни російською мовою. А в 1940 р. провів голосування серед студентів щодо мови викладання, однак студентська молодь обрала українську [3,с. 271].

Про успіхи русифікації в стінах Харківського університету свідчить випадок, наведений студенткою О. Соловей. Написана нею наукова робота з неорганічної хімії українською мовою, отримала оцінку «задовільно», оскільки викладач не розумів більшість слів. Дівчина змушена була переробити працю російською мовою щоб отримати вищий бал [3, с. 274]. Взагалі, у довоєнний період в Харківському університеті на фізико-математичному факультеті лише 3 навчальні дисципліни викладались українською мовою, а захист наукової роботи рідною мовою ставав справжньою сенсацією [3, с. 284].

У 1950-х рр. активно продовжується процес русифікації Харківського університету. Всі дисципліни гуманітарного спрямування викладались російською мовою. У побуті лише вихідці з сільської місцевості, розмовляли українською, які під впливом російськомовного середовища згодом переходили на російську мову [3, с. 288-289].

Отже, в 20-х рр. ХХ ст. в період проведення політики українізації в стінах Харківського університету навчання велося українською мовою. Кількість україномовних студентів значно переважала російськомовних. З 1930-х рр. розпочинається активна русифікація українського населення. Студентська молодь не має змоги навчатись рідною мовою. Під впливом російськомовного міського середовища студенти Харківського університету активно піддаються русифікації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рейтинг городов Украины и других стран СНГ по использованию русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://yadocent.livejournal.com/381411.html>.
2. Русифікація. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
3. Харківський університет очима колишніх студентів // Сучасність. – 1983. – ЧЧ. 1-2 (261-262). - С. 252-292.

CULTUROLOGY

УДК: 316.3

ФОРМИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ НЕОДНОРОДНЫХ СОЦИУМОВ И ПРОЦЕСС ИХ ИНТЕГРАЦИИ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД

Савич Анжелика Викторовна
старший преподаватель
Украинский государственный
университет науки и технологий
Днепро, Украина

Аннотация. Целью данной статьи является попытка рассмотреть пути формирования информационной культуры неоднородных социумов и способы взаимодействия человека и информации. Дана краткая историография данной проблемы с хронологическим индексом, обозначена парадигма и модель информационного общества, выведены категории – информационная цивилизация, информационное поле и информационная культура, экологизация культуры. Основным используемым методом является сравнительный анализ источников получения информации и ее адаптации к социокультурным процессам в обществе. В качестве выводов обозначены задачи по формированию информационной культуры и принципы, которым, она должна быть подчинена в процессе развития человеческой культуры.

Ключевые слова: информационная культура, социум, информационная цивилизация, трансляция, парадигма, урбанизация.

В конце XX в. усилился интерес к проблемам культуры и цивилизации. Обострение интереса к этим проблемам всегда продиктовано определенной ситуацией.

В последней четверти XX в. человечество вступило в новую стадию своего развития в эпоху информационного общества со всеми его достижениями, противоречиями и конфликтами. Идею информационного общества предложил еще в середине 40-х гг. XX в. японский исследователь Й. Масуда, и тогда эта идея не нашла особой поддержки. Но спустя несколько десятилетий человечество стало свидетелем информационной революции, естественным итогом которой стало формирование информационного общества и информационной культуры.

В 70-е гг. XX в. доктрина постиндустриального (информационного) общества стала одной из господствующих в западной социологии. Термин «информационное общество», введенный в начале 60-х гг., фиксирует одну из важнейших характеристик формирующегося общества как объединенного единой информационной сетью. Развитие информационных технологий стало в 80-е гг. и особенно в 90-е гг. определять экономический потенциал любого государства.

Основу теории информационного общества заложили Д. Белл, З.Бжезинский, Э. Тоффлер.

Нынешний период развития общества характеризуется кардинальными изменениями в сфере взаимодействия человека и информации. Впервые за всю историю человечества информация и знания заняли доминирующую позицию по отношению к таким важнейшим категориям, как материя и энергия. Тем самым был ознаменован переход от индустриальной к информационной цивилизации. Построение информационного общества, по праву, относится к числу приоритетных задач человечества. Развитие информационного общества, часто именуемого «обучающимся обществом», неразрывно связано с возрастанием потребности каждого гражданина в постоянном повышении квалификации, обновлении знаний, освоении новых видов деятельности.

Эта тенденция обусловила постановку вопроса об изменении самой парадигмы и модели информационного социума. Возникла необходимость обеспечить баланс между динамичными изменениями, происходящими в

природе и обществе, всей окружающей человека среде, возросшим объемом информации, стремительно развившимися информационно-коммуникационными технологиями. На первый план выходит информация.

Цель работы – попытка рассмотреть пути формирования информационной культуры неоднородных социумов и способы взаимодействия человека и информации.

Информатизация – организованный социально-экономический процесс создания оптимальных условий для удовлетворения информационных потребностей и реализации прав граждан и организаций на использование информационных ресурсов цивилизации с использованием новых информационных технологий. И именно он ведет к созданию информационного общества, новой постиндустриальной социально-экономической организации социума с высокоразвитыми информационно-телекоммуникационными инфраструктурами, обеспечивающими возможность эффективного использования интеллектуальных ресурсов для обеспечения устойчивого развития цивилизации.

Информационное общество – общество, уровень которого в решающей степени определяется количеством и качеством накопленной и используемой информации, ее свободой и доступностью. По сравнению с индустриальным обществом, где все направлено на производство и потребление товаров, в информационном обществе производятся и потребляются интеллект, знания, что приводит к увеличению доли умственного труда. Соответственно уменьшается доля физического труда и сокращается объем рутинного умственного труда. От человека требуется способность к творчеству, возрастает спрос на знания. В результате растет значение творческой составляющей в любом виде профессиональной деятельности и осуществляется принцип «человеку – человеческое, машине – машинное». Движущей силой развития общества становится производство информационного, а не материального продукта. Материальный же продукт становится более информационно-емким, что означает увеличение доли инноваций, дизайна и

маркетинга в его стоимости. Отличительной особенностью информационного общества XXI века, по мнению специалистов, будет ориентация на преимущественное использование знаний и сетевых технологий.

Важнейшим показателем информационного общества является то, что каждый его член имеет равные права и возможности свободно производить и своевременно получать любую интересующую его информацию, кроме случаев, ограниченных законом. В основе этого процесса лежит информационная культура общества.

Термин «информационная культура» появился в первой половине 1970-х годов. Первыми этот термин стали использовать библиографоведы, библиотековеды, книговеды. В публикациях А.А. Виноградова, Э.П. Семенюка, А.Д. Урсула понятие «информационная культура» приобретает категориальный статус и используется в широком специально-научном и философском контексте.

К сожалению, в нашей стране в настоящее время отсутствует целостная государственная концепция информационного образования и формирования информационной культуры. Информационная культура в последнее время ассоциируется преимущественно с технико-технологическими аспектами информатизации, овладением навыками работы с персональным компьютером. Однако этот подход является узким и односторонним. Этот вопрос связан с развитием конкретного социума и его участников, т.е. речь идет об информационной культуре личности, которая является одной из составляющих общей культуры человека и совокупностью информационного мировоззрения и системы знаний и умений, обеспечивающих целенаправленную самостоятельную деятельность по оптимальному удовлетворению индивидуальных информационных потребностей с использованием как традиционных, так и информационно-коммуникационных технологий. Информационная культура является важнейшим фактором успешной профессиональной и непрофессиональной деятельности, а также социальной защищенности личности в информационном обществе.

Таким образом, основным объектом человеческой деятельности становится обмен информацией. Свободная циркуляция информации в обществе позволяет ей стать важнейшим фактором экономического, национального и личностного развития.

Формулируя основные принципы «кода» новой цивилизации, Э. Тоффлер противопоставляет их принципам индустриальной цивилизации (второй волны). Эти принципы, по мнению Тоффлера, следующие: дестандартизация, деспециализация, десинхронизация, деконцентрация, демаксимизация, децентрализация. Они характерны для всех сфер, на которые Тоффлер разделяет общество: техносферы, социосферы и инфосферы – системы производства и распределения информации. Считая, что возникающая цивилизация противоречит старой традиционной индустриальной цивилизации, Тоффлер утверждает, что она является одновременно и высокотехничной и антииндустриальной цивилизацией. Информационное общество (третья волна) несет с собой новые институты, отношения, ценности, то, что Тоффлер называет новым строем жизни. Этот строй жизни основан на разнообразных возобновляемых источниках энергии; на методах производства, отрицающих большинство фабричных сборочных конвейеров; на новых не-нуклеарных семьях; на новой структуре, которую Тоффлер называет «электронным коттеджем»; на радикально измененных школах и объединениях будущего.

Информационная цивилизация радикально преобразует социокультурное пространство, формируя так называемую информационную культуру. Само это понятие достаточно многогранно и используется в самых различных значениях. Например, говорят об информационной культуре кого-то или чего-то, о культуре информации и т.д. Мы употребляем этот термин в широком смысле, подразумевая под ним культуру информационного общества.

Э. Тоффлер, анализируя культурологические проблемы этого общества, прежде всего, обращает внимание на демассификацию «массового сознания» в условиях третьей волны. Новые, демассифицированные средства информации ускоряют процесс движения общества к разнообразию. Новая культура

характеризуется фрагментарными, временными образами, клипами, блицами. «По сути дела, мы живем в «клип-культуре». Естественно, что не все способны быстро адаптироваться в новых условиях, «вписаться» в новую культурную среду.

Некоторые ломаются, другие, напротив, постоянно растут и становятся более компетентными и грамотными людьми. По мере демассификации цивилизации демассифицируется и человек, люди становятся более индивидуализированными. Аналогичные идеи выдвигаются известными американскими футурологами Джоном Нэсбитт и Патрицией Эбурдин в книге «Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции. Год 2000» (М., 1992).

Прогнозируя мегатенденции развития современной цивилизации, они среди прочих называют «возрождение искусства» и «триумф личности». Информационная культура ставит человека в совершенно иные связи с внешним миром. Его жизнь становится мене детерминированной социально-экономическими условиями, а его свободная творческая деятельность во многом определяет социокультурную ситуацию.

По мнению Э. Тоффлера, новая инфосфера третьей волны создает новую интеллектуальную среду, благодаря быстрому распространению компьютерного интеллекта.

Неоднородность социума обусловлена в этой ситуации многими факторами, к числу которых относится – геополитическое местоположение, географическое местоположение, уровень социально-экономического развития, этнические, религиозные и другие характеристики, в том числе и уровень распространения и покрытия информационного блока.

Неоднородность информационного поля социума обусловлена одна из актуальных культурологических характеристик современности, а именно «экологизацией» культуры.

Экологизация культуры – это переход к экологически ориентированной культуре, дающей возможность человеку сохранить среду своего обитания и выжить физически и духовно. На первый план выдвигается антропологическое

измерение культуры. Культура должна обеспечить целостность человека, его здоровье и счастье в условиях, когда немало факторов научно-технического и социального развития разрушают эту целостность, отрицательно влияют на здоровье человека, мешают достижению его счастья. Урбанизация, искусственная среда обитания отрывают человека от природы; убыстряющийся ритм жизни нарушает его физическое и психическое равновесие. Можно считать, что сохранение природной среды и человека как части природы – одна из основных функций культуры. Эта функция тесно связана с другой, не менее важной функцией, которая возникает в процессе эволюции индустриального общества к информационному – функция адаптации к динамически изменяющейся информационной среде. Потoki информации утомляют человека, множественность контактов деформирует его эмоциональное развитие. В данном аспекте культура, призванная сохранить «экологию человека» как части природы, должна стать фактором воссоединения человека и природы, общества и природы, распространения новых знаний, ценностей и норм поведения. Экологически ориентированная культура – это прежде всего нравственно ориентированная культура.

Культуротворческое, этическое мировоззрение не позволяет человеку пассивно созерцать, как разрушается природная среда (да и культурная тоже). Человек становится «экологически активным». Нравственная и экологическая культура в своих сущностных характеристиках сближаются. Составляющие их подсистемы, их элементы, конечно, различны, но цели и задачи, в сущности, тождественны. Это особенно четко видно при анализе негативных последствий развития рыночных отношений, противоречивое, а иногда и уродливое становление которых нарушает природное равновесие и гармонию отношений «человек-природа».

Такое отношение лишено технофобии. Оно требует лишь более адекватного понимания природной среды, ясного представления о том, какие технологии, какую культуру нужно создать, чтобы не провоцировать экологического кризиса. Объективные процессы, происходящие в социуме,

свидетельствуют о том, что именно культура способна стать решающим фактором экономической, политической стабилизации и тем самым смягчить некоторые негативные последствия развития современной информационной цивилизации.

Выводы. В процессе интеграции неоднородных социумов в качестве основных составляющих интенсификации информационных процессов выделяют неуклонное возрастание скорости передачи сообщений, увеличение объема передаваемой информации, ускорение обработки информации, все более полное использование обратных связей, увеличение объема добываемой новой информации и ускорение ее внедрения.

Результат процесса интеграции позволяет решить следующие задачи и определить пути формирования информационной культуры:

1) дать представление о вхождении мировой цивилизации в информационное общество;

2) сформировать представление о сложности и многообразии существующих информационных ресурсов;

3) вооружить алгоритмами поиска и аналитико-синтетической переработки, извлечения и оценки информации, преобразования найденной информации и получения на этой основе новых данных; научить технологии подготовки и оформления результатов самостоятельной работы.

Таким образом, информационная культура и ее формирование должны быть подчинены следующим принципам:

- принципу культурологического подхода;
- принципу системного подхода;
- принципу интегративности;
- принципу деятельного подхода;
- принципу технологического подхода;
- принципу непрерывности.

И тогда информационная культура станет информационной компонентой человеческой культуры.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Атоян А.М. Информационная культура личности в условиях информатизации общества. – М., 2004. – 280 с.
2. Еляков А.Д. Информационный тип социального неравенства. – СОЦИС, 2004, № 8. – с. 14-29.
3. Инглегарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М., 1999. – 259 с.
4. Информатика: Достижения, перспективы, возможности. / Семенюк Э.П., Урсул А.Д. – Наука, 1988. – 176 с.
5. Тоффлер Э. Третья волна. – М., 1999. – 277 с.
6. Шереветов В.И. Определение свойств виртуального // Виртуальное пространство культуры. – СПб., 2000. – С. 56-58.

POLITICAL SCIENCES

УДК: 323.38

POLITICAL ELITE IN MODERN UKRAINE: FEATURES OF FORMATION AND PROSPECTS OF PROGRESS

Morokhovets Valeriia

Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Annotation: The role of the political elite is extremely important for the development of any state and is especially relevant at the stages of formation or transformation of a particular political system. It is noted that significant efforts are needed to form political elite that will meet the requirements of the time, the tasks of building a legal, democratic state. The author identifies a number of necessary qualities that the political elite of Ukraine should possess, namely an understanding of the mechanisms of effective governance, a high level of morality, loyalty, responsibility, and initiative.

Key words: political elite, responsibility, transformation, prospects, political system.

Political elite is a natural phenomenon, showing that every society objectively needs constantly functioning governing bodies implementing protective, regulatory, legislative and human rights functions[5, p. 210-211].

The formation of elites is a natural and historically formed process. The theory of social contract shows the fact of the emergence of the state as the conclusion of a contract by people among themselves, which requires them to abandon their sovereignty in favor of the government, which receives the right of domination over society to provide the existence of a stable and protected social system. Thus, the

stratification of society and the selection of a certain group of managers was accompanied by the emergence and building of states and ensuring their centuries-old existence was supported by the dominance of elitism over egalitarianism.

The socio-political and economic transformation of any society depends on the condition and behavior of its political elite, and is often caused by rotation of elites. In turn, changes in the political system of society lead to changes in the composition and development trends of political elite. That is why when studying societies that are in the process of transformation, it is so important to analyze the condition of their political elites. The importance of this factor for Ukraine is particularly great, since, being one entity in administrative and political terms, Ukrainian society is quite diverse in cultural, linguistic, religious and economic relations[5, P. 212].

A lot of the existing problems were caused, first of all, by the lack of strategic vision, weak human resources, dependence, on the one hand, on external partners, and on the other — on the financial and industrial groups of the Ukrainian oligarchy.

Anti-crisis regulation and the revival of society is an extremely complex process. In the literature devoted to the problems of political activity, it is noted that new political leaders enter the political scene precisely while crisis moment. They are the ones who lead the implementation of strategic projects that can lead the state out of a crisis situation. The fundamental qualities of such leaders are responsibility, patriotism and professionalism. However, such leaders have not yet appeared on the political scene of Ukraine. Moreover, since 1991 it is possible to observe an ever-deepening gap between the political elite and the rest of the country's population[2, p. 145-148].

Another feature inherent to Ukrainian political elite is the constant change of political orientations, political betrayal. As a result, the mechanism for reaching consensus between political forces is lost, which leads to the impossibility of developing a unified strategy not only in the context of modernizing society and overcoming crisis situations, but even in solving pressing issues of the functioning of the political system, which allows us to characterize Ukrainian politics as «a policy of absurdity».

Thus, we can confidently say that the political activity of the political elite of Ukraine is characterized by haphazardness, inconsistency of the implementation of strategies, or even the absence of them.

The absence of politicians in the Ukrainian political elite «by vocation», the rejection of the idea of a common cause in favor of personal interests, the system distortion of value coordinates, low social responsibility in political activities, a deep split between elite and the rest of the population, as well as the split within the political elite of Ukraine, were the factors that caused the systemic crisis. In this sense, the key elements that allow a social system to find a decent response to emerging challenges are the consolidating idea, as well as the professionalism and social responsibility of the political elite[1, P. 4].

The functioning of Ukrainian political elite currently does not bring any visible results. This role is determined, in particular, by the level of social inequality, the lack of opportunities for social mobility for the overwhelming population of the country, the low level of social activity, political and legal literacy, the underdevelopment of civil society, as well as the small number of the middle class, which represents the most stable class of society.

The vast majority of Ukrainian citizens over the past thirty years living on the verge of poverty, are forced to constantly fight for survival, day after day. In such conditions, not only the middle class is not formed as the most stable class of society, its mainstay, but people's belief that a decent level of income can be provided in an honest way also disappears. Therefore, the activity of political elite is perceived exclusively as corrupt, aimed at achieving only their own goals, but not the interests of the state and its population[3, p. 295-296].

Thus, it seems logical to perceive this influence by the general population as an irritant. This explains the population's distrust towards the elite, unwillingness to interact with it, and absenteeism.

Another important consequence of the complete distrust towards political elite on the part of the country's population was that people lost their sense of security. Observing how the political elite implements policy in the sector of health, protection

from emergencies, defense and security, and taking into account the population's awareness of the high level of corruption of state institutions, the population came to the conclusion that the state is unable to protect its citizens from internal and external threats[8].

Modern Ukrainian elite, despite the rapid processes of social changes, bears the mark of the recent past condition of society. The political elite of Ukraine does not have all the criteria inherent to the elite, or it is not fully developed. Charisma, morality, professionalism based on high intellectual potential, and, necessarily, patriotism — these are the qualities that the political elite needs for the development of modern society. This requires: improving the quality and efficiency of work of the political elite, improving the system of selecting leaders and increasing the political activity of the masses, strict following the law and democratic procedures.

REFERENCES

1. Долженков О. Тіньовий аспект політичного процесу в Україні: феномен адміністративно-економічних кланів. *Людина і політика*. 2000. № 2. С. 2-6.
2. Зоткин А.А. «Львы» и «Лисы» украинской политики: О властвующей элите. НАН Украины, Институт социологии. К.: Наукова думка. 2010. 341 с.
3. Колесников О. Після Майдану: до питання про стратегію розвитку України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2014. Вип. 3. С.295-306.
4. Лішенко М. «Українська неукраїнська еліта», або чому нинішня влада почала повторювати помилки старої? *День*. 2005. Вип. 136. 30 липня.
5. Никулин В.С. Основные векторы трансформации советской номенклатуры в постсоветскую украинскую элиту. *Вісник Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*. 2011. № 941. С. 208-212.
6. Степаненко О. Г. Аналіз кадрових змін в діючій політиці Президента В. Зеленського як фактор люстрації в сучасному політичному

просторі України. «Гілея: науковий вісник»: Збірник наукових праць. К. 2019. Випуск 147. С. 7-11.

7. Степаненко О.Г. Особливості розвитку люстраційних процесів в Україні після президентських виборів 2019 року: аналіз та перспективи розвитку, Політикус. Науковий журнал. Випуск 2. С. 73-76.

8. Фесенко В.В. Отечественная политическая элита в контексте «проекта Украина». URL: <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/fesenko.htm> (date of access: 18.10.2021).

9. Mosca G. The Ruling Class. New York. London. McGraw Hill Book Company, Inc. 1989. 514 p.

10. Pareto V. The Rise and Fall of the Elites: an Application of Theoretical Sociology. Totowa: Bedminstar Press. 1968.

11. Pekar V. A forecast for Ukraine in 2020. URL: <https://neweasterneurope.eu/2020/01/17/a-forecast-for-ukraine-in-2020/> (date of access: 18.10.2021).

12. Petrella S. Volodymyr Zelensky. Ukraine's Servant of the People? Foreign Policy Research Institute. 2019. 8 May. URL: <https://www.fpri.org/article/2019/05/volodymyr-zelensky-ukraines-servant-of-the-people/>. (date of access: 18.10.2021).

13. Twinning D. Ukraine's Election Will Test the Strength of Its Democracy. URL: <https://foreignpolicy.com/2019/03/29/ukraines-election-will-test-the-strength-of-its-democracy/> (date of access: 18.10.2021).

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Курилюк Василь Михайлович

студент

Навчально-науковий інститут
публічного управління та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Анотація. В дослідженні наголошено, що корупція залишається однією з найважливіших проблем. Низькі темпи реалізації антикорупційної політики в Україні суттєво сповільнюють її економічний розвиток та добробут громадян. В ході проведеного аналізу був виокремлений ряд проблем, що впливає на реалізації антикорупційної політики. Відповідно, було запропоновано заходи, що сприятимуть усуненню виявлених проблем протидії корупційним проявам.

Ключові слова: запобігання та протидія корупції; антикорупційна політика; імплементація закордонного досвіду; громадяни; органи влади.

Незалежність правової держави повинна базуватись на засадах стійкої та дієвої антикорупційної політики. Тернистий шлях розвитку нашої держави свідчить про наявність проблем в питаннях запобігання та протидії корупційним проявам. Нажаль, політичної волі для вирішення проблеми корупції не достатньо, особливо коли наявне толерантне відношення до таких проявів з боку осіб, уповноважених на виконання функцій державної влади.

Звертаючи свою увагу на загальновідомі результати соціологічних досліджень, ми можемо простежити, що частка громадян, які мають безпосередній досвід корупції, протягом останніх років суттєво зменшилася (якщо у 2013 році такий досвід мало близько 60%, то станом на початок 2020 року – не більше 40% громадян) [1]. Спостерігається також поступове покращення порівняльних показників рівня корупції в Україні.

Враховуючи дані міжнародної організації «Transparency International» в період з 2014 по 2020 роки Індекс сприйняття корупції (далі – ІСП) в Україні зріс з 25 до 30 балів [2]. Однак результати цих же досліджень показують, що досягнутий за останні роки прогрес не приє високому розвитку суспільства, оскільки є надто повільним.

Зрозуміло, що корупція, як і раніше, залишається однією з найважливіших проблем. Низькі темпи реалізації антикорупційної політики в Україні суттєво сповільнюють її економічний розвиток та добробут громадян. Опитування бізнесу демонструють, що поширеність корупції та недовіра до її судової системи є основними перешкодами для залучення в Україну іноземних інвестицій.

В той же час, досвід Грузії та Польщі показує, що істотний прорив у протидії корупції можливий навіть за період у 3 – 5 років за умови проведення державою швидких та ефективних змін, що в свою чергу сприятиме підтягненню стандартів до загальноєвропейського рівня розвитку нашої держави.

Розглядаючи результати реалізації попередньої антикорупційної стратегії, можна відмітити, що вона зосереджувалась на пріоритетах, пов'язаних зі створенням системи сучасних антикорупційних інструментів (правових інститутів) та розбудові системи антикорупційних органів, що мали б забезпечити ефективну реалізацію цих інструментів [3; 4].

Але, в той же час, завдяки реалізації інших програмних документів Уряду, ним реалізовувалась політика звуження можливостей для корупції у окремих секторах через проведення галузевих реформ.

Відтак, збалансоване поєднання цих підходів дозволить не тільки знизити рівень корупції, підвищити довіру громадян до органів влади, а й суттєво підвищити темпи соціально-економічного зростання України.

Одночасно, фахівцями з питань протидії корупції наголошено, що для подолання корупції однієї державної програми буде недостатньо, необхідно щоб з боку суспільства активно відбувався контроль та моніторинг діяльності

органів влади. Дослідження, проведене Transparency International в Україні, показало, що у протидії корупції в державі найактивнішу роль відіграє саме громадянське суспільство [3].

Зменшення рівня корупції до безпечного в Україні можливе тільки за умови дослідження та повноцінної імплементації закордонного досвіду запобігання та протидії цьому негативному явищу, насамперед це стосується ефективно діючих в інших державах правових, організаційних та політичних механізмів боротьби з корупцією. Дослідження закордонних програм, що на практиці довели свою результативність, являє собою для запозичення позитивного іноземного досвіду величезні перспективи для нашої держави, особливо за відсутності власного реально діючого механізму протидії корупції [1; 3].

Загалом питання боротьби з корупцією традиційно посідає одне з перших місць у політиці будь-якої країни. Щоправда, ефективність антикорупційних заходів у різних країнах різна.

Європейський Союз щорічно вимірює рівень корупції в країнах-членах. Найнижчий показник у країнах так званої старої демократії – західноєвропейських. Найвищі показники в країн Східної Європи, у Румунії, Болгарії, Балканських державах. Тобто там, де боротьба з корупцією має набагато коротшу історію. Експерти вважають, що досвід саме цих країн найбільш прийнятний для України.

Для кожної з країн причини проявів корупції можуть відрізнятися, але невдало побудована система державного управління (або незакінчені реформи в системі органів державного управління будуть серед них головними, зокрема це стосується непрофесійності топ-менеджерів в державному апараті, недосконала судова система, в парламенті політична корупція, брак політичної волі національних лідерів щодо ефективного протистояння проявам корупції, особливо проявам політичної корупції, також дається знаки слабкості інститутів громадянського суспільства [4].

Одним із головних принципів, що може змусити антикорупційний

механізм працювати – участь громадськості. Українці впевнені, що саме державі відведена першочергова роль у боротьбі з корупцією. Водночас у європейських країнах більшість опитаних вважають, що це обов'язок кожного громадянина. Саме в цьому криються кардинальні відмінності. Якщо кожний дев'ятий з десяти жителів, наприклад, Швейцарії чи Норвегії готовий повідомляти про випадки корупції, то 74 % українців заявляють, що не готові цього робити [2; 3].

В багатьох країнах свого часу зрозуміли, що для ефективної боротьби з цією проблемою слід не тільки створювати державні інститути, а й змінювати кардинально ставлення громадян до неї. «Подолати менталітет мовчання» – одне з гасел латвійського досвіду боротьби з корупцією, першочерговим завданням якого було подолання толерантності людей до цієї проблеми [4; 5]. Схожим шляхом пішли і в Польщі: польський уряд запровадив Антикорупційну громадську картку, де в дуже доступній формі пояснювалося антикорупційне законодавство та чітко вказувалося, куди звертатися при виявленні тих чи інших випадків. Так само вчинила й Грузія [4].

В ході проведеного аналізу в Україні був виокремлений ряд проблем, що виникають під час реалізації державної антикорупційної політики, а саме:

1. Не затверджена 5 років поспіль антикорупційна стратегія, що говорить про невизначеність загального антикорупційного вектору держави.

2. Антикорупційна політика не базується на повних, об'єктивних та достовірних даних, що знижує її ефективність. Її ефективність є також низькою через неналежну координацію зусиль різних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також недостатність ресурсів для її впровадження.

3. Безсистемні та фрагментарні зміни до законодавства у сфері запобігання та протидії корупції негативно впливають на ефективність правозастосування. Значна кількість положень нормативно-правових актів та їх проектів містить корупціогенні фактори, які можуть сприяти вчиненню корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень.

4. Інститут уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання корупції не повною мірою реалізує свій потенціал запобігання корупції на місцях. Низька ефективність цього інституту обумовлена недостатніми гарантіями автономності та підтримки уповноважених підрозділів (осіб) з боку Національного агентства з питань запобігання корупції.

5. У багатьох сферах суспільного життя застосування корупційних практик є зручнішим, оперативнішим і ефективнішим способом задоволення потреб фізичних і юридичних осіб порівняно із задоволенням таких потреб у законний спосіб.

6. Корупційні практики на побутовому рівні є усталеною нормою поведінки і не сприймаються населенням як порушення моральних чи правових норм. Недоброчесна або неетична поведінка представників влади також не сприймається громадянами як аморальний вчинок або правопорушення. Відповідно, з боку населення відсутній стійкий запит (вимога) до публічних осіб щодо дотримання ними визначених правил етичної поведінки.

7. Відсутність об'єктивного висвітлення ситуації із запобіганням та протидією корупції в Україні призводить до викривленого сприйняття населенням причин корупції, її рівня, ефективності антикорупційних інституцій.

8. Конфлікт інтересів є складовою більшості корупційних правопорушень, у тому числі кожного корупційного злочину. Вади законодавства про конфлікт інтересів обмежують можливості мінімізації корупції за рахунок запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

9. Правова регламентація заборон та обмежень на одержання подарунків, участі у певних правовідносинах є недосконалою, не в усіх випадках заборони забезпечені заходами юридичної відповідальності та ризикорієнтованим підходом до здійснення заходів контролю.

10. На законодавчому рівні не закріплено стандартів етичної поведінки народних депутатів України. Існуючі правила етичної поведінки не реалізуються належним чином у зв'язку з невиконанням керівниками повноважень щодо

притягнення винних у їх порушенні до відповідальності [5; 6].

Отже, вище подано лише частину виявлених проблем у сфері боротьби з проявами корупції, але вже по ньому можна відзначити неефективність чинних законодавчо-правових механізмів, організаційно-інституційних та відсутність результатів попередньої антикорупційної стратегії, що була розроблена до 2017 року і до цих пір не затверджена нова її редакція. Все це свідчить про потребу в удосконаленні антикорупційної політики та проведенні відповідної аналітичної роботи та моніторингу щодо реалізації антикорупційних механізмів в Україні.

Враховуючи вище зазначене, для вирішення поставлених проблем можна запропонувати можливі варіанти вирішення, зокрема:

1. Забезпечення повного, достовірного та об'єктивного оприлюднення результатів моніторингу та оцінки ефективності антикорупційної політики.

2. Підвищення рівня прозорості та підзвітності процесів, які стосуються взаємодії держави з населенням.

3. Зниження рівня толерантного відношення населення до протиправних дій, пов'язаних з корупцією шляхом інтеграції антикорупційної освіти у навчальні програми різних рівнів освіти.

4. Просвітницька робота з громадянами України та забезпечення достатнього рівня володіння повною та об'єктивною інформацією про корупцію в Україні, її причини, стан та динаміку, систему антикорупційних інституцій, розподіл між ними обов'язків, а також про ефективність різних державних органів у питаннях запобігання та протидії корупції.

5. Забезпечення обов'язковості антикорупційної експертизи проєктів нормативно-правових актів шляхом розробки та застосування єдиних алгоритмів проведення подібних експертиз на різних рівнях владних відносин.

6. Перегляд та методичне підкріплення законодавчих процедур повідомлення про конфлікт інтересів та механізми його врегулювання; контроль за дотриманням правил самостійного та зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів; встановлення заборон на прийняття рішень, укладення угод в умовах конфлікту інтересів, обумовленого спільною роботою близьких

осіб.

7. Прийняти Кодекс етичної поведінки народних депутатів України, який серед іншого врегульовуватиме питання лобіювання та передбачатиме порядок притягнення до відповідальності за його порушення.

8. Удосконалення регламентації порядку поводження з неправомірною вигодою або подарунком, в тому числі отриманими у цифровому вигляді як послуги; встановлення адміністративної відповідальності за порушення обмежень на участь у певних правовідносинах після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування [4; 5; 6].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антикорупційна стратегія на 2020-2024 роки: проект для публічного обговорення. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/NAZK-Antykoruptsijna-strategiya-23.06.2020.pdf>.

2. Transparency International. Офіційний вебсайт. URL: <https://ti-ukraine.org/>

3. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / [М. І. Хавронюк, І. Б. Коліушко, В. П. Тимошук та ін.]; за заг. ред. М. І. Хавронюка. К., 2017. 445 с.

4. Чепелюк В. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. URL: <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html>.

5. Новак А. Формування та реалізація національної антикорупційної політики в умовах глобалізації: сучасні виклики. Державне управління та місцеве самоврядування. Теорія та історія державного управління. 2018, вип. 2(37). URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_02\(37\)/7.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2018/2018_02(37)/7.pdf).

6. Фесенко Т. Принципи формування й реалізації державної антикорупційної політики України. Підприємство, господарство і право. Адміністративне право і процес. № 3, 2020. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/3/31.pdf>.

PHILOLOGICAL SCIENCES

УДК 330

DISTANCE LEARNING AT THE COLLEGE

Dobrovolska Natalia,

English Teacher of the Applied College of the
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
teacher of the highest category,
teacher-methodologist
Chernivtsi, Ukraine

Vyborna Viktoriia,

Second-Year Student of the Applied College of the
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Ukraine

Annotation: With the development of information technology and under the influence of the pandemic, one of the tasks of the Ukrainian government was to provide the citizens with an appropriate level of education through using modern methods and technologies for learning. In 2002, The Ministry of Education and Science of Ukraine began the experiment on distance learning. In recent years, distance education has been developed in a number of universities.

Key words: distance learning, information technologies, rights to education, educational process, available learning, online courses.

There is no such concept as “online education” in Ukrainian law but we have some interesting idea like “distance learning”, which has been introduced for more than seventeen years. What does it mean? At first, it is the best opportunity to study and receive the necessary knowledge remotely from the educational institution at any convenient time. Secondly, Ukrainian educational system has needed to change depending on different world processes such as increasing the role of information

technologies in all spheres of society's life.

The concept of development of distance learning in Ukraine is created at the present stage. The main idea why we need it is to provide access to educational resources through using modern information technologies and telecommunication networks and create conditions for citizens to actualize their rights to education. The introduction of distance education in Ukraine is provided by several regulations: "National Doctrine of Education Development", "Concept of Distance Education Development in Ukraine", Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "Regulations on distance learning"

Distance learning technologies allow continue the educational process during quarantine and other emergencies, which are especially actual at the period of Covid-19 pandemic.

Today, distance-learning technologies are used in higher education, as well as for advanced training and retraining. It allows consider the individual abilities, temperament and employment of the student, who can master the curriculum in any sequence and rate and have the opportunity to contact the teacher by phone or e-mail.

Despite the large number of positive qualities of this type of education, there are several disadvantages. Students of foreign distance courses can receive answers to their letters in a few hours, because teachers in more developed countries have extensive experience in implementing distance learning. Unfortunately, the opposite situation is in Ukraine. We have a lot of people, who want to receive distance education and there are few experienced teachers, who are familiar with the latest technologies of such type of communication.

There are several principles, which must be observed. For example, the most important thing, that Ministry of Education and Science of Ukraine notes, is to ensure regular and meaningful interaction of teachers with students. In addition, every educational institution must provide regular monitoring of student's learning results and success and give them support in educational process when it is need. The educational process must comply with the requirements for the protection of personal data, sanitary rules, and regulations for the formation of training sessions, eye, and

posture exercises.

When students studying remotely, it is necessary to remember some things: it would be good enough to use time management apps, to be involved in the overall process, to stay focused on classes and not to be afraid to ask for help.

We are convinced, that distance education cannot completely replace classroom education, but it has advantages and it is a great variant to teach students to develop independently and master a variety of skills. It is important, that a good student does not care what type of study he or she uses. Everything is based on the integrity and responsibility of everyone in the learning process

According to the above, we can conclude that Ukrainians hope for prospects of distance learning because it is available and easy way to get knowledge from different kinds of profession or occupation.

REFERENCES

1. *The concept of distance education development in Ukraine* (December 20, 2000) approved by Ministry of Education and Science of Ukraine.
2. Lyashenko I. V., *Prospects for the development of distance learning in higher education*.
3. Musienko O. L. (2011) *Distance learning in higher education: models and technologies*. (P. 66–72.)
4. Al-Arimi A. M. A. K. (2014) *Distance Learning/ Procedia-Social and Behavioral Sciences*. (P. 82–88.)
5. Valentine D. (2002) *Distance learning : Promises, problems, and possibilities*.

MODERN APPROACH TO TEACHING ENGLISH LANGUAGE TO STUDENTS OF NON–LANGUAGE SPECIALTIES

Shushkivska Antonina

master,

Sydoruk Halyna

PhD,

National University of Life and Environmental Sciences
of Ukraine, Kyiv

Annotation: This material analyzes the approaches to teaching English language to students of non–language specialties in the context of professional language learning as well as confirms the importance of studying foreign languages.

Key words: English language, teaching

Society needs highly qualified specialists of a new format, so now the issue of learning the foreign language is becoming increasingly important.

Nowadays, in time of globalization, the knowledge of the English language is a matter of vital importance. This is primarily due to the need for specialists in various fields to communicate and exchange experience and undergo trainings and internships abroad, and with gradual integration of Ukraine into the European and world community.

Possession of at least one foreign language gives a competitive advantage on the labor market as well as opportunity to take part in international training programs, exchange programs, win grants, and establish international relations with colleagues from other countries.

Factors, on which the successful studying of the English language by the students for whom English language is not their specialty depends, and which increase the efficiency of learning a foreign language are based on the self–motivation of the students, their attitude and cognitive style.

The role of a foreign language teacher in a non-language university/faculty is

not to teach a foreign language (this is the prerogative of teachers of schools and gymnasiums), but not to lose the knowledge volume with which the students became the 1st year master-students, to enrich it, supplementing it with professional terminology, to prepare students for professional communication [1].

One of the main tasks in learning foreign languages is formation and development of communicative language skills. English language classes for non-core students should include the use of modern authentic textbooks that provide the ability to master grammar material, listen to audio recordings, watch videos, read texts on relevant topics, provide the necessary lexical stock for fluent communication.

The course of English language is aimed at the development of not only the basic level of language knowledge and the volume necessary for the everyday use in daily life, but mainly at:

- knowledge of special academic vocabulary in the field of profile disciplines;
- literate writing;
- work with sources of information;
- make reports;
- give arguments at seminars.

Universities use method of teaching a foreign language for students of non-language specialties, which is based on the translation of educational specialized texts, mastery of terminology and learning grammars. This technique helps to develop reading skills, text interpretation, mastering professional terminology [2].

Education should prepare a person, organically adapt to life in the world of diverse relationships, which is why in times of strengthening interstate, international, intercultural relations, active development, economics, politics and science knowledge of foreign languages becomes an urgent issue, including for students for whom languages are a non-core subject.

REFERENCES

1. Войткевич Н. До питання про специфіку викладання іноземних мов на 1-2 курсах немовних факультетів / Научний потенціал на света – 2012// Матеріали за VIII міжнародна научна практична конференція. 17-25 септември 2012. – Софія: Бял ГРАД-БГ. ООД, 2012. – С. 6-9.

2. Кузьмінський А.І. Педагогіка: Підручник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2008. – 447 с.

УДК1751

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА НА НЕЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТАХ

Байрамова Гюлабат

Педагог

Гянджинского Государственного Университета

Гянджа, Азербайджан

Аннотация: В педагогической науке на основе изучения и обобщения практического опыта учителей сложились определенные подходы к выбору методов обучения в зависимости от различного сочетания конкретных обстоятельств и условий образовательного процесса

Выбор метода преподавания зависит от: от общих целей обучения, воспитания и развития учащихся и ведущих установок современной дидактики; от особенностей изучаемого предмета; от особенностей методики преподавания конкретной учебной дисциплины и требований к выбору обще-дидактических методов, определяемых ее спецификой; в зависимости от цели, задач и содержания материала конкретного урока; от времени, отведенного на изучение того или иного материала; в зависимости от возрастных особенностей студентов; в зависимости от уровня подготовленности студентов (обучение, воспитание и развитие); от материального оснащения учебного заведения, наличия оборудования, наглядных пособий, технических средств; это зависит от возможностей и особенностей преподавателя, уровня теоретической и практической подготовки, методических навыков, его личных качеств.

Выбирая и применяя методы и приемы обучения, педагог стремится найти наиболее эффективные методы обучения, обеспечивающие высокое качество знаний, развитие умственных и творческих способностей, познавательную, а главное, самостоятельную деятельность учащихся

Ключевые слова: интерпретация, дидактические задачи, организационная деятельность, ориентированность на личность, цели обучения

Метод обучения - историческая категория. Со сменой целей меняются и методы преподавания. Информационный поиск в научно-педагогических источниках показал, что существуют разные подходы к определению сущности метода, его интерпретации. Взгляды ученых не всегда совпадают. Так, И.Ф. Харламов дает следующее определение: «Под методами обучения следует понимать методы обучения учителя и организацию учебно-познавательной деятельности учащихся по решению различных дидактических задач, направленных на усвоение изучаемого материала». На первое место автор ставит деятельность учителя. Но ряд авторов справедливо указывают, что методы учебной деятельности учителя и методы учебной деятельности студентов тесно связаны между собой. Подчеркивая эту взаимосвязь, Ю. К. Бабанский рассматривает метод как способ планомерной взаимосвязанной деятельности учителя и учащихся, направленной на решение учебных задач. Широкое распространение получило определение, подчеркивающее равенство и равноправие обеих сторон в организационной деятельности.

Проблема методики обучения иностранному языку отличается от методики преподавания других дисциплин, ей посвящены многие работы таких ученых, как М.З. Биболетова, И.Л. Бима, Г.А. Китайгородского, М.В. Ляховицкого, Р.П. Милруда, Е.И. Негневицкого, Е.И. Пассова, и др

В определении метода, данном М.В. Ляховицким, подчеркивается, что «метод представляет собой обобщенную модель реализации основных компонентов учебного процесса на иностранном языке, в основе которой лежит доминирующая идея решения основных методических задач.

Для И.Л. Бим метод - это основная структурно-функциональная составляющая деятельности учителя и ученика, а также способ достижения определенной цели в преподавании и обучении. Пассов определяет метод как систему функционально взаимозависимых частнометодических принципов, объединенных единой стратегической идеей, направленной на обучение любому виду речевой деятельности

В настоящее время поиск эффективных путей и методов обучения ведется

по двум основным направлениям: предпринимаются попытки активизировать традиционные методы обучения, изобретаются и апробируются новые методы обучения. Методы обучения, применяемые при обучении иностранным языкам на неязыковых факультетах вузов, ориентированы на личность студента, на его активное участие в саморазвитии, получение качественных знаний, профессиональных навыков, творческое решение конкретных задач. Большинство методов, используемых в процессе обучения ИЯ, имеют многоцелевую направленность. Они способствуют улучшению языковой подготовки, а также личному и профессиональному развитию студентов.

Именно поэтому в основе преподавания ИЯ на неязыковых факультетах вузов, как правило, лежит коммуникативный метод (И. Л. Бим, Е. И. Пассов), накладывающий акцент на весь процесс языковой подготовки к общению в сфере будущей профессиональной деятельности специалиста. Этот метод является эффективной стратегией, позволяющей выстроить учебный процесс с учетом современных требований. Его основными особенностями являются: коммуникативная направленность обучения всем видам речевой деятельности и языковым средствам; стимулирование читательской активности учащихся; индивидуализация обучения и функциональная организация речевых средств; ситуационная организация процесса обучения; социокультурная адекватность речевого поведения; новизна и информативность учебного материала и др. Учитывая специфику преподавания ИЯ на неязыковых факультетах университетов-в кратчайшие сроки научить студентов пользоваться иностранным языком как средством межкультурной коммуникации - целесообразно использовать интенсивные методы обучения. Особого внимания при обучении заслуживает метод активизации возможностей личности и коллектива (Г.А. Китайгородская). В основу метода положена такая организация материала и процесса обучения, при которой используются дополнительные психические резервы личности и коллектива, обусловленные их взаимодействием. Это позволяет увеличить объем усвоенного материала и вариативность приемов. При этом деятельность учителя, по словам

Г.А. Китайгородской, направлена на ускоренную передачу учащимся необходимых знаний, умений и навыков, а также на формирование творческой самостоятельной личности. Соответственно, деятельность студентов группы направлена на ускоренное усвоение этих знаний, формирование необходимых навыков и умений, развитие активной жизненной позиции.

Специфика метода активации определяется следующими принципами: 1) принцип коллективного взаимодействия; 2) принцип личностно-ориентированного общения; 3) принцип ролевой организации учебного процесса; 4) принцип сосредоточенности в организации учебного материала и учебного процесса; 5) принцип полуфункциональности упражнений.

Активные методы работы с учебным материалом и в учебной группе являются ведущими для студентов неязыковых факультетов вуза. Активные методы обучения обладают следующими особенностями: - высшая степень осознанности в активизации мышления, восприятия и поведения учащихся; - высокая степень вовлеченности в учебный процесс и обязательное взаимодействие студентов друг с другом; - высокий уровень мотивации и креативности в обучении; - эффективность развития профессионально-прикладных навыков и умений в короткие сроки. Более глубокое освоение ИЯ достигается за счет использования методики проектов, обучающих ролевых игр, тестирования, дискуссий, устных и письменных презентаций и т. Д

Проектный метод - один из современных видов образовательной деятельности. Анализ специфики использования проектного метода на занятиях по иностранному языку показал, что его применение в современных условиях основано на системном, личностно-деятельностном, творчески ориентированном подходах, обеспечивающих построение и функционирование целостного процесса формирования личности будущего специалиста (Артемьева О.А., Бим И.Л., Зимняя И.А., Китайгородская Г.А., Леонтьев А.А., Милруд Р.П., Миролубов А.А., Пассов Е.И., Полат Е.С., Рогова Г.В.).

Суть метода - моделирование, основанное на групповой познавательной деятельности в специально смоделированных условиях профессиональной

направленности, адекватных жизненным ситуациям.

В основу проектного метода положено: идея, составляющая суть понятия «проект», его прагматическая ориентированность на результат, который может быть получен при решении конкретной практически или теоретически значимой задачи. Для ее решения студентам необходимо не только знание языка, но и владение большим объемом разнообразных предметных знаний, необходимых и достаточных для решения этой проблемы. Кроме того, студенты должны обладать определенными интеллектуальными, творческими и коммуникативными навыками.

Общие тенденции развития методов обучения ИЯ в настоящее время так же склоняются к игровым методам как к наиболее эффективным и гуманным. Игра, как подчеркивает В.К. Карташова, является эффективным способом обучения иностранному языку, поскольку обеспечивает активный характер усвоения знаний и умений, дает возможность активного межличностного взаимодействия, помогает снять напряжение, расширить возможности обучения учебному материалу. Игра предназначена для активизации учебного процесса, повышения его продуктивности, а также для формирования и дальнейшего развития мотивации обучения.

Образовательная игра представляет собой специально организованную образовательную деятельность (которая чаще всего имеет интересную форму), предполагая наличие проблемы и возможные способы ее решения. Образовательная игра выполняет следующие функции: - мотивационную, который мотивирует и стимулирует образовательные мероприятия; оказывает положительное влияние на личность студентов; развивает мышление, творчество; - Ориентационную функцию, то есть оно учит вас ориентироваться в определенной ситуации и выбрать необходимые устные и невербальные средства связи; - Компенсационную, которая компенсирует недостаточность или отсутствие практики, приносит образовательную деятельность ближе к условиям владения иностранным языком в реальной жизни. Творчество, находчивость при оценке ситуации и принятия решений. Для формирования и

развития профессионально значимых коммуникационных навыков и способностей будущих специалистов, считается целесообразным использовать профессионально ориентированные ролевые игры на неязыковых факультетах иностранных языков университетов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Педагогика: учебник для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 608 с.

2. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка (продолжение). // Иностранные языки в школе. – 2000. - №3. – с. 3-9

3. Харламова М.В. Языковая мода в дидактической и методической терминологии. // Иностранные языки в школе. – 2004. –

4. Чанилова Н.Г. Использование проектной методики на уроках немецкого языка. // Иностранные языки в школе. – 2000. - №4. – с.62-65.

5. Шамов А.Н. Взаимосвязанное обучение лексическим навыкам устной речи и чтения: Монография. - Н.Новгород, 2000. – 152 с.

УДК 1751

**ПОНЯТТЯ «МЕТОДИКА НАВЧАННЯ», «ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ»,
«ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ»
У ЛІНГВОМЕТОДИЧНОМУ КОНТЕКСТІ**

Борейко Тетяна Вікторівна,
студентка
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Анотація: Здійснивши аналіз навчально-методичної літератури, диференційовано поняття «методика навчання», «технологія навчання», «педагогічна технологія».

Ключові слова: методика навчання, технологія навчання, педагогічна технологія, лінгвометодика.

Сучасний лінгвометодичний словник розширюється завдяки введенню в нього низки понять і термінів, що відображають розвиток наукової методики й освітньої практики. Водночас виникає чимало запитань щодо суті суміжних понять і співвідношення між ними.

Аналіз наукових джерел, присвячених проблемі поняттєво-термінологічного апарату лінгвометодичного спрямування, свідчить, що окремі питання актуальних лінгводидактичних понять розкрито в працях вітчизняних учених (О. Горошкіної, С. Карамана, О. Любашенко, М. Пентилюк). Однак у методичній літературі має місце певна нечіткість, розбіжність у виконанні суміжних понять, як усталених, так і тих, які з'явилися недавно в теорії навчання української мови, - загалом ідеться, наприклад, про такі поняття: «підхід до навчання», «принцип навчання», «стратегія навчання», «метод навчання», «прийом навчання», «навчальна тактика», «форма навчання», «техніка навчання», «технологія навчання», «методика навчання» та ін. Факт

хаотичного вживання цих понять є наслідком неврахування їх концептуально-ситуативного характеру, зумовленого неоднозначністю й складністю реального процесу навчання української мови на практиці. Зокрема, у роботах окремих учених та в мовленні вчителів-практиків часто має місце взаємозаміна понять метод, методика, технологія, хоч із наукового погляду названі поняття описують суть речей, різних за обсягом.

Сучасні вчені (Т. Донченко, Т. Капітонова, А. Щукін та ін.) сходяться на думці, що слово методика похідне від метод і первісно в освітній сфері означало сукупність знань про методи викладання, навчання. Сьогодні поняття «методика навчання» вживається в кількох значеннях: 1) наукова дисципліна, 2) навчальний курс, 3) методична система навчальної роботи. Слушну думку висловив Б. Степанишин, що методика – це ціла наука, «правда, не фундаментальна, лише прикладна, проте значення її величезне. Без методики і борщу не зварити, а в навчально-виховній справі вона вирішує все чи майже все: визначає триєдину навчальну, розвивальну і виховну ціль уроку, його структуру, хід, тип, обладнання, а головне – це ця наука рекомендує стократно вивірені ефективні методи, прийоми й засоби навчально-виховного процесу. Методика вчить, як себе тримати в класі, що і як читати, які запитання ставити учням і як формулювати, як проводити бесіду, а як – диспут чи дискусію, як інтенсифікувати думку, як збудити почуття, внутрішній зір і внутрішній слух, як зіставляти й порівнювати різні явища, а як, проаналізувавши їх, узагальнити, і навіть абстрагувати. Методика, одна лише методика знає, як зачепити і «заграти» на дитячій допитливості, як викресати іскру позитивного стимулу і реалізувати його як основу концепції сучасної школи: навчання – не мета, а засіб розвитку й виховання школярів» [3, 125].

Із залученням техніки до навчального процесу на Заході ввели поняття «технологію навчання», пов'язуючи цей термін саме з ТЗН. Особливість поняття «технологія навчання» виявляється в тому, що воно передбачає більшу конкретність, детальність і точність описання цілей, необхідних умов та навчальних дій, виконання яких з достатньою достовірністю забезпечує

досягнення очікуваного результату. Базове слово в цьому понятті технологія, що має давньогрецьке походження й означає наука про майстерність, штукарство. Основні питання, на які дає відповідь технологія навчання як досягти навчального результату?, у якій послідовності виконувати навчальні дії? За П. Сікорським, «навчальна технологія – це цілісний алгоритм організації ефективного засвоєння знань, умінь і навичок, який характеризується оптимальною комбінацією основних навчальних компонентів (зміст, прийоми і методи, форми і засоби), і з урахуванням вимог наукової організації праці, збереження і зміцнення здоров'я суб'єктів навчання забезпечує досягнення запланованих освітніх результатів» [2, с. 236]. У змісті окресленого поняття відображається перенесення виробничого підходу до логіки побудови навчального процесу, що веде до його технологізації.

Технологія навчання постає як система наперед заданих конкретних цілей, які уможливають свідоме керування навчальним процесом і конкретизуються в алгоритмі навчальних дій. Бачимо, що поняття «технологія навчання» вужче, ніж поняття «методика навчання». У сфері мовної освіти технологія може мати як широкий лінгвометодичний характер, так і вузький внутрішньопредметний, локальний, тобто стосуватися специфіки певної теми, підтеми чи окремого виду діяльності на занятті.

Технологія навчання – це комплекс форм, методів і засобів, пов'язаних з проектуванням, організацією та проведенням процесу навчання цього предмета, що забезпечує досягнення суб'єктами навчання заданого в цілях результату.

В той же час на території Радянського Союзу поширюється поняття «педагогічні технології», під яким розуміють змістовну техніку навчально-виховного процесу.

Термін «педагогічна технологія» з'явився на шпальтах закордонних видань, у назвах багатьох педагогічних журналів високорозвинених капіталістичних країн. У США – це журнал «Педагогічна технологія» (починає видаватися з 1961 року), у Великобританії – «Педагогічна технологія і програмоване навчання» (1964), аналогічні видання – в Японії (1965) та Італії

(1971). У 1967 році в Англії створено Національну раду з педагогічної технології, у США – Інститут педагогічної технології.

Якщо узагальнити погляди на розвиток поняття «педагогічна технологія», то можна простежити їх залежність від таких нововведень:

- 1946 рік – запровадження плану аудіовізуальної освіти в університеті штату Індіана США (автор – Л. К. Ларсон);
- 1954 рік – висунення ідеї програмного навчання (автор – Б. Ф. Скіннер);
- 1961 рік – відкриття відділення технології навчання в університеті Південної Каліфорнії (керівник – Д. Д. Фіні);
- 1968 рік – розробка і впровадження мови програмування ЛОГО в школі (Масачусетський технологічний інститут США, керівник – С. Пейперт);
- 1976 рік – створення першого персонального комп'ютера «Apple» (автори – С. Джобс, С. Вознік);
- 1981 рік – застосування з навчальною метою спеціальних програмних засобів дисплейних класів;
- 1990 рік – використання інтерактивних технологій в освіті.

Для уточнення поняття «педагогічна технологія» такі долучалися відомі вчені як: Д. Д. Фіні, А. Е. Ламсдей, Р. Т. Томас, П. Д. Мітчелл, Д. Блум, Г. Гейс та інші. Одним з найгрунтовніших дослідників цієї проблематики був англійський науковець П. Д. Мітчелл. У своїй праці «Енциклопедія педагогічних засобів, комунікацій і технології» (Лондон, 1978) він пише: «Не будучи синонімом «засобу навчання», педагогічна технологія являє собою міждисциплінарний конгломерат, що має зв'язки (відносини) фактично з усіма аспектами освіти – від короткого навчального фрагмента до національної системи з усіма її функціями». Проаналізувавши ряд численних визначень, автор зробив висновок про існування множинності тлумачень і визначень педагогічної технології: педагогічна психотехнологія, педагогічна інформація і технологія комунікації, технологія педагогічного менеджменту, технологія педагогічних систем, технологія педагогічного планування та ін. В результаті

дослідження відповідних джерел: монографій та статей, П. Д. Мітчелл формулює остаточне визначення педагогічної технології: «Педагогічна технологія є галуззю досліджень і практики (в межах системи освіти), що має зв'язки з усіма аспектами організації педагогічних систем і процедурою розподілу ресурсів для досягнення специфічних і потенційно відтворюваних педагогічних результатів» [1].

Отже, чітке розуміння співвідношення між поняттями «методика навчання», «технологія навчання», «педагогічна технологія» має важливе значення для роз'яснення лінгвометодичних проблем. Усвідомлення суті наведених понять у лінгвометодичному контексті дає змогу послідовно розроблювати моделі навчальних технологій, авторських методик та ефективно реалізувати їх у практиці мовної освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Богданова І.М. Педагогічна інноватика: Навчальний посібник. – Одеса: Ранок, 2000. – 148 с.
2. Сікорський П. І. Теорія і методика диференційованого навчання / Сікорський П. І. – Львів: СПОЛОМ, 2000. – 421 с.
3. Степанишин Б. Слово на захист методики / Б. Степанишин // Українська мова і література в школі. – 1998. - № 1. С. 125 -126.

ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ КІНОСЦЕНАРІЇВ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ

Джиоєв Сослан Рафаєльович,

студент

Національний технічний університет України

Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського

Анотація: Література фентезі має свої жанрово-стилістичні особливості. Основними проблемами при перекладі кіносценаріїв жанру фентезі є власні імена і неологізми. Переклад імен та неологізмів є складним, тому що автор фентезі має необмежену свободу створення назв та термінів. А отже, перекладач має не лише блискуче знати обидві мови, але й розуміти способи словотворення слів. Більше того, перекладач фентезі має відтворювати глобальний зміст вихідного тексту, враховуючи і певний історико-культурний контекст, і авторські особливості.

Ключові слова: фентезі, неологізми, okazіоналізм, сценарій, переклад.

Переклад – це доволі непростий процес передачі інформації з однієї мови на іншу. Художній переклад є найбільш складним видом перекладу, і ця складність виражається у специфіці художнього тексту. Одним з найскладніших художніх текстів для перекладу є тексти жанру фентезі. На відміну від нехудожнього тексту, у художньому тексті дійсність представлена у вигляді образу. Отже, різниця у художніх та нехудожніх текстах у тому, що перші звернені до образного мислення людини, а останні – до логічного. Все це дозволяє говорити і про різний спосіб їх перекладу, а також про складнощі, які можуть виникати. Актуальність теми зумовлена популяризацією стримінгових сервісів, які використовуючи іншомовний матеріал намагаються перекласти та адаптувати його до глядача.

Сценарій – це літературно-драматичний твір, написаний як основа для

постановки кінофільму. Але мало хто замислювався, що більшість сценаріїв, на основі яких ми бачимо кіно, є перекладеними. Іноді цей переклад є точним – сценарій на 100% відповідає оригіналу [1, с. 127]. Іноді деякі деталі змінюються, щоб сцена чи епізод стали зрозумілими вітчизняній аудиторії. Проте, факт залишається фактом – саме перекладачі дарують нам можливість перегляду іншомовного кіно. Оскільки від роботи цих фахівців фактично залежить настрої глядачів, їм доводиться докладати всіх зусиль для того, щоб зберегти атмосферу оригінального твору і одночасно зробити репліки персонажів зрозумілими для сучасних людей. Іноді навіть виникає необхідність дати автору чи видавцеві рекомендації щодо адаптації сценарію для менталітету аудиторії. А тому, виконуючи переклад сценарію, перекладач має уявляти, як буде сприйнятий той чи інший епізод, точно передати думки автора, які він вклав уста своїх героїв, відтворити творчу манеру сценариста. Зрозуміло, це під силу зробити тільки справжнім професіоналам, які майстерно володіють двома мовами. Можна сміливо стверджувати, що в даному випадку перекладач повинен ще мати гарний смак, широкий кругозір і велику ерудицію. Тільки тоді текст іншою мовою сприйматиметься не гірше за оригінальний.

Література фентезі має свої жанрово-стилістичні особливості. Основними проблемами при перекладі фентезі, є власні імена і неологізми. Переклад імен та неологізмів є особливо складним, тому що автор фентезі має необмежену свободу створення назв та термінів, які існують у його вигаданому світі. Перекладач може користуватися не тільки моделями словотвору своєї мови, але також запозичувати слова з інших мов, використовувати грецькі та латинські форми, наділяти імена героїв творів багатозначними смислами, відправляючи читача до розгадування алюзій, що містяться в антропонімах [2, с. 311-313].

Особливо складними для перекладу є okazіоналізми, що у перекладі з латинського означають «випадкові». Ці неологізми згодом не входять до словникового складу мови. Okазіональні слова, відповідно, можуть бути зрозумілі лише в рамках певного контексту. Саме цей факт і є причиною їх складного перекладу. Тим часом цей вид неологізмів це одна з жанрово-

стилістичних особливостей мови фентезі. Технології створення неологізмів вимагають у процесі перекладу розрізняти перекладенність тексту загалом та його окремих елементів. У літературі фентезі неологізми часто є неперекладними. Однак, відсутність еквівалента у перекладній мові не означає неможливість передачі цього слова.

Однією з основних причин існування труднощів перекладу жанру фентезі є, на думку вчених, відмінності у картинах світу мов. Тому, часто доводиться звертатися до засобів перекладу, у яких зміст оригіналу залишається незмінним, а модифікуються лише лексичні форми його вираження. Лексичні труднощі перекладу текстів фентезі, головним чином, пов'язані з відсутністю еквівалентної лексики, присутністю багатозначних слів, аббревіатур, неологізмів, термінів, образної фразеології, що показують розбіжність структурних і лексико-семантичних одиниць тексту між мовами, які вимагають при перекладі перебудови змін і називаються лексико-семантичними трансформаціями.

Таким чином, основні труднощі перекладу кіносценарії жанру фентезі це збереження закладеного автором замислу, його манери написання, стилістичної особливості твору та окремих мовних засобів задля досягнення комунікативного ефекту. Перекладач має прагнути відтворити глобальний зміст вихідного тексту, враховуючи і певний історико-культурний контекст, і авторські особливості, які мають значення у художньому перекладі творів фентезі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шама И.Н. Перевод – искусство понимать.../ Шама И.Н. – Запорожье: Просвіта, 2005. – 240 с.
2. Демецька В.В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми / Демецька В.В. – Херсон: Норд, 2006. – 378 с.

**ДИФЕРЕНЦІЙНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ АРХАЇЗМІВ
У ТВОРАХ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ**

Окуневич Тетяна Григорівна,
к. пед. н., доцент
Кухарчук Надія Олександрівна,
студентка
Херсонський державний університет
м. Херсон, Україна

У статті проаналізовано особливості вживання архаїчної лексики в творах Мирослава Дочинця, зокрема, прийоми введення її в художній текст; виокремлено групи фонетичних, лексичних, морфологічних архаїзмів (архаїзми-іменники, архаїзми-прикметники, архаїзми-дієслова, архаїзми-числівники, архаїзми-прислівники, архаїзми-прийменники, архаїзми-частки.), розкрито роль їх у тексті.

Ключові слова: застаріла лексика, архаїзми, структура тексту, фонетичні архаїзми, лексичні архаїзми, синтаксичні архаїзми.

Лексика української мови багата й різноманітна. Сучасні письменники досить часто звертаються до застарілої лексики з метою емоційного увиразнення або створення своєрідного колориту історичного тексту. Спостереження за внутрішньою організацією художнього тексту дає змогу його дослідникам шукати нові підходи для його аналізу, з-поміж яких актуальним залишається розкриття особливостей уживання застарілої лексики та роль її структурі художнього тексту.

І. Білодід, Л. Булаховський, Г. Гайдученко, А. Грищенко, М. Жовтобрюх, Е. Косеріу, М. Кочерган та інші поділяють слова пасивного вжитку на лексичні архаїзми та історизми. Різницю між ними науковці вбачають у тому, що «історизм – слово вийшло з ужитку, бо зникли посади, предмети, явища яке воно позначало (*гетьман, осавул, макогон*), архаїзм – слово застаріло, натомість

з'явився новий його відповідник (*перст – палець*)» [2, с. 264].

Г. Гайдученко вважає, що «застарілі слова становлять складну й багат шарову підсистему. Вони неоднорідні і різноманітні з погляду причин архаїзації, ступеня їх застарілості, можливості і характеру їх використання» [1]

В. Винник процес архаїзації пов'язує з динамікою розвитку суспільства [3, с. 54]. Науковець зазначає, що на виникнення архаїзмів впливають різні чинники, зокрема політичні та лінгвістичні, що включають групи слів, які зникли з ужитку (назви соціального статусу), змінили назву на сучасну (назви територіального поділу; назви органів влади, охорони, правових організацій повністю змінилися) або слова, які зазнали впливу інших мов [3, с. 54].

Словник української мови за редакцією І. Білодіда визначає архаїзми як «слова, які вийшли із загального вжитку, та належать до, так званої пасивної лексики», слова «що називають такі предмети чи поняття, які самі по собі аж ніяк не застаріли, але для позначення яких тепер користуються іншими словами» [7, с. 241]. У художніх текстах трапляються архаїзми та історизми, які походять переважно із старослов'янської мови або мають іншомовне походження (*ланіти – щоки, живот – життя, адамант – діамант*). У сучасній мові архаїзми мають свої лексичні відповідники (*вуста – губи, перст – палець*) на відміну від історизмів, які вийшли з ужитку, оскільки зникли ті предмети і явища, які вони позначали.

Аналізуючи ступінь застарілості слова, його форми, лексичне значення, дослідники поділяють архаїзми на лексичні та синтаксичні. З-поміж лексичних науковці виокремлюють власне лексичні, лексико-словотвірні, лексико-фонетичні архаїзми. Проаналізуємо їх, звернувшись до творів Мирослава Дочинця. До власне лексичних архаїзмів Н. Михайловська відносить «слова, що вийшли з ужитку та були замінені новою основою» [6, с. 288]. Наприклад: *«Переже тут була печера Божого чоловіка Іларія. Полишив розорену обитель і тут, у схимі, добував свій земний вік* [4, с. 488]. Власне-лексичні архаїзми: переже – раніше, обитель – житло, схима – віросповідання.

«Гаряче яйце з-під куриці, що любила нестися в жаливі... Вода з-під

ясена, *студена*, що аж ломить у *голосниці*» [4, с. 449]. Власне лексичні архаїзми: жалива – кропива; студена вода – холодна; голосниця – горло.

«*Ми будемо сидіти при своїх книгах і дослухатися до його вкрадливого шемрання за шибою*» [4, с. 489]. Шемрання за шибою – належить до власне-лексичного архаїчного словосполучення пасивної лексики та має сучасний відповідник – шум за вікном.

У збірці «Триб» Мирослава Дочинця серед власне-лексичних архаїзмів за морфологічним критерієм виділяємо:

- архаїзми-іменники: «обрус» – скатертина, «засік» – комора. Наприклад: «*Заповітна скриня звично була прикрита вишитим **обрусом***» [4, с.228]. Обрус був побутовою прикрасою і слугував для створення затишку в оселі;

- архаїзми-прикметники: голомозий, студенкуватий. «Голомозий» – означає лисий, без волосся на голові: «*При останньому цілуванні торкнувся мого плеча **голомозий** нотаріус, щирий приятель небіжчика*» [1, с. 228];

- архаїзми-дієслова: «всилив» – встромив, «розчовпали» – дізналися, «дармово» – безкоштовно, «скотити» – доглядати: «*Я **всилив** ключ у замковину і підняв віхо*» [4, с.228];

- архаїзми-займенники: «мя» – мене, «ня» – неї, «си» –себе тощо: «*Бери коня, прийди до **ня**, молодий Андрію*» [4, с. 230];

- архаїзми-прислівники: «доста» – достатньо, «туй» – тут: «*Щоб держатися на плаву мені було **доста** одної, здорової, руки*» [4, с.107]; «*Туй мій кінець*» [4, с.108];

- архаїзми-частки: угу, да, ге, коб, коби, іч, най, буцімто, пак, се, би'м, коби'м: «*Ой гайова полонина, гайова, гайова, в суботу **би'м** піст держала **коби'м** Андрійова*» [4, с.230];

- архаїзми-сполучники: «Сам він не сів за стіл, **кедь** там не лежав жумак зеленини» [4, с.111];

- архаїзми-вигуки: «***Ачей**, в імлі не поцілять*» [4, с. 105].

Серед лексико-семантичних архаїзмів, зафіксованих у творах Мирослава Дочинця, виокремлюємо слова з різними структурними компонентами,

зокрема:

- компонентом **благо-**: «Другого ранку, як на світ благословилося, рушив я в екскурс своїми володіннями» [4, с.118];
- компонентом **много-**: *многотрудно, многолітня*. Наприклад: «**Многолітня** молитва матері пробудила в мені любов до живого світу» [4, с.102];
- префіксом **о-**: «Щоб **осмілити** себе, я гунав палицею об дерево» [4, с.119];
- префіксом **од-**: «І довго ще потому тривожний шерех **одлунював** у вершках» [4, с.119];
- префіксом **су-**: *супроти, сукупно, суціль, супроводжувати*: «Полковник вмотивився **супроти** мене» [4, с.113]; «У мене було **сукупно** три лаптя хліба» [4, с.156];
- префіксом **со-**: *содіяти, сотворити, соцарствувати*: «**Сотворила** мене мати в глуху ніч» [4, с.102];
- префіксами **во-, воз-, вос-**: *воздавати, воздвигнути, возданіє, возвеличувати, вознісся, восхотіти, вокняжіння та ін.* Наприклад: «Ще година **ворискання** з непролазній химороті – і я вийшов до знайомого потоку» [4, с.118]; «**Возвеселяли** мою душу трепетні цвірінькання пернатих» [4, с.117];
- префіксом **у-**: *уплесканий, утверждатися (стверджуватися)*: «**Міцно утвердився** на розігрітому камінні» [4, с.102];
- суфіксом **-ець**: *лічець (лікар), посланець (посол)*: «Ліс був **лічець** від усього злого, рятував кожного, хто заходив за допомогою» [4, с.198];
- суфіксом **-ник**: «Ти не **войник**, коли цілив у людину, то стріляв повз» [4, с.321].

Наступну групу складають лексико-словотвірні архаїзми, до яких науковці відносять застарілі слова, що мають спільні корені у сучасних відповідниках, але відрізняються від них суфіксами чи закінченнями: «*дітня*» – *дітвора*, «*міх*» – *мішок*, «*падолист*» – *листопад*. Архаїзм – «*дітня*», сучасний відповідник – діти, зазнав змін у закінченні слова, корінь повністю збережено:

«Лиця старшини світилися радістю, коли босонога дітня тюпала до школи [4,с.229].

Архаїзм «міх», сучасний відповідник мішок, утворений шляхом додавання суфікса -ок: *«Вдома я скороспішно схапав свої пожитки в міх і ступив до кабінету» [4, с.228]*

Застаріла лексема «падолист» має сучасний відповідник – листопад: слово утворилося завдяки зміні порядку основ складного слова: *«У лісі йшов повальний падолист» [4, с.232].*

Найбільшу групу в аналізованих творах складають лексико-фонетичні архаїзми – це застарілі слова, в яких змінився один звук, наголос або склад: *«навстріч» – назустріч, «класа» – клас, «заголоську» – оголошення, «красних» – красивих, «се» – це, «сього» – цього* тощо. До цієї групи відносимо слова, у яких, як стверджує М. Фоміна, змінилася форма, але зберігся зміст [9, с. 158], у яких відбувається чергування або вставляння нових звуків, що надає слову звучання застарілості. Ми виокремили у текстах такі групи лексико-фонетичних архаїзмів:

- неповноголосся **-ра-**, **-ла-**, що відповідає сучасному **-оро-**, **-оло-**: *здравий (здоровий), владар (володар), владарювання (володарювання).* Наприклад: *«Здравий розум підказував мені, що слід скоріше виходити із гущавини» [4, с.230]; «За часів мого владарювання хижина обросла духом будинку» [4, с.256];*

- усічення, випадання одного або кількох звуків: *огень (вогонь), з'ява (поява), мент (момент), нич (нічого) оба (обоє), лучиш (влучиш) іними (займ., іншими), вкруг (навкруги), радою (радістю), мислю (мислю) вої (воїни), Михало (Михайло), доста півуче (співуче), повісти (розповісти) та ін.* Наприклад: *«Слово, **зачате** пером і запліднене мислю, несе свою службу довіку» [4, с.101]; «І я маю що **повісти** світу» [4, с.102]; «І буде він йому **непохибною** радою на вітрах судьби» [4, с.102]; «Відаю одним: тільки не **з'ява** з материнського лона» [4, с.102]; «Стріляй по шинелях і, може, **лучиш** у вічка панцерника» [4, с.104]; «Але не в сей **мент**, коли розум розривався між тілом і*

серцем» [4,с.105]; *«То **нич**, що ми тоді піднялися ненадовго в повний зріст»* [4, с.105]; *«Ніби й мені дає перевести **дих**»* [4, с.108]; *«Я вартую **огень**»* [4, с.113];

- вставлення одного чи кількох звуків: вітець (отець), кровію (кров'ю), крапельина (краплина), одікласти (одкласти), такожде (також) та ін. Наприклад: *«Кожний із нас – то жива **крапельина** води, що є земною і небесною водночас»* [4,с.109]; *«**Вітця** в мене не було»* [4,с.110];

- чергування звуків: ріжниця (різниця), пужало (пугало), лик (обличчя): *«Віщі ряди слів стоять перед очима як рідні **лиця**»* [4,с.102]; *«Бо **ліпше** своє лико, ніж чужий ремінь»* [4,с.105]; *« I **се** ще більше їх **пужало**»* [4,с.103]; *«I поцілять, то годиною-другою раніше. Яка **ріжниця?**»* [4,с.102];

- заміна звуків у коренях слів: парує (пасує). Наприклад: *«Його називали батьком, і се йому справді **парувало**»* [4,с. 235];

- чергування приголосних С і Ц: сього (цього), се (це). Наприклад: *«З **сею** ношею дорога по темних берегах стелилася мені легше»* [4,с.228]; *«За **се** вона готова скласти голови»* [4,с.238].

Отже, аналіз опрацьованого мовного матеріалу засвідчив, що в текстах архаїчна лексика представлена переважно в мові персонажів і рідше в мові автора. Уживані архаїзми дають змогу Мирославу Дочинцю не лише передати живе мовлення головного героя – Андрія Ворона, – а й дати оцінку подіям, історичним особам, надати героям творів психологічну характеристику.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайдученко Г. М. Застаріла лексика як засіб художнього втілення принципу історизму. URL : <http://ekhsuir.kspu.edu> › bitstream › handle
2. Булаховський Л. А. Вибрані праці : у 5-ти томах / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1975. 438 с.
3. Винник В. О. Історія української мови. Київ, 1972. 374 с.
4. Дочинець М. Триб Мукачево: Карпатська вежа, 2020. 811 с.
5. Левченко Г. І. Історизми й архаїзми як основні виражальні засоби історичної стилізації. *Молодий науковець XXI століття*: матеріали Всеукраїн.

наук.-практ. конф. молодих науковців. Кривий Ріг : СПД Залозний, 2012. С. 290–292.

6. Михайловская Н. П. Системные связи в лексике XI–XIV вв. Москва : Наука, 1980. 253с.

7. Словник української мови : в 11-ти томах / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

8. Токбансаєва А. О. Архаїзація української. Київ : ВЦ «Академія», 2000. 185 с.

9. Шанський Н. М. Лексикология современного русского языка. Москва: Просвещение, 1972. 325 с.

ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР ТВОРІВ ЄВГЕНА ГУЦАЛО

Павликівська Наталія Михайлівна

док. філол. н., проф.

Іванюк Тетяна

студентка

Вінницький державний педагогічний університет

м. Вінниця, Україна

Анотація. У статті висвітлено важливість функціонування власних назв у художньому творі. Проаналізовано семантичні та функціональні особливості онімічного простору творів Євгена Гуцало, групувано їх за певними ономастичними полями, засвідчено продуктивність використання онімів різних класів.

Ключові слова: ономастика, онім, літературна ономастика, власна назва, антропонім, топонім.

Останнім часом зростає увага до функціонування саме власних назв. У мовознавстві наука, яка займається вивченням та дослідженням власних назв, називається ономастикою. Порівняно з іншими, вона є досить молодою, а тому багато аспектів залишаються не з'ясованими. Власні назви привертати увагу ще за часів давнини. Але ґрунтовне вивчення власних імен розпочалося лише в ХІХ столітті.

Першими дослідниками, що започаткували основу наукової роботи, стали вчені Німеччини: Потт Август-Фрідріх, Ферштеман, Штарк та інші. Але це не зацікавило вітчизняних дослідників. Лише у другій половині ХІХ століття можна помітити перші розвідки в цій галузі. Першим розпочав дослідження власних імен професор М.Ф.Сумцов, який 1885 року в книжці «Киевская старина» помістив статтю «Малорусские фамильные прозвания». Невеличка праця на 14 сторінок стала першим кроком у дослідженні власних назв. Наслідував йому доктор В.Охримович, який 1895 року в «Житі і слові»

опублікував розвідку «Про сільські прізвища» [5, с.5].

Саме наприкінці XIX століття ономастичну лексику почали розглядати як складну самостійну систему, а не як додаток до апелювальної лексики. Ономастика розпочинає функціонування як окремий розділ лексикології та етимології. 1930 року XX століття за ініціативою А.Доза у Франції було скликано 1-й Міжнародний ономастичний конгрес. У 30-х роках ономастика отримала науковий статус.

Онім є невід'ємним елементом будь-якого літературного художнього твору і характеризується значним семантико-стилістичним потенціалом, певною авторською трансформацією, виконанням конотативної функції.

Ономастичний простір художнього твору – це усі власні назви в тексті, що поділяють його «на декілька полів залежно від специфіки денотативного значення власних назв, співвідношення з національним іменником мови, способу перетворення форм імені та інших ознак».

«Будь-які розбіжності у заповненні ономастичного простору – це вияв мовної відносності, спричиненої своєрідністю концептуалізації навколишнього світу та пов'язаної із фактором ландшафту (тобто життєвими умовами носіїв різних мов), фактором культури (зокрема впливом вірувань, звичаїв і традицій національної культури певного історично усталеного типу) і фактором глибини знань» [1, с.1].

Для дослідження обрано твори письменника-шістдесятника Євгена Гуцала.

Мета статті – з'ясувати семантичні та функціональні особливості онімічного простору письменника. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: зафіксувати у прозових текстах Євгена Гуцала ономастичні одиниці, що в подальших розробках стануть матеріалом більш ґрунтовного вивчення – класифікація та частотність вживання онімів, їх семантика і структура, функції у тексті та ін.

Об'єктом дослідження обрано оніми в творах Є.Гуцала. Зауважимо, що для художніх онімів властиві такі риси: «а) денотати їх конструюються на

основі досвіду художника, письменника, музиканта, але не обов'язково існують у дійсності, б) вони створюються за моделями імен реальних або нереальних предметів із врахуванням їх належності до певного ономастичного поля»[3, с.3].

Використовуючи власну назву, автор актуалізує окремі індивідуальні риси персонажа чи характерні ознаки конкретного місця. Як зауважує В. Михайлов, «входячи в той чи той структурно-змістовний, мовленнєво-композиційний, тематичний контекст, власні імена різнобічно сприяють формуванню образної структури твору, реалізації конкретного художнього завдання: характеристиці персонажів, створенню образу автора, вираженню ідейної позиції письменника» [3, с.3].

Творчість одного з чільних представників українського прозового шістдесятництва Євгена Гуцала до наших днів залишається однією з найменш досліджених сторінок історії української літератури другої половини ХХ століття. Незважаючи на широкі обговорення його творів за життя автора, численні рецензії та критичні відгуки сучасників, системне наукове вивчення його творчого доробку в останнє десятиліття щойно розпочалося. Маємо на увазі кандидатські дисертації Наталії Мрищук (Навроцької) «Мала проза Євгена Гуцала. Поетика жанру» та Ольги Підлісецької «Модифікація жанру новели в українській літературі 60-80-х років ХХ століття (Є. Гуцало, В. Шевчук, А. Колісниченко)», нечисленні менш масштабні дослідження творчості письменника. Тим часом проза Є. Гуцала, багата й різноманітна за жанрами, проблематикою, яскравими персонажами, художніми знахідками, потребує синтетичного наукового осмислення, оскільки належить до ключових здобутків української літератури ХХ століття. Особливо актуальним є вивчення поетики творення образу персонажів у творчості Є. Гуцала, оскільки саме нова концепція людини, художнього психологізму і літературного характеру лежить в основі революційного впливу шістдесятників на еволюцію української прози [2, с.2]. Етапним для творчості письменника було звернення до романної форми. Трилогія «Позичений чоловік», «Приватне життя феномена» та «Парад

планет» (1982 — 1984) викликала неоднозначну реакцію критики, спричинювалась до літературних полемік. За щедрістю використання фольклорних скарбів (насамперед — народної фразеології, прислів'їв, приказок, анекдотів тощо) трилогія може змагатися з відомим романом О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу...».

Романна трилогія «Позичений чоловік», «Приватне життя феномена», «Парад планет» як яскравий зразок української химерної прози поєднує в собі живу народну традицію й соцреалістичні віяння. Виклад подій відбувається в гротескно-саркастичному дусі крізь наскрізно присутню гостру авторську іронію. Зазначені особливості допомагають письменникові утвердити й уславити споконвічну пошану українського народу до родини, моралі, доброї слави. Крізь фольклорну лексику письменник алегорично викриває та висміює негативні явища тогочасного суспільства, спонукаючи реципієнта до самоаналізу.

Прозові твори Євгена Гуцала яскраво насичені власними назвами.

Найбільше в трилогії можна виокремити:

- антропонімів (Хома Прищепка, Мартоха, Одарка Дармограїха, Невечеря Трохим Трохимович, доярка Христя, Ликера Штурма, Гордій Весна, Максим Грень, Федір Карамаш, Діодор Кастальський);
- топонімів (Яблунівка, Оленівка, Андріївка, Свинбарі, Веселі Гори, Сухолужжя, Київ, Вінниця, Ялта);
- зооніми (Асамблея, Квитанція, Резолюція, Організація – клички корів; Імпералізм, Церемоніал – клички бичків);
- ергоніми (колгосп «Барвінок», магазин «Промтовари»);
- теоніми (Каїн, Соломон);

Повість «Двоє на святі кохання» — перша осяжна спроба міської прози письменника. Герой повісті Іван Поляруш — характер самозаглиблений, рефлектуючий, зовні бездіяльний, що розходилося з трафаретною вимогою «активної життєвої позиції». Але рефлексії Поляруша — це спосіб самопізнання й самозбереження в новому для нього, ще не обжитому,

враженому більше, ніж село, синдромом бездуховності, міському світі.

Повість Є. Гуцала «Двоє на святі кохання» належить до яскравих зразків української психологічної прози, оскільки розкриває внутрішній світ суперечливого, своєрідного в осягненні світу героя. Експлікуючи тонкощі психології тридцятирічного чоловіка, письменник крізь третьоособову нарацію всезнаючого наратора робить акцент на рефлексіях головного героя, який перебуває на зрізі усвідомлення й усвідомленого. Вимальовуючи натуру самозаглиблену, суперечливу, деякою мірою бунтівну, Є. Гуцало торкається проблеми підсвідомого неприйняття персонажем реалій сучасного йому світу, демонструє процес осягнення ним суті істинної любові, котра для нього уособлюється в образі пари щирих, відкритих людей, які безкорисливо кохають один одного, не принижують свої почуття докорами, підозрами, а щиро тішаться подарованими долею моментами. Любов істинна для автора не скута пихою, розрахунком, самовинятковістю, а випромінює щирість, правдивість, дитинну чистоту, не терпить аналізу, не підпадає обґрунтуванню, не вимагає доведення.

Велика проза Є. Гуцала привертає увагу дидактичністю, багатством і реалістичністю характерів, тонким ліризмом, високою художністю, особливою романтикою, закоханістю у світ природи, що в дієгезисі творів виконує настроєтворчу функцію, тісним зв'язком із народною мудрістю. Наративні моделі й стратегії письменника як способи оприявлення присутності автора в тексті є не тільки індивідуальним здобутком, але й частиною художньої традиції особливої поетичної прози в українській літературі, що у творчості шістдесятника, на нашу думку, може визначатися як романтизований реалізм.

Власні назви є багатоплановим компонентом художнього тексту, які можуть реалізувати свої численні можливості як засіб творення образу відповідно до жанрових особливостей твору, авторських завдань і психологічних та інтелектуальних особливостей читача. Вони завжди вирізняються як номен, що індивідуалізує, конкретизує, виділяє об'єкт з-поміж інших.

Найпоширенішими серед типів власних назв в прозових творах Євгена Гуцала є антропоніми та топоніми. За допомогою антропонімів письменник передає характери та образи персонажів. Використовуючи топоніми, автор ідентифікує місце розгортання подій у творі.

Онiми – це важливий фрагмент мовної картини світу письменника, без якого неможливе повне її реконструювання. Аналізуючи онімний простір прози Євгена Гуцала ми можемо спостерігати ставлення автора до героїв та частково їхню характеристику, їхній соціальний статус та посади. Аналіз ономастикону твору сприяє повнішому та глибшому розумінню не лише стилю та мови творів письменника, а й змісту і творчого задуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кантемір С. Власні назви як база творення вторинних номінацій. Наукові записки. Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип.129. – С. 388–392.
2. Кумкова О.Г. Творчість Євгена Гуцала в контексті українського прозового шістдесятництва: проблема характеру літературного персонажа. – С. 53 – 56.
3. Михайлов В. Специфіка власних імен у художньому творі. –1987. – №6. – С. 78–82.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного – М. : Наука, 1973. –367 с.
5. Франко І.Я. Причини до української ономастики. // Твори: В 50 т. – Т. 36. – К.: Наук. думка, 1982. – С.391-426.

ДЖЕРЕЛА

1. Гуцало Є. «Позичений чоловік»
<https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4454>
2. Зубко Андрій Українська ономастика: здобутки і проблеми. – 2007. – 15. – С. 262.

**КОНЦЕПТ У РІЧИЩІ ЛІНГВОКОГНІТОЛОГІЇ ТА
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ**

Романцова Яна Володимирівна
доцент кафедри іноземних мов № 1
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Анотація. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки однією з актуальних проблем є вивчення мовного образу світу, або мовної картини світу, що відображає концептуальну картину світу. Отже, одним із провідних напрямів є дослідження концептів. Поняття концепт активно використовується філологами, лінгвістами, когнітологами. Воно дає можливість розглядати з нових позицій закономірності походження мови, свідомості й культури, а також нові аспекти взаємодії когнітивної лінгвістики з психологією, культурологією, лінгвокультурологією, філософією.

Оскільки об'єктом нашого дослідження виступає саме вивчення концепту, то необхідним вважаємо з'ясувати зміст даного терміну. Учені багатьох країн світу займаються дослідженням даного поняття. Існує багато розбіжностей у цьому питанні.

Ключові слова: концепт, когнітологія, мовний знак, лінгвокультурологія, пізнавальна діяльність.

Усю пізнавальну діяльність людини (когніцію) можна розглядати як таку, що розвиває вміння орієнтуватися в світі, ця діяльність пов'язана з необхідністю ототожнювати і розрізняти об'єкти і, відповідно, концепти виникають для забезпечення операцій такого роду.

Концепти – мисленнєві образи, що стоять за мовними знаками, останнім часом стали предметом живої уваги лінгвістів. Поняття концепту, що прийшло з когнітології, виявилось важливим і потрібним для вивчення мови і лягло в

основу когнітивної лінгвістики. З концептів складається семантичний простір конкретної мови, за семантичним простором можна судити про структуру знань у їх конкретно національному переломленні [12, с. 5].

Маслова В.А. дає своє власне визначення концепту, якого ми дотримуємося в нашому дослідженні: «Концепт – це семантичне утворення, яке належить культурі і закріплюється у формах побутової та ритуальної поведінки, у мові визначений лінгвокультурною специфікою, яка тим або іншим чином характеризує носіїв певної етнокультури» [11, с. 23]. Але, в той же час Лихачев Д.С. зауважує, що «концепт – це якийсь квант знання, що відображає зміст усієї людської діяльності, концепт НЕ безпосередньо виникає зі значення слова, а є результатом зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини. Він оточений емоційним, експресивним, оцінним ореолом» [10, с. 286].

Існують різні підходи до розуміння поняття концепт. Зміст концепту включає як відповідне значення (як правило, не точно збігається зі словниковим), так і сукупність асоціацій, відтінків, пов'язаних із особистим і культурним досвідом носія мови [10, с. 282].

Воркачев С. Г. характеризує сьогоденний етап розуміння концепту як етап номінативного апогею, коли концептом називають практично все що завгодно: від порід дерева, предметів корабельного устаткування, елементів рельєфу місцевості і пейзажу до побутового хамства і назв алкогольних напоїв [5, с. 9].

Іващенко В. Л. вважає, що «концепт – це зосередження, найрізноманітніших смислів, які об'єктивуються в системі значень окремо взятої мови і виникають у процесі когнітивної діяльності людини» [7, с. 205].

Як слушно зауважує Шевченко І. С., в останні десятиріччя розвиток когнітивної лінгвістики призвів до оформлення двох загальноприйнятих підходів до трактування концепту – лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного [14,с.73].

На думку Карасика В. І. вивчення лінгвокультурних концептів

спрямоване на виявлення характеристик мовного освоєння дійсності. Концепт являє собою квант пережитого знання, поєднує в собі й індивідуально-особистісні, й культурно-групові змісти та включає понятійне, образне і ціннісне вимірювання [8, с. 4].

Учений, як і Шевченко І. С., говорить про розвиток семантичної теорії у двох напрямках, а саме, лінгвокогнітивному, в рамках якого виявляються способи мовної об'єктивації пережитого досвіду, і лінгвокультурологічному, де досліджується етнокультурна або соціально-групова специфіка осмислення такого досвіду. Досвід у колективній та індивідуальній свідомості концептуалізується не довільно, а відповідно до певних орієнтирів, що обумовлені особистою і спільною діяльністю, що спрямована на освоєння зовнішнього і внутрішнього світу [8, с. 6].

Різні підходи до трактування концепту відображають його двосторонню природу: як значення мовного знака (лінгвістичне та культурологічне спрямування) і як змістовну сторону знака, представлену в ментальності (когнітивний напрямок). Необхідно зауважити, що подібний розподіл трактувань концепту умовний, усі вищенаведені точки зору пов'язані між собою, а не протиставлені одна одній. Так, наприклад, когнітивний і культурологічний підходи до розуміння концепту не є взаємовиключними: концепт, як ментальне утворення в свідомості людини, є вихід на концептосферу соціуму, тобто в кінцевому результаті на культуру, а концепт, як одиниця культури, є фіксацією колективного досвіду, який стає надбанням кожної людини. Іншими словами, ці два підходи розрізняються векторами відносно до носія мови: когнітивний підхід до концепту передбачає напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а культурологічний підхід – напрямок від культури до індивідуальної свідомості [15].

Але, зважаючи на інтегративність суспільних наук, хотілося б висвітлити й інші підходи до розуміння концепту.

Отже, у рамках *культурологічного* підходу увага акцентується на сутності концептів певного соціуму, а не на індивідуально-психічних особливостях.

Дійсно, концепти, як культурні явища, охоплюють колективні цінності, представляючи собою елементи колективної свідомості, але представлені в свідомості окремих носіїв мови. І хоча концепти нагромаджуються безліччю особистісних асоціацій, у свідомості рецепієнтів певної культури вони мають чимало спільного.

Степанов Ю. С. описує концепт як «згусток культури в свідомості людини ... за допомогою якого людина ... входить в культуру» [13, с. 40].

Концепт як ментальну одиницю, елемент свідомості визначає Арутюнова Н. Д. «Людська свідомість – посередник між реальним світом і мовою. У свідомість надходить культурна інформація, де вона фільтрується, переробляється, систематизується: концепти утворюють свого роду культурний прошарок, який виступає посередником між людиною і світом» [1, с. 3].

Особливо важливою для нас є думка Карасика В. І. та Стерніна І. А., стосовно того, що лінгвокультурний концепт відноситься до одиниць ментальності/менталітету, тобто до категорій, через які описується національний (етнічний) характер. Ментальність розуміється як спосіб бачення світу взагалі, а менталітет – як набір специфічних когнітивних, емотивних і поведінкових стереотипів нації. Автори відзначають особливий вплив на національний характер «дублетних лінгвоконцептів», тобто таких, що не мають аналогів в інших мовах («правда» і «істина», «совість» і «свідомість», «воля» і «свобода» тощо) [9, с. 12].

Воркачев С. Г. вважає, що концепт – це одиниця колективного знання/свідомості, пов'язана з вищими духовними цінностями, що має вираження у мові і відзначена етнокультурною специфікою [10, с. 70].

За Зусманом В.Г., «концепт – мікромодель культури, а культура – макромодель концепту. Концепт породжує культуру і, в свою чергу, породжується нею» [6, с. 41].

Семантичне трактування концептів представлено у роботі Бабушкіна А. П. «Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка». Автор розглядає концепт у рамках когнітивної семантики. Так само, як

і Степанов Ю. С., він відзначає колективний характер концептів, які відповідають змісту семем даної мови. Саме у значеннях слів міститься результат пізнання дійсності й тому, використовуючи процедуру компонентного аналізу, можна вивчати концептуальні параметри слова, тобто в значенні слова можна почерпнути його логіко-предметний зміст, той образ, який відображає стан речей насправді. Неоднорідність самої дійсності тягне за собою різноманітність концептів, що її виражають [2, с. 30].

Диференціація концептів за Бабушкіним А. П. передбачає наступні типи між якими немає чітко окреслених меж:

-розумові картинки (предметні реалії або міфами (ромашка, півень, смерть, диявол));

-схеми (слова з «просторовим» значенням (річка, дорога, дерево));

-гіпероніми (відображають гіпо-гіперонімічні зв'язки у лексиці (взуття: туфлі, черевики, сандалі));

-фрейми (співвідносяться з певною ситуацією чи образом ситуації (базар, лікарня, музей));

-сценарії (реалізують у собі ідею розвитку (бійка, лекція));

-інсайти (містять інформацію про структуру, функції предмета (парасолька, барабан, ножиці));

«калейдоскопічні концепти» (розгортаються у вигляді тієї чи іншої структури і «представляють собою концепти абстрактних імен соціальної спрямованості» (борг, порядність, совість)) [2, с. 30–35].

Логіко-понятійний підхід до вивчення концептів представлений Вежбицькою А., яка трактує концепт як об'єкт зі світу «Ідеальне», що відображає культурно обумовлене уявлення людини про світ «Дійсність». Відповідно до цієї теорії, концепт – це уявна освіта, що пояснює, як влаштований світ дійсності. Концепти повинні бути описані засобами мови. У зв'язку з цим твердженням, культура – це модель значень, що історично передаються і втілені в символах, система успадкованих уявлень, виражених у формі символів, за допомогою яких люди спілкуються між собою і на основі

яких фіксуються і розвиваються їхні знання про життя і життєві установки. Мова у цьому випадку є найкращим доказом реальності культури, у сенсі переданої системи уявлень і установок. Ці уявлення й установки формуються в концепти, які матеріалізуються у мові [3, с. 290].

Згідно з *інтегративним* підходом концепти інтерпретуються як «первинні культурні утворення, що транслуються в різні сфери буття людини ...» [8, с. 6]. Проектуючись на мовні реалії вони відшуковують прямі або описові відповідності. У різних культурах ступінь їх вираження у мові, вочевидь, неоднаковий – це залежить від значущості даного концепту і найчастіше характеризується частотою і різною комбінаторикою ознак ніж їх відсутністю або наявністю.

Методики вивчення концептів, що запропоновані в рамках даного підходу, уможливають систему дослідницьких процедур, які зосереджені на висвітленні різних сторін концептів, а саме смислового потенціалу відповідних концептів у даній культурі. Отже, з огляду на це, наголошується на важливості використання як лінгвістичних даних (робота зі словниковими та іншими текстами, підключення соціолінгвістичних методів дослідження, таких як анкетування носіїв мови), так і залучення матеріалів суміжних дисциплін: соціології, психології, культурології тощо.

Концепти, згідно з інтегративним підходом, є основними одиницями культури в ментальному світі людини, вони включають у себе інформацію щодо актуального або можливого стану речей у світі (тобто те, що людина думає, знає, припускає, уявляє про об'єкти дійсності). Таким чином, концепт являє собою смислове утворення, яке включає суб'єктивні смисли і загальноприйняті конвенційні значення, це все потенційний смисловий зміст пізнаваного об'єкта.

Усі розглянуті підходи розглядають концепти як ментальні способи репрезентації дійсності в свідомості людей, як «згустки сенсу», що несуть важливу культурну інформацію і знаходять своє конкретне вираження у вигляді знаків у мові, у мистецтві тощо.

Незважаючи на різноманітність тлумачень поняття концепт, дослідники мають єдину думку про те, що концепт – це умовна ментальна структура. Він має чисто когнітивний статус і не існує поза мисленням. З позицій когнітивної лінгвістики доведено, що використання терміну «поняття» у традиційному розумінні не відповідає вимогам сучасного етапу розвитку науки про мову. Саме концепт відповідає уявленню про ті значення, образи, етноспецифіку, на які людина спирається і якими оперує в процесі мислення. У ньому відображена суть гносеологічного процесу і людського функціонування. Сукупність концептів реалізує концептуальну картину світу, яка являє собою глобальний інваріантний образ світу, що лежить в основі світобачення носіїв тієї чи іншої культури.

Отже, підводячи підсумок вищевикладеному, ми можемо стверджувати, визначення концепту можна назвати синкретичним. Воно поєднує доводи різних підходів: концепт – це елемент свідомості, який залежить від психічного життя індивіда; ментальна структурна одиниця всієї сукупності колективних та індивідуальних знань людини про світ, про окремий предмет, явище дійсності, що має відображення в мові і нерозривно пов'язане з людиною і сферами її діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Введение Текст. *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке*. Москва, 1999. С. 3–11.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж, 1996. 104 с.
3. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. Москва, 1999. 780 с.
4. Воркачев С. Г. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования. Волгоград, 2007. 400 с.
5. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва, 2004. 236 с.

6. Зусман В. Г. Концепт в культурологическом аспекте. *Межкультурная коммуникация*. Н. Новгород, 2001. С. 38–53.
7. Иващенко В. Л. Організація ментальності концепту. *Семантика мови і тексту*: матеріали III міжнар. конф. (Івано-Франківськ, 25-26 вересня 2003). Івано-Франківськ, 2003. С. 202–208.
8. Карасик В. И. Концепт как единица лингвокультурного кода. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2009. № 10. С. 4–11.
9. Карасик В. И., Стернин И. А. Антология концептов. Волгоград, 2005. Т. 1. 352 с.
10. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность*. Москва, 1997. С. 280–287.
11. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва, 2001. 183 с.
12. Никишина Ю. И. Понятие «концепт» в когнитивной лингвистике. *Язык, сознание, коммуникация*. Москва. 2002. Вып. 21. 5–7с.
13. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва, 1997. 825 с.
14. Шевченко И. С. Дискурсообразующие концепты викторианства: СКРОМНОСТЬ vs. ХАНЖЕСТВО. *Когниция, коммуникация, дискурс*. Харків, 2010. № 2. С. 73–84.
15. Юлтимирова С. А. Различные подходы к трактовке термина «концепт» URL: http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Philologia/3_jultimirova.doc.htm (Дата обращения: 13.10.2021).

**СЕМАНТИКА ЛЕКСИКИ ЧУТТЄВОГО СПРИЙНЯТТЯ В АСПЕКТІ
ЗІСТАВНОГО ВИВЧЕННЯ**

Семигінівська Тетяна Григорівна

к. пед. наук, доцент

Вітікова Богдана

студентка

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: У статті простежено особливості семантики лексики чуттєвого сприйняття в аспекті зіставного вивчення. Зокрема, під час нашого дослідження було зіставлено лексичні одиниці 2 мов із семантикою зорового, слухового, тактильного, смакового та запаху сприйняття.

Ключові слова: мова, лексика з семантикою чуттєвого сприйняття, сенсоризм, семантика, мовна одиниця.

Мова – це «посередник» між людиною та позамовною реальністю. Вона сама несе відбиток людських способів освоєння дійсності, а також є одночасно засобом її концептуалізації, втіленням мовної картини світу. Отже, мова накладає відбиток на сприйняття дійсності людиною – сприйняття «крізь призму мови» [7, с. 21].

Основні труднощі, з якими зустрічається перекладач, пов'язані з різноманіттям мов, можливостями та способами використання їх для найменування об'єктів та опису ситуацій [5, с. 31]. Мовні чинники не лише породжують труднощі при перекладі, але й створюють умови для їх подолання. Хоча кожна мова є унікальною, в основі побудови та використання всіх мов лежать однакові принципи: усі мови складаються з двосторонніх одиниць, які мають звучання та значення; усі мають словниковий склад та граматичний стрій, слугують засобом формування думок та передачі їх у процесі

спілкування з іншими людьми. Мовам притаманна велика кількість інших універсальних властивостей – як найзагальніших, так і більш специфічних. Ця універсальність відбиває єдність людського мислення та навколишнього світу. Саме вона зумовлює в кінцевому підсумку можливість перекладу [5, с. 93].

Мова є частиною людини, в ній постійно з'являються нові значення, причому деякі з них зникають, не встигнувши навіть потрапити до словників. Отже, до мови можна застосувати метафору механізму, що, так би мовити, «породжує» (механізм семантичної деривації), який «запускається» за необхідністю й забезпечує потреби мовців у нових значеннях. Утім, слід уточнити: це є природний механізм. Принципи його побудови та функціонування узгоджені з природою людини і підпорядковуються тим самим законам і обмеженням, що й інші внутрішні механізми та інформаційні системи людини [7, с. 21]. Людській мові притаманні всі засоби для подолання будь-якої ситуації неперекладності. Можливості перекладу розширює й той факт, що при зіставленні культури й окремої мови певне слово стає символом, тобто принципово багатозначним.

Мовні одиниці – це не просто ярлики, що використовуються для позначення відповідних об'єктів. У кожного мовного знака є стале, лише йому властиве значення і ці значення в одиницях різних мов, як правило, не збігаються. Тому переклад ніколи не можна зводити до простої заміни однієї форми іншою, адже перекладачеві доводиться постійно вирішувати, значення яких одиниць мови перекладу найбільше підходять до змісту оригіналу [6, с. 19].

Лексичні *одиниці зорового сприйняття* є найбільш містким серед 5 сенсорних мікрополів, оскільки у відповідній поняттєвій сфері закладено основний обсяг чуттєвої інформації про навколишній світ та на думку А. Пермінової особливо яскраво відображена в семантиці сенсорних домінант *sight / zip, see бачити* [9]. Ю. Д. Апресян, досліджуючи принципи лексикографічного опису системи чуттєвого сприйняття, зазначає, що сприйняття і мислення настільки уподібнюються, проростають один в одного,

що основне дієслово зорового сприйняття *бачити* розвиває ментальні значення: *уявляти, вважати, знати* [1, с. 365].

Дієслівна домінанта *see* у системі сучасної англійської мови утворює синонімічний ряд, що складається з таких лексичних одиниць: *behold* – *дивитися, споглядати, бачити, помічати* (літературне, поетичне слово, у семантичній структурі якого домінуючим є значення *усвідомлене сприйняття баченого*); *note and notice* – *помічати, звертати увагу на щось, підмічати*; *espy and decry* – *помітити здалеку, виявити на відстані*; *observe* – *спостерігати, стежити, помічати, примічати*; *perceive and discern* – (домінують ментальні семи): *perceive* – *помітити, збагнути*; *discern* – *помітивши, збагнути, розрізнити, класифікувати*; *remark* – *помічати, спостерігати* (зосереджувати увагу, зазвичай на якійсь окремій деталі); *scan, skim* – *побіжно переглянути, поверхово ознайомитися* (у семантичній структурі *scan* нерідко виділяють семему *уважно дивитися, вивчати*). Семантичним ядром кожного із елементів цього синонімічного ряду є сенсорна одиниця *see*. Ядерний компонент її семантики є архісемою в семантичних структурах зазначених дієслів. Тому логічно, услід за А. Перміною буде вважати цей сенсоризм домінантою як даного ряду, так і усього лексико-семантичного мікрополя зорового сприйняття у системі сучасної англійської мови [9].

Український сенсоризм *бачити* утворює широкий синонімічний ряд, що пояснюється першорядністю зорового сприйняття серед інших чуттів та найтіснішим зв'язком зі сферою розумового осягнення дійсності: *Бачити* – *дивитися, спостерігати, споглядати, оглядати, обстежувати, помічати, споглядати, відмічати, витріщувати очі* тощо. Значення *бачити, дивитися* отримують за різних обставин дієслова *вилупити, витріщити, протягти* тощо. Кожний із елементів цього синонімічного ряду містить у своїй семантичній структурі інваріантну сему *зорове сприйняття*, яка проходить або крізь призму інших денотативних сем, що спеціалізують, звужують початкове значення до певного аспекту сприйняття дійсності.

Під час інвентаризації зорових сенсоризмів у віршових текстах оригіналу

та перекладу виникає проблема визначення самого об'єкта дослідження, яка полягає у відсутності чітких критеріїв відмежування зорової сфери від інших поняттєвих сфер пізнання дійсності людиною. Нерідко до сфери зорового сприйняття відносять враження форми, розміру, відстані. Так, О. Волошина говорить про визначальну роль світлопозначень та кольороназв у лексиці зорового сприйняття [2]. Семантичний вузол *колір* є складним багаторівневим утворенням. Кількість основних кольорів у системах різних мов коливається в межах 7–13. У словнику-тезаурусі П. Роже система кольороназв англійської мови поділяється на десять сегментів: *white* – білий, білосніжний; *black* – чорний; *gray* – сірий; *brown* – коричневий, бурий, брунатний; *red* – червоний, іржавий; *green* – зелений; *yellow* – жовтий, вогненний, бурштиновий, тощо.

Семантика слухових сенсоризмів. Сприйняття людиною звукових якостей зовнішнього світу залежить від звукових коливань, що сприймаються не безпосередньо, а через їхній вплив на певне середовище. Розмаїття фізичних характеристик звуку (частота, гучність, амплітуда коливань) складають основу багатого чуттєвого досвіду, що включає не тільки чисті тони, але і складні звукові комбінації, такі, як музика і мовлення. Людський орган слуху – вухо аналізує малі комбінації, розкладаючи їх на елементарні звукові компоненти. Потрапивши до мозку, звукові сигнали декодуються і класифікуються згідно з об'єктивними законами класифікації відповідної поняттєвої сфери. У системі сучасної англійської мови виділяють ряд лексем, об'єднаних архісемою *сприйняття дійсності за допомогою чуття слуху*: *attend* – *hearken* – *listen* – *hear*. Ці лексеми наведені в порядку зменшення ваги ментальних сем у їхніх семантемах. Найбільш сенсорно насиченою є семантична парадигма лексеми *hear* [9]. Ю. Д. Апресян зазначає, що ментальні значення у семантичній парадигмі даного сенсорного терміну меншою мірою звільнені від своїх тілесних оболонки та асоціацій ніж відповідні значення у структурі дієслова *бачити* [1, с. 365]. У семантичній структурі сенсоризма *listen* диференціюючою є семема *зробити розумову спробу зосередитися, щоб почути і зрозуміти*. У семантичній парадигмі *hearken* когнітивний аспект ще виразніший, а

найбільшої інтенсивності він досягає у структурі *attend*, де ментальна семема є ключовою, а сенсорна – другорядною.

На основі цього доцільно прийняти лексему *hear* за домінують лексико-семантичного поля «слух» у системі сучасної англійської мови. Сенсорна домінують *слух* характеризується розлогою гілкою синтагматичних реалізацій, серед яких є багато сталих словосполучень: *насторожувати, нашорошувати слух, не вірити слуху, пропускати повз слух, відібрати слух, дійти до слуху, ні послуху, ні мови, ні слуху, ні духу* тощо. У парадигмі сенсоризма *чути* знаходяться семема, які є атрибутами інших лексичних одиниць чуттєвого сприйняття, навіть шостого чуття – передчуття, інтуїції. Сенсорна універсальність лексеми *чути* доповнюється її генералізованим характером, що розкривається у синонімічному розвитку цього сенсоризма – *відчувати*. *Відчувати* є похідним від слухового сенсоризма *чути*, і, отже, реалізацією потенційно закладених сем його парадигми, які мають загально-чуттєве навантаження. Отже, сенсорну домінують *чути* услід за А. Перміною можна вважати домінують відповідного мікрополя у системі сучасної української мови.

Семантика тактильних сенсоризмів. Дотик входить до групи відчуттів сомато-сенсорної системи, що виникають внаслідок фізичної стимуляції рецепторів шкіри. У системі сучасної англійської мови домінують цього мікрополя виступає конверсійна пара *touch – to touch*. Англійській іменниковій домінують даного мікрополя *touch* у системі сучасної української мови відповідає такий ряд дериваційних пар: *торк – торкання, доторк – доторкання, доторк – доторкування, дотик – дотикання*. У тлумаченні кожної з цих лексичних одиниць домінують процесуальні семема, що свідчить про похідний віддієслівний характер іменникової групи домінують. Вважаємо лексему *дотик* услід за А. Перміною іменниковою домінують тактильного відчуття в системі сучасної української мови [9].

Дієслівній домінують *touch* у системі сучасної української мови відповідає такий ряд тактильних термінів: *торкати, торкнути, торкатися, торкнутися,*

дотикати, доторкнути, дотикатися, доткнутися, доторкатися, доторкуватися.

Компоненти цього синонімічного ряду відрізняються не лише різним суфіксальним набором, але і семним. Так, диференціюючою семемною семантичної структури сенсоризма *дотикати* є *завдавати неприємностей дошкульними словами або діями; доторкатися (доторкуватися, доторкнутися, дотикатися, доткнутися): пробувати їсти, братися, розпочинати роботу; доторкнути (доторкати): виводити зі стану душевної рівноваги; торкати (торкнути): заволодівати, ударити, злегка стукнути, ворушити віжками, випивати.* Найвищою компонентною насиченістю наділена семантема сенсоризма *торкатися*, що виступає в ролі семантичного ідентифікатора усіх інших парадигм.

Семантика смакових сенсоризмів. Сенсорна лексика, що позначає сприйняття дійсності на смак, є складною багаторівневою структурою, що утворює одне з п'яти лексико-семантичне поле чуттєвого сприйняття. Кванту чуттєвої інформації *смак* у системі сучасної англійської мови відповідають декілька конверсійних пар, що утворюють такий синонімічний ряд: *(to) taste, (to) sapid, (to) flavor, (to) tang, (to) relish, (to) smack.* Денотативна сема *смакопозначення* найповніше реалізується в семантамах конверсійної пари *taste – to taste*, тому, услід за А. Перміною, вважатимемо її домінантою лексико-семантичного поля «смак» у системі сучасної англійської мови [9]. Лексико-семантичне поле «смак» у системі сучасної української мови представлене на рівні домінант 3 словоформами: 1) іменникова домінанта – *смак* (похідні – *смакота, смаківщина*) та дві дієслівні домінанти: *смакувати, куштувати.* Англійському сенсоризму *to taste* в системі сучасної української мови відповідають сенсорні одиниці *куштувати, смакувати.* У семантичній парадигмі сенсоризму *смакувати* домінуючою є сема *насолода*, яка входить до складу кожної семми даної семантики і забезпечує її яскраве конотативне забарвлення: *їсти, пити, насолоджуватись смаком, повільно їсти, пити, оцінюючи смакові якості, подобатись чим-небудь, бути вдоволеним чимось, з*

особливим задоволенням висловлювати слова, милуватися чим-небудь. Семантика *куштувати* менш містка і складається лише з 2 семантичних множників, у семних наборах яких відсутні конотативні конкретизатори. Вважаємо, услід за А. Перміною, даний сенсоризм дієслівною доміантою лексико-семантичного поля «смак» у системі сучасної української мови, оскільки в межах його семантики найповніше реалізовується інваріантна архісема *чуттєве сприйняття* [9].

Дуже багато сенсорних прикметників утворилися шляхом деривації від іменників, що позначають несенсорні об'єкти, але які безпосередньо входять у тематичний ряд вживання та приготування їжі. Таких новоутворених сенсорних прикметників (*mustardy – гірчичний, peppery – перчений*) може бути велика кількість, бо попробувати на смак (в прямому чи переносному значенні) можна практично все. Цікавими є комбінаторні варіації елементів груп, що позначають 4 основних смаки: *bitter-sweet – гіркувато-солодкий; sour-sweet – кислувато-солодкий; bitter-salty – гіркувато-солоний* тощо. Домінантним у даних комбінаціях завжди виступає другий елемент, що виражає основний смак, перший елемент виражає присмак, звужуючи значення другого. Такі комбінації своєю структурою вони нагадують порівняння.

За наявністю та інтенсивністю смакової ознаки А. Пермінова поділяє сенсоризми смаку на 3 групи та виділяє позитивний чи негативний елементи: 1) відсутність смакових характеристик: *прісний – untasteful, insipid, bland, savorless, unsavory; водяний – wishy-washy*; 2) наявність смакових характеристик (нульова конотація): *гострий, пікантний – hightasted, strong, strongflavored, tangy, spicy; присмачений – flavoured*; (4 основних смаки): *солодкий – sweet; кислий – sour; гіркий – bitter; солений – salty*; 3) висока смакова насиченість: *різкий, їдкий, терпкий – acerbic, caustic, trenchant, pungent, harsh, acrid* [9]. Ми поділяємо думку А. Пермінової, що в системі англійської мови синонімічні ряди смакопозначень значно ширші, отже в англійській мові поняттєва сфера покривається лексичними одиницями щільніше, ніж в українській. Диференціація відтінків специфічного смаку, його інтенсивності менше

притаманна англійській мові. Це пояснюється, зокрема, відсутністю в її системі прикметників, наділених позитивною конотацією, що виражають неповну ознаку простого смаку (напр. солоденький). Отже, англійські смакопозначення отримують конкретизацію в контексті, виявляючи більшу залежність від нього.

Відчуття запаху виникає під дією газових молекул на нюхові рецептори людського організму і найбільш тісно пов'язане зі сферою смаку. Ці 2 відчуття називають у психології молекулярними детекторами, оскільки вони є основними критеріями класифікації смакових та запахових якостей навколишнього світу. У системі сучасної англійської мови А. Пермінова виділяє 5 основних лексичних одиниць, що покривають дану сферу: *smell, scent, odor, aroma, stench* [9]. Ці одиниці відрізняються між собою наявністю та інтенсивністю конотативних характеристик. Так сенсоризм *stench* завжди наділений негативною конотацією і означає *дуже неприємний запах, сморід*. У семантіці *aroma* переважають семні конкретизатори з позитивною конотацією. Семантична структура сенсоризма *smell* є найбільш експресивно нейтральною, тому приймаємо його за домінуючу лексико-семантичного поля «нюх» у системі англійської мови. Високий ступінь міждомінантного наближення передбачає можливість досягнення відповідного відсотка адекватності при перекладі елементів цього лексико-семантичного поля з англійської мови на українську і навпаки.

А. Пермінова, стверджує, що єдність 3 архісем іменникових домінуючих одоризмів у мовних системах *якість – чуття – процес*, а також дієслівних *виділення – розповсюдження – сприйняття* складають основу семантичної класифікації периферії цього мікрополя [9]. Як зазначає В. В. Дятчук, кількість слів у прямому одоративному значенні є невеликою. Тому засоби передачі одоризмів включають також ситуативні контексти. Кожна частина мови утворює свій семантичний ряд, в який часто входять такі слова, які тільки за певних умов, у певному контексті виступають засобами передачі відчуття запаху, яке підкреслює його інтенсивність, приємність чи неприємність [3, с. 7].

А. Пермінова пропонує декілька принципів класифікації: I. *За*

характером сенсорності: 1) мовні одоризми з первинним сенсорним значенням: *fragrant* – *пахучий, ароматний, духмяний, запахучий, запашний*; 2) мовні одоризми з вторинним, асоціативним сенсорним значенням: *moldy* – *цвілий, пліснявий, пліснявий*; 3) мовленнєві, контекстуальні одоризми: *loathsome* – *гидкий, огидний*. II. **За напрямком розвитку денотативного компонента:** 1) спеціалізовані (унікальні): *odor* – *запах*; 2) генералізовані (універсальні): *spicy* – *гострий*. III. **За конотативним компонентом значення:** 1) позитивне оцінювання якості: *aroma* – *аромат, пахощі*; 2) негативне оцінювання якості: *stinking* – *смердючий*. IV. **За інтенсивністю сенсорної якості:** *odorless* – *без запаху, scented* – *пахучий, stench* – *сморід* [9].

Художній переклад – це специфічне явище, водночас естетичне за своєю природою і лінгвістичне – за засобами вираження суті літературного твору [4, с. 248]. Отже, вважаємо, що саме в експлікації імпліцитного, піднятті на поверхню глибинного, увиразненні завуальованого, доланні міжмовної дивергентності полягає інтерпретаційна діяльність перекладача. За П. Рикером, інтерпретація – це робота мислення, яка полягає в розшифровці змісту, який стоїть за очевидним змістом, у розкритті рівнів значення, закладених у буквальному значенні [10, с. 18]. Сучасна інтерпретація тексту використовує герменевтивний підхід, основи якого були викладені Ф. Шлейєрмахером на початку ХХ ст.

Дослідження особливостей відтворення англійської сенсорної лексики в українських віршових перекладах є, по суті, актом вторинної інтерпретації. Як зазначає М. Новікова, визначальними рисами інтерпретації є системність та єдність. «Отож і аналізувати її потрібно в єдності – лінгвістики, літератури, соціальної культурології» [8, с. 83]. Саме тому у статті перекладознавчі категорії розглядаються на тлі контрастивної семантики та герменевтики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография. М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. 2. 767 с.

2. Волошина О. В. Сенсорна лексика як засіб створення художньої образності. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук, праць. Київ, 1999. С. 171–178.
3. Дятчук В. В. Структурно-семантические и стилистические характеристики одоративной лексики в современном украинском языке: автореф. дис. канд. филол. наук. Київ, 1979. 16 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
5. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: [курс лекций]. Москва: ЭТС, 2000. 192 с.
6. Кочерган М. П. Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова. Львів: Вища школа, 1980. 183 с.
7. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 472 с.
8. Новикова М. А. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь: Литературно-критические очерки. Київ: Рад. письменник, 1986. 224 с.
9. Пермінова А. Відтворення англійської сенсорної лексики в українських віршових перекладах: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2003. 20 с.
10. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике. Москва: Медиум, 1995. 415 с.

ХИМЕРНА ПРОЗА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ткачук Катерина Михайлівна

студентка

Вінницький державний педагогічний університет

м. Вінниця, Україна

Анотація: Химерна проза – явище українського літературного процесу 60-80-х років. Напрямок сучасної української літератури, який чи не найбільше піддавався критиці з боку республіканських та всесоюзних критиків. Початком химерної прози вважають роман Олександра Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа молодиця», який датується 1958 роком. Визначення автора даного твору («український химерний роман з народних уст») дало назву стильовому напрямку. Український химерний роман відносять до літературних явищ, позначених виразною національною своєрідністю, і на цій підставі ставили його в один ряд з російською сільською, грузинською історичною і прибалтійською інтелектуальною прозою.

Ключові слова: химерна проза, українська література, химерний роман, химерність, проза, міфологічний роман.

Химерна проза стала досить помітним явищем у потоці української літератури 70-80 р. р. ХХ ст. Можна окреслити умовно певні «крайні точки» цього явища: від роману О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця» 1958р., до творів В. Шевчука «Дім на горі», та «На полі смиренному» (1983р.), включаючи широкий простір справді неординарних спалахів – В. Земляка «Лебедину зграю», «Левине серце» П. Загребельного, Є. Гуцала «Позичений чоловік...», «Оглянься з осені» В. Яворівського.

Термін химерний досить уміло оминався літературознавцями. Термін химерний з'явився у 1958 році разом із романом з народних уст О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа молодиця». Однією з визначальних рис химерної прози вважають фольклорність. «Про «химерну

прозу» в нас писали чимало,— зазначає критик М. Ільницький,— але часто суть її зводилася до фольклорної ремінісценції, тим часом як головний нерв тут усе-таки — утвердження історизму як неперервності процесу життя, того, що колись О. Кобилянська називала золотою ниткою історії. Ця сила зв'язку поколінь в українській прозі «найвиразніше пробилася крізь призму фольклорних асоціацій, фольклорного світовідчуття (вертепність цапа Фабіана в «Лебединій зграї») але така призма не знижує вагомості проблематики». Химерний роман слід розглядати передусім як спробу відображення в сучасній літературі тієї стильової лінії, що відіграла велику роль на початковому етапі формування нової української літератури і літературної мови, а саме лінії сміхової, бурлескно-травестійної. Не випадково перший химерний роман з'явився в кінці 50-х років, з початком хрущовської «відлиги», коли слово й думка почали, хоч і несміливо, вивільнятися з-під пресу тотальних заборон сталінського режиму. В оновленій атмосфері кінця 50—60-х років у літературах народів нашої країни виникла потреба знайти нові стильові напрями, жанри, тому погляди українських письменників звернулися до жанру, який традиційно вважався специфічно національним, українським. З пародійно-бурлескної течії запозичив низку характерних мовно-стильових рис і перший химерний роман О. Ільченка, і наступні твори. Серед них слід виділити передусім орієнтацію на усне розмовне мовлення. Оповідачем у химерних романах і повістях виступає або головний герой (у повісті В. Дрозда «Ірій», романі Є. Гуцала «Позичений чоловік...»), або автор, причому в останньому випадку присутність автора в творі постійно підкреслюється, автор раз-у-раз перериває сюжетну оповідь звертанням до читача, у жартівливій формі ділиться з ним секретами своєї творчої лабораторії, веде словесну перепалку з уявними критиками, тощо. [1]

Українська химерна проза другої половини ХХ століття – явище естетично складне. Химерному роману властиві свої жанрово-стильові особливості, різноманітність засобів і прийомів художньої умовності. Найбільш точне визначення химерної прози дав А. Погрібний, який указував на химерне переплетення ліризму, романтизму та епічності, міфологізації та реальності,

сміху й драматизму, елементів гротеску й пародіювання. Літературознавець А. Кравченко відносить химерний роман до філософської прози, а отже, розглядає його як один із її різновидів. Головна увага в художньому творі зосереджена на глибокому ідейному підтексті, застосуванні умовних форм, іронії, гумору, насиченні фольклорними символами. У літературі спостерігається активне звернення письменників до народного міфологічно-фольклорного мислення, архетипів української культури. Тому для химерного роману характерна наявність різних елементів народної сміхової культури. Однією з основних рис мови химерного роману є використання просторіччя, що насамперед виявляється в доборі імен і прізвищ головних героїв: Демид Пампушка Стародупський, Пилип-з-Конопель, пес Ложечка, Данило Пришийкобиліхвіст, Лука Заплюйсвічки («Козацькому роду нема переводу...» О. Ільченка), Михайло Решето, Колька Капельдудка, пес Нерон-Балалайка («Ірій» В. Дрозда), Хома Прищепа, дід Гапличок, Одарка Дармограїха («Позичений чоловік» Є. Гуцала), Варфоломій Кнурець, Іван Несвіжий, Рекордист Іванович, дядько Обеліск («Левине серце» П. Загребельного). Таким чином, гумор і його відтінки, зокрема карикатура, сарказм, іронія, гротеск, бурлеск і травестія, стають основоположними принципами химерної прози другої половини ХХ століття. [6]

Таким чином, химерний роман другої половини ХХ століття характеризується умовністю та пародійністю. Саме умовна атмосфера значною мірою забезпечує своєрідність світовідчуття, ситуацій та образів. [8]

Загалом слід підкреслити, що вже з перших сторінок химерних творів читачеві впадає в око своєрідність манери викладу, багатослів'я, зосередженість на слові. У химерному романі не автор веде слово, а саме слово мовби веде автора, постійно примушуючи його «спотикатися» об слово, звертати на нього увагу, зосереджуватися не так на розгортанні сюжетної дії, як на самому слові. Автор химерного роману виразно демонструє свою «залюбленість» у слово, увагу до його звучання, значення, походження. Слід підкреслити, що загалом поява в сучасній українській літературі химерного жанру, сам факт звернення

письменників до бурлескно-пародійного напрямку, який свого часу відіграв велику роль у формуванні нової української літератури і літературної мови і спирався передусім на усно-розмовний варіант народної мови, не є випадковістю. Причини цього явища слід вбачати, як нам здається, у сучасній мовній ситуації, що склалася на Україні. Химерний роман з'явився як реакція літературного писемного варіанта мови на кризу, що її переживає усне мовлення, як спроба літературної компенсації занепадаючого просторіччя. На великому ареалі української мови над нею зависла небезпека втрати живої усно-розмовної форми. [9]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. «Химерна» проза в українській літературі II половини XX століття. [Електронний ресурс]. <http://www.testsoch.net/ximerna-proza-v-ukra%D1%97nskij-literaturi-ii-polovini-xx-stolittya/>.
2. Галацька В. Л. Образна еволюція фольклорного елемента у романі П. Загребельного «Левине серце» [Електронний ресурс] / В. Л. Галацька. – Режим доступу : www.confcontact.com.
3. Гуцало Є. «Химерне» в реальному / Є. Гуцало // Дніпро. – 1975. – № 2. – С. 145–150. Від смішного до великого: феномен комічного в літературі та культурі 61
4. Майдаченко П. Поетика умовності у В. Дрозда / П. Майдаченко // Радянське літературознавство. – 1987. – № 2. – С. 15–23.
5. Стасевський С. Фразеовідповіді як один із засобів гумористичного дискурсу (на матеріалі творів Є. Гуцала та О. Ільченка) / С. Стасевський, Г. Ковальова // Мовознавство. – 2009. – Вип. 17. – С. 126–135.
6. Чайковська В. Т. Українська химерна проза: історія народження терміна [Електронний ресурс] / В. Т. Чайковська // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. – 2006. – С. 79–82. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu/991/1/06chbtnt.pdf>.
7. Чайковська В. Фольклор і формування стилю В. Земляка / В.

Чайковська // Народна творчість та етнографія. – 1983. – № 5. – С. 45–47.

8. ГУМОР ЯК ДЖЕРЕЛО «ХИМЕРНОСТІ» УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ. [Електронний ресурс].

[https://bdpu.org.ua/wp-](https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%BA%D0%BE-%D0%9D.%D0%90.-59-61.pdf)

[content/uploads/2019/03/%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%BA%D0%BE-%D0%9D.%D0%90.-59-61.pdf](https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%BA%D0%BE-%D0%9D.%D0%90.-59-61.pdf)

9. ХИМЕРНА ПРОЗА. ВИТОКИ. ОСНОВНІ РИСИ. [Електронний ресурс]

http://sites.znu.edu.ua/bank/public_files/2009/05/218_1242929897_hymerna_proza.pdf

PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК 17 +141

МОРАЛЬ ЯК ФЕНОМЕН ОСОБЛИВОГО ДУХОВНОГО ЖИТТЯ

Даценко Вікторія Станіславівна

кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
бул. Шевченка, 460, Черкаси, 18006, Україна

Анотація Проблема пост-кантівської етики постає досить явно в етичній концепції Б. О. Кістяківського. Мораль з'являється шляхом раціоналізації ірраціональних ціннісних інтуїцій. Робиться висновок, що етика Б. О. Кістяківського ґрунтується на цінностях, насамперед, на цінності людської особистості, але розгортається як система етичних норм, що утворюють незалежну від природної необхідності сферу належного.

Ключові слова: етична концепція Б. О. Кістяківського, мораль, моральні цінності, етика Канта, етика неокантіанства.

Головний внесок Б. О. Кістяківський зробив у філософію права, оскільки був правознавцем за своїм фахом і покликанням. У безпосередньому зв'язку з філософським осмисленням права він створив своєрідну етичну концепцію.

Спадщина Б. О. Кістяківського залишається актуальною й сьогодні, утворюючи підґрунтя сучасної української філософської, зокрема, етичної думки. Проблема співвідношення обов'язку і цінностей в етиці Б. О. Кістяківського поки що не дістала достатнього висвітлення в роботах дослідників творчості філософа.

Робіт же цілком присвячених етиці Б. О. Кістяківського небагато, але вони є. Перш за все, слід відзначити загальний опис етичної концепції

українського філософа в роботі А. Є. Фінька [Фінько, 2007]. Автор характеризує зазначену концепцію як «етичний реформсоціалізм» або як «етику гідності» на протигагу консервативній «етиці милосердя» і ліберальній «етиці успіху». Ознаками етики Б. О. Кістяківського визнаються автономність та універсалізм, «підпорядкування індивіда уявленню про належне (цінності), тобто дії об'єктивних норм» [Фінько, 2007: 11]. Аналізуються основні для цієї концепції етичні категорії свободи і справедливості. О. М. Люлькова підкреслює, що найбільше значення для права, на думку Б. О. Кістяківського, мають етичні цілі, «як такі, що діють у ньому і обумовлюють його природу». При цьому вчений виділяв дві етичні цілі у праві: свободу і справедливість [Люлькова, 2011: 56]. Російський дослідник С. Г. Олефиренко в дисертації, присвяченій етиці права Б. О. Кістяківського, стверджує, що основними категоріями етики права філософа є категорії належного, необхідного і справедливого [Олефиренко, 2008: 14]. Певні етичні питання висвітлюються в роботах, присвячених правовим ідеям Б. О. Кістяківського. Так, В. В. Семикрас вважає саме трансцендентальну теорію цінностей основою етичної і правової концепції Б. О. Кістяківського [Семикрас, 2014: 81]. А. Л. Табаков характеризує цілі права як трансцендентальні і етичні [Табаков, 2017: 95].

Взявши за основу соціально-гуманітарного пізнання цінності, представники Баденської школи (на яких здебільшого орієнтувався Б. О. Кістяківський) фактично внесли до царини соціально-гуманітарного знання, зокрема до етики, елементи ірраціоналізму, гетерономності і матеріальності.

Проблема пост-кантівської етики постає досить явно в етичній концепції Б. О. Кістяківського. Привертає увагу те, що український філософ запропонував свій варіант розв'язання цієї проблеми.

Слід звернути увагу також на те, що мораль у Б. О. Кістяківського є феноменом особливого духовного життя і це духовне життя є складнішим за мислення, витoki моралі знаходяться в глибинах цього життя. Втім мораль не є цілком ірраціональним явищем, вона неминуче раціоналізується, власне мораль і з'являється шляхом раціоналізації ірраціональних ціннісних інтуїцій.

Етика як система принципів і норм залишається у Б. О. Кістяківського явищем суто людським. Зміст етики не задається її формальною стороною, він виробляється із сутності людського духа. Тому етика Б. О. Кістяківського (як і етика Баденської школи неокантіанців) включає матеріальні елементи, що базуються на цінностях. Водночас ці матеріальні елементи відзначаються формальною єдністю, яка є необхідною умовою існування моралі. Формальна і матеріальна сторони етики узгоджуються, але є відносно незалежними одна від одної, так можна зрозуміти позицію Б. О. Кістяківського.

Мораль, з точки зору українського філософа, має ірраціональні засади, але оформлюється в раціональну систему норм. Вона поза-історична й універсальна за змістом, але реально існує в культурній громадськості і реалізується через конкретно-історичні передумови.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Фінько, А. Є. (2007). *Етичні засади політико-правової теорії Богдана Кістяківського* (автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.07) Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України.
2. Люлькова, О. М. (2011). Соціально-етичні аспекти філософсько-правових поглядів Б. О. Кістяківського. *Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 20 травня 2011 р.* (2, с.54-57). Суми: СумДУ.
3. Олєфиренко, С. Г. (2008). *Етика права Б.А. Кістяковського* (автореф. дис. ... канд. філос. наук). Тульський гос. пед. ун-т ім. Л. Н. Толстого.
4. Семикрас, В. В. (2014). Теоретико-методологічні засади філософсько-правового вчення Богдана Кістяківського. *Гуманітарні студії*, 24, 78-85.
5. Табаков, А. Л. (2017). Справедливость и право: некоторые аспекты соотношения в русской философии права второй половины XIX - первой половины XX в. *Вестник Московского университета. Серия 11. Право*, 88-97.

ECONOMIC SCIENCES

UDK 65

SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF RUSSIAN AND ASIAN MANAGEMENT

Ozerov Dmitriy Mikhailovich

Field Engineer

Nizhnevartovsk branch of Weatherford LLC

Introductions. Russia is one of the world leaders in the energetic industry, having a significant potential of fuel and energy resources and a convenient geographical location for the implementation of exports to many areas of the continent. There is a big deal of industrial enterprises operating in Russia and each of them has a key goal of satisfaction customer's needs, competitiveness, sustainability and making a profit.

However, in the conditions of a dynamically changing world and its uncertainty, the fundamental importance is no longer the product itself, but the management structures. It is the effective planning, use and control of socio-economic systems that will allow the organization to remain competitive and achieve results in the future [1, p. 6].

Aim. Identify the strengths and weaknesses of Russian management, as well as the features of management in Asian countries and compare these systems.

Materials and methods. Publications and practical guides of Russian scientists were used as materials for the article.

Results and discussion.

1. Russian management

Management, its competence and efficiency will be crucial for all countries of the world for several decades to come. In addition, the need for good leaders will

constantly increase.

One of the features of Russian management is that it does not have a fully systematic, historical continuity and mentality yet. Therefore, when making managerial decisions, the question very often arises: which principles, schools and models to focus on [2].

So, having studied the experience of the leading American and Japanese management systems, scientists tend to believe that Russian management should have its own specific content, forms and methods of management that correspond to the specifics of the Russian mentality.

1.1 Strengths of Russian management

The analysis of the short Russian experience in management highlights the following strengths [3]:

– One of the striking features of Russian managers is a creative approach and commitment to the business they are engaged in. Western managers work as much as they should, while most Russian managers get maximum satisfaction from the process and ready to work as much as necessary to get a result.

– The second of the features is the flexibility of decision-making in non-standard situations. Western managers are committed to working according to clear rules and instructions, which is not always the best solution.

– The third aspect is humanity towards staff and colleagues. Russian management often allows an excessive number of employees, providing them with the necessary income, although this reduces the mass of profits. Western management in similar situations dismisses extra employees to improve financial performance.

1.2 Weaknesses of Russian management

Considering the weaknesses of Russian management, the following aspects can be distinguished [4]:

No optimization requirement. Under such circumstances, the organization works with any level of return. There is no need for an information base on expenses and final results, and managers are deprived of the opportunity to identify places where there are discrepancies between the components of the system. As a result, the

changes are random and often do not affect the final result. The lack of generally understandable summaries of the economic results of the company's activities and proper control over income and expenses leads to a misunderstanding of each other's management and ineffective management in the aftermath. The task of specialists in this case is to optimize production on an ongoing basis. Temporary measures bring either insignificant or brief results.

The next feature is the absence of a «success factor». Most Russian companies lack the main strategic advantage, without which it is impossible to survive. The existence of a mission and values are important for any organization and should be fully communicated to all employees so that each link understands the vector of development of the enterprise and has the opportunity to contribute to its prosperity. In conditions where there is no clear understanding of the success factor, scattered "improvements" are used that do not give tangible results.

The last feature of the management system under consideration is related to the use of organizational culture. In the socialist economy, organizational culture was actively used, it was a good support for ineffective decisions and actions carried out in the name of future well-being. It allowed us to be proud of our "successes" and our "advanced enterprises". The rejection of these values and the growing lawlessness in the field of wages and property issues undermined the already fragile unity of the administration with the workers. The result is an increase in social tension, a decrease in initiative and motivation for high-performance work, and a crisis of trust. All this can become a serious brake on much-needed transformations.

2. Asian management

The emergence of the Asian management model is due to the specifics of Asian countries, permeated with Buddhist philosophy and a peculiar worldview [4]. In Asian countries, the use of the Western model was impossible, which is why it became necessary to form its own specific management model. This model was called Asian. The goal of Asian management is to achieve mutual understanding and trust, and only then move on to sorting out business problems.

Characteristic features of Asian management:

1) inter-company relations are based on trust, mutual understanding, kinship and friendly relations of company managers;

2) a sufficiently high level of education of all categories of personnel, continuous training, advanced training, a sense of complicity in the relations of subordinates with managers;

3) partners' trust in each other;

4) confidence in the success of the company's long-term plans;

5) understanding the joint contribution to the development of the company.

Asian management is based on the creation of friendly teams using a combination of formal factors of labor organization with informal ones.

2.1 Management in Japan

Modern prosperous Japan is an example of one of the most successful reforms from military-feudal capitalism to a market system. Being under the US occupation regime in the post-war period, the Japanese tried to apply the most rational ideas of Western, primarily American, management. There are a number of features that have allowed Japan to build one of the most effective management systems [5].

The system of lifelong employment. A lifetime employee feels the stability of his position in life from the first days and is motivated to bring maximum benefit to his organization. Even in a difficult financial and economic situation, Japanese firms try not to resort to dismissal of employees.

The system of promotion by seniority. Although in Japan, the abilities and talent of employees are valued, but preference in career advancement is always given to more senior and experienced employees. The principle of seniority is one of the key principles in the formation of wages and is the basis for stimulating the labor activity of employees at all levels of the hierarchy. This method performs a motivational role and ensures the sustainable maintenance of the employee's well-being: over the years, he receives a large salary, which gives him the opportunity to cover the increasing costs associated with starting a family, raising children, etc.

Corporate trade unions. Japanese trade unions will unite not on a professional or industry principle, but directly at the enterprise, which establishes a close

relationship between the firm and its employee.

Japanese management is unique in that many factors are aimed at creating mutual understanding and harmonious relations between managers and ordinary employees. Managers avoid emphasizing their special status and, on the contrary, demonstrate their closeness to employees. They are endowed with freedom of action when conducting the company's business, but they must show the result in the form of an increase in the company's profit and an increase in its market share.

2.2 Management in Korea

The Korean management system is often compared with the Japanese one, since for a long time Korea was a Japanese colony, which had a huge impact on the development of the modern Korean management system [5].

Confucianism, professed in Korea, is the defining source characterizing Korean management.

Koreans value blood-related relations very much, therefore, either the founders or the heirs of the founders are at the head of the enterprise and subsidiaries, and only shareholders who are family members can influence strategic decisions. However, in recent years, the practice of attracting more professional managers not related to the founding clans to the positions of top managers has spread.

The relationship between the manager and the subordinate is based on paternalism. The manager is personally responsible for the results of the subordinates' activities, and they, in turn, respond with appropriate respect.

Management decisions in Korea are made authoritatively, which allows firms to act quickly, decisively and without the constraint of having to coordinate with other departments. However, this approach contains one disadvantage, which consists in making decisions without sufficient knowledge and information.

The last feature of Korean management is communication. Managers tend to give general instructions without details and specifications, and subordinates must independently determine how to implement them. However, subordinates avoid contacting the supervisor to clarify the task scaring of causing dissatisfaction from the superiors. Therefore, it is very important for subordinates to recognize all the

information from the general instructions or form a close relationship with the manager in order to overcome hierarchical barriers in communication.

2.3 Management in China

China is the largest market in the world and it is confidently moving towards becoming an economic superpower. Many Chinese companies are expanding their activities to the world market and introducing Chinese management in other countries [5].

The main value in Chinese culture is the family, on the basis of which they build their work. In addition to family values, there is also a high power distance in China, which does not allow a Chinese manager to go to a bar or cafe with his subordinates after a working milking unlike a Japanese one.

Also, the essential differences of Chinese management are defined by the term *guanxi*, which means "good relations". Many Chinese managers and businessmen are convinced that the success of a business depends more on who you know than what you know. Or in other words, having connections and contacts with the right people is more important than forming a product and its price.

Conclusions. Comparing Russian and Asian management, there can be seen that one of the main similarities is the role of the family in the process of doing business and personnel management. Both in Russia and in Asian countries, the involvement of family members to work in the organization, as well as assistance in promoting them to managerial positions, has a special role. Otherwise, Russian management has partially adopted certain characteristics of Asian countries. For example, in Russia, as in Japan, there is respect for elders. Age specialists occupy higher positions and receive higher salaries than young ones. The similarity with Korea lies in the authoritarian leadership style, where the boss often makes decisions alone, considering himself a key figure in the management of the enterprise. The establishment of "good relations", like the Chinese management system, also has a place for doing business in Russian conditions.

REFERENCES

1. Д. О. Скобелев, М. В. Степанова Руководство по управлению энергопотреблением для промышленных предприятий. – 2020. – 6 с.
2. О. В. Аксанова, Е. В. Касаткина Менеджмент промышленных предприятий: особенности и проблемы в российских условиях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/menedzhment-promyshlennyh-predpriyatiy-osobennosti-i-problemy-v-rossiyskih-usloviyah/viewer> (09.04.2021)
3. В. Н. Белкин Пути развития российского менеджмента – Режим доступа: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/puti-razvitiya-rossiyskogo-menedzhmenta/viewer> (10.04.2021)
4. Дружинина Н.Г. Азиатский стиль менеджмента [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://econ.wikireading.ru/45399>
5. Пивоваров С.Э., Максимцев И.Л. Сравнительный менеджмент

ОСОБЛИВОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Гончаренко Олександр Юрійович

Магістрант

Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної служби

Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Анотація: у статті проведено дослідження особливостей антикорупційного законодавства в країнах Європейського Союзу.

Ключевые слова: корупція, антикорупційна політика, публічне управління.

Нині одним з основних питань порядку денного світової спільноти є формування глобальної антикорупційної стратегії, поєднання зусиль всіх міжнародних факторів на глобальному, регіональному і локальному рівнях [1, с. 184]. Перед набуттям членства в Європейському Союзі будь-яка держава бере на себе зобов'язання здійснити гармонізацію національного антикорупційного законодавства з правом ЄС. Країни ЄС дуже відрізняються як за станом корупції, так і за методами боротьби з нею.

Масштаб проблеми у всіх країнах Євросоюзу вражає: корупція обходиться економіці ЄС щорічно в 120 млрд. Корупція у країнах-членах ЄС зумовлюється, по-перше, історичною спадковістю радянського режиму, який характеризувався заміщенням державою громадянського суспільства та ринку, що призвело до проблеми вакууму інститутів на момент початку трансформаційних процесів, та, по-друге, особливостями власне перехідних процесів.

Світовий досвід формування та реалізації антикорупційної політики

показує, що ефективність будь-яких антикорупційних механізмів залежить, передусім, від системності, обґрунтованості та прозорості базових положень. Зважаючи на це, основна проблема корупції у країнах ЄС – різноманітність законодавства, що регулює відносини у цій сфері, яке, як правило, зумовлене національними традиціями та історією.

Варто наголосити, що науковці [2; 4] поділяють країни ЄС за рівнем корупції на 3 групи: «корупційний Південь» (південні католицькі країни) – Італія, Іспанія, Греція, Бельгія, Португалія, Франція та ін.; «Чиста Північ» (північні протестантські країни) – Данія, Швеція, Нідерланди, Фінляндія та ін.; країни, що знаходяться за рівнем корупції між двома попередніми групами, – Велика Британія, Німеччина, Австрія, Люксембург, Ірландія та ін.

Антикорупційне законодавство у більшості країн досить нове, окремі положення у країнах Євросоюзу закріплені на конституційному рівні, інші – в законодавчих актах, що свідчить про різноманітні підходи держав до реалізації вказаного механізму. Одним із найважливіших і найзмістовніших договорів у сфері запобігання корупції є Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року.

Н. Задирака та Р. Кабанець наголошують, що важливість Конвенції ООН проти корупції полягає у створенні теоретичної основи для адаптації національного законодавства та визначенні фундаментальних засад антикорупційної політики держав-учасниць цього міжнародного договору [3, с. 28].

Так, норми Конвенції ООН проти корупції передбачають створення профільної інституції – спеціального органу (органів), діяльність якого спрямовується на запобігання й протидію корупції, на залучення до співпраці представників громадського суспільства під час здійснення заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції, на розробку кодексів поведінки службових осіб і зміцнення незалежності судової влади, на закріплення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та окреслення корупційних злочинів, на встановлення відповідальності

юридичних осіб.

Отже, корупція сприймається урядами країн ЄС як серйозна проблема національної безпеки. При цьому корупція розглядається як внутрішня та зовнішня загроза. Досить важливо, що зусилля щодо обмеження корупції в цих країнах, як правило, інституціолізовані і вражають своїми масштабами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1 Суханов В. 10 лет конвенции ООН против коррупции: успехи и вызовы. Миропорядок. 2013. № 10. С. 181–184.

2 Pujas V., Rhodes M. Corruption and the ethics of administration in Western Europe. Parliamentary affairs. 1999. № 52 (4). P. 688–702.

3 Задирака Н., Кабанець Р. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: до питання про інтеграцію законодавства України до права Європейського Союзу. Віче. 2014. № 10. С. 27–29.

4 Тіньков А.Л. Особливості протидії політичній корупції в ЄС. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Tinkov>

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

Гордієнко Микола Іванович

кандидат економічних наук, професор
завідувач кафедри обліку і оподаткування
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

Базіль Ірина Володимирівна

магістрант, спеціальність 071 «Облік і оподаткування»
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

Анотація: в статті досліджено сутність поняття «бюджету розвитку» об'єднаних територіальних громад, розкрито зарубіжний досвід формування та використання «капітального бюджету». Проаналізовано чинне українське законодавство, яким регулюються питання термінології, критерії визнання, форми, порядок формування та використання ресурсів, документування тощо. Наведено функції та принципи, які дозволять краще зрозуміти сутність поняття бюджету розвитку та є основою для подальшого наукового дослідження.

Ключові слова: місцеві бюджети, бюджет розвитку, капітальний бюджет, капітальні видатки, бюджетна децентралізація, місцеві запозичення

Дієвим інструментом економічної політики органів місцевого самоврядування є бюджети розвитку громад. За рахунок акумульованих на них ресурсів, здійснюються асигнування на розвиток комунальної інфраструктури та підприємств місцевого господарства. Зарубіжний досвід наглядно підтверджує, що ефективне використання коштів бюджету розвитку покращує інвестиційний клімат та зростання бізнес-активності територій.

Разом з тим, українська практика наглядно підтверджує, що формування та використання бюджетів розвитку спроможних територіальних громад

характеризується нестабільністю джерел поповнення та незначні їх обсяги, що не дає можливостей для виконання визначених законодавчими актами ними своїх функцій.

Особливо актуальними визначені проблеми спостерігаються на сучасному етапі розвитку місцевого самоврядування та фінансової децентралізації, що пов'язують з наданням широких повноважень органам місцевого самоврядування та зростанням відповідальності за результати роботи. Для вирішення даного питання необхідне додаткове залучення більш перспективних та незадіяних джерел формування, застосування новітніх методик для оцінювання ефективності капітальних видатків місцевих бюджетів.

Спроможні територіальні громади повинні відіграти ключову роль у забезпеченні економічного і соціального розвитку держави. Бюджети розвитку територіальних громад – це фінансові ресурси, які спрямовуються для забезпечення розвитку територіальних громад, стимулювання підприємницької діяльності, соціальні послуги населенню, вирішення економічних і соціальних проблем на територіальному та місцевому рівнях.

Відповідно до Бюджетного кодексу бюджет територіальної громади складається із загального та спеціального фондів.

Фінансування видатків загального фонду забезпечується за рахунок всіх дохідних надходжень, крім тих які призначені для зарахування до спеціального фонду. За рахунок фінансових ресурсів загального фонду покриваються видатки пов'язані із виконанням основних функцій і завдань територіальної громади.

В свою чергу спеціальний фонд громади передбачає предметно-цільове використання коштів. До спеціального фонду належать бюджетні призначення на видатки за рахунок чітко визначених джерел надходження, гранти або дарунки (у вартісному виразі), одержані розпорядниками бюджетних коштів з конкретною метою.

Складовою частиною спеціального фонду бюджету громади є бюджет розвитку. Дане поняття «бюджет розвитку» було вперше застосоване відомим

економістом П. Друкером, який у своїй науковій праці запропонував застосування в бюджетному процесі «концепції двох бюджетів».

В зарубіжній науковій теорії та практиці термін «бюджет розвитку» асоціюється з поняттям «капітальний бюджет». Зокрема Кембриджський словник під поняттям «капітальний бюджет», розуміє частину бюджету, яка використовується протягом певного періоду часу, як правило, на будівлі та обладнання, тощо.

Дж. О'Брайен дане поняття розглядає дещо ширше, він зазначає, що капітальний бюджет – це бюджет, кошти якого використовуються на довгострокові інвестиції, зокрема придбання землі.

Подібної думки в своїх дослідженнях дотримуються вчені К. Укуджіуба та К. Ехінімаусое, разом з тим вони вважають, що капітальний бюджет є частиною загального бюджету, ресурси якого направляються для фінансування проектів капітального характеру та критичної інфраструктури (лікарні, школи, охорона здоров'я, тощо). У вітчизняній науковій літературі існують різні підходи до трактування поняття «бюджет розвитку», існують два основних критерії щодо даного поняття: за змістом, за метою створення.

За змістом, тобто економічною сутністю бюджет розвитку розглядається як: фінансовий план, фінансова система, інструмент фінансової політики тощо. На наше переконання, віднесення бюджету розвитку до інструментів фінансової політики, є найбільш вдалим та відповідає діючій практиці.

Якщо досліджувати мету створення бюджету розвитку, то по даному питанню погляди вчених також різняться. Одні розглядають його, з позиції - забезпечення соціально-економічного розвитку територіальної громади, інші – як ефективне фінансування інвестиційної діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

На законодавчому рівні офіційне поняття «бюджет розвитку» було введено Законом України №280/97-ВР, зокрема згідно Розділу 1 статті 1 бюджет розвитку – доходи і витрати місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку та

зміцнення матеріально-фінансової бази. Стаття 61 передбачає, що «самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі законом загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів відповідно до закону».

Держава гарантує фінансову підтримку місцевого самоврядування, бере участь у формуванні доходів місцевих бюджетів, здійснює контроль за законним, доцільним, економним, ефективним витрачанням коштів та належним їх обліком. Вона також гарантує органам місцевого самоврядування достатню доходну базу для забезпечення населення територій на рівні мінімальних соціальних потреб.

В 2014 році Верховна Рада України внесла зміни до Бюджетного кодексу України в частині міжбюджетних відносин, що призвело до зміни у складі джерел доходів бюджету розвитку місцевих бюджетів. Зміни стосувалися, перш за все складу доходів місцевих бюджетів, вилючено єдиний податок і податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, який віднесено відповідно до податкової реформи, був включений до складу податку на майно і віднесено до доходів загального фонду місцевих бюджетів. До цього єдиний податок становив основу надходжень до бюджетів розвитку, оскільки вони відносно стабільні і прогнозовані. У розвинених країнах світу одним із ефективних інструментів місцевих бюджетів є запозичення, у вигляді кредитів або цінних паперів на муніципальному рівні.

Статтею 3 Європейської хартії визначено концепцію місцевого самоврядування, якою передбачено, що місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. В рамках національної економічної політики органам місцевого самоврядування надано право на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень. На європейському рівні інституційною основою

місцевих запозичень є Європейська хартія, в якій пунктом 8 статті 9 визначено, що «для цілей здійснення позик інвестиційного капіталу органи місцевого самоврядування мають доступ до національного ринку капіталу в межах закону».

В Україні місцеві запозичення регулюються Бюджетним кодексом України та Порядком здійснення місцевих запозичень (постанова Кабінету Міністрів України №110 від 16.02.2011 р.). Порядок №110 визначає механізм здійснення запозичень до бюджетів згідно з умовами, визначеними Бюджетним кодексом України.

Запозичення можуть здійснюватися у формі:

* укладення договорів позики (кредитних договорів);

* емісії облігацій місцевих позик. У разі розміщення зазначених облігацій на фондовій біржі шляхом публічної пропозиції або без здійснення публічної пропозиції їх продаж може здійснюватися за ціною, відмінною від номінальної вартості, але не нижче такої вартості.

Обсяг та умови здійснення запозичення (реструктуризації боргових зобов'язань) погоджуються Міністерством фінансів, при умові наявності належним чином оформлених документів. Як передбачено Бюджетним кодексом України місцеві запозичення можуть залучатися для фінансування витрат бюджету розвитку.

Інститут місцевих запозичень, як засіб наповнення бюджету розвитку в Україні розвинений надзвичайно слабо, крім того законодавством не передбачається здійснення запозичень сільськими, селищними радами та об'єднаними територіальними громадами. Як висновок, «концепція двох бюджетів» в Україні знаходиться лише на початковій стадії, що негативно впливає на розвиток територій.

Будь-яка діяльність заснована на певних принципах, вони є основою, яка забезпечує ефективне функціонування любого інституту. Основними принципами бюджету розвитку, на наше переконання є: обґрунтованість, безперервність, незалежність формування, цільового спрямування коштів,

ефективності, прозорості. Наведені функції та принципи дозволяють краще зрозуміти сутність поняття бюджету розвитку та є основою для подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бюджетний кодекс України. Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р./ Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page>
2. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке. / пер.: Н. Макарова. Москва: Издательский дом «Вильямс», 2004. 272 с.
3. Європейська Хартія місцевого самоврядування.: м. Страсбург. 15.10.1985 р. [Текст]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
4. Кириленко О.П. Місцеві бюджети в економічній системі держави України [Текст]: дис.. д-ра екон. наук: 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». Київський національний університет ім.. Тараса Шевченка. – К.: 2002. 461 с. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/1645>
5. Порядок здійснення місцевих запозичень: постанова Кабінету Міністрів України №110 від 16.02.2011 р./ Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF#Text>
6. Про місцеве самоврядування: Закон України №280/97-ВР від 21.05.1997 р./ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Трещов М.М. Управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади в Україні [Текст]: дис.. д-ра наук з держ. управл.: 25.00.04 «Місцеве самоврядування». Галузь науки: державне управління. Дніпропетровський регіональний інститут державного управління. – Дніпро, 2019. 499 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/nauka/sv_rada_D/dis/Treshchev_dissertation.pdf
8. Capital Budget. Government of Prince Edward Island. URL: <https://www.princeedwardisland.ca/en/information/finance/capital-budget>

9. Ogujiuba K. K., Ehigiamusoe K. Capital Budget Implementation in Nigeria: Evidence from the 2012 Capital Budget. *Contemporary Economics*. 2014. Vol. 8. №. 3. Pp. 293-314. URL: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=178085004002124026008065126109011024060082067020068050097080093005007081095006116071031096111043054039035084103008071118028092022055033035034016124000111074001004069095034064127102064116027065007126112066026009002089083112086101086088031068122078001081&EXT=pdf>
10. Capital Budget. Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/capital%20budget>
11. Smith D. G., Wheeler J. R. C., Wynne J. Capital budgeting practices in hospitals. *International Journal of Healthcare Technology and Management*. 2006. Vol. 7. №. 1/2. Pp. 117-128. URL: https://www.researchgate.net/publication/244924636_Capital_budgeting_practices_in_hospitals

СУЧАСНИЙ СТАН ВІТЧИЗНЯНОГО БДЖІЛЬНИЦТВА

Ємцев Віктор Іванович

д.е.н., професор

Национальний університет

біоресурсів і природокористування

Ємцева Галина Федорівна,

ст. викладач,

Национальний університет харчових технологій

г. Киев, Украина

Анотація: Бджільництво в Україні, є традиційною галуззю, яка виконує соціальні функції з забезпечення зайнятості сільського населення і приймає участь у забезпеченні продовольчої безпеки країни та постачанні продукції на внутрішній та зовнішній ринки. Проте в силу різних причин (тимчасова окупація частини території країни, погані погодні умови тощо) в країні зменшується кількість бджолосімей. В роботі розглянуто доцільність створення кооперативів та інших об'єднань малими і середніми виробниками меду для забезпечення кращих умов для виробництва і реалізації продукції бджільництва.

Ключевые слова: мед, ринок меду, бджільництво, експорт, конкурентоспроможність

Натуральний мед - продукт з вуглеводів (переважно із фруктози й глюкози), а також органічних кислот, ензимів (ферментів), пилкових зернин, що потрапляють у процесі переробки бджолами нектару (паді) на мед, придатний до споживання людиною напряму чи як інгредієнт харчових продуктів, який не має містити харчових інгредієнтів, харчових чи будь-яких інших добавок [1].

Мед завжди вважався продуктом з цілющими властивостями і найчастіше про нього згадують саме при хворобах. Саме тому, під впливом складної

світової епідеміологічної ситуації, відбулось зростання попиту на мед і формування нових споживацьких звичок з орієнтацією на споживання органічних продуктів корисних для здоров'я, що позитивно впливають на імунну систему тощо.

Як свідчать результати досліджень, бджільництво в Україні, яка є батьківщиною культурного бджільництва, є традиційною галуззю. Її розвиток і спеціалізація історично формувалися під впливом природно-кліматичних умов та особливостей медоносної флори на території країни. За результатами селекційно-плеємної роботи і пристосування порід бджіл до регіональних умов країни, сформувались та Законом України «Про бджільництво» регламентовані для утримання на території країни наступних порід бджіл - української степової, карпатської та поліської [2].

Таблиця 1

Динаміка виробництва натурального меду, кількості та показників продуктивності бджолосімей в Україні, [3,4]

Показник	2011	2013	2015*	2017*	2018*	2019*	2020*	2020 до 2011, %
Виробництво меду в усіх категоріях, т	70311	73713	63615	66231	71289	69937	68028	97,11
в т. ч. в господарствах населення, т	68815	72390	62697	64881	70389	69150	67373	97,9
Питома вага виробництва меду в господарствах населення, %	97,87	98,2	98,55	97,96	98,73	98,87	99,03	101,18
Кількість бджолосімей, тис. сімей	2934,0	2985,8	2590,0	2648,2	2642,2	2601,0	2633,2	89,74
Середня Продуктивність однієї бджолосім'ї, кг	24,0	24,7	24,5	25,01	26,98	26,88	25,83	107,6

* - Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м.Севастополя, а також без урахування тимчасово окупованих територій у Донецької та Луганської областях.

На сьогоднішній день, у вітчизняній галузі бджільництва зайнято близько 400 тис. бджолярів (більше 1% населення країни), що робить її важливою не лише в структурі економіки, а й у соціальному значенні.

Виробничий фонд галузі, згідно офіційної статистики, налічує близько 2,7 млн бджолосімей і має тенденцію до скорочення. У 2020 р кількість бджолосімей була на 10,26 % менше у порівнянні з 2011 р. [3,4]. Вітчизняне виробництво натурального меду в середньому складає 63-71 тис. т/рік (табл.), з яких 98-99% виробляється господарствами населення [3,4].

Згідно результатів проведеного дослідження, зниження обсягів виробництва меду було лише у 2015 р і 2016 р. Обсяги виробництва меду у 2020 р склали 68,03 тис т або 97,11% проти 2011 р. Зменшення виробництва меду відбулось за рахунок втрати бджолосімей на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та м.Севастополя, а також на тимчасово окупованих територіях у Донецької та Луганської областях. Всього, з 2011 р по 2020 р загальна кількість бджолосімей в країні скоротилась майже на 10%, причому скорочення відбувалось як господарствах населення – 8,3 % так і у підприємствах – майже на 59 % [3,4]. Однак, не дивлячись на значні втрати кількості бджолосімей, обсяги виробництва меду утримуються на існуючому рівні за рахунок збільшення середньої продуктивності бджолосімей, яка проти 2011 р зросла на 7,6 % і у 2020 р склала 25,83 кг на бджолосім'ю, однак у порівнянні з іншими країнами-виробниками меду, залишається у 1,5-2 рази меншою [5] Причиною такого рівня середньої продуктивності бджолосімей є багато проблем, проте основними причинами цих тенденцій стали хвороби бджіл та отруєння бджіл засобами захисту рослин (ЗЗР). Це стосується, зокрема, порушення технологічних вимог щодо проведення обробок засобами захисту рослин, використання фальсифікованих ЗЗР та несвоєчасне повідомлення або взагалі неповідомлення пасічників про проведення таких обробок сільгоспвиробниками. більш розвинене бджільництво у центральних регіонах України.

Результати проведеного дослідження свідчать, що лідерами за кількістю

zareєстрованих пасік та бджолосімей є Хмельницька (10,6 % від загально зареєстрованої кількості бджолосімей), Житомирська (7,4%), Вінницька (6,6%), Миколаївська (6,3%), Івано-Франківська (5,6%) області [3,4].

На сьогоднішній день, 98,4% від загальної кількості офіційно зареєстрованих бджолосімей знаходиться в господарствах населення. При цьому, на аматорських пасіках (кількість бджолосімей не перевищує 50) виробляється близько 60% українського меду, середні пасічники (до 200 бджолосімей) забезпечують виробництво 35% меду. Частка професійних виробників, які обслуговують понад 200 бджолосімей, складає близько 5% [3,4].

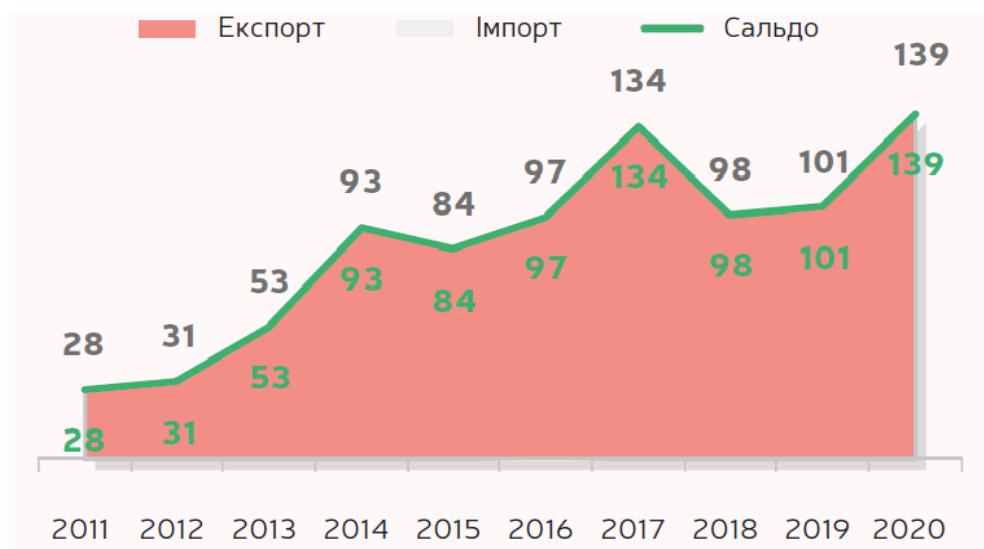
При цьому, основний товарний мед експортують середні і великі пасіки, які здатні забезпечити формування привабливих для імпортера обсягів меду, який має стабільні показники та відповідає вимогам по якості та безпечності. Це є дуже важливим фактором посилення конкуренції на основних ринках збуту та боротьба за імідж стабільного постачальника меду.

Запилення культур бджолами, враховуючи високу ефективність застосування бджіл під час опилення ентомофільних культур (що потребують запилення комахами: соняшник, ріпак, гречка, еспарцет, конюшина, гарбузи тощо) є важливим найпростішим резервом підвищення рівня рентабельності рослинництва, яке не потребує суттєвих додаткових витрат. Саме тому, останнім часом, з'явилась тенденція до створення у складі великих агрохолдингів структурних одиниць з бджільництва, що зможе допомогти отримати не тільки підвищення ефективності виробництва за основними видами діяльності в рослинництві, але й дозволить отримувати додаткові продукцію та прибуток від бджільництва.

Внутрішній ринок України споживає менше половини від обсягу виробництва: в середньому на душу населення споживається близько 0,8-1,1 кг меду в рік при раціональній нормі споживання - близько 2,5 кг/люд/рік [6]. Ці залишки переходять з року в рік, що дозволяє навіть у роки з несприятливими погодними умовами та знижених обсягах медозбору (особливо раннього меду)

підтримувати і навіть збільшувати обсяги реалізації меду на внутрішньому та зовнішньому ринках, як це відбувалось у 2018 – 2020 рр.

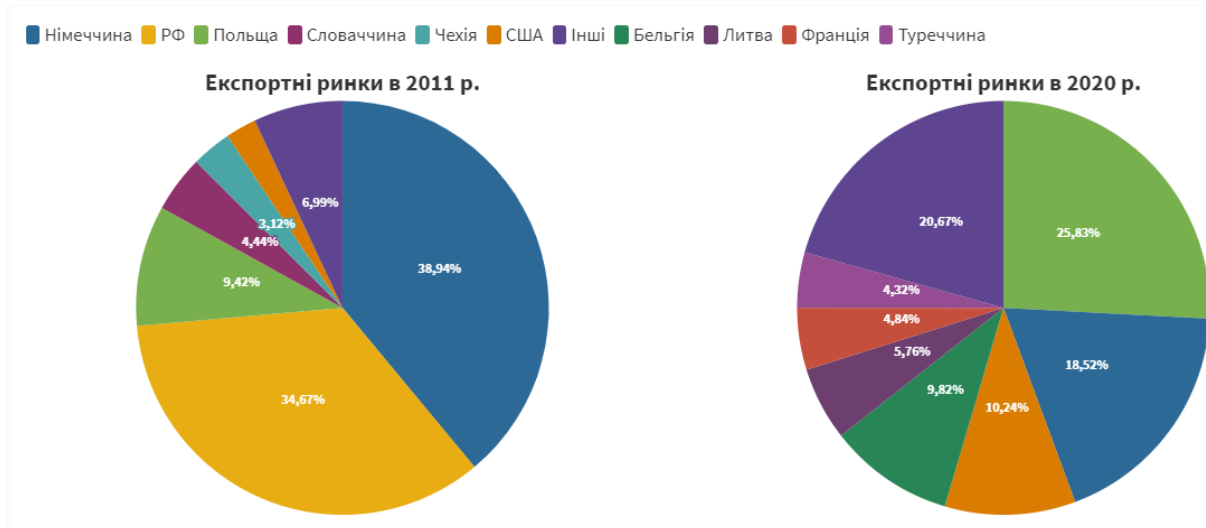
Результати проведених досліджень свідчать, що у 2006-2010 рр. обсяги експорту меду були невеликими - від 3 до 7 тис. т /рік. Починаючи з 2011 р обсяги експорту почали зростати. Так за період, що досліджується, Україна за обсягами експорту піднялася з 18 на 3 місце у світі і до 2017 р входила в трійку найбільших експортерів меду (після Китаю, Аргентини). Проте, у 2018 р експорт меду з України знизився на понад 25% (2017 р експорт склав 67,8 тис. т. меду, у 2018 р - 49,4 тис) і, як наслідок, Україна втратила статус третьої країни - експортера меду в світі [5,7]. Головною причиною цього стало отруєння бджіл засобами захисту рослин, що є однією з основних проблем галузі на даний час. Так за період, що досліджується, Україна за обсягами експорту піднялася з 18 на 5 місце у світі, збільшивши у 2020 р обсяги експорту до 81,1 тис т (що на 45% більше за аналогічний показник у 2019 р), а свою частку на світовому ринку меду - до 4,6%. (рис 1). Експорт меду в 2020 р продемонстрував новий рекорд як у грошову значенні - майже \$ 139 млн, так і в фізичних обсягах. Попередній рекорд з експорту меду було зафіксовано в 2017 р, коли було експортовано 67,8 тис. т на \$ 133,8 млн.

Рис.1. Динаміка експорту меду в Україні, \$ млн. [5].

Змінилась і кількість вітчизняних експортерів меду. Так якщо до 2011 р експортом меду в країні займалось займалося дві-чотири компанії, то за

даними Реєстру експортних потужностей, експортом українського меду станом на 12.20 р займались 74 вітчизняних підприємства які експортували мед більше ніж у 40 країн світу. Результати дослідження свідчать, що за період, що досліджувався значно змінилась географія експорту вітчизняного меду (рис 2)

Рис. 2. Зміна географії експорту українського меду, [5,7].

Країни ЄС є основними імпортерами з високими вимогами До ТОП – 5 країн-імпортерів у 2020 р увійшли: Польща (26% від загального експорту), •Німеччина (19%), США (10%), Бельгія (10%), Литва (6%). Проте, у питаннях умов експорту до країн ЄС є певні проблеми. Так, у відповідності до Угоди про Асоціацію з ЄС, основна квота на безмитний експорт вітчизняного меду у 2021 р хоча і збільшилась, проте становить лише 6 тис т/рік, і навіть з додатковою квотою у 2,5 тис т була використана вже у січні 2021 р. Таке зростання обсягів експорту меду до країн ЄС спричинило занепокоєння європейських виробників (в країнах ЄС утримується більше 10 млн бджолосімей), які висловили занепокоєність щодо можливостей подальшої стабільної роботи [5,7,8].

Ринок США також є одним із найбільш перспективних, який у загальній структурі вітчизняного експорту меду в 2020 р зайняла 10,24% (8,3 тис. т меду). За 4 місяці 2021 р в США було експортовано 1,5 тис. т меду з України, при цьому середня вартість експортованого меду склала \$ 2,22 / кг, що на 4% вище середньої ціни експорту в цілому до всіх країн. Тому, у квітні 2021 р США розпочали антидемпінгове розслідування щодо імпорту сирого меду з

Аргентини, Бразилії, Індії, України та В'єтнаму за ціною, яку американські асоціації виробників меду вважають нижче справедливої (fair value). [7,8,9]. Результати цього розслідування є стратегічно важливими для українських експортерів меду, тому що, якщо США встановлять антидемпінгове мито для українського меду, є висока ймовірність появи аналогічного розслідування в ЄС. Тому вітчизняним експортерам меду важливо брати активну участь в розслідуванні та докласти максимум зусиль на етапі антидемпінгового розслідування у США для досягнення бажаного результату шляхом оскарження результатів антидемпінгового розслідування в національних судах США або ініціювання торговельної суперечки в СОТ.

Українському ринку натурального меду властиві і негативні тенденції пов'язані з фальсифікацією меду на всіх етапах ланцюжка виробництва, заготівлі, зберігання, переробки, продажу та експорту меду. Як свідчать результати досліджень у 2019 р та 2020 р через несприятливі погодні умови в Україні пасічники зібрали невисокі врожаї травневого, акацієвого, липовий мед. Проте, на ринку ці сорти представлені у повному асортименті. Це свідчить про те, що серед багатьох проблем вітчизняних бджолярів, є також і проблема конкуренції з дешевим фальсифікованим медом, що виготовляється з імпортованих до України штучних сиропів. Так в рамках ініціативи «СТОП Фальсифікат» у 2021 р експерти та журналісти відбирали зразки меду на ринках, ярмарках і в супермаркетах. шляхом організації жорсткого контролю за імпортом товарів. В результаті дослідження більшість зразків не відповідають заявленому сорту меду, а із 29 зразків лише 7 зразків повністю відповідали усім критеріям якості та безпечності і були визначені натуральним медом. 22 зразки не пройшли перевірку на якість та безпечність меду, втому числі, 5 зразків містили антибіотик, 12 – цукрові сиропи, а 90% акацієвого меду було фальсифікатом [9,10].

При цьому, треба зауважити, що ця проблема не тільки українська. У світовому рейтингу шахрайства мед посідає третє місце після оливкової олії та кави [5]. Проте, з наведених даних можна зробити висновок, що через високий

рівень вимог до якості та безпечності меду в країнах–імпортерах вітчизняні експортери відправляють на експорт якісний та безпечний продукт, який відповідає нормативним вимогам цих країн, а для споживання на внутрішньому ринку йде мед, який не відповідає експортним вимогам.

Значною проблемою у вітчизняному бджолярстві залишається низька відповідність офіційних статистичних даних фактичному стану речей. Бджоляр має дотримуватися вимог закону: зареєструвати свою пасіку та доглядати за нею за всіма правилами. Проте, багато бджолярів не хочуть реєструватися, бо бояться податків, а свою продукцію продають на ринках або перекупникам. Без реальних даних складно розробити стратегію розвитку вітчизняного бджільництва, розрахувати потребу та обсяги державної допомоги, потребу в асортименті та обсягах ветпрепаратів, потребу в обсягах та номенклатури витратних матеріалів необхідних для стабільного функціонування галузі.

Для організації високоефективних комунікативних каналів з сільгосп підприємствами, що займаються рослинництвом, доступу к частині прибутків від експорту, а також для розв'язання інших проблем бджільництва малі та середні бджолярі повинні активніше створювати добровільні об'єднання, кооперативи, громадські організації, спілки тощо.

Застосування кооперативних форм організації виробництва у світі відбувається активно серед малих сільськогосподарських виробників, особливо з метою створення найкращих умов реалізації продукції. Кооперативна форма об'єднання довела свою ефективність, а світовий досвід створення та функціонування кооперативних структур свідчить, що, об'єднуючи власні ресурси у кооперативах, малі та середні виробники можуть збільшувати обсяги виробництва, займатись переробкою, формувати свої канали збуту продукції, збільшувати експорт, зміцнювати власні позиції на внутрішньому і світових ринках, отримувати більший прибуток та вирішувати інші проблеми функціонування бджільництва.

Саме створення кооперативних форм організації виробництва дозволить вітчизняним бджолярам вирішити такі проблеми як:

- відсутність промислових технологій переробки та фасування меду і складнощі в організації його експорту. В бджолярстві необхідно впроваджувати промислову технологію, а саме: концентрацію виробництва, управління забезпеченням якості та безпечності продукції при її виробництві та переробці, механізацію та автоматизацію основних технологічних процесів, організацію інформаційно-консультаційне забезпечення та ефективного збуту, належне кадрове забезпечення, що прискорить впровадження та дотримання стандартів якості та безпечності ЄС та слугуватиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного меду на внутрішньому та світовому ринках;

- відсутність механізму справедливого розподілу створеної за допомогою бджільництва доданої вартості. Необхідно розробити і впровадити механізм перерозподілу доданої вартості шляхом застосування відрахувань підприємствами, що займаються рослинництвом, частини прибутку отриманого від підвищення врожайності ентомофільних сільгоспкультур завдяки їхньому запиленню бджолами, на розвиток бджільництва. У аграріїв та бджолярів одна економіка. Сільгоспвиробники рослинних культур повинні зрозуміти, що результати їх фінансово-господарської діяльності залежать, у тому числі, від наявності бджіл на запиленні, а бджолярам треба працювати у тісному контакті з місцевими агровиробниками і спільно напрацьовувати схеми захисту бджіл і рослин, створення медоносного конвеєра для бджіл, експлуатації схилів та неугідь під посіви та насадження медоносних культур тощо, а спільно з ОТГ можливі напрямки розвитку її територій за рахунок бджільництва;

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Вимог до меду. Наказ Мін АПК № 330 від 19.06.2019 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-19#Text> (дата звернення 24.10.2021).

2. Законом України «Про бджільництво» Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14#Text> (дата звернення 24.10.2021).

3. Статистичний збірник «Тваринництво України. 2020» Retrieved from

<http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 14.09.2021).

4. Статистичний збірник «Сільське господарство України. 2020». Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 04.10.2021).

5. Офіційний сайт ФАО ООН. Biannual report on global food markets/ Retrieved from <https://www.fao.org/news/story/ru/item/1411351/icode/> (дата звернення 25.10.2021).

6. «Про затвердження норм харчування у навчальних та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку». Постанова КМУ від 22 листопада 2004 р. № 1591/ Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-2004-%D0%BF#Text>(дата звернення 26.10.2021).

7. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля України.2020» Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 04.10.2021).

8. Офіційний сайт Украинская ассоциация бизнеса и торговли (UBTA) Retrieved from <https://ubta.com.ua/information/> (дата звернення 25.10.2021).

9. Україна може втратити ринок меду США через антидемпінгове розслідування. Retrieved from http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novini_ta_pressrelizi?page=2&limit=30&category= (дата звернення 25.10.2021).

10. Офіційний сайт Держспоживслужби України (Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів і захисту споживачів) Retrieved from <https://dpss.gov.ua/> (дата звернення 25.10.2021).

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ РОЗУМНОГО ВИРОБНИЦТВА

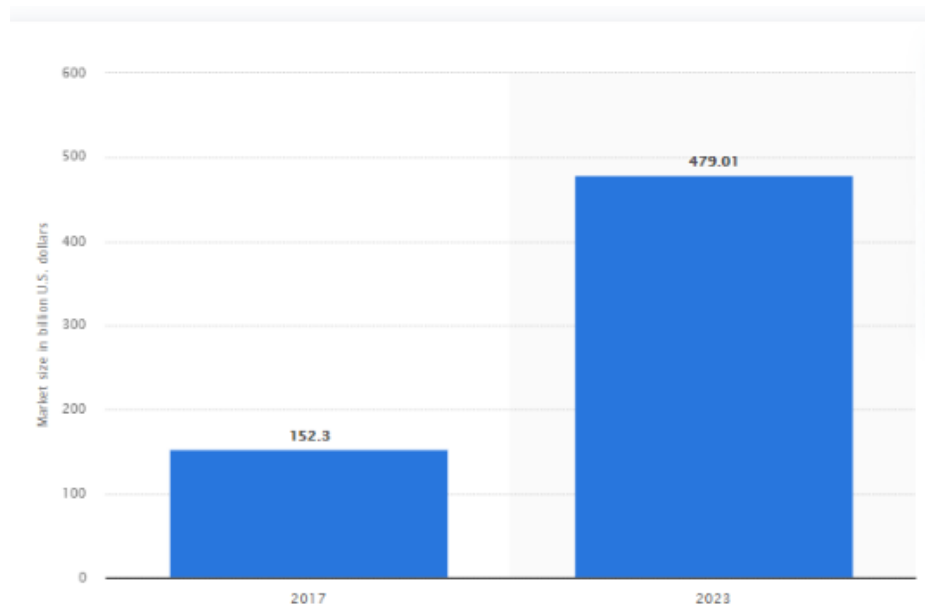
Іванова Олена Миколаївна,
к.е.н., доцент
Мельник Анастасія Юріївна,

Студентка, 4 курс
Київський національний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна

Анотація: Прискорений технологічний розвиток і постійне прагнення до цифровізації дозволяє підвищити внутрішню ефективність виробничих процесів сучасних підприємств, однак залишає актуальним питання адаптації виробничої системи до цифрових трансформацій. Приклади міжнародних компаній свідчать про значний успішний економічний ефект від впровадження розумного виробництва як джерела конкурентних переваг.

Ключові слова: стійкий розвиток, розумне виробництво, цифровізація, штучний інтелект, блокчейн, інтернет речей, розумні фабрики, кіберфізичні системи.

В останнє десятиліття компанії промислового сектору дедалі більшу увагу приділяють питанням переходу до стійкого розвитку. Стійкий розвиток - це процес змін, спрямованих на отримання конкурентних переваг за рахунок розробки та впровадження процесів виробництва, що відповідають вимогам екологічної безпеки та потреб суспільства [1]. При цьому такий перехід неможливий без радикальних змін у виробничих бізнес-процесах. Саме такі радикальні зміни відбуваються нині і зумовлені впровадженням розумних технологій. Обсяг ринку розумного виробництва впевнено зростатиме до 2023 р. завдяки постійним інноваціям відповідного цільового програмного і апаратного забезпечення (рис. 1).

Рис. 1. Фактичний і прогнозний обсяг глобального ринку розумного виробництва у 2017 та 2023 роках (у мільярдах доларів США) [2]

Завдяки диджиталізації внутрішніх процесів на підприємстві відбувається їх внутрішня синхронізація, що дозволяє оптимально використовувати внутрішні ресурси і вивільняти економічні резерви. Крім того, розвиток цифрового компоненту виробництва включає точне тестування і дотримання стандартів високої якості. Це безпосередньо впливає на здатність без затримок виготовляти великі обсяги продукції із надзвичайно низьким рівнем браку.

Розумне виробництво включає в себе застосування інформаційних технологій широкого спектру призначення. Найважливішими аспектами є підвищення ефективності виробництва, збереження високої якості продукції, а також забезпечення задоволеності та благополуччя співробітників. Цифрові технології дозволяють бізнесу аналізувати продажі, запаси, стан виробничих потужностей та операційних процесів на новому рівні гранулярності. Це, у свою чергу, призводить до якісно нових рішень щодо продуктів компанії, взаємодії з постачальниками та клієнтами, організації процесів.

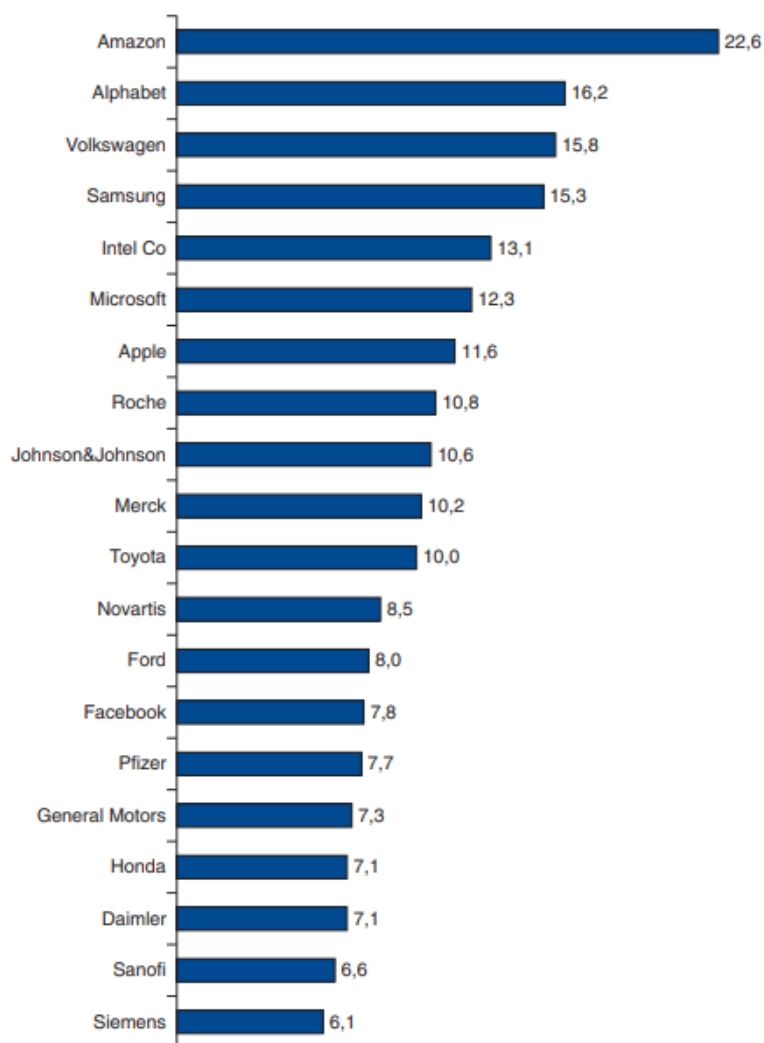
Багато прикладів використання розумного виробництва в сучасному світі свідчать про готовність і можливість підприємства випускати продукцію, знижуючи рівень браку, скорочуючи витрати матеріалів, підвищувати доступність устаткування для оптимального управління. Так, завод Bosch,

виробляючи ABS та ESP-системи для автомобілів в рамках розумного виробництва, за кілька років подвоїв продуктивність без екстенсивного розвитку лише з допомогою технологій розумного виробництва [3]. Після впровадження таких технологій на заводі Mitsubishi Electric в Нагої швидкість роботи обладнання збільшилася майже на 190%, при цьому вартість виробництва скоротилася більш ніж на 60% [4]. У Harley-Davidson кожен етап виробничого процесу тепер відстежується та реєструється у реальному часі за допомогою датчиків, що контролюють ефективність різного обладнання [5]. На заводі AMRC у Шеффільді (Великобританія) використовуються найпередовіші технологічні досягнення: промислові роботи, гнучка автоматика, людино-машинні інтерфейси нового покоління. Завдяки застосуванню нових технологій моніторингу на заводі Intel Fab32 Аризони вдалося досягти високого рівня стерильності середовища, в якому виробляються мікропроцесори [6]. Загалом зараз на інноваційну діяльність підприємства виділяють набагато більше коштів ніж раніше, і з кожним роком цифри збільшуються. На рисунку 2 зображено топ-20 компаній з найбільшими витратами на інновації [7].

Інші внутрішні технології сучасного розумного виробництва:

- Штучний інтелект;
- Блокчейн у виробництві;
- Промисловий інтернет речей;
- Робототехніка;
- Моніторинг стану;
- Кібербезпека [8].

Впровадження цифрових інструментів у операційну діяльність дозволяє підприємствам підвищити якість прийнятих рішень та отримати перші результати вже протягом першого року. Зокрема, у підвищенні ефективності

Рис. 2. Топ-20 компаній з найбільшими витратами на інновації у 2018 р., у мільярдах доларів США [7]

виробничих процесів важливу роль відіграють рішення на базі IoT (Інтернет речей) та аналітики великих даних. Вони дозволяють оперативно збирати інформацію про фізичні показники та переводити її в оцифровані дані для подальшої обробки, обмінюватися відомостями в електронній формі по всьому ланцюжку створення цінності та обробляти інформацію з використанням штучного інтелекту для отримання якісно нових висновків. Крім того, з їх допомогою можна дистанційно керувати фізичними параметрами виробничого процесу та обладнання на підставі рішень, прийнятих з урахуванням результатів глибокої аналітики.

Поступова організація розумного виробництва і підтримка подальшої

цифрової трансформації сприяє формуванню явища розумних підприємств (smart-підприємств), які системно впроваджують ІТ інновації і характеризуються інтелектуальним адаптивним реагуванням, інформаційною насиченістю інформаційних потоків і високою швидкістю їх опрацювання, гнучкістю менеджменту і широким впровадженням цифрових технологій у багатьох внутрішніх процесах (табл. 1).

Таблиця 1

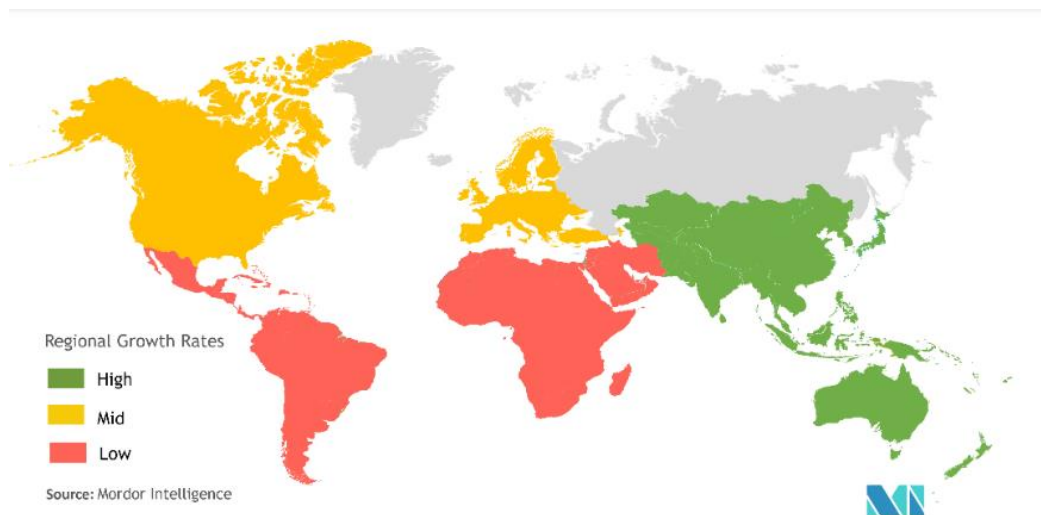
Цілі смарт-підприємства [9]

Продуктивність	Перевага нових технологій	Енергозбереження
Поліпшення швидкості роботи	Скорочення часу очікування обладнання, коротший час такту, велика продуктивність обладнання, скорочення часу виконання	Скорочення споживання енергії
Поліпшення виробничої ефективності	Скорочення часу виробництва, оптимальне енергопостачання на основі систематичних операцій	Поліпшення ефективності енергоспоживання
Зниження вартості продукції	Впровадження високоефективного обладнання, більш ефективне управління енергоспоживанням	Просування енергозберігальних технологій
Зниження втрати якості	Скорочення частоти виникнення несправностей і втрати часу, усунення марнотратства (бездіяльних операцій) і відхилень	Мінімізація втрат енергії

Підхід організації підприємства у парадигмі концепції розумного виробництва дозволяє підприємствам відразу ж впроваджувати системи вищого рівня. Більшість галузей мають цифрових лідерів, які створюють додаткові стимули до цифровізації. Деякі промислові лідери вже використовують більш розширену аналітику на основі штучного інтелекту. У результаті їм вдалося оптимізувати виробництво, впровадити діагностику, підвищити продуктивність, покращити якість продукції, прискорити бізнес-процеси. Для глобальних високотехнологічних ринків сьогодні характерні скорочення термінів виведення нової продукції на ринок, акцент на етап розробки

високотехнологічної продукції, підвищення її рівня наукоємності, жорсткі обмеження щодо витрат, високі вимоги до споживчих характеристик.

Такі кіберфізичні системи будуть широко у світі, забезпечуючи високу якість у режимі реального часу та економічні переваги порівняно з класичними системами виробництва (рис. 3).

Рис. 3. Прогнозні темпи зростання ринку розумних фабрик за регіонами світу у 2021-2026 рр. [10]

Водночас більшість виробників поки що не готові до впровадження розумних технологій у виробництво, проте вони чітко бачать можливості та переваги їх використання: покращення якості продукції; збільшення швидкості операцій; зниження виробничих витрат; покращення технічної надійності; безперебійна робота та ін. Перебудова виробничих процесів у різних секторах економіки має свої шанси, особливості, труднощі і можливості. Є багато галузей, в які розумні технології вже почали проникати, і в майбутньому диджиталізація галузі поглибитися ще більше. Гірничодобувний сектор відрізняється відносним розмаїттям щодо досягненням технологічного прогресу, які використовуються на робочих місцях. Незважаючи на широке використання ручної праці, даний сектор потребує більш об'ємної промислової цифровізації. Інтернет речі (IoT) для шахт та хмарні сервіси будуть знаходитися в центрі цифрового простору гірничодобувної галузі. Текстильна, швейна та шкіряна галузі також демонструють відносну різноманітність щодо продукції та використовуваних технологій. Жорсткіші вимоги до якості змусять

постачальників текстилю, одягу та шкіри застосовувати високі технології.

Рівень автоматизації в аерокосмічній галузі вже досить високий, він стане ще вищим завдяки розумній робототехніці. Автомобільний сектор добре автоматизований і тому можна очікувати, що його виробництво буде ще більше цифровізовано. Компанії вкладатимуться в поетапну цифровізацію заводів. Особливе занепокоєння в хімічному секторі, а також в енергетиці викликано тим, що на багатьох хімічних підприємствах недостатньо операторів на об'єктах, якщо автоматичні пристрої захисту та зупинки виробництва не спрацюють. У короткостроковій перспективі інформаційні системи, що контролюють рух окремих комплектуючих для судна від їхнього походження в ланцюжку поставок до встановлення на судні, стануть складнішими та важливішими. Конкретні галузі будівництва суден та виготовлення комплектуючих будуть піддаватися цифровізації та збільшення автоматизації.

Досягнення цілей підвищення ефективності завдяки переходу до розумного виробництва вимагає побудови комплексної архітектури та стратегії використання смарт-технологій. Зокрема, виробники повинні зводити свої системи інформаційних технологій (ІТ) та технологічних операцій (ТО) у єдину уніфіковану мережеву інфраструктуру. Крім того, вони повинні визначити можливості використання технологій ІоТ, які забезпечують безперешкодний зв'язок та обмін інформацією між людьми, процесами та речами [11]. Виробники можуть гарантувати ефективне управління великими обсягами даних, оскільки це робить роботу систем керування більш продуктивною.

Існують чотири основні напрями ефективного управління на підприємствах з використанням розумних технологій:

1. Підвищення продуктивності та якості. На виробництві переважна більшість обладнання, що веде спостереження та контроль, мають працювати у режимі реального часу. Більш того, ці інтелектуальні пристрої активно застосовуються для підвищення якості продукції та пошуку дефектів у процесі виробництва. Більш ефективний контроль та прозорість виробничих процесів за допомогою вбудованого інтелекту створюють нові можливості підвищення

продуктивності.

2. Удосконалення процесу прийняття рішень. Найбільш оптимальне рішення може бути прийнято за вилучення потрібних даних із смарт-технологій виробництва та перетворення їх на корисну інформацію.

3. Встановлення безпечних та надійних рішень. Необхідно розглянути питання використання вбудованого інтелекту для збору даних в режимі реального часу, у тому числі про стан обладнання та звітності в галузі якості, безпеки, використання енергії, часу простою та ін.

4. Забезпечення безпеки інфраструктури. Впровадження розумного виробництва починається зі створення пов'язаної системи промислових IoT як основа для досягнення кращого обміну інформацією [11].

Таким чином, впевнено зростаюча тенденція трансформації виробничих процесів до цифрових смарт-процесів зумовлена розвитком ІКТ сектору, підвищенню вимог до внутрішньої організації і використання економічних ресурсів і прийняття інтелектуальних і інформаційно насичених рішень. Комплексною формою розширеного розумного виробництва стали так звані смарт-підприємства і розумні фабрики, які характеризуються всеосяжним залученням інформаційних технологій і інтелектуальних рішень до здійснення виробничих процесів. Особливості розвитку різних секторів впливають на успішність адаптації до цифрових змін у внутрішніх виробничих процесах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сталий розвиток [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok>.

2. . Projected global smart manufacturing market size in 2017 and 2023 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.statista.com/statistics/738925/worldwide-smart-manufacturing-market-size/>.

3. Bosch рятує світовий автопром. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://focus.ua/uk/auto/496822-bosch-spasaet-mirovyu->

avtoprom-nemecky-tehnogigant-vydelil-bolee-460-mln-na-proizvodstvo-mikrochipov.

4. MITSUBISHI ELECTRIC Україна - департамент кондиціювання повітря [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mitsubishi-aircon.com.ua/>.

5. Harley-Davidson запускає виробництво [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2020/10/28/844985-harley-davidson>.

6. Innovating and Investing In Arizona for 40 Years [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.intel.fr/content/www/fr/fr/corporate-responsibility/intel-in-arizona.html>.

7. Ranking of the 20 companies with the highest spending on research and development [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.statista.com/statistics/265645/ranking-of-the-20-companies-with-the-highest-spending-on-research-and-development/>.

8. 10 основних трендів високих технологій у 2019 році [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.prostir.ua/?blogs=10-osnovnyh-trendiv-vysokyh-tehnolohij-u-2019-rotsi>.

9. Ящишина І. В. Суть та особливості смарт-підприємств. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, грудень 2018. № 11(39). С. 14–18.

10. Smart factory market - growth, trends, COVID-19 impact, and forecasts (2021 - 2026) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/smart-factory-market>.

11. "Industrie 4.0" and Smart Manufacturing – A Review of Research Issues and Application Examples [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/312069858_Industrie_40_and_Smart_Manufacturing_-_A_Review_of_Research_Issues_and_Application_Examples.

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СТРАТЕГІЧНОГО
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

Клименчук Катерина Олександрівна
магістрантка Білоцерківського
національного аграрного університету

Анотація: у статті проведено аналіз зарубіжного досвіду стратегічного розвитку територіальних громад.

Ключевые слова: публічне управління, стратегія, сталий розвиток, громада.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням ролі територіальних громад як економічних агентів міжнародного рівня, безпосередніх учасників міжнародного поділу праці.

У більшості зарубіжних країн існує трирівнева система територіального соціально-економічного розвитку. Великі регіональні та місцеві територіальні структури беруть участь у роботі центрального уряду. У західних країнах застосовуються різні форми та методи стимулювання регіонального розвитку. На практиці Сполучені Штати накопичили значний досвід створення та діяльності агентств регіонального розвитку. Найпоширенішою організаційною формою агентства регіонального розвитку є Державна інвестиційна корпорація. Її діяльність базувалася на політиці концентрації державних інвестицій у розвитку міст, що, в свою чергу, посилювало економічний вплив на слаборозвинену економічну периферію. У Бельгії створюються регіональні інвестиційні компанії, які виконують такі функції: сприяють створенню, реконструкції та розширенню приватних компаній, сприяють створенню нових державних компаній [1]. Існують також корпорації регіонального розвитку, які управляють регіональними банками даних, підтримують інтереси галузі та беруть участь в управлінні складними компаніями.

Регіональні корпорації широко використовуються в таких країнах, як Італія, Бельгія, Нідерланди, а також США та Канада і діють як інвестиційні компанії та регіональні цільові фонди. Засновниками інвестиційних компаній є державні та регіональні органи влади [2]. Інвестиційні компанії використовують фінансові та кредитні методи для сприяння створенню, реконструкції та розширенню приватних та муніципальних підприємств та організацій. Надаючи фінансову допомогу, беручи участь у технічному та технологічному оснащенні підприємств, що перебувають у складних фінансово-економічних умовах, ці підприємства забезпечують оновлення та розвиток виробництва господарських комплексів та соціальної інфраструктури в регіонах.

У Румунії існує Національна рада регіонального розвитку, координаційний орган при Кабінеті Міністрів, який представляє керівників міністрів та урядових установ, неурядових організацій та програм макрорегіонального розвитку [3]. Основними функціями Ради є розробка національної програми регіонального розвитку, моніторинг використання коштів Національного фонду регіонального розвитку, сприяння співпраці між макрорегіонами та субрегіонами та участь у розробці регіональних програм.

Система державного регулювання економіки, в тому числі централізоване планування та прогнозування соціально-економічних процесів використовується спільно з ринковими регуляторами економіки [3]. Нестабільність світової економіки штовхає до більшого визнання у світі ролі стратегічного планування, оскільки створює значну підтримку існуючих соціальних відносин в економічній сфері.

Для країн Європейського Союзу також додається завдання забезпечення компромісу між політикою федеральних органів влади та економічною політикою Європейського Союзу.

Аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду у галузі стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій показують, що такий базовий зміст стратегічного планування включає визначення бачення бажаних

змін на території, вибір цілей та напрямів розвитку, визначення стратегій, що підвищують привабливість території. Стратегічне планування має на меті покращення якості життя в місті за рахунок використання можливостей економічного зростання: створення робочих місць, зростання добробуту за рахунок залучення інвестицій тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України. : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>.
2. Єрмоленко О. Основні інструменти державного регулювання в енергетичній галузі України. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. 2013. Вип. 3. С. 9-15.
3. Захарченко О. Оцінка та проблеми сталого розвитку у світі. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. Докучаєва*. 2014. № 6. с. 111-118.

ПРИЧИНИ ПРОЯВУ КОРУПЦІЇ В ОСВІТНІЙ ТА НАУКОВІЙ СФЕРАХ

Корженко Світлана Анатоліївна
магістрантка Білоцерківського
національного аграрного університету

Анотація: у статті проведено аналіз та узагальнення основних причини прояву корупції в освітній та науковій сферах.

Ключевые слова: корупція, заклади освіти, наука, публічне управління в галузі освіти і науки.

В Україні проблема корумпованості освіти є надзвичайно гострою. Згідно з даними Барометру світової корупції “Transparency International” за 2020 рік, 43 % опитаних українців вважають освітню систему “надзвичайно корумпованою”, адже 33 % опитаних, задіяних в освітньому процесі, протягом року сплачували хабар. Зовсім не корумпованою освітню систему визнали лише 2 % респондентів [1]. Це означає, що корумпованість освіти починається з дошкільних освітніх закладів, коли вирішується питання зарахування дитини до дитячого садка, продовжується в школі та закладах вищої освіти.

В Україні корупційна практика в галузі освіти включає хабарі й незаконну плату за вступні (випускні) іспити, академічне шахрайство, затримання зарплат учителів, просування по службі й призначення на посади на основі особистих переваг, стягування з учнів плати за «репетиторство» з метою вивчення програми для складання обов’язкових іспитів, яка повинна вивчатися в класі, незаконні закупівлі підручників, укладання корупційних контрактів тощо.

Корупція впливає на систему освіти двояко. По-перше, через тиск, який вона чинить на державні ресурси і, як наслідок, на освітній бюджет, що в більшості країн є основним компонентом державних витрат. Такого роду

корупція може викликати зростання цін, падіння ефективності роботи уряду й надання послуг, скорочення інвестицій в освітні послуги. По-друге, корупція впливає на вартість освітніх послуг, їх обсяг та якість. Учні, які здобувають освіту в корумпованих освітніх системах, можуть не отримати навичок, необхідних для того, щоб скористатися наявними можливостями й зробити свій внесок в економічний і соціальний розвиток держави. Крім того, корупція впливає на формування цінностей та етичних норм молоді й здатна підірвати базові цінності цілого покоління.

Найтипівішими корупційними практиками, пов'язаними з навчанням у школах, є: плата за ремонт класу (окремо від фонду школи); унесення коштів у фонд школи чи класу; кошти на квіти або подарунки вчителям.

Також у сфері освіти можуть виникати корупційні схеми, пов'язані з отриманням роботи, педагогічним навантаженням, отриманням атестатів із завищеними оцінками, які не підтверджуються ЗНО. У результаті непрозорого керівництва освітою часто допускається необ'єктивне оцінювання діяльності закладів під час тематичних і фронтальних перевірок шкіл і дошкільних установ, атестації педагогічних працівників.

Дошкільні заклади освіти. За даними Фонду “Громадська думка” більшість представників дорослого населення України (71%) стверджує, що маленьким дітям обов'язково слід відвідувати дитячий сад, навіть якщо у батьків є можливість їх туди не віддавати. Частіше за інших так стверджують респонденти, чиї діти відвідують в даний час в дитячий сад або ходили туди раніше (77%). Протилежну думку про те, що якщо є можливість вибору, дитини в дитячий сад краще не віддавати, у меншості респондентів – 14%, а 15% респондентів вагалися з відповіддю на це питання.

Таке ставлення наших громадян до дитячих садків створює високий попит на отримання в них дошкільної освіти. Саме ці мотиви віддавати дитину в дитячий сад були найбільш типовими у відповідях респондентів того ж дослідження. Найчастіше респонденти стверджують про переваги професійного підходу до дітей: “з дітьми в садках займаються фахівці”; “займаються

фаховими методикам”; “надають всебічний розвиток”, “добре готують до школи”, “слідкують за харчуванням” (41%). Другий досить поширений аргумент полягає в тому, що в дитячому садку дитина отримує навички спілкування в колективі і адаптуватися до суспільства (29%).

Проте, варто наголосити, що в Україні попит на дошкільну освіту не призводить до того, що всі сім'ї, які бажають віддати своїх дітей в дитячі садки, можуть це здійснити. У більшості українських міст великі черги на зарахування дітей до дитячих садків, сім'ї в цих чергах можуть перебувати роками. Що в свою чергу спричиняє проблеми та стимулювання зарахування дітей до дитячих садків нерідко вирішуються корупційними способами.

Повна загальна середня освіта. Нерідко організація харчування школярів має ознаки корупції. Відповідно до Законів України “Про публічні закупівлі” [2], директор загальноосвітнього закладу повинен оголосити конкурс на організацію харчування і підписати відповідний контракт з переможцем цього конкурсу.

Як правило такі конкурси виграють організації, що не мають можливості постачати продукти і готові страви для харчування школярів, тому що ці організації підтримуються органами влади і пропонують найнижчу вартість контрактів з ними. Потім такі організації укладають договори на реальні поставки продуктів і готових страв для харчування школярів з організаціями, які мають можливості це робити. Але оскільки такі посередники залишають собі і передають у вигляді відкатів підтримував їх органам влади певні суми від вартостей контрактів, харчування школярів стає занадто дешевим, неякісним. Це одна з причин збільшення кількості випадків отруєнь дітей шкільним харчуванням. У деяких випадках виграли конкурси посередники не можуть взагалі організувати харчування школярів, конкурси доводиться проводити повторно.

Корупційним в більшості випадків є також ремонт будівель та приміщень закладів освіти, закупівлі меблів і устаткування для них. Всі ці дії також здійснюються на конкурсній основі, а виграють конкурси в більшості випадків

аналогічні посередники. Вони укладають контракти, частіше за все, не з директорами шкіл, а з їх кураторами в органах освіти. Частина вартості контракту такі посередники залишають собі, частина передають чиновникам органів освіти, а на решту фінансові кошти найняті цими посередниками організації роблять ремонти будівель і приміщень шкіл, здійснюються закупівлі меблів і устаткування для шкіл.

Заклади вищої освіти. Ліцензування та акредитація закладів вищої освіти (ЗВО) також мають ознаки корупції. Як правило, державний службовець органу освіти, який підписував ліцензію на ведення освітньої діяльності, потім і контролював цю діяльність відповідного ЗВО. Такий стан сприяє низькому рівню контролю діяльності ЗВО, тому що перевіряючі експерти зацікавлені в хороших результатах контрольних перевірок.

Проблема корупції в ліцензуванні та акредитації ЗВО, повністю не вирішена, тому що перевіряючі інстанції за своїми інструкціями завжди можуть позбавити прав на ведення освітньої діяльності будь-який університет. Причина в тому, що якісь недоліки в їх діяльності і підготовці випускників завжди можуть знайти. Але керівники університетів розуміють, що студенти повинні вчитися, що закриття того чи іншого ЗВО створить суттєві проблеми не тільки для них, але і для органів влади.

Тому нерідко при незадовільних результатах перевірок діяльності ЗВО їх керівники неформально домовляються з перевіряючими про те, щоб результати цих перевірок стали задовільними. І навряд чи такі домовленості не супроводжуються передачею нелегальних грошових коштів. Але довести факти таких хабарів практично ніколи не вдається в силу повної конфіденційності відповідних дій обох сторін.

Варто наголосити, що причинами виникнення корупційних процесів у закладах освіти є:

– низький рівень оплати праці при великому обсязі навантаження, недостатні можливості для самореалізації високоосвічених людей, що призводить до спокуси поповнити свій бюджет шляхом академічної корупції;

– небажання частини здобувачів освіти докладати зусиль для набуття знань і пошук шляхів незаконного отримання позитивної оцінки, курсову роботу, диплом тощо, провокуючи своїми діями викладачів. Оскільки є потреба в отриманні такої послуги, тому виникає й ринок: виготовлення курсових, дипломних, контрольних робіт, репетиторство (як приховане хабарництво), коли викладач надає додаткові платні консультації своїм студентам, і відкрите хабарництво, коли залік чи іспит мають свою вартість;

– бездіяльність студентів, які мають свої підстави для корупційних дій: 1) під час навчання батьки так чи інакше змушені “утримувати” своїх дітей, а студенти, батьки яких не в змозі забезпечити, змушені заробляти гроші самостійно, унаслідок чого часто не відвідують лекції; 2) причину корупції пов’язують із формою навчання. Так, контрактну форму вважають менш корумпованою, а бюджетна форма освіти дає поле для розвитку корупції;

– деформація ринкових відносин, що призводить до перенасиченості сучасного ринку праці випускниками ЗВО, низької ринкової вартості фахівців, які здобувають вищу освіту, нерозвиненості сучасного ринку праці з погляду низького попиту на висококваліфікованих фахівців, низької ринкової вартості праці викладачів;

– деформація нормативної системи – руйнування жорсткої системи зовнішнього контролю (недієвість антикорупційного законодавства, безкарність хабарництва); руйнування внутрішнього контролю і, як наслідок, низька дієвість чинників, стримуючих корупційні практики (страху покарання, осуду, сорому тощо);

– деформація ціннісної системи – загальне знецінення моральності як необхідної складової, що визначає поведінку; низька цінність саморозвитку; низька цінність освіти та знань (“високий інтелект і наполеглива праця становлять лише відносну цінність”) і, як наслідок, утрата мотивації: на рівні студентства до набуття знань; на рівні викладацького складу – до сумлінного виконання професійних обов’язків;

– особливість освітнього процесу, де виокремлюються специфічні

чинники, що сприяють поширенню корупційних практик, зокрема: державне замовлення й боротьба закладів вищої освіти за місця державного замовлення, що блокує можливість відрахувань студентів; відсутність зовнішнього оцінювання на етапах навчання у закладів вищої освіти; суб'єктивність оцінювання знань студентів; застаріла методологія викладання й навчання. Як наслідок, часто маємо низький стартовий освітній рівень студентства, можливість маніпулювати оцінками, практичне гарантування отримання диплому кожному студенту незалежно від якості підготовки (викладач, який не продає оцінок, ставить їх під тиском адміністрації або потрібну оцінку ставить більш лояльний викладач). Спроби отримати інформацію через телефони довіри й скриньки анонімних повідомлень, уведення представників студентів до складу вчених рад і приймальної комісії поки що реальних результатів не дають.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що рівень корупції у закладах освіти був би істотно нижче, якби студенти, викладачі, керівники, а також державні чиновники орієнтувалися в своїй діяльності на довгострокові стратегії розвитку освіти і власні довгострокові життєві стратегії, а також враховували негативні наслідки корупції в системі освіти для нашого суспільства в цілому.

Проте, соціальні інститути системи освіти в нашій країні діють так, що пріоритетною для всіх суб'єктів діяльності в цій системі є орієнтація на максимізацію прибутку в короткострокових періодах. А це, в свою чергу, сприяє підтримці та зростанню рівня корупції в українських закладах освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Transparency International Україна URL: <https://ti-ukraine.org/en/about/>.
2. Закон України “Про здійснення публічних закупівель” від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#n608>.

САНАТОРНО-КУРОРТНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

Корнієнко Ольга Миколаївна

к.е.н., доцент

Журавльова Світлана Миколаївна

к.е.н., доцент

Жилко Олена Вадимівна

к.е.н., доцент

Лисенко Сергій Іванович

магістрант

Національний Університет «Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Анотація. Санаторно-курортна індустрія є однією з галузей економіки, на яку найнегативніше вплинула пандемія COVID-19. Відновлення санаторно-курортної індустрії залежить від спроможності контролювати пандемію та макроекономічної ефективності політики, що проводиться державними установами з метою посилення загального економічного відновлення.

Ключові слова: санаторно-курортна діяльність, пандемія, криза, санаторно-курортний комплекс, сегмент, галузь, заклад.

Вступ. Оскільки новий коронавірус (COVID-19) продовжує поширюватися в усьому світі, санаторно-курортна індустрія функціонує в умовах численних обмежень, соціального дистанціювання, що здійснює негативний вплив на попит, економічні показники функціонування санаторно-курортних підприємств, а також призводить до вивільнення персоналу та численних банкрутств.

Мета роботи. Дослідження функціонування санаторно-курортного комплексу України в кризових умовах.

Матеріали і методи. Провідними методами дослідження було вивчення результатів наукових досліджень з проблеми, їх аналіз та узагальнення.

Результати і обговорення. З 1 квітня 2020 р. понад 91% світового

населення проживало в країнах, в яких державні адміністрації вводили обмеження на поїздки. Так само 39% проживали в країнах, які повністю закрили свої кордони. Більше того, раптове економічне блокування призвело до того, що відповідний відсоток сімей зменшило свої доходи, а отже, зменшення складової споживання сукупного попиту призвело до зниження витрат на туристичну діяльність, включаючи споживання готелів. У цьому контексті глобальна спроможність контролювати пандемію, а також макроекономічна політика, що проводиться державним сектором, визначають виживання готельного господарства. Зокрема, державні адміністрації відіграють вирішальну роль з точки зору підтримки та прийняття рішення про необхідну економічну політику для подолання економічного та соціального шоку.

Виходячи із потужного курортно-рекреаційного потенціалу України, стратегічними пріоритетами державного регулювання національної економіки визначено реалізацію конкурентних переваг і формування ефективного внутрішнього ринку курортно-рекреаційних послуг. Водночас, існують проблеми, які були ще до світової пандемії та пов'язані з неповним та нераціональним використанням курортно-рекреаційного потенціалу країни.

В минулому санаторно-курортні та оздоровчі заклади працювали більш динамічно і були зорієнтовані на розвиток масового оздоровлення населення.

На ринку санаторно-курортних та оздоровчих послуг формально функціонують заклади, які фактично не надають послуги. Це відбувається з різних причин. Найбільша кількість закладів, що не працюють, представлено у сегменті баз відпочинку.

Основна причина припинення діяльності – відсутність обігового капіталу (обігових коштів), який необхідний для проведення належної підготовки до прийому споживачів (покупців) послуг.

Зменшення кількості санаторно-курортних і оздоровчих закладів пов'язано із скороченням державного фінансування соціальних гарантій різних верств населення, зниженням можливостей профспілкових організацій в оздоровленні працівників та проблемами із відповідністю пропозицій закладів

більш високим вимогам сучасних споживачів.

Однією із значимих проблем санаторно-курортного бізнесу є недостатність матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів. Ця база не відповідає визнаним світовим стандартам.

Основна причина – недостатність капітальних інвестицій, вкладених у створення матеріально-технічної бази, створення та впровадження нових технологій, розробку новітніх лікувальних методик. Не відповідають світовим стандартам також асортимент та якість курортних послуг, що їх надають більшість санаторно-курортних закладів.

Не можна визнати задовільним стан інфраструктурного забезпечення українських курортів. Найбільші проблеми спостерігаються у сфері забезпечення курортів мережею транспортної та комунальної інфраструктури.

Серед значущих проблем, що стримують розвиток унікального курортного потенціалу України та підтримку економічної діяльності санаторно-курортних закладів, можна назвати відсутність розгалуженої системи інформаційно-рекламного супроводження.

Сучасний стан матеріально-технічної бази санаторно-курортних та лікувальних закладів залишається на рівні, далекому від світових стандартів. Тому ключовим питанням органів влади та місцевого самоврядування слід розглядати збільшення об'єктів та їх потужності, налагодження конкурентоспроможного ринку рекреаційних послуг шляхом модернізації існуючої матеріально-технічної бази, підвищення якості життя населення, що дозволить забезпечити зростання їх купівельної спроможності.

Необхідно покращити рівень сервісу, розширити мережу курортної анімації, удосконалити і більш публічно використовувати рекламу, підвищити рівень культури обслуговування.

Пізній початок курортно-рекреаційного сезону внаслідок впровадження обмежувальних заходів створив кумулятивний ефект, який негативно вплинув як на санаторно-курортну індустрію, так і на супутні галузі.

За оцінками фахівців, для сфери санаторно-курортних послуг періоду

пандемії будуть притаманні надання споживачами пріоритету щодо: вибору коротших термінів відпочинку, переважання індивідуального пересування (автотуризм) та індивідуального розміщення, вибору оздоровчого, морського та сільського туризму. Пандемія COVID-19 спричинила зміни у вподобаннях споживачів, прискорюючи впровадження он-лайн технологій, приділяючи більшу увагу гігієні та здоровому способу життя, активнішому використанню безготівкових та безконтактних методів оплати та засобів адресної доставки.

Сучасні стратегії розвитку курортів державного та місцевого значення мають врахувати запровадження ефективної системи фінансування санаторно-курортної галузі й створення системи заохочення інвестицій у модернізацію та будівництво закладів санаторно-курортної галузі, створення доступного за ціною оздоровчого продукту, дотримання державних стандартних методик у галузі лікування та медичної реабілітації на курортах, координацію діяльності санаторно-курортних та оздоровчих закладів незалежно від форми власності та підпорядкування.

Висновки. Україна має достатню кількість курортів різної спеціалізації, але щоб привернути увагу іноземних і вітчизняних туристів, українським курортам необхідно вирішити ряд проблем. Зміни в санаторно-курортному комплексі мають бути в удосконаленні фінансово-економічних механізмів відтворення курортно-рекреаційного потенціалу, також потрібно організувати доступний ринок санаторно-курортних та оздоровчих послуг для максимального задоволення потреб населення, проведенні роздержавлення та приватизації санаторно-курортних закладів, заохочення конкуренції та оптимізації управління цими закладами. Для того, щоб запуснути галузь після сезону, який, як свідчать наявні дані, було втрачено, потрібно перш за все, розпочати реалізацію програм з підтримки бізнесу, збереження робочих місць санаторно-курортного сектору та відновити впевненість людей у безпеці подорожей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Anguera-Torrell O., Vivez-Perez J. COVID-19: hotel industry response to the pandemic evolution and to the public sector economic measures. URL: www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02508281.2020.1826225
2. Гуменюк В.В. Державне регулювання курортно-рекреаційної сфери : монографія / В.В. Гуменюк. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 372 с.
3. Корнієнко О.М., Цвілій С.М. Посткоронавірусне відновлення бізнес-активності мікропідприємств сфери гостинності регіону. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 32(71). Київ : ВД «Гельветика», 2021. № 3. С. 73-79.
4. O. Korniienko. Postcoronavirus formation of tourist micro-business of the region on the basis of economic security. Management, finance, economics: modern problems and ways of their solutions : collective monograph / V. Zaitseva, S. Tsviliy, D. Gurova, D. Mamotenko. USA. Boston: Primedia eLaunch, 2021. 616 p. P. 169-202.
5. Національний інститут стратегічних досліджень. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>

РОЗВИТОК МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Малиш Віктор Петрович

Магістрант

Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Анотація: у статті розглянуто сутність методу медіації, основні проблеми, а також напрямки та перспективи її розвитку.

Ключевые слова: медіація, публічне управління, публічна політика.

Медіація і укладання медіативної угоди, як метод альтернативного вирішення спорів, відносно нове явище в українській практиці.

Поняття медіації розуміється як спосіб вирішення спорів за допомогою посередника, заснований на добровільній згоді сторін для досягнення взаємоприйняттого рішення, що застосовується в угоді. Незважаючи на те, що медіація в даний час є одним з найпоширеніших позасудових способів урегулювання конфліктів у світі, детальне регулювання цього процесу на законодавчому рівні у багатьох країнах встановлено значно недавно.

Так як цей процес застосовується як альтернатива судовому врегулюванню спору, і відбувається залучення незалежних фізичних осіб, це має звільнити суди від суперечок, вирішення яких може пройти за допомогою медіаторів. Процес медіації передбачає, що тільки самі сторони за бажання та інтереси зможуть вирішити спірну ситуацію у процесі соціальної комунікації.

У зарубіжних країнах кількість укладених мирових угод значно вище, ніж у Україні. У нашій країні подібна практика застосовується рідше, значно ніж закордоном. В Україні її існує кілька проблем, які перешкоджають формуванню медіації. Насамперед, кількість нормативних актів і їх слабе сприяння

державою. Водночас у вітчизняному законодавстві не розкрито суть та цілі примирних процедур, а також немає системності та єдності.

Ускладнення викликає пошук та вибір фізичної особи, яка може виступити медіатором, оскільки це має бути людина, на яку однаково можуть покладатися обидві сторони. Слід сказати про інформаційну проблему. Найчастіше недолік чи повна відсутність інформаційного забезпечення та реалізації правил гласності, законності, доступності надає негативну динаміку розвитку медіації як процедури альтернативного врегулювання спорів.

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПЛАНУВАННЯ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Рядинська Ірина Анатоліївна

к.п.н., доцент

Саккер Олександр Андрійович

ХНПУ імені Г. С. Сковороди

Факультет початкового навчання, 3 курс, 33 група

м. Харків, Україна

Анотація: Протягом останнього десятиліття накопичено чималий досвід удосконалення загальних принципів і механізмів логістики. Проблеми ефективності функціонування логістичних систем розглядаються у численних монографіях і навчальних посібниках. Однак, усі наведені тлумачення не суперечать концептуальній сутності логістики, а їх численність є цілком закономірним явищем, яке часто супроводжує становлення і розвиток нових науково-практичних напрямків. Отже, логістика розглядається як теорія і практика управління матеріальними і пов'язаними з ними інформаційними і фінансовими потоками.

Ключові слова: логістика, управління, підприємство, ефективність.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що ефективність господарської діяльності підприємств залежить від усього спектру показників логістики поставок: від надійності до ціни одиниці матеріального ресурсу. Економічна ефективність підприємства залежить від управлінських рішень у системі закупівля – транспортування – поставки [1].

Незважаючи на наукові досягнення, функціонування логістичних систем на вітчизняних підприємствах знаходиться в початковому стані свого розвитку.

Логістичні системи функціонують в умовах чітко вираженої невизначеності, турбулентності зовнішнього середовища, для роботи торгівлі характерні випадкові процеси. Тому, неодмінною умовою якісної логістичної системи є здатність до адаптації. Висока надійність та стійкість –

фундаментальні принципи її функціонування. Це, в свою чергу, створює передумови для перманентного удосконалення процесів планування логістичної діяльності підприємств всіх форм власності.

Сутність сучасних логістичних концепцій являють собою систему поглядів, певне усвідомлення явищ, процесів та предметів; основний конструктивний принцип різних видів діяльності[1]. Логістичні концепції дозволяють на єдиній методологічній основі визначити властивості і характеристики логістичних процесів, закономірності формування і розвитку товарних ринків, встановлення функції господарської діяльності в системі ринкових відносин.

На протязі 80-90-х років XX століття завдяки розвитку інформаційно-комп'ютерних систем логістичні концепції були значно модифіковані відповідно до потреб ринку. Новий розвиток отримали логістичні системи MRP/DRP і виникли їх сучасні модифікації - MRP II та DRP II, і значно розширилися їх логістичні функції. В цей період виникли також нові концепції логістики, такі як: "Lean production" ("худе виробництво"), QR (швидке реагування на попит), CR (безперервне поповнення запасів), AR (автоматичне поповнення запасів), оптимізовані логістичні системи типу OPT, модифіковані версії KANBAN і тощо. В той же час в галузі фізичного розподілу продукції широко впроваджувалася контейнеризація перевезень на базі концепції "точно-вчасно"[2]. На даному етапі продовжується вдосконалення існуючих концепцій, а також пошук різноманітних їх комбінацій, здійснюються спроби інтеграції всіх концепцій в єдину модель.

Однією з найбільш популярних логістичних концепцій, на основі якої розроблено і функціонує велика кількість мікрологістичних систем є концепція "планування потреб/ресурсів". На ній базуються логістичні системи "штовхаючого" типу.

Базовими мікрологістичними системами, які ґрунтуються на цій концепції у виробництві і постачанні є системи "планування потреби в матеріалах/виробничого планування потреби в ресурсах" (MRP I /MRP II), а в

дистрибуції (розподілі) — системи "планування розподілу продукції/ресурсів" (DRP I / DRP II)[2].

Головним завданням MRP є забезпечення гарантії наявності в необхідній кількості певних матеріалів (комплектуючих) у будь-який момент часу в рамках терміну планування[3]. Принципи функціонування MRP базуються на формуванні, контролі та, за необхідності, коригуванні параметрів надходження матеріальних ресурсів у такий спосіб, щоб всі матеріали, необхідні для виробництва, надходили до моменту їх споживання. Ці технології пов'язують окремі підрозділи підприємства, що займаються питаннями управління постачанням, виробничими процесами, обслуговуванням складів.

Основними цілями систем MRP є: задоволення потреби у матеріалах, компонентах і продукції для планування виробництва і доставки споживачам; підтримка низького рівня запасів матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва, готової продукції; планування виробничих операцій, графіків доставки та закупівельних операцій [4]. У процесі реалізації цих цілей система MRP забезпечує потік планової кількості матеріальних ресурсів і запасів продукції на горизонті планування. Система MRP спочатку визначає, скільки та в які строки необхідно виготовити кінцевої продукції. Потім система визначає час і необхідну кількість матеріальних ресурсів для виконання виробничого розкладу.

Основними перевагами використання системи MRPI є гарантія своєчасного надходження матеріалів і комплектуючих; оптимізація складських запасів та прискорення їх обігу; скорочення кількості випадків невиконання договірних зобов'язань по поставках готової продукції; впорядкування виробництва внаслідок контролю статусу кожного матеріалу, починаючи від формування замовлення на цей матеріал до його втілення в готовому виробі[5].

Таким чином можемо зробити наступні висновки. Встановлено, що логістичні концепції дозволяють на єдиній методологічній основі визначити властивості і характеристики логістичних процесів, закономірності формування і розвитку товарних ринків, визначити функції господарської діяльності в

системі ринкових відносин. Виявлено, що на даному етапі продовжується вдосконалення існуючих концепцій, а також пошук різноманітних їх комбінацій, здійснюються спроби інтеграції всіх концепцій в єдину модель. Процес стратегічного планування логістичної діяльності є складовим елементом процесу стратегічного планування та процесу логістичного планування. На функціональному рівні логістичне стратегічне планування полягає у підвищенні корисного ефекту від повноцінного використання логістичних функцій. Засобом досягнення поставленої мети має стати оптимізація логістичних функцій. При цьому логістичний стратегічний аналіз на функціональному рівні полягає в ідентифікації логістичних функцій, які приносять результат і цінність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаренкова Г.М. Фінансові потоки в системі економічних відносин: Монографія. – Х.: ВД "ІНЖЕК", 2006. – 328 с.
2. Бажин И.И. Логистика: Компакт-учебник. – Х.: Консум, 2013. – 239с.
3. Альбеков А.У., Федько В.П., Митько О.А. Логистика коммерции. – Ростов н/Д.: Феникс, 2011. – 512 с.
4. Бауэрсокс Дональд Дж., Клосс Дейвид Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок: Пер. с англ. – М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2011. – 640 с.
5. Власова Н.О., Пономарьова Ю.В. Формування ефективної закупівельної політики підприємств роздрібної торгівлі: Навч. посіб. – Х., 2013. – 144 с.

УДК 336.232 (477-72)

**ФАНДРАЙЗИНГ ЯК МЕТОД ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО
ВАЖЛИВИХ ПРОЄКТІВ ТА РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

Теслюк Софія Анатоліївна,
к.е.н., доцент, старший викладач кафедри фінансів
Дмитрук Ірина Ярославівна,
Студентка гр.ФІК -52, спец.072 «Фінанси
банківська справа і страхування»
Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Анотація: у публікації досліджено особливості фандрайзингу як ефективного інструменту залучення коштів для реалізації соціально важливих проєктів, а також використання позабюджетних ресурсів для розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. Виокремлено сутність та основні завдання фандрайзингової діяльності. Обґрунтовано переваги використання фандрайзингу для територіальних громад. Проведено аналіз здійснення благодійних практик українців. Узагальнено фактори впливу на розвиток фандрайзингу, що стимулюють та обмежують його; запропоновано заходи щодо забезпечення належного розвитку фандрайзингу в Україні та на рівні територіальних громад.

Ключові слова: фандрайзинг, муніципальний фандрайзинг, децентралізація, благодійність, громадські організації.

Реформа децентралізації поставила перед об'єднаними територіальними громадами принципово нові завдання щодо економічного зростання, забезпечення соціальних стандартів жителів громади, розвитку інфраструктури, надання адміністративних послуг та інші, але разом з тим створила і нові можливості. Недостатній обсяг фінансових ресурсів є основною трудностю для забезпечення виконання покладених на органи місцевої влади завдань та

функцій щодо підтримки як економічного, так і соціально-культурного розвитку громади. Вирішення цієї проблеми лежить у площині залучення додаткових фінансових ресурсів.

Зростання ролі організацій громадянського суспільства, які здатні допомогти місцевим територіальним громадам у вирішенні соціальних проблем громадян, сприяє розвитку фандрайзингу в Україні як інструменту пошуку джерел ресурсів тим, хто їй потребує.

Саме тому актуальним на сьогодні для місцевих органів влади є вміння знайти необхідні фонди, викликати інтерес до свого проєкту, презентувати його, чітко сформулювати цілі та мету, розробити програму заходів для залучення додаткових ресурсів для реалізації програм та соціально важливих проєктів. Дослідженню фандрайзингу присвячені роботи провідних вітчизняних та закордонних науковців: Чернявської О.В., Соколової А.М.[1], Комаровського О.В., Тульчинського Г.Л. та інших.

У процесі реалізації реформи децентралізації важливе значення має рівень фінансової забезпеченості об'єднаних територіальних громад для виконання ними повноважень та реалізації поставлених завдань. Одним із методів пошуку додаткових небюджетних джерел, ефективність якого підтверджена світовим досвідом, є фандрайзинг.

Термін «фандрайзинг» є запозиченням з англійської (fund - «кошти, фінансування», to raise - «піднімати, добувати, збирати») [1].

Визначення фандрайзингу в літературі розглядається по-різному, у широкому розумінні фандрайзинг – це пошук ресурсів (людей, устаткування, інформації, часу, грошей та іншого) для реалізації проєктів та підтримки існування організації. У вузькому значенні фандрайзинг являє собою «спеціально організований процес збирання коштів для недержавних організацій або для забезпечення соціальних програм».

Слід відмітити, що фандрайзинг передбачає не тільки залучення фінансових коштів від приватних осіб або організацій на реалізацію соціально значущих проєктів у сфері культури, але й залучення людей та організацій до

суспільного подолання наявних соціально значущих проблем.

Основні завдання фандрайзингової діяльності відображенні на рис.1.

Вирішення кожного завдання потребує особливого підходу до інструментів, розробки змісту, форм і методів відповідного напрямку діяльності організації.

Рис 1. Основні завдання фандрайзингу [2, с. 307].

Досліджуюючи муніципальний фандрайзинг, В. Козак розкриває його як «залучення та акумулювання ресурсів з різних джерел на соціальні та економічно важливі цілі. Основний метод муніципального фандрайзингу – реалізація спільних програм, учасниками яких є представницький орган територіальної громади, представники бізнесу та пересічні громадяни» [3].

Джерелами ресурсів муніципального фандрайзингу є бюджети державного, регіонального або місцевого рівнів; позабюджетні фонди; вітчизняні фонди і організації; участь в міжнародних програмах; гранти зарубіжних фондів; добровольчі ресурси; краудфандинг [4].

Перевагами використання фандрайзингу як інструменту розвитку територіальних громад є :

1) Підвищення якості життя громадян, адже реалізація залучених фінансових ресурсів допоможе вирішити суспільно важливі потреби та

проблеми соціально економічного розвитку громади.

2) Становлення соціального партнерства, оскільки завдяки фандрайзингу відбувається налагодження комунікації та співпраці між органами влади та економічними агентами.

3) Стимулювання гуманітарного розвитку, тому що залучення позабюджетних ресурсів до реалізації проєктів в освітній чи культурній сфері, науковій діяльності сприяє підвищенню якісних параметрів та інклюзії відповідних суспільних послуг, що має значний позитивний вплив на інтелектуальний та духовнокультурний розвиток громади.

Для успішного використання фандрайзингу у діяльності ТГ повинні бути виконані певні умови:

– територіальна громада повинна мати наявність стратегії розвитку з чітко визначеними програмами хоча б на 2-3 роки;

– робота з фандрайзингу повинна проводитися на регулярній основі, а не тоді, коли гостро відчувається нестача фінансових ресурсів;

– основний пріоритет – це вирішення важливих проблем територіальної громади, а не залучення коштів;

– робота повинна проводитися з максимально великою кількістю грантодавців;

– у територіальній громаді повинна бути сформована хороша команда фахівців, що займаються фандрайзинговою діяльністю;

– у вирішенні проблем розвитку територіальної громади повинна бути підтримка її керівництва з боку громадськості та бюджетних установ вищого рівня;

– слід уникати ризикованих заходів та проєктів;

– повинна бути сформована ефективна система контролю діяльності у сфері фандрайзингу, у тому числі раціональності витрачання ресурсів [3].

Досвід закордонних та вітчизняних організацій, які займаються фандрайзинговою діяльністю, свідчить про те, що донори частіше вкладають ресурси в реалізацію конкретних та короткострокових програм та проєктів, які

мають чітку соціальну спрямованість: соціальна та медична допомога і реабілітація; інклюзія; допомога дітям; культура та мистецтво; екологія; соціальні послуги; освіта; захист прав громадян, сприяння розвитку громадянського суспільства та регіонів.

Розвиток благодійності, зокрема фандрайзингової діяльності має важливе значення і для самої України. Адже, значущість благодійності в країні підкреслює той факт, що у світі щороку формується рейтинг країн за рівнем благодійності, який можна вважати як показником рівня соціального розвитку держави.

За інформацією зі звіту World Giving Index, котрий щороку укладає британська компанія Charities Aid Foundation, у рейтингу благодійності Україна піднялася з 81 у 2018 році на 20 місце у 2020 в Світовому індексі благодійності (World Giving Index). Всі три показники (грошові пожертвування, допомога незнайомим людям та волонтерство) покращилися, і сукупний індекс склав 43% (для порівняння в 2018 році - 29%).

За даними звіту:

- 6% українців надавали різноманітну допомогу незнайомим людям,
- 43% жертвували кошти на благодійність,
- 19% витрачали свій час на волонтерство у громадських організаціях

[5].

За даними дослідження, що проводилось Українським центром вивчення громадської думки "Соціоінформ" на замовлення Zagoriy Foundation, найбільшу допомогу отримують важкохворі — 50% інвестицій, 18% пожертв іде на армію, 14% — на соціально вразливі групи, по 13% — це релігійні пожертви та пожертви для людей з інвалідністю та психологічними розладами [6]. (рис 2).

ТОП-сфери здійснення благодійних практик українців протягом останнього року

Крім того, зрідка було згадано такі сфери як: люди з ВІЛ/СНІД; особи з алко-/нарко- чи іншими залежностями; колишні ув'язнені; спорт.

Рис.2 Сфери здійснення благодійних практик українців [6].

В Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, станом на 01.01.2020, зареєстровано 1 350 627 юридичних осіб, з яких, за даними ДПС України, 202 623 — неприбуткові організації, що складає 15% від загальної кількості юридичних осіб.

В звіті ОЕСР наводяться порівняльні дані кількості благодійних організацій до чисельності населення. Приміром, у Франції на 66,9 млн населення існують 4,2 тис. благодійних організацій, в Італії на 60,4 млн населення — 98,2 тис. благодійних організацій, в Колумбії — на 49,8 млн населення — 44 тис. благодійних організацій. В Україні 41,7 млн населення та 202,6 тис. благодійних організацій, в порівнянні із іншими країнами це високий показник [7].

В умовах розвинутого громадянського суспільства фандрайзинг є привабливим інструментом реалізації власних соціальних ініціатив. Однак в Україні фандрайзингова діяльність зіштовхується з низкою проблем, які потребують швидкого вирішення. Адже відсутність сприятливого податкового

законодавства (податкові пільги, стимули) для розвитку благодійництва; нестабільна система оподаткування; нерегульовані правові проблеми неприбуткових громадських організацій; відсутність інформації щодо цілей соціального проєкту та системи оцінки його ефективності, а також професіоналізму у його створенні; відсутність прозорої фінансової звітності некомерційної організації; низький кваліфікаційний рівень управлінських навичок керівників неприбуткових організацій перешкоджає досягненню ефективного результату фандрайзингової кампанії.

Подоланню проблем з фандрайзингу може сприяти вивчення та впровадження зарубіжного досвіду з даної сфери, а саме: створення законодавчих (податкових, правових) умов, які дозволили б розширити можливості фандрайзингу та донорів, проведення загальнонаціональних конкурсів, метою яких є заохочення та популяризація благодійності, прийняття активної фінансової та волонтерської участі самої держави разом із бізнес-структурами у соціально важливих проєктах, оснащення комп'ютерних систем спеціалізованим програмним забезпеченням з фандрайзингу, тощо.

Важливим поштовхом у розвитку фандрайзингової діяльності на рівні територіальних громад, є участь працівників органів місцевого самоврядування у різноманітних навчальних програмах, спрямованих на підвищення їх компетентності в цих питаннях. За допомогою отриманих знань фахівці органів місцевого самоврядування зможуть ефективно віднаходити додаткові ресурси для посилення фінансової бази місцевого самоврядування та матимуть можливість надавати підтримку неурядовим та громадським організаціям у підготовці проєктів для донорських організацій.

Отже, розширення повноважень та обмеженість фінансових можливостей місцевого самоврядування актуалізує питання пошуку альтернативних джерел і механізмів фінансування суспільних потреб. У цьому контексті значні перспективи застосування має фандрайзинг як інструмент залучення зовнішнього фінансування для реалізації неприбуткових проєктів місцевого розвитку. Для розвитку фандрайзингової діяльності в Україні потрібно

створити сприятливі умови як з боку держави, так і з боку суспільства, використовуючи напрацювання зарубіжних громадських організацій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чернявська О.В., Соколова А.М. .Фандрайзинг: навч. посіб. К.: "Центр учбової літератури", 2013. 188 с.

2. Н.С. Ситник. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навч. посіб. Видавництво «Апріорі» Львів, 2019. 534 с.

3. Козак В. Фандрайзинг як інструмент розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. № 3. С. 131–141.

4. Краудфандинг и фандрайзинг как способы успешного привлечения ресурсов для устойчивой работы организации. Белгород : ООО «КОНСТАНТА», 2017. 40с.

5. Україна на 20 місці в світовому рейтингу благодійності. URL : <https://konkurent.ua/publication/78006/ukraina-vtrapila-do-top-20-krain-za-vsivnitnim-reytingom-blagodiynosti/> (дата звернення: 03.11.2021 р.)

6. Все про благодійність в Україні у цифрах і фактах: куди розвивається, скільки українців жертвують і що треба знати. URL : <https://rubryka.com/article/charity-ukraine/> (дата звернення: 03.11.2021 р.)

7. В Україні багато благодійних організацій і мало людей, готових жертвувати кошти. Чому? URL : <https://www.ap-center.com/publikatsiyi/v-ukrayini-bagato-blagodijnyh-organizatsij-i-malo-lyudej-gotovyh-zhertvuvaty-koshty-chomu/> (дата звернення: 03.11.2021 р.)

ПРОБЛЕМА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Ширяєва Людмила Володимирівна,

доктор економічних наук, професор
Одеський національний морський університет
м. Одеса, Україна

Куневич Ганна Андріївна,

студентка ННІМБ
Одеський національний морський університет
м. Одеса, Україна

Ключові слова: нелегальні доходи, тіньова економіка, легалізація доходів, національна безпека, фінансова безпека

Стрімкий розвиток фінансових технологій у сучасному світі та глобалізація економіки поряд з позитивними аспектами, викликає збільшення кількості грошей кримінального походження. У зв'язку з цим, проблема легалізації злочинних доходів є загрозою стабільної фінансової ситуації в багатьох країнах світу, зокрема в Україні. Фінансування тероризму, фінансові шахрайства, контрабанда та інша організована злочинність породжують створення різних схем «відмивання» грошей.

Боротьба з легалізацією злочинних фінансів постає питанням національної безпеки країни, тому розгляд цієї проблеми є актуальним.

Праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених присвячені дослідженню проблеми «відмивання» нелегальних доходів та протидії цьому процесу, серед яких Дж. М. Б'юкенен, Ч. Беккарія, Р. Зелтен, М. Ольсон, Л.М. Бабій, В.І. Антипов, В.В. Лисенко та інших. Науковці сформуливали велику кількість важливих аспектів щодо вирішення проблеми легалізації доходів протиправного походження. Але сучасне становище фінансової безпеки держави потребує подальшого дослідження цього питання та виявлення

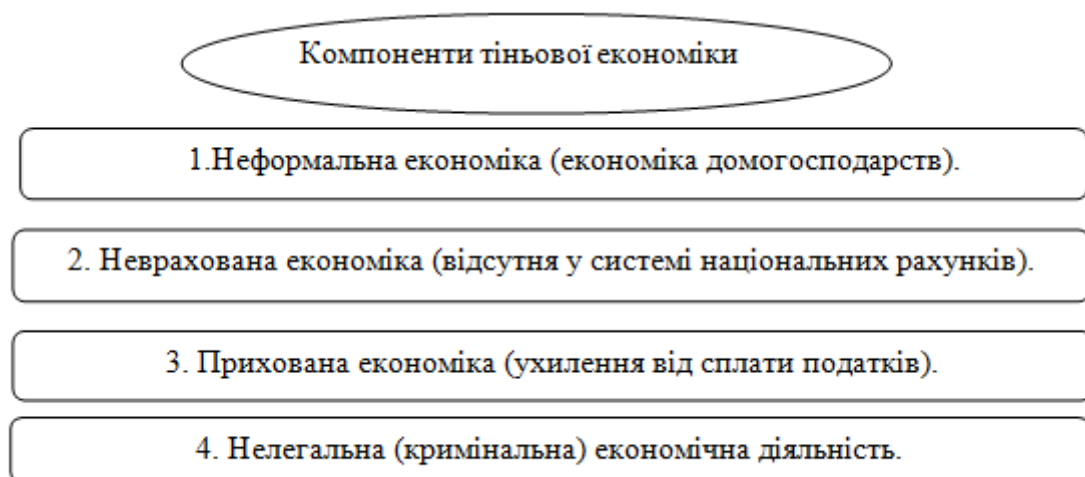

ефективних способів боротьби з поширенням відмивання коштів.

На думку О. М. Бандурка приховання істинного власника незаконно набутих доходів та джерела отриманих матеріальних цінностей, перетворення незаконної готівки в іншу форму активу є визначенням легалізації грошових коштів.

Вчені економісти посилаються на те, що питання легалізації злочинних доходів має зв'язок з поняттям «тіньової економіки». Тіньову економіку пояснюють як економічну діяльність, заборонену законодавством, здійснювану без врахування офіційної статистики та не долучену до складу ВВП. [1, с. 57]

Слід зазначити, що за даними Міністерства економіки України за 1 квартал 2021 року рівень тіньової економіки становив 30% від обсягу офіційного ВВП, що підкреслює гостроту проблеми, яка розглядається в сучасній економіці України.

Рис. 1. Базові компоненти тіньової економіки. [2, с. 9]

Більшість науковців стверджують, що легалізація злочинних коштів є найприбутковішим видом незаконного підприємництва. Ці процеси становлять соціальну небезпеку, а саме відволікання ресурсів, призначених для суспільного розвитку. [3, с. 291] Треба також зазначити, що боротьба з відмиванням незаконних коштів є складним, багатofункціональним питанням, адже вона стосується економічної безпеки держави. Науковці відзначають, що для профілактики цієї проблеми мають бути розглянуті наступні питання:

- 1) встановлення дійсного походження незаконно отриманих майнових

цінностей;

2) врахування міжнародного характеру злочинної діяльності щодо легалізації злочинних доходів;

3) удосконалення законодавства та встановлення чіткої нормативної бази, щодо понять і процедур, пов'язаних з легалізацією коштів.

4) формування несприйняття злочинних дій, які розглядаються в суспільній свідомості. [4, с. 5]

З огляду на викладене вище, можна зробити висновок, що дана проблема негативно впливає на такі показники, як ВВП, доходи домогосподарств і держави, обсяги торгівлі, зайнятість населення, що в свою чергу сповільнює економічний розвиток країни. Крім того, на світовому рівні країни не бажають співпрацювати з ненадійним партнером, що створює для нього низку проблем на макроекономічному рівні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Приступа Т.В., Чайковська М.А. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток України. – З.: Приазовський економічний вісник – 2019. – №1 (12). – С. 56 – 61.

2. Т.І. Єфименко, С.С. Гасанов, О. Є. Користін та ін. Розвиток національної системи фінансового моніторингу – К. : ДННУ «Акад. фін. управління» –2013. – 380 с.

3. Резнік О. М., Щербак Н.М. Вплив легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, на фінансову систему України. – З.: Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий журнал». – 2021. – №3. С. 290-293.

4. Баштанник В.В., Терханов Ф.І. Удосконалення державного управління у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. – Д.: Електронний збірник наукових праць «Публічне адміністрування: теорія та практика». – 2011. – №2 (6). С. 1-11.

**ВПЛИВ ОБЛІКОВОЇ СТАВКИ НБУ НА ГРОШОВО-КРЕДИТНУ
ПОЛІТИКУ В УКРАЇНИ**

Щетинін А. І.

д.е.н., професор

Пономарьова І. С.

студентка

Університет митної справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

Анотація. В статті оцінено вплив облікової ставки НБУ на грошово-кредитну політику в країні. Проведено аналіз статистичних даних щодо динаміки облікової ставки НБУ. З'ясовано недоліки впливу застосування облікової ставки. Зроблено висновок, що на сьогодні розмір облікової ставки сприяє стабілізації грошово-кредитного ринку.

Ключові слова: фінансова непорушність банківської системи, грошово-кредитна політика, облікова ставка, безготівкова емісія, цінова стабільність.

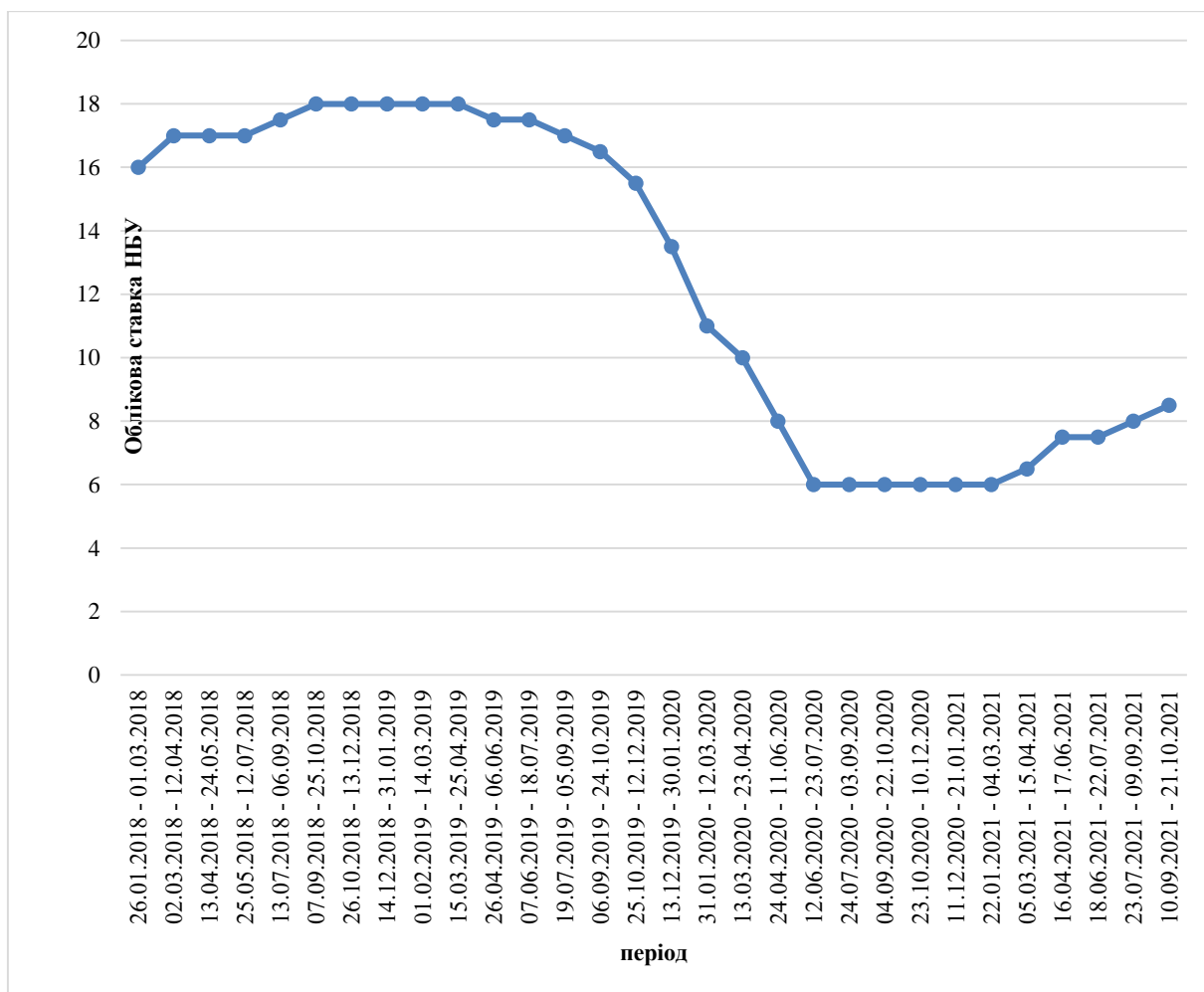
На сьогодні умови розвитку банківської системи України, забезпечення її фінансової непорушності не може існувати без реалізації центральним банком заходів грошово-кредитної політики. Базовою ціллю грошово-кредитної політики України є забезпечення цінової стабільності шляхом дотримання кількісних цілей щодо інфляції, а основним інструментом її реалізації виступає зміна ключової процентної ставки грошово-кредитної політики, адже саме вона чинить найбільш суттєвий вплив на стан грошово-кредитного ринку.

Головне завдання грошово-кредитної політики НБУ – підтримка стабільності національної грошової одиниці – гривні. Грошово-кредитна політика держави виконується через заходи системи управління з використанням прямих і непрямих органів регулювання, взаємопов'язаних з фінансовою непорушністю банківської системи. Пряме регулювання

здійснюється за допомогою адміністративних заходів у вигляді директив Національного банку. Але в основному в ринковій економіці здійснення грошово-кредитної політики відбувається за допомогою непрямих інструментів. Це зміна норми обов'язкового резервування, операції на відкритому ринку, а також зміна облікової ставки [1, с. 144].

Облікова ставка є ціною, за якою НБУ емітує гроші у процесі первинної безготівкової емісії. Облікову ставку можна вважати офіційною ціною грошей, на яку орієнтуються всі інші суб'єкти грошового ринку. Змінюючи рівень облікової ставки, Національний банк України має змогу впливати на пропозицію грошей.

Простежимо коливання облікової ставки НБУ в Україні за даними представленими на рис. 1.

Рис.1 Значення облікової ставки НБУ в Україні у 2018-2021 рр.

Проаналізувавши дані рис.1 можна стверджувати, що у 2019 році

порівняно з 2018 роком облікова ставка НБУ знизилась на 4,5 в.п з 18% до 13,5%. Протягом 2020 року облікова ставка НБУ хиталася, та наприкінці 2020 року значення облікової ставки досягло 6 %, тобто вона зменшилась на 7,5 в.п. порівняно з початком 2020 року. 2021 рік характеризується збільшенням облікової ставки до 8,5%. Найбільше ж значення облікової ставки НБУ за аналізований період досягнуте наприкінці 2018 року – початку 2019 року (18%), що насамперед пов'язане з агресивною політикою НБУ, щодо виведення неплатоспроможних банків з банківського сектору .

Проте, починаючи з 2019 до 2021 року облікова ставка НБУ знизилась з 18% до 8,5%. Зниження облікової ставки відображає підвищення стабільності в банківській системі і може стати приводом для деякої переоцінки ризиків української економіки з боку зовнішніх інвесторів, що підвищить інвестиційну привабливість України.

Таким чином, можна зробити висновок, що розмір облікової ставки визначається з дотриманням таких основних принципів:

- облікова ставка використовується Національним банком одночасно як засіб реалізації грошово-кредитної політики та орієнтир ціни на гроші;
- облікова ставка є одним із чинників, що характеризують основні напрями змін грошово-кредитного регулювання;
- облікова ставка є найнижчою серед процентних ставок, за якими Національний банк може підтримати ліквідність банків.

Але, застосування облікової ставки має і свої недоліки, адже її вплив на валютні відносини є опосередкованим. Це пояснюється тим, що в умовах низької облікової ставки операції з рефінансування є настільки доступними, що мотивація банків до залучення коштів на кредитному ринку знижується [2, с. 15].

Відповідно до грошово-кредитної політики, Правління Національного банку України на кінець жовтня 2021 року вирішило залишити облікову ставку на рівні 8,5% річних. Зазначений розмір облікової ставки сприятиме стабілізації на грошово-кредитному ринку завдяки збільшенню привабливості проведення

банківських операцій у гривні та стане сигналом щодо рішучості Національного банку України виконувати пріоритетну мету з досягнення та підтримки цінової стабільності в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пасічник І. В. Роль інструментів грошово-кредитної політики в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи України / І. В. Пасічник, Ю. П. Галушко // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2014. – № 1 (10). – С. 143–146.

2. Буковинський С. А. До питання розробки монетарної стратегії подолання стагфляційної кризи / С. А. Буковинський, Т. Є. Унковська, М. О. Джус // Науковий журнал "Економіка України". – 2015. – № 8. – С. 4-30

3. The World Bank Group. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2015/09/15/world-bank>

**УПРАВЛІННЯ, ЕВОЛЮЦІЯ ТА САМОРОЗВИТОК
ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ**

Яковенко Роман Валерійович,
к.е.н., доцент
Алексєєва Лариса Миколаївна,
Тертиця Олександр Олександрович
к.е.н., доцент
Економіко-технологічний інститут
імені Роберта Ельворті
м. Кропивницький, Україна

Анотація: Визначено принципи та закономірності еволюції та саморозвитку національної економіки, що здійснюється на основі зміни базових технологій створення засобів виробництва і предметів споживання. Розкрито загальні об'єктивні закони функціонування економічної генетики як джерела суспільного розвитку.

Ключові слова: управління, еволюція, саморозвиток, «довгі хвилі», біфуркація, природний відбір.

Еволюція та саморозвиток економіки здійснюється через періодичну зміну технологій, відповідних інституційних та соціальних трансформацій у суспільстві. Саме ці зміни визначають циклічний характер соціально-економічної еволюції. Використовуючи ідеї такої міждисциплінарної науки, як синергетика, яка вивчає еволюційні механізми в різних природних явищах і вважає цей механізм у принципі однаковим як для живої матерії, так і для суспільних явищ, слід визначити такі основні принципи, за якими здійснюється еволюційний розвиток соціально-економічної матерії, і визнання яких, при здійсненні переходу до ринкових відносин, набагато полегшить цей перехід.

1. Базовими принципами, які зумовлюють життєздатність системи, в тому числі економічної, є її спроможність до самоорганізації та саморозвитку.

2. Система стає здатною до самоорганізації тільки за умови зниження її ентропії, тобто коли потік придбаної енергії перевищує потік витраченої. Щодо економічної системи – це вимога ефективності виробництва (доходи мають перевищувати витрати). У процесі еволюції реалізуються саме ті форми організації, які спроможні зменшити ентропію системи (підвищити ефективність виробництва) [6, с. 103].

3. Процес самоорганізації та саморозвитку в системі проходить у відповідності з тріадою Дарвіна: спроможність до змін, спадковість та природний відбір.

4. Механізм самоорганізації та саморозвитку системи відбувається за алгоритмом випадкового (стохастичного) пошуку, що органічно притаманне природі на всіх її рівнях.

5. Пошук загального оптимуму системи, коли він може не збігатися з оптимумами для локальних підсистем (випадок з економічною системою), може бути тільки стохастичним, бо найбільш раціонально ця колізія знімається саме в процесах самоорганізації.

6. Еволюційний процес відбувається шляхом чергування повільної стадії розвитку певної системи та стадії стрибкової зміни форми її організації. Ця зміна відбувається через проходження стану біфуркації (катастрофи) системи, коли наявні зв'язки та взаємозалежності елементів системи слабшають та генерується відносно безладдя. Потім система в процесі самоорганізації набуває нової, ефективнішої форми організації.

7. Система, що чинить опір цій творчій дезінтеграції та реінтеграції, зазнає поступової ерозії встановленого порядку, тому що потребує занадто великої кількості енергії на її штучний захист від еволюційних змін і трансформації.

8. На стадії повільного розвитку системи їй притаманне виконання детермінованих і визначених законів, але навколо точок біфуркації діють випадкові закони, які спричиняють стохастичний вибір нової траєкторії подальшого розвитку та нової структури.

9. Головною особливістю еволюційного механізму є невизначеність майбутнього. А проходження системою точки біфуркації вказує на те, що вже й зворотного ходу еволюції немає. Проте труднощі пов'язані з тим, що після точки біфуркації система має декілька ймовірних шляхів розвитку.

10. Зростання складності виходу системи на шлях еволюції призводять і до такого наслідку, як збільшення кількості вірогідних ситуацій виникнення біфуркаційного стану в системі. Тобто число можливих шляхів еволюційного розвитку для, наприклад, економічної системи збільшується в міру просування вздовж вісі поступу історії людства. Процес саморозвитку призводить до зростання різноманітності організаційних форм еволюції.

Еволюційний процес в економічній системі відбувається через інноваційний процес. Технологічні інновації, ніби локомотиви, тягнуть за собою модернізацію і структурну перебудову суспільства, що змінюється під впливом еволюційних катастроф (біфуркацій). Підприємці-інноватори уособлюють собою механізм і головних дійових осіб „природного відбору” шляхів розвитку суспільства. Тому для державного управління пріоритетними мають бути заходи, що сприяють розвитку інноваційних якостей суспільства (країни). Ці якості пов'язані з високим рівнем освіти, професійної підготовки, науки і техніки, сприятливим кліматом для пришвидшення інноваційних процесів, тобто з усім тим, що характеризує технологічний динамізм країни, який саме й зумовлює ефективність еволюційного розвитку держави.

Еволюційний погляд на сутність економічної теорії розвитку тісно пов'язаний з концепцією економічної генетики, яку вперше сформулював Микола Дмитрович Кондратьєв (Росія, 1892–1938). Він писав: „основними розділами номографічної економічної теорії можна вважати статику, динаміку й генетику. ...Сучасна методологія економічної науки окреслює та намагається констатувати тільки поняття економічної статички та динаміки. Лише після цього ми висунемо поняття економічної генетики й обґрунтуємо підмурок необхідності трьохчленного розділення номографічної теорії”. Хоча сам Кондратьєв обмежився лише постановкою питання, але через „теорію довгих

хвиль” він показав, що саме технологічні зміни впливають на глобальний еволюційний тренд довгострокового коливання кон’юнктури. Тобто, по суті довів, що теорія статичної й динамічної стосується коротко- та середньострокової кон’юнктури, а епохальний еволюційний тренд пов’язаний з технологічними змінами, які мають генетичну чи ендогенну природу.

Термін „генетика” запозичений з біології, де ним позначається наука, яка вивчає властивості спадковості та мінливості різних органічних форм. Економічна генетика повинна аналізувати та узагальнювати механізм ендогенного розвитку економічної системи, закономірності виникнення в діючій системі нових якостей, їх закріплення та відтворення. Річард Нельсон (США, 1930 р.н.) та Сідней Уінтер (США, 1935 р.н.) вважають сферою генетичного аналізу господарюючих суб’єктів, а правила поведінки фірм, як частин популяції – аналогами генів. Економічна генетика являє собою необхідну частину теорії, яка поєднує два крупні блоки господарської реальності: глобальні процеси еволюції та локальні закономірності традиційного короткострокового та довгострокового (середнього) економічного зростання, тобто об’єднує в певну цілісність теорії статичної й динамічної.

Відмінною рисою генетичного підходу є розуміння того факту, що економічна система розвивається не раптово й одночасно в усіх своїх ланках, а втягується в еволюційну траєкторію поступово, йдучи за своїми інноваторами-піонерами, які першими пробивають дорогу і знаходять правильний шлях. Тому дуже важливою категорією в генетичній економіці є так зване „ядро саморозвитку” економіки. Цим ядром, як вже зазначалося, є інноваційні виробництва, які продукують нові засоби виробництва, причому саме базові та поліпшуючі інноваційні технології та продукти.

Існують такі властивості ядер саморозвитку.

1. На структуру галузей і виробництв, що становлять ядро саморозвитку, виключний вплив має науково-технічний прогрес. Базові інновації впроваджуються саме через виробництва таких ядер. Але даному ядру властива зміна відкритого (на інноватора) та закритого (замкнутого) режимів

функціонування. Останній означає, що виробництво-інноватор стає традиційним, оскільки воно починає обслуговувати функціонування відповідного новоутвореного технологічного укладу суспільства.

2. Якщо в економічній системі одночасно існує декілька технологічних укладів, кожний з яких являє собою цілісний контур відтворення, то кожному з таких укладів має відповідати власне ядро саморозвитку. Тобто таких ядер може бути декілька.

3. Кожний черговий кондратьєвський цикл формується тоді, коли ядро саморозвитку технологічного укладу, що домінує, створює ядро нового технологічного укладу. Якщо звичайні бізнес-цикли частіше виникають як наслідок коливання попиту та пропозиції продуктів кінцевого споживання, то цикли „довгих хвиль” пов’язані з формуванням нових ядер саморозвитку, тобто ніби народжуються з глибин економічної системи.

Національна економіка спирається на джерела та основи саморозвитку економіки, які представлені суперечностями технологічних, соціальних та соціально-економічних укладів.

Технологічний (техніко-економічний) уклад – це досягнутий рівень технологічних процесів, який визначається впровадженням певних базисних інновацій та замкнутим циклом відтворення засобів виробництва. На сьогоднішній день розрізняють 6 технологічних укладів, які характеризуються періодом їх впровадження та розквіту [1, с. 66]:

1) 1779-1830 рр. – механізація текстильної промисловості, зародки машинобудування. Країни: Велика Британія, Франція, Бельгія, Голландія;

2) 1830-1880 рр. – паровий двигун. Країни: Велика Британія, США, Італія, Швеція, Австро-Угорщина;

3) 1880-1930 рр. – електродвигун, електроенергія, теплові електростанції, сталь, верстатобудування, чорна та кольорова металургія, хімія, вугілля (головний енергоносіє), залізниця. Виникають предмети праці, що заміняють метал. Розвиток предметів споживання, зокрема побутової техніки. Країни: Данія, Іспанія, Швеція, США, Німеччина;

4) 1930-1980 рр. – двигун внутрішнього згорання, подальший розвиток хімічної промисловості, автомобілебудування, літакобудування, широке впровадження радіотехнологій, нафта (головний енергоносіє), автоматизація виробництва, підвищення вимог до кваліфікації робітників, автотранспорт. Країни: Японія, СРСР, країни Західної Європи;

5) 1980-1998 – інформаційні та комунікаційні технології, аерокосмічна техніка, електроніка, комп'ютерна техніка, широке впровадження Інтернету, науковомістке виробництво, альтернативні джерела енергії, в тому числі атомна, природний газ, біотехнології. Країни: США, Японія, Велика Британія, Франція;

6) 1998-??? – нанотехнології, гена інженерія, штучний інтелект, тонка хімія, економіка уречевленої праці, нові конструкційні матеріали – пластик, металокераміка. Країни: абсолютний лідер – Японія.

Будь-яка економіка є технологічно багатукладною, в ній одночасно мають місце різні технологічні уклади [7]. В розвинутому світі домінують третій, четвертий і п'ятий технологічні уклади, з безумовним домінуванням п'ятого та появою елементів шостого. В Україні домінуючим є симбіоз третього і четвертого укладів, з достатньо розвинутими елементами п'ятого в аерокосмічній галузі, танкобудуванні, атомній енергетиці.

Суспільно-виробнича технологія показує відношення людини до природи і характеризується рівнем розвитку засобів праці, методами праці, рівнем створених матеріальних і духовних благ [2, с. 67].

Технологічний спосіб виробництва складається з поєднання суспільно-виробничої технології та організації виробництва, і визначає тип цивілізації – доіндустріальний, промисловий чи постіндустріальний.

Соціальний уклад – система відтворення людини як особистості, що включає в себе дві складові:

а) активну – професійно-освітній потенціал;

б) інерційну – сукупність національно-культурних норм, традицій, правил, менталітет.

Соціально-економічний (економічний) уклад характеризується історично визначеною формою привласнення умов, знарядь і результатів праці. В Україні формуються дрібнотоварний та приватнопідприємницький уклади, в яких домінують приватна власність без використання та з використанням найманої праці, а також колективного і державного укладів, з властивими їм формами власності.

Багатоукладність національної економіки та суперечності, що виникають між технологічним, соціальним та економічним укладами складають джерело саморозвитку економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Пік”, 2009. – 548 с. : іл.
2. Яковенко Р. В. Національна економіка : навч. посіб. / Роман Яковенко. – [2-ге вид., випр.]. – Кіровоград : „КОД”, 2010. – 548 с. : іл.
3. Яковенко Р. В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник / Роман Яковенко. – [Вид. 2-ге, випр.]. – Кіровоград : видавець Лисенко В.Ф., 2015. – 130 с.
4. Яковенко Р. В. Основи теорії економіки для технічних спеціальностей : навч. посіб / Роман Яковенко. – Кіровоград : „Поліграф-Сервіс”, 2009. – 120 с. : іл.
5. Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки : конспект лекцій / Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 40 с. : іл.
6. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін : навч. посіб. / Бажал Ю. М. – К. : Заповіт, 1996. – 240 с.
7. Яковенко Р. В. Основи саморозвитку економіки держави [Електронний ресурс] / Р. В. Яковенко. – Режим доступу : <http://tusovka.kr.ua/news/2018/01/29/osnovi-samorozvitku-ekonomiki-derzhavi>. – Назва з титул. екрану.

LEGAL SCIENCES

УДК 343.131.4

ОБЩИЕ ПРИНЦИПЫ И ОСОБЕННОСТИ НОВОГО КОДЕКСА О ПРАВОСУДИИ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ГРУЗИИ

Абашидзе Гиви Арчилович

Доктор права, профессор

Батумского государственного университета,

им. Шота Руставели

Нижарадзе Лиана Автандиловна

Магистр права

Аннотация: Новый Кодекс о правосудии в отношении несовершеннолетних Грузии определяет различные общие принципы судопроизводства по делам несовершеннолетних, которые представлены в этой статье в виде тезисов.

Ключевые слова: несовершеннолетний, правосудие, Кодекс о правосудии в отношении несовершеннолетних Грузии, принцип, права.

Преступность несовершеннолетних - одна из важнейших проблем в сфере уголовного права, так как она оказывает долгосрочное влияние на криминогенную ситуацию в стране. Кодекс о правосудии в отношении несовершеннолетних Грузии был принят в июне 2015 года, в нем определены его стратегические цели, задачи и приоритеты.

Основная цель Кодекса - защита интересов несовершеннолетних в судебном процессе, ресоциализация-реабилитация несовершеннолетних, находящихся в конфликте с законом, защита прав несовершеннолетних жертв и несовершеннолетних свидетелей, предотвращение новых преступлений и поддержание правопорядка. [1]

Кодекс устанавливает общие руководящие принципы отправления правосудия по делам несовершеннолетних, отличные от других правовых норм, таких как: приоритет интересов несовершеннолетних, запрет дискриминации, благополучие гармоничного развития несовершеннолетних, посредственность, участие несовершеннолетних. в процессе отправления правосудия в отношении несовершеннолетних недопустимость задержек в процессе отправления правосудия в отношении несовершеннолетних, осуждение несовершеннолетних, защита частной жизни несовершеннолетних, индивидуальный подход к несовершеннолетним и процессуальные права несовершеннолетних.

Перечисленные принципы, которые законодательный орган объявил правонарушением среди несовершеннолетних, являются шагом вперед. Они хорошо выражают основную идею и современные подходы ювенальной юстиции.

Кратко рассмотрим каждый из них в виде тезисов.

1. Приоритет интересов несовершеннолетних

Этот принцип является основным принципом работы с несовершеннолетним в процессе его / ее дела. Защита интересов ребенка - это современная концепция реализации его прав. Учет этого принципа обязателен практически на всех этапах работы с несовершеннолетним. В частности, при выборе мер пресечения следует учитывать интересы ребенка.

Наилучшие интересы несовершеннолетнего должны определяться в соответствии с международными стандартами и индивидуальными характеристиками несовершеннолетнего, а также его или ее мнением [2].

Представление о наилучших интересах несовершеннолетнего объединяет две проблемы: контроль и поиск решения. Критерий контроля означает обеспечение надлежащего выполнения ребенком прав и обязанностей по отношению к нему. И критерий поиска решения - при принятии решения необходимо найти и оценить все возможные решения в каждом конкретном случае, который отвечает интересам ребенка. [3. pp.73-74].

2. Запрещение дискриминации

Кодекс о правосудии в отношении несовершеннолетних запрещает дискриминацию в отношении несовершеннолетнего, а также его или ее законного представителя, что включает как прямую, так и косвенную дискриминацию и домогательства.

Этот принцип защищен и признан статьей 14 Конституции Грузии. Нарушение равенства по расовому или этническому признаку считается дискриминацией во всех случаях, поэтому дискриминация по любому признаку не допускается при отправлении правосудия в отношении несовершеннолетних.

3. Право на гармоничное развитие несовершеннолетнего

Согласно статье 16 Конституции Грузии каждый имеет право на свободное развитие личности. Следовательно, в соответствии с Кодексом о правосудии в отношении несовершеннолетних Грузии, в рамках этого принципа несовершеннолетний имеет право на физическое, умственное, духовное, нравственное и социальное развитие. Государство обязано обеспечить гармоничное развитие несовершеннолетних на всех этапах отправления правосудия.

«Ребенку для полноценного и гармоничного развития его личности нужны любовь и понимание. По возможности его следует воспитывать под опекой и ответственностью родителей в семейной среде и, в любом случае, в атмосфере счастья, любви и понимания. Маленького ребенка, за исключением особых обстоятельств, нельзя разлучать с матерью»[4].

4. Пропорциональность

Конституционный принцип соразмерности должен приниматься во внимание на любой стадии разбирательства дела в отношении несовершеннолетних, особенно в связи с тюремным заключением и лишением свободы.

Лишение свободы может использоваться при применении принципа соразмерности, как в крайней форме, и при его применении размер наказания

должен быть таким, чтобы он носил не карательный, а воспитательный характер.

Согласно принципу соразмерности, в отношении несовершеннолетнего, нарушившего закон, ограничительное действие должно быть соразмерным совершенному деянию. Что должно соответствовать его личности, возрасту, образовательным, социальным и другим потребностям.

Этот принцип запрещает ненадлежащее сдерживание несовершеннолетнего. То есть ограничение прав несовершеннолетних допустимо постольку, поскольку это неизбежное средство защиты общественных интересов.

5. Отдавать предпочтение самым легким средствам и альтернативным размерам санкций

В процессе отправления правосудия в отношении несовершеннолетних предпочтение отдается наиболее легкому способу достижения целей Кодекса правосудия в отношении несовершеннолетних.

Конечно, для достижения преступных целей необходимы санкции, но использование относительно легких мер или альтернативных средств является приоритетом для лица, находящегося в конфликте с законом.

В процессе уголовного судопроизводства в отношении несовершеннолетнего в первую очередь рассматривается возможность применения удержания или реституционного правосудия, а также мер, не связанных с лишением свободы.

6. Тюремное заключение как крайняя мера

Этот принцип предусматривает арест, задержание или лишение свободы ребенка только в качестве крайней неотложной меры;

Если можно достичь цели, поставленной Кодексом о правосудии в отношении несовершеннолетних Грузии, с помощью более легких мер, то арест и задержание несовершеннолетнего, лишение свободы и лишение свободы допускаются только в качестве меры неотложной помощи.

7. Участие несовершеннолетних в процессе правосудия в отношении

несовершеннолетних

Согласно Кодексу о правосудии в отношении несовершеннолетних, несовершеннолетний имеет право участвовать в уголовном процессе напрямую или через своего законного представителя.

Поскольку несовершеннолетний в некоторых случаях не может разумно действовать и действовать в своих интересах (для гармоничного развития несовершеннолетнего), законодательные органы предоставили адвокату право с письменного согласия законного представителя действовать против воли несовершеннолетнего и самостоятельно, но в его интересах. Адвокат имеет право подать жалобу или отклонить ее, если это отвечает интересам ребенка.

По закону несовершеннолетнему должна быть предоставлена исчерпывающая информация о его правах. Несовершеннолетнему должны быть разъяснены механизмы поддержки и обжалования процесса отправления правосудия в отношении несовершеннолетних и его последствия.

8. Недопустимость затягивания отправления правосудия в отношении несовершеннолетних

Быстрое и эффективное правосудие является важным этапом в процессе правосудия в отношении несовершеннолетних.

Процесс правосудия в отношении несовершеннолетних должен продолжаться без неоправданных задержек. Кодекс настоятельно предусматривает, что суд обязан отдавать приоритет делу несовершеннолетнего, нарушившего закон.

Затягивание процесса правосудия в отношении несовершеннолетних наносит значительный ущерб как несовершеннолетнему, так и репутации судебной системы, а также отрицательно сказывается на психике несовершеннолетнего.

9. Осуждение несовершеннолетнего

Вопрос об осуждении конкретно регулируется Кодексом о правосудии в отношении несовершеннолетних. Кодекс по-разному определяет порядок наказания несовершеннолетних. В частности, приговор несовершеннолетнему

считается отмененным после отбытия наказания, а в случае условного приговора приговор отменяется по истечении испытательного срока.

Это положение способствует ресоциализации несовершеннолетних. Однако есть исключение, то есть вышеупомянутое исключение не распространяется на правонарушение несовершеннолетних, если несовершеннолетний снова совершает преступление.

10. Защита частной жизни несовершеннолетних

Кодекс о правосудии в отношении несовершеннолетних защищает неприкосновенность частной жизни несовершеннолетних, которая гарантируется на любой стадии процесса ювенальной юстиции.

Это право человека формировать и развивать отношения с другими людьми, определять свое место, отношение и связь с окружающим миром. Право на неприкосновенность частной жизни - это основа для независимого развития каждого человека. Неприкосновенность частной жизни - право, гарантированное Конституцией Грузии. Разъясняя это право, Конституционный суд Грузии отметил, что «законодательство должно быть создано с целью поощрения и поддержания социального сосуществования, но с обязательным условием защиты личности каждого человека» [5. стр.19].

11. Индивидуальный подход к несовершеннолетнему

При ведении дела несовершеннолетнего, нарушившего закон, учитываются его индивидуальные особенности: возраст, уровень развития, условия жизни, воспитания и развития, образование, состояние здоровья, семейное положение и другие обстоятельства, позволяющие оценить характер и поведение несовершеннолетнего. и определение его или ее потребностей.

На любом этапе процесса отправления правосудия в отношении несовершеннолетних лицо, ведущее судебное разбирательство, должно уделять особое внимание несовершеннолетнему, попадающему в систему правосудия.

12. Процессуальные права несовершеннолетнего

Согласно Кодексу о правосудии в отношении несовершеннолетних Грузии, несовершеннолетнему предоставляется бесплатная юридическая

помощь на любой стадии уголовного судопроизводства. То есть несовершеннолетний обвиняемый, осужденный, оправданный или потерпевший имеет право на бесплатную юридическую помощь, если в деле не участвует нанятый этим несовершеннолетним адвокат.

В ходе рассмотрения дела несовершеннолетний также пользуется рядом прав, в частности, правом на получение информации в форме, соответствующей его или ее развитию, бесплатными услугами переводчика, сопровождением законного представителя или процессуального представителя, а также право на консульскую помощь в случае необходимости.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон Грузии. Кодекс о правосудии в отношении несовершеннолетних Грузии. Статья 1, 01.11. 2021 §. Состояние.

2. Пояснительное письмо к проекту Закона Грузии «Кодекс о правосудии в отношении несовершеннолетних Грузии».

3. М.Шаликашвили, Г.Миканадзе. Правосудие по делам несовершеннолетних. Второе издание, Тбилиси, Фрайбург, Страсбург. 2016, стр: 73-74

4. Конвенция ООН о правах ребенка (20 ноября 1989 г.). Преамбула.

5. К. Эремадзе. Уравновешивание интересов в демократическом обществе. Тбилиси. 2013 год. Ч.19. (Постановление № 1/2/384 Конституционного суда Грузии от 2 июля 2007 г. по делу граждан Грузии Д. Джимшелеишвили, Т. Гветадзе и Н. Далалишвили против Парламента Грузии II, 8,11.)

**РЕВІЗІЙНИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ
ЗА ІНОЗЕМНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ**

Бородакі Марія Романівна

Студентка групи БП2-18

Коваль Ольга Миколаївна

к.ю.н., доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Анотація: Навіть в найкращій правовій системі стаються помилки. Мудрі та справедливі, неупереджені та об'єктивні судді – також люди, а отже «людський фактор», протягом усієї історії правосуддя, був і є присутнім у кримінальному судочинстві. Механізмів виправлення помилок вигадано багато і один з них – ревізія процесуального рішення.

Ключевые слова: ревізія, перегляд судових рішень, виправдувальний вирок.

Вступ: Актуальність обраної теми зумовлена тим, що в Україні та в інших країнах світу кримінальний процес розвивається стрімко. Тому дослідження позиції іноземних судів грає важливу роль для вдосконалення нашого законодавства.

Мета роботи: розкрити окремі питання доцільності етапу ревізії.

Результати дослідження: Ревізія – це стадія перегляду рішення ухваленого судом. Ця стадія допустима у наступних випадках:

- 1) коли по справі було відкрито нові й важливі докази;
- 2) коли було з'ясовано, що вирішальні докази, на основі яких ухвалено обвинувальний вирок, були неправдивими, підробленими або сфальсифікованими;
- 3) коли один або кілька суддів порушили закон, чи процедуру (порядок)

ухвалення рішення.

Ревізія як надзвичайний засіб правового захисту. Усі юридичні системи мають на меті уникати помилок, як де-факто, так і де-юре. Це пояснює наявність апеляції та касації (ординарні процедури перегляду) [1]. Після завершення судового розгляду його слід прийняти, поважати та виконувати. Цього вимагають принципи правової визначеності, остаточності та *res judicata* (коротко: *litis finiri oportet*). Однак помилки навіть після проходження касації можливі. Інтереси правосуддя вимагають перегляду справи знову, щоб виправити ці помилки. Це і є ревізія справи.

Дуже малий відсоток справ доходить до етапу ревізії. Особливо це стосується виправдувальних вироків (що має принципове та значення для стабільності статусу виправданого, забезпечення дії принципу *non bis in idem*) [2].

Число виправдувальних вироків у Японії становить менше 0,1% – це дані мін'юсту Японії [3]. У розвинених Франції – 3%, Фінляндії – менше 2%, Португалії – 0,6%, Бельгії – 0,3%. Це інформація від статистичної служби ЄС. У колишніх країнах соціалістичного блоку Чехії – 0,3%, в Угорщині – 0,2%.

Чи пов'язана статистика виправдувальних вироків із гуманністю судової системи? Так зокрема, у Сполучених Штатах працює дворівнева система роботи з оцінкою злочинів. Якщо брати тих, хто звинувачується у федеральних злочинах, – закривається 9% справ. У судах штатів кількість виправдань вища. У Каліфорнії припиняється до 15% справ. У Канаді ситуація інша. Якщо справа дійшла до суду, виправдувальних вироків – 0,7%

У низці країн виправдувальними вироками вважаються не лише ті, коли обвинуваченого виправдали в суді, а й ті, щодо яких справи закрито, а також ті, за якими особи визнані винними, але звільнені від покарання. У нас класифікація ведеться інакше. Окремо – виправдані, окремо – особи, щодо яких припинено справи з будь-яких підстав, окремо – особи, звільнені від покарання

У різних державах правові системи різняться.

Є країни, де до суду передають майже всі справи – і в ході змагального

правосуддя вже суддя визначає, чи винен обвинувачений. Є ті, де справи до суду відбуваються серйозні фільтри. І там у судді завдання: перевіряти, чи не помилились слідство із прокуратурою. В Україні справа спершу ретельно розслідується. Потім надходить до суду. Суддя оцінює масштаб і важкість вчиненого злочину (який доведено на ранніх стадіях). І визначає форму покарання.

Це означає те, що справи, за якими в Америці виносять виправдувальні вироки, в Україні не доходять до суду! Їх закривають на попередніх стадіях.

Тобто, більшу частину виправдувальних рішень у нас виносить не суддя. Це справа рук слідства та прокуратури.

Висновки: Отже запровадження ревізійної стадії в Україні є дуже сумнівним. Ця стадія може зменшити і так катастрофічно мале число виправдувальних вироків. Наявність стадії перегляду справ за нововиявленими обставинами цілком заміщує класичну європейську ревізію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. // Голос України. 2012. 19 травня (№ 90–91).
2. Коваль О.М. *Форми відновного правосуддя: практика застосування та європейський досвід. Держава та регіони. 1 (55). С. 106–110.*
3. Зейкан Я.П. *Захист у кримінальній справі: наук.–практ. коментар.* 4- те вид. – К.: КНТ, 2009. – 600 с
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Іванов проти України» [Електронний ресурс]–Режим доступу :<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.5320.09>.
5. Кримінальний процес : підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К. : Центр учбової літератури, 2013. 544 с. 2. 10.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. Т. 1. 768 с.

ПОНЯТТЯ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ УЯВНОЇ ОБОРОНИ

Логойда Катерина Володимирівна,
студентка IV курсу Інституту права,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Однією із обставин, що виключає протиправність діяння у кримінальному праві України, є уявна оборона. В науці кримінального права існують різні точки зору відносно її правової природи і досить часто її розглядають лише як помилку при необхідній обороні, яка в деяких випадках може виключати кримінальну відповідальність. В той же час існують значні проблеми при розрізненні уявної і необхідної оборони не тільки в законодавстві, а і на практиці, що призводить до помилок слідчих та суддів при розслідуванні та розгляді подібних кримінальних справ. Все це обумовлює необхідність поглибленого дослідження цього кримінально-правового інституту.

Дослідженням проблематики уявної оборони у теорії кримінального права займалися Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, Г.М. Андрусак, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, С.А. Домахін, В.Л. Зуєв, В.Н. Козак, М.Й. Коржанський, Н.В. Лісова, П.С. Матишевський, Н.А. Овезов, В.В. Орехов, Т.Ю. Орешкіна, Н.Н. Паше-Озерський, І.І. Слуцький та інші.

Кримінальний кодекс України 2001 року у розділі VIII закріплює перелік обставин, що виключають протиправність діяння [1]. Усі ці обставини складають самостійний інститут, а об'єднує їх пряма вказівка законодавця про те, що завдання шкоди за наявності умов, передбачених у статтях 36-43 Кримінального кодексу України, не є протиправними і не тягне за собою 1091 кримінального покарання. До обставин, що виключають протиправність діяння, законодавець відносить і уявну оборону. Відповідно до статті 37 Кримінального кодексу України уявною обороною визнаються дії, пов'язані із

заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання. Уявна оборона виключає протиправність за заподіяну шкоду лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення [2, с. 83].

Серед науковців, які досліджували проблематику обставин, що виключають протиправність діяння, не склалося однакості поглядів відносно поняття уявної оборони, її характерних ознак тощо. Деякі вчені розглядають уявну оборону в контексті необхідної оборони і зазначають, що уявна оборона є помилкою при необхідній обороні і проявляється у помилці суб'єкта відносно наявності правової чи фактичної підстави для нанесення шкоди особі, що посягає [3, с. 92].

Невизначеність науковців щодо розуміння сутності і змісту уявної оборони пов'язана з тим, що хоча на законодавчому рівні уявна оборона і віднесена до обставин, що виключають протиправність діяння як самостійну обставину, але вона не в повній мірі відповідає характерним ознакам цих обставин.

На сучасному етапі розвитку кримінально-правової науки одні науковці зазначають, що передбачені в Розділі VIII Загальної частини КК України обставини є правомірними, тобто такими, що виключають «протиправність діяння», не конкретизуючи, які саме ознаки кримінального правопорушення не характерні (виключаються) таким обставинам; інші визначають ці обставини як зовнішньо (формально) схожі в першу чергу з ознаками певних кримінальних правопорушень, але в результаті вказаних у законі підстав вони є фактично 1092 суспільно корисними і правомірними, а їх наявність виключає кримінальну відповідальність особи за завдану шкоду [4, с. 312].

Досліджуючи правову природу обставин, що виключають протиправність діяння, П.Л. Фріс до характерних ознак відносив соціальну корисність і

зазначав, що усі вони незважаючи на зовнішню схожість зі злочинами, є соціально корисними [5, с. 89].

П.П. Андрушко розглядав обставини, що виключають протиправність діяння, як обставини, що виключають суспільну небезпечність чи протиправність діяння, і зазначав, що не всі обставини можна безумовно вважати суспільно корисними [6, с. 321].

Незважаючи, що оборона є уявною, шкода ж, яка завдається особі, є реальною, а отже, для вирішення питання правової оцінки уявної оборони, необхідно чітко розуміти основні, характерні ознаки уявної оборони як обставини, що виключає протиправність діяння. Уявна оборона характеризується сукупністю декількох ознак у їх тісному взаємозв'язку.

По-перше, в умовах уявної оборони, саме суспільно небезпечне діяння відсутнє. Тобто шкода завдається особі, яка не вчиняла ніякого протиправного, протиправного діяння, але за наявності певних умов особа, яка обороняється, неправильно оцінюючи дії потерпілого (того, хто посягає), помилково припускала наявність протиправного посягання, а отже, вчиняла дії, які вважала правомірними і такими, що направлені на самозахист. У даному випадку шкода завдається особі, яка через випадковий збіг обставин опинилась у певний час у певному місці та діяла певним чином. Дійсність або реальність посягання серед науковців завжди розглядається як основна умова для відмежування необхідної оборони від уявної.

По-друге, особа, перебуваючи у певній обстановці, помилково сприйняла поведінку іншої людини як наявне реальне протиправне посягання. Іншими словами, у зв'язку з невизначеністю обстановки умови необхідної оборони існують лише суб'єктивно, в уявленні особи, в її помилковому припущенні.

По-третє, через помилкове сприйняття наявності посягання потерпілому було заподіяно шкоду [7, с. 134].

Отже, розглядаючи уявну оборону як обставину, що виключає протиправне діяння, необхідно зазначити, що при уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише, якщо обставини, що

склалися, давали особі підстави вважати, що наявне реальне посягання, і вона не усвідомлювала й не могла усвідомити помилковість свого припущення. Тобто це обставини об'єктивної дійсності, які в своїй сукупності викликали у особи, яка захищалася, суб'єктивне переконання в наявності реального суспільно небезпечного посягання. Якщо ж особа за обставин, що склалися, не усвідомлювала та не могла усвідомлювати помилковість свого припущення щодо реальності суспільно небезпечного посягання, але перевищила межі захисту, до якого слід було вдатися, її дії мають розцінюватись як перевищення меж необхідної оборони. Захист від нереального посягання як однієї з умов уявної оборони, може визнаватися кримінальним правопорушенням, вчиненим за необережності, в тому випадку, коли особа, яка захищалася, не передбачала, що обороняється від об'єктивно неіснуючого посягання, але за належної уваги і запобігливості могла це передбачити. В даному випадку має місце необережна вина у вигляді протиправної недбалості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25. - Ст. 131.
2. Орловський Б.М. Уявна оборона, як обставина, що виключає злочинність діяння / Б.М. Орловський // Вісник Академії адвокатури України. – № 3(19). – 2010. – С. 92–96.
3. Кримінальний кодекс України : науковопрактичний коментар / Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. – 9-е вид. перероб. та доп. – Х.: Одиссей, 2013. – 912 с.; 1094.
4. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко, С. В. Лосич, Ю. О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В. М. Бесчастного та О.М. Джузи. – Київ : ВД «Дакор», 2018. – 386 с.
5. Фірс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Атіка, 2004. – 488 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів

юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.; за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.

7. Дарсанія Л. В. Характеристика уявної оборони як обставини, що виключає злочинність діяння / Л. В. Дарсанія // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право". - 2016. - Вип. 25. - С. 133-139.

УДК 4414

**ЗАСАДА ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТА
ЙОГО ПОВНЕ ФІКСУВАННЯ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ В
ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЗМІСТ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В
ПЕРІОД КАРАНТИННИХ ОБМЕЖЕНЬ**

Новікова Євгенія Олександрівна

Студентка 1 року навчання ОС «Магістр»
Інституту права КНУ ім. Тараса Шевченка

Анотація: у роботі проаналізовані наукові підходи до співвідношення понять гласності та відкритості судового процесу, а також їх втілення у законодавстві. Окреслено основні законодавчі зміни, спрямовані на запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), що обмежують реалізацію вказаного принципу, запропоновано шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: гласність, відкритість, право на справедливий суд, судовий процес.

Принцип гласності та відкритості судового процесу та його повне фіксування технічними засобами є тією засадою процесуальних галузей права, що забезпечує дотримання публічності розгляду справи відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, є гарантією доступу широких кіл громадськості до здійснення правосуддя, сприяє утвердженню довіри суспільства до правосуддя. Вказана тема є надзвичайно актуальною з огляду на поточні законодавчі зміни у зв'язку із запобіганням поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), що передбачають обмеження зазначеного принципу.

Питання пов'язані із вказаним принципом є доволі дослідженими у науковій літературі. Зокрема, їм присвячені праці С.А. Бондарчук, І.О. Ізарової, В.В. Городовенка, М.Й. Штефана та ін. Проте, зважаючи на правову природу принципів права як динамічних категорій, які можуть набувати нового

значення зі змінами в суспільстві, вбачається необхідним проаналізувати особливості реалізації принципу гласності та відкритості судового процесу та його фіксування технічними засобами в умовах карантинних обмежень.

Принцип гласності та відкритості судового процесу та його повного фіксування технічними засобами містить декілька складових елементів (гласність, відкритість, повне фіксування судового процесу технічними засобами), до визначення яких у науці склалось декілька підходів. Зокрема, виникають дискусії з приводу співвідношення понять «гласність» та «відкритість» судового процесу. Так, наприклад, М.Й. Штефан фактично ототожнює принципи гласності та відкритості, зауважуючи про те, що відкритий розгляд справ дає змогу громадянам безпосередньо стежити за роботою суду, а це підвищує його відповідальність за законне і правильне вирішення цивільних справ, забезпечує пропаганду чинних законів, обізнаність населення з діяльністю суду, отже сприяє зміцненню його авторитету, присутні у залі переконуються в гуманності та справедливості законів, і це позитивно впливає на осіб, які беруть участь у справі, процесуальні дії яких перебувають під контролем громадян, що перебувають у залі судового засідання. [1]

На противагу, В.В. Городовенко зауважує, що засади гласності та відкритості нерідко ототожнюються, однак у сучасному законодавстві та доктрині вони розрізняються. Гласність – це забезпечення судом особам, чіїх інтересів стосується справа, право знати про дату, час і місце судового засідання у ній, право бути вислуханим у суді, а також право знати про дату, час і місце рішення у справі. Відкритість судового процесу зумовлює надання особам, які не причетні до судової справи, право бути присутніми у судових засіданнях. Процесуальне законодавство обмежує таке право тільки в разі проведення судових засідань у визначених законом випадках. Одночасно, В.В. Городовенко зазначає, що зміст принципу гласності має тенденцію до розширення. Причиною цього є прийняття Закону України «Про доступ до судових рішень», згідно з яким судові рішення судів загальної юрисдикції відкриті та доступні у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Відповідно і зміст принципу гласності судочинства розширюється через забезпечення доступу громадян до процесуальної інформації в електронному форматі через мережу Інтернет. [2, с.40]

На думку С.А. Бондарчук, за своєю суттю відкритість судового процесу означає чіткий та прозорий процес розгляду судової справи, що є зрозумілим для громадськості, а також право громадян бути присутніми під час розгляду судових справ. Гласність судового процесу забезпечує активну участь сторонам та іншим особам, які зацікавлені в результатах вирішення справи: право на доступ до матеріалів справи, право знати час та місце судового засідання, право бути вислуханим у суді, а також право знати про всі рішення, ухвалені у справі. Вчена робить висновок, що слід розглядати принципи гласності та відкритості у нерозривному зв'язку, які тісно пов'язані між собою, доповнюють один одного, але не є тотожними. [3] Вважаємо, що слід погодитись із останнім наведеним висновком С.А. Бондарчук. Таке твердження надалі може бути пояснене із посиланням на Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод. Певною мірою принцип гласності та відкритості співвідноситься із принципом публічності. Стаття 6 Конвенції проголошує право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи. Публічний розгляд справи в європейській практиці трактується як відкритість судового засідання, поєднана із його прозорістю, що є істотною гарантією інтересів конкретних учасників процесу. [4, с.59]

Наприклад, ЄСПЛ у справі «Претто та ін. проти Італії» зауважує, що право на відкриті публічні слухання, які представляють собою можливість для публіки і для учасників справи особисто бути присутніми в судовому засіданні під час судового розгляду, лежить в основі діяльності спостерігачів за судовими процесами, оскільки без такого права громадський моніторинг судових процесів неможливо було б організувати. Проведення публічних слухань допомагає забезпечити прозорість та добросовісність судового процесу і попередити потенційні зловживання в ході розгляду справи... У даній справі ЄСПЛ також підкреслив, що відкритість судового розгляду є ознакою

демократичного суспільства, без якого не варто говорити про справедливість, тим більше – про правосуддя. [5]

Поряд із розмежуваннями понять гласності та відкритості, запропонованими теоретиками, необхідно проаналізувати і їх закріплення у законодавстві. П.6 ч.2 ст. 129 Конституції України встановлює, що однією із основних засад судочинства є засада гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Надалі це положення конкретизується у галузевих законах. [6]

Стаття 11 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» має назву «Гласність та відкритість судового процесу», основні положення якої зводяться до:

- відкритості судових рішень, судових засідань та інформації щодо справ, які розглядаються судом. Будь-яка особа має право бути присутньою у відкритих судових засіданнях (про проведення закритих судових засідань суд у встановлених законом випадках постановляє ухвалу), мати доступ до судових рішень; інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритою та підлягає оприлюдненню на офіційному веб-порталі судової влади України, крім випадків, установлених законом;

- права особи на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду її судової справи;

- права осіб, присутніх в залі судового засідання, проводити фотозйомку, аудіо-/відеозапис портативними засобами без дозволу суду. Трансляція судового засідання здійснюється з дозволу суду. У разі проведення судового засідання в режимі відеоконференції здійснюється обов'язкове транслявання судового засідання в мережі Інтернет;

- фіксування судового процесу технічними засобами. [7]

Тобто, вказана стаття передбачає право на доступ до інформації про розгляд справи, як осіб, які є учасниками такої справи, або осіб, на права та

обов'язки яких може вплинути рішення у такій справі, так і будь-яких сторонніх осіб. При цьому, законодавець не визначає, які саме із вказаних правомочностей охоплюються поняттям гласності, а які – відкритості.

Таке розмежування наводиться у ЦПК України, при тому, що п.3 ч.2 ст. 2 ЦПК вказує назву засади цивільного судочинства як «гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами».

Стаття 7 ЦПК визначає гласність судового процесу через:

- встановлення вимоги про усне та відкрите проведення розгляду справ у судах;
- можливість будь-якої особи бути присутньою у відкритому судовому засіданні;
- надання можливості особам, які присутні у відкритому судовому засіданні, проводити фотозйомку, аудіо-/відеозапис за допомогою портативних технічних пристроїв. Проведення трансляції судового засідання в мережі Інтернет лише з дозволу суду;
- обов'язкову трансляцію в мережі Інтернет судового засідання, якщо всі учасники беруть участь у засіданні в режимі відеоконференції;
- встановлення випадків проведення закритого судового засідання;
- здійснення судом повного фіксування судового засідання технічними засобами;
- прилюдне оголошення судового рішення, ухваленого у відкритому судовому засіданні.

Стаття 8 ЦПК встановлює такі прояви відкритості судового процесу:

- право осіб на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи; право на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду своєї судової справи;
- право осіб, на права чи обов'язки яких вплинуло рішення суду, ознайомлюватись з матеріалами справи, робити з них копії та витяги;
- право будь-якої особи на доступ до судових рішень;
- оприлюднення на офіційному веб-порталі судової влади України

інформації про розгляд справи (суд, учасники справи, стадія розгляду справи, вжиття заходів забезпечення позову та ін.) з обмеженнями передбаченими для закритого судового засідання;

- визначення категорій відомостей, які не можуть бути оприлюднені на офіційному веб-порталі судової влади (конфіденційна інформація про особу). [8]

Проаналізувавши наведені прояви вказаних понять, можна наступним чином провести їх розмежування. Гласність передбачає доступ осіб до інформації про судовий розгляд, що проголошується (перебування у залі суду під час проведення судового засідання, оголошення рішення суду) та надання можливості особам її фіксувати та розповсюджувати (проведення аудіозапису, відео-/фотозйомки судового засідання). Гласність у буквальному розумінні передбачає усне поширення інформації, що має відношення до справи, саме тому й розкривається повною мірою саме під час проведення судових засідань.

Натомість, відкритість передбачає доступ осіб до відомостей про розгляд справи, що зафіксовані на певних матеріальних носіях (доступ до матеріалів справи, можливість робити з них копії, витяги, оприлюднення інформації на офіційному веб-порталі судової влади).

Сьогодні, з огляду на поширення коронавірусної хвороби, здійснення судового розгляду було піддано корегуванню з урахуванням необхідності дотримання карантинних обмежень. Зокрема, до процесуальних кодексів Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» були внесені зміни, які торкнулись здебільшого принципу гласності та відкритості судового процесу.[9]

Тепер ч. 3 ст. 7 ЦПК містить положення, відповідно до якого суд може прийняти рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, в судові засідання під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України "Про захист населення від

інфекційних хвороб", якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи.

Вища Рада Правосуддя у своєму рішенні № 763/0/15-21 від 01.04.2021 «Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину» закликає суди обмежити доступ у судові засідання осіб, які не є учасниками проваджень, із дотриманням принципу публічності судових процесів, забезпечити трансляцію судових засідань, що викликають значний інтерес громадськості, для гарантування права на справедливий і публічний судовий розгляд. Зазначено, що рішення про допуск осіб, які не є учасниками проваджень, приймає головуючий у засіданні суддя. Рекомендується судам розглянути можливість участі журналістів у судових засіданнях з розгляду справ, які викликають значний інтерес громадськості, за наявності можливості у залі судового засідання дотримуватися безпечної дистанції, а також розробити чіткі правила для журналістів, присутніх під час судових слухань. [10]

Погоджуючись, що вказані обмеження мають у своїй основі об'єктивні причини, не можна залишити поза увагою можливі ризики, пов'язані з обмеженням публічності розгляду справ. Мотивуючи необхідність та доцільність впровадження наведених рекомендацій, Вища рада правосуддя вказує на дотримання пропорційності впроваджених обмежень принципу гласності та відкритості судового процесу та його повне фіксування технічними засобами з огляду на дотримання справедливого балансу між правом особи на безпечне для життя і здоров'я довкілля та правом на справедливий суд, враховуючи пріоритет природного права особи на життя та безпечне довкілля, яке визнається усіма цивілізованими народами і націями та є загальним спадком європейської правової традиції, позитивний обов'язок щодо забезпечення якого на території України покладено на Державу Україна.

При цьому, ВРП посилається на ст. 55, 64 Конституції України, вказуючи, що право на справедливий суд не може бути обмежене в умовах воєнного та надзвичайного стану.

Вважаємо, що передбачене ч.3 ст.7 ЦПК право суду обмежити доступ осіб до судового засідання «якщо участь в судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи» надає широкі можливості для зловживань, оскільки не визначає жодних критеріїв для встановлення існування таких «загроз». Очевидно, що введення карантину на території всієї держави вже само по собі є констатацією існування загрози життя та здоров'ю особи, проте воно не передбачає повсюдного обмеження принципу гласності судового процесу. Натомість, ВРП у своїх рекомендаціях, навпаки, закликає до якнайширшого застосування вказаного нормативного припису.

З урахуванням ситуації, що склалась, вважаємо недосконалість внесених змін до ч.3 ст.7 ЦПК, де поряд із правом суду обмежувати доступ до судових засідань осіб, що не є учасниками справи, закріпити його обов'язок проводити в таких випадках трансляцію судового засідання в мережі Інтернет, що дозволить громадськості бути обізнаними зі всіма особливостями здійснення правосуддя в конкретній справі та підвищити довіру суспільства до судової влади.

Висновки. Отже, гласність та відкритість судового процесу є взаємопов'язаними, проте не тотожними поняттями. Вважаємо, що при визначенні кожного з них необхідно спиратись, в першу чергу, на їх законодавче закріплення. З аналізу норм ЦПК випливає, що гласність передбачає доступ осіб до такої інформації про судовий розгляд, що проголошується, та надання можливості особам її фіксувати та розповсюджувати. Натомість, відкритість передбачає доступ осіб до відомостей про розгляд справи, що зафіксовані на певних матеріальних носіях. Не можемо погодитись із думками вчених, які підтримують інакшу позицію, зокрема, щодо розрізнення гласності та відкритості за критерієм причетності осіб до справи (гласність – надання інформації особам, які беруть участь у справі; відкритість – для будь-яких осіб). Не заперечуючи логічності вказаного розмежування, вважаємо за необхідне керуватись законодавчими приписами як такими, що є загальноновизнаними, і потребують лише певного уточнення і вдосконалення з боку науки з метою уникнення термінологічної плутанини. Пандемія COVID-19

стала чинником, який значно вплинув на можливості реалізації прав людини, зокрема і права доступу до суду. Внесені до процесуальних кодексів зміни щодо обмеження доступу осіб до судових засідань (зокрема, ст. 7 ЦПК) є недосконалими. Вбачаємо необхідним доповнити ч.3 ст.7 ЦПК застереженням про виникнення у суду обов'язку, у разі прийняття рішення про обмеження доступу осіб, які не є учасниками судового процесу, до судових засідань через загрозу їх життю та здоров'ю, проводити трансляцію такого судового засідання в мережі Інтернет.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України. Академічний курс: підр. Для студ. юрид. вищ.навч.закл./М.Й.Штефан. – К : Концерн «Видавничий дім «ІнЮре». – 2005. – 624с.

2. Принцип гласності та відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації [Електронний ресурс] / В. В. Городовенко // Вісник Верховного Суду України. - 2011. - № 9. - С. 38-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2011_9_10 (дата звернення: 27.10.2021).

3. Бондарчук, С. А. Гласність та відкритість судового процесу як гарантії доступу до правосуддя / С. А. Бондарчук // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 4 (51). Ч. 2. – С. 6-11.

4. Співвідношення принципів відкритості, гласності та публічності цивільного судочинства [Електронний ресурс] / А.Г. Серветник // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. - №12. Том 2. – С. 58-61. - Режим доступу: http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc12/part_2/18.pdf (дата звернення:27.10.2021)

5. Рішення Європейського суду у справі «Претто та інші проти Італії» від 16 квітня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2546> (дата звернення: 27.10.2021).

6. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна

Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.10.2021).

7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19> (дата звернення: 27.10.2021).

8. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15> (дата звернення: 27.10.2021).

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30.03.2020 № 540-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/540-20> (дата звернення: 07.11.2021)

10. Вища рада правосуддя України. Рішення від 01.04.2021 №763/0/15-21 Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/6516> (дата звернення: 27.10.2021)